

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

MARTÍ TIBOR

Gróf Esterházy László

(1626–1652)

Fejezetek egy arisztokrata család történetéhez

Doktori (PhD) értekezés

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola, vezető: Dr. Fröhlich Ida
Társadalom- és Életmódtörténeti Műhely, vezető: Dr. J. Újváry Zsuzsanna

Témavezető:
Dr. J. Újváry Zsuzsanna
egyetemi docens

2013

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés: a dolgozat célkitűzései	4
I.1. Historiográfiai bevezetés a családtörténeti kutatásokhoz	17
I.2. A XVI–XVII. századi főúri életrajzokról	17
I.3. Az Esterházy család kutatástörténete	19
II. A gyermek- és ifjúkor (1626–1645)	28
II.1. A család: Esterházy Miklós nádor famíliája	28
II.2. Gyermekkor és neveltetés	30
II.3. A nádori udvarból az iskolapadba	31
II.4. Tanulmányok és olvasmányok: Esterházy László műveltsége	35
II.5. A másodszülött nádorfi	38
II.6. Új helyzetben: „elsőszülötté” előlépve (1642)	47
II.6.1. Esterházy László és az atyafiak szerepe: Esterházy Dániel és Esterházy Farkas	47
II.6.2. Nagy kihívás előtt: a családi örökség megtartásának és gyarapításának feladata	76
III. Az atyai örökség sikeres folytatása – a Magyar Királyság elitjében: az ifjú gróf címei és tisztségei	91
III.1. Az örökölt grófi cím birtokában: a felsőtábla tagja	91
III.2. A család dunántúli hatalmának továbbvitele: a Sopron vármegyei főispánság (1645–1652)	94
III.3. A tehetséges nádorfi gyarapodó elismerései: császári kamarás és aranysarkantyús vitéz (1647–1652)	95
III.4. A magyar politikai elit csúcsának közelében: magyar királyi tanácsos (1652)	105
IV. A magyar arisztokráciában: főúri pártfogók, barátok és ellenlábások	108
IV.1. Esterházy Miklós „körének” oltalmában?	108
IV.2. A külföldi kapcsolatok	114
IV.3. Barátok és pártfogók: Batthyány I. Ádám és Pálffy Pál	118
IV.3.1. A dunántúli főkapitány: Batthyány I. Ádám	118
IV.3.2. Szoros barátságban a befolyásos nagyúrral: Esterházy László és Batthyány Eleonóra házassága	123
IV.3.3. Közös portyák Batthyány generálissal	132

IV.4. A dunáninneni kamaraelnök, országbíró és nádor: Pálffy Pál	137
IV.5. Kitekintés: szempontok a familiárisi kör kutatásához	140
IV.6. Küzdelem a családi vagyon megszerzéséért: az ifjú arisztokrata birtok-, pénz- és zálogügyei	146
V. Az önálló karrier meghatározó állomása: a pápai főkapitányság	153
V.1. Pápa helye a XVII. század közepi végvárrendszerben	153
V.2. A pápai főkapitány feladatai	154
V.3. Egy különleges előzmény: Pázmány Miklós rövid pápai főkapitánysága 1648-ban	163
V.4. Pápa és az Esterházyak a XVII. század első felében	170
V.5. A főkapitány és a végvárváros	172
V.6. A pápai őrség összetétele	178
V.7. Exkurzus: Esterházy László és katonai felettesei: Mansfeld győri generális és Puchheim Haditanács-elnök	181
VI. Egy családi tragédia visszhangja és következményei: Esterházy László vezekényi halála	185
VI.1. A vezekényi ütközet 1652. augusztus 26-án	185
VI.2. A vezekényi csata hazai és nemzetközi visszhangja	186
VI.3. A nádorfi halálának következményei	192
VII. László gróf élete a família későbbi reprezentációjában	198
VII.1. Egy ismeretlen mű Esterházy László vezekényi haláláról? A <i>De morte pulchra, pretiosa et honesta</i> című munka keletkezésének háttéréről	198
VII.2. László gróf szerepe a család későbbi generációinak tudatában és reprezentációjában	202
VIII. Összegzés és tanulságok	208
IX.1 Felhasznált levéltári források	212
IX.2. Kiadott források és elektronikus adattárak	213
X. Felhasznált nyomtatott irodalom	215
XI. Táblázatok és térképek jegyzéke	237
XII. Függelék	238
XII.1. Esterházy László itineráriuma	238
XII.2. Forrásszövegek	276

Bevezetés: a dolgozat célkitűzései

Gróf Esterházy László (1626–1652) élettörténetének és kapcsolatrendszerének részletes feltárásával ez ideig adós maradt a történeti kutatás. Személye – a vezekényi csatában elesett unokatestvéreivel együtt – az Esterházy-rokonság és a leszármazottak, valamint a magyar történelmi köztudat számára egyet jelent a hazáért való hősi életáldozattal, familiájának örök időkre dicsőséget és megbecsültséget szerző hős alakjával, aki tragikusan rövid földi életével, ám dicsőséges halálával apja méltó utódának bizonyult. Az Esterházy család (*Domus Esterhazyana*) Esterházy Miklós nádor (1625–1645) fényes pályájának és jól ismert házassági politikájának köszönhetően a XVII. század első harmadában a Magyar Királyság mágnás-, majd grófi famíliái közé emelkedett. Míg páratlan karrierjéről, különleges politikai pályájáról, kiterjedt diplomáciai kapcsolatairól és a korban egyedülálló vagyonszerzéséről egyaránt híres Miklós nádor, valamint kisebb fia, az atyja és László bátyja örökébe lépő, izgalmas személyiségű Pál nádor (1635–1713) pályája több, klasszikussá vált feldolgozásnak köszönhetően jelentős részben ismertek, addig a két nádor között élt Esterházy-családtagok (László, Dániel, Farkas) életéről önálló, összefoglaló igénnyel írt életrajz még nem született. Csupán résztémákat feldolgozó, jóllehet értékes és a maguk nemében jelentős publikációk állnak rendelkezésre.

Szakedolgozatomban annak idején két nyugat-dunántúli nagyúr, Esterházy László és apósaként a vele később rokonságba is került Batthyány I. Ádám (1610–1659) kapcsolatát, az információszerzés korabeli működését vizsgáltam kettejük fennmaradt levelezését összegyűjtve és elemezve. Akkori témavezetőm, dr. J. Újváry Zsuzsanna biztatására – László gróf halálával kapcsolatos kutatásai közben merült fel ugyanis, hogy a fiatal főúr élete önálló feldolgozásra is érdemes – az adatgyűjtést e levelezés feldolgozása után posztgraduális tanulmányaim keretében is folytattam. Ekkor azonban már jóval nagyobb forrásanyag szisztematikus átnézését tűztem ki célul, eleinte nem sejtván, hogy a nagyreményű, mindössze 26 éves életpályát befutó Esterházy László életére vonatkozó források feltárása túlmutat egyetlen személy életrajzán: László gróf életének feldolgozása az Esterházy család történetének egyik, a família jövője szempontjából meghatározó időszak átfogó bemutatását is szükségessé teszi. Noha a nagytekintélyű apa, Miklós nádor öröksége az utódok számára hatalmas vagyont, tekintélyes jövedelmű, igen jelentős birtokokat és vele együtt több országrészre kiterjedő, összetett és a családhoz hű familiáris-köröket jelentett, az utódok megfelelő cselekvése, az öröklött vagyont biztosító, azt megőrző és gyarapító lépései,

következetes stratégiája nélkül még az oly gondos tudatossággal hátrahagyott nádori végakarát sem garantálhatta feltétlenül a család további emelkedését és sikertörténetét. Igaz, a családi vagyon eredményes megőrzésében kulcsszerepe volt annak, hogy a még Miklós nádor által kijelölt, László gróf nagykorúsításáig működő gyámi tanács, elsősorban Esterházy Dániel és Farkas gondosan őrködtek a nádor testamentumának pontról-pontra való betartásán – miként erről az alábbiakban még részletesen szólunk. Egyszerűbben fogalmazva: Esterházy László élete egybeesett az Esterházyak történetének azzal a fejezetével, amikor még nem dőlt el, hogy megmarad-e a família a Magyar Királyság vezető elitjében.

Mint ismeretes, az Esterházyak vezekényi véráldozata az egész királyságban, Erdélyben, sőt a Habsburg Monarchia számos területén is nagy visszhangot váltott ki. Esterházy László személyét így a köztudat napjainkig mindenekelőtt Vezekényhez kapcsolja. Dolgozatom egyik legfőbb „tézise” és tapasztalata azonban az, hogy László és nagybátyjai személyes érdeme, hogy a fiatalon elhunyt gróf életében és azt követően is átgondolt birtokpolitikai stratégiával, fegyelmezett és következetes lépésekkel biztosították az Esterházy család helyét a királyságot vezető arisztokráciában és politikai elitben, amelyet Miklós nádor vívott ki. Jóllehet a korszakra vonatkozó történeti irodalom, elsősorban a család históriáját tárgyaló művek alapján ennek az izgalmas időszaknak a végkimenetele – vagyis Esterházy Pál Orsolyával kötött házassága, gyors rang- és címszerzései, majd a hitbizomány általa történt létrehozása – ismert, a nádor 1645. évi halálától a másodszülető László 1652. évi haláláig terjedő időszak konkrét családtörténeti eseményeit ez ideig csak részben tárták fel. Munkámban ezek nyomkövetésére vállalkozom, döntően újonnan feltárt levéltári források alapján. Mivel László életrajzának átfogó megrajzolását számos résztanulmány segíti, ezért eredményeiket szintetizáló igényel építtem be a dolgozatba.

Esterházy László kapcsolatrendszere, örökölt és szerzett címei és tisztségei nyilvánvalóvá teszik, hogy a magyar politikai elit tagja volt. Azonban az ifjú László gróf fiatal életkora miatt természetesen nem juthatott el ezen kör csúcsára, az országos főméltóság betöltéséig, bár magyar tanácsosként ennek „előszobájában” járt. Az elitben elfoglalt helyének meghatározásához összehasonlító igényel összegyűjtöttem az általa viselt címek és rangok kapcsán azon (korabeli) főúri családok tagjait is, akiknek társadalmi státusza és karrierje lehetővé teszik az Esterházy Lászlóval való összevetést.

Pályájának vizsgálata interdiszciplináris jellegű: személyi iratainak, levelezésének, családi, rokoni, főúri kapcsolatrendszerének, politikai és katonai pályájának, familiáriskörének, udvartartásának, műveltségének elemzése többféle megközelítést tesz lehetségessé. Kutatásaim hosszú távú célja elsősorban Esterházy László életének összefoglaló

igénnyel történő bemutatása, de ezen túl a Miklós nádor halálától a fiatal Pál „színrelépéséig” tartó időszak monografikus feldolgozása is. Jelen dolgozatban azonban – a terjedelmi korlátokból adódóan – László gróf életének különböző metszeteit vázolom fel különálló fejezetekben. Önálló feldolgozást és további kutatást igényel Esterházy László Miklós nádortól megörökölt familiárisköreinek feltárása, dolgozatomban csak a folyamatban lévő kutatás lehetőségeinek és szempontjainak összefoglalására vállalkozhattam. László pályájának felvázolásakor törekedtem az atyai örökség továbbvitelének és a saját teljesítményének bemutatására, illetve szétválasztására.

Több éves, hazai és külföldi levéltárakban végzett kiterjedt forrás- és adatgyűjtésem során igyekeztem mindazon forráscsoport és irategyüttes, valamint az őrző intézmények (hazai és külföldi levél-, kézirat- és könyvtárak) számbavételére, amelyek szisztematikus átnézése alapján valószínűsítettem, hogy az Esterházy László személyére, kapcsolatrendszerére, az általa betöltött tisztségek és címek történetére direkt vagy közvetve információt tartalmazó források döntő hányadát megismerhetem (elsősorban családfői működésének, tisztségeinek és hivatalainak idejére vonatkozóan, tehát 1645. szeptember 11. és 1652. aug. 26. között).¹ Vagyis a módszer, amelyre törekedtem: a teljes körű és

¹ Esterházy László pályájának megismeréséhez a nélkülözhetetlen hazai *családi levéltárak és személyi fondok*: MNL OL P 108 (Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium), P 113 (Vegyes iratok), P 123 (Miklós nádor), P 124 (László gróf), P 125 (Pál nádor), P 507 (nadasdlaányi Nádasdy), P 707 (Zichy), P 1290 és 1294 (zólyomi Esterházy-ág), P 1314 (Batthyány); P 1865 (Sibrik); MNL OL R 319 – Családok, személyek – Káldy cs.) iratanyagán kívül egyrészt átnéztem a Magyar Királyság *központi kormányzervei* (Magyar Kancellária, Magyar Kamara Archívuma) levéltárainak egy-két sorozatát (MNL OL A 32 (Litterae privatorum), A 95 (Acta Diaetalia); illetve MNL OL E 168 (Aszalay István alországbíró iratai), E 174 (Arch. fam. Eszterházy), E 185 (Nádasdy), E 199 (Wesselényi), másrészt a *vármegyei igazgatás* intézményeinek forrásai közül Győr, Sopron, Vas, Veszprém vármegyék nemesi kis- és közgyűléseinek jegyzőkönyveit. A vizsgált időszakra vonatkozóan egyedül Győr vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei vannak kiadva: HEGEDÜS-SZABÓ 2007, HEGEDÜS-SZABÓ 2009. Ahol megmaradt, a megyei számadásokat, a megyékhez érkezett leveleket és a nevezett megyék folyamodványait; a győri, vasvári, veszprémi, pozsonyi székeskáptalanok *hiteleshelyi levéltárainak* protokollum-, és iratsorozatait. Az egykor Körmenten őrzött Batthyány-levéltárnak a ma a körmentdi Batthyány-Strattmann László Múzeum tulajdonában lévő részéből is átnéztem a korszakban keletkezett iratokat; kutatásaim során felhasználtam a gr. Batthyány Ádám (1610–1659) 1649-ből hiányzó itineráriumát részben pótló, kíséretét név szerint felsoroló forrást: Batthyány I. Ádám feljegyzése az útjain őt elkísérő főúri kíséretéről (1649): „Anno 1649. die 9 Februar, hofi Eszterhas Laszloval Kismartonban mentem kiköttek el vellem szekereken es lovakon is...,” BSLM, 90.1.115.

A *városi iratok* közül Sopron város irataiban a levelezést (Oerteliana) kutattam. További értékes források feltárását tették lehetővé (elsősorban a korszak levelezésanyagában) az esztergomi Prímási Levéltár világi levéltárának Acta Radicalia-sorozatában, az MTA Kézirattárában az MTA Történelmi Bizottságának oklevélmásolat-gyűjteményében, a bécsi Pálffy-, valamint a pozsonyi Erdődy-levéltárban végzett kutatásaim. Emellett a Habsburg Monarchia kora újkori *központi kormányzervei* által kiállított iratok sorozataiból törekedtem szisztematikusán átnézni az Udvari Haditanács protokollumait (1645 és 1652 között), az Alte Feldakten (AFA) iratait 1649 és 1652 között (Kt. 130–134), valamint a HKR Sonderreihen sorozatából a katonai kinevezésekről vezetett iktatókönyveket és kinevezéseket (Bestallungen). A Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA), Alte Hofkammer sorozataiból: 1645–1652 közötti évkörben átnéztem az Hoffinanz egységes protokollumsorozatának köteteit (a monarchia országai szerint utólag osztották az iratanyagot sorozatokba: „Hoffinanz Österreich”, „Hoffinanz Böhmen”, így jött létre később) a „Hoffinanz Ungarn” sorozata, amelynek iratait elsősorban a kismartoni „birtokper” történetére koncentrálni kutattam (HFU, r. Nr. 173–188). Az alsó-

szisztematikus adatgyűjtés volt. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy valóban sikerült minden adatot és forrást összegyűjtenem. Sok kérdést még így sem lehet megválaszolni, hiszen az írott források sokszor eleve töredékes információi nem teszik lehetővé az életrajz írójának, hogy a kortárs szemtanú hitelességével mutassa be az illető minden napját és az életével, családjával, karrierjével összefüggő valamennyi történetet feltárja. Legfeljebb az lehetséges, hogy az Esterházy László élete és családtörténete szempontjából meghatározónak vélt csomópontokat és jelenségeket fejezetek formájában felvillantsam. Ennek kulcsszavai: atyai végakarát; családi-rokoni kapcsolatrendszer – família, atyafiak (rokonság) és házasság; familiárisok; a politikai elit tagjaként való pályakezdés és tapasztalatszerzés a két király-, majd nádorválasztó országgyűlésen és a vármegyei politika szintjén; örökölt vagyon és szerzemények (címek és rangok); pártfogók, barátok és ellenlábások; katonai pálya és tisztségek; maga az ember: hit (mély katolikus meggyőződés és devóció), név, öntudat, virtus, rang, reprezentáció; egyéniség; képzettség, ambíció, kihívás, küzdelem, karrier; hősi halál.

Mivel a források bősége nem azonos a család minden tagja vonatkozásában, a família nem minden tagjának életét ismerjük azonos mélységben. Esterházy László életpályája kutatásának szükségességét a legújabb szakirodalom is hangsúlyozza,² és több helyen is előfordul arra vonatkozó megállapítás, hogy László gróf családfői működésének éveiben több a tisztázatlan, kutatandó kérdés. Ezek közül jelentőségét tekintve levelezésének feldolgozása, illetve kapcsolatrendszerének feltárása áll az első helyen.³

László gróf apja halálát követő, részben önálló működése mindössze szűk hét évet (1645–1652) tett ki; ez az időszak azonban a Magyar Királyság XVII. századi történetén belül, a század egészét tekintve is, különleges jelentőséggel bírt. Esterházy Miklós nádor halálával nemcsak az Esterházy família történetében zárult le egy meghatározó jelentőségű korszak; a királyság politikai elitjének is elkerülhetetlen módon újra kellett rendeződnie. Jelentős kül- és belpolitikai változásokra kellett megfelelő választ találni. A harmincéves

ausztriai birtokok (Niederösterreichische Herrschaftsakten) iratai közül főleg a kismartoni uradalom (E 29/A/2, Eisenstadt, Herrschaft, 1608–1655) iratait néztem át, valamint a Hofffinanz egy másik sorozatából, az Udvari Kamara ügyintézés során keletkezett iratok másolatait tartalmazó „Gedenkbücher”-sorozat köteteit (Ungarische Reihe, Bd. 419–420). Az FHKA különgyűjteményei (Sammlungen und Selekte) közül a családi gyűjtemények (Familienakten) Esterházyakra (E-75) vonatkozó részét is kutattam.

A Haus-, Hof- und Staatsarchiv anyagában a Türkei I. (Turcica, Kt. 119–125: 1645–1652), az Ungarische Akten, a korabeli velencei követjelentések XIX. századi másolatait (Venedig, Dispacci di Germania, Bd. 90, 92–93, 102a–b), illetve a Hofarchive sorozataiból a főudvarmesteri levéltár két fondját: (1. Obersthofmeisteramt: Obersthofmeisterakten, Kt. 1 (1650–1668) és 2. Ältere Zeremonialakten, Kt. 2 (1608–1743)), valamint a XVII. század közepén a császári udvari kamarási kinevezésekről vezetett jegyzékeket (Oberstkämmereramt: Kämmerer-Ernenningen, Kämmererverzeichnis der Kaiser Ferdinand II. und Leopold I. (1623–1650) kutattam. A különgyűjtemények közül Sigray János kéziratos naplóját (1652) néztem meg a Kos-gyűjtemény anyagában.

² DOMINKOVITS 2009b, 883–903.

³ FEJES 1996, 130–133.

háború lezárulásának közeledtével joggal lehetett remélni, hogy a közép-európai Habsburg Monarchia – a törökkel kötött sorozatos békék után – erejét végre a „hostis naturalis” kiűzésére fogja összpontosítani. A Batthyány I. Ádám, Csáky László, Homonnai Drugeth György és Nádasdy Ferenc neveivel fémjelezhető kör mellett az Esterházy Lászlóval szoros barátságot ápoló Zrínyi Miklós 1647–1648. évi törökellenes terveinek és harcainak Klaniczay Tibor a korábbi szokásos portyázásoktól eltérően mélyebb politikai értelmet tulajdonított.⁴ A magyar politikai elit bízott abban, hogy nem voltak hiábavalóak azok az erőfeszítések, amelyek immár hosszú évtizedek óta a császár és a szultán közötti béke jegyében a királyság és hódolt országrész határán a béke fenntartására irányultak és sok feszültséget keltettek. A vesztfáliai béke időszakában a főrendek részéről még a kivárás, az udvar iránti lojalitás demonstrálása volt a jellemző; a feszültségek csak jóval később eskalálódtak a Wesselényi-szervezkedésben, de a magyar rendeknek mind Erdélyhez,⁵ mind Bécshez való viszonyulása jelentősen átalakult a korszakban, valójában azonban csak 1652-t követően.⁶ Az apja örökébe lépő Esterházy László családfői működésének ideje tehát éppen egy átalakuló időszak volt a királyság politikai elitje szempontjából is. A nádorok, különösen Pálffy Pál (1649–1653) és az egész királyság rendi politikáját meghatározta a harmincéves háborút lezáró, azzal egyidejű várakozás; ők – amellet, hogy a XVII. század elején a Habsburg Monarchiában szinte egyedülállóan széleskörű magyar rendi jogokat és kiváltságokat igyekeztek megőrizni – törekedtek az uralkodóhoz való lojalitásukat megmutatni, például a nagy háború lezárultával a német katonaságnak a magyar végvárakba történő beszállásával, a magyar főrendek nagy birtokvitái során a kamarák bevételeinek optimalizálásával. A korszak királyságbeli politikai elitjének legmeghatározóbb alakja Pálffy Pál nádor, egykori kamaraelnök; a személyével alaposabban foglalkozók az udvar és a rendek között az érdekeket kiegyensúlyozottan figyelembe vevő, felekezeti szempontból türelmes vagy legalábbis visszafogott, jó erdélyi kapcsolatokkal rendelkező politikus képét állítják elének.⁷

Az 1646/47., és az 1649. évi országgyűlések résztvevői jelentős események és közjogi változások alakítói voltak: az új országos főméltóságok (nádor, országbíró) megválasztásán kívül 1647-ben IV. Ferdinánd magyar királlyá koronázására, 1649-ben az 1490-ben a Habsburgoknak elzálogosított nyugat-magyarországi uradalmaknak a Magyar Királysághoz való visszacsatolására került sor. A diétán tárgyalt főbb kérdések közül mind a felekezeti kérdésekben hozott végzések (1646/47. évi VI. törvénycikk a templomoknak az

⁴ KLANICZAY 1964, 318 skk.

⁵ PÉTER 1973; FUNDAREK 2008, 943–966.

⁶ HÖBELT 2008, 372. skk.

⁷ FUNDAREK 2008; FUNDAREK 2006, 576–577; FUNDÁRKOVÁ 2009, LX–LXVIII.

evangélikusok számára való visszaadásáról), mind a városok adómentességének felülvizsgálatát elindító döntések⁸ személyesen is érintették Esterházy Lászlót, akit – a többségében a győri egyházmegye területén fekvő Esterházy-birtokok miatt – birtokosként és Pápa várának főkapitányaként, illetve a pápai uradalom földesuraként is érintett a diéta végzéseinek végrehajtása.⁹ Így a korszak politikai kérdései és a magyar rendeket aktuálisan foglalkoztató problémák kontextusában kell elhelyezni Miklós nádor másodszülött fiának életét is.

A fiatalon meghalt főúr feladatkörei, életének különböző helyszínei, valamint maga a forrásanyag is már önmagukban strukturálják az „életrajzát”. Rövid életútja ellenére pályája és személye meghatározó jelentőségű volt az Esterházy-család történetében. Ez annak ellenére is igaz, hogy több helyen is hangsúlyozzák az eddigi szerzők, hogy „kevésbé folyhatott bele az [apja temetésével kapcsolatos] előkészületekbe a nádor legidősebb fia, az akkor húszéves tapasztalatlan László”,¹⁰ birtokügyekkel kapcsolatos lépéseiben a nála hat évvel idősebb Nádasdy Ferenchez¹¹ képest „tétovább, lassúbb”,¹² nehezkesebb¹³ volt, és a fontosabb ügyekben valójában a család rangidős férfitagjai, nevezetesen László nagybátyja, Esterházy Dániel (1580 k.–1654), illetve másik nagybátyjának, az evangélikus Esterházy Gábornak Farkas nevű fia (1615. május 7.–1670. szeptember 2.) személyes szerepe és fellépése volt meghatározó. A források azonban ezt a leegyszerűsített képet legfeljebb csak részben, leginkább a nádor halálát közvetlenül követő időszakra (és akkor is árnyaltabb megközelítést szükségessé téve) erősítik meg. Az újonnan feltárt iratok alapján úgy vélem, hogy László – aki mellett magától értetődő módon végig ott voltak a Miklós nádor végakarata szerint eljáró „atyafiak” – öntudatos, büszke, talán részben éppen a rá háruló feladatok és a felelősség miatt korán éretté váló főúr volt, aki családfőként is megállta a helyét,¹⁴ ráadásul egy, az Esterházyak története szempontjából meglehetősen kritikus időszakban.¹⁵ Kétségtelen

⁸ BESSENYEI 1991, 255.

⁹ J. ÚJVÁRY 2005; TUSOR 1997, 253–278; TUSOR 1998, 5–26; TUSOR 2000, 237–268.

¹⁰ VISKOLCZ 2006, 32.

¹¹ Nádasdy Ferenc (1621 k.–1671) Esterházy László sógora, 1655-től haláláig országbíró; a Wesselényi-féle rendi szervezkedés felszámolásakor kivégezték, birtokait elkobozták. Életére: MOHL 1900, 616–627; országbírói tevékenységéről: TOMA 2005a.

¹² FEJES 1996, 133.

¹³ Csizi István Aszalay István levelei alapján jut arra a következtetésre, hogy a szakirodalom (elsősorban Fejes Judit tanulmánya) Esterházy László személyével kapcsolatos megállapításai helytállóak. CSIZI 2003, 11.

¹⁴ Esterházy László önállóan és felelősen gondolkozó voltára l. pl. Batthyány Ádámnak írt levelét (P 124, nr. 1554, [1648. márc.])

¹⁵ Két másik szerző és vélemény a szakirodalomból: 1. „[...] Nem könnyű, nem csekély kihívás ez természetesen, de a felkészültnak és rátermettnek mutatkozó Esterházy Lászlót, úgy tűnik, cseppet sem nyomasztja. Sőt, a fejlemények kimondottan ígéretesek: biztató hadi sikerek portyázó török csapatok ellen különböző helyszíneken, majd kezdeti, de korántsem tétova lépések a politika színterén. Mindezzel párhuzamosan kölcsönös rokonszenven alapuló egyetértés kezd kialakulni közte és a nála hat évvel idősebb

ugyanakkor, hogy Esterházy Dániel és Farkas, valamint a legnagyobb formátumú familiárisok (Aszalay István, Eörsy Zsigmond, Kürtössy György, Rauch Dániel) személyében olyan meghatározó segítséget kapott a fiatal főúr, amely nélkül a nádor örökségének legfeljebb töredéke maradhatott volna a család kezében.

Az önállóság hét esztendeje alatt ugyanis Lászlónak nem kisebb hordejerű kihívásoknak kellett megfelelnie, mint: 1. a Miklós nádortól megörökölt vagyont meg kellett őriznie, a zálogként kezére jutó birtokokat ki kellett váltania és meg kellett védenie az aspiránsoktól – gondolva itt elsősorban a kismartoni zálogbirtok adományos birtok formájában történt biztosításáról (1648), amelynek érdekében nagyon komoly küzdelmet kellett folytatnia sógorával, gr. Nádasdy Ferencsel (1623–1671). 2. Ki kellett házasítania testvérét, Mariankát, az esküvőt meg kellett szerveznie.¹⁶ 3. Saját magának meg kellett házasodnia a még apja életében eltervezett házasságnak megfelelően¹⁷ és utódokról gondoskodnia (ez nem sikerült). 4. A vármegyei politikában – soproni főispánként¹⁸ – részt kellett vennie: ez az említett Nádasdy Ferencsel folytatott (vagyon- és politikai) versengésének egy másik színtere volt. 5. Katonai tisztségét (a pápai főkapitányságot) el kellett látnia; a várat meg kellett erősítenie, a még korábban apja által Csáky Lászlónak zálogba adott, időközben Konszki Gáspárné Balassa Zsuzsanna kezére került pápai uradalom helyzetét jogilag tisztázni kellett (vagyis ki kellett váltania az elzálogosított részt). 6. Az ország politikai elitjének tagjaként (illetve megkockáztatható: egy sokak által ígéretesnek remélt politikai pálya várományosaként) a legfontosabb magyar politikusokkal és bécsi udvari körökkel aktív kapcsolatot kellett tartania – hiszen király- és nádorválasztó országgyűlésen vett részt; a Magyar Királyság legrepresentatívabb eseményén, az uralkodó koronázásán kiemelt feladatot kapott: IV. Ferdinánd koronázási ünnepségekor Horvátország zászlaját

Zrínyi Miklós (1620–1664), a költő és hadvezér között, aki messze tekintő, távlatos elképzeléseiben komoly szerepet szán Fraknó grófjának, a néhai nádor fiának. A jelek arra mutatnak tehát, hogy Esterházy László idővel „fel fog nőni” a feladathoz, és méltó lesz az apai örökségre – a szó átvitt, eszmei értelmében is”. Szilágyi András: A kincstár történetének fénykora a herceg-nádor, Esterházy Pál (1635–1713) működése idején. In: *Esterházy-kincsek* 2006–2007, 31; 2. „Für die Geschichte der Grafschaft Forchtenstein war seine kurze Herrschaft insoferne von großer Bedeutung, als unter ihm im Jahre 1646 die Urbarmalabgaben und – schuldigkeiten der Untertanen viele Orte in kontraktmäßig festgelegte fixe Pauschalsummen umgewandelt wurden, deren Einbringung den Gemeinden übertragen wurde; diese erlangten hiedurch größere Autonomie.” Harald Prickler: Ladislaus Esterházy (1626–1652). In: *Bollwerk Forchtenstein* 1993, 166. Prickler szócikkét August Ernst Fraknóról írt tanulmánya alapján készítette: ERNST 1981, in: *Landestopographie* 1981, 281 skk.; 3. [Esterházy Miklós] „A 25 esztendő során egy korszerű, jól kiépített nádori apparátust teremtett és hagyott utódaira. Tekintélye egész familiájának rengeteg hívet és barátot szerzett. Halála után a család vezető embere fia, László gróf lett, aki hűszeszendően még nem pályázott apja hivatali örökére, de állásfoglalása a kérdésben mégis mérvadó volt.” LAUTER 2008, 195.

¹⁶ Esterházy Mária, (1638. febr. 2.–1684. ápr. 2.) férjhez ment 1652. ápr. 28-án a szenci várban homonnai gr. Drugeth Györgyhez. DUCHOŇOVÁ 2011, 665–686.

¹⁷ Esterházy László esküvőjéről: KOLTAI 2003a, 117–135.

¹⁸ DOMINKOVITS 2009b, 883–903.

vitte;¹⁹ a koronázást követő lakomán Pálffy Miklóssal együtt előmetélő volt.²⁰ 7. Apja végrendeletének szellemében a Miklós nádortól örökölt kapcsolatrendszer (familiáris- és [fő]nemesi körökkel) életben kellett tartania. 8. A kiterjedt birtokokkal kapcsolatos jogi és pénzügyi problémákat kezelnie kellett; az ügyeket az Udvari Kamaránál, a pozsonyi Magyar Kamaránál, a pozsonyi, esztergomi, győri, vasvári káptalanoknál kellett intéznie; ehhez többször Pozsonyba, illetve Nagyszombatba kellett utaznia, ahol az ügyeiben érdekelt többi féllel meg kellett egyeznie. Ezzel összefüggően sokszor a hivatalból való „közvetítővel”, pl. a kamaraelnök Lippay Gáspárral, illetve az előbb országbírói tisztségben lévő, utóbb nádori méltóságra emelkedő Pálffy Pállal kellett egyezsége jutnia. 9. A családi adósságokat a hitelezőkkel szemben rendeznie kellett.²¹ 10. Birtokait szemmel kellett tartania: emiatt – amellett, hogy rendszeresen levelezett birtokai tisztviselőivel, a tiszttartókkal (provizorokkal) – nagyon sokszor úton volt).²²

E gazdag felsorolás azonban folytatható: 11. birtokai népességének vallási viszonyaival is foglalkoznia kellett;²³ 12. havonta általában egyszer felkereste apósát, Batthyány I. Ádámot – ilyenkor gyakran táncolt, ivott, mulatott;²⁴ 13. engesztelésképpen, saját lelkének üdvössége érdekében végzett cselekedeteire (magánájtatosságra, mariazelli zárándoklataira, pozsonyi társulattal való kapcsolattartására) is időt kellett szakítania; 14. portyákon vett részt, amelyek közül a legismertebb az 1651. augusztus végi segedi-kiskomáromi portya²⁵ volt; 15. végül, horderejét tekintve egyáltalán nem utolsósorban, bizonyosra vehető, hogy még életében megszületett az ötlet a családban, miszerint öccsének, Pálnak Orsolyával való gyűrűváltására – teljes titokban – sort kellett keríteni;²⁶ ennek

¹⁹ Az 1647. évi koronázáskor használt zászló a legrégebb fennmaradt horvát zászló a legújabb kutatások szerint: PÁLFFY 2013, a tanulmány horvát nyelvű változata megjelenés alatt. Köszönöm Pálffy Géának a kézirat rendelkezésemre bocsátását. ÖStA, HHStA, Zeremoniellakten, Akten 3 (Kt. 3), 1640–1652, nr. 11., fol. 1–6 (Ordo Coronationis ... Ferdinandi IV. ... 16 Junii 1647, fol. 2v. A többi forrást l. a „Az atyai örökség sikeres folytatása – a Magyar Királyság elitjében: az ifjú gróf címei és tisztségei” c. fejezetben.

²⁰ PÁLFFY 2004, 1082.

²¹ Esterházy Farkas leveleiből tudjuk, kik voltak a hitelezők. A család pénzügyi helyzetével kapcsolatos, eddig ismeretlen adatokat tartalmaz (László gróf személyi fondjának és a Repositorium iratainak kivül) a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárának protokollum-sorozata; az adatokat az 5., 6. és a 7. sz. táblázatokban (77–81, 82–84, ill. 85–87. oldalakon) összefoglalom.

²² Ez felesége hozzá írt leveleiből derül ki. (MNL OL P 124, nr. 1–13: 1650. márc. 31.–1652. júl. 8.)

²³ Lippay György erre többször felszólította (vö. TUSOR 1994, II. k., 180–181: Lippay levele Esterházy Lászlónak az árvai vizitációval kapcsolatban, Nagyszombat, 1651. márc. 8.); előfordult, hogy Pálffy Pál konkrétan instruálta is, pl. a pápai evangélikusok templomépítésével kapcsolatban szinte utasította a templomépítés tiltására. Pálffy Pál Esterházy Lászlóhoz, Bécs, 1650. április 17. MNL OL P 124, nr. 971.

²⁴ Volt ilyen oldala Esterházy Lászlónak, vö. Esterházy Pál Ifjúkori visszaemlékezései. J. ÚJVÁRY 2011. Vö. „[...] az Kegyelmetek egészségeért most is eleget iszunk.” Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Pápa, 1652. február 1., MNL OL P 1314, nr. 12263.

²⁵ Kiskomárom kapcsán: SZVITEK 2008, 26–28.

²⁶ FEJES 1996, 145–157.

előkészületeiről kétségkívül tudott.²⁷ Orsolya – a Thurzó-vagyonrész egyedüli örököséeként – hatalmas hozományt vitt volna magával egy esetleges „külső” házassággal. A család jövőjét döntő módon meghatározó házasság, Pál és Orsolya frigye így titokban jött létre. Az ezzel kapcsolatos pápai diszpenzáció megszerzésének története ismert; László grófnak az előkészítésben lehet az eddig feltételezettnél komolyabb szerepet tulajdonítani (a sárfenéki (Mannersdorf) sarutlan karmelitákkal való kapcsolat ápolása révén).²⁸ Elképzelésem szerint a fenti csomópontok képezik a keretét egy olyan munkának, amely László gróf életét kívánja összefoglaló jelleggel megrajzolni.

Személye – érthető módon – elsősorban három unokatestvérével (Ferenc,²⁹ Tamás,³⁰ Gáspár³¹) együtt történt hősi halála és a század legemlékezetesebb főúri temetésének³² tartott búcsúztatása miatt folyamatosan jelen van a történeti köztudatban. A korszak kutatóinak publikációiban – legyenek művészet-, irodalom-,³³ had-,³⁴ művelődés-, egyház-³⁵ vagy éppen köztörténészek – időről-időre megjelenik alakja: a korabeli politikai elit hozzá vagy vele kapcsolatban írt levelei kapcsán, a családi tradíció és emlékezet tárgyi emlékeinek apropóján,³⁶ könyvtárának fennmaradt darabjaiban előforduló tulajdonosi bejegyzései kapcsán, a mariazei főúri zarándoklatok kutatásával összefüggésben,³⁷ Sopron vármegye főispánágával,³⁸ illetve familiáris hálózata,³⁹ a hatalmas területeket felölelő Esterházy-birtokok miatt az osztrák és a magyar helytörténeti forrásokban, valamint feldolgozásokban „lépten-nyomon” találkozunk a nevével, emlékével, személyével – nyomtatványban, tézislapon, a vezekényi emlékműnél, fegyvertárak darabjai révén (Bécs,

²⁷ MNL OL P 124, nr. 185, Esterházy Farkas Esterházy Lászlónak, Galánta, 1652. jún. 20. Ebben a levélben Farkas javasolta Lászlónak, hogy Pál és Orsolya eljegyzésére a lehető leghamarabb és titokban kerüljön sor. Bubics-Merényi (1895) idézte legelőször Pál ifjúkori visszaemlékezéseit, melyben leírta, hogy a Pál és Orsolya közötti gyűrűváltás Esterházy Farkas előkészítését követően történt meg.

²⁸ PERES 2009, 102, 387. jegyzet.

²⁹ Esterházy Ferenc gyarmati kapitány (1617–1652. aug. 26.) Bárány Esterházy Pál érsekújvári vicekapitány és Károlyi Zsuzsanna fia. Eszterházy, 1901, 246–247.

³⁰ Esterházy Tamás, lévai vicekapitány (1625. dec. 20–1652. aug. 26.), Esterházy Dániel és Rummy Judit fia. Eszterházy, 1901, 185. Lévai kapitányságát kérvényezte a Haditanácsnál: ÖStA, KA, HKR Bd. 300 (Exp.), (1649. máj. 25.) fol. 176r.

³¹ Esterházy Gáspár (1628. jan. 13–1652. aug. 26.) Róla: ESZTERHÁZY 1901, 192.; *Haditörténeti emlékek* 1896, (3427. tétel) 658.

³² SZABÓ 1989; J. ÚJVÁRY 2006, 943–972; J. ÚJVÁRY 2009a, 9–23; VISKOLCZ 2009, 245–269.

³³ *Halotti beszédek*, 128–149 (Hoffmann Pál: Gyászbeszéd Esterházy László, Ferenc, Tamás és Gáspár felett; RMK I 868; RMNy 2459) és Pálffy Tamás oratio-ja (RMK III. 1830; kiadása és fordítása: *Halotti beszédek*, 155–169, 402–410).

³⁴ CZIGÁNY 2004, 98.

³⁵ BUZÁS, 1981; RITTSTEUER, 1996.

³⁶ A felsorolt irodalom (elsősorban a katalógusköteteken) kívül: GALAVICS G., HÉJNYÉ DÉTÁRI A., TOMPOS L., SZILÁGYI A. művei, *Bollwerk Forchtenstein, Fürsten Esterházy* 1995, GALAVICS 1988, 136–161; SZILÁGYI 2006–2007, 31–43. A Wideman-féle ábrázolások kapcsán: GÖDÖLLE 2008, 284–293.

³⁷ FAZEKAS 2005, 37–47.

³⁸ DOMINKOVITS 2009b.

³⁹ DOMINKOVITS 2008 (Kürtössy Györgyről); DOMINKOVITS 2012a (Rauch Dánielről).

Heeresgeschichtliches Museum; Fraknó), ötvöstárgyak, régi ruhadarabok kapcsán,⁴⁰ műtárgyak aukcióin (Dániel és László meghívója Miklós nádor temetésére).⁴¹ Egyfelől tehát ismert személyről van szó: a vele kapcsolatos adatokat viszont eddig legfeljebb csak egy-egy résztema (házassága, lakodalma, főispánsága) vonatkozásában vizsgálták. Személyi iratainak igen értékes, egy iratfolyóméret is meghaladó nagyságú gyűjteménye részeiben természetesen ismert a korszakkal és különösen az Esterházy család XVII. századi történetével foglalkozó kutatók számára, de a megjelent publikációk eddig leginkább csak a családtagok (közülük is csak Dániel és Farkas) vagy egy-egy személy (Batthyány Ádám, a familiárisok közül Aszalay István, Eörsy Zsigmond, Rauch Dániel, Nyáry Bernát stb.) leveleinek közlésére, illetve említésükre szorítkoztak. Kiterjedt levelezése – amelynek legnagyobb része fennmaradt – lehetővé teszi mind magyar, mind pedig külföldi kapcsolatrendszerének feltárását. Ez még akkor is igaz, ha az általa írt levelek (néhány címzett, pl. apósa, Batthyány Ádám vagy Aszalay István) kivételével csak igen hosszadalmas munkával és a személyi fond gazdagságához képest csak töredékesen gyűjthetők össze (sokkal többet tudnánk róla, ha ismernénk pl. Pálffy Pálhoz, Zrínyihez, Johann Christoph Puchheimhez vagy Rákóczi Zsigmondhoz írt leveleit).

A legtöbb adat érthetően az apja halálát követő, viszonylag rövidebb életszakaszáról áll rendelkezésre. E forrásokon belül elkülönülnek és kiemelt jelentőséggel bírnak: 1) a családtagok által hozzá intézett levelek, 2) az idegenek által írt levelek, 3) különböző személyek és vármegyék, valamint helységek folyamodványai, 4) az uralkodói és közhatósági (kamarai) rendeletek és 5) a személyi fond végén található vegyes iratok, amelyek között éppúgy található birtokjogi iratok, László gróf fogalmazványai, különböző feljegyzések, mint tanulmányai során írt (1644), kéziratban maradt vizsgamunkái, már publikált társulati nyomtatványok, összeírások, számadások, nyugták, olyan iratok, amelyek bizonyos útjainak költségeit, egyes birtokok jövedelmeinek adott időszakra vonatkozó kimutatásait kivételes részletességgel engedik megismerni. Ugyanakkor az is tény, hogy a személyével kapcsolatos adatok szisztematikus összegyűjtéséhez messze nem elegendő pusztán a személyi fond iratanyagára vagy akár csak a Repositorium hatalmas anyagának irataira támaszkodni; zálog- és birtokjogi ügyei vagy pápai főkapitánysága idejének feldolgozása is tucatnyi különböző levéltár igen eltérő forrástípusainak átnézésével lehetséges csak. Több vármegye nemesi

⁴⁰ „A pogány török által megh öletett szegény Eszterház László vörös atlacz arany prémel, pillangokkal és gyöngyökkel ki varrott nyári panczér ungő”. Idézi: HÉJUNÉ DÉTÁRI 1975, 487; PERES 2009, 120, 475. jegyzet.

⁴¹ Feltehetően az egyik felső-magyarországi város követeinek szóló meghívó (a temetésre). 1 beírt oldal. Két papírfelzetes viaszpecséttel. Kelt: Fraknó, 1645. XI. 1.” http://axioart.com/index.php?op=live_item&id=493871 (a letöltés időpontja: 2013. október 20.)

közgyűlési jegyzőkönyvei, több káptalan hiteleshelyi levéltárának irat- és protokollumsorozata, számos családi levéltár kisebb és nagyobb egysége, fondja, több központi bécsi és magyar kormány szerv megfelelő iratsorozatainak kutatása szükséges. A látszólag szűknek tűnő évkör (1645–1652) vizsgálatakor így hamar szembesültem azzal, hogy a személy, akinek megismerésére vállalkoztam, valójában csak emberi (és hivatali) kapcsolatain keresztül érthető meg, ami értelemszerűen kortársai pályájának megismerését is szükségessé teszi. Az Esterházy-család tagjainak összetartó, egymásért és a família jövőjéért közösen küzdő hozzáállása pedig gyakorlatilag elengedhetlenné teszi, hogy bármelyik Esterházyval is foglalkozzék a kutató, az elődök és sok szempontból az utódok személyét is meg kell ismernie, ha valóban árnyalt képet akar nyerni az illetőről. Ez fokozottan érvényes Esterházy Lászlóra.

Végül pályájának két jellegzetességét érdemes már bevezetésünkben is kiemelni, hiszen ez végsősoron a rá vonatkozó forrásadottságokat is eredményezi. 1. Váratlanul lett „elsőszülött”: másodszülött fiú lévén 1641-ig, István bátyja haláláig, az unokatestvéreivel, Dániel fiaival együtt nevelkedett (ezt Miklós nádor 1641. évi végrendelete is megemlíti), és jóllehet apja nagyon szerette és figyelmes gondoskodással, szeretettel vették körül – miként ez szülei levelezéséből tudható –, apja tudatában és terveiben István haláláig mégsem elsőszülöttként volt jelen. Noha Miklós nádor korábbi végrendeletei szerint a legfontosabb birtokot, Fraknót (és Kismartont) Lászlóra, nem pedig elsőszülött fiára, Istvánra hagyta volna – bátyja halála a távlati terveket illetően mégis különleges „újratervezést” igényelt. Jóllehet az Esterházy-család, különösen Miklós nádor az új helyzetekre gyakorlatias és hatékony lépésekkel válaszolt, mégiscsak váratlan fejlemény volt, hogy László elsőszülötté „lépett elő”. 2. A másik, a családot vele kapcsolatban teljesen váratlanul érő esemény pedig nyilvánvalóan halála volt.⁴² Ugyanazokkal a családtagokkal együtt halt meg, akikkel együtt végezte tanulmányait. Miklós nádor negyedszázadot felölelő pályája, László és unokatestvérei hősi halála – amelyet az ország és az udvar részéről egyaránt mély megdöbbenéssel fogadtak – végeredményben egyedülállóan előnyös pozíciót és uralkodói támogatást biztosítottak a fiatal, László halálakor 17 éves Pál számára, akit – mint utóbb kiderült – tehetsége és képességei szintén maximálisan alkalmassá tettek arra, hogy apja és bátyja nyomdokaiba lépve kiteljesítse a család felemelkedését.

Jelen dolgozat alapvető céljai:

⁴² Esterházy László váratlan halála miatt nem készít(het)ett végrendeletet; a család vagyoni helyzetének egyfajta látképét jelentik azok az inventáriumok, amelyek a vezekényi csatát követően készültek.

1. Az eddigi kutatásoknál felhasznált források körénél bővebb forrásbázis alapján szeretném vizsgálni, hogy a szakirodalom Esterházy Lászlóval kapcsolatban (ismétlődő) megállapításai helytállóak-e. Két megállapítás többször is visszatérő eleme ugyanis az irodalomnak: A) Esterházy László „családfői működésének” sikere, vagyis a nádortól örökölt birtokok megtartása és az Esterházy családnak a nádor életében elért emelkedése csak az idősebb családtagok, Esterházy Dániel és Farkas, valamint a legbizalmasabb familiárisok, elsősorban is Eörsy Zsigmond lépéseinek volt köszönhető. B) Esterházy László lépései, amelyek az Esterházy-birtokok megtartására irányultak, nehézkeseznek tűnnek; Fejes Judit szerint a família nagy vetélytársával, a nyugat-dunántúli országrész legbefolyásosabb dominusával, Nádasdy Ferencsel összevetve ez különösen szembetűnő, de a főúr más levelezését vizsgálva, konkrétan a kiemelkedő karriert befutó fontos familiáris, Aszalay István László gróffal való korrespondenciáját feldolgozó munka is erre a következtetésre jutott. A megállapítások helytállósága oly módon ellenőrizhető, ha mind Esterházy László, mind pedig az „atyafiak”, Dániel és Farkas, valamint a vezető familiárisok konkrét szerepét feltárjuk és lépéseik jelentőségét a család vagyoni helyzetében bekövetkező változások fényében összevetjük és értékeljük.

2. Esterházy Lászlónak a Magyar Királyság politikai elitjében elfoglalt helyét kívánom meghatározni: A) örökölt és szerzett címeinek, rangjainak és tisztségeinek összehasonlító vizsgálatán, valamint B) bel- és külföldi kapcsolatrendszerének feltárásán keresztül, elsősorban a nyomtatott és levéltári forrásanyag alapján létrehozott adatbázis(ok) elemzésével.

3. Ami az Esterházyak „személyzeti politikáját” illeti, a szakirodalom szerint Esterházy László és a családtagok törekvése e ponton eltért egymástól: míg Esterházy László az udvartartásban szívesen látott volna új embereket, addig Dániel a korábban bevált, Miklós nádor idején alkalmazásba vett emberek megtartását és további alkalmazását pártolta.⁴³ A megállapítás ellenőrzése módszertanilag nyilvánvalóan úgy lenne lehetséges, ha a Miklós nádor halálának pillanatában alkalmazásban lévő személyek „listáját” összevetnénk a László gróf idején vitt udvartartásban levőkkel. A téma teljes körű feldolgozása szükségessé teszi az uradalmak alkalmazottainak (tisztartó [*provisor*], számtartó [*rationista*]), valamint a vár(uradalmak) élén állók (kapitány, udvarbíró, hadnagy, vajdák, porkolábok, viceporkolábok) összegyűjtését, lehetőleg legalább két időpontból: 1645 körül, illetve pl. az egyik, László gróf halálához közeli esztendőből. Mivel az adatgyűjtés még további

⁴³ FEJES 1996, 129, 136, 156. DOMINKOVITS 2008, 146. Csizi István Fejes Juditra (FEJES 1996, 133.) hivatkozva: CSIZI 2003, 4.

kutatásokat igényel, ezért a dolgozatban csak a feldolgozás első eredményeinek jelzésére vállalkozom.

3. Pápai főkapitányságának történetét Pápa várának, városának és uradalmának korabeli történetébe ágyazva, eddig nem vizsgált források alapján, részletesen feldolgozom.

4. Óvatosan megfogalmazott célként, de tudatosan törekedve rá, igyekszem a gr. Esterházy László személyére vonatkozó adatok lehetőség szerinti teljes összegyűjtésére, aminek segítségével a jövőben egy önálló kötetben megjelentethető monográfiává szerkeszthető a dolgozat. Az adatgyűjtés több témára irányul és különböző forráscsoportok átnézésével történik: A) Esterházy László személyén keresztül a pápai főkapitányság működésének vizsgálata a XVII. század közepén. B) A bécsi központi kormányservek (Udvari Haditanács, Udvari Kamara) iratanyagában előforduló adatok, valamint egész ügyek kapcsolódó iratanyagának feldolgozása, különösen is az ügymenet(ek) részleteinek rekonstruálásával; C) a személyi fondban (P 124) található levelezésekből szisztematikusan kigyűjthető adatok ismertetése (pl. portyáinak időpontja, adósságainak és az általa felvett hitelek nagysága, hitelezőinek kiléte); D) az Esterházy család vagyoni helyzetével összefüggő konkrét ügyek szétszórt iratanyagának összegyűjtése (különböző káptalanok hiteleshelyi gyakorlata során keletkezett iratanyagainak feldolgozása, melyek Esterházy László személyéhez kapcsolódnak).

A témaadásáért, munkám támogatásáért és értékes segítségéért köszönetet mondok konzulens tanáromnak, dr. J. Újváry Zsuzsannának. Hálás köszönettel tartozom továbbá mindazoknak, akik idejüket nem sajnálva, előzékeny módon osztották meg tudásukat, és különböző módon segítettek munkámat: Dominkovits Péter, Fazekas István, Hermann István, Jakab Réka, Jankovics József, Jusztin Péter, Kádár Zsófia, Koltai András, Lakatos Bálint, Monok István, Pálffy Géza, Peres Zsuzsanna, Soós István, Schramek László, Szelestei N. László, Szilágyi András, valamint azok a levél- és könyvtárosok, akiket név szerint ehelyütt nem említek. Hermann István és Szabó András Péter több alkalommal, önzetlenül bocsátott rendelkezésemre értékes forrásokat és adatokat. Bécsi kutatásaimat a K 82078 sz. OTKA-pályázat támogatása, a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Diákok a tudományért” Szakalapítványa (2006), az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány (2009), a Stipendienstiftung der Republik Österreich (2010), valamint a bécsi Collegium Hungaricum (2012) ösztöndíjai, bécsi és pozsonyi kutatóútjaimat és különböző magyarországi levéltárakban végzett kutatásaimat 2012–2013 folyamán az MTA BTK „Lendület” Szent Korona-kutatócsoport támogatása tette lehetővé.

I. Historiográfiai bevezetés a családtörténeti kutatásokhoz

I.1. A XVI–XVII. századi főúri életrajzokról

A nyugat-dunántúli főúri családok leszármazásának, családi kapcsolatainak kutatása az utóbbi években jelentős eredményeket ért el. A magyar és a tágabb értelemben vett közép-európai (cseh, horvát, osztrák, szlovák nyelvű) történetírás utóbbi húsz évének termése jelzi, hogy a térségben korábban (Ausztria kivételével) kényszerű okok miatt háttérbe szoruló elitkutatás új lendületet kapott, és több család esetében jelentős eredmények születtek. Ezek a tanulmányok, konferencia- és kiállításkatalógus-kötetek, illetve szakfolyóiratok tematikus számai az utóbbi években egy biztató hiánypótlás kezdetét jelentik.⁴⁴ A magyar nemesség XVI. századi bécsi integrációjának,⁴⁵ valamint a XVII. századra zárttá váló főrendi réteg famíliáinak, így a legfontosabb (dunántúli / nyugat-magyarországi) főnemesi családok tagjainak a Magyar Királyság politikai elitjében befutott karrierjeinek vizsgálata⁴⁶ hozta a legfigyelemreméltóbb eredményeket. Emellett természetesen nem feledkezünk el az udvar-⁴⁷, a birtok-,⁴⁸ a főúri mecénatúra-,⁴⁹ a művészettörténeti,⁵⁰ az irodalom-⁵¹, a zene-,⁵² a könyvtár- és olvasmánytörténeti,⁵³ a főúri családi kapcsolatokat hálózatszerűen feltérképező,⁵⁴ valamint az egy-egy (fő)nemesi család⁵⁵ történetére fókuszáló kutatásokról. A feldolgozások mellett

⁴⁴ Elsősorban a Batthyány, Esterházy, Illésházy, Nádasdy, Pálffy, Révay, Thurzó, Zrínyi, bizonyos családtagok vonatkozásában pedig az Erdődy családok kora újkori története állt a kutatások homlokterében. A legfontosabb publikációkat felsorolja a témáról: PÁLFFY 2006, 61–92, ill. *Společnost* 2006, 485–526. Újabb (nem a teljesség igényével és csak a jelen dolgozat szempontjából leginkább releváns eredmények): a 2009. évi szalonai Esterházy-konferencia, ennek német nyelvű kötete: *Familie Esterházy* 2009., illetve szintén 2009-ben a *Századok* 4. száma; a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeum által szervezett Nádasdy-konferencia (2012).

⁴⁵ PÁLFFY 2010a, illetve PÁLFFY 2002, 307–331.

⁴⁶ Jelen dolgozat témája szempontjából meghatározó: PÁLFFY 2009d, 853–882; PÁLFFY 2009a, 321–356. DOMINKOVITS–PÁLFFY 2010, 769–792 és 1085–1120.; PÁLFFY 2011, 63–84; J. ÚJVÁRY–ZIMÁNYI 2009, 182–200.

⁴⁷ KOLTAI 2012; *Idővel paloták* 2005; Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes. Bp., Gondolat, 1987.

⁴⁸ Az Esterházyak vonatkozásában: TOBLER 2005; Uő: Die Hochfürstliche Esterházyische Zentralverwaltung vom Ende des 17. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts. In: *Die Fürsten Esterházy* 1995, 99–119; FÜLÖP 1995b, 125–138. Részletes historiográfiai áttekintést ad: DOMINKOVITS 2012b, 17–46.

⁴⁹ A korszakra vonatkozóan meghatározóak a Nádasdy (III.) Ferenc mecénási tevékenységét interdiszciplináris módon kutató Nádasdy-kutatócsoport eredményei: „A mecénás Nádasdy Ferenc. Az arisztokrata udvari kultúra formái a 17. századi Magyarországon” – <http://nadasdy.barokkudvar.hu/> (a letöltés időpontja: 2012. október 27.)

⁵⁰ GALAVICS 1988, 136–161; BUBRYÁK 2009.

⁵¹ *Esterházy* 2009.

⁵² KIRÁLY 2001a, 2001b, 2004, 2005. (A Batthyány, Nádasdy, Esterházy családok udvarainak, legújabbban pedig az erdélyi fejedelmi udvar XVII. századi zenészeiről).

⁵³ MONOK 2012.

⁵⁴ *Arisztokrácia kapcsolatrendszere* 2006–2008: <http://archivum.piar.hu/arisztokrata/>

⁵⁵ Teljesség nélkül: Zrínyiek 2007; BENDA 2007, 109–125; a Batthyányokról: *Batthyányak* 2006, illetve *Batthyányak – katalógus* 2005; a Pálffyokról: *Pálffyovci* 2003; a Nádasdyokról: *Századok* 2010/4, részben 5. száma; 2010-ben a „Salonaki Beszélgetések” (*Schlaininger Gespräche*) sorozatban a Nádasdy-família története

jelentős a főúri levelezésekből készített (sajnos kis számú) forráspublikáció.⁵⁶ Lippay György esztergomi érsek magyarországi főnemeselekhez írt leveleinek összegyűjtése a főpap kapcsolatrendszerének feltárásán túl a XVII. század középső harmadának (királtságbeli) főrendi társadalmáról is számottevő forrásanyagot tett ismertté.⁵⁷ Ugyanakkor szembeűnő, hogy egyes kulcsszereplők életpályájának komplex megrajzolására szinte alig találunk példát;⁵⁸ történeti életrajzot – mint hagyományos történetírói műfajt pedig – az egyetemes történetírás sem mutat fel sokat az utóbbi időben.⁵⁹ Az egyes személyekkel kapcsolatban született meghatározó munkák szinte kivétel nélkül egy-egy aspektusra (pl. az udvartartásra⁶⁰) helyezik a hangsúlyt. Kétségtelen, hogy a történeti életrajzok első „virágzása” a hazai történetírásban a pozitívizmus korára esett. A Magyar Történelmi Társulat kezdeményezésére indult sorozat koncepciója a korban igen modernnek számított, amely – Péter Katalin megfigyelése szerint – többek között a női életrajzok hangsúlyos előtérbe helyezésével (pl. Ipolyi Arnoldnak a Nyáry Krisztináról szóló munkájával) azóta is különös jelentőségű teljesítménye a magyar történetírásnak. A Magyar história – Életrajzok sorozatban jelent meg Péter Katalin Miklós nádorról írt életrajza: a nádor politikai karrierjének és birtokszerzési stratégiájának bemutatása mellett e mű hívta fel a figyelmet a főúr arisztokrata kapcsolatrendszerének jelentőségére és a nádor körül kialakuló, „esterházyistáknak” nevezett politikai csoportra.⁶¹ E sorozatok kötetein kívül olyan rövidebb-hosszabb tanulmányok is születtek, amelyek többsége ugyan nem komplex életrajz készítésének igényével íródott, mégis kiváló és értékes összefoglalását adták több XVII. századi főúri életpályának.⁶²

A közép-európai Habsburg Monarchia kora újkori főnemességéből talán csak Gundaker von Liechtenstein életrajzát lehet megemlíteni, mint modern biográfiát.⁶³ Ez a munka viszont rendkívül fontos, hiszen a szerkezete nem a XIX. századi történeti életrajzokéhoz hasonló kronologikus elbeszélésmódot követi, hanem nagy témakörök – pl.

volt terítéken. Az Esterházyakról az említettekén kívül: *Bollwerk Forchtenstein* 1993; *Szilágyi* 1994; *Die Fürsten Esterházy* 1995; *Esterházy-kincsek* 2006–2007.

⁵⁶ A régebbi okmánytárak közül meghatározó jelentőségű, különösen a dolgozat témájának szempontjából: *Oklevéltár* 1901 és JEDLICKA 1910. Az újabb forráspublikációk közül: *Pálffy Pál levelei* 1989. Újabb jelentős forráspublikáció, amely Pálffy Pál nádor Maximilian von Trauttmansdorffnak írt leveleit adta közre: FUNDÁRKOVÁ 2009.

⁵⁷ TUSOR I-II. 1994.

⁵⁸ Fontos kivételek: HORN 2002; PAPP 2011; KOLTAI 2012.

⁵⁹ A történeti életrajz(írás) módszertana, főleg a kapcsolódó elméleti kérdések ennek ellenére foglalkoztatják a történetírást művelőket. Vö. KLINGENSTEIN 1979; WINKELBAUER 2000; *Biographische Methoden* 1998; *Grundlagen* 2002; *Handbuch Biographie* 2009.

Szűkebb értelemben vett kora újkori főúri életrajzokra gondolok; az uralkodók pályájáról születtek fontos munkák, pl. III. Ferdinándról: HÖBELT 2008 és HENGERER 2012.

⁶⁰ KOLTAI-BENDA 1999–2004: <http://archivum.piarista.hu/batthyany>

⁶¹ PÉTER 1985, 154–184. Vö. DOMINKOVITS 2012c, 32.

⁶² PL. DEÁK 1883; SZABADY 1936; ZICHY 1942/43.

⁶³ WINKELBAUER 1999. L. még: *Die Habsburgermonarchie* 2006.

felmenők–szülők–testvérek; a felekezeti kötődések (konfesszió–konvertálás); tisztségek–hivatalok (rangok); patrónus–kliens-rendszer; udvartartás, paloták, reprezentáció; főúri mecénatúra; neveltetés és gyermeknevelés; pietás (vallás és világnézet); házasságok – mentén strukturálja az alsó-ausztriai arisztokrata életútját. Talán nem véletlen, hogy Thomas Winkelbauer módszerének következtében igen komplex látásmód birtokában tudta megírni az egész „összetett” Monarchia történetét.⁶⁴ Koltai András Batthyány I. Ádám (1609–1659) udvaráról írt műve is szakít a hagyományos biográfiák szerkezetével és nagyobb témakörökre osztva mutatja be a főúr udvartartását, és ezen keresztül tágabb famíliájának életét.

I.2. Az Esterházy-család kutatástörténete

Gróf Esterházy László a történeti köztudatban – a tragikus vezekényi ütközet időpontjától kezdve – folyamatosan jelen van; személyét halála pillanatától kezdve tudatos és egyre sokrétűbb kultusszal övezte a család, a rokonság, az uralkodó és a leszármazottak, aminek köszönhetően alakja unokatestvéreivel együtt összeforrt a csata emlékezetével és a hazáért hozott hősi önfeláldozás és életáldozat eszményével. Ennek köszönhetően neve széles körben ismert maradt. Dicsőséges halálának emlékét a mára sajnos elveszett vagy lappangó Zrínyi-vers, különböző, dicsőítő céllal alkotott művek; tézislap, portrék, a vezekényi ütközetről és a nagyszombati gyászmenetről készített festmények, csodálatos műtárgyak, a híres Trophaeum, majd a csata helyszínén előbb a XVIII. század elején állított emlékoszlop, utóbb pedig – annak pusztulása után – újabb emlékmű őrizte meg. Életénél tehát sokkal jelentősebbé vált halála és az ennek nyomán tudatosan felépített kultusz, amely méltán hozta létre azt a nimbuszt, amivel az Esterházy-família történelmi tagjaira mind a mai napig tekintünk. Viszont László gróf életéről a pozitivizmus koráig viszonylag kevés olyan adat lehetett ismert, ami nem a „hivatalos kultusz” része volt; kivéve persze közvetlen rokonait, elsősorban is öccsét, Pál nádort, aki ifjúkori visszaemlékezéseiben élénken idézte fel bátyja alakját. Az a szűk kör, akiknek erre lehetősége volt, nyilván ismerhette a Trophaeum leírását és a nyomtatásban megjelent halotti beszédek is,⁶⁵ de a családi archívum Lászlóra

⁶⁴ WINKELBAUER 2004.

⁶⁵ A László felett, Hoffmann Pál pécsi püspök által elmondott beszédet pl. nagy valószínűséggel ismerte, sőt fel is használta az id. Zichy István felett Nagyszombatban 1693. április 20-án halotti orációt mondó egyházi személy is; erre utal a két személy fizikai leírásának hasonlatossága: 1. Hoffmann Pál 1653-ban megjelent magyar nyelvű halotti beszédében (RMK 868) így írja le Esterházy László megjelenését: „Néki ... igen ékes, tisztos ábrázatja, gyönyörűséges szép egyenlőséggel való teteminek, tagjainak, öszvefoglalása, vitézi módra alkotott, tetőtől fogva talpig tekintetes úri termete, kiért az idegen nemzetek előtt is nem egyéb, hanem tekintetes, szép gróf volt az ő

vonatkozó, személyes iratai a XIX. századig elzárva maradtak. A Magyar Királyság köztörténetét a XVIII. században korszakos jelentőségű művében megíró Kazy Ferenc (1695–1759) említést tett Lászlóról is, az 1649. évi országgyűlésen a rendek által megajánlott fegyverek kapcsán.⁶⁶ A László grófról a XVIII. századi tudományosság által összegyűjthető ismereteket Bél Mátyás foglalta össze grandiózus művében, a Sopron vármegye leírását adó, Bél életében kéziratban maradt kötetben.⁶⁷ A kultuszképzés szép példája Czompó Sándor magyar nyelvű oratóija, mely Esterházy Pál Antal herceg (1738–1794) soproni főispáni beiktatása alkalmából hangzott el; a Bél munkájának részeként ismert és nemrég közölt szöveg a família laudálásakor nem mulasztotta el kiemelni, hogy az Esterházyak „*Nemzetünkhöz mutatott Szeretetét nagy Vezekényi Hartzon, Ezer hat száz ötven kettődik esztendőben, néhai bóldog emlékezetű, Méltóságos Esterházy László, Ferencz, Tamás, és Gáspár uraknak Hazájokért ki öntött vérek petsételte*”.⁶⁸

A vezekényi csata eseményeiről és Lászlóról később részletesebben írt Foglár Imre, aki Bars vármegye főszolgabírójaként, helytörténeti érdeklődése miatt szentelt 1842-ben megjelent művében egy fejezetet a 1652. évi eseménynek.⁶⁹

Az Esterházy-család hercegi ágának iratait a család levéltárosai a XVIII. században rendezték;⁷⁰ az anyag tudományos feldolgozása azonban csak a század második felében, nagyrészt azonban csak a XIX. század derekán–második felében kezdődhetett el, és Toldy Ferenc, majd Szalay László korában, illetve később, leginkább Merényi Lajos idejében kapott lendületet, immár a hazai történetírás pozitívista időszakában.

Esterházy László fennmaradt iratait először a családtagok rendezhették: erre utalnak az eredeti oklevelek némelyikének verzóján Esterházy Farkas jellegzetes kézírásával készített

neve. Ily nagy ékességének megfelelt ereje is, mert oly szálas, oly vastag, tetemes ember nem volt udvarában, akit csak fél könyökkel is (ha akarta) orrára nem taszított. Senki önánál jobban a tárgyat meg nem lőtte, a kézíjat erősebben meg nem vonta, a gyűrűt mesterségesben meg nem öklelte, a lovat keményebben meg nem ülte” (Idézi: KOVÁCS S. I. 1983, 78.); 2. Id. Zichy Istvánról (RMK I. 1448): „**Néki** fejedelmi **tisztes ábrázattya**, tagjainak **szép egyenlőséggel való egyben foglalása**, nemes erkölcse, **kiért az idegen nemzetek előtt is tekintetes deli úr volt az ő neve. Ily természetes ékességinek megfelelt ereje is** (szóllok vitézi erejéről, mely a gyakorlatból velősödik s nevelkedik). **Senki a kézíjat**, az ideget **erősebben meg nem vonta, a gyűrűt mesterségesebben meg nem öklelte, a lovat** szebben és erősebben **meg nem ülte**. Vitézi bátor szívének mennyi majd számlálhatatlan alkalmatosságokkal való jeleit adta s hatta, hazája, nemzete oltalma és szabadulása mellett, vérének serkedezésével, életének sok alkalommal való veszedelmével.” Idézi: ZICHY 1942/1943. Az egyezések kiemelése tőlem (M. T.)

⁶⁶ KAZY 1741, 141. Esterházy László 25 fegyverest állított ki. Idézi: ESZTERHÁZY 1901, 107, 33. jegyzetben.

⁶⁷ BEL 2012, 178, passim.

⁶⁸ BEL 2012, 72.

⁶⁹ FOGLÁR 1842, 1–62.

⁷⁰ Az Esterházy levéltár történetéről és rendezéséről a XVIII–XIX. században: RESS 1994, 319–328; RESS 1999, 407–419; RESS 2004, 284–298.

feljegyzések, melyek többnyire az irat rövid megnevezései.⁷¹ Az iratokat tovább a család levéltárosai rendezték a XVIII. században a fraknoi vár „tárházában” ma is látható fiókok feliratai alapján a családtagok személye szerint. A 104. számmal ellátott, festett fiókos rekeszben a László grófhhoz intézett levelek helye volt: „*Litterae Missiles diversorum ad Comitem Ladislaum Esterhás scriptae, minus utiles*”. László kifejezetten személyes iratait, tehát a hozzá intézett leveleket, magánszemélyek és testületek, pl. vármegyék által kiállított beadványokat, uralkodói mandátumokat, saját fogalmazványait, az ő idejében keletkezett töredékes számadásokat a levéltárosok önálló egységbe rendezték, amelyek 1949-től a Magyar Országos Levéltárban, a hercegi ág levéltárának részeként a P 124-es törzsszámú fondban található.⁷² Személyével összefüggő, az ő idejében keletkezett iratokat tartalmaz a hercegi levéltárból kigyűjtött „Repositorium” (P 108), amelynek egyes részegységei részint a család számára rendkívül fontos jogi természetű iratokat (pl. adományleveleket, kiváltságokat és privilégiumokat megerősítő és biztosító iratokat), részint tematikus egységekbe rendezett iratcsoportokat (pl. házasságkötésekkel, címekkel, rangemelésekkel stb. kapcsolatos iratokat), illetve az egyes birtokok birtokigazgatási és birtokjogi iratait, emellett több rokon család (pl. Rep. 46: a Drugeth-család iratai) teljes levéltárát őrzik önálló Repositoriumokba elkülönítve. Az iratanyag mai rendje – a családi rendezést követve – Bakáts István és Iványi Emma levéltárosok nevéhez fűződik.

Az Esterházy levéltár iratainak rendezése a XIX. században folytatódott. Toldy Ferenc munkája, majd Szalay László nagyszabású műve bizonyos értelemben a későbbi kutatások előmunkálatai voltak. Szalaynak a Miklós nádor életét három kötetben dokumentáló műve alapvető jelentőségű forrásokat közölt a nádor közel negyedszázados hivatali pályájának megismeréséhez. Merényi Lajos hercegi levéltáros elődei nyomdokain a Bubics Zsigmond közreműködésével megírt Pál nádor-életrajzhoz forrásokat gyűjtve átnézhetette László gróf iratait is, Pál ifjúkorának történetére való tekintettel.

A korszak tudós történészei (Horváth Mihály, Szalay László, Ipolyi Arnold, Merényi Lajos, Bubics Zsigmond, Ráth Károly, Nagy Imre, Véghelyi Dezső,⁷³ Szilágyi Sándor stb.)

⁷¹ Pl. MNL OL P 108, Rep. 2/3, Fasc. B, nr. 27.: „Donatio Suae Maiestatis sup. Consilioratu, Illustrissimo Domino Comiti Ladislao Eszterhazi collato.” A misszilisek között van olyan, melynek hátára – szintén Esterházy Farkas – röviden feljegyezte Miklós nádor rangszerzéseit és azok dátumait. MNL OL P 124, nr. 1609 (Amadé Lénárt Esterházy Farkasnak, Hédervára, 1645. október 12.)

⁷² BAKÁCS, 1956, 103–113; KÁLLAY 1978, 117–127. László gróf személyi fondjában található iratain kívül természetesen kutattam a Repositorium anyagát, valamint a családtagoknak, köztük magának Lászlónak is több levelét őrző fondokat; Miklós nádor (P 123) és Pál nádor (P 125) iratait.

⁷³ Ráth Károly, Nagy Imre, Véghelyi Dezső a „dunántúli történetkedvelőkként” emlegetett történészek csoportjához tartoztak – Bubics Zsigmond járta ki számukra az Esterházy levéltárban való kutatási lehetőséget. Vö. NAGY 1892, 79–80, ill. *Századok* I (1867), 216 és *Századok* XXI (1887), 779, 529.

előtt megnyíltak a főúri családok addig jószerivel ismeretlen archívumai, így teljesen érthető, hogy a XIX. század utolsó harmadában, illetve az ezredfordulón működő kutatók az Országos Levéltár gyűjteményei mellett elsősorban ezekre a családi magánlevéltárakra koncentráltak és elismerésre méltó módon tárták fel ezek anyagát.⁷⁴ A Történelmi Tár és a Magyar Gazdaságtörténeli Szemle köteteiben napvilágot látó értékes forrásközlések többek között éppen az Esterházy-család XVII. századi tagjainak vonatkozásában tettek ismertté a mai napig alapvető forrásokat, mint pl. Miklós nádor Nyáry Krisztinához írt leveleit vagy a szinte unikális családi naplót, amelynek elején Nyáry Krisztina saját kezűleg jegyezte fel gyermekeinek születési idejét és sajnos több gyermeke esetében azok halálozási dátumát is. A nagyszabású forráskiadások és az Akadémia Történelmi Bizottsága életrajzsorozatának köteteivel egyidőben, 1901-ben jelent meg gr. Eszterházy János máig alapvető és időtálló családtörténete, amelyben a szerző tudományos alapossággal írta le elődjének életét maximális felelősségtudattal, a hercegi ág levéltárát még a XX. század eleji, kizárólag a család levéltárosai által kialakított rend alapján felhasználva.⁷⁵ A nagyívű genealógiai feldolgozást szorosan kiegészíti az önálló kötetben kiadott forrásgyűjtemény (Oklevéltár), amely a családi levéltár dokumentumaiból nagyon értékes válogatást tett közzé.

A II. világháború végéig a család kismartoni kastélyában őrzött levéltárban jelentős kutatómunkát végzett Hajnal István hercegi levéltáros, aminek (többek között) fontos eredménye lett a Miklós nádor 1641. évi lemondási szándékáról írt munka,⁷⁶ illetve az 1642. évi országgyűlés időszakát dokumentáló, értékes bevezető tanulmánnyal ellátott okmánytár.⁷⁷ Írásában Hajnal röviden összegezte, hogy a köztörténelmi szempontból végzett kutatások addig jobbjára csak a Bethlen Gábor haláláig tartó korszakra terjedtek ki, ezért ő az elődök munkásságát a Rákóczi György-korabeli iratanyag politikai-diplomáciai viszonyainak vizsgálatával folytatta.

Hajnal utóda, Hárich János levéltárosként nemzetközileg ismert zenetörténész, Haydn-kutató volt, aki megítélésem szerint Hajnal mellett a legalaposabban ismerte a hercegi levéltár László gróf és Pál nádor iratait magában foglaló fondjait. A Haydn korára vonatkozó, az

⁷⁴ „Az Esterházyak levéltáraiban, kivált a kismartoniban, a történelmi adatok tömérdek mennyiségben gyülemlettek fel.” „Azon tudósaink – írja Bubits – kiknek volt alkalmuk e levéltárt láthatni s benne kutathatni, bizonyosságot fognak tehetni arról, hogy ez a leggazdagabb és legértékesebb családi levéltárak egyike az országban.” (HENSZLMANN – BUBICS 1876, 35.)

⁷⁵ Munkáját széles forrásbázisra alapozva készítette el; a családi levéltár és a közgyűjtemények iratain kívül felhasználta a pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának Esterházyakra vonatkozó iratait és ismerte a saját korában megjelenő forrás publikációkat is.

⁷⁶ HAJNAL 1929.

⁷⁷ HAJNAL 1930.

Esterházy-udvarban alkalmazásban lévő udvari zenészekre vonatkozó gyűjtése⁷⁸ a mai napig gyakran kutatott gyűjteménynek számít, és az OSzK Kézirat-, valamint Színháztörténeti Tárában található tudományos hagyatéka alapforrásként szolgál többek között az egykor Fraknón őrzött, ma már Kismartonban és Moszkvában található⁷⁹ Esterházy-könyvtár rekonstruálásához is. A hercegi Esterházy-levéltár iratairól – több más, jelentős családi levéltárral együtt – a kommunista rendszer által ellehetetlenített, latinul azonban kiválóan tudó egyháziak bér munkában értékes regesztákat készítettek, amelyek ma az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet regesztagyűjteményének részét képezik.⁸⁰ Az ebben a munkában évtizedeken (1950–1984) át jelentős szerepet kapó Valkó Arisztid – ha nem is rendszeresen, de időnként – levelezett Hárich Jánossal, akiről akkor köztudott volt, hogy az Országos Levéltárban a ma a P 124 (László gróf iratai) és P 125 (Pál nádor iratai) törzsszámok alatt őrzött fondok missziliseit az 1930-as évek elejétől 1944-ig jórészt darabszinten (!) regesztázta. Ebből a gazdag és a kutatást rendkívüli módon segítő anyagból László gróf fondjának első 400 leveléről készült regeszta (két kötetben), amelyeket a kutatás során fel is használtam.⁸¹ Az eredeti iratanyag mellett található, bőrkötéses kötetekben lévő gépelt kézirat feltehetően nem készült el teljesen; a Pál nádor iratairól készült regeszták ugyanis szinte teljességgel megvannak (csupán a Thököly Évától kapott levelek kivonatai nincsenek meg). Hárich a munkával az iratok családi rendezés során kialakított rendjében, levélírók szerint haladt; mivel az egyes kötetek elején azok elkészültének éve fel van tüntetve, ezért tudható, hogy Hárich előbb Pál nádor iratait dolgozta fel, és csak utána, 1944-ben állította össze a László gróf iratairól készített első regesztakötetet. Így valószínűsíthető, hogy a teljes anyag feldolgozására végül a háború miatt nem került sor. A levéltárnak és az Esterházy-kincstárnak a II. világháborút követő évekbeli története a legújabb kutatásoknak köszönhetően részleteiben ismert.⁸² A Hárich-féle regeszták kutatás általi hasznosítása eddig valószínűleg amiatt nem történt meg, mert az Esterházy-család hercegi ágának levéltárához korábban készített repertóriumok közül azokat csak a Bakáts-féle repertórium tüntette fel, az

⁷⁸ Bécsben található részét az Archiv und Bibliothek der Wiener Musikvereine gyűjteménye őrzi.

⁷⁹ Miután Kismarton a Tolbuchin marsall által irányított III. Ukrán hadsereg ellenőrzése alá került, a kismartoni Esterházy-kastélyból 1945. április elején – szemtanúk (Franz Fasching és Franziska Kisch hercegi alkalmazottak) visszaemlékezése szerint – 20 teherautó vitt el számos, könyveket és egyéb ingóságokat tartalmazó ládát. Vö. SUBKOW, N. N.–DMITRIJEWA, K. A.: Bücher aus der Esterházy-Sammlung in Moskau. In: *Katalog (Rudomino)* 2007, 14 skk.

⁸⁰ *Regesztagyűjtemény* 2001.

⁸¹ Fazekas Istvánnak hálás köszönetet mondok, amiért erre felhívta a figyelmemet. Köszönettel tartozom Künstlerné Virág Évának, a MNL OL családi levéltárai referensének, amiért a betekintést számomra lehetővé tette.

⁸² A II. világháborút követően az Esterházy-kincstár (és a levéltár) sorsát meghatározó per történetéről: SÜMEGI 2009.

1978-ban készített segédletből kimaradtak.⁸³ A levéltár kutatásával kapcsolatos iratokat őrző fond (P 114) kisebb egységeinek elnevezései (művelődés-, had-, gazdaság-, irodalom-, művészet-, zene-, hely-, település- és egyháztörténeti kutatások stb.) már önmagukban beszédesen tanúskodnak arról, hányféle tudományág kutatóinak generációi hasznosítják a mai napig az Esterházy-levéltár hatalmas iratanyagát.

Esterházy Lászlóról szólva kiemelendő, hogy a hercegi levéltár kutatástörténetének meghatározó vonulatát alkotják a művészettörténészek – Héjjné Détári Angéla, Buzási Enikő, Cennerné Wilhelmb Gizella, Galavics Géza, Rózsa György, Szilágyi András, Szabó Péter, Tompos Lilla és Viskolcz Noémi – kutatásai. Önálló területet képez(ett) a különböző várak, kastélyok építéstörténetének vizsgálata,⁸⁴ valamint a kismartoni angolkert és a fertői kastélypark történetének kutatása.⁸⁵ Az irodalomtörténészek vizsgálódásai közül a Miklós nádorról életrajzot író, Zrínyi Miklós és Esterházy László kapcsolatát vizsgáló⁸⁶ Csapodi Csaba, Klaniczay Tibor, valamint Kovács Sándor Iván és a XVII. századi latin nyelvű halotti beszédek kiadó Kecskeméti Gábor⁸⁷ kutatásait emelem ki. Péter Katalin Esterházy Miklósról írt életrajzában a politikai pálya bemutatása mellett a nádor főúri kapcsolatrendszerének, az „esterházystáknak” nevezett kör kialakítását elemezte; Esterházynek a Habsburg Monarchia osztrák és cseh arisztokráciájával, valamint a Habsburgok spanyol ágának bécsi követeivel való kapcsolatait Hiller István kezdte el feltárni.⁸⁸ Knapp Éva barokk kori társulatok kiadványait elemezve közölt Esterházy Lászlóval kapcsolatos adatokat. A fraknoi Esterházy-könyvtár rekonstruálásán dolgozó Zvara Edina művelődéstörténeti jellegű kutatásai ehhez a területhez (is) kapcsolódnak;⁸⁹ Király Péter a nyugat-magyarországi főúri udvarok zenei életét kutatta, és Esterházy László udvari zenészeiről (Wolfgang Ebner, Wendelin Hueber) is írt.⁹⁰ A hadtörténet oldaláról Esterházy Lászlóval foglalkozók közül Takáts Sándor,⁹¹ népszerűsítő formában Csámpai Ottó és Hausner Gábor, a főúri bandériumok vizsgálata miatt Varga J. János és Czigány István, majd

⁸³ BAKÁCS 1956, 103–113; vö. KÁLLAY 1978. A legújabb raktárjegyzék is szerepelteti: *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára*. Raktárjegyzék. Összeáll. KÜNSTLERNÉ VIRÁGH Éva, közrem. ERSZÉNYI Zoltán. MNL OL, Bp., 2013.

⁸⁴ Kismarton, Fraknó építéstörténetéről újabban: HOLZSCHUH 1995, 2001.

⁸⁵ Kismarton, Fertőd vonatkozásában: BALOGH András, DÁVID Ferenc, GALAVICS Géza, MÓCSÉNYI Mihály tanulmányai.

⁸⁶ CSAPODI 1956, 490–497.

⁸⁷ Hoffmann Pál: *Halotti beszéd Esterházy László, Ferenc, Tamás és Gáspár fölött (Bécs, 1653, RMK I, 868 – RMNy 2459)*. In: *Halotti beszédek* 1988, 127–154.

⁸⁸ HILLER 1989, 59–70; HILLER 1992a, 50–59, passim.; HILLER 1992b, 19–26; HILLER 1999, 11–19. Újabban: MARTÍ 2009b, 473–526.

⁸⁹ ZVARA 2012, 237–241.

⁹⁰ KIRÁLY 2001b, 375–381.

⁹¹ A vezekényi csata kapcsán a Magyarország vármegyéi és városai c. sorozat Bars vármegye történetét tárgyaló kötete is említi a hős Esterházyakat: *Bars vármegye* 1903, 61–63, 356–357, 533.

legutóbb, a vezekényi csata lefolyásával kapcsolatban Berényi László⁹² és J. Újváry Zsuzsanna⁹³ neve említendő. Esterházy László soproni főispánságának éveit Dominkovits Péter dolgozta fel tudományos igénnyel. Tanulmányaiban a nyugat-dunántúli vármegyék igazgatásának története, a főúri familiárisok kapcsolatrendszere, és számos kiemelkedő jelentőségű főúri familiáris karrierje kapcsán is foglalkozott László gróffal, de Sopron vármegye alispánjaival, az 1648. évi portális összeírással, Sopron vármegye Pápa vára számára biztosított gratuitus labor-jának történetére irányuló kutatásaival is elmélyítette az Esterházy László személyéről és koráról szerezhető ismereteket.⁹⁴ Fejes Judit az Esterházyak házassági politikájáról írt fontos tanulmányt;⁹⁵ Kovács József László, legújabban pedig Diana Duchoňová Esterházy Miklós nádor udvartartását tárta fel és a családtagok házasságaival kapcsolatban is végzett kutatásokat.⁹⁶ A korszak más királyságbeli főuraival elmélyülten foglalkozó kutatók közül (a Zrínyi-kutatáson kívül): Péter Katalin (Miklós nádor), Koltai András (Esterházy László és Batthyány Eleonóra lakodalmának dokumentumai),⁹⁷ Benda Borbála (Batthyány Ádám itineráriumának elemzése, ennek kapcsán Lászlóval kapcsolatos kutatások), Toma Katalin (Nádasdy III. Ferenc), Fundarek Anna (Pálffy Pál kapcsolatrendszere) és Csízi István (az egyik legfontosabb familiáris, Aszalay István alországbíró pályája, illetve az Esterházyak hozzá írott levelei) nevét említem.⁹⁸ Forrásközléseik vonatkozó adatai miatt: S. Lauter Éva, Tusor Péter, Fundarek Anna, Bessenyei József, a korszak győri egyházmegyei canonica visitatióinak közlése miatt Buzás József is gyarapították az Esterházy László személyére vonatkozó adatokat.⁹⁹ A fraknoi uradalom rekatolizációjának történetét, illetve az Esterházy-család tagjainak mariazelli zarándoklataira vonatkozó forrásokat Fazekas István dolgozta fel.¹⁰⁰ A pozsonyi klarisszák történetét kutatók sem nélkülözheték az Esterházy-család levéltárának kutatását (Horn Ildikó, Mészáros Klára, Majer Krisztina). Az Esterházy család cseszneki ágának Pozsonyban található levéltárát legújabban a Veszprém Megyei Levéltár munkatársai kutatták

⁹² BERÉNYI 2001, 21–31.

⁹³ J. ÚJVÁRY 2006, 943–972.

⁹⁴ Az Esterházy család cseszneki ágának, de valójában a család egészének kutatástörténetéről: DOMINKOVITS 2012c, 31–44, valamint a birtokok története kapcsán is fontos kutatástörténeti áttekintést publikált: DOMINKOVITS 2012b, 17–46.

⁹⁵ FEJES 1996, 115–166.

⁹⁶ DUCHOŇOVÁ 2011, 665–686.

⁹⁷ KOLTAI 2003a, 117–135.

⁹⁸ CSÍZI 2003.

⁹⁹ BUZÁS 1966.

¹⁰⁰ FAZEKAS 2005, 37–47.

szisztematikusan; munkájuknak köszönhetően a Veszprém megyei birtokok történetére, így a pápai zálogbirtok történetére vonatkozóan is értékes források elemzése vált lehetségessé.¹⁰¹

A historiográfiai áttekintés egyoldalú lenne, ha az osztrák történetírásból az örvidéki (burgenlandi) történetírás kiemelkedő szerzőit nem említeném: Dagobert Frey, August Ernst, Adelheid Schmeller-Kitt, Harald Prickler, Jakob Perschy, Gerald Schlag, Joseph Rittsteuer, Johann Seedoch, Felix Tobler, Wolfgang Gürtler, Gottfried Holzschuh, Stefan Körner nevei mellett még többeket lehetne említeni, akik vagy helytörténeti jellegű kutatásaik miatt (pl. Rudolf Kroyer a kismartoni uradalom története kapcsán, 1954, Paul Hans, 1965), vagy pl. az alsó-ausztriai rendek levéltárának (névjegyzékeiknek) feldolgozása révén Esterházy Lászlóra vonatkozóan is közöltek adatokat.¹⁰² A burgenlandi helytörténetírás grandiózus „Landestopographie”-lexikonának munkatársa volt Zimányi Vera; a régióra is vonatkozó, meghatározó gazdaságtörténeti kutatásai mellett a XVII. századi Esterházyak életmódját és az Esterházy Pál-korabeli bevételeket is vizsgálta.¹⁰³ Az összefoglalás természetesen hiányos maradna, ha Kismarton kapcsán Bariska István nevét nem említeném, és feltétlenül ide kíváncsozik Jakab Réka neve is, aki munkatársaival fontos munkát végzett el a Szlovák Nemzeti Levéltárban található cseszneki Esterházy-ág levéltárában. Az Esterházy-levéltár kutatástörténete szorosan összefügg a levéltár történetével is; így ehelyütt is megemlítem Hajnal István és Hárich János neveit. Noha Iványi Béla a Batthyány-levéltár anyagának feldolgozásában és megmentésében szerzett elévülhetetlen érdemeket, Esterházy László kapcsán amiatt tartom fontosnak megemlíteni, mert a Batthyány Ádámhoz írt László-levelek megmentésével gyakorlatilag az egyik legfontosabb olyan iratcsoportot őrizte meg az utókor számára, ami ma lehetővé teszi László gróf Batthyány I. Ádámmal folytatott levelezésének közel 85%-os teljességgel történő rekonstruálását. A korszak főúri levelezései között ilyen mennyiségű, „mindkét irányban” fennmaradt levelezés szinte unikális.¹⁰⁴ A levéltárosok által elvégzett rendezési munkát is a kutatástörténet részeként felfogva az Országos Levéltár levéltárosai, Iványi Emma és Kállay István is mindenképp megemlítendőek.

A szükségszerűen rövid és vázlatos áttekintés végén a magyar történetírásnak az Esterházyakkal kapcsolatos legfrissebb eredményeit foglalom össze. Az utóbbi másfél évtizedben rendkívül élénk kutatói érdeklődés övezi a nyugat-dunántúli főúri családok XVI–XVII. századi történetét. Az Esterházy-család felemelkedését komparatív módon vizsgáló kutatások szorosan összefüggenek a Batthyány, a Nádasdy, az Illésházy és a Pálffy-családok

¹⁰¹ Köszönetet mondok Hermann Istvánnak és Jakab Rékának, amiért forrásokra felhívták a figyelmemet.

¹⁰² WIBGRILL 1794; SCHOPF 1966.

¹⁰³ ZIMÁNYI 1998, 257–276.

¹⁰⁴ MARTÍ 2011, 162–180.

tagjainak a politikai elitben elfoglalt helyére irányuló vizsgálatokkal. Az Esterházyak kutatásának komoly lendületet adott a burgenlandi Szalónakon (Stadtschlaining) az immár régi hagyományokat követve megrendezett „Szalónaki Beszélgetések” konferenciasorozat keretében szervezett 2008. évi Esterházy-konferencia, amelynek tanulmányai németül és többségükben magyarul is megjelentek. Az Esterházy Miklós karrierjét¹⁰⁵ megalapozó házasságok mögött meghúzódó kapcsolatok, az Illésházy- és a Pálffy-rokonság támogatása nélkül valószínűleg nem jöhetett volna létre az a kapcsolati rendszer és „közeg”, aminek körülményeit és adottságait az egyébként kimagaslóan tehetséges Miklós nádor egy főúri dinasztia megalapítására használhatta fel. Közhelyszerű megállapításként hathat, hogy László gróf és a tágabb Esterházy-família tagjai Miklós nádor örökségének részeként nemcsak ingó és ingatlan vagyont örököltek, hanem más értékeket is. A nádor pályája során kialakított kapcsolatrendszer, az ország különböző, egymástól távol eső területein működő familiáris hálózatokat, amelyeknek konkrét személyi összetételét – a korszak avatott kutatói által is elismerten – még mindig nem ismerjük eléggé. Ehhez kapcsolódik, hogy az Esterházy-család részletes birtoklástörténete és ezzel együtt vagyoni helyzetének változásai – Miklós nádortól kezdődően – véleményem szerint csak akkor lesz alaposan és minden részletre kiterjedően megismerhető, ha mind a Repositorium egyes birtokokra vonatkozó iratanyagát, mind pedig az országos hatáskörű káptalanok (esztergomi, pozsonyi) hiteleshelyi levéltárainak protokollumait és iratait is szisztematikusan feltárja a kutatás. Jelen dolgozatnak ez semmiképp sem lehet célja, pusztán jelezni szeretném, hogy László gróf családfői időszakának éveit megfelelően elemezni és mind az Esterházy-család, mind pedig a Magyar Királyság történetébe ágyazni valójában csak Miklós nádor pályájának és kapcsolatrendszerének alapos ismeretében lehetséges.

¹⁰⁵ PÁLFFY 2009c, 13–46, PÁLFFY 2009d, 853–882. SZILÁGYI 2011, 79–88; HILLER 1992a.

II. A gyermek- és ifjúkor (1626–1645)

II.1. A család: Esterházy Miklós nádor famíliája

Az Esterházy-családnak a XVII. század első harmadában végbement páratlan felemelkedése a régebbi és az újabb historiográfiának köszönhetően részletekbe menően feldolgozott. A legújabb, a Magyar Királyság társadalmi és politikai elitjét vizsgáló kutatások rámutattak az Illésházy és a Pálffy-rokonság meghatározó jelentőségére,¹⁰⁶ a házassági¹⁰⁷ és a vagyon-, illetve birtokszerzési stratégia pontos részleteinek,¹⁰⁸ valamint a több megyére (Abaúj, Moson, Pozsony, Sopron, Vas, Veszprém), sőt, különböző országrészekre kiterjedő familiárisrendszer kiépítésének fontosságára, különösen a Sopron vármegyei igazgatásban meghatározó középnemesség tagjaihoz fűződő kapcsolatoknak a felemelkedésben játszott jelentőségére.¹⁰⁹ A rokoni kapcsolatok számontartása (Dersffy-, Mágóchy-, Thurzó-, Czobor-, Nyáry-, Erdődy-családokkal) mellett a stratégia fontos elemét képezte a „házassági politika”: a gyermekek tudatos kiházásítása (Esterházy István–Thurzó Erzsébet; László–Batthyány Eleonóra; Julianna–Nádasdy Ferenc; Marianka–Homonnai Drugeth György) mellett a Nyáry Krisztina és Esterházy Miklós udvarában nevelkedők házasságait is úgy alakították, hogy az „Esterházy-háló” országszerte minél erősebb rokoni, politikai és érdekszövetséget képezzen. Jó példa erre Révay László összeházásítása Esterházy Zsófiával,¹¹⁰ Esterházy Pálnak (Miklós nádor öccsének) házassága Viczay Évával (1624) vagy Esterházy Erzsébet frigye Héderváry Istvánnal (1633).¹¹¹ A házasság „ötlete” a Batthyány Ádámmal és Esterházy Miklóssal egyaránt jó kapcsolatot ápoló Zrínyi Miklóst érintően is felmerült (Esterházy Julianna kapcsán).¹¹² Esterházy László pályájának megértéséhez mindezek ismerete elengedhetetlen. A disszertációban azonban (már csak terjedelmi okokból is) csak azokra a vonatkozásokra térek ki, amelyek László élete, pályája, hivatalai és vizsgált lépései miatt jelentőséggel bírnak.

Esterházy László 1626. január 1-jén, Esterházy Miklós második házasságából, Nyáry Krisztinától született a házaspár második gyermekeként. Bedeghi Nyáry Krisztinát (1604. október 31.–Sempte, 1641. február 17.), a nádorfi Thurzó Imre fiatal özvegyét, Esterházy Miklós a Turóc megyei Szucsányban jegyezte el 1624. április 16-án. Házasságkötésükre 1624. július 21-én került sor, a párt Pázmány Péter esztergomi érsek adta össze. A szerelmi

¹⁰⁶ PÁLFFY 2009d, különösen 855–881.

¹⁰⁷ FEJES 1996; DUCHONOVÁ 2011.

¹⁰⁸ PERES 2009, különösen 59–63; J. ÚJVÁRY–ZIMÁNYI 2009, 182–200.

¹⁰⁹ DOMINKOVITS 2012c, 31–44.

¹¹⁰ Révay *családi napló* 1857, 245–254.

¹¹¹ DOMINKOVITS 2012c, 32.

¹¹² Esterházy Pál Ifjúkori Visszaemlékezése, *Mars Hungaricus*, 309; KLANICZAY 1964, passim.

házasságból 9 gyermek (Magdolna, 1625–1627; László, 1626–1652; Kata, 1628–1630; Anna Julianna, 1630–1669; Mihály, 1632–1633; Krisztina, 1634. január–1634. december; Pál, 1635–1713; Mária, 1638–1684; Boldizsár János, 1639–?) született; közülük azonban négyen (László, Anna Julianna, Pál és Mária) éltek csak meg a felnőttkort.

A szülők szeretetteljes várakozásáról, majd a kis „jövevény” iránti gondoskodásáról Esterházy Miklósnak feleségéhez intézett levelei tanúskodnak.¹¹³ „Az atyafiaknak meghagytam, hogy hozzád menjenek édes fiam. Reméllem el nem mulatták. A birsalma liktáriumot is megvizsik s megfutathatjuk a Dorkó nénénk¹¹⁴ főztével” – írta a nádor hitvesének nem sokkal László világrajövele előtt.¹¹⁵ A várva várt pillanat újév napján érkezett el; a híres Esterházy-családi napló feljegyzése szerint: „Az én szerelmes gróf Eszterhas Lászlómat adta Isten e világra 1626. esztendőben, úgy mint ujesztendő estin, kit az Úr Isten szent neve dicséretire és magának üdvességére s nekünk örömeinkre megtartson és megáldjon ű szent felsége s az igaz hitben nevelen; az rák jel alatt született.”¹¹⁶

A Miklós nádor leveleiben Laczkónak becézett gyermeket szülei nagy szeretettel, féltő aggodalommal vették körül; az Esterházy-házaspárt is sújtó gyermekhalandóság miatt fokozott figyelemmel kísérték a gyermekek egészségi állapotát: „A gyermekére idején gondot köll viselni”¹¹⁷; „Magatok égességére, édes fiam, legyen szorgalmatos gondotok s a Laczkó körül éljetez a rendelt orvosságokkal. S minden héten legalább kétszer írjatok állapototok felől, s írok én is.”¹¹⁸ A kis Lászlóról ábrázolás is fennmaradt: a fraknói várban kiállított Esterházy-ösgaléria egyik darabja a nádor másodszülött fiát három éves korában ábrázolja.¹¹⁹ 13 éves volt, amikor apja Erdődy Gáborhoz (1615–1650) írt levelében László fia betegségével magyarázza, miért indulhatott hozzá később: „ma köldöttem az Doctorért Béchbe, minthogy Laczko fiam betegeskedése miat magammal alá nem hozhatám meg”.¹²⁰

¹¹³ A források átírását mindenképp egységesíteni fogom a dolgozat nyomtatásban megjelenő változatában; a latin nyelvű forrásokat a humanista helyesírás szabályai szerint, a magyar nyelvűeket a mai helyesírás szabályai és központozása szerint fogom egységesíteni. Vö. BAK Borbála: A XVI-XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései, *Fons* 7 (2000), 1. sz., 91–137.

¹¹⁴ Krizsanicz Dorko: egy, Esterházy Lászlóhoz intézett levele maradt fenn: MNL OL P 124, nr. 654

¹¹⁵ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinához, Nagyszombat, 1625. december 6.: *Levelei Nyáry Krisztinához*, 29.

¹¹⁶ *Családi napló*, 211. (Dec. 31. szerepel László születési időpontjaként Hoffmann Tamás pécsi püspök oratóciójában; a dátum a családi napló (Nyáry Krisztina) feljegyzése szerint is január 1.: *ESZTERHÁZY* 1901, 107.

¹¹⁷ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinához, Tarcsa, 1627. június 20.: *Levelei Nyáry Krisztinához*, 36–37.

¹¹⁸ Esterházy Miklós Nyáry Krisztinához, Pozsony, 1630. április 25.: *Levelei Nyáry Krisztinához*, 48.

¹¹⁹ Esterházy László gyermekképe, olaj vásznon (1628), leírása: KÖRNER 2006, nr. 38. Az ábrázolást közölte: GALAVICS 1998, 111, Abb. 3.

¹²⁰ SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 120, fol. 46r.

László gyermekkor legnagyobb részét a család nyugat-magyarországi birtokain, valamint Bécsben töltötte, a család saját palotájában.¹²¹

II.2. Gyermekkor és neveltetés

A századfordulón született Esterházy-családtörténet, majd az újabb szakirodalom is azt említi, hogy Esterházy László nevelője Olasz-Kolosváry István volt. A dunántúli (Batthyány-) Esterházy-familiáris Rauch Dániel pályájáról írt tanulmányában Dominkovits Péter közölt újabban fontos adatokat arra, hogy Olasz-Kolosváryn túl László mellett Rauch nevelőként teljesített szolgálatot annak 4 éves korától.¹²²

Olasz-Kolosváry István levelei rendkívül értékes forráseggyüttes. Amellett, hogy a fiatal Lászlónak öccsére, Pálra és unokahúgára, Orsolyára való odafigyeléséről, felelősségteljes gondoskodásáról tanúskodnak, többek között a család nevezetes kincstárának történetére vonatkozó információkat is tartalmaznak.¹²³ A tényszerű adatokon túlmenően viszont amiatt is érdekesek a nevelő levelei, mert az idős familiáris érezhetően reszkető kézzel írt sorai egy olyan ember napi szintű híradásai a fiatal grófnak, aki a családhoz valóban a legközelebb álló, legbizalmasabb személyek közé való tartozott. Olasz-Kolosváryról tudjuk, hogy ekkor már évtizedek óta az Esterházy-família szolgálatában állt. Hú familiárisként volt közvetlen szemtanúja Miklós nádor és családja életének: átélhette az apa hihetetlen, üstökösszerűnek tűnő karrierjét és az 1640-es évek elején, akkor immár másfél évtizedet meghaladó nádorsága után bekövetkező megingásait,¹²⁴ magánéletének drámáit (pl. Nyáry Krisztina (†1641. február 17.), majd röviddel utána István fia halálát (†1641), amit még tetézett menyének, Thurzó Erzsébetnek halála is). A közvetlen családtagok, a nádor testvérei (Dániel és Farkas) nyilván mindent tudtak a nádor politikájáról, stratégiájáról,

¹²¹ *Bollwerk Forchtenstein* 1993, 212. Blaskovich Márton bécsi palotagondnok levelei Esterházy Lászlóhoz: MNL OL P 124, nr. 419–420.

¹²² DOMINKOVITS 2012a, 95–106; 101.

¹²³ Pl. MNL OL P 124, nr. 862: Fraknó, 1647. április 30. „Elvöven az Nagyságod levelét, az Nagyságod parancsolattya szerint, Kürthösy urammal bementünk az tarhazban es az Szijoliomról [Zólyomról] való első donatiót, akis [aki is] az szeghén Dorsffi [Dersffy] asszonyomra sonalt megh másal egyöt, oda kültök Nagyságodnak bizonios okokból, ugy tecziet Kürthösi uramnak, hogy azt is el kell köldenönk. Az vén atlacz czafragot is elköltem Nagyságodnak, az veres tafotabol czinalt inghek, 85 ezek mind aranyasok, ki [i]s dupla tafota, s ki [i]s chiak keör tafota, emellett 11 veres baghaliabol[?] czinalt Zryhék,[?] cziak aban az bör ládában, négy zászló lovasoknak valók, aranyasok, item egy parazt gialogh szaz lo, és két lobogho tafotából. Az aprók, legyen hála Istennek, jó egészségben vadnak ... ” – Olasz-Kolosváry Istvánnal kapcsolatol adat az *Oklevéltárban* (1901) – 1647-ben Bécsben nyomtatott kalendáriumba írt feljegyzéseit közli: *Oklevéltár* 1901, 211; MNL OL P 124, nr. 878: Fraknó, 1651. július 1. „azert im mingiarast bemenvén az Tárházban, az Nagyságod kévansagha s paranczialattia szerent, az pallos szabtho[?] hegies tört, Kürtössy uram keze kezéhez köldöttem, hogy sine mora el kölgie Nagyságodnak, [...]”

¹²⁴ HAJNAL 1929.

vagyonépítéséről, jogi lépéseiről, a család jövőjét meghatározó lépéseiről. Ez pedig számukra teljes mértékben lehetővé is tette, hogy a nádor halálát követően, majd végrendeletének megfelelően járjanak el minden, a család anyagi és jogi helyzetét érintő ügyben és kérdésben.

A nádor legbizalmasabb emberei közé tartozott az említett Olasz-Kolosváry mellett Kürtössy György is. Vele kapcsolatban Esterházy Dániel külön kérte Lászlót, hogy legyen tekintettel rá, hiszen apja legjobb emberére, tegyen bőkezű gesztusokat irányában, pl. részesítse birtokadományban, mert szolgálata és tapasztalata nélkülözhetetlen. Miklós nádor halála előtt két nappal írt, alább idézendő levelében Dániel „*Kolozsváry uramat*” nevezte meg az egyik személyként, akivel együtt Lászlót apja halálos ágyához hívatta.¹²⁵ Olasz-Kolozsváry leveleiből érződik, hogy a családtagok és a bizalmi emberek számára világos volt, hogy a fiatal Pál és Orsolya személyére megkülönböztetett módon oda kell figyelni, mert már gyermekként is fontos szerepük lesz a nádor által famíliájának szánt nagy jövő megvalósításában.¹²⁶ Ha valaki, Olasz-Kolozsváry pontosan ismerte László – sajnos még az ő leveleiből is kevéssé megismerhető – korai gyermekkorának eseményeit, és apja vele kapcsolatos terveit. A hűséges familiáris és nevelő haláláról utóbb Esterházy Pál is megemlékezett egyik, Orsolyához írt levelében.¹²⁷

II.3. A nádori udvarból az iskolapadba

A XVI–XVII. századi főúri gyermekek neveléséről értékes feldolgozások állnak rendelkezésünkre; az Esterházy-család tagjainak neveltetését illetően Miklós nádor István fiának és Pálnak a tanulmányairól tudunk a legtöbbet.¹²⁸ Ezeken kívül azonban érdemes arra felhívni a figyelmet, hogy az ismert feldolgozások mellett a korszak főúri levelezéseiben előfordulnak olyan apró adatok, amelyek eddig vagy nem is voltak ismertek, vagy a kutatás eddig nem fordított figyelmet rájuk.¹²⁹

¹²⁵ MNL OL P 124, nr. 27.

¹²⁶ FEJES 1996, 146.

¹²⁷ MNL OL P 125, nr. 49. Esterházy Pál Orsolyához, 1658. június 14: a fraknoi főporkoláb intézkedésére holttestét koporsóba tették, amelyet a temetésig viszont nem zártak el; Pál biztatta Orsolyát, jöjjön fel másnap ebédre, akkor még megláthatja szegénynek holttestét, éppen olyan, mintha nevetne: „tudom, jó helyen is vagyon szegény”.

¹²⁸ Fejes Judit Esterházy István neveltetéséről: FEJES 1996, 120–122. Pál tanulmányairól: BUBICS–MERÉNYI 1895; MOHL 1924.

¹²⁹ Pl. Bornemissza János levele Esterházy Lászlóhoz, Nagyszombat, 1647. február 11. (MNL OL P 124, nr. 424.) Szalkovich páter, Esterházy Pál és Sándor prefektusa tanácsára javasolja Ochkó György, egy előkelő, de a háborútól sokat szenvedett morva család fia, alkalmazását a fiuk mellé, hogy tőle a német beszédet és írást elsajátítsa és egy keveset a morva nyelvet is. Dominkovits Péter Rauch Dániel végrendeletének adatait idézi, amelyek szerint Rauch gr. Zrínyi Miklós horvát bánt kérte meg rá, hogy „figyeljen fiára”, Vásárhelyi Nagy Gergelyt pedig arra, hogy oktassa.

Az említett Olasz-Kolozsváry és Rauch nevelősége mellett a kutatások¹³⁰ László grófnak bécsi tanulmányai mellett nagyszombati stúdiumait is adatolják.¹³¹ A neves jezsuita, Dobronoki György egyik naplóbejegyzéséből tudható; előfordult, hogy a nádor „feleségével, fiaival és teljes háznépével együtt” ment egyik helyről a másikra, pl. Kismartonból Pozsonyba.¹³² A régebbi szakirodalom szerint Esterházy Miklós szándékának megfelelően gyermekei általában 16 éves korukig Nagyszombatban nevelkedtek, majd néhány évig Bécsben végezték tanulmányaikat.¹³³ Az újabb kutatások tisztázták, hogy Esterházy Miklós nádor egyfajta udvari iskolát hozott létre legidősebb fia, István számára Kismartonban, ahol 1631 és 1634 között jezsuiták tanították a poétikai, retorikai osztályokat, sőt, a filozófiát is.¹³⁴ Esterházy Pál nevelésében köztudottan fontos szerepet játszottak a jezsuiták (Keresztes István);¹³⁵ ifjúkori visszaemlékezéseiben sok adat található tanulmányi éveiről is. Mohl Adolf népszerűsítő, mégis az 1895-ben megjelent Bubics-Merényi-életrajzot több ponton kiegészítő műve¹³⁶ is értékes módon adatolja elsősorban Pál nevelésének történetét, és személyén keresztül a nádori udvar Pál bátyjaira is feltehetően érvényes gyakorlatát (az unokatestvérekkel együtt történt neveltetés, jezsuiták szerepe). Pál viszont Nagyszombatban kezdte tanulmányait és a grazi jezsuitáknál folytatta stúdiumait.

Mindezek ismeretében Esterházy László esetében vagy az történhetett, hogy a Nagyszombatban megkezdett tanulmányokat bécsi tartózkodás szakította meg 1639–1642-ben, vagy pedig csak bécsi tanulmányait követően került a nagyszombati kollégiumba.¹³⁷ László iratai között fennmaradt egy 1644-ben összeállított, 31 folió terjedelmű füzet, amely tanulmányai idejéből származó feljegyzéseket, német nyelvtanulásakor írt jegyzeteket, számtanpéldákat, „Oratio de Christo resurgente” címmel egy elmélkedést (1644, fol. 8–20.), valamint egy filozófiai (vizsga)munkáját („Oratio philosophia”, 1644, fol. 22–31.) tartalmazza.¹³⁸ Lászlóval kapcsolatban emellett az is biztosra vehető, hogy gyermekként

¹³⁰ DOMINKOVITS 2012a, 101.

¹³¹ Esterházy László neveltetéséről újabb adatokkal: DOMINKOVITS 2009b, 885 és DUCHOŇOVÁ 2010.

¹³² Soproni Evangélikus Gyűjtemény, Dobronoki György SJ Leveleskönyve, 1636. szept. 12. péntek, 105–106. A *Leveleskönyv* adataira Kádár Zsófia hívta fel a figyelmet, amiért köszönetet mondok. Vö. KÁDÁR 2011b, 137–150.

¹³³ FEJES 1996, 121.

¹³⁴ IPOLYI 1887, 115–117. LUKÁCS: *Catalogi*, vol. II, 353, 371, 389, 409. Koltai Andrásnak köszönetet mondok az adatokért.

¹³⁵ Keresztes Istvánról: VISKOLCZ 2006, 31–39.

¹³⁶ MOHL 1924.

¹³⁷ MOHL 1924.

¹³⁸ MNL OL P 124, nr. 1715.

Hajnal Mátyás SJ, majd Nagyszombatban Nádasy János SJ¹³⁹ volt mellette jezsuita nevelőként. Nádasynek Lászlóhoz intézett levelei között van arra utaló adat is, hogy a jezsuiták nevelési gyakorlatának megfelelően Pál előtt egykor akár László is szerepelhetett jezsuita színjátékban, vagy legalábbis érdekelhette őt, mert a páter a soron következő böjti *scenica*-ra felhívta a figyelmét.¹⁴⁰ Sajnos a levelezésben nem fordul elő adat Lászlónak a jezsuitáknál végzett tanulmányaira vonatkozóan.

A jezsuitákkal egyébként is szoros kapcsolatot ápoló nádor¹⁴¹ gyermekeinek (jezsuitáknál történt vagy tervezett) iskoláztatásáról tanúskodik Draskovich György győri püspök (1635–1650) egyik levele, amelyben utalást tett arra, hogy a nádor fia az éppen akkoriban szerveződő soproni jezsuita gimnáziumban fogja tanulmányait végezni.¹⁴² Jóllehet, a levélben nincs László gróf megnevezve, nyilvánvaló, hogy nem az elsőszülött fiút, az 1636-ban 20 éves Istvánt, hanem a nála egy évtizeddel fiatalabb öccsét, a 9 éves Lászlót akarhatta apja a Sopronban akkoriban meglehetősen jezsuitákhoz¹⁴³ adni. Noha kora miatt e feltételezés nem indokolatlan, de ebből még persze nem következik, hogy László meg is kezdte volna ott az iskolát.¹⁴⁴ Inkább az valószínűsíthető, hogy erre ténylegesen nem került sor. Legkorábbi adatunk ezzel kapcsolatban ugyanis 1639 májusából való. Forró György SJ Nagyszombatból írt levelet¹⁴⁵ Olasz-Kolosvárynak, aki a levél címzésében László prefektusaként van megnevezve, és aki a címzés szerint Bécsben tartózkodott a 13 éves fiú mellett. A levél utóiratában a páter külön üdvözölte Lászlót.

¹³⁹ P. Ioannes Nádasy, a nagyszombati jezsuita kollégium tanára, „decanus linguarum et praefectus atrii, concionator latinus” (1645-ben logikát tanított). Vö. LUKÁCS: *Catalogi*, vol. III. (1641–1665), 97 (1644-re) és 126 (1645-re).

¹⁴⁰ A nagyszombati jezsuiták közül Nádasy János SJ hamvazószerdán küldött meghívót Lászlónak egy, a jezsuiták által rendezett színjátékra: „ma öt óraker este felé minálunk Miserere, német praedikatio, és néminémő representatio scenica léssen. Ezt azért akartam Nagyságodnak tudtára adnom, hogy a Quadragesimalis devotiót együt kezdgyük. In Collegio die Ciner. 1647. Invito etiam Dominum Őrsi Dominum Vestram et aulam omnes.” MNL OL P 124, nr. 837. Nádasy levelei másról is informálták Lászlót: „Ugy hiszem hogy van hirevel Nagyságodnak, hogy Groff Martincz [Jiří Adam z Martinic, 1602–1651] uramnak meg adgyak ma tiz ora táiban az aureum vellust ot fen a várban. Azért jó volna talán, ha it a Collegium kápolnájában végeznénk el devotionkat; holott 8 óraker német prédikáció szokot lenni a Szentegyházban. Me commendo in Collegio Dominica 1 [Quadragesimo 1647. [...] Valami nagy emblémás, avagy inkább képes könyveket is mutatok Nagyságodnak” (nr. 838.) Noha a levélben konkrét említése nincs László tanulmányainak, viszont a levél hangütése egy régi ismerős hangvételére emlékeztet, olyanéra, mint aki az egykori diákot, aki korábban akár maga is részt ve(hete)tt a jezsuita színjátszásban – ahogy ezt tette öccse, Pál is – újból Bécsbe hívja. László bécsi tanulmányairól ír, de további adatok híján: FEJES 1996, 128.

¹⁴¹ Esterházy Miklós és a jezsuiták kapcsolatára: RITTSTEUER 2001, 363–368.

¹⁴² Draskovich György püspök Sumerecker jezsuita provinciálshoz Bécsbe, Sopron, 1636. aug. 16. Soproni Evangélikus Gyűjtemény, *Leveleskönyv*, 79–82.

¹⁴³ A soproni jezsuita kollégium megalapításáról: KÁDÁR 2011a.

¹⁴⁴ Sajnos a legkorábbi soproni gimnáziumi anyakönyv nincsen meg. Lehetséges, hogy a tényt említi a litterae annuae; ez további kutatást kíván.

¹⁴⁵ MNL OL P 124, nr. 1613. Forró György Olasz-Kolosváry Istvánnak, Nagyszombat, 1639. május 31.

Ily módon bizonyosra vehető, hogy Esterházy László – az 1645-ben a nagyszombati egyetem matrikulájának bejegyzésével igazolható, extraneus hallgatóként végzett tanulmányait¹⁴⁶ megelőzően – 1639–1643 táján a bécsi jezsuitáknál tanult.¹⁴⁷ László tanulmányi éveit tehát sajnos nem minden részletében ismerjük. Apja 1641-ben írt végrendeletében ugyanakkor úgy rendelkezett, hogy „*huszonegy esztendő s koráig Esterházy Dániel öcsém uram fiaival [Tamás és János], akik most is mellette vannak s kik mindenkor hárman legyenek mellette, tanuljon együtt.*”¹⁴⁸ Róluk viszont tudjuk, hogy 1642-ben a bécsi egyetemen tanultak.¹⁴⁹

Nádasy János jezsuita szerint Miklós nádor a tizenöt éves László fiának születése napjára egy olvasót ajándékozott, amelyet a nádor László születése óta mindennap elmondott.¹⁵⁰ Nem tudhatjuk, hogy László mikor írta élete első levelét – nyilván szüleikhez –, mindenesetre az Esterházy levéltárban fennmaradt legkorábbi levelei sógornőjéhez, Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébethez¹⁵¹ szólnak. Az ifjú gróf Bécsből 16, illetve 17 éves korában írta ezeket a leveleket, írásán ekkor még érezhető az „iskolás szépírás” szándéka: „*Alkolmatosságom lévén az írásban, nem akarom elmúlatni, hogy Kegyelmednek ne írjak egészségem felől; hála legyen az Úr Istennek, mi itten Béczben-lakozók igen igen jó egészségben vagyunk, az mellyel az Úr Istentől Kegyelmednek is kívánunk megadatni. Mostanában semmi új hírt Kegyelmednek nem írhatok, hanem hogy azt hallottuk, hogy az Úr ő Nagysága ide győn Beczben az ő népek után.*”¹⁵² A levél utóiratában nem mulasztotta el köszönteni Hajnal Mátyás jezsuita páttert, a család gyóntató papját.¹⁵³

A Bécsben ekkor még tanulmányait végző László másik, Thurzó Erzsébethez intézett levelében könyvekért fordult elhunyt bátyja feleségéhez: „*Kigyelmed megbocsássa, hogy ez levelemmel kellett Kigyelmedet megbántonom, de mind azon által egy kis kérésem volna Kigyelmednél, ha Kigyelmednek kedve tartaná, igen kérem Kigyelmedet, küldene Kigyelmed énnekem két könyvet az szegény meghót Úr¹⁵⁴ könyveibül, az Istuanfit¹⁵⁵ s – még az*

¹⁴⁶ DOMINKOVITS 2009b, 885, 18. jegyzet; *Matricula* 1990, 48.

¹⁴⁷ Esterházy László levele Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébethez, Bécs, 1642. április 9.: MNL OL P 123 (Miklós nádor iratai), 13. cs., László 1. sz. levele Thurzó Erzsébethez.

¹⁴⁸ BUBICS–MERÉNYI 1895, 74.

¹⁴⁹ KISSNÉ BOGNÁR 2004, Nr. 1125–1126. Idézi: DOMINKOVITS 2009b, 885, 17. jegyzet.

¹⁵⁰ ESZTERHÁZY 1901, 202; CSAPODI 1942, 161; KNAPP 2001, 45.

¹⁵¹ *Oklevéltár* 1901, 187.

¹⁵² Esterházy László levele Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébethez, Bécs, 1642. április 9., MNL OL P 123, 13. cs., László 1. sz. levele Thurzó Erzsébethez (4695. sz. film).

¹⁵³ „Kigyelmedet köszöntik az Bátyáim ő Kegyelme, én szavammal is pater Haynalt ő Kegyelmet köszöntse Kigyelmed.” (Esterházy László 1. sz. levele Thurzó Erzsébethez); a jezsuitáknak az Esterházy-gyermekek nevelésében betöltött szerepéről: FEJES 1996, 121.

¹⁵⁴ László bátyja, Esterházy István 1641. július 4-én halt meg Bécsben. (Vö. Esterházy Dániel feljegyzései, *Oklevéltár*, 186.)

*Calepinust,*¹⁵⁶ *én mit az miből lehet Kigyelmednek örömet szolgálók.*¹⁵⁷ László levele igazolja, hogy megvalósult apja 1641. évi végrendeletének a bécsi tanulásról és kapcsolatépítésről László számára előírt pontja: „A mig pedig tanulásban léssen, fölnevelkedvén, addig gyakorolhatja az Udvar is néha, és ösmeretséget vehet mind ő felségöknél, mind egyéb uraknál, de maga szabadságára jutván, nem akarom, hogy az udvar gyakorolja ifjúságában; nem az udvarért, hanem az külső [idegen] társaságért.”¹⁵⁸

II.4. Tanulmányok és olvasmányok: Esterházy László műveltsége

A kora újkori magyar olvasmány- és könyvtártörténeti kutatások egyik kitüntetett területe a magyar főúri könyvgyűjtemények történetének feltárása, katalógusszerű feldolgozása.¹⁵⁹ A hagyatéki leltárak, könyvkatalógusok, inventáriumok mellett más források is segítik a főúri könyvtárak állományának rekonstruálását. Az ilyen jellegű kutatások művelődéstörténeti jelentősége aligha kérdőjelezhető meg. A feldolgozott állományok adatai ugyanis kiváló forrásanyagot jelentenek nemcsak egy-egy család könyvtárának történetéhez; hanem egy-egy főnemes műveltségének, kapcsolatainak és mecénási tevékenységének kutatásakor is megkerülhetetlen alapforrásnak tekinthetők. A nyomtatványok kéziratos bejegyzései, ajánlásai, a dedikációk, a possessor-bejegyzések lehetőséget biztosítanak a nyomtatványok provenienciájának kutatására is. A főúri udvarok „kulturtranszfer-szerepe” pl. nemcsak az adott udvar zenészein, a többi főúri udvar által is foglalkoztatott művészek vagy a mecénási tevékenységek összehasonlításával, hanem a nyomtatványok útjának, provenienciájának nyomon követésével, a gyűjtemények összehasonlításával is feltárható.

Az Esterházyak hercegi könyvtárának történetét a szakirodalom részletesen ismerteti, jóllehet még vannak tisztázásra váró kérdések (pl. a hercegi könyvtár és a kismartoni ferences kolostor könyvtárának kapcsolata).¹⁶⁰ A napjainkban Fraknóról Kismartonba került (Ausztriában maradt), valamint az önálló katalógusban publikált, Moszkvába szállított Esterházy hercegi könyvtár előrehaladott állapotban lévő darabszintű feltárásának és

¹⁵⁵ Esterházy László Istvánffy Miklós először 1622-ben megjelent történeti munkájára gondolhatott: ISTVÁNYFY Miklós, *Historiarum de rebus Hungaricis...*

¹⁵⁶ Nyilván a híres, az 1640-es évekig már számos kiadást megért szótárról van szó: CALEPINUS, Ambrosius, *Dictionarium undecim linguarum...*

¹⁵⁷ Esterházy László levele Thurzó Erzsébethez, Bécs, 1643. november: MNL OL P 123, 13. cs., László 2. sz. levele Thurzó Erzsébethez (4695. sz. film).

¹⁵⁸ BUBICS–MERÉNYI 1895, 269. (1641. aug. 14.). Vö. PÉTER 1985, 93; PERES 2009, 221–222.

¹⁵⁹ *Kék vér, fekete tinta* 2005. Történészek közül elsősorban Benda Kálmán, Tóth István György foglalkoztak olvasmánytörténeti kutatásokkal.

¹⁶⁰ MONOK 2012; MONOK 2007, 91–101; KÖRNER 2005, in: *Kék vér, fekete tinta* 2005, 105–118.

leírásának köszönhetően 12 nyomtatványról (11 kötetről) tudunk, amelyek – a tulajdonosi bejegyzések által bizonyítottan – László gróf könyvtárának darabjai voltak.¹⁶¹ Ezekből a gróf iskolázottságára, műveltségének jellegére, neveltetésének fontos vonásaira is fényt lehet deríteni. Természetesen jóval több könyv volt a család gyűjteményében, amelyeket László az alábbi elemzés alapjául szolgáló 12 nyomtatványon kívül még ismerhetett. Így a nyomtatványokon kívül magától értetődően figyelembe veszem a korabeli főnemesi ifjak tanulmányaival, neveltetésével foglalkozó irodalom László grófra is vonatkoztatható megállapításait.¹⁶²

Már szó esett Esterházy Lászlónak arról a leveléről, amelyben Istvánffy Miklós nevezetes történetírói munkáját kérte éppen folyamatban lévő tanulmányaihoz. Stúdiumait azonban apja 1645 őszi halála miatt félbe kellett hagynia.¹⁶³ Az életvidám, később apósával gyakran együtt mulató fiatal arisztokrata szorgalmas diák lehetett, akit érdekelt a latin és a görög irodalom, de mivel valószínűleg nem végezte el a teljes 5- vagy 6-osztályos jezsuita gimnáziumot, ezért nem tudott görögül.¹⁶⁴ Így azokat is latinul olvasta.¹⁶⁵ Miként Ciceró iránti érdeklődése is¹⁶⁶ magyarázható humanista műveltségével, iskolázottságával, bár valószínűbb, hogy ezt inkább iskolai stúdiumok céljára szerezhette be, miként ez a korban bevett szokás volt. Mélyen hívő, katolikus voltához nem férhet kétség: erről árulkodnak azok a nagyszombati Mária-társulati nyomtatványok is, amelyek Lászlónak a jezsuita diákkongregációval való kapcsolatát jelzik.¹⁶⁷ Diákéveit követően is voltak kapcsolatai különböző társulatokkal.¹⁶⁸ A nagyszombati jezsuitáknál végzett iskolai tanulmányai során ismerhette meg a Sarlós Boldogasszony-társulatot;¹⁶⁹ a sodalitas alkalmi kiadványának

¹⁶¹ Köszönetet mondok Monok Istvánnak és Zvara Edinának a címléírások rendelkezésemre bocsátásáért.

¹⁶² FAZEKAS 2002, 139–158; FAZEKAS 1996, 91–114; SZELESTEI N. 1988; BENDA–DICSŐ–ERDŐDI 2009, 919–943; TOMA 2005b, 192–214.

¹⁶³ Erre utal a valószínűleg Esterházy Dániel által fogalmazott, Szelepcsényi György kancellár pártfogását kérő levél egy helye is: MNL OL P 108, Rep. 71, Fasc. I/2. kötet, nr. 322 – fol. 301–302. – A forrást részletesen elemzem: 55–56. o.

¹⁶⁴ A jezsuiták a felsőbbéves gimnazistáknak tanítottak görögöt, vö. ÖRY 2006, 24–26.

¹⁶⁵ Homéros; Castellio, Sebastianus, ed.: Opera Graecolatina, quae quidem nunc extant omnia, hoc est: Ilias, Odyssea, Batrachomyomachia et Hymni: praeterea Homeri uita ex Plutarcho, cum Latina item interpretatione, locis communibus ubique in margine notatis ... Basileae, per Nicolaum Brylingerum, 1561. 2o

Kötés: sima hártya. Poss.: Ex libris Comitissae Ladislaj Esterhazy Anno 1643. (címlap r.) Jelzet: 15,755 M/1. Mai lelőhelye: ismeretlen: Harich-jegyzékből ismert. (Zvara Edina címléírása.)

¹⁶⁶ Nizzoli, Mario: Nizolius, sive Thesaurus Ciceronianus. Omnia Ciceronis verba, omnemque loquendi atque eloquendi varietatem complexus. Nunc iterum Caelii Secundi Curionis labore ... quarta parte auctior ... Basileae, ex off. Hervagiana, per Eusebium Episcopium, 1572. [8] fol., 1488 col., [6] fol. 2° – VD/16 N-1792.

¹⁶⁷ A nyomtatványok leírását Zvara Edina közölte: ZVARA 2012, 237–241. L. még: MOHL 1898.

¹⁶⁸ További kutatást igényel annak tisztázása, hogy Esterházy Lászlónak pontosan melyik (és milyen típusú) társulatok küldtek meghívót, vagy László főúrként mely sodalításoknak volt pártfogója. A kérdéskörrel részletesen: KÁDÁR 2013a, különösen 6 skk.

¹⁶⁹ Ez az első, diákok számára Nagyszombatban megalakult társulat, amely Mária látogatása, azaz Sarlós Boldogasszony (július 2.) titulussal alakult meg 1617-ben. KÁDÁR 2013b, 373 skk.

mecénása volt, emellett a társulat prefektusi¹⁷⁰ tisztségét is betöltötte.¹⁷¹ A László gróf iratai között található, nemrég publikált társulati meghívóknak köszönhetően pedig tudjuk, hogy – már diákkorát követően, tehát tekintélye miatt – a nagyszombatin kívül a pozsonyi és a bécsi sodalitasok is többször meghívták rendezvényeikre.¹⁷²

László gróf mély, megélt vallásosságáról tanúskodik az is, hogy a breviárium nem hivatalos, „kiegészítő” matutínium-olvasmányai¹⁷³ megtalálhatók voltak a könyvtárában.¹⁷⁴ Tisztán liturgikus olvasmány, magánájtatosságra való könyvecske, de nem afféle „jámbor lelki olvasmányokkal”, hanem a zsolozsmához kapcsolódóan az egyházatyák tanításával. Könyvei között található általános hittankönyv,¹⁷⁵ afféle katekézis, de nem „rudimenta”, alapvető hittan, annál magasabb színvonalú, tanult emberek kezébe való. Tehát mivel nem iskolai szerzemény, a hitélet mellett Lászlót valóban foglalkoztatta a hit mélyebb ismerete is.

A nyomtatványok között található egy igazi érdekesség is:

Neugebauer, Salomon: *Selectorum symbolorum heroicorum centuria gemina ...* Frankfurt a. M., J. Zetter, 1619. [15], 406, [23] p. 8° – VD 17 1:078945C¹⁷⁶

Kötés: XVII. századi színes pergamen: makulatúra. Poss.: Ladislai a [Esterházy] (kiradírozott, előzéklap). Megj.: hiányzik a 243–244, 405–406. lap. Pecsét: 14,657 C/4. Jelzet: 625947. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár.

(Coll. 1.) Flittner, Johann: *Nebulo nebulonum; hoc est Jocoseria modernae ... qua hominum sceleratorum fraudes, doli ac versutiæ aeri aeri que exponuntur publice...* Francofurti, apud Jacobum de Zetter, 1620. [8], 164, [1] p. – VD 17 1:029198C

Ez a munka is köthető a fiatal főúr iskolázottságához, de akár a főúri neveltetéshez is. Ugyanis egy olyan emblémáskönyvről van szó, amelyben királyok és főnemesek

¹⁷⁰ A praefectus a társulat világi vezetője, és néha idősebb világiakat is megválasztottak tekintélyük miatt.

¹⁷¹ KNAPP 2001, 97.

¹⁷² VISKOLCZ 2007, 185–199. Kérdés, hogy ezek az egyes városokon belül mely Mária-kongregációk: a városiak (urak) vagy a diákok számára működtetett társulatok.

¹⁷³ Gavantus, Bartolomeus: *Octavarium Romanum: Lectiones II. e. III. Noctarni compleatus ...* Antverpiae, ex off. Plantiniana, 1628. 519 p. 8o

Kötés: sima hártya. Poss.: Esterházy László könyvtárából (...) Jelzet: 14,628 C/2. Mai lelőhelye: ismeretlen: Harich-jegyzékből ismert.

¹⁷⁴ Köszönetet mondok Jusztin Péternek, amiért számos értékes megközelítési szempontra felhívta a figyelmemet.

¹⁷⁵ Emotte, Pierre: *Catholica fidei professio, primum vtriusque Testamenti, deinde sanctissimorum Patrum ... testimoniis confirmata ...* Parisiis, Sonnius, 1578. [16], 500, [12] fol. 8° – GBV

Kötés: 16. századi pergamen, egykor textilszalagokkal. Poss.: Ill(ustriss)mi D(omi)ni Comitis Ladislai Esterhazi 1647 (címlap r.) Megj.: a kötéstáblában cseh(?) nyelvű kiadvány-töredék van. [Jelzet: 14,760 C/11: a kötetben nincs benne, de a Harich-jegyzékben igen.] Jelzet: Inv. 634538. Mai lelőhelye: Moszkva, Rudomino Idegennyelvű Könyvtár.

¹⁷⁶ http://digital.slub-dresden.de/fileadmin/data/356001555/356001555_tif/jpegs/356001555.pdf (a letöltés ideje: 2012. október 27.)

címerábrázolásai és jelmondatai láthatóak, az utóbbiek egy-másfél oldalban kifejtve. A szövegek tanító célzatúak, amellel hogy sorra veszik Európa nagy történelmi uralkodóit, a jó uralkodó eszményét járják körül és fejtik ki. Emellett feltűnnek benne magyar királyok is (pl. Hunyadi Mátyás), tehát a kötetnek hazai vonatkozása is van. A mű tanulmányozása a korabeli főúri műveltség megszerzéséhez tartozhatott, de szolgálhatta azt a célt is, hogy a hatalom gyakorlásának eszményét és a kormányzás egykori példaképeit megismerje.

A könyvek között található Ferrari Zsigmond OP (1589–1647) rendtörténeti műve¹⁷⁷ is. A magyar domonkos misszió vezetője,¹⁷⁸ bécsi akadémiai tanár egyetlen munkája sok magyar és európai könyvtárban megtalálható. Úgy tűnik, hogy elég nagy példányszámban nyomták és a domonkosok gyakran ajándékozták (kiszemelt) pártfogóiknak. Jelenleg nem tudjuk, hogy a domonkosokhoz fűződő személyes kapcsolat okán, vagy valamiféle bécsi kapcsolatnak köszönhetően került-e Esterházy Lászlóhoz a kötet, esetleg magát a szerzőt ismerte személyesen. Mindenesetre ismert, hogy Ferrari Zsigmondnak a szombathelyi domonkos rendház alapítójaként jelentős kötődése volt az Esterházyak által kormányzott nyugat-dunántúli térséghez.¹⁷⁹

A nyomtatványok alapján a következő összkép alakul ki László gróf műveltségéről és olvasmányairól. A könyvek javarészt tanulmányai idejéből valók, a tudatos nevelés hatása tűnik ki belőlük inkább, mint az önálló, egyéni válogatásé. Személyes, mély vallásossága, a katolikus hittan iránti érdeklődése ezt a képet árnyalja. A kor vezető arisztokratáinak szintjén tehát jól iskolázott, széles látókörű alpműveltséggel rendelkező, sőt, a hatalomgyakorlásban való részvételre is nevelt férfi volt.

II.5. A másodszületett nádorfi

Esterházy Dániel és Farkas együtt osztoztak testvérük, Miklós nádor fájdalmaiban, aki előbb szeretett feleségét, Nyáry Krisztinát¹⁸⁰ (Sempte, 1641. február 1.),¹⁸¹ majd nem sokkal

¹⁷⁷ Ferrarius, Sigismundus: De rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum, partibus quatuor, et octo libris distributi commentarii ... Viennae Austriae, typ. Matthiae Formicae, 1637. [28], 611, 98 p. 4o – RMK III. 7594; Apponyi 830. Kötés: pergamen. Poss.: Gr. Esterházy László könyvtárából 1643. Jelzet: 15,350 H/4. Mai lelőhelye: ismeretlen: Harich-jegyzékből ismert.

¹⁷⁸ KOLTAI 2012, 432, skk.

¹⁷⁹ Az adatra Dominkovits Péter hívta fel a figyelmemet. Ferrari Zsigmondról: WYSOKINSKI 2011, 54–66; TÍMÁR 1930, 266.

¹⁸⁰ IPOLYI 1887. Temetéséről: *Nyáry Krisztina temetése* 1902, 131–136.

¹⁸¹ A dátumot – mely másképp szerepel mind a családtörténetben (ESZTERHÁZY 1901, 160: febr. 17.), mind pedig az egyéb szakirodalomban – Miklós nádor Erdődy Gábornak (1615–1650) írt levele alapján helyesbíttem: „Minek utána az én szerelmes Atyámfiának Nyari Christina Asszonyinak, az elmúlt Januariusnak tizenhetedik napján Isten egy fiú magzatot adott volna itt Sentén, azon gyermekágybeli betegségben Februarius havának első

később elsőszülött fiát, Istvánt¹⁸² veszítette el. „*Mivelhogy mindenek Isten szent kezeiben vannak, és ugyanazon szent akaratiából is függenek, úgy tetszett ő Szent Fölségének, hogy szegény szerelmes Atyámfiat Niari Christina asszont kivevén 1 Februarii ez árnyékvilágbul, ezen esztendőben júliusnak 4. napján, szegény öregbik Fiamat is Ezterhazi Istvánt méltó látogatásának öregbítésével, utána szólította; kit mivel úgy cselekedett Isten amint akarta, legyen ebben is áldott az Ő szent neve, Azomban az Föld földet kívánván, rendeltem ezen szegény Fiamnak is, tisztességes eltakarását ugyan Nagyszombatban az Pater Jesuitak Templomában az jövendő 1642. esztendőben Februariusnak negyedik napján. Kérem azért szeretettel Kegyelmedet, hogy az megnevezett helyen és napon, nyolc óraker reggel kedves házastársával, legyen jelen az több Atyafiakkal és jóakaróimmal együtt. Mely fáradságát [megszolgálom] Kegyelmednek. [...] Kis Marton, die 24 Decembris 1641.*”¹⁸³ – írta fájdalmában a nádor Erdődy Györgynek (1614–1663). Talán egy év sem telt el fiának halála óta, amikor újból temetésre kellett készülnie a családnak: menyje, a Nyáry Krisztina Thurzó Imrével kötött első házasságából született 21 éves Thurzó Erzsébet (1621–1642. július 4.) is az örökkévalóságba költözött.¹⁸⁴

A felsorolt haláleseteknek, elsősorban István elhunytának logikus következménye volt, hogy az öröklés rendje és így módon az Esterházy-vagyon sorsa is nagyot változott. Ennek

napján, nekem holtomig való szomorúságomra, s [...] árváinak, nagy keserőségekre és siralmokra, minekutána az halálhoz készülő sacramentumokkal megerősítettette volna magát, mondhatom meghala, de inkább elaluvék, de legyen mindezekben, s ebben is az Istennek szent akaratja, noha én utánam kívánom vala várnom őtet, s nem előttem bocsátanom; földből vetetvén azért föld a test, meg földdé köll lenni, s ott köll a föl támadást és utolsó ítéletet várni; ki ez is Isten rendelese lévén, így én is az én halottomat, úgy intéztem, hogy ez jüvendő április havának huszonegyedik napján, Innét fölvévén, s ugyanazon nap estvére Nagyszombatba a pater Jesuiták templomában bevigyem, és más nap reggel nyolc óraker, ugyanott az előtt elkészített temető helyünkbe szerelmes gyermekimell[...] tegyem; kit hogy a keresztény jó szokásunk szerént, annyival többen érdemlett nagyobb böcsöllettel visszök vigbe; Kegyelmedet szeretettel kérem, a megnevezet napon es órán legyen jelen Nagy Szombatban. Melyet örvendetesb dologban kívánok megszolgálnom Kegyelmednek. [...] Semphthaniae die 21 Martii 1641 [...] Comes N. Esterhasi” SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 120, fol. 9r.

¹⁸² ESZTERHÁZY 1901, 105.

¹⁸³ SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 120, fol. 13r.

¹⁸⁴ Az ember halálát a Gondviselésbe vetett hittel és a feltámadás reményével fogadták: noha a halálozás gyakori volt, ráadásul napjainkhoz képest rendkívül fiatal korban, a haláleseteket kísérő érzelmekkel kapcsolatban szeretném hangsúlyozni, hogy nem értek egyet azzal a nézettel, ami szerint a kora újkori emberek nem mutatták ki az érzelmeiket. A családi levelezésekből megrendítő módon olvasható ki a gyász méltósága, és a családtag elvesztése felett érzett emberi fájdalom. Vö. Czobor Imre levele Erdődy Gábornak, Sass(vár), 1650. jan. 15.: [...] „Az embernek élete mint virágnak, ki midőn, kedves illatjával szívét szép színyével, szemét legeltet, hervadáshoz mint halálhoz vagyon legközélyebb: mint ha kellettésével, és megh érett szépségével a leszakasztásra, mely szépségének romlása, fejét hajtana. Így hoszu életre méltó szépségét rövid étellel szerette a ter[e]m[t]ését.

Mint virággal, szerelmes magzattal Nagyságos Czobor Mihállyal szeretett volt Isten minket is. De mint virágnak, szabott rövid életet: ki midőn giöniörúséges szelid érkeöczével[?], mint drága illattal és ideöiehez kepest, megh érett okossággal, mint kedves színnel, szerelmes szüleinek sziveket és szemeket táplallia, mintha meg ígerte volna hamar bérwadasat[?], nem ugy a halálnak, mint Istennek. Attiai kezeimmel december havának 23. napján egy óraker ebéd után le szakasztatott, kétségh nélkül, hogy a megh nem hervadható virágok köziben által ütettessék Paradicsomban. Mely kedves édes virágunknak el takarásán Kegyelmed is édes Eöcsém uram, kedves házastársával, hogy jelen lenni ne nehezteljen, kérem.” SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 119.

öröklését a viszonyok változását követve időről időre meghatározta a családfő, Miklós nádor.¹⁸⁵ Legkorábbi végrendeletét 1619-ben, első felesége (szerdahelyi Dersffy Orsolya) halála után készítette.¹⁸⁶ Elsőszülött István fia nevelőiként – halála esetére – két testvérét, Esterházy Dánielt és Pált jelölte ki; István fiát pedig 7 éves koráig özvegy Kubinyi Lászlóné Esterházy Magdolna, valamint Révay Márton felesége, Zsófia nevelésére bízta.¹⁸⁷ Az István fia számára előírt „nevelési programot” pontosan ismerjük:¹⁸⁸ 16 éves koráig a nagyszombati jezsuitáknál végzett stúdiumokat, majd a bécsi udvarban kellett tapasztalatokat gyűjteni „udvari iskola” gyanánt.

Az Esterházy Miklós birtokában lévő, különböző jogcímenek szerzett és eltérő módon tulajdonolt birtokok¹⁸⁹ öröklésének rendjét a korabeli magánjog szabályozta ugyan,¹⁹⁰ Miklós nádor mégis saját akaratából, rendkívüli tudatossággal rendelkezett javai felett.

¹⁸⁵ Ebből következik, hogy Miklós nádornak Lászlóra vonatkozó eredeti terveire végrendeletének 1641-et megelőző, korábbi változatai alapján lehet következtetni. MNL OL P 108 14. doboz, Rep. 4., Fasc. E, nr. 32-41; Rep. 4., Fasc. F, nr. 42-52. Részletesen: Rep. 4., Fasc. E, nr. 32 (1619), fol. 1-12; nr. 33 (1623), fol. 13-20; nr. 34 (1624), fol. 21-28; nr. 35 (1625) fol. 29-34; nr. 36 (1630) fol. 35-44; nr. 37 (1641) fol. 45-90; 91-98.

¹⁸⁶ MNL OL P 108, 14. doboz, Rep. 4. Fasc. E, nr. 32, fol. 1-12, másolat: MNL OL P 108, 14. doboz, Rep. 4. Fasc. F, nr. 42. Pozsony, 1619. aug. 11.

¹⁸⁷ „Quia vero idem Stephanus Esterházy in tenera adhuc et puerili aetate constitutus esset, si dictus fatens eundem educare et nutrire nequirret, principalem quidem ipsius pueri Stephani Esterházy et bonorum ipsius curam et gubernationem fidelibus Nostris Magnificis Danieli et Paulo Eszterházy de eadem Galantha fratribus suis carnalibus et uterinis, educationem tamen et enutritionem ejusdem usque ad septimum aetatis suae Annum, Generosis Dominabus Magdalenae relictae Egregii olim Ladislai Kubini, illa vero ex hac luce decedente, Sophiae, Martini Reuai de Preboszlo, quod si vero dicta quoque Domina Sophia medio tempore e[?] vivis excederet, Annae Eszterhazy, Joannis Kery, fidelium nostrorum Egregiorum consortibus, sororibus vere suis carnalibus et uterimis reciproce concredidisset.” MNL OL P 108, 14. doboz, Rep. 4. Fasc. E, nr. 32, fol. 4r.

¹⁸⁸ FEJES 1996. Fejes Judit tanulmányából nem egyértelmű, hogy az István számára készített intelmeken kívül használta-e a nádor az 1641. évi végrendeleténél korábban keletkezett testamentumokat. Miklós nádor 1619-ben és 1623-ban keletkezett végrendeletei a publikált adatokon kívül egyéb részleteket is tartalmaznak István nevelésére vonatkozóan: pl. „[Nagyszombatban] ... tizenkettőd magával köl ott tartani, az az hogy legyen edgy Hoffmeyer avagy edgy jó Példa adó pap mellette, és edgy Praeceptora és kétt szolgáló Inas és nyolcz magához hasonló, avagy valamennyire öregeb nemes Ember Gyermeke, s ha lehet legyenek az Atyafiak közül azok, kiknek, hogy illendő Asztalok és köntösök legyen jó és szorgalmatos Gondviselett, az Dunán innét való jószágbul, és Kis Martonbúl kívánom. Az után ez szerént valamint ott nagy Szombatban tanultanak, mennyenek, avagy vittessenek Bécsben és ott is Három vagy Négy Esztendőtt continualván az eő Felsegek udvarában való Járással, és oskolákban; Ha azután ugy fog tetcezeni néki, el hadhattya az oskolát, ugy mind azon által, hogy ha nem tovább, kétt esztendeig maradgyon az Fejedelmek udvarában Bécsben, ott is kétt fő öregh Ember lévén mellette. És mind huszonkét esztendőss koráig jószágának szabad dispositiójához ne nyullyon, hanem administrállyák mind addig minden Jószágát az kétt meg nevezet Öttsém, Daniel és Pál. Daniel az Dunnán innéth való jószágot., az Lansért, Fraknoth, és Kis Martont. Pál pedig Sztrechent, Zolyomot és Dobrovinát illyen... [fejenként és évente 2-2 ezer Ft-ért az uradalmak jövedelméből]” [...] „[az uradalmak maradék jövedelméből] „az minémő adosságim akkor nékem fönt maradnak, azt köl meg elégetteni, és az után zálogos jószágit köl ki váltani, s az után megára vló költségtül az mi meg marad, azt hiven meg köl tartani néki, mely föllül meg nevezet időtt meg adván Isten Fiamnak érni, ha hozzája állapottya, és egészsége engedí, kívánom tőle, hogy valami meg járt Emberekkel edgy kevésé Olasz országban és Németh Országban futamodnék, az holot jól lehet keveset késsék, hanem hazájában igyekezzék, mellyet végben vivén, kezében veheti minden jószágit [...]” (MNL OL P 108, Rep. 4, Fasc. F, nr. 43., fol. 10r-v). Kismarton, 1623. jún. 11.

¹⁸⁹ FÜLÖP 1995, 125-138, TOBLER 2005.

¹⁹⁰ Tripartitum – Hármaskönyv; XVII. századi magyarázata (kommentár): Kithonich, Joannes: Directio methodica processus iudicarij iuris consuetudinarii, incltyi Regni Hungariae. Leutschoviae, 1650. Modern kiadása: KITONIC 2004.

Végrendeleteinek időrendben való olvasása világossá teszi stratégiáját, amely valóban arra irányult, hogy halála után kizárja az utódok esetleges torzsalkodását vagy bármiféle egyenetlenségét, ami a família jövőjét veszélyeztethette volna. A nádor eltervezett végakaratóban az Esterházy Lászlóra vonatkozó első utalás – bármennyire furcsa – még születése előttről való (1625. március 14.): „[...] kívánom azt, hogy ha Isten azon én Szerelmes Atyám fiát fiúi magzattal megáldaná, mindaddig, míg az én nevemet meg nem változtatja, lakosul Kis Marton vára és jószágá adassék kezében, s abból éljen, s tartsa tisztességesen magát, mind az kétt várhoz való majorokban lévő mindenféle Baromnak felit is néki hagyván.”¹⁹¹ Ez a szándék – László születését követően – változott és a nádor 1630. évi újabb, magyar nyelvű testamentumának szavai azt is elárulják, hogy Kismartont mindenképpen ki akarta váltani a zálogból és halála esetére meghagyta a rokonoknak, illetve utódainak, hogy ezt hajtsák végre. „Az én szerelmes Atyámfiának hagyom Kis Marton Várát és jószágát, hogy azt holtáig bírhasssa, úgy azért, ha nevemet meg nem változtatja: hol penig az idő alatt, mivel az az jószág zálogos, kiváltanák, annak summájával váltsanak ki fiaim vagy Tutorok az én sok rendbéli zálogos jószágimot, mellyeket hazánkban való sok változások miatt kinszerétttem elzálogosétanom, s az helyett az én Atyámfiának lakóhelyül maradjon Bicssei Várom jószágostul [...]”¹⁹² Az 1630-ban írt végrendelet a legkorábbi, amely már a kis Lackó jövőjére is gondolva konkrétan rendelkezik: „Laczkó igazsággal, és nagy atyafiui szeretettel gondot viselvén minden jószágira, hol penig Isten azt adná Laczkónak is érni, hogy felnevelkednék, és azt az időt érni, melyben az bátyja Istok apprehendálni fogja az Jószágot, tartozzék az Istók minden halogatás és tétovázás nélkül ötsinek Laczkónak Fraknó várát jószágostul kezében eresztetni minden egyéb egyéb jószágimat ő bírván, a kívül, azkit Atyámfiának [Nyáry Krisztinának] hagytam”¹⁹³

Figyelemreméltó, hogy a nádor a grófi címet is biztosító fraknoi várat a fiatalabb (akkor csupán négy éves) Lászlóra, és nem a nála 10 évvel idősebb István fiára¹⁹⁴ akarta hagyni 1630-ban. Sőt, a végrendelet folytatása szerint, ha Nyáry Krisztinát is „Isten kiszóllétaná, és az néki hagyott jószág Fiaimra szállana, Kis Marton is Laczkora szálljon, hogy ez az két uraság meg ne szakadozzék, úgy azért, hogy az Bátyjának, Istóknak az pápai, gesztesi és deveceeri, s ugori jószágot tartozzék kiváltani.”¹⁹⁵ Anna Julianna kiházásítása és

¹⁹¹ MNL OL P 108, Rep. 4, Fasc. F, nr. 45, fol. 23v.

¹⁹² MNL OL P 108, Rep. 4, Fasc. F, nr. 46, fol. 28v. Biccse, 1630. december 30.

¹⁹³ MNL OL P 108, Rep. 4, Fasc. F, nr. 46, fol. 29r. A kismartoni várat és uradalmat hagyta feleségére, amelynek kiváltása esetén a bicssei várat hagyja Nyáry Krisztinának Széleskúttal együtt.

¹⁹⁴ Miklós nádornak első, Dersffy Orsolyával kötött házasságából született Munkácson elsőszülött fia, István (1616. február 27.–Bécs, 1641. július 4.). ESZTERHÁZY 1901, 105.

¹⁹⁵ MNL OL P 108, Rep. 4, Fasc. F, nr. 46, fol. 29v.

szerepetteljes felnevelése a két fiú feladata lenne; „*egyenlő költséggel tartozzanak*” [kiházásítani] „*és ez mellett huszonnégy ezer forintot tartozzanak pro dote néki adni, nevelvén, és költvén az jövedelemből reája, az idő alatt is, míg Isten fölneveli.*”¹⁹⁶ Az István és László öröklésével kapcsolatos szándékban lehetetlen nem észrevenni, hogy a másodszületett Lackó számára az 1630. évi testamentum jóval előnyösebb, illetve kedvezőbb volt, és ugyanennek a végrendeletnek egy passzusában Miklós szinte nem is titkolta, hogy István fiával szemben Lackó felnőtté válását tartja valószínűnek. Legalábbis ezt jelzi az arra a szándékra való utalás, hogy István halálának esetére László öröklési helyzete legyen biztosítva: „*Ha pedig Istennek úgy tetszenék, hogy előbb egyik Fiam meghalna, annak az jószága szálljon a másikára, és noha az Lanséri vár és jószág nem én adquisitióm, s talán Istokrúl Laczkora* [kiemelés tőlem: MT] *az nem szállhatna, mind azon által meg találják az levelek között, micsoda fassiót tett volt arrúl nékem szegény Istenben elnyugodott Atyámfia, Dersffy Ursula, ki ha az ország törvénye szerint megmaradhat, jóval jó, s nyúljon hozzá Laczko ahhoz is, avval az igazsággal, hol nem, ne kapdozzon rajta, hanem az kiket illet, adja azok kezében, noha úgy látom, mind az Catholica Religióra nézvén, s mind egyéberánt nagy akadékbán jut az az szép jószágh.*”¹⁹⁷

Nyáry Krisztina 1641. évi, majd az elsőszületett fiú, István halálával új helyzet állt elő, ami természetesen meghatározta Esterházy Miklós utolsó, 1641-ben megfogalmazott végakarátát is.¹⁹⁸ A nádor még életében, elsőszületett fiának, Istvánnak elvesztése után Lászlóra, mint a leendő családfőre tekintett; fia számára a követendő utat végakarátában határozta meg: „*Laczko fiam, mivel ezek között ő az öregbik, huszonegy esztendő koráig Esterházy Dániel öcsém uram fiaival,*¹⁹⁹ *a kik most is mellette vannak s kik mindenkor hárman legyenek mellette, tanuljon együtt. Azután huszonkét esztendő korában, ha meg akar házasodni, hogy el ne vonja őt a test és világ, az atyafiak tetszéséből házasságra adhatja magát; de mindaddig a neki hagyandó jószágimban nem akarjuk, hogy dispositiókat vegyen föl és azok jövedelméhez nyúljon, hanem adminisztrálják a tutor atyafiak*²⁰⁰ *s ezek adják meg*

¹⁹⁶ MNL OL P 108, Rep. 4, Fasc. F, nr. 46, fol. 29v.

¹⁹⁷ MNL OL P 108, Rep. 4, Fasc. F, nr. 46, fol. 29v.

¹⁹⁸ Ennek Lászlót érintő vonatkozásairól később írok. 1641. évi (utolsó) végrendeletét közölte: BUBICS-MERÉNYI 1895, 265–276, újabban pedig PERES 2009, 218–227 (MNL OL P 108, Rep. 4, Fasc. E. Nr. 37 A). Esterházy Miklós végrendeletei, uo, nr. 37., másolatai: Rep. 4, Fasc. F, nr. 47, 48, 49, 50. A nádor végakarata szerinti öröklés módjáról: PERES 2009, 83–85.

¹⁹⁹ János és Tamás

²⁰⁰ A tutorok (gyámok): „*eö Fölsége után, hagyom, az mostani és ezután következő Ersek Urakat és az ki én utánam Palatinusnak választatik kérvén hogy megemlékezzvén eö k[egyel]mek is halando voltokrol, mutassák minden jo akarattikat az én maradékimhoz ezeken kívül Bosniak István Püspök Uramot, Eszterházy Daniel és Pál öcsém uramékat, Révay László uramal és Eörsi Sigmondal hagyom mind Tutoroknak...*” PERES 2009, 227.

neki azt, a mi szükségére való (hogy valamint maga disponálván, abból ne csak haszontalanságra ne keljen a jövedelem, de pusztulást is tehetne vele a jószágban s a mi ennél is nagyobb, – a mint mostanában az ifjúságok vannak, – kipusztítaná a jó erkölcsből is vele magát). Házasságra adván magát a megnevezett esztendőben,²⁰¹ kezébe ereszthetni neki rendelt jószágomat, de csak szintén akkor, vagy igen kevés idővel azelőtt; úgy azért, hogy akkor is a tutor atyafiak tanácsával éljen, s azt is vegye (feleségül); a kit ő kegyelmök javall. De idegen nemzetbe nem akarom hogy öltözzék; nem a más nemzetségekhez való idegenségből, vagy azoknak megvetéseért, hanem az idegen erkölcsök összeelegyítésének eltávoztatásáért, a mi igen ritkán hoz jót, kiváltképen a mennyire már ment azoknak állapotjok. Hanem ha valamivel alacsonyabb rendű lészen is magánál az, vegye maga nemzetét, az atyafiak jó tetszéséből. A mig pedig tanulásban lészen, fölnevelkedvén, addig gyakorolhatja az Udvar is néha, és ösmeretséget vehet mind ő felségöknél,²⁰² mind egyéb uraknál; de maga szabadságára jutván, nem akarom, hogy az Udvart gyakorolja ifjúságában, nem az udvarért, hanem a külső társaságért.”²⁰³

A családi örökséghez, hagyományokhoz, a családhoz, mint összetartó erőhöz való ragaszkodás minduntalan elő-előkerül a levelekben; ahogy arról László gróf több írása is tanúskodik, azaz a nagytekintélyű apa „testamentumában” megnyilvánuló végakarát lebegett mindig az ifjú László előtt. Atyja végrendelete a hivatkozási alap, amikor a család birtokainak megtartásáról, testvéreinek, Mariankának házasságáról vagy éppen unokahúgának, Orsolyának gyámügyéről van szó.

A tanulmányait végző László kapcsolatainak építésére – István bátyja életében – érthetően nem helyezhetett akkora hangsúlyt apja. István halálát követően viszont gyors és határozott lépésekkel törekedett ezt a hátrányt „kompenzálni”. Lévéen, hogy a család birtokai és uradalmi közül egyedül Kismarton feküdt akkor „osztrák” területen – az 1490 óta az osztrák hercegnek elzálogosított területekkel együtt²⁰⁴ – a nádor mintha a jövőbe látott volna: felmérte, hogy a nem örökös adományként, hanem pusztán csak zálogbirtokként tulajdonolt Kismartonért esetleg komoly küzdelmet kell majd folytatni. A bevételei miatt a családnak

²⁰¹ Esterházy Miklós Batthyány Ádámmal az 1630-as évek végén állapotodott meg abban, hogy László Batthyány egyik lányát fogja elvenni feleségül; 1648 volt kitűzve, amikor az eredeti terveknek megfelelően sor került volna a házasságkötésre. Vö. FEJES 1996, 129, KOLTAI 2003a; újabban: KOLTAI 2012, 406 skk.

²⁰² Esterházy László „ismerkedése” az uralkodóval: 1. erről Esterházy Farkas hozzá írt leveleiben esik szó; 2. Zrínyi Miklós legelső hozzá írt levele éppen azzal kapcsolatos, hogy bemutatja az udvarnál; 3. Rákóczy György: „ismerkedhessem Esterhás Lászlóval”; 4. Pálffy Pál és Esterházy László 1642-ben. Útjai (Prágába, Mariazellbe, Bécsbe). Az Esterházy család tagjai és utazásaik.

²⁰³ MNL OL P 108, 14. doboz, Rep. 4, Fasc. E, nr. 37, fol. 17r–19r. Idézi: BUBICS–MERÉNYI 1895; PERES 2009, 221–222.

²⁰⁴ Az uradalom csupán akkor áll a Niederösterreichische Kammer igazgatása alatt, ha uralkodói zálogban volt. Az uradalom azért tartozott Alsó-Ausztriához, mert az osztrák herceg, nevezetesen a Habsburgok vették zálogba.

rendkívül jelentős uradalom birtoklása biztosításra szorult. A nádor valószínűleg megkísérelte (vagy legalábbis akarta), hogy örökös adományról szóló adománylevelet kapjon az uralkodótól, ezt azonban életében nem sikerült elérnie.

A jogok biztosítása, illetve a kismartoni birtok ügyében történő fellépés kedvezőbb feltételeinek megteremtése érdekében más módon is igyekezett fiának és személyén keresztül a családnak a pozícióját megerősíteni. Jóllehet a magyar országgyűlések végzései már a XVII. század eleje óta sürgették az Ausztriának elzálogosított területek visszacsatolását, az 1640-es évek elején még nem lehetett tudni, hogy Kismarton sorsa mi lesz. Éppen emiatt Miklós nádor úgy döntött, hogy kérelmezi fia, László számára az alsó-ausztriai indigenátust. Bizonyára fontos szempont lehetett neki, hogy az osztrák rendek tagjaként fia így részt vehessen a tartományi gyűléseken, és – ha ez szükséges lett volna – indigenátus birtokában könnyebben érvényesíthette volna szándékát a kismartoni zálogbirtokot érintő olyan ügyekben, amelyek a fekvéséből és igazgatási sajátosságából fakadóan az alsó-ausztriai tartományi gyűléseken kerülhettek elő.

A nádornak ez a terve megvalósult: 1642. október 24-én az alsó-ausztriai rendek tagjaik közé fogadták az akkor 16 éves Lászlót, akit nem más, mint gróf Pálffy Pál kamaraelnök mutatott be nekik a nevezett napon.²⁰⁵ Az ily módon az Esterházyak által elnyert indigenátus jogi érvénye megmaradt, amire még a XVIII. században is hivatkozott a család, sőt, a hercegi ág címerének 1778. évi uralkodói megerősítéskor az indigenátus tényéről az alsó-ausztriai rendektől igazolást kértek és kaptak is.²⁰⁶ A fiatal László kapcsolatainak építése szempontjából is jelentős lehetett ez az esemény, és legkésőbb ekkor –valószínűleg nem először – személyesen is találkozott a kamarai ügyekben igen befolyásos Pálffy Pállal, akinek a későbbiekben oly sokat köszönhetett, és akinek meghatározó szerepe volt többek között éppen a kismartoni birtokügy rendezésében is. Az indigenátus elnyerését követően Esterházy László általában évente egyszer meghívást kapott az uralkodótól az alsó-ausztriai tartományi gyűlés bécsi helyszínére. A meghívók szövege szerint László már az ülést megelőzően egy nappal mindig hivatalos volt Bécsbe, hogy a királyi proposíciót meghallgathassa.

²⁰⁵ WIBGRILL 1794–1824. Bd. 2., 432. és 450; SCHOPF 1966. (Phil. Diss.)

²⁰⁶ Az „Esterházy család leszármazása és címere” c. irategyűttes mellékletében (MNL OL P 507 (Nádasdladányi Nádasdy cs. levéltára), 133. cs. II. 602 és 134. cs. II. 607). Az egyik irat egy 1778. március 27-iki keltezéssel, Mária Terézia által kiállított elismerő-megerősítő hitlevél, amelyben a Nádasdy, Esterházy, Erdődy és Csáky család címerei mellett a családi címerek pontos heraldikai leírása is szerepel latin nyelven [Nr. 602]. A „II. 607” sz. alatti irat az Alsó-Ausztriai főrendek („hochlöblichen Herren-Stands des Erzherzogtums Oesterreich”) által kiadott oklevél (Bécs, 1778. márc. 7.), amelyben elismerik, hogy az oklevél felső részén szereplő címer a gróf Esterházy családé és igazolják, hogy oklevelük kiállításakor az Esterházyak már több mint száz éve az alsó-ausztriai főrendek sorába tartoznak és ezt egy, a rendek levéltárában őrzött hiteles „Matrikel” alapján igazolják.

1. táblázat: A gr. Esterházy László iratai között található alsó-ausztriai tartományi gyűlésekre szóló meghívók

Meghívó kelte	Ülés időpontja	Jelzet
Ebersdorf, 1643. okt. 5.	1643. nov. 15. (tartományi gyűlés)	MOL P 124, nr. 1449
Ebersdorf, 1644. szept. 26.	Bécs, 1644. nov. 16. (tartományi gyűlés)	MOL P 124, nr. 1450
Linz, 1645. nov. 19.	1646. jan. 7. (tartományi gyűlés)	MOL P 124, nr. 1451
Linz, 1646. jún. 23.	Bécs, 1646. júl. 23. (tartományi gyűlés)	MOL P 124, nr. 1454
Prága, 1647. okt. 15.	Bécs, 1647. dec. 1. (tartományi gyűlés)	MOL P 124, nr. 1458
Bécs, 1648. nov. 18.	1648. dec. 22. (tartományi gyűlés)	MOL P 124, nr. 1460

A tényleges részvételre vonatkozóan 1643-ra, illetve 1644-re egyelőre nem találtam olyan forrást, amely alapján meg lehet állapítani, hogy Esterházy László részt vett-e az alsó-ausztriai tartományi gyűlésen. Ez azonban nem zárható ki, különösen, hogy ekkor tanulmányait Bécsben folytatta. 1646. január 7-én – ez a *Függelékben* közölt itineráriuma alapján tudható – éppen úton volt Linz felé; mivel a tartományi gyűlések rendszerint hosszabb ideig tartottak, ezért majdnem biztos, hogy oda ment. A többi időpont esetében azonban nem sikerült eddig olyan adatokat találni, amelyek megerősíthetnék, vagy minden kétséget kizáróan cáfolhatnák, hogy László jelen lett volna a rendszerint Bécsbe összehívott tartományi gyűlésen. A fennmaradt meghívók keltezése alapján megfigyelhető, hogy Kismarton reinkorporálását megelőzően kapott csak meghívót, utána viszont már nem. Ezen a ponton érdemes kiemelni, hogy a magyar főrendek közül korábban – a XVI. században, illetve 1620-ig²⁰⁷ – heten kapták meg az alsó-ausztriai indigenátust.²⁰⁸ Az 1620 utáni korszak alsó-ausztriai indigenátust szerző magyar főrendjeinek összegyűjtéséhez további adatgyűjtés szükséges; Esterházy László kortársai közül pl. Nádasdy Ferenc (1657)²⁰⁹ rendelkezett indigenátussal. Ez tette számukra lehetővé az osztrák területen történő birtokszerzést. Indigenátussal nem rendelkező személynek a birtokszerzéshez az alsó-ausztriai rendek külön engedélyére volt szüksége.²¹⁰

Ha Pálffy Pál személyes szerepéről és segítségéről ejtünk szót Esterházy László kapcsolatainak kialakításában, jelentőségét tekintve ezzel egyenrangúként kell említeni Zrínyi

²⁰⁷ SCHIMKA 1967, 267.

²⁰⁸ „1550: bethlenfalvi Thurzó Bernát, 1563: gersei Pethő János, 1567: Majlád (Majláth) Gábor, 1568: ghymeszi Forgách Simon, 1589: erdódi Pálffy Miklós, 1593: nagylucsei Dóczy András és 1599: ifj. Listhy/Listhius János) kerültek be az alsó-ausztriai *Herrenstandba*, szinte kizárólagosan feleségeiknek és bécsi udvari, valamint magyarországi katonai szolgálataiknak köszönhetően.” PÁLFFY 2002, 323.

²⁰⁹ <http://nadasdy.barokkudvar.hu/site/?q=eletrajz>

²¹⁰ TOMA 2005a, 51–52.

Miklós baráti gesztusait.²¹¹ Legkorábbi Lászlóhoz intézett, 1646. január 1-jén Linzből kelt leveléből nyilvánvaló, hogy a hat évvel idősebb főúr feltehetően minden kapcsolatát latba vetve segített a fiatalembernek eligazodni a császári udvarban és személyes ismeretségeit is felhasználta László támogatására. *„Eleget fáradoztam az Kegyelmed bejüvetelében mind Priklmárnál,²¹² mind más uraknál.”* Emellett az is kiderül ugyanebből a levélből, hogy kifejezetten Zrínyit kérhették fel az atyafiak, esetleg maga László, hogy a császári udvarba vezesse be. *„Azért egy szóval megmondták, hogy két vagy három nap kell Kegyelmednek ott kinn lenni. Holnap úfölsége Stájerben megyen, holnapután, azt tartom, visszajün, ha Kegyelmed ma bejühetne is, nem kezdhetne maga dolgához, meddig úfölsége vissza nem jün. Ex confidentia irhatom Kegyelmednek, mindenektől ugy hallom, sok szolgálval való bejüvetelét nem örömet látják. Ha nyolcadmagával bejünne, azután többet is kérhetne Priklmartul, Nádasdy is ugy cselekedett. Mindazonáltal szóllok ma is Priklmarral, az mi válosztom lesz, hüvon megirom Kegyelmednek. Azonban szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek. Kérem, hogy köszöntse Eszterházi Farkas, Örsi²¹³ és Boltinger²¹⁴ uraimat és parancsoljon, coram pluribus, Linzben, 12. Januarii”²¹⁵* Az uralkodó még Zrínyi előbb idézett levelénél előbb, 1646. január 4-én, Linzből kelt válaszlevelében tudatta Esterházyval, hogy László Laureacumból, azaz a felső-ausztriai Lorchból írt levelét megkapta, és értesítette, hogy szívesen veszi érkezését (Linzbe), de arra kérte, hogy a járvány miatt elrendelt vesztegzáridőt töltsse ki és csak utána érkezzenek.²¹⁶

A fiatal Esterházy Lászlóval való kapcsolatot keresték a politikai elit tagjai: *„Akarván Eszterhas László urumékkal ismerkednünk, őkegyelme egészsége látogatására küldtük főpohárnokunkat, jól ítélvén azt, adatik alkalmatossága kegyelmeddel szemelételére, akarók levelünkkel látogatni...”* – írta Erdély fejedelme, II. Rákóczi György (1648–1660) Batthyány I. Ádámnak 1652. július 1-jén kelt levelében.²¹⁷ És valóban, a fejedelem június 28-án Radnótról írt levelet Lászlóhoz, amelyben kinyilvánította, hogy *„semiben nagyob gyönyörűségünk nem lévén, mint jóakaróink számok gyarapításában s igaz magyarokkal való ismeretségünkben, Kegyelmed is azok közül valónak hallván lenni, akarunk jutni Kegyelmed ismeretségében, küldjük azért Kegyelmed jó egészsége látogatására fő pohárnokunkat, Pálfi*

²¹¹ Zrínyi Miklós és Esterházy László kapcsolatáról: CSAPODI 1956, 490–497.

²¹² Priklmar: Dr. Johann Matthias Prickhelmayer (von Goldegg) ([Österreichischer] Hofkanzler bzw. Hofvizekanzler 1637–1656).

²¹³ Eörsy Zsigmond

²¹⁴ Walticher Márk

²¹⁵ Zrínyi Összes 2003, 55. sz. levél; 501.

²¹⁶ MNL OL P 124, nr. 1455. III. Ferdinánd Esterházy Lászlónak, Linz, 1646. jan. 4.

²¹⁷ MNL OL P 1314, No. 39270. (89. d. 4886. film).

Istvánt”,²¹⁸ és jóindulatának jeleként egy moldvai paripát is küldött ajándékba. László tehát az erdélyi fejedelem által annak a főúri körnek a teljes jogú, felnőtt tagjaként lett – ugyan már 1652-ben, azaz érett nádorfiként és magyar királyi tanácsosként – nyíltan elismerve, amelynek Batthyány Ádám és Zrínyi Miklós voltak a legjelentősebb tagjai. Rákóczi ebből a csoportból való szövetségeseit illette „igaz magyar” megjelöléssel, és az újabb kutatások szerint az erdélyi fejedelem irányukban gyakorolt eljárása volt a moldvai paripák ajándékozása.²¹⁹ Lorántffy Zsuzsanna fia, Rákóczi Zsigmond esküvőjére²²⁰ szóló meghívói is egyértelműen jelzik, hogy Esterházy László 1650 táján már megbecsült tagja volt annak a körnek, amellyel az erdélyi fejedelmi család számolt királyságbeli politikai elitből. László kapcsolatainak feltérképezésekor a hozzá intézett leveleken kívül érdemes számba venni életének országos jelentőségű eseményeit (pl. az 1646/47. és az 1649. évi országgyűléseket, illetve az 1647. évi pozsonyi koronázást), valamint Bécsbe, Pozsonyba és Prágába tett utazásait is – miként mindezekről még külön szólunk.²²¹

II.6. Új helyzetben: „elsőszülötté”elölépve

II.6.1. Esterházy László és az atyafiak szerepe: Esterházy Dániel és Esterházy Farkas

Az Esterházy-család felemelkedésében – Miklós nádor elsődleges és meghatározó szerepe mellett – fontos rész jutott Dánielnek és Farkasnak. A főúri cím- és rangszerzések legújabb kutatási eredményei rávilágítanak, hogy Miklós nádor e téren is minden eszközt megragadott; saját karrierjének építése közben nem feledkezett meg famíliája tagjairól sem. 1619 tavaszára már elsősorban maga érte el testvérei (Gábor, Dániel és Pál) számára a bárói címet. A bárói címre ajánlva őket – Pál érsekújvári hadnagysága és a cseh felkelők elleni lovaskapitánysága mellett – külön kiemelte, hogy közülük nemcsak egyedül szeretne a nagyságosok rendjébe tartozni.²²² Testvérei, rokonai sorsát mindig figyelemmel követte,

²¹⁸ MNL OL P 124, nr. 1083. Radnót, 1652. június 28.

²¹⁹ SZABÓ A. P. 2012, 1130, 236. jegyzet.

²²⁰ Erről: KÁRMÁN 2007, 291–311 (CD-ROM).

²²¹ DOMINKOVITS 2009b, 887.

²²² „ne itaque illa [ti. Magnificentiae titulus et praerogativa] in me unico inter fratres meos carnales diutius redundare videatur.” SNA Esterházy cseszneki ág lt., Fasc. A. Nr. 66. (dátum nélkül, de feltehetően 1618–1619 fordulója körül)” PÁLFFY 2009d, 879, 121. jegyzet.

tevélegesen segítette és tudatosan táplálta a tágabb família tagjai közötti atyafiságos viszonyt.²²³

Atyjának, Miklós nádornak halálával különleges szerep, illetve felelősség hárult a tizenkilenc éves fiatalemberre: a politikai és katonai feladatok teljesítése mellett az akkor már fejedelmi vagyon megtartása, az egyes birtokokért folytatott peres küzdelmekben való helytállás, a családtagok megfelelő kiházasítása mind-mind igen komoly feladatként nehezedtek Lászlóra, jóllehet az apja életében megalapozott kiterjedt kapcsolatrendszer mindvégig támogatóan állt mellette.²²⁴ Az alábbi fejezetben a fiatal grófhoz intézett levelek és más források²²⁵ alapján töreksem részletesen feltárni a család Miklós nádor halálakor tett lépéseit, az idősebb családtagok Lászlót segítő szerepét.

„Mivel az úr [Miklós nádor] őnagysága lassú szemmel vagy on [állapota súlyos], noha az orvosok [v]annak jó reménységgel az őnagysága gyógyolásában, jó léssen Kegyelmednek is alá futamodni onnan, úgy kevésbé ugyan még ma, P. Nádassi ur[amma]l,²²⁶ és Kolozsvári²²⁷ ur[amma]l, csak [...] jüjjön Kegyelmed, tekintse meg Kegyelmed is őnagyságát. Isten Kegyelmedet éltesse”²²⁸ – 1645. szeptember 9-én Nagyhöflányból írta e sorokat Lászlónak nagybátyja, báró Esterházy Dániel.²²⁹ A Lászlót kísérő neves jezsuita, páter Nádasy személyének említéséből akár arra is következtethetnénk, hogy a fiatalember tanulmányai miatt Nagyszombatban²³⁰ tartózkodott, de László ekkor valójában Fraknó várából „futamodott alá” halálos beteg atyja meglátogatására, a közeli Nagyhöflányba.²³¹ A nádor halála előtt két nappal papírra vetett levél írója – noha az orvosok véleményét bizakodva említi – már annak tudatában üzent a rangidős fiúnak, hogy a családfő halála bármikor bekövetkezhet.²³² László

²²³ Esterházy Pál Pálffy Istvánnak, [Nagy]Szombat, 1643. február 23. „csöetörtökeön akar [Palatinus uram] Semtén Eszterházi Farkasnak az hugával osztállia lenni, azt akarja eő Nagysága, hogy én is jelen legyek” HHStA, FA Pálffy, [Kt. 11.] Arm. I. Lad. 5. Fasc. 4., Frust. 190.

²²⁴ FEJES 1996, 128–136.

²²⁵ Esterházy Dániel és Farkas iratai, illetve az Esterházy család tagjainak különböző családi levéltárakban, így a MNL OL P 123, 124, 125 fondokban, valamint a pozsonyi Erdődy-levéltárban található levelei alapján.

²²⁶ Nádasy János SJ

²²⁷ Olasz-Kolozsvári István

²²⁸ MNL OL P 124, nr. 27.

²²⁹ Esterházy Dániel (1585. júl. 26.–1654. jún. 14.): Ferenc pozsonyi alispán és Illésházy Zsófia fia, Miklós nádor öccse, a cseszneki ág törzsatyja. ESZTERHÁZY 1901, 175–178.

²³⁰ Nagyszombati tanulmányait 1645-ig Esterházy Dániel gyermekeivel együtt végezte, Miklós nádor említett akarata szerint. Vö. DOMINKOVITS 2009b, 865.

²³¹ MNL VaML, Litt. instr., Fasc. 26, nr. 15.

²³² A nádor halála napján Esterházy Dániel tájékoztatta részletesen Erdődy Györgyöt: „Minekutanna Palatinus uram őnagysága, az ő Felsege Diveniből ell költöző taborabul, meg terven, 29 die praeteriti mensis Augusti ide az Nagi Heflani hazhoz erkezet volna, az utan harmad nappal, csak hirtelen es véletlen nagy sebes Chorus Lyenterecus, a mint az Doctorok nevezik esek re[a]lja, melli miat naponkent iollehet az Orvosságok nem tagultak, el erőtlenedvén, mind az által ép elmével leven, az igaz Romai Aniaszentegyhaznak minden szükséges Sacramentumival, az szokas szerent élven, sok rendbeli niugtalansagok es faradsagok utan, die 11 praesentis mensis, hora noctis duodecima circiter ez arniek vilagbul ki mulek, szegeni arvainak, es nekünk is Attiaffiaknak,

gróf „atyai gondviselője” az Esterházy-család legtekintélyesebb tagja volt Miklós nádor után. Miklós élete végén, illetve halála után tehát Esterházy Dániel, a nádor öccse volt az, aki Esterházy Farkassal együtt a nádor másodszülött fia mellett állt, és a László feje fölé tornyosuló kiterjedt családfői feladatok és egyéb lépések kigondolásában, megtervezésében és végrehajtásában – sőt, mint alább látni fogjuk, a Nádasdy Ferenc által kezdetben megtevesztett László óvatlan lépései következtében előálló veszélyhelyzet elhárításában – kulcsszerepet játszott.

Miklós nádort bizalmas viszony fűzte testvéréhez. Dániel a nádor páratlanul sikeres felemelkedésének, több évtizedes pályájának nem egyszerűen csak tanúja volt, hanem olyasvalaki, aki megbecsült családtagként végig nyomon követte pályáját, családi és birtokpolitikáját, ismerte stratégiáját, céljait és küzdelmeit egyaránt.²³³ Az Esterházy familia történetében utóbb éppen a Dániel nevéhez fűződő cseszneki birtokszerzés²³⁴ után „cseszneki” ágként nevezett ág ősatya tehetséges ember volt, aki Miklósnak köszönhetően – Esterházy Pál érsekújvári vicegenerálissal (azaz bányavidéki főkapitány-helyettessel) együtt – előbb értékes birtokhoz jutott (Dániel Beckóhoz, Pál pedig Zólyomhoz), majd Miklós mellett tekintélyes és vagyonos főrenddé válva, jelentős címeket szerzett és fontos feladatokat látott el.²³⁵

A Miklós által kieszközölt bárói címszerzés révén 1619-től nemcsak Miklós, hanem testvérei, Dániel és Gábor is a főrendek (*magnates et barones*) soraiba léptek. Jóllehet országos főméltóságot Miklóssal ellentétben egyikük sem viselt, ekkortól az országgyűlés felsőházának tagjaivá váltak, és megnyílt előttük az uralkodói udvarhoz közel álló személyekkel való kapcsolatok kiépítésének lehetősége is. Báró Esterházy Dániel 1625 és 1645 között egyre jelentősebb pozíciót foglalt el a Magyar Királyság elitjében, 1625. október 24-től, a soproni diétától pedig már magyar királyi tanácsos is volt.²³⁶ Ezzel párhuzamosan fivérével, Miklós nádortól is egyre komolyabb megbízásokat kapott: az I. Rákóczi Györggyel

nagi keserüségünkre, kinek meg hidegedet teste, a míg az Attiafiaknak közönseges akarattiókbul, temetese napiat el rendelhetiük, az Kis martoni Clastromban levő capolna boltiában be leszen téve, melliet szomorú allapattal leven, akaram Kegyelmednek meg ielenteni, offeralvan magunkat minniaian szegeni arvaival edgiüt az Kegyelmed szolgallattiar. Tarcza meg Isten io egessegben Kegyelmedet. In Heflani 12 Septembris 1645 . [...] D. Esterhasi” SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 120, fol. 5r.

²³³ Miklós nádor nem mulasztotta el megemlíteni a fia, István esküvőjére szóló meghívó levélben, hogy a házasság „az mi engedelmonkból és javallásonkból, s az atyafiak ökegyelmek te czésekből is jegizette el magának jövendő házastársul Grof Thurzo Örsebet kis aszont [...]” (Kismarton, 1638. aug. 14.) – SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 120., fol. 40. Esterházy Dánielnek Miklóshoz írt levelei (12 db): MNL OL P 123, 1. cs., fol. 168r–195v, Esterházy Dániel levelei (1638–1645), MNL OL Mikrofilmtár, 4682. sz. film.

²³⁴ A cseszneki uradalom megszerzéséről szóló kiváló tanulmány: JAKAB 2012, 59–70.

²³⁵ FEJES 1996, 126–127.

²³⁶ SNA Esterházy, cseszneki lt. Kráľovské diplomy a dekréty Fasc. A. No. 58. (1625. okt. 24., Sopron) A forrásra Pálffy Géza hívta fel a figyelmemet.

Regéc ügyében folytatandó tárgyalásokban is fontos szerepe volt.²³⁷ Többek között ő is elkísérte Miklós nádort 1644. április 9-én a Rákóczi György elleni hadbavonuláskor.²³⁸ A politikai elithez való tartozását és befolyását mi sem jellemzi jobban, mint hogy 1646-ban a Magyar Kamara éléről leköszönő Pálffy Pál az utódjaként Erdődy Gábort, illetve őt javasolta.²³⁹

Vele szemben Esterházy Farkas – utódok híján – valóban a család kevésbé ismert tagjai közé tartozik,²⁴⁰ noha jelentős politikai pályája mellett a família „vagyonbiztonsága” érdekében tett lépései, jogtanácsosi szerepe alapvetően hozzájárultak az Esterházyak sikertörténetéhez. Miklós nádortól kapott megbízásai, kapcsolatrendszerének teljesebb feltárása további kutatásokat igényel. 1638-ban ő képviselte a nádort az esztergomi káptalan előtt.²⁴¹ Alább elemzendő összeírásain, az Esterházy-vagyonról és a birtokokkal kapcsolatos ügyekről, feladatokról készített feljegyzésein kívül a hozzá intézett levelek is jelzik az Esterházy-família történetében játszott döntő szerepét.²⁴²

Dániel számára a nádor végrendelete és a mögötte meghúzódó távlati célok és elgondolások, az egész „esterházystya” szellemiség minden elemében ismert volt: tisztában volt a Miklós nádor életében tudatosan, a bécsi udvar, az országos és a vármegyei politika szintjén egyaránt szerteágazóan kiépített rokoni, politikai kapcsolatrendszer összetételével, és minden szempontból alkalmasnak bizonyult arra a feladatkörre, amelyet a nádor még életében szánt neki. Érdemes hangsúlyozni, hogy a Miklós halála után az örökség megtartásával kapcsolatban előálló nehézségek nem utolsósorban azért nyerhettek az Esterházyak számára kedvező megoldást, elrendezést, mert az „atyafiak” pontosan tudták, hol van a helyük a nádor

²³⁷ „Az pataki és regéczi határoknak eligazítását, minthogy ő kegyelme is kívánja, és szorgalmazta is, akarnám én is, ha a mi még abban imperfecte maradt, végben vitetnék immár. Erre nézve több egyéb dispositiók kedvéért is ecsém uramat Eszterházy Dániel uramat bocsátván cum plena auctoritate alá Regéczbe, az határ eligazítását is ő kegyelmére bízom, hogy együtt Kegyelmetekkel munkálkodjék benne, szóval Kegylmednek nevében izentem ő kegyelmétől, ha szembe lehet Kegyelmed.” Esterházy Miklós Chernel Györgynek; Kismarton, 1639. jan. 22. In: *Pázmány, Lippay és Eszterházy levelezése I. Rákóczy Györggyel* 1882, 303.

²³⁸ A hadbavonuláskor Esterházy Miklós helyettese „gróf Pukham” és „gróf Rompei” voltak; elkísérték: Csaky László, az tanacz urak közül Esterhas Dániel uram őnagysága General Comissarius és Fő profunt Maister Revay László uram; gróf Nadasdy Ferenc uram őnagysága (neve kihúzva), az Ostrozichh urfiak harmon [Miklós, Pál és Mátyás], general quarteli Maister Maiteni Mihali uram [...] MNL OL, Mikrofilmtár, 4690. sz. film (Lindvay Márton naplója)

²³⁹ ÖStA, FHKA, rt. Nr. 174, Konv. 1646. ápr., fol. 94–108 (1646. IV. 27.) A Pálffy–Lippay szembenállás egyik megmutatója volt, hogy Pálffy határozottan ellenezte Lippay kamaraelnöki kinevezését (uo., fol. 102).

²⁴⁰ BERÉNYI 1993, 25–28.

²⁴¹ MNL OL P 1290, 1. cs. II. 4., fol. 2. – „Expositum est nobis in persona Magnifici Domini Wolffgangi Ezerhazi de Galanta”. Pozsony, 1638. február 23.

²⁴² FEJES 1996; VISKOLCZ 2006, 31–39; VISKOLCZ 2009. Példaként most csak a rokon Amadé Lénárt egyik, hozzá [Esterházy Farkashoz] intézett leveléből: „Hallám azt, hogy az Kegyelmetek az szegény Úr adósságit több dolgok közt jeczésben akarja venni.” Hédervára, 1645. okt. 12. MNL OL P 124, nr. 1609.

által kiépített rendszerben és nem törtek annál magasabbra. Főleg nem Miklós nádor gyermekeinek rovására: e tekintetben is követték a nádor végakarátát.²⁴³

A dolgok ilyen alakulása magyarázható azzal, hogy Miklós testvérei mindenben az elhunyt testamentumát követték, mégis kiemelendő, hogy Dániel saját vagyoni, birtok- és politikai ügyeit – úgy tűnik – soha nem helyezte László vagy testvérei elé és Esterházy Farkassal együtt mindenben a fiatal László segítségére volt, akárcsak László halálát követően a fiatal, 17 éves Pál esetében.²⁴⁴ Dániel tehát méltón és hűen megszolgált a világi elit első emberévé emelkedett bátyja sokrétű támogatását, ugyanakkor nem mulasztotta el azt sem, hogy saját fiai karrierjét egyengesse. 1650 májusában elérte, hogy János fiát az Udvari Haditanács a cseszneki vár kapitányságába beiktattassa (a hivatal viselésére korábban fiatal életkora miatt alkalmatlan fiút másnak kellett helyettesíteni),²⁴⁵ másik fiával, Esterházy Zsigmonddal kapcsolatban pedig kérvényezte, hogy osszák be Érsekújvárra, Forgách Ádám főkapitány és Bossányi Gábor mellé.²⁴⁶ Zsigmond 1652 októberében már verebéli kapitány lett.²⁴⁷

Miklós nádor 1645. szeptember 11-én²⁴⁸ bekövetkező halála után – noha a szakirodalom szerint a haláleset meglepte a rokonokat²⁴⁹ – az atyafiak késlekedés nélkül cselekedtek. Minden lépésüket a nádor érvényben lévő (legutolsó) végakarata határozta meg. Ahogy az a családi levelezésből és más, alább bemutatandó forrásokból kiderül: báró Esterházy Dániel és Esterházy Farkas voltak, akik – a többi „tutor atyafi” segítségével – a nádor halála után a temetést megszervezték és végakarátának döntéseikkel csaknem azonnal érvényt szereztek. A nádor temetésére szóló meghívót ugyanakkor ketten írták alá: Esterházy Dániel és László.²⁵⁰ A meghívót – a kor szokásainak megfelelően – külföldi hatalmasságok

²⁴³ „Azonban Isten föl nevelvén mostani aprodimat az ki öregeb és értelmeseb lészen Gyermekim közöl az töb leveleimmel együt annál álljon ez az én magam kezével irt Testamentomom is kiben ezen kívül is kétpért akarok iratnom, hogy egy egy pár légyen az két öcsém Dániel és Pál gyermeki kezében is, s ugyan az aki üdösebb lészen maradékim közt az familiában vigyázon az tobire hogy ne csak ez Testamentomhoz alkalmaztassák magokat, de egyiebiránt is szép egyességben és szeretetben illyenek hogy valamint meg ovolván magok közt másoktól meg ne tapotassanak kitül Isten az eő szentnevéért oltalmazon beneteket”

²⁴⁴ MNL OL P 1314, nr. 12705, Esterházy Pál Batthyány Ádámnak, Nagyhöflány, 1653. jan. 11.

²⁴⁵ MTAK, MTA Történelmi Bizottságának Oklevélmásolatai, Esterházy Dániel Eusebius Wenzel von Lobkowitz hercegnek, a Haditanács elnökének. Galánta, 1650. május 6., (Raudnitzer Archiv, Sign. C. 37.) Vö. ÖStA, KA, HKR Prot. Exp. Bd. 300, fol. 151v-152r: Esterházy Jánost fiatal életkora miatt a cseszneki vár élén eddig helyettesíteni kellett; Bécs, 1650. ápr. 8.; fol. 230r., 1650 május: Mansfeldt győri főkapitány a Haditanács elé terjesztette Esterházy János tényleges kinevezését a cseszneki vár kapitányságára. Vö. még SNA Esterházy cseszneki ág lt., Kart. 45. Pallium II. fol. 5–6.

²⁴⁶ MTAK, MTA Történelmi Bizottságának Oklevélmásolatai, Esterházy Dániel Eusebius Wenzel Lobkowitz hercegnek, Galánta, 1650. júl. 15.

²⁴⁷ SNA Esterházy, cseszneki lt. Král'ovské diplomy a dekréty Fasc. A. No. 67. (1652. okt. 18., Bécs.)

²⁴⁸ L. Függelék, 1. sz. irat.

²⁴⁹ FEJES 1996, 128.

²⁵⁰ A levélnek több példánya is ismert: 1. Esterházy Dániel és László Eusebius Wenzel von Lobkowitz hercegnek, Kismarton, 1650. október 15. MTAK, MTA Történelmi Bizottságának Oklevélmásolatai, Raudnitzer

mellett az ország legelőkelőbb világi és egyházi személyeinek, a városoknak és a vármegyéknek is elküldték.²⁵¹ A gyászt hírül adó levelekre az esetek legnagyobb részében még 1645 folyamán válasz érkezett.²⁵²

A Miklós nádornak a Repositoriumban őrzött iratai²⁵³ között található fogalmazványok lehetővé teszik annak nyomon követését, hogy a nádor halálát közvetlenül követően pontosan milyen lépéseket tett a család. Más forrásokból pedig fény derül arra is, hogyan cselekedett Nádasdy III. Ferenc, aki – a nádor vejeként – nem habozott Esterházy László tudatos megtévesztésével megkísérelni Esterházy Orsolya gyámságának megszerzését. Már a nádor halálát megelőzően is – 1645. szeptember 12-től kezdve pedig különösen is – az örökösök számára az uralkodó kegyének, további támogatásának biztosítása mellett a legfontosabb célja volt, hogy a III. Ferdinánd és I. Rákóczi György erdélyi fejedelem közötti, folyamatban lévő béketárgyalások során lehetőleg ne jöjjön létre olyan jellegű megállapodás, amely a több évtizeden keresztül az uralkodó iránt teljes hűséggel viseltető Miklós nádor örökösét hátrányos módon érintheti. Az Esterházyak félelme nem volt alaptalan: 1645 nyarán, tehát a nádor életének utolsó hónapjaiban a tárgyalásokat Törös János kamarai tanácsos²⁵⁴ vette át Esterházytól; Törös és a fejedelem követei között megegyezés jött létre, amelyet Rákóczi György augusztus 22-én alá is írt.²⁵⁵

Esterházy Miklós és testvérei pontosan tudták, hogy a Rákóczinak élete végéig átengedett hét megyén felül a béketervezet egy pontja arról rendelkezett, hogy a fejedelem számára kárpótlás gyanánt az uralkodó átengedi Tokaj várát, Tarcal városát más településekkel együtt, valamint a Miklós nádor szerzeményét képező Regéc²⁵⁶ várát. Nem

Archiv., Sign. C. 37.; 2. MNL OL P 125 (Mikrofilmtár), 4690. sz. film., 11. cím (Fraknó, 1632-1645); 3. „Értesítik a [?] várost, hogy Esterházy Miklós gróf, Magyarország nádora 1645. szeptember 11-én meghalt. Gyászszertartására 1645. január 21-én kerül sor, a nagyszombati jezsuita templomban.

²⁵¹ „Spectabilis ac magnificus Eszterházi (Esterhass/Ezterhazy) Dániel és László levélben hívják meg [Győr] megyét a néhai nádor Nagyszombatban leendő temetésére. A megye a szekszárdi apátot és Farkas András jegyzőt küldi.”, 1645. december 5. megyei közgyűlés Győr mezővárosban, in: HEGEDŰS–SZABÓ 2007, 104. (nr. 427).

²⁵² A válaszlevelek az egyik lehetséges forráscsoportját képezik Miklós nádor külföldi kapcsolatrendszerének feltérképezéséhez. Vö. HILLER 1992b, 24. E levelek XVII. századi másolatainak kötetbe rendezett gyűjteménye: OSzK, Kézirattár, Quart. Lat. 759, fol. 1-10r-v.: [1.] IV. Ulászló lengyel király, Varsó, 1645. dec. 14. fol. 2r-v; [2.] Georgius Ossolinsky canc. reg., Varsó, dec. 9., fol. 3-v; [3.] Sta Comes Lubonirsky, palatinus G.C. Cracov., Kolbuszova, 1645. dec. 27. fol. 4r-v; [4.] Leopoldus Guilielmus (Jacobus Pfendler titkár), Linz, dec. 11., fol. 5. r-v; [5.] Franciscus Christophorus Kevenhüller, comes in Franquenbourg, Linz, okt. 21., fol. 6r, [6.] Gróf Pálffy István, Bécs, okt. 26., fol. 6v; [7.] Card. Pamq Erz., Róma, dec. 16., fol. 7r-v; [8.] Carolus Sanorius, Róma, dec. 9., fol. 8r-v; [9.] Cancellarius Archiepiscopus Capuch., Bécs, dec. 2., fol. 9r-v; [10.] Stephanus Spnam, Lelesz, okt. 3., fol. 10r-v. Közülük a későbbiek folyamán csak Lipót Vilmos főherceg írt Lászlónak, de csak egy Bécsújhely közelében fekvő erdő használatát vitatva: MNL OL P 124, nr. 1457. (Passau, 1647. március 8.)

²⁵³ MNL OL P 108, Rep. 71 (337. doboz), Fasc. I/2. kötet.

²⁵⁴ FALLENBÜCHL 2002, 331.

²⁵⁵ Erről külön: ZSILINSZKY 1886.

²⁵⁶ A regéci vár birtoklástörténetéről: MELEGH 2003, 129–144.

elég tehát Esterházy Miklós elmaradt nádori fizetése²⁵⁷ és sok anyagi tehervállalása, amellyel III. Ferdinándot segítette a királyi végvárok katonaságának fizetésével (erről még korábban küldött a nádor az uralkodónak egy memoriálét,²⁵⁸ amelyben tételesen felsorolta ezeket az összegeket), a küszöbön álló megállapodás értelmében tetemes veszteség érte volna az örökösöket.²⁵⁹ Ráadásul a nádor végakarata is csorbát szenvedett volna, hiszen Regéc a kis Palkó örökségét képezte az elhunyt utolsó testamentuma szerint.

Ezt nem lehetett annyiban hagyni. 1645. október 3-án, Semptén keletkezett az ebből a célból az uralkodónak írt levél fogalmazványa.²⁶⁰ Értelmi szerzőjeként – noha aláírása nem szerepel az iraton – Esterházy Dánielt tekinthetjük. Az írás rendkívül jól szerkesztett retorikai mestermunka, amelynek első fele az elhunyt érdemeinek nekrológokhoz hasonló felsorolása: Miklós nádornak az Ausztriai Ház iránti hűségét és a dinasztia, valamint a királyság érdekében fiatal korától kezdve fáradhatatlanul végzett munkáját méltatja, továbbá e téren szerzett elévülhetetlen érdemeit hangoztatja.²⁶¹ Az uralkodó iránti lojalitással egyidőben a nádor mindent megtett a regnum ügyeiért békében éppúgy, mint háborús időkben.²⁶² Erre való tekintettel kéri a család őfelségét, hogy a király és az Esterházyak korábbi egyezségének

²⁵⁷ A téma forrásai az Esterházy cs. hercegi levéltárában: MNL OL P 108 Rep. 56 (Esterházy Miklós és Pál nádori fizetésének hátralékaira vonatkozó iratok), 350. cs., Fasc. B, nr. 36–67 (1632–1679) – Miklós nádor és utódainak kárpótlására vonatkozó iratok azokért a károkért, amelyeket Miklós az uralkodóhoz való hűsége következtében szenvedett. Regécre vonatkozó igény.

²⁵⁸ „Bene et benigne recordatur Vestra Maiestate Sacratissima, quale demissum memoriale, elapsis diebus, prae-defunctus Excellentissimus Dominus Palatinus, per certum suum hominem, ratione expensarum his tumultuosus temporibus in milites Castrenses eiusdem Vestrae Sacratissimae Maiestatis factorum nec non dominii etiam Regecziani ademti, contentationis ratione; ad quod memoriale, Vestra Sacratissime Maiestas se benigne resoluendo, de certa et infallibili contentatione breui flenda, eundem Excellentissimum Dominum Palatinum authenticis literis assecurare dignata fuerat, prouti etiam de calculandis expensis, Decretum, ad Magnificum Dominum Joannem Bartholomaeum a Schelhard, Aulica’, ac Generosum Dominum Joannem Teőreős, Poseniensis Camerarum Vestrae Sacratissimae Maiestatis Consiliarios, dandum clementer intimauerat; cum autem ratione praedictarum Expensarum, idem Excellentissimus Dominus Palatinus, apud Maiestatem Vestram Sacratissimam, pro obtinendis bonis Altemburgensibus institisset, Vestraque Maiestas Sacratissima, uti nonnunquam ab eodem Excellentissimo Domino Palatino referri intelleximus, in hoc postulato, eidem benigne annuisset.” Sempte, 1645. okt. 3. MNL OL P 108, Rep. 71, Fasc. I/2. kötet, nr. 294, pag. 387–388.

²⁵⁹ Esterházy Farkas külön feljegyzést készített a nádor örökösait Regéc elvesztése következtében érő kár nagyságáról. Függelék, 5. sz. irat.

²⁶⁰ MNL OL P 108, Rep. 71, Fasc. I/2. kötet, nr. 294 [pag. 384–390]. A forrásokra Pálffy Géza hívta fel a figyelmemet.

²⁶¹ „quantos labores et sudores, ac fatigia, nuper pie defunctus Excellentissimus Dominus Palatinus Ungariae, frater et Parens noster desideratissimus, penes Augustissimam Domum Austriacam, Vestrasque Maiestates Sacratissimas, ac universum hoc regnum, a iuventute sua, usque ad aetatem decrepitam [...]”

²⁶² „Pacis simul et belli temporibus indifferenter, tum antea, tum posteaquam ad varios honores, et ultimo tandem ad dignitatem Palatinalem, virtutibus et meritis eiusdem ita exigentibus sublimari accedente gratia Vestrarum Sacratissimarum Maiestatum promeruisset, quanta cum sollicitudine, fidelitate et dexteritate, universa regni negotia, tam praesentibus Vestris Sacratissimis Maiestatibus, quam vero eisdem ab hoc regno absentibus, et in remotioribus nonnunquam partibus constitutis administraverit, res ipsa loquitur et contestatur, nec indiget exemplis declarare, vel manifestam reddere, nihil enim erat tam arduum, quod amore et fidelitate ductus, pro bono communi, et servitiis Augustissimae Domus Austriacae, intermitteret, vel non aggrediretur, non parcendo et bonis facultatibusque suis, et ipsissimo periculo exponere parui pendit, dummodo provendo bono publico, et negotiis Vestrarum Sacratissimarum Maiestatum ne de esse videretur.”

megfelelően – amelyben a király biztosítékot adott arra vonatkozóan, hogy a regéci uradalom értékét ki fogja fizetni – fizessék ki az Esterházyaknak a Regécért járó pénzt (160000 forintot)²⁶³ annak érdekében, hogy kiválthassák a többi, zálogjogon birtokolt javakat. A kérés indoklásaképpen az uralkodóhoz intézett beadvány fogalmazványa azzal érvelt, hogy ha az Esterházyak nem kapnák meg a Regécért járó összeget, a kilátásba helyezett adomány, a magyaróvári uradalom értékével nem tudnák ellentételezni Esterházy Pál Regécért járó örökségét.²⁶⁴

Az uralkodó előtt nyilvánvalóak voltak Miklós nádor érdemei; ráadásul Bécs „tanúja” és a kamarának kifizetett pénzek miatt haszonélvezője volt az 1645 novembere után induló Nádasdy–Esterházy-versenyfutásnak, amely a történeti irodalomba a „kismartoni birtokper” néven vonult be; jóllehet a két, a zálogbirtok adományos birtokként történő megszerzéséért ádáz küzdelmet folytató fél nem peres úton állt szemben egymással. Regéc ügyében az eredendően közjogi jellegű és jelentőségű linzi békemegállapodásnak magánjogi vetülete is lett – kicsit hasonló módon a pályája elején álló Esterházy Miklós esetéhez, akit II. Ferdinánd a Bethlennel kötött nikolsburgi béke következtében a munkácsi vár kényszerű elvesztése miatt Fraknó várával és a kismartoni uradalom zálogbirtokként történő átengedésével kárpótolt. Regéc és a többi, a béke szövegében szereplő terület átengedéséről külön szerződést kötött III. Ferdinánd Rákóczi Györggyel, amelyet a magyar király 1647. május 7-én Bécsben írt alá.²⁶⁵ Ennek értelmében az erdélyi fejedelemnek 160000 forint kárpótlást kellett Esterházy Lászlónak fizetnie. A pénzt meg is kapták, ennek részleteiről több helyen is szó esik Esterházy László levelezésében.²⁶⁶

²⁶³ ÖStA, FHKA, HFU Prot. (Exp.), Bd. 794, (1645. szept.) fol. 259v–260r. Esterházy Farkas feljegyzése szerint ez az összeg 172185 Ft volt: Függelék, 5. sz. irat.

²⁶⁴ Esterházy Farkas javaslata: „Az Regeczi és Tokai haz summabol tartozik ő Fölsége 172.185 forinttal, ehhez hozzátevén az árvák 27.815, az kétszáz ezer forintra [elkész]ítik, ezen két száz ezer forintra adja Őfelsége Óvárat, melyet meg is ígért Őfelsége Cancellarius uram által.” Függelék, 5. sz. irat.

²⁶⁵ MTA Kézirattár, K 345 (1644-1651) Nr. 1846: Regéc; Tokaj, Sárospatak ügyében – III. Ferdinánd adománylevele I. Rákóczi Györgynek és feleségének a felsorolt birtokokra fiágon örökjogon; leányági örökösöknek 60 ezer forint zálogösszeget; 160 ezer forint kompenzációt írt elő [az Esterházyak javára]. „... mediis benigne consulere volentes inter alia tractatus cum Illustrissimo Georgio Rakoczy Transylvaniae Principe quarundam partium Regni Hungariae Domino et Siculorum comite, propterea instituti puncta et condiciones arcem etiam et Bona Regecziensi dicto Principi et conjugii eiusdem dilectissimae Dominae Susannae Lorantffy Principissa clementer contulerimus et vigore diplomatis nostri regii litteras etiam nostras Donationales nos superinde expediri facturos eundem Principem benigne assecuraverimus.” [...] „eandem totalem et integram Arcem et Dominium Regecz vocatari in Comitatu Abaujvariensi existen. habit, simul cum divuto Castro Tallya, cuntisque totalibus et integris oppidis et possessionibus nempe Szanto, Tallya, Ratka, Fony, Vilman, Horvati, Basko, Regeczke, Sandorka, alias Mogyoroska. Sz. Anna falva, Also Vadasz, Sy[?]- Uifalu, Also Novag, et Marczinfalva”

²⁶⁶ I. Rákóczy György Esterházy Lászlónak, Ecsed, 1648. aug. 13. A László nevében a fejedelem biztosai elé érkező küldöttség vezetője Révay András volt. MNL OL P 124, nr. 1082.

A Miklós nádor iratai közé sorolt, ám voltaképpen már a halálát követő lépéseket dokumentáló iratok közül a legérdekesebb minden bizonnyal annak a levélnek a fogalmazványa,²⁶⁷ amelyet az ifjú családfő, Esterházy László nevében írt Dániel Szelepcsényi György kancellárhoz. Ebben a kancellár pártfogását kérte és azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy az uralkodónál járja ki a soproni főispáni címnek Esterházy László számára való biztosítását (lásd a *Függelékben*, 1. sz. irat, 275–277). Az irat margóján, illetve a fogalmazványban más helyeken található javítások Esterházy Dániel kézírásai.

Fontosak a beadványban kiemelten hangsúlyozott érvek, hiszen egyaránt rávilágítanak az atyai (politikai, vagyoni és gazdasági) örökség megőrzésének szándékára, de László és gyámjai törekvéseire a nádorfi saját karrierépítése kapcsán. 1. Sopron megyében Lászlónak van „legtöbb jószága és rezidenciája” – vagyis örökségének köszönhetően ő a vármegye legjelentősebb birtokosa. 2. Életkora szerint már alkalmas ennek a tisztségnek a betöltésére; tanulmányai miatt eddig nem vállalt szolgálatot az uralkodó mellett közvetlenül, de minden szempontból készen áll erre. 3. Az uralkodó jóindulatát bírja a família. 4. A soproni főispáni tisztelet Nádasdy Ferenc is állítólag csak akkor igényelné, ha III. Ferdinánd semmi módon nem lenne hajlandó azt Lászlónak adni. 5. Ami Nádasdynak Esterházy Orsolya gyámsági joga iránti igényét illeti, felháborító és alaptalan Nádasdy folyamodása, hiszen mind a vérségi kötelék, mind az öröklési jog szerinti rendje, mind pedig az atyai végakarattal az egyedül őt, Lászlót illeti. Ennek bizonyosságául a nádor végrendeletét Esterházy Dániellel együtt kész a kancellár rendelkezésére bocsátani. A nádor halála után pár nappal (1645. szeptember 20.) az Esterházy László, illetve a nevében eljáró gyámok által kinevezett fontos új tisztviselők hitlevelének szövegében pedig éppen emiatt – biztos ami biztos – rögzítették, hogy „[...] mivel az néhai boldogh emlékezetű tekéntetes és nagyságos gróf galanthai Eszterhazi Miklos uram, eő nagysága, Magyar országai Palatinusa halála után, az eő nagysága Istenben elnyugodott fia, tekéntetes és nagyságos G. Eszterhazi István, Orsiczka árva kis leanniának tuttorságha és gondviselése váriaival és minden jószághival eggiütt, az eő nagysága másik fiára, tekéntetes és nagyságos gróf Eszterhas László uramra, eő nagyságára szállott volna, [...]”²⁶⁸

Ebben a helyzetben nyilvánult meg a legvilágosabban, hogy kik voltak a nádor köréből azok a személyek, akik az árvák mellett kiálltak, azaz kik voltak a politikai elit tagjai közül azok, akiket az Esterházyak, mint kapcsolatrendszerük tagjait, „be tudtak vetni”,

²⁶⁷ MNL OL P 108, Rep. 71, Fasc. I/2. kötet, nr. 322 – fol. 301–302.

²⁶⁸ MNL OL P 124, 5. doboz (8. cs.), g) Birtok és vegyes iratok, nr. 1715, fol. 3r.: „[...]az melly ő nagysága tuttorsághbull ez Lanseri várának feő porkolábságának tisztiben enghemet uionnan bele allatott és confirmála”

illetőleg akik a nádor családja mellett annak halála után is felléptek. Természetesen az ellenfél, Nádasdy Ferenc sem mulasztotta el tekintélyes pártfogó keresését: elsősorban az esztergomi érsek támogatására számított. Lippay György 1645. november 22-én Nádasdyhoz írt levele nem hagy kétséget egyrészt az Esterházyakhoz való viszonyulását illetően, másrészt pedig közvetve utal arra, hogy Nádasdy már nem sokkal a nádor halála után az uralkodóhoz folyamodott Esterházy Orsolya gyámságáért, és célja elérése érdekében – legkésőbb 1645. november elején – személyesen beszélt az uralkodóval Linzben. Lippay leveléből az is kiderül, hogy Szelepcsényi György kancellár befolyására nemcsak az Esterházyak, hanem a Nádasdy pártját fogó érsek is igényt formált: *„Hogy Kegyelmed szerencsésen negotiált Linczben mind Vicai uram²⁶⁹ dolgában, mind pedig az Tutelaban,²⁷⁰ örömet értem édes Fiam Uram. Én is szintén tegnap bocsátám el Cancellárius uramat jó instructióval és az én opiniómmal együtt. Kegyelmed abban securus legyen édes Fiam Vram, hogy én rajtam el nem múlik az dolog, és az én opinióm Kegyelmedért vagyok”*.²⁷¹

Az információ már csak amiatt is figyelemre méltó, mert korábbról fennmaradt Szelepcsényi Györgynek Esterházy Dánielhez Linzből 1645. október 25-én írt levele.²⁷² A veszprémi püspök ebben beszámolt az Esterházyak érdekében végzett fellépéséről: *„Vöttem az Kegyelmed levelét; parancsolatja szerint az mint jobban lehetett, fáradoztam az Kegyelmetek dolgában. Nádasdy uram is, az mint eszembe veszem, ugyanezen dolog végett fáradozott szintén Enczigh [értsd: Ennsig], az hol megtartózkodott, öfölsége azt akarja, hogy kimenjek ökegyelméhez és megértsem kívánságát és az ide való fáradságának okát. Hogyha ugyanabban az Tutela dolgában fáradoz mégis, kész a válasz, mert öfölséghe semmi úttal nem akarja ezt az causát resolválni²⁷³ szegin Istenben el nyugodott úr respectussáért, mindaddig, valámig el nem temettetti Kegyelmetek az testét. Azután oztán azt mondja öfölsége, el i[n]tézi azt, együtt az többivel. Azt is kívánja öfölséghe, hogy mivel nem sokáig késnek már az Fejedelem emberi,²⁷⁴ Kegyelmetek kerestesse föl az szegin úr levelei között Ferdinandus secundusnak Betlen Gáborral kötött végezését, és annak diplomáját lepariáltatván,²⁷⁵ kezemhez adja,²⁷⁶ az mikor Isten Szombatba viszen szegin úr temetésére, akkoron Kegyelmetekkel többet szólok az Tutela felől is, és ha ugyan meg nem alkuszik Kegyelmetek addig egymás között, velem együtt küldheti fel öfölségéhez emberét. Akkorra, úgy reménlem, megvihatni Eszterhazy*

²⁶⁹ Viczay (I.) Ádám

²⁷⁰ gyámügyben

²⁷¹ TUSOR 1994. I., 162. Lippay György Nádasdy Ferenchez, Érsekújvár, 1645. nov. 22.

²⁷² MNL OL P 124, nr. 1602.

²⁷³ megoldani; itt: elintézni

²⁷⁴ Nyáry Bernát

²⁷⁵ lemásoltatván

²⁷⁶ Ezzel kapcsolatban a kancellár külön írt Esterházy Lászlónak: MNL OL P 124, nr. 1452. (1645. okt. 22.)

László uramnak az főispánságra való donatióját is, hogy az temetés után mindjárt beesküthessék őkegyelme az vármegyében.” A kancellár leveléből tehát világossá válnak az események; a nikolsburgi béke másolatának Linzbe vitelét a Magyar Udvari Kancellária hivatalos levél formájában is kérte, amit már Esterházy Lászlónak címeztek.²⁷⁷

A Nádasdynak írt Lippay-levél ismeretében viszont árnyalandónak tartom Fejes Judit véleményét, aki Lippayt az Esterházyak pártfogói közé sorolta.²⁷⁸ Lippay érsek nagyon is tisztában volt azzal, hogy a Batthyány–Esterházy „érdektársaság” sokkal inkább Pálffy Pálhoz állt közel; jóllehet az uralkodó később Lippayt kérte fel békéltető szerepre a kismartoni birtokért a Nádasdy Ferenc és Esterházy László által az Udvari Kamaránál folytatott vetélkedésben,²⁷⁹ és Esterházy Lászlónak fennmaradt több, Lippayval közvetlen, joviális kapcsolatot feltételező levele.²⁸⁰ Lippayt annak ellenére sem tartom a Miklós nádor árváinak érdekeit szívügyének tekintő személynek, hogy őt a nádor végrendeletében a gyámi tanács tagjaként nevezte meg.

A fenti fogalmazvány²⁸¹ (lásd *Függelék*, 2. sz. irat) tartalma ad némi támpontot az irat pontos datálásához: a dokumentum biztosan a nádor halála (1645. szeptember 11.) után, azonban Esterházy László főispáni kinevezése előtt keletkezett; a pontos dátum (szeptember 17.) viszont Orosy György 1645. szeptember 25-én Esterházy Dánielhez írt leveléből derül ki.²⁸² Orosy ugyanakkor azt is elárulta, hogy ő azt hitte, Orsolya gyámságának kérdéséről az Esterházyak már egyeztettek Nádasdyval. *„Én igazán írom Nagyságodnak, azt ítélem, hogy Nagyságtok immár ezen megegyezett, hogy az tutorság Nádasdy uramé önnagyságáé legyen; controversiában lévén az dolog, őfölsége most nem resolválta, hanem in suspensa maradt, amint Nagyságod maga is kívánta, azonban én elhittem, Nagyságtok megalkuszik egymás között azon dologról. Őfölségének az ifjú úrhoz s Nagyságtokhoz mindnyájan kegyelmes affectióját látom, melyből indítatván az Sopron vármegyei főispánságot ugyan most kegyelmesen megadta Groff Esterhasy László uramnak, melyben én is, az mint tudtam, szolgálni igyekeztem Nagyságtoknak s ezután is igyekezem [...]”*. Orosy még azt kérte

²⁷⁷ MNL OL P 124, nr 1453. Linz, 1645. szeptember 25.

²⁷⁸ FEJES 1996, 129.

²⁷⁹ MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 35. Lippay György közvetítésével Nádasdy Ferenc és Esterházy László megegyezése.

²⁸⁰ Esterházy László Lippay Györgynek: Prímási Levéltár, Acta Radicalia X 196., 18. csomó, p. 480–481: „gr. Eszterházy László egy nagyító tükörnek [nagiot mutató tükör] általa történt elküldését jelenti Lippay Eszt. Érseknek”, Kismarton, 1651. nov. 8.

²⁸¹ MNL OL P 108, Rep. 71, Fasc. I/2. kötet, nr. 322 – fol. 301–302.

²⁸² MNL OL P 124, nr. 1599, Orosy György Esterházy Dánielnek, Linz, 1645. szeptember 25.

Esterházy Dánieltől, hogy közelebből meg nem határozott ok miatt még ne nagyon híresztelje az uralkodó döntését.²⁸³

Az Esterházy-folyamodvány szövege említi, hogy Nádasdy kinyilvánította, nem formál igényt László ellenében a soproni főispánságra. Nádasdy ezt október 13-án írta meg Lászlónak; igaz, ezt Nádasdy a múltra vonatkozó érvénnyel állította.²⁸⁴ Sopron vármegye nemesi közgyűlési iratait átnézve kitűnik, hogy 1645. november 27-én a vármegye szentmiklósi gyűlése alkalmából jegyzőkönyvbe vette az Esterházy Dániel és László által aláírt, Miklós nádor december 11-iki nagyszombati temetésére szóló, már említett meghívó szövegét:²⁸⁵ a vármegyét Cziráky Ádám alispán és Viczay Ádám képviselték.²⁸⁶ A vármegyei iratokban László főispánságára utalás leghamarabb 1646. február 26-án, a Nagylózs mezővárosban tartott közgyűlésen történt, beiktatása alkalmával²⁸⁷ – leszámítva a vármegye levéltárában fennmaradt uralkodói kinevező irat másodpéldányát (1645. szeptember 25.). László iratai között ezenkívül megtalálható az a Lászlót a kinevezésről értesítő kancelláriai levél, amelyet Linzben kelteztek ezen a napon, és amelyet Orosy György írt alá, megemlítve az iratban, hogy László folyamodása meghallgatásra talált.²⁸⁸

A kinevezés időpontját ily módon, több forrás által is megerősítve, elfogadhatjuk. László gróf Sopron vármegye főispánságára való kinevezése az uralkodói diploma keltezése szerint 1645. szeptember 25-én történt.²⁸⁹ Ez egyúttal azt is sejteti, hogy mind az Esterházyak, mind pedig Nádasdy rendkívüli gyorsasággal intézkedtek: az Esterházyak gyakorlatilag a nádor halálát követő egy héten belül írtak Szelepcsényi kancellárnak, aki valóban közbenjárt a főispáni tisztség odaítélése érdekében. Így a szokásokkal ellentétben ez esetben nem tekinthető pusztán formulának a kinevező iratnak az az egyébként szokásos indoklása, miszerint az uralkodó a nádor érdemeire való tekintettel és mások közbenjárása miatt nevezi ki Lászlót főispánná.²⁹⁰

²⁸³ MNL OL P 124, nr. 1599: „Én az én részemről azon kérvén Nagyságodot, egy kevéssé ne lenne igen nyilván az főispánságnak collatioja, kinek okát Isten Nagyságoddal szemben juttatván megmondom. Elég, ha az immár meg vagyon.”

²⁸⁴ MNL OL P 124, nr. 780. Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak.

²⁸⁵ MNL SL, SVMLt, Prot. 1634–1651. fol. 68r–v. DOMINKOVITS 2009b, 888; DOMINKOVITS 2012c, 31.

²⁸⁶ DOMINKOVITS 2009b, 888.

²⁸⁷ MNL SL, SVMLt, Prot. 1634–1651. fol. 69r–v. DOMINKOVITS 2009b, 889. A jegyzőkönyv érdekessége, hogy a frissen beiktatott főispán titulatúrájában szerepel, hogy az uralkodó kamarása („cubiculario suo”), noha László neve csak 1647. január 1-jétől került be a kamarási jegyzékbe.

²⁸⁸ MNL OL P 124, nr. 1453. Linz, 1645. szeptember 25.

²⁸⁹ „Donatio Ferd. III. Super honore sup. Comitum Com. Sopron Pro II Com. Ladislao Esteras Anno MDCXLV”, MNL OL P 108 Rep. 2/3, Fasc. C. Nr. 45 (MNL OL, Mikrofilmtár, 13981. sz. film); DOMINKOVITS 2009b, 888, különösen: 37. jegyzet.

²⁹⁰ Éppen az uralkodóhoz való közelsége okán folyamodtak az Esterházyak a kancellárhoz. III. Ferdinándnak az 1649. évi országgyűlés alkalmából Pozsonyba való útjának időpontjáról is Szelepcsényit kérdezte Batthyány Ádám (MNL OL P 124, nr. 1714: Batthyány másolatban megküldte Esterházy Lászlónak Szelepcsényi

Mindezek ellenére egy további érdekesség is bizonyosra vehető: Nádasdy Ferenc még azelőtt, hogy László fenti, valószínűleg Dániel által fogalmazott folyamodványának tartalmát megismerte volna, felkereste személyesen Lászlót és a tapasztalatlan fiatalembert megzavarta és rávette, hogy Esterházy Orsolya gyámságát ruházza rá. Nem tudjuk, Nádasdy pontosan mikor találkozott Lászlóval, de erre valószínűleg nem sokkal a nádor halála után kerülhetett sor, mikor „*megh Attianak teste csak koporsóban sem volt*”.²⁹¹ Nádasdy Lippay által említett linzi útját, amikor az Orsolya feletti gyámságért egyenesen az uralkodót keresve folyamodott, 1645 novemberében ejtette meg, de még korábban, már októberben is kereste az uralkodóval a találkozás lehetőségét. Még ezt megelőzően, 1645. október 13-án Lászlónak írt levelében sajnálkozott, hogy László rokonai „kedvetlenséggel vannak hozzá” és fennen hangoztatta, hogy esze ágában sincs a soproni főispánságot László ellenében igényelni – azt nem tette hozzá, hogy jóval nagyobb és más jellegű, vagyont érintő ambíciói voltak, amelyek miatt találkozni akart Lászlóval.²⁹² A tapasztalatlan fiatalember ekkor még hitelt adhatott sógorának, és elképzelhető, hogy nem sokkal ezután is felkereste őt Nádasdy, hogy céljai elérése érdekében befolyásolja.

Nádasdy machinációinak lényegét, pontosabban Esterházy Lászlóra gyakorolt hatását Fejes Judit Esterházy Dánielnek Lászlóhoz írt levelei alapján jól érzékeltette, az események konkrét részleteinek feltárása azonban egy olyan, újonnan előkerült forrás segítségével lehetséges, amely nem a családi levelezésben maradt fenn. A vasvári káptalan által iktatott iratok sorozatában (*Litterae instrumentae*) ugyanis található egy, a nádor által felállított gyámi tanács meghatározó tagjai²⁹³ nevében (Lippay neve ebben már nem szerepel) tett tiltakozás,²⁹⁴ amely az ügynek eddig ismeretlen részleteiről tájékoztat. Eszerint Nádasdy

Pozsonyban, 1649. február 13-án keltezett, az uralkodó Bécsből való indulásának időpontjáról tájékoztató levelét).

²⁹¹ MNL VaML, Litt. instr., Fasc. 26, nr. 15. Az iratról az alábbiakban részletesen írok.

²⁹² MNL OL P 124, nr. 780. Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak, Sárvár, 1645. okt. 15. „Hallottam hogy Isten Kegyelmedett jo egesseghben megh hozta, az mellyett szüből akarok. Én hetön Isten egesseghemett aduan indulok megh eő Fölseghe utan, s kedden Drasspurghon eszem ebedett. Minapiban kültem vala Kegyelmedhez főember szolgamatt Kigyosy uramatt izenuen Kegyelmednek altala, s ugyan derekas dologhrol penigh, de akkor Kegyelmedett otthon nem talaltak. Bizony dologh magam is szivem szerint szemben lettem volna Kegyelmeddel, de latom az Kegyelmed mellett levő embereknek hozam valo nagy keduetlenseghekett; akartam volna ha az minapi rajtam tett meltatlansaghnak okatt, Kegyelmednek megh mondhattam volna, minthogy aszt mondottak felölem, mintha azertt kültem volna Orossy uramhoz, hogy en az Kegyelmed fő ispansaghatt sollicitaltam volna, maga megh tudgyak az emberek mondani, hogy taland igeretben sem lett volna, ha en nem lettem volna. Szivem szerint banom, hogy az Kegyelmeddel valo atyafiusagossan valo elest közöttünk az emberek illy igen neheztellik, de ennek okatt Kegyelmeddel valo szemben letemben, nem titkon, hanem nyluan megh mondom mind az atyafiak jelenleteben, s protestalok is mind Isten, s mind Kegyelmed előtt ezen levelemben, hogy en semminek az Kegyelmed karanak oka nem leszek, hanem ha mi kartt szenved, maganak, s nem masnak tulajdonicza, mertt en semmiben megamatt nem artom, mellyről Kegyelmeddel szemben letemben ismegh ujobban mind Isten, s mind Kegyelmed előtt protestalok.”

²⁹³ Esterházy Dániel, Révay László, Eörsi Zsigmond és maga Esterházy László voltak a tiltakozók.

²⁹⁴ MNL VaML, Litt. instr., Fasc. 26, nr. 15.

Ferenc Miklós nádor halála előtt közvetlenül aláíratott Lászlóval egy „néminemű missilis levelet”, amelynek lényege az lehetett, hogy Orsolya tutorságát Nádasdyra ruházta volna László, aki – meglehetősen nagy naivitással – „subscribálta” a levelet: *„tudniillik, az kit cselekedett azon Groff Esterhasy Laszlo őnagysága Gróff Nadasdi Ferencz úr őnagysága sok szép szavára, ajánlására és esküvésére, megholt édes Atyjának halála idején* [idején], *Nagy Hefflánban*²⁹⁵ *az kisasszony, Esterhásy Orsiczka tutorsága, és egyéb dolgok végett, annak cedálván, és néminemű missilis levelet is subscribálván, contra vim et tenorem Testamentariae dispositionis praenominati Illustrissimi quon. Parentis sui*”.²⁹⁶

Mindezek következtében a nádor végakarátának teljesülésére éberen figyelő tutorok a leghatározottabban felléptek, elhatárolódtak László aláírásától, és tiltakozásukban arra hivatkozva törekedtek tisztázni a helyzetet, hogy László apja halála idején gyámság alatt állt, tehát bármit is írt volna alá, aláírásának nem lehetett jogérvénye: *„[...] Primo. Esterhasy Daniel, Réuai László és Eörsi Sigmond uraimék, lévén az úrfinak, úgymint Esterhasy László uramnak őnagyságának, és több, Istenben elnyugodott Palatinus uram őnagysága haeressinek,*²⁹⁷ *testamentom szerént való Tutorok,*²⁹⁸ *és gondviselők, értvén azt, hogy valami végezés lött volna azon úrfi, és Nádasdi Ferencz uram ő nagyságok között, az kis Asszony, úgymint Ursula, az néhai Istenben elnyugodott gróf Esterhásy István uram gyermekének tutorsága és egyéb dolog végett is, az kik jövődöben, azon úrfinak és successorinak, nem kicsinnie*²⁹⁹ *praejudicálnának: ha azért hol mi afféle dolog következett volna, akar mi módon, és akármely helyben, és azon úrfi valamiben valami cessiot tett volna, avagy subscriptiót*³⁰⁰ *s pecsétlést, contra nutum, scitum, et voluntatem dictorum Dominorum Protestantium,*³⁰¹ *az helyes nem lehet, mert azon úrfi, őnagysága Atyjának, halála időtt sui juris*³⁰² *nem volt, hanem sub tutela, dictorum Dominorum Protestantium.*³⁰³ *Másodszor: ugyanakkor, következvén édes Atyjának halála, az nagy szomorúság és siralmas bánat között (holott még Atyjának teste csak koporsóban sem volt) efféle tractára*³⁰⁴ *alkalmatlan idő volt. Harmadszor, hogy még akkor, bizonytalan is volt, ha az szegény üdvözült Atyjának, extale valami Testamentoma, vagy sem, hanem, medio tempore*³⁰⁵ *feltalálván azt, ki tetszik abból, hogy ha*

²⁹⁵ Nagyhöflány

²⁹⁶ fentemlített méltóságos néhai atyja végrendeleti határozata tartalmának és szándékának ellenében.

²⁹⁷ örököseinek

²⁹⁸ gyámjuk

²⁹⁹ nem kis mértékben, nem jelentéktelen módon

³⁰⁰ aláírást

³⁰¹ mondott (megnevezett) tiltakozó urak jóváhagyása, tudta (tudomása) és akarata ellenére

³⁰² jogképes (nagykorú)

³⁰³ a mondott (megnevezett) tiltakozó urak gyámsága alatt állt.

³⁰⁴ egyezségre

³⁰⁵ időközben

mire lépett volna is azon úrfi, atyja testamentoma ellen cselekedett. Hogy azért az ellen ne láttassék, akármí módon valamit cselekedni, vel in minima eius parte, attul recedálni az fölül megnevezett Tutor urak, sollemniter protestálnak, reclamálnak, s contradicálnak³⁰⁶ az ellen, suorum, ac praedicti D. Ladislai, nominibus.”

A tiltakozás szövege arról is tanúskodik, hogy a Lászlóval aláíratott levélben a kismartoni zálogbirtokról is szó esett, sőt még az is felmerült, hogy Nádasdy olyan értelmű szöveget íratott alá Lászlóval, amelynek értelmében ő Nádasdy javára tett engedményt Kismartonról. A Nádasdy által írt szöveg tartalmát a tutorok legfeljebb csak László elmondásából ismerhették: erre utal a tiltakozás szövege, amely körülírja azt: *„Item, az mint azon Domini protestantes értették, hogy valami donatio is adatott volna, azon megírt Nadasdi uramnak öfelségétül az fölül megírt cessióra, avagy subscriptióra nézve, ad talem qualem informationem dicti Domini Nadasdi, az megírt kisasszony azon tutelája végett, és az kismartoni jószág végett is, az ki igen praeiudicálna, és kárára is volna fölül megírt Palatinus Urunk maradékinak: az ellen is az Donatio ellen, az szerént solemniter protestálnak, reclamálnak, es contradicálnak, suorum et haeredum dicti Domini Palatini nominibus, ne láttassanak akármí módon is consentiálni, se most, se azután.”* László az iratot Nádasdy ravasz rábeszélésének hatására, „sok szép szavára és esküvésére” írta alá, „vélvén, hogy in bonum et commodum ipsius lenne, és egyébaránt is önagyága azelőtt soha eféle dologban nem forogván, hanem inkább édesatyja haláláig in studiis lévén, abban mulatta minden idejét, és hogy azon studiomból, Fraknóbul aláérkezett volna, megholt édes Atyját, halálos beteg állapotjában meglátogatni, ottan nagy hertelen szóbeszéddel, reávette Nadasdi uram önagyága arra az cessióra és subscriptióra, Nadasdi uram ilyen szín alatt vevén arra, az mire vette, hogy tudniillik, azon úrfi, itt Soprony vármegyei főispány tisztéhez, mert az öfölsége collatiojából, és nem más dispositiójából áll: akkorban, nem ponderálván annyira az dolognak mivoltát, azt sem tudván, édesatyja disponált-e arról valamit vagy sem, és úgy per quandam animadversatentiam lött, az mi lött.” A tiltakozók panaszát és ellentmondását Felnai Ferenc,³⁰⁷ a vasvári káptalan prépostja és Gálosy Gergely kanonok jelentésének mellékleteként iktatták a káptalani iratok között.

Esterházy Dániel Miklós nádor halála után valószínűleg állandóan László mellett tartózkodott 1645 végéig, megakadályozandó, hogy újabb meggondolatlanságot követhessen el. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy szeptember 9-én írt levele után 1646. január 10-

³⁰⁶ ünnepélyesen tiltakoznak, panaszt tesznek és ellentmondanak

³⁰⁷ Róla lásd: KOLTAI 2012, 454–455.

én³⁰⁸ kelt a következő, Lászlóhoz írt fennmaradt levele, amelyet Fraknóról intézett az éppen Nagyszombatban Lippayt felkereső Lászlóhoz. Ekkor már Dániel biztosan nem lehetett Lászlóval napi szintű kapcsolatban, mert azzal indokolta Nagyszombatból való távolmaradását, hogy nem tudott a tanácskozásról. Egyúttal értesítette Lászlót, hogy Nádasdy Bécsben járt a kancellárnál, és nyomatékosan figyelmeztette unokaöccsét, hogy ne adja ki Nádasdynak atyja végrendeletét. Az eset egyúttal arról is tanúskodik, hogy az atyafiak igen tudatosan „terelték” László lépéseit; kezdeti ballépéseit, tapasztalatlanságából adódó, eleinte meggondolatlan cselekvéseit nagybátyjai ellentmondást nem tűrően helyreigazították és további lépései felett vigyázó tekintettel örködtek.

Nádasdy Ferenc még Miklós nádor életében törekedett László bizalmába férkőzni. Neve napjára íjjal kedveskedett neki, köszöntésében elárulva, hogy az „nyíllal való lövöldözés” László egyik gyengéje volt.³⁰⁹ A sógorral jó volt a család kapcsolata; Dániel is néhány héttel a nádor halála előtt még tájékoztatta Nádasdyt a Rákóczi-val folytatott tárgyalások állásáról,³¹⁰ aki igyekezett bizalmas viszonyt kialakítani az Esterházyakkal, Dániellel, de különösen Lászlóval, akit mulatságokra is próbált hívni.³¹¹ 1645. október közepéig azután még kísérletezett László megtévesztésével,³¹² de a fent említett könnyelmű

³⁰⁸ MNL OL P 124, nr. 28. Fraknó, 1646. január 10.

³⁰⁹ MNL OL P 124, nr. 779: Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak, Sárvár, 1645. június 27. László vadászni is nagyon szeretett. Vö. Pálffy Pál kérését: „Ennekem edes Groff uram igen nagy szükségem volna egi jo par agarra, ki ne csak üszne, de meg is foghna az niulat; s hallom Kegyelmednek lenni agarait, kerem ne tarcza megh tüllem, adgion egy part [...]” MNL OL P 124, nr. 920., nr. 925: „*El mondhatnam Kegyelmednek jo agaraj vannak*”. Pálffy Pál megköszöni neki az ajándékba kapott agarakat: „megh szolgálom Kegyelmednek az agarakat, kiket az mező és az niul valaszt megh, a mikor Kegyelmed Posoniaro által megien ennek elotte Semptere menne, az maczeki mezőn megh probalhattiuk.” Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 918, Malacka, 1647. július 22. Nádasdy Ferenc is megemléltette László agarait: „Ez el mult telen Kaczor neveő inasommal, egy Szikra neveő kiseded niöstény agaram mint volt Kis Martoniban, es noha mingiart masnap erete küldöttem; Mind azon altal, megh tagaduan, mind addig az Kegyelmed agaray között tartattot, kit chak tegnap előtt uyobban szolgálaimal megh latattam. Tudom Kegyelmednek feleseb agaray vadnak s iobbak is.” MNL OL P 124, nr. 834.

³¹⁰ „hozák ugian ma az úrnak [Esterházy Miklósnak] is eő Nagyságának levelét, az kit cum inclusis inclúdáltam k[egyelmedne]k, hogi érthesse k[egyelmed] az tracta állapottiát Rákóczi Fejedelemmel, kérem keg[yelme]det, hogi meg olvasván küldgie ismegh vissza k[egyelmed] kezemhez.” MNL OL, Magyar Kamara Archívuma, E 185, Archivum familiae Nádasdi, 11. doboz, Esterházy Dániel Nádasdy Ferencnek, Nagy höflány, 1645. augusztus 16.

³¹¹ MNL OL P 124, nr. 781, Nádasdy Ferenc meghívta Esterházy Lászlót aug. 20-ra, udvari embereinek esküvőjére: Sárvár, 1645. augusztus 10. Lásd Esterházy Dániel válaszát: MNL OL, Magyar Kamara Archívuma, E 185, 11. doboz, Esterházy Dániel Nádasdy Ferencnek, Nagy höflány, 1645. augusztus 16.: „Kegyelmed, ur[am], minket valami vighlakásra, és némelli házasólándó személiek eörömeök napjára is hív Sárvárra az jeöveő vasárnapra. Azért az k[egyelmedne]k szolgálattiára, és paranczolattiára, én bizoni továbbis el mennék, de az teőb mentségim között menthetem magamat ez feördeömmelis, kit kit már elkezdvén nem hagihatok félben, az mint Megieri Zigmund komá[m] ura[m] általi menttetem magamat, egiébaránt én K[egyelmednek] szolgálja maradok. Eöczém ur[amé]kis illi hirtelen ne[m] látom abban nagy modgiát mostan, az Úr eő n[a]lg[ység]a engedelme nékulis alégh lehetne az megh, uram”.

³¹² MNL OL P 124, nr. 780, Sárvár, 1645. október 13.: „Meg vallom az mi kar Kegyelmedet követi, nem Kegyelmed leszen oka; de nem esmerhetven meg engem külömben, nagioib tanulasnak okaert tarcza meg ez levelemet, mikor körmere ég az dolog az Kegyelmed tanaczinak.” (Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak).

aláírás után az atyai pártfogók, leginkább Dániel, felnyitották a fiatal családfő szemét; ezután több mint egy év telt el a legközelebbi, Nádasdyval való (fennmaradt) levélváltásig. 1645 végétől az Esterházyak és Nádasdy kapcsolata még terhesebbé vált, hiszen a rendkívül tettekes és agilis Nádasdy innentől kezdve mindent elkövetett, hogy a kismartoni, zálogjogon birtokolt uradalmat megkaparintsa sógorától.

Miklós nádor halála után a család pártfogói közül többen is közbenjártak a hátrahagyott gyermekek érdekében. Rudolph von Teuffenbach udvari főhadiszertárnok és titkos tanácsos Esterházy Dánielen keresztül üzenté Lászlónak, hogy ajánlásával örömmel segítette (Bécs, 1645. szeptember 21.).³¹³ A pápai főkapitány, Csáky László a Magyar Kancellárián keresztül írt levelet az uralkodónak, amelyben a nádor árváit jóindulatába ajánlotta.³¹⁴ A nádor érdemei mellett hangsúlyozta, hogy erényeit utódai is örökölték, akik apjukhoz hasonlóan készek híven szolgálni a királyt és hazájukat.³¹⁵ Orosy György Esterházy László főispáni kinevezését Dánielnek hírül adó levelében pedig megnevezte azokat a személyeket, akik jóindulattal viseltettek a família irányában, és befolyással bírván az uralkodó udvarában, segítségük még előnyükre válhat: Gróf Schlik, azaz Heinrich Graf von Schlick (1580–1650), az Udvari Haditanács elnöke (1632–1649) („ki tudja, miben szolgálhat még a kis uraknak”) és a Zrínyi által is jól ismert Johann Matthias Prickhelmayer osztrák kancellár („Priklmar is jó affectióját declarálta ma is az ifjú grófhhoz in consilio”).

További adatokat Esterházy Dánielnek Lászlóhoz írt levelei őriznek, amelyekből kiderül az is, hogy a vezető familiáris Eörsy Zsigmond is fontos szerepet játszott abban a küzdelemben, ami az Esterházyak részéről a család pozíciójának megerősítésére irányult: „Eörsi uram jól érti az dolgot, úgy tudom, informálni köll azért secretarius uramot [ti.

³¹³ MNL OL P 124, nr. 1604. Rudolph von Teuffenbach Esterházy Dánielnek, Bécs, 1645. szeptember 21.: „Az Kegyelmed levelét die 17 hujus tegnap adák megh, az meliben Kegyelmed köszeni Esterhasi Daniel uram által ajánlásomat, bizony uram, az szegény Istenben megh nyugodot beczületes Palatinus urunk én hozzám mindenkor megmutatott igaz barátsága méltán kötelez nem csak az ajánlásomra, hanem ha Kegyelmednek valamiben méltóztatni fognak parancsolni in opere is minden tehetségem szerint nagy szeretettel igazán fogok szolgálni.”

³¹⁴ Gróf Csáky László III. Ferdinándnak, Pápa, 1645. október 4. MNL OL A 32, nr. 522 (Mikrofilmtár, 15399. sz. film)

³¹⁵ „Postquam destimatissimo ictu, bellis intestinis, afflictum hoc Regnum Vestrae Maiestatis, Deus conguassauit, ad praecipitium certissimae ulterioris ruinae, sustulit etiam Excellentissimum dominum Palatinum, magni meriti, et consilii fidelem, ac Senatorem, Vestrae Maiestatis, in bonorum omnium nostratum moerorcin; nullus dubito, quim etiam Vestrae Maiestatis condignam compassionem. Minimus ego licet, fidelium Vestrae Maiestatis, tamen de Augustissima, et innata benignitate multum expertus, commendo humillime, et non sine lacrymis, Maiestati, tanti viri orphanos, et nobilem, maxime de virtute, familiam nihil ambigens, qum equissimas ipsorum praetensiones, ac postulata, optimis parentis ipsorum meritis, apud Maiestatem Vestram fore ita commendata, ut laudabili orbis christiani exemplo, multi ad seruitia Vestrae Maiestatis et Augustissime Domus, accendantur caeterum, clementissime Imperator, quedam non tam priuata mea, quam ad bonum commune asiplicata, humillime Maiestati Vestrae [verso] medio Reuerendissimi Domini Cancellarii, intimanda duxi Supplico Maiestati Vestrae velit etiam taliter, nouelle Religioni inter abditas illas hereses, ac etiam seruitio suo consulere, seque pro parte mea benigne resoluere. Deus Maiestatem Vestram victoriosam conseruet. Datum ex Praesidio Papensi, die 4 Octobris A[nno] 1645” MNL OL A 32, nr. 522.

Orosyt], s talám magát is őfelségét is impediálni³¹⁶ köll az állapotot[!], ne tegyen Kegyelmednek is akadékot ott, vagy inkább húgocskájának, ki tetszik, hogy azon az kicsin alamizsnán kapna ő.”³¹⁷ Rajta kívül meghatározó szerepe volt Rauch Dánielnek és Aszalay Istvánnak is. Esterházy Dániel és Farkas leveleiben sok szó esik a familiárisokról; ők rengeteg ügyben léptek fel az Esterházyakat és érdekeiket képviselve, vármegyegyűléseken vagy éppen hiteleshelyek előtt. A már említett Eörsy Zsigmond mellett többször előfordul a forrásokban Szentmártoni Mihály neve. Olykor a familiáris saját ügyeire is fény derül, pl. harmincadusként folyamodott Kuthassy Mihály hátrahagyott árva lánygyermekének gyámságáért.³¹⁸ Máskor Szentmártoni a vasvári konvent előtt Esterházy László nevében és személyében tiltakozott Sztrecsény és Zsolna ügyében. Ezeket Miklós nádor Wesselényi Istvánnak (Ferenc apjának) adta a zólyomi fél várért cserébe, de az uralkodói inscriptio szerint a zólyomi várrész csak 18000 forintot ért, viszont maga Zsolna ennél jóval többet, melyet viszont Wesselényi Ferenc zálogba adott Perényi Ferencnek, így megkárosította Esterházy Orsolyát, ezért Esterházy László tiltakozott a zálogbaadás ellen. Ettől eltiltotta Wesselényit, a javak bitorlásától pedig Perényit.³¹⁹ Szentmártoni az Esterházyak lánzséri tisztartójaként más alkalommal is képviselte Lászlót a vasvári káptalan előtt. Ugyancsak 1650 tavaszán tiltakozását fejezte ki László nevében. Nem sokkal korábban ugyanis Wesselényi Ferenc, valamint Illésházy Gábor és felesége, Széchy Éva szerződést kötöttek egy csere ügyében, amelynek értelmében Wesselényi a teplicei kastélyt és tartozékait, amely a sztrecsényi várbirtok része és Orsolya tulajdona volt,³²⁰ elcserélte Illésházyék murányi várrészével és a zólyomlipcsei birtokkal. Sőt, Wesselényi a sztrecsényi birtokrészét és az ahhoz tartozó falvakat is el akarta adni Illésházynek, amelyek szintén Orsolyát illették meg. László gróf ezért 1650 márciusában eltiltotta Wesselényit a zálogba adástól, Illésházyt és feleségét pedig a zálogba vételtől.³²¹

László gróf iratait kutatva, a tisztartók és uradalmi tisztviselők (a „gondviselők”) leveleiben is lépten-nyomon olyan adatokra lehet bukkanni, amelyek elszórva ugyan, de arról informálnak, hogy Esterházy Dániel és Farkas is adott nekik utasításokat. Pl. *„én, nagyságos uram, Dániel uram őnagysága parancsolatjából írtam Illieshazi Gábor uramnak őnagyságának a bichei élésről, ha Nagyságodnak ír őnagysága, Nagyságod meg is tudhatja*

³¹⁶ impediál: akadályoz

³¹⁷ MNL OL P 124, nr. 28, 1646. január 10.

³¹⁸ MNL OL P 124, nr. 28, 1646. jan. 10. Esterházy Dániel tesz erről említést, Lászlónak írt levelében.

³¹⁹ Kelt Nagyböjt I. vasárnapja utáni szerdán (1650. március 15.), 1650. MNL VaML, Vasvár-Szombathelyi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Hiteleshelyi jegyzőkönyvek. 151. sz. film, fol. 350–351 (1650).

³²⁰ Esterházy Farkas feljegyzése az Esterházy Orsolyát megillető vagyronrésről: Függelék, 6. sz. irat.

³²¹ MNL VaML, Vasvár-Szombathelyi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Hiteleshelyi jegyzőkönyvek. 151. sz. film, fol. 351r–352r.

azt, hogy innét requiráltuk³²² őnagyságát felőle [...]”,³²³ „mit paranczolljon Nagyságod az madarak vásárlásáru, értem Nagyságod levelébül, én Nagyságos uram, úgy vagyon, ajánlottam magamat Eszterhas Farkas Uramnak őkegyelmének, s bizony minden tehetséggel azon voltam s vagyok most is, hogy szerezhessenek”.³²⁴ Ezek arra utalnak, hogy a tanulmányaiból hazatért nádorfinak időbe tellett, amíg minden téren átvette apja ügyeinek intézését, illetve beletanult azokba.

Legközelebbi családtagjainak fontos szerep tulajdonítható még László gróf vallási érzületével összefüggésben is. Ismeretes, hogy az Esterházyak gyakran elzarándokoltak Mariazellbe, ahol a számos magyar emléket őrző kegytemplom szentélyének jobb oldalán ma is látható Esterházy Pálnak és feleségének, Thököly Évának a portréja.³²⁵ A források alapján e téren különösen Esterházy Farkas szerepe fontos. Ő ugyanis figyelmeztette Lászlót, hogy a család ügyeinek intézésekor, az eredményeket és sikereket követően mondasson misét.³²⁶

A XVII. század magyar főúri mentalitásnak meghatározó részét képezte a devóció, amelynek megnyilvánulása lehetett egyházi alapítás, építkezés, javadalom adományozása egy kolostornak vagy egy templomnak, egy-egy szerzetesrend kiemelkedő támogatása vagy egy jelentős zarándokhelyen épült templom avagy kápolna egyik oltárának megépítése, támogatása. Mindehhez példaként szolgálhattak külföldi, uralkodói vagy főnemesi minták, de az Esterházyak esetében kiemelhető a közeli Nádasdy- vagy Batthyány-gyakorlat követése is. Ugyanez a mintakövetés – akár csak elemekben – az udvartartásban is kitapintható. Az Esterházy Lászlóról a századfordulón írt családtörténetben szerepeltetett életrajzi vázlatban, amelynek forrásai döntően az Esterházy család hercegi ágának akkor még Kismartonban őrzött irataiból kerültek ki, Lászlóval kapcsolatban megemlítik, hogy támogatta a sárfenéki karmelitákat, számukra oltárt építtetett.³²⁷ Sárfenéket (németül Mannersdorfer Einsidelei „Sankt Anna in der Wüste”) 1644-ben alapította Gonzaga Eleonóra, III. Ferdinánd majdani

³²² kértük

³²³ MNL OL P 124, nr. 769, Sempte, 1652. márc. 19.: Miticzky Mihály Esterházy Lászlónak.

³²⁴ MNL OL P 124, nr. 777, Bekettfalva, 1650. január 5.: Morocz István Esterházy Lászlónak. Ugyanez a Mórocz István tánlai esküdt: MOLNÁR 1906, 431. Zichy István győri magyar főkapitány-helyettes sógora: vö. Mórocz István Zichy Istvánnak, Bekettfalva, 1657. július 26. MNL OL P 707, 542. cs., nr. 11471.

³²⁵ FAZEKAS 2005, 37–47.

³²⁶ MNL OL P 124, nr. 162. Esterházy Farkas levele Esterházy Lászlóhoz, Galánta, 1650. március 11.

³²⁷ Érdekes, hogy a kolostor történetét feldolgozó szakirodalom (MAYER 1900, 120–137) az alapítók között nem említi meg Esterházy László nevét: Gonzaga Eleonóra császárné mellett az uralkodó III. Ferdinánd, második hitvese (Mária Leopoldina), Lipót Vilmos főherceg, IV. Ferdinánd, Lipót főherceg és Mária Anna infánsnő, IV. Fülöp spanyol király szerepel az uralkodócsaládból. A magyarok közül a győri püspök, valószínűleg még Draskovich György szerepel a Szt. István kápolnával. Továbbá Renz br., Kielman Geheimsekr. Az adatokra és az irodalomra Fazekas István hívta fel a figyelmemet.

harmadik felesége.³²⁸ Tehát László gróf alapítványa értelmezhető akár valamiféle, az uralkodóház felé tett gesztusként is.³²⁹ Igaz, Eleonóra csak a következő év áprilisában ment férjhez III. Ferdinándhoz, ám erről minden bizonnyal már előbb tudomást szerezhettek (III. Ferdinánd 1649-ben özvegyült meg). Ha ilyen politikai okok nem álltak a háttérben, akkor vagy a kegyhely jelentősége vagy más, személyes indok vezethette. A család kapcsolata a sarutlan karmelitákkal más vonatkozás miatt is jelentős, emiatt különösen is figyelemreméltó László gróf alapítása.

Esterházy Pál nádor klasszikus életrajza³³⁰ részletesen feltárta Pál és elsőfokú unokatestvére, Orsolya közötti házasságához elnyert pápai diszpenzáció hátterét. Tudható, hogy az Esterházyak a felmentés elnyeréséhez igénybe vették a karmeliták segítségét, akik közül – Bubics és Merényi szerint – két páter vitte el Bécsből Rómába a *Dataria Apostolicá*hoz beadott kérelmet. Előbb persze a család a korábban egységes „Germania” rendtartomány főnökéhez, Michael ab Angelis atyához fordult.³³¹ László világosan tudta, hogy a családtagok, Dániel és Farkas már jó ideje tervezték a Pál és Orsolya közötti frigy előkészítését. Nem sokkal a vezekényi csata előtt ugyanis Farkas levelet intézett Lászlóhoz, amelyben sürgette a Pál és Orsolya közötti kézfogó megtartását; leveléből kiderül, hogy ekkor még nem tudtak semmit arról, hogy Rómában milyen döntés születik, de eltökéltek voltak a szándékot illetően: a gyűrűt a lánzséri várból kellett Lászlónak elhoznia, és a Pál és Orsolya közötti tervezett gyűrűváltással kapcsolatos észrevételeit is részletesen megírta Esterházy Farkas.³³²

³²⁸ A karmeliták és az uralkodóház több tagja között is volt kapcsolat: CORETH 1961, 42–63; BUES 1994, 316–358.

³²⁹ Esterházy László időnként viszont nem volt tekintettel a „tekintélyekre”, sem más kiváltságokra: levelezésében gyakran fordulnak elő panaszlevelek, amelyek hol a birtokain élőkre, hol azonban magára Lászlóra vetnek rossz fényt. Pl. Pálffy Pál Esterházy Lászlóhoz, Bécs, 1650. okt. 19.: „Eleonora chaszarne aszoniunk ö felséghe külduén hozzank az Manersdorffi Capitanyat jelentető, hogy Kegyelmed az eö felséghe borait fel nem akaruan szabadítani, azt adta uolna valasztul, hogy azarant Kegyelmednek magat kötel[ez] az Constitutiohoz kelletik alkalmaztatni. Miuel penigh edes Groff uram, ezek ö felséghe borai, legyen tekinteti Kegyelmednek, azzal talan hasznalunk inkab magunknak.” MNL OL P 124, nr. 953; Győr város privilégiumainak megsértése miatt: nr. 995; hatalmaskodása és jogtalan adószedés miatt: MNL OL P 124, nr. 937; a frissen visszacsatolt Kőszeg városával szembeni jogsértése (jogtalan vámszedés) miatt: Pálffy Pál, 1649. júl. 29. MNL OL P 124, nr. 938; László egyik fraknoi alattvalója, Johann Schlöbel alsó-ausztriai erdőkben ölt szarvasokat, amiért az udvarból szemrehányást tettek neki: MNL OL P 124, nr. 1467.

³³⁰ BUBICS–MERÉNYI 1895.

³³¹ A bécsi sarutlan karmelita rendház levéltárát a jövőben az Esterházyakkal valószínűsíthető kapcsolat miatt kutatni kívánom. P. Michael ab Angelis neve többször is előkerül az Alsó-ausztriai Kamara birtokügyi iratsorozatának (Niederösterreichische Herrschaftsakten) Sárfenékre (Scharfeneck) vonatkozó iratai között: ÖStA AHK NÖHA, S 8/c/2 (=FHKA, Kt. 597), 1605–1654, pl. fol. 629: „Ego Fr. Michael ab Angelis tunc Definitor ac Vicarius Sacrae Eremitae S. ffrinae jam Prior Goritiensis Carmelitar Discalceator[um], Bécs, 1655. május 3. [másolat]. A kolostor történetéről: P. Alfonz O.C.D.: A Sárfenéki Kármelita Remeteség, *Kármel* [újság], I. rész.: 1990. június, 7. és II. rész.: 1990. július–augusztus 14., illetve: P. Benedict O.C.D.: St. Anna bei Mannersdorf unweit Wien, *Stimmen vom Berge Karmel*, [1898/1899] 282–285, 309–313, 332–340.

³³² MNL OL P 124, nr. 185. Galánta, 1652. jún. 20.

Túlzás nélkül kijelenthető, hogy a tanulmányait 1645 őszén félbeszakítani kényszerült László szinte valamennyi, a családfő döntését igénylő kérdésben, a birtokigazgatási, és pénzügyekben nagybátyjától, Dánieltől, valamint Gábor nagybátyja fiától, Farkastól tájékozódott, akik sok esetben a tennivalókat pontokba szedve sorolták fel Lászlóhoz írt leveleikben. A birtokok igazgatása, átvétele, a folyamatban lévő ügyek helyzetének és iratainak áttekintése komoly felkészültséget és rátermettséget igényelt. Dániel és Farkas személyes szerepét – amelyet a szakirodalom joggal hangsúlyoz – alig lehet túlbecsülni. A nádor halálát követő évekből fennmaradt levelek, illetve az ezekben megfogalmazott tanácsok és segítségnyújtások László gróf számára nélkülözhetetlen támaszt, a család és az Esterházy-birtokok történetét kutató számára pedig az egyik legjelentősebb forráscsoportot jelentik.

A magánleveleken kívül László gróf személyi fondjának iratai között – és a Repositorium különböző részeiben is – több, Esterházy Farkas kézírásával készült feljegyzés található. Ezek közül különösen értékes forrást jelent az a pár oldalas, gondosan elkészített összeírás, amely nyilvánvalóan László és az atyafiak különböző feladatait rögzítette egyfajta emlékeztető gyanánt, pontokba szedve (lásd a *Függelékben*, 4. sz., 280–282).³³³ Az első és legfontosabb tennivaló, ami azonnali intézkedést igényelt, a javak és a tárházak összeírása (*assignatio Bonorum*) volt. A halasztást nem tűrő ügyek között szerepelt a Nádasdy Ferencsel való osztálytétel (*divisionalis*, valószínűleg az Esterházy Anna Júlia hozományának részét képező ezüstneműk összeírásáról és kiadásáról szóló megegyezésről lehetett szó), Batthyány Ádám 2500 forintos adósságának és Walticher Márk hegyvámszedői tisztségének rendezése. A várakban szolgálatot teljesítők instrukciója és felesketése, az uradalmakat igazgató tisztviselők és az udvari alkalmazottak („házi és udvari szolgák”) összeírása, illetve elszámoltatása. Egyéb forrás híján Esterházy Farkas összeírása értékes adatokat szolgáltat Esterházy László és közvetlen családtagjai (testvérei) udvartartására vonatkozóan is: „*Kisasszony alkalmaztatása,*³³⁴ *2 öregasszony.*³³⁵ *Frauczimerek.*³³⁶ *Szállás becsületesebb, asztal rendesebb, minden állapot és vigyázás jobb, Hopmester,*³³⁷ *szakács, két jó inas, asztal ruha, szőnyegek, tál, tányér, csésze, mosdó, medencze ezüst, apró ezüst poharacskák, hintó, szekeres lovak. Az Lanzéri tárházat is szükség megtekinteni, és mindeneiket, előbbi Regesztum szerént revideálni.*” A szűk értelemben vett udvar, a család tagjai mellett állandóan

³³³ MNL OL P 108, Rep. 7, nr. 6.: „Signatura Volfgangi Esterhazy, circa diversas res et negotio Haeredum Nicolai Eszterhazy Palatini”.

³³⁴ Valószínűleg Esterházy Mária udvartartásának tagja.

³³⁵ Az udvarban élő vénasszonyok szerepéről: KOLTAI 2012, 379–385.

³³⁶ KOLTAI 2012, 375–379.

³³⁷ udvarmester

szolgálatot teljesítő személyek feladataik szerint vannak megnevezve. A főispáni tisztség betöltéséhez kapcsolódó reprezentáció megteremtéséhez szükséges előkészületek számbavétele külön pontban szerepel. *„Főispánság, ehhez készület, lovasok, trombitások, kornéta,³³⁸ vezénlő³³⁹ lovak. Az Vármegyének megvendéglése. Az Vice ispánnak megmarasztása, és nekie való intimatio, hogy mind valamely derék dolog érkezik kezéhez, kiért gyűlést kell hivdani[!], mindjárt tudja híréve[l] Gróf uramnak, itt is az jószágban oly rendtartást kell szabni, hogy az levelek mindenféle való szolgáltatásában semminemő fogyatkozás ne essék.”³⁴⁰*

Esterházy Farkas feljegyzései sok mindent elárulnak azonkívül is, hogy tanúsítják, hogy ő volt a leginkább naprakészen tájékozott a nádor folyamatban lévő ügyeivel, birtokaival kapcsolatos kérdésekben és ő látta át az ügyek gyakorlati részét. Nyilvánvaló belőlük pl. az is, hogy a pápai főkapitányi tisztség megszerzése ekkor már egyértelmű célja volt a famíliának. A „becsületesszerrel való bemenetel” utalás a pápai uradalom helyzetére; a még a nádor által zálogba adott várat és uradalmat vissza kellett váltani, amihez nagy összegre (a Rákócziak által Regécért fizetendő summa felére) volt szükség. Farkas jelentős szerepe ugyanakkor megnehezíti László önálló működésének és az atyafiak irányításából következő lépések elkülönítését. Feljegyzésében egyaránt részletesen szó esik az udvar összetételéről, a tisztségekhez kapcsolódó reprezentáció kereteiről, az elintézendő ügyek gyakorlati részleteiről, mint az uradalmi és udvari alkalmazottak intsrukciójáról, elszámoltatásáról, a birtokok (uradalmak) számadásáról. Figyelme láthatóan mindenre kiterjedt és felsorolása pillanatfelvétel pontosságával jeleníti meg a család helyzetét és feladatait. A tennivalók közül sok mindent biztosan nem László intézett el; pl. a „római adósság” Farkas korábbi római útjára, vagy Esterházy György római tanulmányainak költségeire utalhat. A Miklós nádor által kijelölt gyámi tanács tagjai, elsősorban az atyafiak, Dániel és Farkas tehát egyfajta „menedzsment”, „stábot” képeztek; felmérték a família vagyoni helyzetét, a dokumentumok gondos számbavételével ügyeik állását, pontokban rögzítették a család elintézendő feladatait és a familiárisok segítségével intézkedtek is.

„Az következő ednéhány rendbéli dolgoknak effectusban való vételét, pro praesenti Rerum statu igen szükségesnek itilném lenni”³⁴¹ kezdetű feljegyzés a személyi fond végén, a „Fogalmazványok és feljegyzések” című állag részét képezi. Az irat értékét a történeti kutatás

³³⁸ lovassági zászló

³³⁹ vezeték

³⁴⁰ MNL OL P 108, Rep. 7, nr. 6.

³⁴¹ MNL OL P 124, nr. 1714. fol. 28–32. Fejes Judit tanulmányában hivatkozott a forrásra, részletesen azonban nem ismertette.

számára növeli „didaktikai” célja: összeállítójának törekvése éppen arra irányult, hogy a birtokigazgatás gyakorlatát legfeljebb hírből ismerő fiút röviden és tömören informálja birtokai igazgatásáról, a feladatokról és arról az apparátusról, amely végrehajtotta utasításait. Esterházy Farkas nemcsak unokaöccsének segített sokat, de a kései utókor kutatójának is megkönnyítette az iratanyagban való eligazodást, arról nem is beszélve, hogy adatai hitelesek és lehetővé teszik a Miklós nádor halálakor működő legfontosabb alkalmazottak és tisztartók számbavételét. A dokumentum végén ugyanis külön összeírták az egyes uradalmak élén álló tisztartókat, „az mely szolgálk számadással tartoznak”.

2. táblázat: A Miklós nádor halálakor működő legfontosabb uradalmi alkalmazottak és tisztartók

Név	Tisztség megnevezése	Forrás
Swarcz Pál	lánzséri tisztartó és „Ferwolter” [Verwalter]	
Achatius Olischér	fraknai Ferwolter	P 124, nr. 1654 (1651)
Gaspar uram	Fraknai Schraiber	
Wolff [Lőrinc]	kismartoni Schraiber	P 124, nr. 1360
Tordai János	semptei számtartó	Esterházy Miklós idején került alkalmazásba, P 123, 1. cs. (1644); P 124 nr. 1270–1271/a (1651)
Klebens Péter	szempcezi ispán	
Vági András		
Olasz Ferencz	devecseri tisztartó	P 124, nr. 858–861 (1651–1652)
[Dominovics] János ³⁴²	pápai tisztartó	Esterházy Miklós idején került alkalmazásba, P 123, 1. cs.; P 124, nr. 501–510 (1650); 511–518 (1651) + nr. 1580 (Eörsy Zsigmondhoz, 1651-ben)
Balásik János	pápai tisztartó	P 124, nr. 235–242 (1652)
Szuniog Erasmus	biccsei tisztartó volt	
Ugronowich Gáspár	biccsei tisztartó volt	Esterházy Miklós idején került alkalmazásba, P 123, 1. cs.
S[z]luha Mátyás	az regéczi és az egész Fel földi ügy miatt Szent Miklosi, csicsvai, Rozgonyi, Helmeczi jószágoknak tisztartója volt, de reversálisa szerént maradéki is tartoznak az számadással, az reverzálissa Fraknoban vagon.	Esterházy Miklós idején került alkalmazásba, P 123, 13. cs.
Szentmártoni Mihály		
Felkl János	tartozik három avagy négy holnapra való számadással	

Esterházy Farkas feljegyzése szerint a megnevezett személyek álltak annak az apparátusnak az élén, amivel Esterházy László legfontosabb birtokait igazgatta. Mindenképpen meghatározó szereppel bíró, bizalmi pozícióban lévő, Miklós nádor idején alkalmazásba került személyekről van szó. Többségük megmaradt a család szolgálatában a

³⁴² Neve több helyen Dnimonics alakban fordul elő.

nádor halálát követően is; igaz ugyan, hogy mind Dániel, mind Farkas leveleiben találkozunk olyan tanácsokkal, amelyek a régi, bevált emberek megtartását javasolták Lászlónak, még irányukban tett gesztusok, lépések árán is. A rendelkezésre álló források közül csak ezek engednek arra következtetni, és ezek is csak közvetett módon, hogy László a jelentős familiárisok, illetve apja régi, bizalmas emberei, alkalmazottai helyett esetleg újakat részesített volna előnyben. Ha így is lett volna, ami nagy számban nem valószínű, az adatok inkább arra mutatnak, hogy a nádor régi, tapasztalt familiárisainak további alkalmazásával elsősorban László nagybátyjainak akarata érvényesült. Az alábbi táblázatból jól láthatóan többségében egy napon, 1645. szeptember 20-án újonnan kinevezett porkolábok alkalmazására aligha kerülhetett volna sor a gyámi tanács tagjainak tudta nélkül. Ezek a tisztségviselők a várakban és a tárházakban őrzött kincsekről felvett inventáriumok készítésekor személyesen jelen voltak és a leltárakat pecséttel ellátott aláírásukkal hitelesítették.

3. *táblázat: A gr. Esterházy László által az Esterházy-család vár(kastély)ai élére újonnan kinevezett személyek*

Név	Tisztség megnevezése	A reverzális keltezési dátuma	Forrás
Péczi János	lánzséri főporkoláb	1645. szept. 20.	reverzálisa: MOL P 124, 5. doboz, (8. cs.), g) Birtok és vegyes iratok, nr. 1715, fol. 3-4; tanúk: Kutassy Mihály, Eörsy Zsigmond; Szentmártoni Mihály
Matanich Péter	lakompaki viceporkoláb	1645. szept. 20.	reverzálisa: MOL P 124, 5. doboz, (8. cs.), g) Birtok és vegyes iratok, nr. 1715, fol. 5-6
Simontornai János	lakompaki főporkoláb	1645. szept. 20.	reverzálisa: MOL P 124, 5. doboz, (8. cs.), g) Birtok és vegyes iratok, nr. 1715, fol. 7-8
Torday János	semptei számtartó	Sempte, 1648. június 3.	reverzálisa: MOL P 124, 5. doboz, (8. cs.), g) Birtok és vegyes iratok, nr. 1715, fol. 50-51; tanúk: Miticzky Mihály, Szőlősy Pál
Egri Lőrinc	semptei várnagy	?	Esterházy Farkast elkísérte 1643-ban római útján, Berényi, i. m.
Pogány György	„po[r?]tionatus Lánzsér várához tartozó Közép-Pulya nevű faluban”		

A nádor halála utáni legfontosabb teendőket, a kiterjedt birtokrendszer igazgatásának továbbviteléhez szükséges információkat, a tisztartóknak adandó legsürgősebb utasításokat és rendelkezéseket Esterházy Farkas foglalta össze (*Függelék*, 3. sz. irat). 1647. december 13-án Pozsonyból Lászlóhoz írt levele tételesen felsorolta a fiatal családfő feladatait; miközben pontos láttelepet ad a család anyagi helyzetéről és beszédesen tanúskodik az e téren még tapasztalatlan, ráadásul súlyos adósságokkal küszködő László kudarcától féltő atyai pártfogó aggodalmairól (lásd a *Függelékben*, 7. sz. irat).

Esterházy Farkas levelében minden olyan nehézség, illetve László, mint családfő előtt álló kihívás szerepel, amivel a fiatal grófnak szembe kellett néznie. A tetemes adósságok, a László testvéreinek kiházásítása, azaz a hozományok és a nádori végakarát szerint a testvéreknek járó javak átadásának fenyegető kötelezettsége stb. Farkas tételesen felsorolta az egyes hitelezőknek törlesztendő összegek nagyságát és a fizetések határidejét is. Nádasdy Ferencnek 1648. február 2-ig 30000, Liszthy Jánosnak 6000, április 10-ig a soproniaknak 6000, Bakács Sándor keszthelyi kapitánynak³⁴³ 15000, szeptember 29-én Joó Miklósnak 34000, november 1-jén Draskovich György győri püspöknek a megállapodások szerint több mint 10000 forintot tartozik László megfizetni. Ez önmagában már több mint 100000 forint volt, és még a fraknoi és kismartoni uradalom területén lévő különböző zálogosítások,³⁴⁴ illetve a Miklós nádor végrendeletében foglalt anyagi kötelezettségek (a pázmániták, azaz a Pázmáneum hallgatói támogatására apja által megítélt pénz, illetve a nagyszombati templom építésére szánt támogatás) teljesítése is a vállára nehezedett.

Esterházy Farkas 1647 végén írt levelében még azzal is számolt, hogy az eddigieken kívül a kismartoni birtok inkorporálásával újabb zálogösszegek kifizetése terhelheti majd a családot, és László jó ideje tervezett menyegzője is jelentős költségeket igényel. A család anyagi és vagyoni viszonyait kiválóan ismerő, józan gondolkodású Farkas gyakorlatilag alig leplezett kétségbeeséssel hívta fel László figyelmét, hogy Mária húgának kiházásításakor 50000 ezer forintnyi hozományt kell kifizetniük, Orsolya házassága esetén pedig nem kevesebb, mint 307000 forintot.³⁴⁵ A kis Pál semptei jószágá jórészt zálogba van adva, Ferkó öccsének a dolgok állása szerint „tenyényi földe s jószágá” sincsen; és mindezt még tetézi, hogy a család kintlevőségei, mint pl. Miklós nádor elmaradt fizetésének és egyéb járandóságainak rendezése, az uralkodó előtt egyelőre csak „hallgatásban vagyon”. Farkas

³⁴³ Bakács Sándor és Esterházy László között a későbbiek folyamán zálogügylet is volt; erre Bakács Sándor László grófnak írt leveléből derül fény: vagy Zemendorf falu visszabocsátását vagy a pénz letételét kéri, mivel az ígért terminus már elmúlt. (MNL OL P 124, nr. 233).

³⁴⁴ Esterházy Farkas 6 és fél falut említ.

³⁴⁵ Függelék, 6. sz. irat.

írása arról is árulkodik, hogy László grófot „tekélletes és jóakaró szívvel” időről-időre, „ennyiszter talán unva is” tájékoztatta a fizetési kötelezettségekről és a család birtokainak, vagyoni helyzetének állapotáról. Nemcsak emlékeztette Lászlót ezekre az ügyekre, hanem gyakorlati tanácsokkal, rövid- és hosszútávú megoldási javaslatokkal is segítette a fiatal grófot.³⁴⁶

Mindezek miatt Farkas a hitelek törlesztésének átütemezését látta megoldásnak: a levél írásakor Nádasdy Ferencsel már javuló viszony meglátása szerint alapot, illetve lehetőséget adhat arra, hogy László a sógorának Gyertyaszentelő Boldogasszony napjáig kifizetendő 30000 forintnak csak a felét adhassa oda, a fennmaradó összeget pedig csak egy évvel később törleszthesse. Így a Szelepcsényi kancellártól felvett 25000 forintból még maradna 10000 forintja, amelyet 10000 forint értékű bor ígéretével kiegészítve László a kismartoni birtok örökletes megszerzésére fordíthatna. Az ügylet megvalósítása érdekében Nádasdy meggyőzésére a kiváló kapcsolatokkal rendelkező, tapasztalt Rauch Dánielt bíznák meg. A további pénzsükségletet újabb hitel felvételével kívánták orvosolni. Az új hitelezők számbavételekor felmerült, hogy Miklós nádor külföldi kapcsolatai nyomán fordulhatna bizonyos személyekhez, mint pl. gróf Haubitzhoz (Tobias von Haubitz?), akit „*Styriaban avagy Béczben*” lehetne felkerestetni; „*az igen pénzes ember és pénzt interesre ki szokta adni, Szegényi Úrhoz ő nagyságához igen hajtot, talám tekintjért lenne Nagyságodhoz jó akarattal*”.³⁴⁷ Az anyagi viszonyok rendezése, a hitelek törlesztése, a nádor örökségének megtartása csak úgy lesz lehetséges, vélte Farkas, ha az uradalmak élére a legkiválóbb tisztartókat állítja László. A „jó és hív Ferbolterek” – azaz Verwalterek – kulcsfontosságúak a birtokok jövedelmeinek optimalizálásában, különösen a legnagyobb jövedelmet biztosító Fraknó és Kismarton esetében. Farkas konkrét személyt, a Miklós nádor idején már értékes familiárisi szolgálatokat teljesítő Kürtössy Györgyöt javasolja a tisztartók fölé rendelt jószágigazgatónak (*praefectus*). Kürtössy iránti bizalmát mi sem jellemzi jobban, mint hogy megnyerése érdekében semmit sem tartott drágának: azt javasolta Lászlónak, hogy engesztelje ki a – Farkas szavaiból kivehető módon László által eleinte mellőzni kívánt –

³⁴⁶ „Mindezeknek megorvoslásában, az Istennek és Boldogságos Szűznek igaz tiszteletin kívül, melyet Nagyságodnak szeme előtt kell mindenkoron viselni, jobb remedium nincsen, hanem hogy Nagyságod jó és igaz tisztviselők által minden jószágit s jövedelmit jó rendben vévén, keveses szolgarenddel [csak a szükséges udvartartással] az következő egy esztendőben öfölsége udvarában szolgáljon Nagyságod, azon üdő alatt az regéczi dolgot, Kis Marthonnak perpetuitását [öröklését], az szegény úrnak ő nagyságának fizetését és minden praetensióit [járandóságait] jó rendben hozhatja s talám végben is viheti Nagyságod, mert az szüntelen öfölsége körül való Nagyságod forgolódása és szolgálataja az urakkal való Nagyságod ösmeretsége és conversatioia sok ezer forintnál inkább fogja könnyebbíteni az Nagyságod dolgainak végbenvitelét.” (Esterházy Farkas Esterházy Lászlóhoz, Pozsony, 1647. december 13. MNL OL P 124, nr. 156.)

³⁴⁷ MNL OL P 124, nr. 156.

familiárist és „*maga kárával is Nagyságod kedvet csináljon ökegyelmének az tovább való szolgálathoz.*”³⁴⁸

Esterházy László számára a nádor váratlan halála utáni esztendőök a hatalmas örökség irányításába való „betanulás” esztendei voltak, amihez a legfőbb „mankókat” Dániel és Farkas adták a feladattal fokozatosan megküzdő fiatal arisztokratának. Egyáltalán nem volt ugyanis egyszerű a nádor örökségének megtartása és a súlyos anyagi kötelezettségek határidőre történő teljesítése. Hatalmas összegek és birtokok forogtak kockán; a birtokok igazgatásába történő beletanulás mellett Lászlónak nagyon ügyes stratégiát kellett követnie, amely elősegíthette számára a szükséges összegek előteremtését is. Pénzügyeinek, hiteleinek és különböző zálogügyleteinek időrendben történő összegyűjtése nem pusztán László családfői működésének feltárását eredményezi, hanem általa a család birtoklástörténetének egyik fontos fejezetébe nyerhetünk bepillantást. Tény, hogy Esterházy László hatalmas jövedelmű birtokok felett rendelkezett, de az is, hogy anyagi kötelezettségei is rendkívül tetemesek voltak. Nyilvánvaló, hogy fizetési kötelezettségek teljesítéséhez komoly hitelek és kölcsönök felvételére volt szükség. Nagybátyjainak Lászlóhoz, sőt magának Lászlónak későbbi apósához, Batthyány I. Ádámhoz írt levelei sokszor arra engednek következtetni, hogy László – bár az eredményt tekintve nagyon ügyesen sáfárkodott a rá bízott vagyonnal – tevékenysége időnként csak „tűzoltásra” futotta – pl. amikor 5000 forint híjával volt a kamaránál leteendő összegnek, akkor nagy hirtelen, néha érezhető kapkodással fordult a rokonsághoz (pl. az Amadé-családhoz), illetve az előbb csak főúri pártfogó, szövetséges, utóbb rokonná is váló Batthyányhoz. Hitelezőinek személyét, zálogosításait, a felvett hitelek összegeit és nagyobb összegeket megmozgató „tranzakcióit” az áttekinthetőség kedvéért külön táblázatokban mutatom be (lásd 4., 5., 6. és 7. sz. táblázat). Fontos megjegyezni, hogy a jelenlegi adatsorok további kutatások után lesznek majd lezárhatóak. Ilyen szempontú (kifejezetten gazdaságtörténeti) kutatások eddig leginkább csak Esterházy Pál nádor működésének idejére irányultak: ehelyütt mindenképpen kiemelendő Bakács István XVII. századi főúri hitelügyletekről írt műve,³⁴⁹ valamint az újabb kutatások eredményeként megszületett munkák.³⁵⁰

A kutatás szempontjából kedvező, hogy Esterházy Dániel és Farkas sokszor különböző helyszíneken tartózkodtak – hiszen főleg Dánielnek,³⁵¹ de Farkasnak is teljesen

³⁴⁸ MNL OL P 124, nr. 156.

³⁴⁹ BAKÁCS 1965.

³⁵⁰ BOJTOS 2013, 97–113.

³⁵¹ JAKAB 2012, 59–70.

önálló élete és birtokaik³⁵² voltak. Így levelekben megfogalmazták a teendőket és sok esetben részletes helyzetelemzést is készítettek, amelyekből a Miklós nádor halálát követő években jól felmérhető az Esterházyak vagyoni helyzete. Farkas informálta Lászlót a fraknoi és a kismartoni birtokok várható évi jövedelméről: ezt az összeget 32000 forintra becsülte.³⁵³ A hatalmas bevétel fegyelmezett felhasználása azonban létfontosságú volt annak érdekében, hogy a várható kiadások és költségek fedezése biztosított legyen. Farkas összeírása szerint a két uradalom jövedelméből az alábbi tételek kifizetése elkerülhetetlen volt László számára.

4. táblázat: Esterházy Farkas összeírása különböző személyeknek kifizetendő összegekről 1645/1646 körül³⁵⁴

Hitelező neve	Fizetendő összeg
„Ebből az 32 ezer forintból az két várbéli és jóságbeli szolgákra, épületekre kívántatik circa:	f[t]. 6000
Dézmák és Quarták arendálására	f[t]. 1300
Pazmanitáknak interesül	f[t]. 900
Joo Miklos uramnak interesül	f[t]. 740
Bakacz maradékinak Interesül	f[t]. 900
Doctor uramnak interesül	f[t]. 600
Feier Baratoknak ³⁵⁵ interesül	f[t]. 300
Cancellarius uramnak interesül	f[t]. 900
Lengyel István és Réczei uraimnak interesül f[t]. 1000, item bizonyos esztendőig f[t]. 1000 téssen	f[t]. 2000
Folnai uramnak	f[t]. 180
	Tészen f[t]. 13820

„Maradna még tizen niolcz ezer és száz niolczvan forint, kiből ha Groff Uram ő nagysága az maga ruhazattiára, mindennapi költségére, udvari szolgájának fizetésére és öltözetire, asztalának tartására, fűszerszámra, confer[?]ekre: niolcz ezer forintot rendelne, és annál többet nem kívánna, ugy mégis minden esztendőben tiz ezer forint adosságot fizethetne őnagysága.”³⁵⁶ A legfontosabb birtokból várható bevétel alapján elkészített költségvetés – elsősorban a kismartoni zálogbirtok megváltása miatt kényszerűen adódó 125000 forintos költség, de más, alább részletezendő tételek miatt felborult, sőt, a meglévők mellé igen jelentős és nagy összegű hitelek újabb felvételére is kényszerült Esterházy László. Családfői működésének indulását nemcsak befolyásolta, de nyilvánvalóan meg is határozta nagybátyjai

³⁵² Esterházy Farkas és húga között 1643 végén került sor osztálytételre. Vö. Esterházy Pál Pálffy Istvánnak, [Nagy]Szombat, 1643. február 23. „csöetörtökeön akar [Palatinus uram] Semtén Eszterházi Farkasnak az hugával osztállia lenni, azt akarja eő Nagysága, hogy én is jelen legyek” HHStA, FA Pálffy, [Kt. 11.] Arm. I. Lad. 5. Fasc. 4., Faustum 190.

³⁵³ MNL OL P 124, 7. cs., Töredékek és feljegyzések, fol. 27.

³⁵⁴ Uo.

³⁵⁵ pápai(?) pálosok

³⁵⁶ MNL OL P 124, 7. cs., Töredékek és feljegyzések, fol. 27.

útmutatása: 1. A lánzséri tiszttartónak, porkoláboknak, sáfároknak, kulcsároknak, kasznároknak, hasonló módon a fraknoi és a kismartoni „schraibereknek”, valamint az uradalmi tisztviselőknek instrukciókat „kellenék adni”. 2. László német tudása, legalábbis, ami a birtokösszeírásokban előforduló nyelvezetet illeti, ekkor még nem lehetett megfelelő, mivel Farkas jónak látta megjegyezni, hogy „gróf uram őnagysága kedvéért az fraknai, kismartoni, lánzséri urbáriumokat magyarra kellenék fordítani”.³⁵⁷ „És minthogy az jövedelem az esztendőknék bő és szűk voltához képest, hol kevesedik, hol szaporodik, hogy gróf uram őnagysága az három jószágának esztendőnként való bizonyos és bizonytalan jövedelmét annyival jobban érthesse, az miben az három jószágának tisztviselői, ugy mint Swarcz uram, Achatius³⁵⁸ uram, kis marthoni Schraiber, számadásokat Miticzki³⁵⁹ uramnak praesentálni fogják, post peractam Rationum exactionem,³⁶⁰ minden tisztviselőnek két-két esztendőre való regesztumit magyarra kellenék fordítani, így, gróf uram őnagysága világosan megérthetné, mellik jószágának mennyi, és miből való jövedelme vagyon és pro ratione annorum³⁶¹ örögbethetné az jövedelmet, és azt is megtudhatná gróf uram őnagysága azon regestumokból, az bevett jövedelmekből mennyi kél az várnak, majorok épületire, az várbeli és jószágbeli szolgálakra, az interesekre, dézsmák és quarták arendálására, az ő nagysága asztalának tartására, és mind ezeken kívül mennyi pénz maradhat az adosságoknak fizetésére, Groff uram őnagysága ruházattáira, mindennapi költségre, szolgálinak fizetésére és öltözetire.”³⁶² László német nyelvtudásának hiányára máshol is történik utalás Farkas részéről: „[...] hogy gróf uram őnagysága az német írásoknak meg nem olvasása miát meg ne károsodgyék, szükséges volna egy német deákól tudó író deákot, jót és hitelest ő nagyságának tartani.”³⁶³ Ez a körülmény több szempontból is figyelemreméltó: egyrészt feleségével, Batthyány Eleonórával németül levelezett, másrészt a későbbiek során elkerülhetetlenné válhatott számára, hogy valamennyire megtanuljon németül. Ahhoz, hogy László minél előbb beletanuljon a birtokok igazgatásába, „felettébb kívántatik, hogy gróf uram őnagysága napjában egy órát végyen magának legalább jószágának gondviselésére nézve, és gyakran, s ha lehet, minden nap hivattassa magához Kurthossi uramat, s értekezzék őkegyelmétől, mi állapattal vannak az jószágbeliek, micsoda igazításra való dolgok vannak, miképpen

³⁵⁷ MNL OL P 124, 7. cs., Töredékek és feljegyzések, fol. 28r.

³⁵⁸ Achatius Olischér

³⁵⁹ Miticzki Mihály

³⁶⁰ post peractam rationum exactionem: a számadások behajtása után

³⁶¹ évi számadás szerint, évről-évre növelhetné a jövedelmet

³⁶² MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1714, fol. 29.

³⁶³ MNL OL P 124, 7. cs., Töredékek és feljegyzések, fol. 30.

örögbíthatné az pénzbéli jövedelmét...”³⁶⁴ Nagybátyjai – különösen Esterházy Farkas – arra ösztönözték, hogy apja idején bevált, tapasztalt familiárisokat (a fraknói és a kismartoni uradalmak esetében Kürtössy Györgyöt) bízta meg továbbra is a kiterjedt birtokok kormányzásával és szinte előírászerűen biztosították számára, hogy a birtokigazgatás gyakorlatát a tisztartók beszámolóí révén megismerje, birtokainak ügyeivel napi rendszerességgel foglalkozzék. A források tanúsága szerint kezdetben (1645/1646 folyamán) idősebb rokonai voltak azok, akik végiggondolták a gyakorlati tennivalókat, és Lászlót tudatosan segítették és képezték a vagyonnal és a birtokokkal való sikeres gazdálkodáshoz szükséges ismeretek elsajátításában.

II.6.2. Nagy kihívás előtt: a családi örökség megtartásának és gyarapításának feladata

Apja 1641. évi végakaratainak megfelelően Esterházy László gróf és fiági leszármazói örökölték osztatlan módon a fraknói várat és uradalmat, valamint a kismartoni várat és a hozzá tartozó zálogbirtokot. A testamentum rendelkezése szerint az uradalmak jövedelmének kétharmada illette a mindenkori birtokost, akinek a jövedelem fennmaradó egyharmad részét testvérei (Pál és Ferenc) között kellett szétosztania.³⁶⁵ A kiterjedt birtokstruktúra, valamint László birtokokkal kapcsolatos lépéseinek áttekintéséhez a nádor egykori birtokegyütteséről összegyűjtött adatokat foglalja össze az alábbi táblázat.

5. táblázat: Esterházy Miklós nádor és birtokai (szerzeményei)³⁶⁶

Birtok neve	A birtoklás eredete, illetve jogcíme	A megszerzés időpontja + a birtok értéke	jogbiztosító forrás + Esterházy László lépései	örökösök + időpont megjelölésével az öröklés rendjében előállt változás
Munkács vára és uradalma, ³⁶⁷ Bereg m.	Mágóchy + Dersffy-örökség (az 1619-ben elhunyt Dersffy Orsolya révén)	1573-ban Mágóchy Gáspár zálogként kapta meg 42000 forintért		A nikolsburgi békeszerződés szerint Bethlen halála után, annak örököseitől

³⁶⁴ MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1714, fol. 30–31.

³⁶⁵ PERES 2009, 59–63, 83–85.

³⁶⁶ Alapvető források: 1. Esterházy Miklós 1641. évi végrendelete; 2. (1639) Declaratio Comitum Nicolai Eszterházy super Bonis Maternis Erga Filium suum Stephanum Primogenitum facta, nominatim vero de Bonis Munkács, Zolyom, Sztrechen, Beczko, Alsó-Lyndva, et Lansér partim in alienas manus deventis, partim possessis adhuc. MNL OL P 108, Rep. 7. Fasc. A, nr. 3., uo. nr 10: „Infirmatio super Juribus Haeredum Ursulae Esteras”

³⁶⁷ MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. A, nr. 3. „Declaratio Comitum Nicolai Eszterházy super Bonis Maternis Erga Filium suum Stephanum Primogenitum facta, [...]”: „Birta [Dersffy Orsolya] azért Munkács várát és jószágát, Lanséri várát, Zólyom várának felét, Sztrecsén várának felét, s jószágában Zolnát és három falut, s az Beckói portiót.”

				válthatta vissza az uralkodó 300000 forint zálogösszeg kifizetésével ³⁶⁸
Regéc, Torna, Abaúj-Torna m.			A regéci uradalom a linzi béke értelmében I. Rákóczi György kezére jutott, akinek egy önálló szerződés értelmében 160000 forinttal kellett kártalanítania Esterházy Miklós örököseit ³⁶⁹	Regécet Miklós nádor Ferencnek rendelte (ÖStA, FHKA, HFU r. nr. 188. fol. 20–33. [1652.] június 8.) Esterházy Pál és Ferenc, László; atyai praetensiók
Lakompak (Lackenbach), Sopron m.				
Lánzsér, Sopron m.		200000 forint		
Zsolna, Trencsén m.		több mint 18000 forintot ért	Miklós nádor és a Wesselényi István közötti birtokcsere miatt vita ³⁷⁰	
Sztrecsén várának fele (Dersffy)				
Zólyom várának fele (Dersffy), Dobra	Mágóchy + Dersffy-örökség (az 1619-ben elhunyt Dersffy Orsolya révén)	Zólyom várát és Dobrovinát II. Rudolf korábban a szerdahelyi Dersffyeknek adta 74222 forint 5 dénár zálogértéken; erre az összegre Esterházy István	81530 forint; az 1619-ben kiállított oklevél másolata 1648-ból ³⁷¹ ; Alvinczy Péter ³⁷² a király nevében megjelent a pozsonyi káptalan előtt, a Zólyomra és	Miklós nádor öccsének, Esterházy Pálnak adta át, 1619. évi végrendelet

³⁶⁸ „1622. január 24-én II. Ferdinánd 400.000 magyar forintnak megfelelő 500.000 rajnai forint ellenében zálogkölcön biztosítékként a korábban Alsó-Ausztriához tartozó, Sopron vármegyében lévő Fraknó, Kismarton és a hozzájuk tartozó jószágok [...] birtokába bocsátotta Esterházy Miklós nádort [...] amelyet az oklevél tanúsága [1622. május 2.] szerint azért kapott, mert tevékenyen részt vállalt az 1621. december 31-én megkötött nikolsburgi békében, és az Esterházy-család által bírt Munkács várát – a békeszerződés értelmében – átengedte Bethlen Gábornak” PERES 2009, 59.

³⁶⁹ MTA Kézirattár, K 345 (1644–1651) Nr. 1846. Esterházy László egyik levelének tanúsága szerint a pénz kifizetésére 1648 elején került sor: „Az Alföldre is most akarok szintén köldenem, az fejedelem [II. Rákóczi György] az pénzt leteszi, avval az defalcationoval, kit jól tud Kegyelmed, kívánják oda alá az én emberim, hogy bizonyos embert köldjek mindjárt alá, nagy 20 lovassal, egy társzekérrel, aki azt az Regéczi pénzt felhozza, nagy bajjal vagyok aziránt is, hogy embert oly hertelen nem kaphatok, abban is fáradosok, hogy mentől hamarabb empediálhassam, minémő reverzálist kellek adnom” Esterházy László Batthyány Ádámnak, Fraknó, 1648. február 28. MNL OL P 1314, nr. 12131 (Vö. FEJES 1996, 135.)

³⁷⁰ Szentmártoni Mihály tiltakozott Esterházy László nevében (mint megbízott): 1650. nagyböjt első vasárnapja utáni szerdán a káptalan előtt; hogy annak idején Miklós nádor, úgy is, mint a fiának a tutora, meg a felesége, [Dersffy] Orsolya nevében egy birtokot cserélt Wesselényi Istvánnal, Wesselényi Ferenc apjával. Méghozzá az Esterházyak Zólyomért és Sztreczinért (Trencsén m.), adták a várnak (dicta arcem Strechin) a felét és Zsolna mezővárosát. Wesselényi Ferenc a várban lévő értékeknek csak 18 ezer Ft. összegig terjedő értéket adott át, holott csak Zsolna városa többet ér ennél. [Wesselényi Ferenc nem adta át az egészet, csak 18 ezer Ft-ig, a többi részt pedig zálogba adta, ami jog szerint az Esterházyakat illetné]. A többit pedig Perényi Ferencnek adta zálogba, ami Orsolyára nézve sérelmes. MNL VaML, Vasvár-Szombathelyi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Hiteleshelyi jegyzőkönyvek. 151. sz. film.

³⁷¹ SNA, Pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának protokollumai, 39. kötet (1648–1649), p. 33–34, 39–42. Esterházy Miklós és fia, István és örököseik zálogul kapják Zólyom várát, a hozzá tartozó uradalmat, Dobrát.

³⁷² „Alvinczy Petrus koronaügyész”: vö. FALLENBÜCHL 2002, 38.

		még 5000 forinttal rálicitált (a Dersffy-örökösök, Ferenc és Miklós miatt), valamint az uralkodó helyett rendezte Daróczy Istvánnak, a szatmári vár katonájának zsoldját, 2291 forint 3 dénár értékben; így összesen az inskripcionális summa: 81530 forint	Dobrovinára szóló inscriptionális (ráíró) oklevél protokolláltatása végett	
Beckó, Trencsén m.				Esterházy Miklós Dánielnek adta
alsó-lendvai és belatinci részbirtokok Ozora, Tamási		Nádasdy Ferenc, Esterházy László, Homonnai Drugeth György együtt tiltakoztak a pozsonyi káptalan előtt amiatt, hogy Bánffy Kristóf fia, István, örökös nélkül halt meg, és halála után az alsó-lendvai, belatinci és cserneszi birtokok visszaszálltak a királyra, holott bizonyos javakkal meg kellett volna kínálni a tiltakozókat, lévén ők nőági leszármazottak és emiatt részesedni akarnak a birtokokból ³⁷³		
Fraknó	férfi leszármazóknak örökjogon; női leszármazók esetére zálogbirtokként ³⁷⁴	„Esterházy Miklós a birtokok közül Fraknót a tartozékaival együtt, örökösire is kiterjedő hatállyal 1626. szeptember 25-én adományba kapta, úgy, hogy ő maga és mindennemű örököse az említett fraknói grófságnak az örökös grófi címét viselhessek” ³⁷⁵		Kismartonnal együtt 400000 forintot ért
Széleskút (Fertőszéleskút)	Fraknó várának tartozékaként	Esterházy László Wolfgang Offmüllertől (brandenburgi hercegi tanácsos) felvett 7500 forint kölcsönt 6% kamatra; fedezetként Széleskutat kötötte le, 1646. [október 19.] ³⁷⁶		
Csákány (Fehéregyháza, Fertőfehéregyháza, <i>Donnerskirchen</i>)	1622	Esterházy László Szent Gergely pápa ünnepén [1648. szeptember 3.] sürgető szükség („certis et arduis necessitatibus”) miatt 10000 birodalmi tallér kölcsönt vett fel Szelepcsényi György választott veszprémi püspök és kancellártól, 6% kamatra; Fehéregyházát kötötte le László,		

³⁷³ SNA, Pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának protokollumai, 38. kötet (1644–1647), nr. 293, p. 699–701. „Datum feria tertia utcunque tam factis vel noster fiendis est Epiphaniam Domini Anno ejusdem 1647.” – Vízkereszt utáni kedden.; uo., 38. köt., nr. 303: Baththyány Ádám hasonló módon tiltakozott, ugyanezen birtokok, ill. Lenti miatt.

³⁷⁴ „zálog jogcímén 284704 rajnai forint és nyolc krajcár értékben, amelyből 250000 rajnai forint pénzkölcsön, a maradék 34704 rajnai forint és 8 krajcár pedig a nádornak járó fizetési hátralék” MNL OL P 108, Rep. 8. Fasc. A, nr. 5. PERES 2009, 60–61.

³⁷⁵ PERES 2009, 60.

³⁷⁶ SNA, Pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának protokollumai, 38. kötet (1644–1647), nr. 222, (p. 532–534)., 1646. „immediate post festum Beati Lucae Evangelistae” – [október 19.]

		ha egy éven belül nem tudná visszafizetni; evikciót (kezességet) is vállalt rá ³⁷⁷	
Szent-Margit (<i>Sankt Margarethen</i>) mezőváros		Esterházy László 1648. december 14-én 7333 aranydukát és 1 gulden értékben Szelepcsényi Györgynek elzálogosította a Sopron megyei [Szent]Margitta mezővárost ³⁷⁸	
Kismarton uradalma és kastélya	zálogbirtokként	„1626. október 20-án Esterházy Miklós 284704 forint ellenében élete végéig zálogkölcsonbe kapja Kismarton várát” ³⁷⁹	Esterházy László előbb kifizetett 29 ezer forintot Nádasdy Ferencnek, amelyet Nádasdy Miklós nádor elmaradt fizetéseképp letett a kamaránál, Kismarton elnyerésének céljából; Esterházy László további 65 ezer Ft. kifizetésével szerezte meg örökös adományként (1648. szept. 30.)
Sérc (<i>Schützen am Gebirge</i>)	A kismartoni uradalom tartozéka	Esterházy László „huszon kettezer forintot Amade Lenarthné Getczll Örsik asszonytul és fiatull Amadé Janostull és feleségestüll Eszterhaz Judith asszonytull kölcsön és megh térítés fejeben föl vött” ³⁸⁰	Esterházy Lászlóra hagyta 1641. évi végrendelete értelmében
pozsonyi ház			
Csorna, birtok			
nagyszombati ház	Lósy Imre érsek palotája, vásárlással	1637	
Várda (Kisvárda), Csicsva, Szucsány, Turóc m.	Nyáry, Várday cs.		Várdát és Csicsvát Esterházy Miklós Juliannának és Máriának rendelte, 50-50000 forint hozománnyal
Árva-Lietava	Thurzó cs.		
Biccse, Árva m.			Esterházy László az 1641 után megmaradt biccsei vagyonszert is elzálogosította, szintén Ostrosith Barbarának, ugyancsak az esztergomi káptalan

³⁷⁷ Esterházy László és Szelepcsényi György kölcsönszerződése: SNA, Pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának protokollumai, 39. kötet (1648–1649), nr. 38, p. 87–89.

³⁷⁸ PACHER 1907, 260.

³⁷⁹ PERES 2009, 61.

³⁸⁰ Kölcsönszerződés Amadé János és Esterházy László között: SNA, Pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának protokollumai, 39. kötet (1648–1649), nr. 127, p. 271–272.

			előtt, (1646. június 1.) ³⁸¹	esztergomi káptalan előtt
Sempte		Semptét 200000 forint értékre becsülték (Miklós nádor ekkora összegért kapta meg) ³⁸²		Semptét 1639-ben szerezte meg Miklós nádor
Pápa, Ugod, Devecser, Hévíz, Gesztes	Pápa az enyingi Törökök kihaltával (1619) a Nyáryakhoz került zálogbirtokként; tőlük, az Udvari Kamarával perelve szerezte meg Miklós nádor, majd zálogba adta Csáky Lászlónak	Az 1632. október 4-én Esterházy Miklós és Csáky László közötti zálogszerződés értelmében Csáky László 60000 forintért vette zálogba Pápát Miklós nádortól, amely összegből 3000 forintot levontak, mivel néhány birtokrészt a nádor kivett a zálogolásból. ³⁸³ Ennek az összegnek megfelel az az 58 ezer Ft, amit Csáky Miklós nádor elsőszülött fiának, Esterházy Istvánnak fizetett ki Esterházy Farkas feljegyzése szerint. ³⁸⁴ A pápai zálog visszaváltásának története a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárának iratai és más források alapján kiegészíthető. Csáky László ugyanis Konszky Gáspárné Balassa Zsuzsannának adta tovább Pápát; amit Esterházy László Balassa Zsuzsannától váltott vissza, ugyanakkora összegért (80000 forint), mint amennyiért Csákytól Balassa átvette. A Balassa-Esterházy-megállapodással közel egyidőben Csáky tiltakozást tett a pozsonyi káptalannál. ³⁸⁵ Pázmány Miklós Balassa Zsuzsanna hozzájárulásával lehetett pápai főkapitány; miután Esterházy László kiváltotta a pápai uradalmat, mind Balassa Zsuzsannával, mint pedig Pázmány Miklóssal megegyezett: pontokban rögzítették az átadás-átvételt, és azt is, hogy Pázmány Miklósnak meddig kellett elhagynia Pápát. ³⁸⁶		Miklós nádor meghagyta, hogy ha kiváltanák az örököseitől Regécet, akkor a pénzből ezeket a birtokokat váltsák ki

³⁸¹ SNA, Pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának protokollumai, 38. kötet (1644–1647), nr. 185, p. 449–454, 1646. „Datum feria sexta immediate post festum Corporis Christi ipsa Dominica Prima S. S. Trinitatis” (1646. június 1.)

³⁸² Csáky László írta Erdődy Gábornak 1639. február 26-án kelt levelében, hogy maga a nádor értesítette erről: SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 119, fol. 22–23.

³⁸³ A zálogügylet fogalmazványára Hermann István hívta fel a figyelmemet: MNL OL E 174, 1. cs., 4. t., 29r–32r. A zálogösszeget tévesen adja meg: JENEI 1963, 162.

³⁸⁴ Az 58 ezer Ft Esterházy Farkas feljegyzése szerint (*Függelék*, 6. sz. irat) Thurzó Erzsébetet illetve (édesanyja, Nyáry Krisztina örökítése miatt), Thurzó Erzsébet után Esterházy Orsolya örökségét képezte.

³⁸⁵ Az ügy részleteinek feltárása további kutatást igényel.

³⁸⁶ SNA, Pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának protokollumai, 39. kötet (1648–1649), Nr. 185, p. 274–276. Datum feria sexta post festum Nativitatis Beatae Mariae virginis. (1648. szept. 15.). Vö. a káptalan protokollumába bevezetett nyugta szövegével: Uo., p. 339: „1648. 15. 7bris Posoni Nemes Captalan előtt valla Balassa Susanna asszoni Konszki Gáspárné hogi groff Eszterhazi Laszlo uramtul Pápa joszaga ki váltása felől niolczvan ezer forintott eppen feöl vettem [ma es az joszagot remittaltam] és az fassio szerint vissza eresztetem az joszagott.”

A több esetben igen nagy zálogösszegek határidőre történő kifizetéséhez a szükséges pénz előteremtése nehéz feladatot jelentett, amely nélkülözhetlenné tette hitelek felvételét és persze a megfelelő hitelezők megkeresését. A hitelezők személyét vizsgálva feltűnő, hogy mennyire vegyes, különböző helyzetű személyektől is vettek fel kölcsönöket. A rokon Amadé Lénárttól (tőle még Miklós nádor vett fel 3000 forint kölcsönt), majd Amadé Jánostól (22000 forint) éppúgy, mint várkapitányoktól (Bakács Sándor keszthelyi kapitány, Somogyi Pál pápai vicekapitány), külföldi bankártól (Wolfgang Offmüller, 7500 forint), a bizalmas familiáristól Olasz-Kolozsváry Istvántól (900 forint), az óvári harmincados Walticher Márktól (4500 forint), Draskovich György győri püspöktől (legalább 10200 forint), Szelepcsényi György kancellártól (17333 aranydukát). Ez azonban nem számított különlegességnek a magyar arisztokraták, és a család körében sem. Hitelek felvételével Miklós nádor is élt, így voltaképpen az ő gyakorlatát követték az atyafiak: több esetben a nádor által korábban elzálogosított részbirtokok elzálogosítatlan részét zálogosították el, illetve több korábbi, még általa kötött zálogszerződést meghosszabbítottak. Amikor pedig valamely stratégiai jelentőségű ügylethez nagy összegre volt szükség, akkor addig nem nyugodtak, amíg különböző hitelekkel elő nem teremtették a pénzt. Ilyenkor – úgy tűnik – mindenkitől pénzt kértek, akitől csak lehetett, ám a szerződéseket nagy tudatossággal és körültekintéssel kötötték. Az elzálogosításokról és a szerződésekről vezetett másolati könyv is azt jelzi, hogy ügyeiket megfelelően kézben tartották. Így sikertörténetük háttérében több fontos tényező is kirajzolódik. 1. Amint fentebb már említettük, Miklós nádor végakarátának pontos betartása és követése. 2. Széles körű kapcsolatok (pl. Pálffy Pál, Batthyány Ádám, Szelepcsényi György) és ezek megfelelő felhasználása. 3. Az atyafiak körültekintően, tudatos módon elemezték a helyzetet (összegyűjtötték a birtokokra vonatkozó okleveleket, ha kellett, a káptalanok hiteleshelyi levéltárainól kikérték az iratokat), stratégiát dolgoztak ki, amelyet pontosan végrehajtottak, mindig a nádor testamentumát tartva szem előtt. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy Nádasdy Ferenc gyakorlati érzéke és tapasztalata fel tudta venni a versenyt az Esterházy atyafiak tevékenységével.

6. táblázat: Esterházy László hitelei és hitelezői

Időpont	Összeg	Hitelező	Milyen célra? (László anyagi kötelezettségei, időpont)
1643	3000 forint	Amadé Lénárt	Esterházy Miklós nádor által felvett hitel (vö. Amadé Lénárt levele Esterházy Farkasnak, 1645. október 12. MNL OL P 124, nr. 1609.)
1646. június 3.	„certa pecunia”	Ostrosith Barbara	Esterházy László a biccsei vár és uradalom elzálogosítatlan részét is elzálogosította.
1646. augusztus	2000 forint	Lászlóffy Pál	nyugtája: MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 88 (Kismarton, 1646. augusztus 21.)

21.			
1646. október 19.	7500 forint, 6%-os kamatra	Offmüller Wolfgang	
1647. július	5000 forint	Batthyány Ádám	a Nádasdy Ferencnek kifizetendő 29000 forint miatt, 1647. július 13-ig László 25000 forintot összegyűjtött, de még 5000 forintra volt szüksége; Batthyány Ádámtól kért kölcsön (MNL OL P 1314, nr. 12102)
1648. március 31.	900 forint	Olasz-Kolosváry István	MNL OL P 108 Rep. 66, 422. cs., (Prothocollum impignoratium), p. 431. (visszafizette a kölcsönt) ³⁸⁷
1648. április 24.	10000 birodalmi tallér, 6%-os kamatra	Szelepcsényi György	„certis et arduis necessitatibus” ³⁸⁸
1647. november 1.	10.000 Ft. + 200 Ft.	Draskovich György	MNL OL P 108 Rep. 66, 422. cs., p. 437–438; 438–439 (visszafizette a kölcsönt)
1648. szeptember 8. után	22000 forint	Amadé János	a kismartoni adományért a kamarának fizetendő pénz miatt
1648. november 10.	2000 forint	Walticher Márk	MNL OL P 108 Rep. 66, 422. cs., p. 433–435. (visszafizette a kölcsönt)
1648. december 14.	7333 aranydukát és 1 gulden	Szelepcsényi György	Esterházy László elzálogosította a Sopron megyei [Szent]Margitta városát ³⁸⁹
	3000 forint	Babindaliné (még Miklós nádor vette fel a kölcsönt)	Lippay Gáspár kéri, hogy fizesse meg László a tartozását: MNL OL P 124, nr. 686. (Nezsider, 1646. június 23.)
	13000 forint	Kárt nevű falut még Miklós nádor elzálogosította	MNL OL P 124, nr. 701. (Lippay Kata levele Lászlónak, Nagyszombat, 1650. március 18.)
	2500 forint	Walticher Márk	Batthyány Ádámnak egykor László által adott kölcsönre Esterházy Pál levele az adósságról Batthyány Ádámmal: „Emlékezhetik jól Kegyelmed reá, hogy az elmúlt utolsó octavakor Posoniban szegény uram Bátyám levelére. Baltinger uram adot volt Kegyelmednek harmadfél ezer foréntot, interesre, az kötés levél szerént uta[?] az interessét is megh kívánta, már most az Capitalis pinzit is kéri; az mely pénz Kegyelmed szorgalmatos szükségére adatván; kirem igen szeretettel Kegyelmedet, tétessen satisfactiot ³⁹⁰ azon harmadfélezer forentről; szabadítsa föl szegény uram Bátyám, Baltinger uramnak adott obligatiojat.” ³⁹¹ Nagyszombat, 1652. december 30. – MNL OL P 1314, nr. 12704.
1646	928 Ft.	Pogány György	MNL OL P 124, nr. 1065.; 1646. március 4-én 300 gulden rendkívülki kamatot fizetett neki László; erről Pogány György nyugtája: MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 87.; 1650. július 6-ig a kamatokkal együtt a tartozás 1028 forintot tett ki; ebből 100 forintot a fraknoi ferboltertől akkor megkapott
1649. február 23.	78 Ft.	Fulcitius Mátyás	MNL OL P 108 Rep. 66, 422. cs., p. 439–441. (visszaváltotta) – László egy malmot elzálogosított
1649. ápr. 15.	150 arany	Zádori András nagyszegi jobbágya	MNL OL P 108 Rep. 66, 422. cs., p. 441–442.

³⁸⁷ Esterházy László sajátkezű feljegyzése a protokollumkötetben.

³⁸⁸ „bizonyos és sürgős kényszerhelyzete/szüksége miatt”

³⁸⁹ PACHER 1907, 260.

³⁹⁰ adja meg a tartozását

³⁹¹ kötelezvényét

		(exemptio és libertas)	
1649. június 24.	1000 aranyat	Sidó Lőrinc	László és Pál Kisvárdai kiváltására vették fel ezt a kölcsönt; fedezetként Körtvélyes nevű mezőt zálogosították el (Pozsony vm., Felső-Szili határában), MNL OL P 108 Rep. 66, 422. cs., p. 444–445.
1650. március 23.	500 forint	Somogyi Pál pápai vicekapitánytól	a gesztesi jószág kiváltására, MNL OL P 108 Rep. 66, 422. cs., p. 457–458.
1650. június 29.	200 arany	Földes Tamás jobbagytól	„Mocsay György nevű szempci szabadosunknak az Szempcen lévő házán való pénzét akarván letennünk” MNL OL P 108 Rep. 66, 422. cs., p. 465–466.
1650. november 16.	695 forint 30 krajcár	Franciscus Antonellus SJ	1650. nov. 16., Bécs. MNL OL P 124, 1. cs., nr. 215: Kéri, hogy még atyja által felvett kölcsön után járó félévi kamatot, a megnevezett összeget mielőbb adja meg
1651	1000 tallér	Nádasdy Ferenc	„Kegyelmedet mint kedves sogor uramat szeretettel akartam ez levelem által kernem es meg talalnom, ne neheztelne azt az hatra levő Restantiakat, az Helmeczi penzbül, az varanai hazert es az mi azon Anyai joszagok iovedelmébül míg Kegyelmed administralta, az Attiamfia reszere iutot volna, megadatni, tekintven, az mi mastanyi sok rendbeli költségünket is. Az mi az varanai haz böczölteteset illeti, az arrul valo level Kereszturat vagion, Isten oda viven Kegyelmednek mindgyart megküldöm, azonban kerem az Attiamfia quietantiaiaval legyen contentus. Az joszagok iovedelmet penig az mi illeti, Attiafiusagossan kerem, ne tegyen abban is difficultast, es noha az Divisionak szerent töb volna, de ottan bar csak ezer Tallert adgion Kegyelmed azert is, mind kötelez engem anyval is iobban Kegyelmed szolgaltatiara, mind azon kívül illi szükségünkben kedveskedvén, okot ad rea, hogy ha miben nekem is paranczoll, keszebbnek talal mindenkor. Mivel penig bizonios adossoknak köl adnunk ezen penzt, had szolgalliam meg Kegyelmednek barczak ket szaz araniat adasson, es az többit talleral[?], hasonló penzel tartozvan adossimnak. [...] Ex Szaibersdorff 12 Junii 1651.” (MNL OL P 124, nr. 819)
1651. április 24.	?	Bakács Sándor keszthelyi kapitány	a Bakács Sándornak elzálogosított Czemendorf summáját 1651. április 24-ig kellett volna Lászlónak megadnia; Bakács kérte, hogy vagy az összeget adja meg László vagy bocsássa a falut a kezére; MNL OL P 124, 1. cs., nr. 233.
?	9000 forint	Körtvélyesy István özvegyének követelése (kamattartozás)	„az minemeő capitalis summa penzt megh emlitet nehaj Kortvélyesi elseő ura adot volt Okan nevü falura, azon summara mind azon üdötül fogvast, tobbet 3000 forint interesnél nem attanak, restalvan hatra épen 9000 forint” (Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 1011)
ÖSSZES FELVETT HITEL	82301 forint, 30 krajcár; 11000 tallér; 8683 aranydukát és 1 gulden, (kamatok nélkül)		

Esterházy László legsúlyosabb kifizetési kötelezettségei három főbb ügyre vezethetők vissza. Egyrészt a Nádasdy Ferencsel a kismartoni zálogbirtok megváltásáért folytatott „versenyfutásszerű” licitálás összesen több mint 120000 forintot emésztett fel (a Nádasdynak

Esterházy Anna Julianna hozományaként kifizetendő 60000 forint,³⁹² illetve az örökletes adomány kiállításáért a Kamarának fizetendő 65000 forint miatt); másrészt a pápai uradalom kiváltása 80000 forintba került, végül további tetemes költségeket jelentettek a különböző, régebben (még Miklós nádor által) és újabban (László által) felvett hitelek és kamataik törlesztése. Rögtön Miklós nádor halála után, 1645. november 1-jén 1320 tallér tartozást törlesztett Draskovich György püspöknek (Miklós nádor 1640-ben felvett hitele után a kamatok tették ki ezt az összeget).³⁹³ Ezen felül a bérbe vett dézsmák kifizetése, Esterházy László közelgő házasságának várható költségei és hűgának, Mariankának kiházásításával, valamint kiadandó hozományának előteremtése joggal indíthatta arra Farkast, hogy László számára a birtokok élére rendkívül fegyelmezett, megbízható és jól dolgozó tisztartók alkalmazását javasolja. László számára pedig az uralkodói udvarban történő kapcsolatépítést indítványozta, mint az egyetlen olyan, emberi számítás szerint hatékony stratégia követését, amely biztosíthatja László és családja számára a függőben lévő ügyeknek számukra kedvező kimenetelét (a regéci kárpótlás, apja elmaradt fizetésének, az elzálogosított jószágok kiváltásához szükséges összegek előteremtése, a Farkas figyelmeztetése idején örökös adományként még nem biztosított, megváltatlan kismartoni uradalom).

7. táblázat: Az Esterházy László által kifizetett nagyobb összegek

Aki részére fizetett	Összeg	Időpont	Forrás
Nádasdy Ferenc	kismartoni birtokkal kapcsolatos megegyezés: az auctionalis summát ³⁹⁴ ki kell fizetni (25000 forint)		MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 35 (Lippay György-Nádasdy-Esterházy megegyezése)
Nádasdy Ferenc	megegyezés Esterházy Anna Julianna hozományának kifizetéséről (60000 forint)	1647	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 36.
Esterházy Anna Julianna Nádasdy Ferencné; László, Pál, Ferenc, és Mária közötti osztálytétel	arany- és ezüstnemű örökség megosztása	1647. augusztus 8.	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 37.
Nádasdy Ferenc	895 forint (30000 forintból hátramaradt)	Keresztúr, 1647. július 20.	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 39; Barcza György és Nedeczki Gáspár vitték a pénzt, MNL OL P 124, nr. 784.

³⁹² A Nádasdy Ferencnek fizetendő összegek és a fizetési időpontok: MNL OL P 124, nr. 1554, Esterházy László Batthyány Ádámnak írja 1648. március 6-án, hogy nemrég 10000 Ft-ot kellett Nádasdynak fizetnie, Szent György napig pedig további 20 ezer forintot.

³⁹³ A győri püspök által kiállított eredeti nyugta László iratai között: MNL OL P 124, 8. cs., fol. 55.

³⁹⁴ auctionalis summa: az Udvari Kamaránál letett pénz (a birtokadomány elérése érdekében, „licitálásként” adott összeg)

Nádasdy Ferenc	10000 forint (30000 forint első részlete), február 2-ig kellett volna fizetni ³⁹⁵	Keresztúr, 1648. március 4.	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 40.
Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Julianna	20000 forint (30000 forint másik részlete), április 24-ig	Keresztúr, 1648. május 5.	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 41; MOL P 124, nr. 794.
Nádasdy Ferenc	4000 forint – „Lindvai és Beckói jószágoknak summája defalcatiójára” ³⁹⁶	Keresztúr, 1648. július 5.	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 42; MNL OL P 124, nr. 790.
Nádasdy Ferenc	1234 forint, 5 krajcár	Csejte, 1648. augusztus 2.	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 43; MNL OL P 124, nr. 790.
Nádasdy Ferenc	2000 forint – „Lindvai és Beckói jószágokra limitáltatott summa defalcatiója”	Keresztúr, 1649. január 19.	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 44.
Nádasdy Ferenc	1000 forint – „Lindvai és Beckói részre cedálandó ³⁹⁷ summából”	Pozsony, 1649. április 25.	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 46.
Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Julianna	20694 forint – „helmeczi pénz”	Seibersdorf, 1651. június 12.	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C., nr. 47; MNL OL P 124, nr. 819. ³⁹⁸
Draskovich György	1320 tallér	Győr, 1645. november 1.	MNL OL P 124, 5. doboz, (8. cs.), g) Birtok és vegyes iratok, nr. 1716., fol. 55.
Draskovich György	7133 ezüst tallér és 50 dénár tőketarozás („capitalis somma”), ennek az összegnek kamata 1646. november 1-jétől 1647. november 1-ig: 428 tallért adott meg Esterházy Farkas László nevében	Győr, 1647. november 1.	MNL OL P 124, 5. doboz, (8. cs.), g) Birtok és vegyes iratok, nr. 1716., fol. 118.
Domonkosok („Dominicanis pro fundatione”)	3000 forint	Pozsony, 1649. június 9. után	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, Bécs, 1649. június 9. (MNL OL P 124, nr. 946.)
Krakovány János	260 forint	Bécs, 1649. november 16. után	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 947, Bécs, 1649. november 16.
Szakács Mihály	280 forint		
Czoczkor Gergely	60 forint		
Szombathelyi bírák és polgárok	a Draskovich püspöktől kölcsönadott 10000 forintból 4000 forint visszafizetését kérték	Pozsony, 1649. december 13.; 1650. március 23. előtt fizette ki László ³⁹⁹	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 935., Pozsony, 1649. december 13.
Szombathelyiek	1000 forint	1650. március 11. után	Pálffy Pál Esterházy

³⁹⁵ Esterházy László késlekedése miatt Nádasdy a megállapodás szerint Szent György napra fizetendő 20000 Ft-ot már jó előre sürgette: MNL OL P 124, nr. 1598, Nádasdy Ferenc Esterházy Dánielnek, Prága, 1648. ápr. 8.

³⁹⁶ defalcatio: kiegyenlítés

³⁹⁷ cedálandó: a ráeső, a neki jutó részt

³⁹⁸ „Kegyelmet mint kedves sogor uramat szeretettel akartam ez levelem által kernem es meg talalnom, ne nehezeltne azt az hatra levő Restantiakat, az Helmeczi penzbül, az varanai hazert es az mi azon Anyai joszagok iövedelmébül míg Kegyelmed administralta, az Attiamfia reszere iutot volna, megadatni, tekintven, az mi mastanyi sok rendbeli költségünket is.”

³⁹⁹ MNL OL P 1314, nr. 12205 (Batthyány Ádámnak írja; említi a rákosiaknak való tartozásának kifizetését is).

Rákosiak	6000 forint		Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 950., Bajmóc, 1650. március 11., vö. nr. 939., nr. 943. (1649. december 15.) és 946. (1949. június 9.), MNL OL P 108 Rep. 66, 422. cs, p. 458–459; 459–461.
Czökör (Chokor) Gergely	101 forint	1650. április 24. után	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 950., Pozsony, 1650. április 24.
Radosoczy Miklós	80 forint		
Eredetileg Draskovich Györgytől felvett hitelt a győri egyházmegyei Balon falunak; ebből [1]38 forint Jász Istvánnak	438 [538] forint	1650. április 4. után	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, ⁴⁰⁰ MNL OL P 124, nr. 951, Pozsony, 1650. április 4.
Udvari Kamarának	1141 szombati mecz [mécs?] az semptei, cseklészi és szempci jószágokból	1649. szeptember 30.	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 940., Bajmóc, 1649. szeptember 30.
Fulpicius Mátyásnak	?		MNL OL P 124, 8. cs.
	Összesen 160042 forint 5 krajcár és 1748 tallér		

A táblázat adatai alapján nyilvánvaló, hogy Esterházy László birtokok utáni kiadásainak legjelentősebb, döntő részét (113694 forintot) a sógorának, Nádasdy Ferencnek kifizetendő összegek képezték. Ez az összeg egyrészt magában foglalta a Nádasdy által az Udvari Kamaránál letett 25000 forintot, a Nádasdyné Esterházy Julianna után járó hozomány (összesen 60000 forint) részleteit (nem tartalmazza viszont a hozomány arany- és ezüstneműben kiadandó részét), de a 113694 forintos összeg tartalmazza a László családfői működése idején megvalósuló birtokszerzemények (Lindva, Beckó, Helmec) után felesége révén Nádasdynak jutó összegeket is (összesen: 27694 forintot). Jelentős hitelösszegek után járó kamatokat kellett fizetnie Draskovich György püspöknek, majd Draskovich „bukása”⁴⁰¹

⁴⁰⁰ „Minthogy ez elmúlt Gyeöry püspök uram ellen szolgáltatot conuictiokor [Széchenyi György személyében az 1648. évi nemzeti zsinat gyakorlatilag adminisztrátort állított a győri egyházmegye élére; Draskovich ezt követően csak a spirituális ügyekben járhatott el, az egyházmegye birtokai és anyagi javai felett nem rendelkezhetett], az Gyeöry captolombely custossagh Balon neveö falubéli szegenieknek is ezen püspök uram akarattýabull leöt ell pusztulasokért negyszaz forint adiudicallatot, s azon faluban lakozo Jász Istvannak is püspök uram által elvont, szazharmincz nyolcz forintja vissza íteltetet, foganatos nap íteltünk benne szükséghepen is, ha Keyyelmed ez jelen való esztendőben megh nevezet püspök urnak cedalando penzbeöl arendabeli az megh irt summat ugy mint in toto eöt szaz harmincz nyolcz forintot megh fizeti. s ahoz kepest akarank Keyyelmedet requiralnunk s tisztunk és hivatalunk szerint paranczolnunk is, Keyyelmed vévén ez levelünket késsedelem nelkeöl, az most specificalt Arendából az Balony szegeniseghnek a negi szaz forintot s azon falubeli Jasz Istvan neveö polgarnak penigh s az harmincz nyolcz forintot fizesse meg. Vévén Keyyelmed túllök ezarant quietantiát, s producalván eleottunk, mi is quietalni fogiuk Keyyelmedet elegendöképpen, ugi hogi semmi galibaya abból sem most, sem juven deöben ne keövetkezék”

⁴⁰¹ Draskovich György (1599–1650): 1635-től győri megyéspüspök. „A pozsonyi prépostság épülete és egyéb anyagi ügyei miatt a győri káptalan, Győr és Vas vármegyék az országgyűlésen kértek igazságot, ahol az 1647:102. tc. 2.§ meghagyta, hogy a káptalan ügyeibe ne avatkozzék, a megürült javadalmakat töltsse be, s ha ezt

után tartozásait már azon hitelezők felé kellett kiegyenlítenie, akik eredetileg a győri püspöknek adták pénzüket (szombathelyi polgárok, rákosiak stb.). Összevetve hitelekről készített 6. sz. (*Esterházy László és hitelei, valamint hitelezői*) és a kifizetésekről szóló 7. sz. (*Az Esterházy László által kifizetett nagyobb összegek*) táblázatok adatait, a hitelek felvételének időpontjai és a felvett összegek nagysága is jelzi, hogy a hitelek felvételére elsősorban a Nádasdy Ferencnek való kényszerű fizetési kötelezettség miatt került sor. A tetemes kiadásokat még növelték az Udvari Kamarának letett összegek; az időközben az erdélyi fejedelemtől érkező, Regécért járó ellentételezés komoly bevételt képezett ugyan, de Esterházy László Batthyány Ádámhoz írt leveleiből derül fény arra, hogy a regéci „summa” felét (80000 forintot) az időközben Csáky Lászlótól Konszky Gáspárné Balassa Zsuzsannához került pápai zálogbirtok kiváltására fordították.

A különböző ügyek sok esetben időben egyszerre zajlottak, és Lászlónak korántsem lehetett egyszerű ekkora értékű birtokokról és ügyletekről megfontoltan dönteni. Az ügyek intézése felett mindvégig örökdő atyafiak, Dániel és Farkas segítségével, majd az eleinte csupán a birtokok megőrzésére, egy idő után viszont már a vagyon gyarapítására is irányuló stratégia végül igazi sikertörténetévé nőtte ki magát. László gazdálkodásának mérlegét, azaz ezúttal csak a hitelezőkkel kapcsolatos lépéseit vizsgálva megállapítható, hogy a felvett kölcsönök és a kiadások megközelítőleg egyensúlyban voltak; a hitelek kamatainak törlesztését pedig a legjelentősebb birtokok (Fraknó, Kismarton) jövedelmeiből biztosítani lehetett. A család vagyonbiztonságának megőrzésében mérföldkövet jelent a kismartoni birtokra az uralkodótól kapott örökadomány, melynek elérése érdekében – Miklós nádor végrendeletének is megfelelően – minden anyagi áldozat megérte. László tehát fokozatosan beletanult a hatalmas és összetett atyai birtokegyüttes ügyeinek irányításába, ez azonban évekbe tellett és szívós munkát igényelt.

Az Esterházy-család vagyoni viszonyainak megértése érdekében fontos megjegyezni, hogy még korábban, Miklós nádor második feleségének, Nyáry Krisztinának a halálakor (1641) a felesége utáni öröklés rendje miatt változás következett be. Nyáry Krisztina szüleinek, Nyáry Pálnak és Várdy Katának egyedüli gyermeke volt. Első férjével, Thurzó Imrével kötött házasságából két gyermek született, de csupán egy maradt életben: Erzsébet, aki ilyen módon az óriási Thurzó-vagyon egyedüli várományosa volt. Nyáry Krisztina halálakor viszont egyelőre még nem a Thurzó-vagyon örökléséről, hanem Nyáry

nem teszi, kinevezési jogát elveszti. Lippay érsek 3 évre felfüggesztette püspöki javadalmától, s mivel ez sem segített, 200000 Ft-ra és javadalmairól való lemondásra ítélte; a büntetés végrehajtásától befolyásos rokonai megmentették.” (VICZIÁN 1994, *MKL*, II. 707.) Pályájáról: SZABADY 1936. Legújabbban: TUSOR 2012.

Krisztina tulajdonrészének gyermekei közötti örökléséről kellett rendelkezni (azaz egyezséget kötni), ami szintén nem elhanyagolható értéket jelentett (különösen Kisvárdá miatt).⁴⁰² Az 1639-ben tett osztálytétel keretében Nyáry Krisztina gyermekei (mindannyian kiskorúak és egyelőre még hajadonok, illetve nőtlenek) névleg megkapták vagyონrészüket. Ugyanekkor Esterházy István is osztálytétel keretében megkapta vagyónrészét (mivel ő Dersffy Orsolyától született, ezért az anya után örökölt Dersffy-vagyónrészt, valamint apja vagyónának őt illető részét kapta meg), Thurzó Erzsébettel kötött házassága következtében osztályos birtokai ősi birtokokká váltak.

Egyetlen gyermekük Esterházy Orsolya (1641. március 7.–1682. március 31., Kismarton) volt, a „rózsa”, akit Pál *„az 1653-dik esztendőben a virágos hólnapnak 12-dik napján, nem a külsők, és idegenek kertyeiben, hanem Nagy Familiájának ékessen virágzó Házában választta, szakasztta magának”* és *„a mellynek példáját mutogatják a Czimérben az Oroszlány és Griff körmei között látszó el-ágazott Rósák”*.⁴⁰³ Logikus módon tehát Orsolya volt az örökös az Esterházy–Nyáry–Várday–Thurzó-vagyón legnagyobb részének (Esterházy Farkas szerint 300000 forint értékben). Túlzás nélkül állítható tehát, hogy személyében és az általa elméletben örököltető vagyón kapcsán az Esterházyak jövőjének vagyoni biztosítékáról volt szó. Ennek a család kezében való megtartása elsőrendű és jelentőségét tekintve legfontosabb cél volt, amelyre Esterházy Farkas teljes nyíltsággal hívta fel László gróf figyelmét.

Esterházy Miklós utolsó, már sokat idézett végrendelete⁴⁰⁴ a legnagyobb jelentőségű dokumentum, hiszen a nádornak teljes ingó és ingatlan vagyónára, gyermekeinek öröklésére, nevelésére, kiházásítására vonatkozó végakarátát rögzítette. Így ez volt a családtagok hivatkozási alapja valamennyi, a nádor örökségével kapcsolatban felmerülő vagy azzal összefüggő ügyben. A testamentum szövegét először a Bubits–Merényi-féle Pál nádor-életrajz közölte;⁴⁰⁵ az iratnak több másolata⁴⁰⁶ és német nyelvű fordítása⁴⁰⁷ is fennmaradt. A

⁴⁰² A kisvárdai uradalommal kapcsolatos iratok: MNL OL P 108 Rep. 46. Drugeth család iratai, Fasc. H (Elenchusok), Mikrofilmtár, 14527. sz. film, fol. 608r: „Fasciculus ZZ” Continet Fassionales, Inscriptionales, Quietantiales, Testimoniales, Contractuales, Reversales, Transactionales, Urbariales, Protestatorias, aliasque complures literas super Bonis Sz. Miklos, Csicsva, Varano, Rozgony et Kisvarda; illetve: MNL OL P 707 (Zichy cs. levéltára), 227. cs. Fasc. 215 et A No. 664. (A Csapy család iratai), fol. 364–365: papír, felzetes pecsétell ellátott, több darabra szétesett, hajtások mentén meghiányosult, foltos, penészes dokumentum. Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina által Nyáry Istvánnal és Kapy Klárával a kisvárdai birtokok ügyében 1639. március 12-én kötött zálogszerződés eredeti okiratát tartalmazza. A fol. 363., 366. ennek a dokumentumnak az 1792. május 10-én kelt hiteles másolata.

⁴⁰³ VARGYASSI 1713, 4.

⁴⁰⁴ MNL OL P 108, Rep. 4. Fasc. E, nr. 37.

⁴⁰⁵ BUBICS-MERÉNYI 1895, 265–276; PERES 2009, 218–227; Miklós nádor végrendeletének tartalmát kivonatossan, értelmezve közölte: TRIBER 1994, 433–454.

⁴⁰⁶ MNL OL P 108, Rep. 4. Fasc. F, nr. 47, 48, 49.

végakarát teljesítésének felügyeletével Esterházy Miklós külön testületet, „tutorokat” kért fel: „[öfelsege után] az mostani és ezután következő érsek urakat, és az ki én utánam palatinusnak választatik, kérvén, hogy megemlékezzén eö k[egyel]mek is halando voltokrol, mutassák minden jo akarattiokat az én maradékimhoz; ezeken kívül Bosniak István Püspök Uramot, Eszterházy Daniel és Pál öcsém uramékat, Révay László uramal és Eörsi Sigmondal hagyom mind Tutoroknak s mindezen én Testamentomom Executorainak kérvén eö kegyelmeket is legyenek maradékimhoz minden igassággal és szeretettel.”⁴⁰⁸ A kijelölt gyámi testület tagjai fontos szerepet játszottak, és a forrásokból úgy tűnik, hogy hatékony és határozott fellépésük eredménye volt, hogy Esterházy Orsolya gyámja Miklós nádor halála után az „elszülötté” előlépett Esterházy László lett.

A nádor örökösei és rokonai által utolsónak tekintett végakarát kiállítását követő alig három év leforgása után több haláleset történt a családban. Előbb a már említett elszülött István, majd özvegye, utóbb a nádor egyik fivére, Esterházy Pál⁴⁰⁹ (1587. február 1.–1645. január 17.) érsekújvári vicegenerális halt meg,⁴¹⁰ majd ugyanabban az esztendőben maga a nádor is elhunyt (1645. szeptember 11.).⁴¹¹ László halála után két évvel Dániel (1654. június 14.), a családtörténetben a cseszneki ág ösatyjaként tisztelt nagybácsi, majd hamarosan László özvegye, Batthyány Eleonóra (1654. október 21.) is eltávozott. Igaz, az ő temetése kevésbé illeszkedik az Esterházyak temetéseinek sorába, hiszen fiatalon megözvegyült leányát Batthyány I. Ádám temette el Németújváron.⁴¹² Az idősebb, sokat tapasztalt, több családtag

⁴⁰⁷ MNL OL P 108, Rep. 4. Fasc. F, nr. 51.

⁴⁰⁸ MNL OL P 108, Rep. 4. Fasc. F, nr. 47, fol. 49r–v. (másolat)

⁴⁰⁹ Esterházy László személyével kapcsolatban két adatról tudok, ami (1.) Zólyomhoz, illetve (2.) Érsekújvárhoz köthető: (1.) Olasz-Kolozsváry István írja Lászlónak Fraknón, 1647. április 30-án kelt levelében: „Elvövé az Nagyságod levelét, az Nagyságod parancsolattya szerént, Kürthösy urammal bementünk az tarhazban es az Szijoliomról [Zólyomról] való első donatiót, akis [aki is] az szeghén Dorsffi [Dersffy] asszonyomra sonalt megh másal egyöt, oda kültök Nagyságodnak bizonios okokból, ugy tecziet Kürthösi uramnak, hogy azt is el kell köldenönk.” MNL OL P 124, nr. 862); (2.) (Érsek)újjvárral kapcsolatos adat szerepel – az ottani építkezéseket [alighanem tévedésből Esterházy Pál helyett] Lászlóhoz kötve a vöröskői Pálffy levéltár egyik XIX. századi elenchuskötetének leírásában, a Pálffy Pál nádor iratairól készített lajstromban: (SNA, Archiv rod. Pálffy, Központi levéltár, Pálffy Pál nádor iratai, Arm. I., Lad. 5., F. 8–9; Elenchus, p. 648): „1653 die 17 Martii, Ratisbonae. Missiles Suae Caesariae Regiae Maiestatis, quod novi aedificii per C. Ladislaum Eszterházy prope Civitatem Neustadt Suae Maiestatis Caesariae Regiae erecti, fati Comitum Eszterházy successores, a continuatione dictae aedificationis praesuscepiondae impediendos eandemque continuationem aedificationis, usque Suae Caesariae Regiae Maiestatis Ordines subsecuturos sistendum fore, injungentes; – D. C. Paulo Pálffy, scriptae. In originali.”

⁴¹⁰ Csáky László gróf Erdődy Gábornak, Szentgotthárd, 1645. február 6.: „Szegény Eszterhasi Pál uram véletlen halálát, úgy érzem, mind az közönséges jóra, s mind érdemes Attiafiaira nézvén, mintha edgyik volnék közzöllök. S okot veszek belöle, ezennel fársángos emberekre jutunk s nem tudom, kire jut ezeknek is, az kételen végezeseknek, kibben, semmi sinceritás nincsen, nem hofi békeséggh magyarázása.” SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 119.

⁴¹¹ Révay László naplójának feljegyzése szerint Miklós nádor 1645. szeptember 11-én halt meg, „12 óratájkor écaka. Révay családí napló, 245–254; 252.

⁴¹² Temetéséről: KOLTAI 2012, 463–464; a fennmaradt temetési rend: MNL OL P 1313, Memorabilia, n° 1059. – „Szegény Eszterhasi Lászlóné temetéséről való Dispositiok”

halálát megélő Farkas a vezekényi ütközetet követően bő egy évtizeddel értesülhetett az 1663. évi párkányi csatában augusztus 9-én elesett Esterházy György⁴¹³ haláláról. Saját, 1670. szeptember 2-án bekövetkező halálakor már abban a tudatban zárhatta le földi életét, hogy legfiatalabb unokaöccse, Pál felnőtt és az ő révén biztosítottak tűnhetett az akkor már fél évszázadnyi küzdelem és stratégia eredményeképpen összegyűjtött hatalmas vagyon és birtokegyüttes, valamint a királyságbeli főnemesség – és hozzátehetjük, hamarosan a birodalmi arisztokrácia – első vonalában megszerzett pozíció sorsa.

⁴¹³ ESZTERHÁZY 1901, 179; személyéről: BITSKEY 1996, 237.

III. Az atyai örökség sikeres folytatása – a Magyar Királyság elitjében: az ifjú gróf címei és tisztségei

A korszak különböző forrástípusait kutatva, elsősorban is a levelezést, a legelső, amivel a főrangú személyek megnevezésekor találkozunk, az illető titulaturája. Esterházy Lászlónak a magyarországi politikai és főúri elitben elfoglalt helyét és karrierjét bemutathatjuk egyrészt kapcsolatrendszerének feltérképezésén, másrészt rangjainak és címeinek és tisztségeinek vizsgálatán keresztül. Utóbbiak (címei és tisztségei) a történeti irodalomból ugyan részben már ismertek, a források alapján mégis van olyan, ami mindenképpen pontosítandó. A klasszikussá vált családtörténet (ESZTERHÁZY 1901) szerint „1647. június 16-án negyedik Ferdinánd koronázásán a horvátországi zászlót vitte és aranyarsarkantyús lovaggá üttetett. 1649-ben kir. komornyik⁴¹⁴ és pápai kapitány volt; az ez évi pozsonyi országgyűlésen huszonöt fegyverest állított az ország védelmére; nemsokára sopronmegyei főispán és királyi tanácsos lett.”⁴¹⁵ A családtörténeti leírás a bécsi kamarásjegyzékek adatai szerint rögtön azzal kiegészíthető, hogy kamarási címét László 1647. január 1-jén nyerte el.⁴¹⁶ Mindezeket túl is érdemes azonban dolgozatunk főhősének címeit és tisztségeit alaposabban szemügyre venni.

III.1. Az örökölt grófi cím birtokában: a felsőtábla tagja

Miklós nádor 1626. augusztus 10-én a Magyar Királyságban ötödikként nyerte el a Thurzó György által Magyarországon meghonosított német mintájú grófi címet, amely már csak részben, majd utóbb egyre kevésbé kötődött adott birtokhoz. Az Esterházyak esetében azonban még természetesen a korábbi gyakorlat állt fenn, így ők a számukra oly fontos Fraknó várának, azaz éppen László egyik legfőbb örökségének lettek örökös grófjai. Ezzel nemcsak a magyar diéta felsőtábláján, hanem a magyar arisztokrácián belül is kiemelten előkelő helyre kerültek. Nevezetesen a régi területi vagy horvát grófi címmel rendelkezők (Nádasdyak, Erdődyek, ill. a Zrínyiek, Frangepánok stb.), valamint az új grófi címmel címmel

⁴¹⁴ A korabeli magyar szóhasználatban a *cubicularius* (jelentheti az újkori értelemben vett komornyikot: a királyi lakosztályba bejáratos komornyikot, „kamarás ifjút” – cubiculum – hálószoba), olykor azonban már a XVII. századi forrásokban is előfordul a *komornyik* kifejezés.

⁴¹⁵ Aszalay gratulál Esterházy Lászlónak tanácsosi kinevezéséhez, MNL OL P 124, nr. 228: Nyék, 1652. ápr. 9.; III. Ferdinánd kinevező oklevele: MNL OL P 108, Rep. 2/3, Fasc. B, nr. 27.

⁴¹⁶ ÖStA, HHStA, Obersthofmeisteramt, Sonderreihe, Kt. 19., III. Ferdinánd kamarásai, 1647–1654 = p. 172–183., itt: p. 172: 1647. jan. 1., h. n. Gróf Esterházy László *wirdt cammerer*

büszkélkedők (a Thurzók, a Homonnai Drugethek, a Bánffyak és Bethlen István) soraiba, akik nemcsak a magyar arisztokráciának, hanem a főrendeknek is a krémjét adták.⁴¹⁷

Apja után örökölt grófi címe – melyet Esterházy László határozott öntudattal írt le neve elé valamennyi aláírásakor, mégpedig latin formában: *Comes Ladislaus Esterhasi* – garantálta helyét az országgyűlési felsőtáblán. Az 1646/1647. és az 1649. évi pozsonyi diétákon is ennek köszönhetően foglalhatott helyet a főrendek legelőkelőbbjeinek sorában. Az atyai örökség tehát biztosította az ifjú gróf kiemelkedő helyét a magyar politikai elitben, aki azonban fiatal életkora miatt még természetesen nem tartozhatott e két országgyűlés legaktívabb résztvevői közé – Bessenyei József szerint erre utal, hogy neve még a részletes országgyűlési naplókban (Vitnyédy István és Szemere Pál diáriumaiban) sem fordul elő.⁴¹⁸

A hatalmas birtokegyüttes irányításához hasonlóan ezek az esztendők László számára az országos politizálás területén is még csupán a tanulóveket jelentették. A valóságos iskoláztatás után ugyanis a magyar rendi állam és a családi vagyon irányításának elsajátítása is időt igényelt – még a tehetségesebb arisztokraták esetében is.

Ezt jelzi, hogy személyére az 1646/47. évi diéta irataiban két helyen találunk utalást:

1. A protestánsok sérelmeit (gravamina) összegyűjtő, 1646. nov. 2-án kelt dokumentumban:⁴¹⁹ a többek között a megnevezett Sopron megyei Esterházy-birtokokon (Lánzsér, Lakompak, Fraknó és Kismarton várakban, és Nyék, Richingh, Szentmárton, Derecske, Alsó és Közép Pulya, Marcz,⁴²⁰ Nagy Marthon, Rarbok, Sandorff, Szárazvám, Draspurk, Höflány, Margaretha, Okha, Sircz,⁴²¹ Feieregyhaz [Fejéregyház], Fekete Város, Széleskút, valamint más településeken) az evangélikusoktól 1608 óta a királyi hivatalnokok által elvett templomok ügyében, 1646. nov. 8-án az uralkodóhoz intézett beadvány kapcsán, birtokosként – ami azonban jól mutatja a mélyen katolikus főúr elhivatottságát a katolikus megújulás támogatása terén, illetve ennek országos politikai következményeit az evangélikus státus részéről.⁴²²

2. Az országgyűlés által hozott végzések között, a 139. artikulus

⁴¹⁷ A grófi címre újabban: PÁLFFY 2012, 177–191.

⁴¹⁸ Köszönetet mondok Bessenyei Józsefnek, amiért az 1646/47. évi országgyűlés iratait összegyűjtő kutatásai alapján az Esterházy Lászlóra vonatkozó adatokat rendelkezésemre bocsátotta.

⁴¹⁹ 1646. november 2., Pozsony – A protestáns rendek gravamene. Az irat: C/1: MNL OL A. Regni. Diaet. ant. Fasc. C. Lad. L. N. 30. 180–202. fol. C/2: OSzKK. Fol. Lat. 521. 102v - 124f. [C/1 címlapján más kéztől:] Gravamina Evangelicorum Hungariae Suae Maiestati porrectum.

⁴²⁰ Marczffalva

⁴²¹ Sérc

⁴²² NB. Scriptura ista fuit exhibita in audientia per deputatos evangelicorum in cubiculo Suae Maiestatis, quos deputatos plurimi alii magno numero comitati sunt, qui tamen ad audientiam non admissi, sed foris in antecamera expectarunt, Posonii 8, novembris 1646 factum hoc mane circa 8, Haec eadem scripture post prandium ex mandato Suae Maiestatis est communicate Domino palatino, ut eam allis catholicis communicet. [...] In Soproniensi: In bonis D[omi]ni Comitit Ladislai Eszterhas [Esterházy] ad arces Lansir, Lakompak, Frakno et Kys Marthon templa oppidorum et possessionum Nyck, Richingh, Zentmarton, Dereczke, Also et

szövegében, amely a néhai Esterházy Miklós egykori nádori irataival és éppen az ezen a diétán (1646. szept. 25.) utódjául választott Draskovics Jánosnak történt átadásával volt kapcsolatos.⁴²³ Ekkor természetesen László gróf is leadhatta szavazatát, ám azt sajnos nem tudjuk, hogy a 120 voksot kapó Draskovics vagy az 55 szavazatot elnyert Forgách Ádám mellett tette-e le voksát (inkább az előbbi feltételezhető). Abban viszont csaknem biztosak lehetünk, hogy a magyar–horvát arisztokrata halála után, az 1649 márciusának végén Pozsonyban tartott újabb nádorválasztáson Forgáchcsal szemben (16 voks) Pálffy Pált támogatta (178), aki egyik legfőbb pártfogója volt, miként erre még részletesen visszatérünk.

Mindezekon túl ugyanakkor nemrég előkerült egy olyan adat is, miszerint a III. Ferdinándnak az éppen Draskovich nádorrá választása miatt üresedésben lévő horvát–szlavón báni tisztség betöltésére vonatkozó, a Magyar Tanács által adott válasz első inclusát 1646 őszén Esterházy László fogalmazta; a közös véleményt tükröző válasz Zrínyi Miklóst támogatta.⁴²⁴ Emellett egyéb adatok is arra utalnak, hogy a két diéta László gróf számára valóban az országgyűlési politizálás tanulóiskoláját jelentette, hiszen az ő érdekeltségét mutatják az országos ügyekkel kapcsolatban: László értesítette például Batthyány Ádámot 1646-ban a nádorválasztásra jelölt személyek kilétéről (amely – mint láttuk – a nádori iratátadás miatt őt személyesen is érintette),⁴²⁵ majd 25 fegyverest állított ki az 1649. évi országgyűlésen. Emellett még az országgyűléseket megelőző időszakra vonatkozóan van adat arra, hogy Esterházy részt vett az 1645. évi linzi béketárgyaláson, ahol találkozott Nyáry Bernáttal, I. Rákóczi György fejedelem követével is.⁴²⁶ László grófi címe tehát, amely titulátúrájában apját követte „Fraknó örökös grófjaként” (*Erbgrafschaft*) szerepelt,

Közép Pulya, Marcz, Nagy Marthon, Rarbock, Sandorff, Szarazvam, Draspurk, Hefflan, Margaretha, Okha, Sircz, Feieregyhaz, Fekete Város, Széleskut, cum aliis reliquorum oppidorum et possessionum templis, scholis et parochiis, partim per Illustrissimum condam Comitem Nicolaum Eszterhasy palatinum, partim per officiales fisci regii post annum 1608 ab evangelicis occupata sunt.

⁴²³ De quarundam literarum ac diplomatum per haeredes illustrissimi quondam domini comitis Nicolai Eszterhazy de Galantha alias regni Hungariae palatini statibus regni assignatione deque asservatione eorundem.

Quoniam vero spectabilis et magnificus dominus comes Ladislaus Eszterházy de Galantha caeterique haeredes illustrissimi quondam domini comitis Nicolai Eszterházy de praefata Galantha alias equitis aurei velleris et palatini regni originalia literarum et quorundam diplomatum factum totius regni concernentium alias eidem quondam domino comiti palatino pro conservatione sub certo regesto et sigillis statuum et ordinum assignata statibus et ordinibus regni fideliter produxissent resignassentque.

§. 1. Proinde iidem super productione et resignatione praescriptarum literarum et diplomatum absoluti et quieti pronuntiantur.

§. 2. Eademque originalia literarum ac diplomatum una cum diplomate noviter coronati serenissimi regis pro regnicolis emanato illustrissimo domino comiti Joanni Dráskovith de Trákostyán moderno regni palatino similiter sub certo regesto et sigillis status et ordines pro conservatione modis et conditionibus in articulo 33. anni 1613. expressis tradiderunt et assignaverunt.

⁴²⁴ LAUTER 2008, 192.

⁴²⁵ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Pozsony, 1646. szeptember 18., MNL OL P 1314, nr. 12099.

⁴²⁶ DOMINKOVITS 2009b, 887, a 28. jegyzetben.

kétségkívül döntő jelentőségű tényező volt: atyja egyik fontos politikai örökségeként ez szépreményű politikai pályát és országos főméltóságok megszerzésének lehetőségét kínálta.

III.2. A család dunántúli hatalmának továbbvitele: a Sopron vármegyei főispánság (1645–1652)

Sopron vármegye főispánja – a főispáni cím már politikai státuszt, rangot jelentett.⁴²⁷ Lehetővé tette lokális szinten a hatalomgyakorlást és a legfelső politikai elithez vezető út egyik fontos állomása volt. Nem véletlen, hogy Esterházy Dániel Miklós nádor halála után szinte rögtön külön levelet írt az uralkodónak László nevében Sopron vármegye főispáni címének elnyerése érdekében – miként erről már röviden szóltunk. A kérelmet a szöveg azzal indokolja, hogy a megyében László a legnagyobb birtokos, övé a legmagasabb a portaszám, ami megfelelt a valóságnak.⁴²⁸ Ha a megye legnagyobb birtokosa tölti be a főispáni tiszteket, akkor a politikai érdekérvényesítés a vármegyében várhatóan hatékony lesz, hiszen ki más tudná az adott megyében a magasabb fórum (uralkodó vagy nádor, kerületi főkapitány, esetleg az országgyűlés) által kívánt rendelkezéseket (pl. katona- vagy adómegajánlás) érvényesíteni, mint a vármegye legvagyonosabb, legnagyobb befolyással bíró birtokosa.

A soproni főispáni tisztség elnyerésével erősödhetne az Esterházyak pozíciója a Vas vármegyei főispán Nádasdy Ferencsel szemben, akinek familiáris hálózata Sopron vármegyében is jelentős befolyást biztosított számára – vélte Esterházy. A legismertebb alakja ennek a körnek a valójában Esterházy-familiáris Cziráky Ádám alispán volt, akit Esterházy László az 1651. októberi Sopron vármegyei tisztújításon lemondásra kényszerített (az alispán Nádasdy javára való feltételezett kedvezése miatt).⁴²⁹ Ezt a joggal nyomasztónak tűnő Nádasdy-befolyást, legalább Sopron vármegyében, mindenképp meg kellett próbálni kiegyenlíteni; és persze, ha a főispáni cím ekkor (még) nem is volt örökletes, vitán felül lehetett hivatkozni az elhunyt nádor érdemeire, valamint arra a tényre, hogy ő töltötte be Sopron vármegye főispáni tiszteket több mint két évtizeden keresztül. A tőle örökölt megyei familiáris kör az uralkodó számára is komoly érvet jelenthetett Esterházyak mellett, hiszen ez is az uralkodó iránt lojális, már kialakított és jól működő politikai végrehajtó hatalom folytonosságának biztosítását ígérte. A tisztség gyors és sikeres megszerzése révén Sopron megye fontos bázisa maradt mind a famíliának, mind az uralkodónak.

⁴²⁷ FALLENBÜCHL 1994, 96; DOMINKOVITS 2009b, 888, 37. jegyzet.

⁴²⁸ DOMINKOVITS 2009b, 901.

⁴²⁹ DOMINKOVITS 2009b, 890 skk.

III.3. A tehetséges nádorfi gyarapodó elismerései: császári kamarás és aranysarkantyús vitéz (1647–1652)

Császári kamarási tisztségét Esterházy László 1647. január 1-jén, tehát 21. születésnapján nyerte el. A közvetlenül Miklós nádor halála után keletkezett források (a már idézett, Szelepcsényi kancellár közbenjárását és pártfogását kérő, valószínűleg Esterházy Dániel által megfogalmazott levél, illetve Esterházy Farkas Lászlóhoz írt levelei) szerint László a nádor haláláig nem teljesített szolgálatot a bécsi Habsburg-udvarban – erre utalhat az is, hogy László nem beszélt németül, miként ezt a fentiekben már részleteztük. Farkas már kamarási címe megszerzését követően, 1647 decemberében javasolta neki, hogy töltsön el hosszabb időt III. Ferdinánd udvarában, és ily módon szerezzen olyan kapcsolatokat, amelyek révén a javára fordíthatja folyamatban lévő ügyei kimenetelét. Esetében tehát a császári kamarásság csupán címzetes titulust és nem valóságos udvari szolgálatot jelentett, mint az a *wirklicher Kämmerer*ek esetében történt.⁴³⁰

Esterházy kamarási címének értékelésekor érdemes figyelembe venni, hogy a magyar arisztokrácia bécsi udvari integrációja a XVII. sz. közepén – egyes különleges pályát befutó személyektől eltekintve – messze nem volt olyan állapotú, pontosabban szólva más jellegű volt, mint pl. az örökös tartományokból vagy a Cseh Korona országaiból származó személyek esetében. Batthyány I. Ádámot Koltai András is kivételként említi, illetve Pálffy Pálról tudjuk, hogy titkos tanácsos lett (1646-ban), még mint országbíró, tehát nádorsága (1649) előtt. Mark Hengerer nemrég megjelent alapvető összegzésében Esterházy László esküvői ajándékával illusztrálja, hogy kevés magyar arisztokrata kapott ilyet az uralkodótól, de aki kapott, az kimagasló értékben. A más jellegűséget éppen a többek által is idézett Miklós nádor-végrendelet adja meg: Karrierjük jelentős előrehaladásával tehát még a legaulikusabb magyar, sőt gyakran az osztrák és a cseh arisztokraták sem voltak hajlandóak bécsi főhivatali szolgálatra. Ennek az idegen környezettől ódzkodó magatartásnak a lényegét egyik legkiemelkedőbb tagjuk, Esterházy Miklós nádor (1625–1645) utóbbi végrendeletében éppen László számára az alábbi szavakkal fogalmazta meg: „*Amíg pedig tanuságban léssen, felnevelkedvén, addig gyakorolhatja az udvart is néha, és ösmeretséget vehet mind Ófelségénél, mind egyéb uraknál, de maga szabadságára jutván, nem akarom, hogy az udvart gyakorolja ifjúságában; nem az udvarért, hanem az külső [értsd: idegen] társaságért.*”⁴³¹

⁴³⁰ Ezekre l. Mark Hengerer kötetét: HENGERER 2004.

⁴³¹ BUBICS–MERÉNYI 1895, 269. (1641. augusztus 14.); vö. PÉTER 1985, 93.

Azaz Magyarország és arisztokráciájának a helyzete sok szempontból más volt, mint az örökös tartományok főúri rétegéé. A kimagasló értékű ajándék azonban véleményem szerint részben még szintén az apának: az ő kiemelkedő tisztségének, politikai szerepének és lojalitásának szól. A nádorfit, azaz a monarchia fontos részét alkotó Magyar Királyság első emberének fiát egyszerűen nem lehetett nem megjutalmazni élete egyik legfontosabb eseménye alkalmából, még akkor sem, ha ő csupán címzetes udvari tisztséggel, a kamarassággal rendelkezett.

1630 után vált el egymástól az udvarban ténylegesen szolgálatot teljesítő, illetve a csupán csak kamarási címet birtokló kamarások csoportja.⁴³² A két csoport tagjainak egyértelmű megkülönböztetésére a tényleges kamarási szolgálatot teljesítők számára adott rendszeres fizetés kifizetéséről tanúskodó adatok adnak lehetőséget, amelyekről a bécsi udvari számadáskönyvek (*Hofzahlamtsbücher*) kötetei tanúskodnak. A kamarási cím adományozásakor átadott aranykulcs az uralkodó személye körüli közvetlen szolgálatot, jelképesen az uralkodói udvarhoz való „közelállást” szimbolizálta. Erre az aranykulcsra történik utalás a velencei követ híradásában, aki a vezekényi csatát követően írt jelentéseinek egyikében azt említette, hogy III. Ferdinánd egyik kedves és hűséges „aranykulcsos” alattvalóját veszítette el Esterházy László személyében. A császár személyéhez ténylegesen közelálló udvari személyek és politikusok kilétéről egyrészt a bécsi központi kormánysszervek élén álló birodalmi arisztokraták kapcsolatrendszerének, másrészt az udvar struktúrájában különböző tisztségeket betöltő személyek és kapcsolatrendszerük vizsgálata nyújt képet. Az uralkodó jelképes gesztusokkal, esküvők alkalmával értékes ajándékokkal is díjazta e „körét”. Mark Hengerer a XVII. század közepére vonatkozóan vizsgálta a bécsi császári udvar és a Habsburg Monarchia nemességének kapcsolatait. László gróf „aktív” ideje éppen erre a korszakra esett. Házassága (1650) alkalmával 415 Ft. értékű ajándékot kapott III. Ferdinándtól, amelynek értéke korabeli összehasonlításban átlagon felüli volt.⁴³³ Mivel neve a kamarási fizetéseket regisztráló forrásban nem fordul elő, tudomásunk szerint kamarási tisztségét – ellentétben Batthyány Ádámmal – nem töltötte be ténylegesen, legalábbis rendszeresen egészen biztosan nem. A császári udvarba származásánál és címeinél, ill. rangjánál fogva bejáratos volt, jóllehet személyének már csak fiatal életkorából adódóan sem lehet az udvari arisztokrácia soraiban különösebb súlyt tulajdonítani. Batthyány 1630–1633 között volt az udvarban kamarás, 20–23 éves kora között; László apja halálakor már 19 éves volt, így életkora szerint akár ő is lehetett volna az udvarban, ahogy Esterházy Farkas később

⁴³² KOLTAI 2002c, 55–78.

⁴³³ HENGERER 2004, 580.

ezt tanácsolta is neki. Apja, illetve saját külföldi (bécsi, pozsonyi, prágai) útjai során viszont igen tekintélyes kapcsolatrendszerre tett szert. Ha karrierjét halála nem törte volna derékba, pályája nyílegyenesen vezetett volna a királyság politikai elitjének élvonalába és nagy valószínűséggel valamely országos főméltóságot jelentő tisztséghez is. Ugyan csupán címzetes kamarási kinevezését 1647 elején így egyúttal meghatározó uralkodói biztatásnak is felfoghatjuk: ezzel ugyanis III. Ferdinánd kifejezte, hogy Magyarországon legelőkelőbb és legelismertebb hívei közé számítja a politikai pályáját éppen csak megkezdő gróft. Úgy is fogalmazhatnánk: grófi címét és a nádoratyja politikai örökséget megerősítendő Esterházy László az udvar által már „a kintről is befogadottak” előkelő csoportjába került.

Az aranysarkantyús vitézi cím is hasonló elismerést, hasonló „kiválasztottságot” jelentett, ám elsősorban nem a bécsi udvar részéről, hanem a magyar világi eliten belül. Esterházy László *aranysarkantyús vitézi*⁴³⁴ címét IV. Ferdinánd magyar királyi koronázása (1647. június 16.) alkalmából nyerte el.⁴³⁵ A még apja, III. Ferdinánd (1637–1657) életében elhunyt IV. Ferdinánd (†1654) pozsonyi koronázásáról fennmaradt források (elsősorban a korabeli⁴³⁶ és a másolatban⁴³⁷ fennmaradt ordók⁴³⁸ a koronázási ceremónia és az annak utolsó elemét jelentő koronázási lakoma kapcsán értékes adatokat őriztek meg: 1. a koronát a pozsonyi várból a Szent Márton-dóm sekrestyéjébe kísérő személyekre vonatkozóan, akiknek sorában Esterházy László kilencedikként szerepelt, azaz a koronázódiétán ő már a ceremónia kezdetén is feladatot kapott.)⁴³⁹ 2. a koronázási szertartás pontos rendjét illetően, köztük a zászlóvivők megnevezésénél, ahol Horvátország lobogójának, azaz a 3. legelőkelőbb zászló vivőjeként szerepel;⁴⁴⁰ 3. a koronázást követően a ferences templomban az aranysarkantyús

⁴³⁴ Az aranysarkantyús vitézi rend nem tévesztendő össze a pápai aranysarkantyús renddel, illetve a Cseh Korona országaiban hagyományos hasonló elnevezésű, a magyartól független címmel: „equites aurei velleris ex Boemiae”. Vö. KASSICS 1840; az aranysarkantyús vitézi címről: 299–308. A vitézek listája csak 1569-től van összeállítva: főleg Kovachich Márton György *Solennia inauguralia* c. művének (Pest, 1790) adatait veszi át. Újabbban: HENDE 2013, 65–109, külön az aranygyapjas vitézi címről: 94–97.

⁴³⁵ ESZTERHÁZY 1901, 107.

⁴³⁶ ÖStA, ÄZA; MNL OL A 95

⁴³⁷ MNL OL N 114 (Kovachich Márton György magyar országgyűlésekről összeállított gyűjtemény), 2. kötet, 1647; KOVACHICH 1790.

⁴³⁸ A XVII. századi koronázási ordókról: PÁLFFY 2004, 1033–1037.

⁴³⁹ MNL OL A 95 (Acta diaetaliae), 2. doboz, nr. 6.: „Ordo coronationis Ferdinandi 4ⁱⁱ in Regem Hungariae die 16a Junii 1647 peractae. Fol. 2r: „Domini Conservatores Coronae”: 1. Joannes Kéry et [2.] Nicolaus Ostrosicz; 3. Joannes Pisky Epsicopus Nitriensis; 4. Benedictus Kisdi Episcopus Agriensis; 5. Adamus de Batthian; 6. Adamus Forgacz; 7. Ladislaus Czaky; 8. Nicolaus Palfy; 9. Ladislaus Eszterhazy; 10-11. Gabriel et Georgius Illeshazy; 12. Ladislaus Forgach; 13-[14.] Stephanus Tököly, et ex Nobilibus aliqui. Az OSZK Kézirattárában a Fol. Germ. 1116 forrásban szereplő egyéb nevek (fol. 72r-v): [13.] Matthias Ostrosich és [14.] Franciscus Forgach.

⁴⁴⁰ MNL OL A 95, Nr. 6. (1647) fol. 3v-fol. 4r: [1.] Bulgariae – Stephanus Forgacz; [2.] Cumaniae – Comes Franciscus Forgacz; [3.] Ladomeriae – Comes Gabriel Illésházy; [4.] Galliciae – Comes Dionysius Széczy; [5.] Sclavoniae – Comes Nicolaus Palfy; [6.] Croatiae – Comes Ladislaus Esterhazy; [7.] Serviae – Ladislaus Forgacz; [8.] Ramae – Valentinus Czobor; [9.] Dalmatiae – Ladislaus Barkoczy; [10.] Hungariae – Comes

vitézi címmel kitüntetettek nevei között;⁴⁴¹ valamint 4. a koronázási lakoma során a tényleges szolgálatot teljesítő magyar udvari méltóságok nevei mellett.⁴⁴²

Az aransarkantyús vitézi cím történetét és hátterét, valamint viselőinek teljes listáját nem tárta fel ez ideig a kutatás.⁴⁴³ Az viszont tényként rögzíthető, hogy a cím általában „a magyar királyok koronázásakor adott cím és kitüntetés”, mely „az Anjou-korból ered, [ám] viselői saját renddel, jelvénnel, szabályokkal és jogokkal nem rendelkeztek”.⁴⁴⁴ A lovaggá ütésre az új uralkodónak a koronázási szertartás során történt felövezése után kerülhetett sor. A cím eredetével kapcsolatban feltételezhető, hogy I. Anjou Károly uralkodásától vált szokássá a koronázási szertartás elemeként aransarkantyús vitézek avatása, melyre a XVI. századtól Pozsonyban megtartott koronázások alkalmával a koronázótemplombeli egyházi szertartás után, a ferences templomban, a ceremónia első világi elemeként került sor. „A főoltár előtti trónuson ülő uralkodó előtt a nádor vagy a kancellár kikiáltotta a felavatandók nevét; a megnevezett letérdelt a trónus előtt, az új király pedig díszkarddal három gyenge ütessel illette”.⁴⁴⁵ A koronázási ordó szerint 1647-ben ez a nádor közreműködésével történt, mégpedig az ekkor már hagyományosan Szent István kardjának tartott koronázási karddal, amelyet a magyar koronázási jelvények között ugyancsak a koronáladában őriztek.⁴⁴⁶ Aransarkantyús vitézi címet olyan főnemesi (ritkábban köznemesi és hivatalnoki) családból származó férfi nyerhetett, aki harcokban vagy az uralkodónak tett egyéb szolgálatokkal tűnt ki. Elsősorban Kovachich Márton György régi gyűjtései⁴⁴⁷ alapján lehet tudni, kik kapták meg

Gabriel Erdődy. A tényleges sorrend nyilván a következő volt (OSzKK, Fol. Germ. 1116, fol. 4r): „Vexilla [1.] Hungariae; [2.] Dalmatiae; [3.] Croatiae; [4.] Sclavoniae; [5.] Ramae; [6.] Serviae; [7.] Galitiae; [8.] Lodomeriae; [9.] Cumaniae és [10.] Bulgariae.

⁴⁴¹ A lista Kovachich Márton György magyar országgyűlésekről összeállított gyűjteményében maradt fenn: MNL OL N 114, 2. kötet, 1647. Két hiba, ill. tisztázandó adat: 1. Az étekgók (dapiferi) között Dionysius Zichy szerepel Széchy helyett; 2. Az aransarkantyús vitézek listájában felsorolt 32 név között – egyetlen forrásban sem szerepel Esterházy Gáspár neve. A Vezekénynél elhunyt négy Esterházy közül az irodalom (Eszterházy János, 1901, 192) László mellett következetesen Gáspárnak tulajdonít aransarkantyús vitézi címet.

⁴⁴² Ezekről részletesen: PÁLFFY 2004, 1082.

⁴⁴³ A meglévő források adatai bizonyos esetekben nem egyeznek, pl. az 1608-ban, II. Mátyás által avatott aransarkantyús vitézek listája eltérő Kassics művében (KASSICS 1840, 304) és az OSzK Kézirattárában: Fol. Germ. 1116, fol. 28v.

⁴⁴⁴ <http://lexikon.katolikus.hu/A/aranysarkanty%C3%BAs%20vit%C3%A9z.html> (2013. jan. 6.)

⁴⁴⁵ PANDULA 2003, 133.

⁴⁴⁶ „Thronus in claustro pro Rege extruendus, in quo consedens [...] in habitu creat Equites Aureatos, gladio S. Stephani recuictus per cubicularium Magistr[orum], ac Supremum cubicular[ium] Regis, clenodia deposita maniant ad Thronum, prout in summo templo, apud eosdem, quibus incumbit ex officio. Palatinus consignata in Cathalogo, seriatim pronuntiabit nomina creandorum in Equites Aureatos. In Equites Aureatos creandi. etc. Peracta creatione Equitum Auratorum, Maiestas Regia egrediatur, et extra Templum insidet Equo. Sic etiam caeteri Praelati, Barones, et Magnates, eodem ordine vexilla, et clenodia praeferuntur, prout factum fuerat, et fiet progressus extra portam Sancti Michaelis.” MNL OL A 95, Nr. 6 (1647), fol. 5v–fol. 6r.

⁴⁴⁷ Solennia inauguralia c. műve, illetve a magyar országgyűlésekről: MNL OL N 114, 2. kötet. A Kovachich által összeállított listák jó kiindulópontot jelentenek, de pontatlanságokat is tartalmaznak.

a címet az uralkodótól Az Esterházy famíliából érdemes őket a következő táblázatban név szerint is számba vennünk.

8. táblázat: Az Esterházy-család tagjai a XVII. századi király- és királyné-koronázásokon, illetve aransarkantyús vitézek az Esterházy-család tagjai közül (XVII–XVIII. század)

Esterházy Miklós (főrendként)	Pozsony, 1618. júl. 1., II. Ferdinánd koronázásakor; Magyarország zászlaját vitte ⁴⁴⁸	Kassics, 304.; forrásbeli adat a cím használatára; ⁴⁴⁹ neve a koronát őrzők között: OSzKK, Fol. Germ. 1116, fol. 50v
Esterházy Gábor	1618 + Sacrae Caesareaeque Maiestatis Consilarii	BEL 2012, 178.
Esterházy Dániel ⁴⁵⁰ (nemesi rendből)	Pozsony, 1618. júl. 1., II. Ferdinánd koronázásakor (+ ugyanekkor étekgó is volt; OSzKK, Fol. Germ. 1116, fol. 57r) Sopron, 1625 Pozsony, 1638 Pozsony, 1647. jún. 16.	Kassics, 305; OSzKK, Fol. Germ. 1116, fol. 54v: „ <i>Custodes portar. claustr. ordinantur ex Hungaris duo magnates Stephanus Osztroth et Stephanus Pograni Egregii Daniel Eszterhas Stephanus Szolios</i> ” – de az 1618. évi koronázás alkalmával avatott aransarkantyúsokkal kapcsolatban csak annyit ír, hogy „Dnus Comes Georgius a Zrino et alii Dni”
Esterházy Pál (nemesi rendből)	Pozsony, 1618. júl. 1., II. Ferdinánd koronázásakor; + consiliarius caes. (1640)	Kassics, 305
-	1625. dec. 8. ⁴⁵¹	-
Esterházy László	1647. jún. 16. Horvátország zászlaját vitte	MNL OL A 95 (1647), nr. 6, fol. 6v
Esterházy Farkas	1647. jún. 16. (étekgó) 1655. jún. 6. (Eleonóra királyné koronázási lakomáján étekgó) 1655. jún. 27. (étekgó)	MNL OL A 95 2. doboz, (1647), nr. 6, fol. 7r MNL OL A 95 2. doboz, (1655), nr. 8, fol. 40v MNL OL A 95 2. doboz, (1655), nr. 8, fol. 17r
Esterházy Gáspár ⁴⁵²	NINCS ADAT!	<i>Eszterházy 1901, 192.</i>
Esterházy Pál (1635–1713)	1647 - tánc ⁴⁵³ 1653 – IV. Ferdinánd római	MOHL 1924.

⁴⁴⁸ PÁLFFY 2010b, 31–34.

⁴⁴⁹ OSzK, Kézirattár, Analekta 1468 („Esterházy Miklós nádor levelei; XVII. századi másolatok”); Esterházy Rákóczi György erdélyi fejedelemhez írt levelének másolata, 1636. okt. 15.; OSzKK, Quart. Lat. 759, fol. 2r.

⁴⁵⁰ Kamarás és magyar tanácsos is volt (már 1645 előtt).

⁴⁵¹ Esterházy Miklós országos főméltóságként (nádor) volt jelen; Esterházy Dániel (szerepe: a koronázási lakomán a nunciusként adta a törlőkendőt).

⁴⁵² ESZTERHÁZY 1901, 192. Kétszer is állítja Gáspárról, hogy aransarkantyús vitéz volt, de a koronázásokkal kapcsolatos forrásokban nem fordul elő a neve.

⁴⁵³ „Azon gyűlésben Leopoldina császárné magyar táncot kívánt látni; engem azért felvitetvén a várba, ott költött táncolnom a magyarországi kisasszonyokkal a császár és császárné előtt. Volt pedig akkor igen jó táncos kisasszony Esterházy Rebeka, szegény Esterházy Pál uram leánya s mások is voltak, de azzal köllött az oláh táncot járnom. Ki igen jó táncos vala. *Mars Hungaricus* 1989, 312; MOHL 1924.

	királlyá koronásásakor (Regensburgban) lovaggá ütötték ⁴⁵⁴ 1655. jún. 6. (conservator coronae); „serenissimo archiduci” – (mantile subministrabit:) kalocsai érsek; perillatorem comes Paulus Esterhazy; 1655. jún. 6.: a koronázáson Szerbia zászlaját vitte	MNL OL A 95, 3. d., fol. 35r, fol. 40r; MNL OL A 95 3. doboz (1655), fol. 48v („Memoriale circa coronationem ... Imperatricis in Reginam Ungariae”)
Esterházy János	1655. jún. 6. (Eleonóra királyné koronázási lakomáján étékfogó) 1655. jún. 27. (étékfogó)	MNL OL A 95 3. doboz, (1655), nr. 8, fol. 40v MNL OL A 95 3. doboz, (1655), nr. 8, fol. 17r
Esterházy Zsigmond	1655. jún. 6. (Eleonóra királyné koronázási lakomáján étékfogó); ugyanaznap: a Szent Márton templom előtti rendért felügyelt a Magister Janitorum Regalium mellett (rajta kívül: Pálffy Miklós, Wesselényi Ádám, Ferdinandus a Kolonicz); 1655. jún. 27. (étékfogó)	MNL OL A 95 3. doboz, (1655), nr. 8, fol. 40v MNL OL A 95 3. doboz (1655), fol. 48r („Memoriale circa coronationem ... Imperatricis in Reginam Ungariae”) MNL OL A 95 3. doboz, (1655), nr. 8, fol. 17r
Esterházy Miklós (Esterházy Pál érsekújvári kapitány fia[?])	1655. jún. 6. (Eleonóra királyné koronázási lakomáján étékfogó)	MNL OL A 95 3. doboz, (1655), nr. 8, fol. 40v
Esterházy Sándor, <i>eques aureus</i>	1655. jún. 27. (étékfogó) 1655. jún. 6. (Eleonóra királyné koronázási lakomáján étékfogó)	MNL OL A 95 3. doboz, (1655), nr. 8, fol. 17r MNL OL A 95 3. doboz, (1655), nr. 8, fol. 40v BEL 2012, 178
Esterházy Dániel (ifj.), <i>eques aureus</i>	1674[!]	BEL 2012, 178
Esterházy László, <i>eques aureus</i>		BEL 2012, 178
	1687. dec. 9.	
-	1712. máj. 22.	-
Gróf Esterházy Mihály	1741. jún. 25.	
Gróf Esterházy Károly	1741. jún. 25.	

Esterházy László számára szimbolikus jelentősége volt mind a címnek, mind pedig az **1647. évi koronázás** alkalmából kapott különleges feladatának: a koronázási ordó tanúsága szerint is Horvátország zászlaját vitte⁴⁵⁵ (a pontosság kedvéért: a zászlóvivés időben megelőzte aransarkantyús vitézzé avatását, amelyre csak a koronázás után kerülhetett sor).⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ „A koronázási szertartások végeztével az új német király 14 vitézt lovaggá ütött, köztük volt Nádasdy és Esterházy is.” MOHL 1924.

⁴⁵⁵ ÖStA, HHSStA, Ältere Zeremonialakten, Kart. 3, 16. Juni 1647.

⁴⁵⁶ Gedruckte Relation der Krönung Ferdinand IV. zum König von Ungarn in Pressburg 16/II. 1647. „Ordo Coronationis” fol. 1–12, 1–6.

Kiemelendő, hogy a zászló ráadásul fennmaradt: restaurálva a fraknoi várban, az atya által létrehozott családi kincstárban tekinthető meg. Kétségtelen tény, hogy az ebben az időpontban már Sopron vármegye főispánjaként, 1647 letelezésétől pedig császári kamarási tisztséget, vagyis ennek megfelelően arany kulcsot viselő Esterházy László számára messze többet jelentettek ezek a címek és feladatok egyszerű formalitásnál, illetve valamiféle üres protokollnál. A koronázáskor betöltött szerep gyakorlatilag nem csak a politikai elithez, sőt annak legfelső rétegéhez való tartozást reprezentálta, hanem a Magyar Királyság politikai elitje által történt tényleges elfogadást is. Sokat mondó jelentősége volt így annak is, hogy Pálffy Miklós⁴⁵⁷ mellett László gróf volt a koronázási lakoma során az uralkodói asztalnál szolgálatot teljesítő előmetélő.⁴⁵⁸ A koronázási szertartáson megjelenő jelvények és címerek hatalmi reprezentációja mellett tényleges szerepet kaptak a magyar királyi udvari méltóságok (étkefogó-, pohárnok-, udvar-, ajtónállómester és főkamrás), valamint azok a kijelölt személyek, akik előre meghatározott rend (koronázási *ordo*) által különböző feladatokat láttak el (pohárnokok, étkefogók, előmetélők, ajtónállók). A fennmaradt források⁴⁵⁹ között eltérés is mutatkozik: mintha az előre eltervezett rend és az tényleges esemény rendje között lettek volna különbségek,⁴⁶⁰ ami a korban nem számított ritkaságnak.⁴⁶¹

A résztvevők funkciói és szerepei a korban mindenki számára beszédesen szimbolizálták az eliten belüli hatalmi hierarchiát. A koronázási lakoma során megkülönböztetett pozíciója volt a királyi asztalnál helyet foglaló személyeknek, ülésrendjüknek és természetesen a körülöttük szolgálatot teljesítőknek.⁴⁶² Esterházy László a királyi asztalnál szolgálatot teljesítő két előmetélő közül az 1. számú volt, vagyis személyesen

⁴⁵⁷ Pálffy Miklós (1619–1679) „Főajtónálló, Pohárnokmester, Pozsony vármegye főispánja” – NAGY Iván IX 2., vö. RMNy III. 1845.

⁴⁵⁸ PÁLFFY 2004, 1082.

⁴⁵⁹ Az országgyűlési iratok: MNL OL A 95, 2. d., nr. 6. és Fol. Germ. 1116.

⁴⁶⁰ Az uralkodói asztalnál szolgálók rendjét az országgyűlési iratok között fennmaradt ordó a következőképpen írja le (ez néhány ponton eltér az OSzK Kézirattárban őrzött ordótól, Fol. Germ. 1116, fol. 12v):

(Vö. Pálffy G., Koronázási lakomák, 1082. – itt Esterházy László és Pálffy Miklós van az uralkodói asztalnál feltüntetve (a Fol. Germ. 1116, fol. 12v-nek megfelelően), míg az orsz. gyűlési iratok között Pálffy Miklós a nuncius mellett lévő étkefogó: vö. MNL OL A 95, 2. d. (1647), nr. 6, fol. 6v): „Prandenti Suae Maiestati hi servient:

Dominus Magister Curiae adstabit Suae Maiestati Regiae cum Scipione.

Dominus Magister Janitorum habebit curam porta domus, in qua Prandium sumetur.

Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestati lavacrum porriget Marchio Padensis; mantile subministrabit Cardinalis ab Haragh.

A prandio vero lavacrum Comes **Ladislaus Eszterhazy**, et Mantile Marchio Padensis.

A latere Suae Maiestatis Regiae manebit D. Comes Georgius Erdödy.

Lavacrum porriget Dominus Comes Palatinus, mantile subministrabit Dominus Archiepiscopus Strigoniensis.

Praescindet Comes **Ladislaus Eszterhazy**, poculum ministrabit Dominus Pincernarum magister.

[fol. 7r] A prandio vero Dominus Magister Curiae Mantile, lavacrum vero D. Cubiculariorum Magister.

Ad mensam Minorum Nunciorum praescindet D. Nicolaus Pálffy” [...]

⁴⁶¹ PÁLFFY 2004, 1033–1037, passim.

⁴⁶² PÁLFFY 2004, 1082.

és közvetlenül ő szolgálta ki (a lakoma ülésrendje szerint) III. Ferdinánd császár és királyt, a frissen megkoronázott IV. Ferdinándot, Lippay György esztergomi érseket és Ernst Adalbert von Harrach bíborost, prágai érseket. A királyi asztalnál foglalt helyet még Draskovich János nádor, Camilo Melzi pápai nuncius, Terranova hercege, don Diego de Aragón és a velencei követ is; mellettük Pálffy Miklós volt az előmetelő. A hatalmi reprezentáció szempontjából vitathatatlan, hogy Miklós nádor rangidős fia 21 évesen a királlysági eliten belül ekkor már kimagasló szimbolikus pozícióban volt. Erre utal egyébként az is, hogy a koronázást megelőzően, 1647. június 6-án a koronázási előkészületek kapcsán is feltűnik Esterházy László neve: a rendek elhatározásából ekkor ellenőrizték a koronázási ékszerek épségét és a helyszínen jelenlévő urak között Esterházy Dániel és László neve is szerepel.⁴⁶³

Érdeemes végigtekinteni az aransarkantyús vitézi rangot 1647-ben elnyerők (32 fős) listáján:⁴⁶⁴ a nevek sorrendje is igen lényeges, hiszen az országos főméltóságot viselőket és a grófi címet viselőket követik a méltóságot (még) nem viselő bárók (mágnások), majd a lista további részében szerepelnek azok a nemesek, akik nem tartoztak a főrangúak soraiba. Mindegyik személy pályáján más-más funkciója volt az aransarkantyús címnek; a nevek mellett zárójelben az alábbi táblázatban az illetők életkorát tüntetem fel. A **félkövérrel** kiemelt személyek a koronázást követő lakomán **étekfogó**ként is szolgáltak. Végül külön szerepelnek azok, akik étekfogóként jártak el, azonban aransarkantyús címet nem kaptak:

9. táblázat: A IV. Ferdinánd magyar királyi koronázási ceremóniáján, 1647. június 16-án aransarkantyús vitézzé avatottak listája

1.	Gr. Batthyány Ádám (37)	17.	Forgách László
2.	Gr. Forgách Ádám (46)	18.	Tököly István
3.	Gr. Zrínyi Miklós(27)	19.	Esterházy Farkas
4.	Gr. Csáky László	20.	Forgách István
5.	Gr. Erdődy György (33)	21.	Palocsay Gábor
6.	Gr. Erdődy Gábor (32)	22.	Keglevics Zsigmond
7.	Gr. Nádasdy Ferenc (24) ⁴⁶⁵	23.	Révay Miklós
8.	Gr. Esterházy László(21)	24.	Révay Dániel

⁴⁶³ „Anno 1647 die 6 Junii ex Deliberatione et Consensu totius Regni revisa esta Sacra Regni Hungariae Corona cum ad eandem pertinentibus clenodiis iuxta Praescriptum Regestum, nullusque repertus est defectus tam circa eandem Coronam quam clenodia eiusdem.” MNL OL P 125 (Esterházy Pál nádor iratai), Vegyes iratok, 4690. sz. film.

⁴⁶⁴ „II. Mátyás 28, II. Ferdinánd 27, III. Ferdinánd 24, III. Károly 6, Mária Terézia 44, II. Lipót 33, V. Ferdinánd 27 aransarkantyús vitézt avatott.” TAKÁCS 1993, 384.

⁴⁶⁵ Nádasdy (III.) Ferenc 1623. január 14-én, Csejtén született. TOMA 2005a, 33.

9.	Gr. Pálffy Miklós ⁴⁶⁶	25.	Gr. Kollonics Ferdinánd; comes Ulricus a Kolonicz ⁴⁶⁷
10.	Gr. Illésházy Gábor	26.	Osztrozich (Ostorius) Miklós, Pál és Mátyás⁴⁶⁸
11.	Gr. Széchy Dénes⁴⁶⁹	27.	Pálffy András ⁴⁷⁰
12.	Gr. Illésházy György	28.	Viczay Ádám
13.	Gr. Forgách Ferenc	29.	Földváry Miklós
14.	Kéry János (<i>magnificus</i>)	30.	Spáczay Márton
15.	Barkóczy László	31.	Jankovics János
16.	Czobor Bálint	32.	Egresdy Boldizsár

Az aransarkantyús vitézek listáján nem szereplő étekkfogók:

Révay László, Cziráky Ádám, Esterházy Tamás, Esterházy Zsigmond, Petróczy István, Balassa Bálint, Bercsényi Imre és László.

A koronázás időpontjában Esterházy László már császári kamarás volt. Kinevezését a korszakbeli többi magyar kamarással (lásd a 10. táblázatot) érdemes párhuzamba állítani. Az alábbi szempontokat alapul véve a nevek közül elkülöníthető azoknak a személyeknek a csoportja, akik IV. Ferdinánd koronázása után aransarkantyús vitézi címet nyertek, a koronázás alkalmával a magyar királyi udvar méltóságai közül valamely tisztséget is betöltöttek, valamint a koronázási ceremónia során a reprezentációban valamely kiemelkedő szerepet vittek, és ezenfelül még császári kamarási címük is volt. Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy az ezen szempontok szerint megnevezhető 15 személy a Magyar Királyság politikai elitjéből a legjelentősebb feltörekvőknek, a jövőbeli várományosoknak tartott személyek csoportja: gr. Illésházy Gábor, gr. Széchy Dénes, gr. Illésházy György, gr. Forgách Ferenc, Barkóczy László, Czobor Bálint, Forgách László, Thököly István, Esterházy Farkas, Palocsay Gábor, Keglevich Zsigmond, valamint az Ostrosichok (Miklós, Pál és Mátyás) és Viczay Ádám. Ennek a „listának” megbecsült és biztos tagja volt gróf Esterházy László, noha fontosnak tartom azt is hangsúlyozni, hogy pályája nem volt „párját ritkító”,

⁴⁶⁶ gr. Pálffy IV. Miklós; róla: JEDLICKA 1910, 505–507.

⁴⁶⁷ Neve csak a Fol. Germ. kéziratban szerepel (a kézirat végén, a fol. 77v és a fol. 78r között, külön lapon), vagyis csak a tervezetben, tehát ténylegesen nem avatták aransarkantyús vitézzé.

⁴⁶⁸ Személyükről: RMNy III. 1855.

⁴⁶⁹ OSzKK, Fol. Germ. 1116, helyesen szerepel a név.

⁴⁷⁰ Andreas Palffy helyett Stephanus Petróczi neve szerepel a Fol. Germ. 1116 kéziratban. Ugyanott, a kézirat végén: „Excel[lentissi]mo Comiti D[omi]no Kiffenheller [Khevenhüller] assignan. Róla írja Csáky László Batthyány Ádámnak: „[az erdélyi fejedelem hadai] az szombathi pajtákat megütvén, s vigyázatlanul találván az mieinket, veszték valami negyvenen Pálfi András hadában, szerencsájükre lévén az nagy sötét etczaka” (Bécs, 1645. jún. 26., MNL OL P 1314, nr. 8454)

hiszen pusztán a címeket és rangokat figyelembe véve rajta kívül másokat is ki lehetne emelni, akik hozzá hasonló karriert futottak (Erdődy Gábor, Révay László stb.), csak éppenséggel nem voltak „nádorfiak”.

10.táblázat: A magyar nemesség tagjai közül kinevezett császári kamarások (Esterházy László és kortársai)

Magyar kamarások	1647-ben a koronázáskor:	A kamarási eskütétel időpontja
Barkóczy László, 1601-1659	aransarkantyús vitéz	1634-től (33)
Ráttkay Zsigmond Frigyes	-	1634-től
gróf Zrínyi Miklós (ekkor 17 éves)	aransarkantyús vitéz	1637. december 30. (17)
gróf Forgách Zsigmond		1638. január 17.
gróf Csáky László	aransarkantyús vitéz	1642. március 17.
gróf Erdődy Imre		1643. szeptember 1.
gróf Nádasdy Ferenc (1623-1671)	aransarkantyús vitéz	1644. február 13. (21)
gróf Illésházy György (1625-1689)	aransarkantyús vitéz	1646. szeptember 5. (21)
gróf Forgách Ádám	aransarkantyús vitéz	1646. szeptember 21. (45)
gróf Wesselényi Ferenc		1646. szeptember 21. (41)
gróf Erdődy I. György	aransarkantyús vitéz	1646. szeptember 24. (33)
gróf Zrínyi Péter		1646. szeptember 29. (25)
Gróf Esterházy László (21 évesen)	aransarkantyús vitéz	1647. január 1. (21)
Forgách Ferenc	aransarkantyús vitéz	1647. június 17.
gróf Pálffy Miklós	aransarkantyús vitéz	1648. december 4.
gróf Batthyány Ádám	aransarkantyús vitéz	1649. március 29.(?)
Frangepán György		1649. április 3.
Balassa Imre		1649. április 18.
Révay Dániel	aransarkantyús vitéz	1649. május 25.
Csáky Ferenc		1649. május 31.
Mikulich Sándor		1650. március 25.
gróf Illésházy György		1651. április 2.
Serényi Gábor (1615–1664)		1651. augusztus 27.
Pázmány Miklós		1652. január 9.
Szunyogh Gáspár		1652. január 14.

gróf Homonnai Drugeth György		1652. április 4.
Balassa Bálint		1652. április 7.

III.4. A magyar politikai elit csúcsának közelében: magyar királyi tanácsos (1652)

Esterházy László címei közül *magyar királyi tanácsosi*⁴⁷¹ kinevezésére került sor legkésőbb, nevezetesen 1652. április 3-án. Ha címeinek jelentőségét vizsgáljuk, akár a bécsi udvar szemszögéből nézve az udvarhoz közel álló magyar nemesség hierarchiájában, akár a magyar politikai elit hierarchiáján belül, a következő állapítható meg: László gróf esetében folyamatos és következetes előrelépése, valamint címekkel jelzett szimbolikus elismerései fokozatosan erősítették meg pozícióját az elitben. Ennek egyfajta betetőzése volt királyi tanácsosi kinevezése 1652-ben, amelynek megszerzését követően a következő lépés már valamely olyan hivatal személyével történő betöltése lett volna, amellyel az országos főméltóságok sorába emelkedett volna. Ebből a szempontból tanulságosnak tűnik *Miklós nádor gyermekeinek, Lászlónak és Pálnak az előrelépését*, a megszerzett címek és tisztségek, valamint életkoruk összevetése révén, összehasonlítani:

11. táblázat: Esterházy László és Pál méltóságszerzései és azok időpontjai

	Esterházy László	Esterházy Pál
császári kamarás	21 évesen (1647. január 1.)	20 évesen (1655. március 19.)
végvári (katonai) tisztség	22 évesen (1648. november 6., Pápa)	17 (1652. szeptember, Pápa)
Főispán	20 évesen (1645. szeptember 25.)	17 évesen (1652. szeptember)
magyar királyi tanácsos	25 évesen (1652. április 3.)	20 évesen (Pozsony, 1655. július 1.)
országos főméltóság	–	26 évesen (magyar királyi udvarmester, 1661)

⁴⁷¹ Tanácsosi kinevezése: MNL OL P 108, Rep. 2/3, Fasc. B, Nr. 27. III. Ferdinánd, Szelepcsényi György nyitrai püspök; Ruttkay András (magyar királyi titkár) aláírásával: „[...] Spectabilis ac Magnifici Comitum Ladislai Eszterhazy de Galantha, perpetui de Frakno, Comitatus Soproniensis Supremi Comitum, Praesidiique nostri Papensis Supremi Capitanei, et Cubicularii nostri, quae ipse Sacrae primum Regni nri Hungariae Coronae, et deinde Maiestati nostrae, iuxta temporis occasionisque, exigentiam fideliter exhibuit et impendit, ac imposterum quoque, sicuti de ipso benigne nobis persuasum habemus, omni fidelitatis et constantiae studio exhibere et impendere non cessabit. Eundem itaque Comitem Ladislaum Eszterhazy, ita exigentibus bonis suis qualitatibus, in numerum et ordinem fidelium Consiliariorum nostrorum, (: recepto ab eodem solito quoque); et consueto Consiliariatus Juramento :) recepimus, aggregauimus et annumerauimus. Volentes et per expressum decernentes, ut tam consueto suo salario ex Camera nostra Hungarica pendendo, quam vero aliis omnibus honoribus, privilegiis, praerogatiuis et libertatibus, quibus ceteri Consilarii nostri hungarici, utuntur, fruuntur et gaudent, uti, frui et gaudere per omnem vitam possit et valeat. [...] Datim in Civitate nostra Vienna Austriae, die tertia Mensis Aprilis, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Quinquagesimo secundo. Regnorum nostrorum Romani Decimo XXto, Hungariae et reliquorum Vigesimo septimo, Bohemiae vero anno Vigesimo quinto.”

Nádor	–	46 évesen (1681)
titkos tanácsos	–	Bécs, 1679. június 26. ⁴⁷² (44 évesen)
hercegi cím	–	52 (1687. december 8.), római szent birodalmi hercegi cím

A fenti adatok szerint Esterházy Pál karrierje valamivel gyorsabban ívelt felfelé, noha rögtön le kell szögezni, hogy László halála Pál indulását – a rangszerzések szempontjából – nagyban segítette.⁴⁷³ Ráadásul Pál a korban a leggyorsabb karrierek egyikét futotta be Magyarországon, miként az újabb kutatások ezt feltárták.⁴⁷⁴ Másként fogalmazva: ha László nem halt volna meg 1652-ben, előbb-utóbb szinte bizonyosan országos főméltóság viselőjévé vált volna. Ez esetben viszont Pál emelkedése lassabb lett volna és bizonyára más irányt is vehetett volna. Utólag úgy tűnik, hogy kettejük közül Pál volt a nagyobb formátumú és a tehetségesebb, vagy legalábbis ezzé vált hosszú és sikeres élete folyamán. Bátyja hősi halála viszont nem elhanyagolható módon járult hozzá ahhoz, hogy Pál – személyes érdemeit és ragyogó tehetségét nem vitatva – történelmi léptékkal mérve, még apjához képest is rendkívülinek tekinthető politikai pályát futhatott be. S ami témánk szempontjából kiemelten lényeges: Pál mindezt tudta és érzékelte, így egyáltalán nem véletlen, hogy bátyja emlékét méltó módon igyekezett megőrizni.

Végül az Esterházy-család más tagjainak karrierjeire utalva érdemes még jelezni, hogy Eszterházy Dániel bátyja (Miklós) támogatásával elért bárói címszerzését követően maga is

⁴⁷² MNL OL P 108, Rep. 2/3, Fasc. B, nr. 28, 29.

⁴⁷³ 1652. szeptember 14-én kelt az az uralkodói diploma, amellyel III. Ferdinánd Esterházy Pált Sopron vármegye főispánjává nevezte ki. Az uralkodói kinevezésének szövege részletesen méltatja László hősi halálát: [...] „... Palatini, quam vero Filii ejusdem spectabilis itidem ac Magnifici olim Comitis Ladislai Eszterházy, de praedicta Galantha, perpetui de Frakno, et Comitatus Soproniensis supremi, Comitatus Praesidii nostri Papensis supremi Capitanei, Camerarii et Consiliarii nostri, quae ipsi summa cum nominis sui laude, et celebri fama, Sacra^{ae} primum Regni nostri Hungariae Coronae, Augustissimae[ue] Domui Nostrae Austriacae, ac deinde Majestati Nostrae, ille quidem in Officio et dignitate Palatinali ab initio felicitis Regiminis nostri, pro Locorum et Temporum varietate, fideliter constanter et indefesso studio, hic vero in nuperrima eruptione Turcarum in Conflictu cum iisdem facto, amore gentis, et Religionis Christianae, patriae[ue] suae salute, nec non zelo eliberationis quam plurimorum Christianorum Captivorum, praemanibus et vinculis Turcarum existentium et ingemiscentium viriliter pugnando, et compluribus Lethalibus Vulneribus acceptis cum frage propria manu multorum hostium illata forniter occumbendo exhibuerunt et impederunt. Illud etiam prae oculis clementer habentes, quod fidelium nostrorum animi tanto ferventius ad praeclara tam de nobis, quam etiam Patria, benemerendi studia, excitentur, si videant experiantur[ue] benegestorum praeclarorum[ue] facinorum suorum fructum ac emolumentum ad suos quoq[ue] posteros et successores esse derivan[?]. Cum igitur ex his respectibus tum vero potissimum ex benigna nostra propensione honorem Comitatus Soproniensis, ad praesens, per praedeclaratum obitum antelati Comitis Ladislai Eszterházy vacantem simul cum omni consueta jurisdictione, solitio[?]q[ue] obventionibus, proventibus et emolumentis, durante nostro beneplacito, Fideli pariter nostro spectabili ac Magnifico Comiti Paulo Eszterházy de praefata Galantha, filio, et Fratri antelatorum clementer dandum duximus et conferendum; ita tamen, ut ipse nobis juramentum Fidelitatis servandae praestare, iudicium et justitiam circa personarum delectum, omnibus ex aequo administrare, omnesque status et ordines in praefato Comitatu Soproniensi in iuribus et libertatibus ipsorum conservare debeat, et teneatur, [...]” MNL OL P 108, Rep. 2/3, Fasc. C. Nr. 46 (MNL OL, Mikrofilmtár, 13981. sz. film)

⁴⁷⁴ PÁLFFY 2009d, 881–882.

nagyon tudatosan és figyelemreméltó módon építette mind saját maga, mind gyermekei karrierjét. 1625-ben, III. Ferdinánd, majd 1638. február 14-én, Mária Anna királyné koronázásán maga is teljesített szolgálatot, az Esterházy-család több más tagjával együtt. Fontos kiemelni, hogy ez a törekvés azonban soha nem Miklós nádor gyermekeivel szemben történő versengés vagy rivalizálás volt; a gyermekek életútja sok ponton összefonódott, akár együtt végzett tanulmányaikra (László, Tamás és Gáspár), akár címszerzéseikre gondolunk. Tragikus módon halálukat is egyszerre és egy helyen lelték a vezekényi csatamezőn. Esterházy László mellett pedig Dániel fia, Zsigmond (1626–1701 k.)⁴⁷⁵ is jól ismerte Batthyány Ádám udvarát; a dunántúli és a Kanizsa ellen vetett végek főkapitányának udvarában 1649-ben huzamosabb ideig tartózkodott, nyilván az udvari és katonai élet elsajátítása miatt.

Esterházy László életkorából és kezdeti tapasztalatlanságából adódóan országos főméltóságot természetesen még nem nyerhetett el, de a királyság legbefolyásosabb politikusával ápolt személyes kapcsolatot. Köztük a legfontosabb Pálffy Pál volt. Vitathatatlan, hogy a politikai elit elismert és egyre megbecsültebb tagja volt a királysági főrendek részéről is, sőt az erdélyi fejedelem számára is. Ám ismerte maga az uralkodó, III. Ferdinánd is, és Bécsben is elismerték emelkedő karrierjét. Az udvar gesztusaiban természetesen az apának, Esterházy Miklós nádornak szóló „elismerés” is messzemenően benne volt; mégis egyértelműen kijelenthető, hogy a nádor fia számára – származása, státusa, és persze az apjától örökölt politikai és gazdasági tőke, valamint kapcsolatrendszer okán – ott volt a biztos hely a Magyar Királyság világi elitjében. Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi Zsigmond, valamint II. Rákóczi György Lászlóhoz írt levelei, és a levelek tartalma nyilvánvalóan tanúsítják, hogy az erdélyi fejedelem számára Esterházy László - hangsúlyozom, személyesen ő és nem csak mint „Miklós nádor fia” - potenciális szövetséges volt, aki az 1650-es évek elején már a Pálffy Pál–Zrínyi Miklós–Batthyány Ádám-féle főúri kör felnőttnek tekintett tagja volt a fejedelem szemében. Mivel László gróf apját 7 évvel túlélte, az utolsó esztendőik tekintetében ez kétségbevonhatatlan ténynek tűnik. Esterházy László tehát akkor Magyarország egyik vezető famíliájának első embere volt.

⁴⁷⁵ ESZTERHÁZY 1901, 186.

IV. A magyar arisztokráciában: főúri pártfogók, barátok és ellenlábások

IV.1. Esterházy Miklós „körének” oltalmában?

A szakirodalom ismert megállapítása, hogy Esterházy Miklós nádor még életében maga köré gyűjtötte a tehetséges fiatal főurak egy csoportját: legtöbbször a Zrínyi testvéreket (Miklóst és Pétert), Batthyány I. Ádámot, id. Csáky Lászlót, Forgách Ádámot, Nádasdy Ferencet és Wesselényi Ferencet szokták az „esterházystáknak” nevezett kör tagjai közé sorolni.⁴⁷⁶ E körhöz tartoztak természetesen az Esterházyak familiárisai és sokan az alsóbb nemesség tagjai közül is. A nádor halála utáni években (1646–1653) a magyar politikai elittel kapcsolatban a Pálffy Pál–Lippay György között kialakuló törésvonalat szokás hangsúlyozni. A két említett politikus mögött két elkülöníthető „párt”, illetve csoport jött létre: egyrészt a Pálffy Pál körül „újjászerveződött esterházysták”, másrészt az esztergomi érsek mögött felsorakozók. Ismert, hogy a XVII. századi Magyar Királyság politikáját meghatározó módon elsősorban a nádor és az esztergomi érsek alakította. Politikai elképzeléseik eltérésein kívül gyakran vezetett szembenállásukhoz a két méltóság között óhatatlanul kialakuló rivalizálás és politikai küzdelem (pl. precedencia), aminek megnyilvánulásait sok minden befolyásolta, például a két személy politikusi formátuma, kapcsolatuk az uralkodóval.

Kérdés, mennyiben lehetséges a politikai elit ilyen módon történő „kategorizálása”, „pártokba” sorolása. A kérdést a Habsburg Monarchia bécsi uralkodói udvara körül kialakuló, különböző érdekeltségű hatalmi csoportokkal kapcsolatban is gyakran felteszik, így ennek a nemzetközi történetírásban is meglehetősen nagy irodalma van.⁴⁷⁷ Ugyanakkor Pálffy Pállal kapcsolatban Fundarek Anna már felhívta a figyelmet, hogy a „pártdiszciplinát” sok esetben nem vették komolyan.⁴⁷⁸ Ha például arról volt szó, hogy egy fiágon kiháló gazdagabb család (pl. a Bánffyok) birtokaira a megfelelő információk birtokában az Udvari Kamaránál le lehetett „csapni” (ehhez mindenekelőtt a kamaraelnökkel és a kancellárral kellett jóban lenni), akkor nem haboztak ezt megtenni egymással szemben olyan főurak sem, akiket egyébként sok évtizedes barátság, sőt rokoni és családi kötelék kötött össze. Példaként érdemes a semptei várbirtok Esterházy Miklós általi megszerzése (1638/1639) körül kialakuló helyzetet szemügyre venni. A birtokért ugyanis kezdetben többen is „versenyben” voltak az „Esterházy-párthoz” tartozók közül. Az 1629-ben katolizált Batthyány Ádámmal majdnem mindenki jóban volt (Esterházy, Pálffy, Pázmány, majd később Lippay is). A semptei birtok

⁴⁷⁶ PÉTER 1975, 39–50; PÉTER 1985, 154–184; FUNDÁRKOVÁ 2009, XL.

⁴⁷⁷ A teljesség igénye nélkül: WINKELBAUER 1993, 197–202; HÖBELT, Lothar: Die „spanische Partei” und die Gonzaga-Fraktion. In: HÖBELT 2008, 153–158, passim.

⁴⁷⁸ FUNDÁRKOVÁ 2009, XLIII.

megszerzésére többen is törekedtek: a végül sikerrel járó Esterházy mellett maga Batthyány is, akinek nem romlott meg a kapcsolata Pálffyval (és Esterházyval sem), annak ellenére, hogy Semptével kapcsolatban azt kérte tőle, őt támogassa a birtokszerzésben. Ugyanakkor elvileg az „Esterházy-pártnak” volt tagja a pápai főkapitány Csáky László is, aki Batthyány Ádám sógoraként annak ellenlábasa volt,⁴⁷⁹ így emiatt vele eleve rossz viszonyban volt. Csáky László – Batthyánytól persze függetlenül – szintén meg akarta szerezni Semptét, így a végül befutó Miklós nádor sikere módfelett bosszantotta. Erdődy Gábornak 1639. február 26-án írt leveléből nemcsak a nádor friss szerzeményéről értesülünk, hanem arról is, hogy az Udvari Kamaránál ugyanaz a Schelhardt járt el a birtok ügyében, mint majd 10 év múlva biztosként a kismartoni birtokügyben is. *„Én az Kegyelmed elmeneteli után felindultam vala Bécben, de Kismartonban találván Serhát⁴⁸⁰ uramot, ki is csak szintén akkor érkezék oda Őfelsége hintáján, s vévén eszemben, hogy még a dolgok in pendentí,⁴⁸¹ s zűrzavar között vadnak, magam ajánlása után Serhárt uramnak vissza térek. Csak szintén tegnap hozák Palatinus uram levelét, kiben írja őnagysága, hogy Sentét⁴⁸² Őfelsége megadta őnagyságának kétszázezer forintban, noha ötven ezerrel is többet ígirt Battiani uram, ez nékem mily keserves legyen, Kegyelmed megítilheti. Pálfi Pál uramnak böcsületes, az sógornak hasznos, az kivel az mint elvesztegettette Pálfi Pal jóságát, csak azért is elkárhozik, ha Bajmocozot néki nem adja, az ki is hogy periditáltatik⁴⁸³ az condiciok nem adimplecioiaért,⁴⁸⁴ fül hegyel hallottam, én most azt akarom megkérni. Egyébaránt ezen az egyen kívül, hogy Sentét Palatinus uramnak adták, minden dolgok rosszul vadnak, az kamorások is öszvevesztek, húzzák egymás szakállát. Pálfi és Kolobrád,⁴⁸⁵ Bercheni mind ötet, mind Forgácsot, ad factum honoris akarja citáltatni,⁴⁸⁶ hogy hütök és reverzálisok ellen megcsalták, megesett neki is szegénnek az galgoczi vásárlás [...].”⁴⁸⁷*

A hagyományosan jó Esterházy–Batthyány-kapcsolat ellenére, amely László és Eleonóra házasságával rokonsággá is vált, a helyzetet és érdekeket nagyon is reálsan és józanul átlátó Esterházy Farkas – László 1652. évi halála után – azonnal írt Pálnak, nehogy az utóbbi beengedje a kismartoni várba Batthyány embereit, nehogy azok Batthyány hűségére

⁴⁷⁹ Batthyány Ádám anyjával, Lobkowitz Poppel Évával arra törekedtek, hogy Ádám minél kevesebb vagyónrészhöz juthasson hozzá örökségéből. KOLTAI 2005b, 57–84.

⁴⁸⁰ Schelhardt

⁴⁸¹ függőben

⁴⁸² Semptét

⁴⁸³ Elképzelhető, hogy a „pereó” elpusztul, elenyészik latin szóból: 'elpusztítottatik/' 'elfecséreltetik'.

⁴⁸⁴ a feltételek nem teljesítése

⁴⁸⁵ Kolowrat

⁴⁸⁶ becsületsértési ügyben megidézni

⁴⁸⁷ SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 119, fol. 22–23. Erdődy Gábor levelezése, 1639. február 26.

esküdtesék fel a várbelieket; de még a nádor, Pálffy Pál esetleges érkezésére is azt tanácsolta, maradjon Pál a várban.⁴⁸⁸ Nádasdy Ferencsel kapcsolatban pedig – a fentiekben elmondottak ismeretében teljesen érthetően – fokozottan óvatos volt a család. Sem Batthyáynak, sem Nádasdynak nem mondták el a Pál és Orsolya közötti házasság tervét, sőt, a teljes titokban megkötött házasság híreről Batthyány is csak később szerzett tudomást. Esterházy Pál még 1654. október 18-án írt levelében is „húgom Eszterhás Orsik ökegyelme igen nagy s hirtelen való betegségéről” írt csak neki.⁴⁸⁹

A sokféle egyéni érdek és a konkrét ügyek mentén kialakuló szembenállások ugyanakkor nem jelentették azt, hogy a felek szóba sem álltak egymással, példa erre Nádasdy Ferenc és Esterházy László levelezése a gyakran egészen „heves” kismartoni küzdelem idején, illetve utána is. Az alsólendvai birtokrészben való közös Esterházy–Homonnay–Nádasdy-érdekeltség miatt pedig Nádasdy rendszeresen egyeztetett Lászlóval,⁴⁹⁰ sőt leveleinek többségét baráti hangnemben írta, eltekintve azoktól az esetektől, amikor érdekeinek érvényesítése miatt éppenséggel nem tartózkodott a konfrontálódástól.⁴⁹¹

⁴⁸⁸ MNL OL P 125, nr. 685. Esterházy Farkas Esterházy Pálnak, Szaibersdorf, 1652. szeptember 7.

⁴⁸⁹ MNL OL P 1314, nr. 12715, Esterházy Pál Batthyány Ádámnak, Lakompak, 1654. október 18.

⁴⁹⁰ MNL OL P 124, nr. 783, Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak, Keresztúr, 1647. szeptember 2.: „[...] Nem kétlem, ez ideigh értette Kegyelmed, mi módon akar bennünket az Fiscus az Lindvai joszagban háboritany: meli dologh közönseges lévén méltó, hogy közönseges eggiező értelemmel promotealliuik [előmozdítjuk]. Es fellek-e mys kik eggiüt lészünk el nem mulattyuk hoga töb mediummok közöt Judex Curiae uramat [Pálffy Pált] eő kegyelmét ne requiralliuik pro impetrando contrario mandato; mindazaltal hogj Kegyelmed is ad partem eő kegyelmét requirállia igen szükséges. Annak fölötte hogj masok elméieket is vévén és Benczicz Uramat azon Terminusra disponalia, Hogy a mikor pro Termino Kismartonban eggiüt lészünk annival alkalmatosban mindenekrul io[?]ncludalhasunk. En 4 huius mensis megh indulok Lindvara. Akartam volna Kegyelmed is el johetet volna, hogy ezen dologh jobban végezhetünk volna.”; nr. 788 (Prága, 1648. április 1.): „Én Istennek segetsegeből tegnap ide Pragaban szerencsessen es jo egessegben érkeztem. Otthon letemben elfeleitettem Kegyelmednek irnia, hogy az lindvai Adiudicatoriat in originalibus kezemhez küldette volna, mivel itt fen nagy szukségunk van reiaia, kirul már Ezterhas Daniel uram eő kegyelme bőven informatus, Kegyelmedet az okaért igen kérem minden halasztás nélkül küldgye fel kezemhez első alkalmatossaggal in originalibus.”; nr. 794 (Prága, 1648. ápr. 8.): „[...]Irtam volt e napokban is Kegyelmednek az lindvai joszagra nezve Beczkoban. Eszterhasi Daniel uram ielenleteben valo vegezesünk szerent; hogy az Adiudicata es Diuisionale is szükséges; kerem mast is szeretettel Kegyelmedet, ne halaszsa föl küldeni, mert az itt valo magam dolgai hamar el vegezöndek, s nehez leszen csak arra varakoznom; ki nélkül az nekem adot infomatio szerint semmit nem cselekedhetem.”; nr. 793 (Prága, 1648. ápr. 29.): „[...] Az Kegyelmed levelét Lindvai Diuisionalissal egyjut nagy szeretettel vettem, gondom léssen rea, hogy el ne teveledgyek es Isten haza tévén, magam megh viszem Kegyelmednek. Miuel penigh én azt tudtam hogi az Lindvai Diuisionalissal az Beczko is eggyut legyien, de most latom, hogy másut vagyon, Kegyelmedet nagy szeretettel kérem, hogy azt is mennel hamarab lehet keöldgye fell kezemhez, mivel nem chak az Lindvai dolgot, hanem Beczkoit is eggyut most tractalljuk es azon kívül is már sokáigh itten nem akarnek kesnem.”

⁴⁹¹ Pl. MNL OL P 124, Nádasdy Ferenc levelei Esterházy Lászlónak, nr. 791 (Keresztúr, 1648. február. 12.): a csornai és a hozzá tartozó márci birtokot magáénak vallja és indirekt módon, de perrel fenyegette Esterházy Lászlót; nr. 816: „Nem tudhatom, minemő maga jobbagy felől irion Kegyelmed az lyndvai joszagban, mivel ott én Kegyelmednek semmi joszágát nem ismerem; hanem ha az Orsiczka joszágát érti Kegyelmed, azokaért mivel én azon joszagnak visza szeresehez sok költséggel, faratsagommal jutottam; meg lévén az enyim, senkj joszagat tartanj nem kivanom: a’ mint hogy a’ hegyvam szedesben is csak szinten a’ magamet kivanom. A mi a’ gyülésre valo terminust illetj, mivel en is szinten akorban hagyattam Vasvár megyére terminust és már azon gyülésre való terminust meg is hirdették, félő, hogy ne impediállja egyik a másikat, talan nem ártana ugyan circa illum terminum ha vagy egy hétel Kegyelmed utolb terminalna. A difficultasukrul valo consideratiomat

Mindezekkel kapcsolatban adódik még egy megfontolandó következtetés: az azonos „politikai körhöz” tartozás nem jelentett feltétlenül vagyoni érdekközösséget is. És ezt tudták is a korban; tisztában voltak az érdekekkel és az érdekek érvényesítésére törekvést természetesnek tekintették. Ad absurdum: csak kirívó esetekben botránkoztak meg rajta, mint pl. Pálffy Pál Nádasdy Ferenc fellépésén. Miklós nádor halála után az Esterházyak Szelepcsényi György kancellár pártfogását keresték, sőt, konkrétan arra kérték, hogy pártolja Esterházy László érdekeit az uralkodónál, annak érdekében, hogy ő kapja meg a soproni főispánságot, és Nádasdy Ferenc ne érvényesíthesse az igényeit sem a birtokokat, sem Esterházy Orsolya gyámságát illetően. Pedig Szelepcsényi a „Lippay-körhöz” tartozott. (Persze hova máshová tartozhatott volna, mint a főkancellár csoportjához?) És az is igaz, hogy kitől mástól kérhettek volna az Esterházyak az udvarnál pártfogást, hiszen a magyar udvari kancellár volt az a személy, aki az uralkodó közelében élve és elé járulva, közvetlenül referálhatott a birtokügyek kérdésében is. Ekkor, 1645 őszén Pálffy Pál még kamaraelnök; és jóllehet Esterházy Lászlót legkésőbb 1642-től kezdve személyesen is ismerte, Lászlóhoz írt legkorábbi leveleiről valójában csak 1646 nyarától kezdve tudunk.⁴⁹² Sőt, az is jelképes, hogy először két személynek, Esterházy Lászlónak és Dánielnek címezte levelét. Ám az is ismeretes, hogy Pálffy a kismartoni birtokkal kapcsolatban előállt Esterházy–Nádasdy ellentétben csak azt követően fogta Esterházy László pártját, hogy az Esterházyak elvesztették Regécet. A nádor halálát követően, amikor az Esterházyak érthető módon pártfogókat kerestek, kényszerűen vagy kényszer nélkül, de nem vették figyelembe a Pálffy–Lippay ellentétet, és a „Lippay-párt” emberének a támogatását (is) kérték. A másik méltóság, a Magyar Kamara elnöke – jóllehet tisztségének látszólagos presztízse messze elmaradt az országos méltóságokétól – politikai és pénzügyi jelentőségét tekintve meghatározó volt. Ha valakivel, vele is mindenképpen érdemes volt jóban lenni. A gazdasági célok tehát gyakran felülírták a

Kegyelmednek már meg mondtam, ugy velem alkalmatossab volna ha egy nemellyket Keygelmed azok közül az előbenj Candidatusok közül ki hagyvan, masokat denominalna [nevezne meg].” [Szaiberstorff, 20 Septembris 1651]”; nr. 821: „Meg vallom faidalmassan ertem, hogy mindenekkel czendessegben hozvan mar iobban a dolgaimat, Keygelmed által töb es töb nehezségeket köl szenvednem. Az szaraz vami [Szárázvám] szöleimben keresztet czinaltatot ugy lattam Keygelmed, annak utanna Verbalterem szöleiben is az mint értem, mit intendallion Keygelmed vele; maga tudhattia iobban. Ha vagi adósnak, vagy adózónak tart, nemes ember vagiok, szabad usust exerceáltak az én praedecessorim [felmenőim]; mint egy porig tul törveni nélkül semmit tülem el nem vehet, tör[v]eni szerent meg felelek, Evictorim vadnak, documentumok vadnak, melliek in competenti foro producaltathatnak: es ha nem producaltathatnak, leszen biro az ki igassaot tegyen. Kerem azert szeretettel Keygelmedet, ne hatalmaskodgyék; mert ha se[?]nilotnal[?] nagiobbat tehetnek sok uttal moddal, de tavul legyen az en reszemrül valo ok ad[?], mint hogy az elöt is avval vadoltattam; solgalni sem véteni akarok. De ha Keygelmednek ugyan csak egyelges az kedve, rea gyógyulok en is lassankent; bizoni az igasság mellet en is fogok. Kerem meg is Keygelmedet, vegye inkább szolgalatomat, s ilyen ha mi praetensioia vagion en ellenem is Törvéniel inkább, sem illi uttal, mert bizoni hivalkodo szemmel disputatomat (es nem karomat) nem szemlelhetem. Isten sokaig eltesse Keygelmedet. Ex Szaibersdorff, 20 Octob. 1651.”; nr. 834 (1652. jún. 17.): egy Kismartonban maradt agarát kérte vissza.

⁴⁹² MNL OL P 124, nr. 906, Pálffy Pál Esterházy Lászlóhoz, Stomfa, 1646. július 10.

szilárdnak egyáltalán nem nevezhető politikai csoportosulások érdekeit. Így apja halála után még maga Esterházy László is nem egy esetben átlépett az esterházysták körének határain, még akkor is, ha az esterházysták köre összességében komoly regionális, sőt, országos támogatást biztosított számára.

Esterházy László egyházi személyekhez fűződő kapcsolatait e dolgozat keretei között nem tudom részletesen tárgyalni: önálló feldolgozást kíván a főúr főpapokkal folytatott levelezése és az Esterházy családnak a nádor halálát követő kegyúri működése. Az ellenreformáció és a katolikus megújulás kettős fogalmával leírható folyamat az Esterházy-birtokokon már évtizedek óta zajlott: a térítés, missziózás nagyrészt jezsuita segítséggel történt. Érdeemes kiemelni, hogy a rendnek a Nádasdy-udvar mellett⁴⁹³ az Esterházyak udvarában is fontos volt jelen lenni. A nádor által megteremtett „szokást” halála után fia is továbbvitte: a birtokokon évről-évre szervezett missziók megvalósítását a soproni jezsuiták vállalták magukra. Szerzetesrendek javára tett adományai, a különböző rendekhez (kismartoni és nagyszombati ferencesek, ciszterciek, pápai pálosok, Szent Márton-hegyi bencések, sárfenéki karmeliták, pozsonyi klarisszák stb.), a világi papsághoz (birtokain működő plébánosok) fűződő kapcsolatai jórészt kegyúri működésének megnyilvánulásai.

A jezsuitákkal a nádor halálát követően is szoros maradt a család és Esterházy László kapcsolata. A velük folytatott levelezésen⁴⁹⁴ kívül ezt tanúsítja a soproni jezsuiták historia domusa, amely az Esterházy-birtokokon 1645 előtt végzett nádori missziók (*missio palatinalis*) folytatását adatozza László gróf idejében is. A feljegyzéseknek köszönhetően név szerint ismerjük mind a Nádasdy-, mind pedig az Esterházy-uradalmakban sorra kerülő missziók résztvevőit.

12. táblázat: A soproni jezsuiták missziós tevékenysége Nádasdy III. Ferenc és Esterházy László birtokain

	gr. Nádasdy Ferenc	gr. Esterházy László
1646	P. Michael Tanyi ⁴⁹⁵ P. Iacobus Weltin ⁴⁹⁶	
1647 ⁴⁹⁷	P. Michael Tanyi ⁴⁹⁸ P. Michael Bekaria ⁴⁹⁹	P. Joannes Vicarius ⁵⁰⁰ P. Ioannes Gross ⁵⁰¹

⁴⁹³ A soproni jezsuita kollégium alapításáról, illetve a kollégium működéséhez szükséges beneficiumok és a (Nádasdy család) főúri kegyuraságának összefüggéséről: KÁDÁR 2012, 58.

⁴⁹⁴ Antonellus Ferenc SJ, MNL OL P 124, nr. 215; Békés Pál SJ: nr. 416; Bornemissza András: nr. 424; Nádasdy János SJ: nr. 837–840.

⁴⁹⁵ LUKÁCS: *Catalogi* III., 158; Tanyi, Michael: LUKÁCS: *Catalogi* II., 768.

⁴⁹⁶ LUKÁCS: *Catalogi* II., 787.

⁴⁹⁷ ÖNB, Handschriftensammlung, Ms. 14002. Historia Collegii Soproniensis. Ab ipsis eiusdem initiis Anno 1636 iactis, per continuatam diligenter Annorum seriem, charae Posteritati fideliter tradita, p. 126.

⁴⁹⁸ LUKÁCS: *Catalogi* II., 768; Esterházy Dániel írja 1648. április 26-án (Nagyszombatban) kelt levelében, hogy P. Tanyi beszélt Dániellel előző nap arról a 20 ezer Ft-ról, amivel a kismartoni ügy miatt Esterházy László Nádasdy Ferenc adósa volt. (MNL OL P 124, nr. 52).

1648 ⁵⁰²	P. Michael Tanyi Matthias Vernich ⁵⁰³	P. Joannes Vicarius Joannes Klobusiczki ⁵⁰⁴
1649 (nincs adat)	[Tanyi Mihály]	[Vicarius János], [Franciscus Kopeczky]
1650	P. Michael Tanyi Christophorus Kleinik ⁵⁰⁵	Franciscus Kopeczky ⁵⁰⁶ Joannes Vicarius
1651	?	Joannes Vicarius; Franciscus Kopeczky
1652	?	Joannes Vicarius

Az Esterházy-misszióban a leghosszabb ideig, 18 éven át (1648–1666) tevékenykedett P. Vicarius János SJ: sokoldalúan képzett és felkészült rendtag volt, aki pályája elején leginkább kollégiumokban, majd 1639-től kezdve Sopronban (valamint 1644-ben Bécsben) szónokként és lelkipásztorként is működött, majd 1648-tól élete végéig az Esterházy-misszió állandó tagja volt. Mellette rendszerint nála fiatalabb rendtagok vettek részt a misszióban: P. Joannes Gross SJ Grazból érkezett 1647-ben; őt a következő évben P. Klobusicki János követte, aki pályája végén majdnem két évtizeden keresztül a római Szent Péter Bazilika magyar gyóntatója volt. 1649 és 1651 között a P. Vicariusnál 11 évvel fiatalabb páter, Kopeczky Ferenc SJ volt a misszió vezetője. Összességében elmondható, hogy a rendtartomány kiemelkedően képzett tagjai működtek az Esterházy-birtokokon misszióban: pályájuk elején elsősorban főképp kollégiumokban, azt követően pedig jellemzően lelkipásztori munkát végző tagjai voltak.

A főpapokkal folytatott levelezése rendszerint szorosan összefüggött a fiatal gróf pénzügyeivel. Draskovich György győri püspök például – mint láthattuk – László egyik hitelezője volt. A püspöknek az 1648. évi nemzeti zsinaton történt elítélése után Esterházy Lászlónak több különböző közületnek (rákosi, illetve szombathelyi polgároknak) kellett megadnia tartozását. Emellett a levelezés természetesen a politikai elithez való tartozásával is kapcsolatban állt, hiszen Lippay György esztergomi érsek, Szelepcsényi György kancellár és Széchényi György veszprémi püspök mindannyian a felsőtáblán igen komoly befolyással bíró egyházi rend meghatározó képviselői voltak. Lippay érseknek egyik, a fiatal grófhhoz intézett leveléből⁵⁰⁷ tudható, hogy László idejében Árva megyei birtokain is volt vizitáció.

⁴⁹⁹ LUKÁCS: *Catalogi* III., 186.

⁵⁰⁰ LUKÁCS: *Catalogi* II., 779.

⁵⁰¹ LUKÁCS: *Catalogi* III., 186; *Catalogus generalis*, Pars I. 465.

⁵⁰² ÖNB, Ms. 14002, pag. 132.

⁵⁰³ LUKÁCS: *Catalogi* II. 779.

⁵⁰⁴ LUKÁCS: *Catalogi* II. 643.

⁵⁰⁵ ÖNB, Ms. 14002, pag. 135.

⁵⁰⁶ LUKÁCS: *Catalogi* II. 647.

⁵⁰⁷ Lippay György Esterházy Lászlónak, Nagyszombat, 1651. március 8. TUSOR 1994, II., 180–181.

IV.2 A külföldi kapcsolatok

A kortársak számára Esterházy László mindenképpen azon személyek közé tartozott, akik érettebb, tapasztaltabb emberekké válván idővel, potenciálisan a legmagasabb rendi és országos főméltóságok, köztük akár a nádori cím várományosai lehettek. A vitéz ember hírében álló fiatal gróf apjának emléke még elevenen élt a bécsi udvarban. Sőt, nemcsak az emléke, hiszen számos vezető bécsi politikus,⁵⁰⁸ udvarhoz közelálló arisztokrata, magas rangú egyházi vezető⁵⁰⁹ és külföldi diplomata tartózkodott továbbra is az udvarban, akit Miklós nádor személyesen ismert. László halála után, 1653. február 3-án írta Miklós nádorral Püsky János kalocsai érsek a 17 éves Pálnak, hogy „nem csak Magyarországon, hanem más idegen országokban is maga jó híre nevét örök emlékezetre méltóvá tette”.⁵¹⁰

Miklós nádor külföldi kapcsolatai meglehetősen jól ismertek. Az 1625. évi nádor- és királyválasztó országgyűlésen játszott szerepe, ennek honorálásaképpen a IV. Fülöp által neki adományozott aranygyapjas rend,⁵¹¹ az 1630-as években a bécsi spanyol követtel, (1633–1641) Castañeda márki által kialakított szívélyes viszonya mind ismertek.⁵¹² Ezek a kapcsolatok újabb források feltárásával persze tovább árnyalhatók, itt csak utalunk arra, hogy az 1625. évi soproni országgyűlést megelőzően a bécsi spanyol követ (Oñate gróf, Iñigo Vélez de Guevara y Tassis, 1617–1625) több, különböző időpontokban papírra vetett jelentését is Kismartonban írta, ami nagy bizonyossággal enged következtetni az Esterházyval való személyes ismeretségre.⁵¹³ Emellett több forrás is fennmaradt, amelyek a nádor spanyol kapcsolatait

⁵⁰⁸ Pl. Rambaldo Collalto (1579–1630), a Haditanács elnöke (1624–1630), aki a bécsi „spanyol” párt egyik meghatározó tagja volt.

⁵⁰⁹ Pl. Franz von Dietrichstein bíboros, akinek Esterházy Miklóst méltató szavait a már idézett Vargyassi András az Esterházy Pál felett mondott gyászbeszédében fel is idézte. Vö. VARGYASSI 1713, 7.

⁵¹⁰ MNL OL P 125, 9. doboz, nr. 3603. Püsky János kalocsai érsek Esterházy Pálhoz, Bécs, 1653. február 3.

⁵¹¹ Az 1620-as évek második felében keletkezett spanyol követjelentéseket áttekintve újabban úgy tűnik, hogy az aranygyapjas rend Esterházyknak történő adományozása nem volt teljesen „sima ügy”; korábbi kutatásaim során feltűnt, hogy jöllehet III. Ferdinánd 1625. évi magyar királlyá koronázása után IV. Fülöp spanyol király szinte azonnal értesítette Esterházyt a rend számára történő odaítéléséről (és ezen kívül Pázmány is régóta igényelt évdíjának odaítéléséről), Esterházy csak évekkel később 1628-ban köszönte meg a rendet. Az AGS, Estado, Francia anyagában találtam adatokat arra, hogy Esterházy sürgette a rend jelvényeinek elküldését, mert hosszú idő óta várt már rá; kérése Aytona márki bécsi spanyol követ révén került a spanyol udvarba, ahol komolyabb téma lett az aranygyapjas rend odaadományozása. Az iratokból úgy tűnik, Olivares is állást foglalt a kérdésben, sőt megmaradt az az államtanácsi jegyzőkönyv is, amelyből arra lehet következtetni, hogy évekkel a spanyol részről is ovációval fogadott 1625. évi koronázás után, voltak olyan személyek, akik elleneztek vagy legalábbis fenntartással viseltettek Esterházy aranygyapjas rendjének kérdésében. Marqués de Balbases volt az a jelek szerint, aki nem támogatta a rend jelvényeinek adományozását; többségben voltak viszont, akik igen (köztük Olivares is). A vitát az oldotta fel, hogy a közelmúltban halt meg „Juan Harrach”, és a jelek szerint az ő jelvényeit adták oda Esterházyknak, legalábbis felmerült ennek a lehetősége.

⁵¹² HILLER 1989, 59–70; HILLER 1993, 255–266.

⁵¹³ Kiadás előtt áll az a forrás, amely 1638-ból dokumentálja, hogy Castañeda márki Marcos Putz nevű „nyelvi titkárat” (secretario de lenguas) küldte el Esterházyhoz, aki ilyen módon – tolmácsán keresztül – informálta az Erdélyi Fejedelemség belviszonyairól a spanyol követet.

dokumentálják, legalább három különböző spanyol követ anyagában.⁵¹⁴ Adatokkal igazolható, hogy Miklós nádor tudatosan törekedett a Magyar Királyság határain kívül is építeni kapcsolatait; gyermekei közül többnek keresztapaként a Habsburg-uralkodóház spanyol ágának fejét kérte fel, akinek képében annak nagytekintélyű követe jelent meg a keresztelőn.⁵¹⁵ Ez nem volt egyedülálló jelenség, sőt, a spanyol uralkodó közép-európai politikai reprezentációjában kifejezetten tipikus lépés volt, hogy a királyt helyettesítve követe részt vett egy-egy ilyen jeles eseményen, és bőkezű módon meg is ajándékozta azokat a főúri családokat, amelyek a térségben betöltött tisztségeiknél fogva rendkívüli befolyással és presztízzsel rendelkeztek.⁵¹⁶ 1626-ban IV. Fülöp Aytona márkit kifejezetten utasította, hogy a Titkos Tanács elnöke, Johann Ulrich von Eggenberg herceg lányának Wilhelm Slavata gróffal való házasságkötésekor legyen jelen, őt képviselve (1626. április–december).⁵¹⁷

A XVI–XVII. századi spanyol diplomáciai eszköztár egy másik, rendkívül jelentős megnyilvánulása az aranygyapjas rend adományozása volt. Az „arany lánczos báránnyal” jelképezett, európaszerte csak a legelőkelőbb és legtekintélyesebb személyeket tagjai közé fogadó rend odaadományozása tudatos és megfontolt lépés volt a spanyol uralkodó részéről; kitüntetettjei joggal tekinthetők a kora újkori európai arisztokrácia elitjének.⁵¹⁸ Aranygyapjas rendjelet a közép-európai Habsburg Monarchia, valamint a Szent Római Birodalom különböző területein élő személyek rendszerint úgy nyertek el, hogy a császári udvarban tartózkodó spanyol követ az illető személyt jellemezve, érdemeikre részletesen kitérve jelentésében felterjesztette a spanyol uralkodónak, aki az Államtanács tagjaival egyeztetve hozott döntést a rend adományozásáról. Ezt követően a jelölt a követ útján értesült a kitüntetésről, amelynek átadására ünnepélyes ceremónia keretében került sor, általában a bécsi ágostonosok templomában.⁵¹⁹

⁵¹⁴ Ezeknek ez ideig csak egy része került feltárássra: HILLER 1992a, főleg 50–55. Az Esterházy levéltárban (MNL OL P 108 (Rep. 71, fasc. 16,) található, spanyol követek által írt leveleket több más gyűjteményben talált levéllel együtt kiadta: MARTÍ 2009b, 473–526. További adatok (egy Esterházyhoz írt levél fogalmazványa) találhatóak a Castañeda márki iratait rendkívül töredékesen őrző Alba hercegi levéltárban (Madrid), Aytona márki (Ossona gróf) fogalmazványai között (Medinaceli hercegi Levéltár, Toledo; Biblioteca Nacional, Madrid), illetve Simancasban, az 1620–1630-as években keletkezett államtanácsi jegyzőkönyvek követjelentés-, valamint fogalmazványsorozatában is, pl. Esterházy aranygyapjas rendjének ügyével kapcsolatos iratok itt találhatóak: 1. Esterházy Miklós eredeti levele (1628), amelyben az aranygyapjas rendjel elküldését kérte; 2. a spanyol követ levele, amelyben pártolta Esterházy kérését; 3. Az államtanácsi ülés jegyzőkönyve, amelyen a spanyol Államtanács megtárgyalta Esterházy kérvényét (ennek eredetije és fogalmazványa).

⁵¹⁵ MONOSTORI 2008, 44–62.

⁵¹⁶ Aytona márki, Ossona gróf levelezése és naplója alapján összegyűjtöttem, milyen eseményeken, kiknél és hol vett részt (a Szent Római Birodalomban) ilyen módon (1624 és 1629 között). Ennek bemutatása azonban önálló tanulmány feladata.

⁵¹⁷ AGS, Estado, K [Francia], 1457.

⁵¹⁸ PANDULA 1992-1993, 35–48.

⁵¹⁹ MOLAS RIBALTA 2006, 123–151.

A rendelkezésre álló adatok szerint a XVII. században a magyarok közül öten kapták meg az aranygyapjas rendet; közülük négyen a nádori méltóságot is viselték (Esterházy Miklós, Pálffy Pál, Wesselényi Ferenc és Esterházy Pál). Egyedüli kivételt Zrínyi Miklós jelent, aki halála miatt már nem vehette át a rendjelet, jöllehet annak elküldéséről a spanyol királyi udvarban már gondoskodtak.

13. táblázat: Az Aranygyapjas Rend magyar adományozottjai a XVII. században

Név	Évszám	Források
Esterházy Miklós nádor	1628	AHN, ⁵²⁰ ESTADO, 7684, Exp. 83
Pálffy Pál nádor	1650	AHN, ESTADO, 7686, Exp. 25
Wesselényi Ferenc nádor	1660	AHN, ESTADO, 7682, Exp. 26
Zrínyi Miklós horvát bán	1664	AHN, ESTADO, 7689, Exp. 27
Esterházy Pál nádor	1681	AHN, ESTADO, 7684, Exp.65

Noha László gróffal kapcsolatban természetesen fel sem merült, hogy aranygyapjas rendet kapjon – hiszen ez valóban csak országos főméltóságot viselők és leginkább csak a nádorok esetében jöhetett szóba – az Esterházy-család külföldi kapcsolatainak, és különösen a Miklós nádor után megörökölt szerteágazó kapcsolatrendszernek a számbavételéhez szorosan hozzátartozik ez a kitüntetés is, amelynek emléke a családban nyilván nagyon elevenen élt. Az Esterházy família birtokain László gróf idejében is megfordult a spanyol követ; egy látogatásra 1652 júniusában biztosan sor került, noha a semptei tisztartó, Hollósy György talán éppen amiatt számolt be meglepő részletességgel a követ ottani látogatásáról, mert Lászlónak nem volt módja a személyes találkozásra. A jelentés részletessége viszont egyértelműen arra mutat, hogy az eseménynek Esterházy László és emberei jelentőséget tulajdonítottak.⁵²¹ Ezt erősíti Miticzky György Lászlóhoz írt levele is.⁵²²

A külföldi személyekkel való találkozás, illetve kapcsolattartás helyszínei közül – az elsődleges jelentőségű Bécs, Pozsony, Prága mellett – többször előkerül Sempte, mint olyan

⁵²⁰ Archivo Histórico Nacional (Madrid). Exp. = expediente.

⁵²¹ Hollósi [Hollósy] György Esterházy Lászlónak, Sempte, 1652. június 21. (MNL OL P 124, nr. 604): „Az Spanior követet die 18 Junii a menire lehetet, Nagyságod bechületiert, nagy bechülettel foghtuk, az veghazokat látogatta, Érsek uivárbol hogi megh fordult Generalis Uramal Forgacz Adam Urammal edgiüt Comiatira vitte eő nagysága, ott is hált, igen megh aiandekozta szep lovakkal, kettőt adott szerszamostol is, mindenestől eöt lovat adot eő nagysága az mint beszelettek Forgacz Uram eő nagysága szolgálái. Onnet izent ugi hiszem Eszterhas Daniel uramnak, s az fiat is Eszterhas Tamás uramot [ili] küldette, edgiüt mentünk ki az követ eleiben, felessett is keoltünk, melliet az spanior követ, igen kedvessen vett, egi eczaka halt ith a varban s manap ebed utan ment el, megh jarta az egész varat, az sokadalmot is, feles lovakat vasarlot, de még Ersek Ujvarnál, sokkal töb lo volt most hogi sem [Tr?al], de igen aros eötven talliérért is foghtak edgiüt ki s negyven öt Talliéret, a masikat kit lattam Derkas giülése vagon a sokadalomnak, sok is feles vagon. De nem a derkassosok. Semi uisagot Nagyságodnak nem irhatok Groff Merodi uram volt az spanior követtel. Isten éltesse Nagyságodat jó egészségben. Datum in Arce Sempthe die 21 Junii 1652.

⁵²² Miticzky György Esterházy Lászlónak, Sempte, 1652. június 21. (MNL OL P 124, nr. 765): „[...] P. S. Az Spanior kiralinak az követtie tegnap elöt itt halt, mas nap is ebéden itt volt, elég vigan tartottuk eő nagyságát Daniel úr parancholattibol keövettük is eleibe Nagyságodnak, szolgaltattiat aianlotta, az gazdalkodast kedvessen vette Nagyságodtól kiirt meg is igyekezik szolgálni Nagyságodnak eő Nagysága.”

hely, ahol pl. a spanyol követek megszálltak. A vezekényi csata előtt kevesebb, mint egy hónappal, 1652. július 28-án kelt Esterházy László Mattias de Medici Mátyás⁵²³ (1613–1667) toszkán herceghez Sienába írt levelének fogalmazványa,⁵²⁴ amely László kapcsolatkereséséről tanúskodik: előzőleg László egy lovat küldött a hercegnek semptei várnagya (castellanus), Egri Lőrinc által; a herceg a várnagynak válaszolt, és László az üzenetről értesülve írt levelet a hercegnek, amelyben szolgálatait ajánlotta.

Apja külföldi, a Habsburg Monarchia legelőkelőbb arisztokrata köreit is felölelő, sőt, annak határaitól is távol eső kapcsolatrendszerének ismerete joggal veti fel azt a kérdést, hogy a tudatos, távlatokban gondolkodó nádor milyen lépéseket tett gyermekei kapcsolatainak kiépítése terén, illetve maguk a gyermekek, jelesül László mit tett ennek a kapcsolatrendszernek a fenntartása vagy bővítése érdekében. Adataink alapján egyértelműen kirajzolódik, hogy a nádor nagy tudatossággal alakította ki és építette gyermekei kapcsolatait.⁵²⁵ Esterházy László még apja életében megfordult Bécsben; alsó-ausztriai indigenátusát és az alsó-ausztriai rendeknek Pálffy Pál által történt bemutatását (1642) már bemutattuk. A királyság politikai elitjének tagjaival kapcsolatos hírek legfontosabb forrásai nyilvánvalóan a főúri levelezések voltak, de ezenkívül egyházi személyek is rendszeresen informálták.⁵²⁶

Személyes kapcsolatain kívül érdemes kitérni azokra az információkra, amelyek a bécsi udvarból, illetve az uralkodói udvarhoz közelálló személyektől (pl. Maximilian von Trauttmansdorff főudvarmestertől, hiszen a tőle kapott információkat közeli rokona, Pálffy Pál alkalmanként megírta Esterházy Lászlónak) jutottak el hozzá. Nádasdy Ferencről is szerzett külföldiekkel kapcsolatos értesüléseket.⁵²⁷ *„Új hírt semmit Kegyelmednek nem írhatok, hanem Megyeri⁵²⁸ uram Rusti [ruszti] praetensioiat elvesztette. Tudom, hallotta Kegyelmed nyavalyás Marches de Grana,⁵²⁹ es Stroczi [Strozzi] uraim halálat”.*⁵³⁰ Esterházy László tehát megörökölte és továbbvitte apja kapcsolatrendszerét. Tájékozottsága,

⁵²³ Személyéről figyelemreméltó módon ír egy 1634–1635-ben a bécsi udvart részletesen bemutató utazási napló firenzei szerzője, Vinenzio Capponi: CAPPONI, 114.

⁵²⁴ MNL OL P 124, nr. 1714. g) Fogalmazványok és feljegyzések.

⁵²⁵ Erről: VÁRKONYI 1993, 192 skk.

⁵²⁶ Pl. MNL OL P 124, nr. 839. Nádasdy János SJ Esterházy Lászlóhoz.

⁵²⁷ Pl. MNL OL P 124, nr. 793. Nádasdy III. Ferenc Esterházy Lászlóhoz, Prága, 1648. április 29.

⁵²⁸ Megyeri Zsigmond; Lászlóhoz írt levelei: MNL OL P 124, nr. 729–732. Megyerinek Batthány Ádámhoz írt leveleiben is előkerül Esterházy László: „Nagyságod intercessiójára gróf Esterhasi László uram ígért vala Fraknóban Sierczről [Sérchről] egy kemmenche meszet, melynek negyedrésznél valaminél, ha attak többet meg, a többit is, hogy megadják az ígéret szerént, kérem Nagyságodat, hogy kérje, mastani kedves öczét, s majdan levő fiát.” Pozsony, 1649. április 19. MNL OL P 1314, nr. 30779. „Úgy értem, mostan Nagyságodhoz igyekezik gróf Eszterhas László uram, kérem Nagyságodat, recommendáljon önagyságának, szeresse szomszédtságomat, szolgálatomat” [...] „P. S. ” Széplak, 1650. május 14.” MNL OL P 1314, nr. 30783.

⁵²⁹ Francesco Antonio Carretto, Grana márki, II. Ferdinánd madridi követe volt. Személyéről: PIQUER 1998.

⁵³⁰ MNL OL P 124, nr. 825 Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak, Szaibersdorf, 1651. december 22.

értésüléseinek pontossága ugyan elmaradt Nádasdy Ferencétől, de nem is rendelkezett olyan széleskörű informátori hálózattal, mint sógora.

IV.3. Barátok és pártfogók: Batthyány I. Ádám és Pálffy Pál

Az Esterházy Miklós nádor udvarában kialakult politikai csoport, azaz László gróf apjának „kapcsolati hálója” tehát tovább létezett, sőt meghatározó módon befolyásolta és irányította a magyar rendi politikát, 1649-től egyenesen Pálffy Pál nádorral az élén. Lauter Éva megfogalmazása szerint viszont Pálffy nem esterházystává vált, hanem körülötte szerveződött újjá a korábban Miklós nádor személye köré csoportosult politikai kör.⁵³¹ Jóllehet, a 19 éves fiatalember értelemszerűen nem léphetett a nádori székbe, elvileg nyitva állt előtte az út, amely idővel akár apja főméltóságaihoz vezethetett volna.

Esterházy Lászlóval kapcsolatban ismert, hogy korának magyar főúri elitjével – annak tagjaként – személyes kapcsolatban volt. Levelezése alapján az is nyilvánvaló, hogy családfővé válása után – a rokonok mellett – Batthyány Ádám és Pálffy Pál voltak azok a személyek, akik a legfontosabb szerepet játszották és atyai jóbarátokként meghatározták pályáját. Fennmaradt levelezésük által nemcsak László élete és az Esterházy család története ismerhető meg, hanem a nyugat-magyarországi főurak legjelentősebb csoportjának és rajtuk keresztül országresznyi térségek Miklós nádor halálát követő évekbeli históriája.

IV.3.1. A dunántúli főkapitány: Batthyány I. Ádám

Batthyány I. Ádámot – mint már édesapját, Batthyány II. Ferencet is – Esterházy Miklóssal való barátsága folytán hosszabb idő óta jó kapcsolat fűzte az Esterházyakhoz, még ha a nádornak Ferenc dunántúli főkapitánnyal annak Bethlen-pártisága (1619–1622) miatt egy ideig komolyabb nézetletérései is voltak.⁵³² Esterházy Dániellel, Ferencel és Farkassal folytatott levelezése is azt jelzi, hogy az apja katonai tisztségeit 1633-tól betöltő Batthyány Ádám a család elsőrendű bizalmasai közé tartozott. A dunántúli főkapitány és Esterházy László kapcsolata a történeti irodalomban eddig csak egy résztéma, kettejük após–vő viszonyának feldolgozása révén volt ismeretes.⁵³³ Ám a kérdéskör már önmagában azért is kiemelt figyelmet érdemel, mert László gróf Batthyány Ádámmal levelezett a legtöbbet,

⁵³¹ *Pálffy Pál levelei* 1989; LAUTER 2008.

⁵³² FEJES 1996, 124.

⁵³³ FEJES 1996, 115–166, KOLTAI 2003a, 117–135.

illetve a legrendszeresebben: László levelezésének számottevő, egyúttal legterjedelmesebb részét képezi a Batthyány Ádámától fennmaradt 158 misszilis. Összehasonlításképpen: a mintegy 300 különböző személy által Lászlóhoz intézett, pontosabban fennmaradt levelek száma valamivel több, mint 1400. A legtöbb levélírónak, akik között megtalálhatók a kor legelőkelőbb magyarországi, erdélyi és birodalmi arisztokratái, jobb esetben is legfeljebb néhány tucat, de többnyire csak egy-két levele maradt fenn.⁵³⁴ Ráadásul László Batthyányhoz írott levelei nagyjából ugyancsak fennmaradtak.

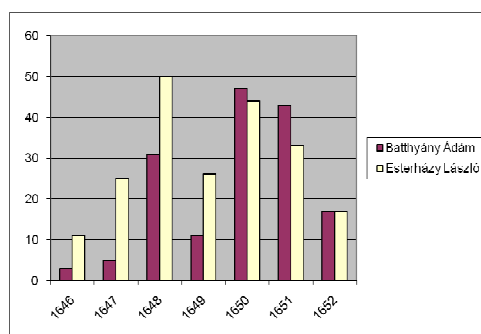
A két főúr teljes levelezését kitevő 377 levél az 1646-tól 1652-ig terjedő évkört öleli fel. Ebből az Ádám gróf által írt 158 misszilis Esterházy László személyi fondjában lelhető fel, míg a jelenleg ismert, László gróf által Batthyánynak írt levelek száma 219. Ebből 212 darab a Batthyány-család hercegi levéltárának misszilisgyűjteményében található,⁵³⁵ további 7 levelet pedig a körmendi Batthyány-Strattmann Múzeum levéltára őriz.⁵³⁶ A levelekben az előző kézhezvételére való utalásból kikövetkeztethető azoknak a leveleknek a száma is, amelyek nem maradtak az utókorra. Körülbelül 90 és 100 között van azoknak a missziliseknek a száma, amelyeknek egykori kézhezvétele igazolható, azonban nem lelhetők fel a családi levéltárakban. Az egykor Körmenden őrzött Batthyány-levéltár hányatott sorsát ismerve⁵³⁷ némileg meglepő, hogy Batthyány Ádámnak 54, míg Esterházy Lászlónak 38 egykor megírt levele veszett el. Ez alapján egy közelítő becslés állapítható meg: Batthyány László grófhhoz szóló leveleinek mintegy 74%-a, míg Esterházy Ádám grófhhoz írt leveleinek 85%-a maradt fenn. Összességében tehát a levelezésnek mintegy 80%-a maradt az utókorra, mely arány – tekintettel a levélgyűjtemény nagyságára (számára és terjedelmére) – a korszakból rendkívülinek tekinthető. Ennek értékét külön növeli, hogy a közel 400 levél nem egészen hét esztendőből maradt ránk. Ezek évenkénti eloszlásáról az alábbi diagram tanúskodik.

⁵³⁴ Esterházy László Batthyány Ádámmal folytatott levelezéséből kiderül, hogy egykori levelezésük csak részben maradt fenn. A Batthyány Ádámnak szóló levelekben sokszor utal arra László, hogy éppen kitől kapott levelet; a levéltári repertóriumban pedig sok esetben nem is szerepel az illető neve vagy a levelek datálása alapján gyanítható, hogy az említett levél valószínűleg nem található meg a személyi fond anyagában. Pl. Koháry István szécsényi (fő)kapitány levele sem, amelyben lakodalmára hívta Lászlót. 1648. január 2-án kézbesíthették Lászlónak a meghívót. Esterházy László Batthyány Ádámnak, Lakompak, 1648. január 2., MNL OL P 1314, nr. 12124.

⁵³⁵ Vö. ZIMÁNYI 1962; MOL, *Batthyány cs. körmendi levéltára (P 1314) Mutató a Missiles 1527–1700. évkört felölelő sorozatához*, 141 (a feltüntetett adatok: eredetileg 256 db levél, 212 db maradt fenn); ill. VIZI 2005, 86 (eszerint eredetileg 256 db levélből 201 db maradt fenn).

⁵³⁶ A levelekre Móricz Péter hívta fel a figyelmemet, amit ezúton köszönök.

⁵³⁷ A körmendi levéltár a második világháború végén nagy károkat szenvedett, sok irat megsemmisült. A megmaradt iratokat 1945-ben Keszthelyre szállították, ahol Iványi Béla (ismételten) rendezte, időrendi sorba állította a XVI–XVII. századi missziliseket. A körmendi Batthyány-levéltár történetéről: IVÁNYI 2005, 5–18; KOLTAI 2000, 207–231. Batthyány I. Ádám iratrendező tevékenységéről: IVÁNYI 1942–1945, 293–299, ill. 307–309; PÉTER 1985, 168, ill. KOLTAI 2000, 208–211.

14. Batthyány I. Ádám és Esterházy László levelezésének évi megoszlása

A két főúr szoros kapcsolata még szembetűnőbb, ha figyelembe vesszük, milyen gyakorisággal találkoztak személyesen. Batthyány Ádám itineráriuma az elsődleges forrás ebben a tekintetben,⁵³⁸ ám ezt jól kiegészíti László gróf frissen elkészült itineráriuma is (lásd a *Függelékben*). A feljegyzések szerint pl. 1648-ban, illetve az 1650-től 1652-ig terjedő években majdnem minden hónapban találkoztak, rendszerint – az esetek döntő többségében – László kereste fel a nála bő másfél évtizeddel idősebb Ádámot Németújváron vagy Rohoncon. Esterházy Lászlónak a rohonci vár keleti szárnyában külön lakosztálya is volt.⁵³⁹ Ám előfordult az is, hogy máshol, különböző események alkalmával „kerültek egymás színében”. 1646. július 18-án például Pozsonyban, amikor Batthyány Ádám Pálffy Pállal együtt – Esterházy László előzetes kérésének eleget téve – személyes jelenlétével igyekezett segíteni és előmozdítani Esterházy Nádasdy Ferencsel folytatott birtokperének sikerét.⁵⁴⁰ Mindketten jelen voltak az 1646–1647. és az 1649. évi országgyűlésen; László több levélben is értesítette Batthyány Ádámot arról, III. Ferdinánd király elindult-e már Bécsből a diétára s vajon mikor érkezik meg oda.⁵⁴¹ Egy másik, Pozsonyból keltezett levelében pedig a nádorjelöltek kilétéről adott hírt 1647-ben.⁵⁴²

⁵³⁸ *Batthyány Ádám naplója (itineráriuma)* az 1641, 1644–1648, 1650–1652, 1654, 1655 és 1657 évekről: MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 119–178. Az itineráriumokat legutóbb BENDA Borbála elemezte: BENDA 2013, 191–197.

⁵³⁹ KOLTAI 2012, 214.

⁵⁴⁰ Esterházy László Batthyány Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12090, ill. 12091. (Vö. FEJES 1996, 132.)

⁵⁴¹ Esterházy László Batthyány Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12096, 12097 (mindkettő Fraknón kelt, 1646. szeptember 7. és 9.)

⁵⁴² „Az ide való hírek felől azt írhatom Kegyelmednek, hogy Pálfi Pál uramot nem candidálik az palatinusságra, hanem titok tanácsságra tegnap esküdtették meg az udvarnál.” Erről részletesen: FUNDAREK 2003a, 47–62.

„Az candidátusok pedig az mint fül hegygel hallottam, az első az horvát bán, az katolikusok közt másikat nem tudom, az haeretikusok közt pedig amint jut eszemben Bethlen István, Listius János. Ó felsége elméje pedig hol járjon eziránt, az Horvát országi bán akarná, úgy értem, palatinusnak. Az mint az Kegyelmed ellen való panaszt illeti, mentől hamarabb végére megyek, s megírom Kegyelmednek.” Esterházy László Batthyány Ádámnak, Pozsony, 1646. szeptember 18., MNL OL P 1314, nr. 12099. A másik katolikus nádorjelölt Forgách Ádám volt, Listius János helyett pedig végül Nyári Lajos lett a másik protestáns jelölt. Draskovich János horvát-szlavón bán lett a nádor. Vö. SZALAY–BARÓTI. Esterházy Pál *Visszaemlékezéseiben* olvassuk: „... volt az országnak gyűlése

A vármegyei és az országos politika szereplői számára is ígéretes jövő előtt álló „szép grófort” vonzotta a vitézi étellel járó katonai virtus, így gyakran vett részt portyákon apósa, Batthyány generális oldalán, és mint jó vitéz, szerette a lovakat.⁵⁴³ A dunántúli kerületi főkapitánytól – aki egyúttal a Kanizsa ellen vetett végvidék főkapitánya is volt – rendszeresen értesült a végvárok híreiről, a törökök mozgásáról és akcióiról.⁵⁴⁴ A fiatal főúr számára vonzó lehetett a hatalmas és jól szervezett Batthyány-udvar, erre utal, hogy az apósánál megismert (bécsi) udvari zenészeket is elhívta magához.⁵⁴⁵ Korai halála azonban megakadályozta egy kiteljesedett és Batthyányéhoz hasonló udvartartás kialakításában, ezt csak később, Pál öccse valósította meg. Megítélésünk szerint joggal állítható, hogy – a fennmaradt források mennyiségét tekintve egyedülálló módon dokumentált – Batthyány-udvarnak egyfajta „minta” szerepe volt mind László gróf, mind más dunántúli nagyurak számára.⁵⁴⁶

A két magyar főrendi família, a Batthyányak és az Esterházyak a XVII. század közepén már több évtizede szoros kapcsolatban álltak egymással. Batthyány Ádám gyakran találkozott a tehetséges fiatal nemeseket „maga köré gyűjtő” Esterházy Miklóssal, és a nádor halála után is egyértelműen az „esterházysták” csoportjához állt közel.⁵⁴⁷ Takáts Sándor szerint Batthyányné Lobkowitz Poppel Éva és Esterházyné Nyáry Krisztina nagyon jó kapcsolatot ápoltak, rendszeresen találkoztak és vendégül látták egymást udvaraikban.⁵⁴⁸ A Batthyány- és Esterházy-családtagok rendszeres, sőt bizalmas kapcsolattartására utaló adatok fordulnak elő a Lászlóhoz írt levelekben is: Batthyány Borbála, Ádám húga 1646. augusztus 7-én Rajkáról írt levelét „sógor uramnak”[!] címezte, és erősen szabadkozik, amiért véletlenül magával vitte László „titok ládáinak ku[l]czait”.⁵⁴⁹

Batthyány Ádám és Esterházy László a gyakori személyes találkozások alkalmával előszóban beszéltek meg azokat a kérdéseket, amelyekről a levelekben csak rövid utalás esik. Ha pedig nem volt mód a találkozásra vagy a mondanivaló kényes volta miatt mégsem akarták azt leírni, a levélíró, például László arra kérte Ádámot, adjon hitelt az akkor éppen levelét kézbesítő bizalmas familiáris szavainak: „*Eörsi Sigmond uram megyen Kegyelmedhez;*

in anno 1647 Posomban, azhová engem is elvitetett bátyám, Esterhás László uram. Ott voltam azért akkor, azmikor gróf Draskovith Jánost az ország palatinussal választotta az Zöld Háznál, azhonnét fölmentünk minnyájan az várban s ott letette hitit az palatinus.” Mars Hungaricus, 311. A Jegyzetekben: az országgyűlés 1646. augusztus 24-től 1647. július 17-ig tartott. Draskovich János (1603–1648) gróf 1640-től horvát bán. Az országgyűlés 1646. szeptember 25-én választotta nádorrá.

⁵⁴³ MARTÍ 2012, 398–410.

⁵⁴⁴ MARTÍ 2011, 162–180.

⁵⁴⁵ KIRÁLY 2001b, 375–381.

⁵⁴⁶ Batthyány Ádám udvaráról: KOLTAI 2012, KOLTAI 2001, KOLTAI–BENDA 1999–2004.

⁵⁴⁷ PÉTER 1975, 42–46; KOLTAI 2002c, 55–78, ill. FUNDAREK 2008, 945.

⁵⁴⁸ TAKÁTS 2003, 188.

⁵⁴⁹ MNL OL P 124, nr. 409.

*azon akaratomból bizonyos dolgaim végett szóval mondván meg Kegyelmednek izenetemet, kérem azért Kegyelmedet szeretettel, valamit mondand Kegyelmed előtt nevemmel, adjon hitelt mindenekben szavainak, s bocsássa jó válasszal vissza, kit kedvesen veszek Kegyelmedtől, s meg is szolgálom Kegyelmednek.*⁵⁵⁰ A két főúr többször kért egymástól segítséget, kisebb-nagyobb szívességeket. László 1646. szeptember 6-án írt levelében Batthyány Ádámtól kérte, legyen segítségére Grazban tanuló testvérének, Pálnak és unokaöccseinek hazahozatalában. *„Emlékeztem Kegyelmednél való létemben Kegyelmednek, az én Grázban levő öcsém s Attyámfiái állapotja felől, kiket Kegyelmed segítségével ki akarnék onand hozatni, azért kérem szeretettel Kegyelmedet tovább való szolgálatomért, mutatná minden jó akarattját”*⁵⁵¹ A két főúr levelezéséből szoros és mindkettejük számára egyaránt fontos barátság története ismerhető meg. A levélváltások követése közben két erős egyéniségű, büszke természetű, származására és a katonai virtusra sokat adó, életvidám mágnás alakja bontakozik ki.

A két főúr levelezése elsősorban funkcionális, vagyis gyakorlati szempontú volt, azaz kapcsolattartásukat szolgálta: mindenekelőtt információközlés volt a célja, a másik értesítése bizonyos eseményekről, fejleményekről. Olykor csak – a korabeli nagyúri gyakorlatnak megfelelően – az íródeáknak tollba mondott levél után szerepel néhány sornyi saját kézzel írott utószó. Ám esetenként éppen ezek az utószók a legbeszédesebbek. Mindezek mellett azonban sokszor a teljes levelet saját maguk írták, utalva arra, hogy a többit majd bővebben, előszóval mondják el egymásnak: *„az mi Nádasdi [Nádasdy Ferenc] uram dolgát illeti, [...] valahogy erről nem is írok sokat, hanem hagyom arra, mint maga is írja, Kegyelmed, mikor ide fog jönni, hát akkoron többet fog arról beszélteni, s én is akkor osztán többet szólok róla.*⁵⁵²

A jelentős mennyiségű levelezésen belül két nagyobb rész különíthető el, nevezetesen aszerint, hogy László gróf még egyedülálló fiatalemberként vagy 1650 februárjától immár Batthyány Ádám vejeként írja-e leveleit. Így ekkor Batthyány Ádám részéről természetesen a megszólítás is változik: „öcsém uramról” „fiam uramra”.

⁵⁵⁰ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Kismarton, 1646. július 8. MNL OL P 1314, nr. 12089.

⁵⁵¹ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Fraknó, 1646. szeptember 6. MNL OL P 1314, nr. 12095.

⁵⁵² Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1650. május 8. MNL OL P 124, nr. 304.

IV.3.2. Szoros rokonságban a befolyásos nagyúrral: Esterházy László és Batthyány Eleonóra házassága

A két család kapcsolatát tudatosan fűzte még szorosabbra László gróf házassága Batthyány Ádám lányával, Eleonórával.⁵⁵³ A már Miklós nádor idején létrejött megegyezés⁵⁵⁴ szerint eredetileg több házasság is tervbe volt véve a nádor fiai és Batthyány lányai között, végül azonban csak a László és Batthyány elsőszülött lánya, Eleonóra közötti frigy megkötése valósult meg. Erre hosszas várakozás után, 1650. február 6-án került sor a kor szokásainak megfelelően az atyai várban, Rohoncon.⁵⁵⁵

Mária Eleonóra – akinek beceneve Maridli volt – 1633. március 1-jén született az 1632. február 3-án házasságot kötő Batthyány I. Ádám és Formentini Auróra Catharina első gyermekeként.⁵⁵⁶ Neveltetéséről keveset tudunk, erről édesanyja minden bizonnyal gondoskodott.⁵⁵⁷ A kislány mellett saját udvartartást alakítottak ki, 1645-ből név szerint ismerjük fraucimmereit.⁵⁵⁸ László minden bizonnyal már gyermekként megismerte leendő mátkáját. Feltételezhető, hogy Lászlóhoz, akinek életkedve, vidámsága és szenvedélyessége nemcsak az alábbiakban még bemutatandó portyákon mutatkozott meg, Batthyány és családja is ragaszkodott, és őszintén megkedvelték a kissé heves, időnként szertelen fiatalembert.

Batthyány lányainak neveltetése eltérő lehetett, hiszen míg Eleonóra nem tanult meg magyarul, addig húga, az eleinte Esterházy Pál jövődöbelijének szánt Borbála igen. A házassági megállapodás Miklós nádor halálát követően is érvényben maradt, „*László és Eleonóra házassági tervét Batthyány Ádám a nádor árváiról gondoskodó gyámi tanáccsal is megerősítette*”.⁵⁵⁹ A menyegzőt az atyai végakaratnak megfelelően eredetileg 1648-ra tervezték; ekkor László huszonkét, míg Eleonóra tizenöt éves volt. Noha a házassághoz mindkét család tartotta magát, a lakodalmat Batthyány Ádám Eleonóra betegeskedésére

⁵⁵³ Vö. FEJES 1996, 141 és KOLTAI 2003a, 117. Esterházy László esküvőjének (1650. február 6.) előkészületeit a forráspublikációknak köszönhetően jól ismerjük. A familiárisok közül azok is kedveskedtek valamivel, akik nem voltak hivatalosak vagy nem tudtak elmenni a lakodalomba (pl. Túrós Miklós). A megjelentek egymással folytatott levelezése egy-egy adat erejéig bepillantást enged a vendégek várakozásait, illetve éppen aktuális, folyamatban lévő ügyeiket illetően, amelyek elintézésére, megtárgyalására az érintettekkel való találkozás adott lehetőséget: László esküvője előtt írta Csáky László Erdődy Gábornak, hogy „az mandatumokat megh kültem Kegyelmednek, nincs még egész commoditással az én expedicióm, Szelestey is, az ki secretariusom lészen, házánál vagyon; miniján az rohonczi lakodalomban hirdetődtünk öszve; s vagyon correspondenciánk Érsek urammal is, de az én lábam nem akarja a tánczot, respectálván úgy hiszem kedvemet, s gyászomat is; csak ez is ne marasztana.” SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 119. Csáky László Erdődy Gábornak; Bécs, 1650. január 31.

⁵⁵⁴ KOLTAI 2012, 406, 70. jegyzet (Esterházy Miklós levele Batthyány Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12551).

⁵⁵⁵ FEJES 1996, 124.

⁵⁵⁶ KOLTAI 2012, 525.

⁵⁵⁷ KOLTAI 2012, 406.

⁵⁵⁸ *Uo.*

⁵⁵⁹ *Uo.*

hivatkozva tudatosan késleltette, ami komoly és érthető konfliktushoz vezetett László és leendő apósa között. A frigy halasztásának hátterében valójában elsősorban Batthyány anyagi nehézségei álltak, és amíg lehetett, el akarta kerülni a hozomány kiadását.

Az ismeretségi körben azonban már hosszabb ideje köztudott volt a tervezett házasság. Érdekes adat található erre vonatkozóan Mednyánszky Jónás Rákóczi Zsigmondhoz szóló levelében, amelyben a levélíró már hónapokkal Esterházy esküvője előtt Batthyány vejének nevezi Lászlót, nyilvánvalóan ezzel az akkor már megtörtént lánykérésre⁵⁶⁰ utalva (Bécsben, 1649. december 4-én). *„Botjáni urammal is ő nagyságával beszélgettem az dombai és henyei jószágok állapotjáról, Nagyságodnak most is sok szolgálatját ajánlja, és kívánván abban is szolgálni Nagyságtoknak, noha kijelenté ő Nagysága, hogy gróf Eszterházi László uram is bír valamit benne, és így nem tudom kívánná-é megkárosítani vejit, noha nyilván mondta, hogy nem gondol azaránt is véle, csak mehetne végére az többinek is.”*⁵⁶¹

A fiatal László valószínűleg vonzónak találta jövendőbelijét, legalábbis erre utal Batthyány Ádám levele, amelyben szóvá tette, hogy *„igen csudálták az. Kegyelmed Kereszturott való csókolódni való bátorságát s azt mondják, hogy már az menyegző is meglehet rövid nap alatt, mivel már az bátorság is hel[y]re állapodott [...]”*⁵⁶² Az említett konfliktusból fakadó, mintegy egy évig tartó elhidegülést követően végül 1649 októberében megtörtént az eljegyzés, és a következő év farsangján a lakodalmat is megtartották Rohoncon.⁵⁶³ A nagy napot óriási készülődés előzte meg,⁵⁶⁴ amelyből a két család tagjain kívül a szervitorok is kivették a részüket: Túrós Miklós kiskomáromi lovashadnagy pl. 8 özet és 2 nyulat/vaddisznót küldött a lakodalomra.⁵⁶⁵

Eleonóra és László nagy valószínűség szerint németül érintkeztek; erre utal Eleonóra 13 Lászlóhoz írt és fennmaradt német nyelvű levele. Nem tudjuk, hogy az időközben németül valamelyest nyilván megtanuló László miként viszonyult ehhez, mindenesetre Eleonóra

⁵⁶⁰ Erről részletesen: FEJES 1996, 141.

⁵⁶¹ Rákóczy Zsigmond levelezése, LXXXVII. 1649. december 4. TT, 1888, 107–108. Pázmány Miklós már 1647-ben Batthyány Ádám vejeként nevezte meg Esterházy Lászlót: Pázmány Miklós levele Batthyány Ádámnak, Győr, 1647. július 17. MNL OL P 124, nr. 1558. Közölte: JENEI 1963, (5. sz. irat) 166.

⁵⁶² Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1649. július 7. MNL OL P 124, nr. 283.

⁵⁶³ KOLTAI 2012, 407; FEJES 1996, 139–141.

⁵⁶⁴ KOLTAI 2003a, 117–135.

⁵⁶⁵ Túrós Miklós levele Batthyány Ádámhoz, Kiskomárom, 1650. január 29. MNL OL P 1314, nr. 50294: *„Értettem, hogy Nagyságod februáriusnak 18. napján megadja Ezterhazi László gróf uramnak ü nagyságának az Nagyságod szerelmes gyermekét, azmellynek napját kívánom Istentül hogy menjen jó végben, [...], én is Nagyságodhoz való vékony állapotomat megmutatván 8 özet küldök, 2 erdeit, gróf uramnak ünagyságának is 4 özet, azon küll is, ha többnek tehetném szerét is, küldenék, Nagyságos uram, de igen rossz vadászó idő jár, hogy ho nincs, nem tehetünk vadra szert, Batiani László (a görösgáli Batthyány) uram is küld nagyságodnak küld 2 özet ugyanazon szekéren ... mivel itt környül jobbágyom nincsen, nem tudom kivel felvitetni az vadakat, parancsolná meg Nagyságod Körmendi tiszt(t)artó uramnak, hogy küldene Győrvárral egy szekeret érette...”*. A levélre a kiskomáromi tiszt életét feltáró Tevely-Arató György hívta fel a figyelmemet.

férjéhez írt leveleiben sok jelét találni a ragaszkodó hitves szeretetének és érzelmeinek. E levelekben többnyire informálta Lászlót egészségéről, és reményét fejezte ki, hogy László szerencsésen megérkezett úticéljához. A legtöbb esetben azt is írja, hogy mielőbb hazavárja.⁵⁶⁶

A tragikusan rövid házasság éveit beárnyékolta a gyermektelenség. Több adat is arra utal, hogy László grófot ez igencsak bántotta: felesége fürdőkúráit többször említi leveleiben. Eleonóra utolsó fennmaradt, Lászlóhoz intézett levelét 1654. július 8-án írta, Kishöflányból: örült férje levelének, és jó egészségéről adott hírt.⁵⁶⁷ A bőkezűen javadalmazott orvos, Adam Werner⁵⁶⁸ szolgálatait valószínűsíthetően ezzel kapcsolatban (is) igénybe vették.⁵⁶⁹ Türelmetlen, erős egyéniségű apósa kellemetlen megjegyzései sem eshettek jól Esterházy Lászlónak.⁵⁷⁰ A fiatal pár kapcsolatáról ugyanakkor sajnos keveset tudunk.⁵⁷¹ Udvarukról, hétköznapjaikról is csupán néhány adat áll rendelkezésünkre: Batthyány Ádám gyermekei,

⁵⁶⁶ Pl. 1650. március 31. Kismarton, MNL OL P 124, nr. 1.; 1650. november 18., Kismarton, MNL OL P 124, nr. 4.; 1650. november 14., Kismarton, MNL OL P 124, nr. 5.; 1650. december 1., Kismarton, MNL OL P 124, nr. 6., nr. 10, 11, 12.

⁵⁶⁷ MNL OL P 124, nr. 13.

⁵⁶⁸ Adam Werner ismert, a dunántúli főurak által kedvelt és megbecsült orvos volt: Nádasdy Ferenc hosszan írt vele kapcsolatban Esterházy Lászlónak (MNL OL P 124, nr. 795): „[...] Tudom, értette Kegyelmed, mily szép fizetést ígért az Graczi varos Doctor Verner Uramnak, hogy csak innen Ujhelből el csalhatták volna, kiről most maga is irt énnekem, de az mint latom, minthogy már alkalmassint az magyarok természetit felvette, nem eremest el tavoznek tollünk, csak lehetne kezettunk valahol alkalmas letelepedésenek hele, kire iol lehet én ajánlottam volt magamat eő Kegyelmének, hogyha az Szarukoi joszagot kezemhez vehetem, ingyen adok bizony oly alkalmatossagot eő Kegyelmének, az kiben maga élteigh es holta utanig az felesége becsuletessen megh maradhasson, de mivel annak az joszagnak dolga csügögöben vagyon, es Isten tudgia, migh mikor leszen vége, sokaigh valo varakozással kellene lenni eő Kegyelmének, ide penigh közülljeb nem akar gyünni, mert bizony tiszta szobol valahol tetszenek eő Kegyelmenek engednem, minthogyolj ember nélkül, az ki kivalképpen cseledes ember nem lehet. Emlékezeik maga levelében, hogy Pocseneden [Pecsenyédén] van egy majoria Kegyelmednek, az melliet szegény Istenben el nyugodot urunk az baratoktól harom ezer forinton vet volt, hogy pinzeirt oda szereznenk eő kegyelmének, Kegyelmedet azokáért nagy attiaffiusagossan kérem, minthogy pénzeért kívánnia es azt az harom ezer forintot kész megh adni Kegyelmednek, maga eleiben vivén mennit szolgál miniajunknak itt az környékben, es maid innen tova Kegyelmed is megh feljesedvén cselédével, kit jollehet nem kívánok Kegyelmednek, de ha történet szerént szüksége lenne Kegyelmednek, annival nagjobb obligatioiával es szerenséggel szolgálna Kegyelmednek, mutasson ebben jo akarattiat minjaiunkhoz, mert bizony ugi tartom, ha ebben jot cselekeszik Kegyelmed eő kegyelmével, mintha velem tenné Kegyelmed, es megh lattia Kegyelmed, hogy velem eggiut megh is igyekezik szolgálni Kegyelmednek. Isten bizonisagom, hogy kész volnék, valahol kívánnia darab joszagomat nekie engednem, ha ide közülljeb giünne, de ennire nem akar ala giünni.” Keresztúr, 1649. júl. 10.; „Doktor Werne uramat ha Nagyságod [...] hivajtj, obligálja aval is” – írta Megyeri Zsigmond Batthyány Ádámnak, Légrad, 1649. dec. 17. MNL OL P 1314, nr. 30782. Dr. Adam Wernerről es a neki adományozott birtokokról: ERNST 1981, 282–283.

⁵⁶⁹ Adam Werner javadalmazásáról a Vas Megyei Levéltár *Litterae instrumentae* sorozatában található értékes forrás: a vasvári káptalan átírja az általa kiküldötték előtt, [1649.] október 14-én, Kismartonban tett fassiót. Ebben Esterházy László a fraknoi uradalomhoz tartozó Nagymartonban lévő, „Steinhoff” nevezetű házzal, valamint annak tartozékaival, többek közt a Mattersdorf és Walpersdorf közti, Paumgartmill nevű malommal - mindezeket Adam Werner doktor Johann Jakob Rueff-től vette meg - járó jogokat es kiváltságokat, amelyeket a ház korábbi tulajdonosai, Johann Waizenhaimer es Johann Jacob Rueff is bírtak, szolgálataiért a doktornak es feleségének Anna Maria Bernhardinnak, valamint utódaiknak adományozza. Amennyiben azonban a fent nevezett házat es malmot el kívánják adni, úgy először meg kell kínálniuk vele Esterházyt. A káptalan a fassiót 1649 karácsonya előtti csütörtökön protokollálja. MNL VaML, Litt. instr. Fasc. 93, nr. 57.

⁵⁷⁰ FEJES 1996, 141.

⁵⁷¹ KOLTAI 2012, 406–408.

Kristóf és Pál – soproni, illetve grazi tanulmányaik idején – többször meglátogatták a közeli Cinfalván (Czindorf) tartózkodó sógorukat, Esterházy Lászlót és nénjüket, Mária Eleonórárt.⁵⁷²

A fiatal kora óta Eleonórával való házasságára készülő László feleségéhez írt leveleit nem ismerjük. Mivel László jegyben járásuk alatt megismerhette Eleonórárt, valószínűleg házasságukat követően is szeretettel viszonyult feleségéhez. László halála után a megözvegyült Eleonóra a sógorával, Esterházy Pállal kötött megegyezésnek megfelelően a kismartoni kastélyban külön lakosztályt kapott, majd életét sajátos körülmények között élte tovább, rövidesen, 1654. október 21-én bekövetkező haláláig. Apja, Batthyány Ádám számára (már csak a „kapcsolati tőke” miatt is) nyilván fontos lehetett Eleonóra jelenléte az Esterházyak várában. Talán ezzel is magyarázható, hogy az Esterházyaknál apjához sokkal erősebben kötődő Eleonóra sem az Esterházy családba való nagyobb fokú integrációt, sem pedig a főúri özvegyek másik lehetőségét, a zárdába vagy kolostorba vonulást nem választotta. Apja Németújváron, a ferencesek templomában temette el.⁵⁷³

A sokrétű levelezésben a kor szokásainak is megfelelően különböző témákról esett szó: a családtagok egészsége mellett beszámoltak egymásnak aktuális teendőikről, tervezett útjaikról, részletesen írtak a birtokügyekről. László gróf, különösen az 1646–1649. évek folyamán sokat írt a birtokaival kapcsolatos fejleményekről, pénzügyeiről és ezzel összefüggő nehézségeiről.⁵⁷⁴ A fiatal gróf a magyar, illetve az osztrák biztosokról érkező hírekről éppúgy beszámolt apósának, mint a pozsonyi országgyűléssel kapcsolatos értesüléseiről, biztos hírekről csakúgy, mint bizonytalan, „*meg nem erősített*” híresztelésekről. E kétfajta híradás jól elkülöníthető a levelekben: ha László mástól szerezte értesülését, és nem volt biztos a hír értékében, szinte mindig megjegyezte, hogy „*amint beszélnek*” vagy „*amint értem*”. 1647. július 13-án például a következőket írta: „*Ezt is evvel az alkalmatossággal akarom Kegyelmednek hírül adnom, hogy az mint énnekem írják Posonból, talám lehet, hogy úgy nincsen, mindazáltal nékem bizonynyal írják, hogy Oroszvárt⁵⁷⁵ Parapaticzot⁵⁷⁶ Zriny uram akarattyábul megölték volna, ki ha úgy van, bizony rettenetes dolog.*”⁵⁷⁷ A példa a levélváltások rekonstruálásának lehetőségét is szemlélteti. Batthyány Ádám válaszában

⁵⁷² FAZEKAS 1996, 94, ill. 99.

⁵⁷³ KOLTAI 2012, 462–464.

⁵⁷⁴ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, pl.: MNL OL P 1314, nr. 12104 (Kismarton, 1647. augusztus 9.), nr. 12105 (Lakompak, 1647. augusztus 6.), nr. 12106 (Kismarton, 1647. augusztus 9.), nr. 12107 (Kismarton, 1647. augusztus 11.), nr. 12108 (Semptel[?], 1647. augusztus 21.).

⁵⁷⁵ Oroszvár

⁵⁷⁶ Parapatics Farkas: majdnem biztosan Zrínyi Miklós egyik familiárisa, hiszen 1640–1641-ben Csáktornyról keltezi három levelét. MNL OL P 1314, nr. 35893–35895.

⁵⁷⁷ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, [S. l.], 1647. július 13. MNL OL P 1314, nr. 12102.

ugyanis megerősíteni látszott a hírt: „...Az *Parapatics Farkas dolga ugyan bizonyos, s még az felesége fején is seb esett, s Muraközben is mentek azok az katonák Körmenten által, s hihető, hogy onnéd is jöttek által, ez nem kicsin dolog.*”⁵⁷⁸ László viszontválaszában ismét kitért az ügyre: „*Parapatics dolgát én is már bizonyosan megértettem volt, én is bizony igen bánom, hogy úgy lett dolga, annyival inkább, ha attul a mint beszélük.*”⁵⁷⁹ Zrínyi Batthyány Ádámhoz írt leveleiben nem találni nyomát az esetnek, még csak utalásszerűen sem. Levelei és Batthyány Ádám itineráriuma alapján is nyilvánvaló viszont, hogy Batthyány Ádám, Esterházy László és Zrínyi többször is találkoztak.⁵⁸⁰

Esterházy László gyakran járt a Magyar Királyság világi és egyházi központjaiban, Pozsonyban és Nagyszombatban, itt szerzett híreiről pedig nem is mulasztotta el értesíteni apósát. 1647. december 3-án kelt levelében írta, hogy előző nap Lippay György esztergomi érseknél⁵⁸¹ járt, egyéb új hírrel azonban nem szolgálhat, mint hogy „*az püspökek igen halnak, Jakusith⁵⁸² az megholt, Hosutotj⁵⁸³ is úgy hiszem, Simandy⁵⁸⁴ is halálán van; bezzeg megrözdülnek most az papok. Majteny⁵⁸⁵ felől eleget tudakozok, de semmit sem tudok hallani, az most is fél, retteg, házábul csak ki sem mér győni.*”⁵⁸⁶ Leveleiben megemlíti a harmincéves háború utolsó fordulataival kapcsolatos értesüléseit: „*Itt az hír minálunk, hogy bizonyosan az dániai király⁵⁸⁷ tízezer embert adott az őfelsége segítségére az svékusok ellen; egy manifestumban is declarálja magát, miért bontotta fel az neutralitást és confederatiót az svékusokkal, de az franciával fel nem bontotta, mert okot nem adtak reá.*”⁵⁸⁸ Bécsi útjairól is beszámolt, hírt adott az uralkodóval való találkozásáról.⁵⁸⁹ E levelekből kiderül, kik voltak azok a Bécsben megforduló magyar arisztokraták és politikusok, akikkel László gróf találkozott: „*ajánljok az Atyámfiával⁵⁹⁰ együtt szeretettel való köteles szolgálatunkat*

⁵⁷⁸ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. július 21. MNL OL P 124, nr. 252

⁵⁷⁹ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Fraknó, 1647. július 21. MNL OL P 1314, nr. 12103.

⁵⁸⁰ „Örömmel láttam az Kegyelmed levelét, de még Kegyelmednek ide való szándékját nagyobb örömmel hallottam, szívem szerént örülök rajta hogy olyan szerencsés leszek, hogy Kegyelmedet mint jó akaró Bátyám Uramat házamnál láthatom együtt az én jó akaró öcsém urammal gróf Esterházy László urammal”, in: *Zrínyi levelek* 1958, 76. sz. levél, 76. Zrínyi és Esterházy László kapcsolatáról: TAKÁTS 1929, 117.

⁵⁸¹ Lippay György: egri püspök, magyar királyi udvari kancellár (1635–1642); ugyanezen évtől esztergomi érsek, prímás (1642–1666). TUSOR 2003, 296–303.

⁵⁸² Jakusith György (†1647): stúdiumait Pázmány ajánlásával végezte Rómában 1630–1635 között, 1642 és 1647 között egri püspök. Vö. BITSKEY 1997, 27–28.

⁵⁸³ Hosszutóthy László (†1646) kinevezett váci püspök (1623–1646)

⁵⁸⁴ Simándy István: erdélyi püspök (1634–1651)

⁵⁸⁵ Valószínűleg Majthényi László, kesselkői (1576-?) címzetes püspök. Vö. *Magyar Katolikus Lexikon*, VIII., Bp., Szent István Társulat, 2003, 541.

⁵⁸⁶ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Sempte, 1647. december 3. MNL OL P 1314, nr. 12120

⁵⁸⁷ IV. Keresztély (1577–1648) dán király (1588-1648)

⁵⁸⁸ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Nagyhöflány, 1647. október 25. MNL OL P 1314, nr. 12116.

⁵⁸⁹ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Kismarton, 1647. szeptember 3. MNL OL P 1314, nr. 12295.

⁵⁹⁰ Felesége, Batthyány Eleonóra

Kegyelmednek, Palfi Miklós urammal⁵⁹¹ egyetemben, aki most ebeden nalam volt Györi Gyeneralissal,⁵⁹² cancellariussal,⁵⁹³ és több urakkal együtt⁵⁹⁴.⁵⁹⁴ Mindeközben Batthyány Ádám gyakran véleményt nyilvánított az Esterházyak birtokügyeiben is.

A két gróf leveleinek egyik kedvelt közös témáját képezték a lovakkal kapcsolatos híradások is. Egy-egy jó paripa komoly értéket képviselt, és észrevehetően mindkét főúr szenvedélyesen szerette lovait. Büszkén és örömmel adták hírül a másíknak, ha egy különleges példány érkezett udvarukba, vagy akár csak azt is, ha meggyógyult a legkedveltebb lovuk.⁵⁹⁵

A levelezés említett első (1650-ig tartó) részének legállandóbb és leghangsúlyosabb tárgyát mégis Esterházy László birtokügyei képezik. László gróf leveleiben gyakran panaszkodott pénzügyi helyzetére: amikor 1647 nyarán Batthyány Ádám török rabokat kínált neki megvásárlásra,⁵⁹⁶ kénytelen volt azt elutasítani.⁵⁹⁷ Sőt, 1647. július 13-án kelt levelében azon kívül, hogy említést tett a györi püspöknek, Draskovich Györgynek való tartozásáról, pénzt kért kölcsön Ádám gróftól, mert a kismartoni birtokért az Udvari Kamarának (aktuálisan) kifizetendő 30000 forintból csak 25000 forintot tudott összegyűjteni.⁵⁹⁸

Esterházy László számára az egyik legkomolyabb kihívás, amellyel szembe kellett néznie, a sógorával, Nádasdy Ferencsel folytatott, már többször említett kismartoni birtokper volt. Jóllehet az idősebb, tapasztalt Esterházy-családtagok, Dániel és Farkas segítségére mindenben számíthatott, álláspontja kialakításában Batthyány Ádám szava is érezhetően nagy súllyal esett latba. Apja egykori barátjának tanácsait bizalommal fogadhatta, hiszen tudta, hogy Ádám grófnak mintegy másfél évtizeddel korábban szintén bonyodalmas pereskedést kellett folytatnia birtokai megszerzéséért.⁵⁹⁹ A főkapitány erre a párhuzamra utalt is Lászlóhoz írt leveleiben: „*A Keygelmed levelét tegnap délben elvettem böcsölettel, hogy mindjárt választ nem írtam reája, megbocsásson, volt bizonyos oka, hogy érsek uram⁶⁰⁰ haragszik, s fenegetőszik. Azt lássa az jó úr, de én nem látok az iránt semmi perikulomot [veszélyt], s jobb is, hogy ő haragodjék, hogysem szánjon bennönket, de hogy ezután közit nem ártja hozzánk, ebben hazud, mert bár eddig se ártotta volna, hát eddig veszett volna*

⁵⁹¹ Pálffy IV. Miklós, lásd részletesen JEDLICKA 1910, 505–507.

⁵⁹² Helyesen: Philipp Graf von Mansfeld györi végvidéki főkapitány (1643–1657)

⁵⁹³ Szelepcsényi György kancellár (1644–1666)

⁵⁹⁴ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Bécs, 1652. június 6. MNL OL P 1314, nr. 12087.

⁵⁹⁵ Lóvásárlással kapcsolatban Pálffy Pál és Nádasdy Ferenc is kérték Esterházy László segítségét.

⁵⁹⁶ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. július 21. MNL OL P 124, nr. 252.

⁵⁹⁷ Esterházy László Batthyány Ádámmal, Fraknó, 1647. július 21. MNL OL P 1314, nr. 12103.

⁵⁹⁸ Esterházy László Batthyány Ádámmal, [S. 1.], 1647. július 13. MNL OL P 1314, nr. 12102.

⁵⁹⁹ Erről részletesen: KOLTAI 2005b, 63–67, ill. ZSÁMBÉKY 1999, 246 (113. jegyzet).

⁶⁰⁰ Lippay György

Kegyelmed dolgának, de félek rajta, úgy jár rosszul azzal is miatta, mint Csaki⁶⁰¹ és az anyám⁶⁰² járt volt vele én miattam. Ott is igen pökte az markát, de ugyan semmit nem vitt végre dolgában, mivel igazság kívölt jártak azok is, mint Nadasdi uram mostan jár el dolgában, az testamentom invalidációjában is, [...] ⁶⁰³ „Kegyelmednek igaz tiszta szívbéli szolgáló atyja” – olvassuk Batthyány leveleinek záró formulájában.

A főkapitány lányával, Eleonórával való házasság késleltetése miatti nézeteltérések ellenére is állíthatjuk, hogy Batthyány szavai nem tekinthetők pusztán formálisnak. A László leveleiben a nagyúr iránt táplált bizalom megannyi tanújelével lehet találkozni: a fiatalember sokat adott a tapasztalt, bécsi udvari körökben is komoly tekintéllyel rendelkező főúr⁶⁰⁴ szavára, aki – valamelyest nyilván magáénak érezve a jóemlékezetű Miklós nádor gyermekeinek ügyét – sokszor észrevehető odaadással segítette tanácsaival, befolyásával a nemegyszer bonyodalmas, nehézkes birtokjogi ügyekkel viaskodó Esterházyt.⁶⁰⁵

A fiatal gróf jó megjelenésű, széles körben ismert és elismert vitéz úr volt, aki előtt nádorfiként különösen ígéretes jövő állt. Ennek nyilván Batthyány is tudatában volt, aminek ismeretében méginkább érdekes, hogy a leánya és László közötti esküvőt – Eleonóra betegségére hivatkozva – időről időre halogatta. A levelezésben a nagyurak között két időszakra vonatkozóan, 1647 első felében (IV. Ferdinánd koronázásig), illetve 1648–1649 folyamán lehet bizonyos elhidegülést tapasztalni. Ez különösen az utóbbi esetben valószínűleg összefügg Batthyány magatartásával. Az 1648 tavaszán váltott levelek különösen feszültek. Esterházy egyik legújabb birtok- és pénzügyi lépéseit részletező levelére⁶⁰⁶ Batthyány Ádám óvatosságra intó életbölcsesekkel válaszol, a levél végén valóban olyan megjegyzést téve, ami meghökkentette Lászlót.⁶⁰⁷ A fiatal gróf sértve érezte

⁶⁰¹ (id.) gróf Csáky László országbíró, Batthyány I. Ádám sógora

⁶⁰² Batthyány I. Ádám édesanyja: Lobkowitz Poppel Éva. Személyére: TAKÁTS 1917; TAKÁTS 2003, 169–197; Poppel Éva levelezése 1993; KOLTAI 1996, 56–64; KINCSES 1997, 64–84; KOLTAI 2005b, 57–84.

⁶⁰³ Az idézet folytatása: „...nem látok semmi módot ez országokat vesz[ni], s nehéz aztot [egyez]sre vinni, s ötven ezer forint meghadása [...] jó volna, ha azzal mindenik tolláltatnának, de [én] is azokban az hiszemekben vagyok eziránt az mint Kegyelmed írja, mivel felindolt Nadasdi uram ipája, s maga sem bír azzal, hanem hagyjok abban jó öcsém, csak még kárával oldja azt meg, had' pöröljen csak” (Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Németújvár, 1647. június 27. MNL OL P 124, nr. 250).

⁶⁰⁴ Batthyány I. Ádám pályájáról a bécsi udvarban, ill. udvari kapcsolatairól: KOLTAI 2001a, 77–94, ill. KOLTAI 2002c, 55–78.

⁶⁰⁵ Batthyány Ádám megértéssel viseltetett az ifjú gróf gondjai iránt; László egyik panaszos hangú levelére írja: „mit írjon Kegyelmed maga állapotjáról, s az pénzszerzésről, értem, s kin szívem szerint is búsoltam, hogy annyi galibái tanálkoztanak, s némelyek is, hogy szavokat meg nem állják, bizony nem illik jó sekretárius uramhoz, de jó az Isten, jóban áldja meg az Kegyelmed számára, de ez az mostani világ ily állapotallal szokott jární. Ha mi jó tanácsot tudunk adni, szívem szerént megcselekedném”. MNL OL P 124, nr. 273; Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1648. december 2.

⁶⁰⁶ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Fraknó, 1648. február 28. MNL OL P 1314, nr. 12131.

⁶⁰⁷ „...s így fogván fo[rdu]lni azok az Kegyelmed dolgai, mint kezdetit látjok, hiszem azt inkább, mint sem nem, hogy az mi köztönk való konfederatiós állapotok bizony soha végre nem mennek, sem vitetnek, hogy ha valamint végre fognának is vite[t]ni vagy mi igen késő és hosszú időkre fog az meglenni. Elhigyje Kegyelmed,

magát, és válaszlevelében⁶⁰⁸ nyílt szemrehányást tett Batthyáynak, amire az utóbbi válaszképpen egész egyszerűen azt kérte Lászlótól, hogy a továbbiakban ne kérjen tőle tanácsot.⁶⁰⁹ A feszült levelek mögött észrevehetően a már említett különleges családi konfliktusból származó okok állhattak.

Az eddigi kutatók közül Fejes Judit tanulmányában hirtelen természetű emberként jellemzi Esterházy Lászlót, ami hátrányára válhatott, különösen az esküvő sürgetésekor. Valóban vannak adatok, amelyek László heves, türelmetlen vérmérsékletére utalnak.⁶¹⁰ A már említett Batthyány Ádám-féle itineráriumban az Esterházy Lászlót feltűnítő bejegyzések mellett rendszerint hangsúlyosan szerepel, hogy „vígán voltunk”, farsang idején pedig, de más alkalmakkor is: „táncoltunk”. László gróf jól érezhette magát Ádám uram társaságában, sőt, néha ő is felöntött a garatra.⁶¹¹ Öccse, Esterházy Pál *Visszaemlékezéseiben* esik szó egy ilyen esetről: miután Rohoncon megtörtént László és Eleonóra gyűrűváltása, Szalonakra mentek, „*azhol ednehány nap késvén bátyám uramnak adott Bottyáni uram egy igen szép török lovat, kit Gyumliának hittak; énnékem is más szép tiszta fejér török lovat adott, kit Cupidonak hittak. Ott is azért sokat táncoltunk, s végre eljövén onnét Lakompak felé, bátyám uram igen ittas lévén, egy Fáta névű kantáros paripán futtatván, csak az Isten adta, hogy egy mély parton alá nem esett; hirtelen megállván az ló, maga leesett az lóról, s ugy emelték föl s tették az szekérre.*”⁶¹² Tegyük hozzá, ha ez – a lóról való leesés – nem lett volna kirívó eset, nyilván Pál sem jegyezte volna fel.

A két főúr – jóllehet gyakran mulatott együtt és sokszor forgatta közösen a fegyvert is – mélyen hívő, vallásos ember volt. Batthyány Ádám feljegyzéseiből tudjuk, hogy naponta misét hallgatott, levelezésükből pedig kiderül, hogy László segítségével, illetve közreműködésével egy ereklyéssel („relikviákkal”) kirakott, értékes feszületet is készíttetett.⁶¹³ Mindkét főúr hangsúlyosan megjegyzi levelében, ha a másik írását „*miséről jöve vették el*”.

mivel mi az mi kis dolgainkat perikulomokban [veszélyekben] nem tartjuk, sem hozni nem akarjuk, s mint vetik annak ágyát meg, jól akarjuk azt meglátni, hogy nyugvása is úgy legyen.” Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Németújvár, 1648. március 2., MNL OL P 124, nr. 259.

⁶⁰⁸ Esterházy László Batthyány Ádámhoz, Fraknó, 1648. március 6., MNL OL P 1314, nr. 12132.

⁶⁰⁹ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1648. március 8., MNL OL P 124, nr. 391.

⁶¹⁰ L. az Udvari Haditanács elé kerülő konfliktust: ÖStA KA, HKR Prot. Reg. Bd. 302, fol. 83v: Wegen eines zwischen dem Ladislao Esterhasi und einem Teutschen Trompeten vorgangenen casus. [1650. június]; ÖStA KA, HKR Prot. Exp. Bd. 302, fol. 84r: Dem Ladislao Esterhasi zubefehlchen, das er mit der execution wider den Trompeten innenhalte. [1650. június]

⁶¹¹ J. ÚJVÁRY 2011, 280–283.

⁶¹² *Mars Hungaricus*, 313. Idézi: MERÉNYI–BUBICS 1895, 91–92.

⁶¹³ Esterházy László Batthyány Ádámnak, Kismarton, 1648. április 5., ill. 6., MNL OL P 1314, nr. 12135, 12136.

Batthyány Ádám mecénási tevékenysége az eddigi kutatások alapján jól ismert.⁶¹⁴ Esterházy László esetében több adat jelzi, hogy apjához, illetve apósához hasonlóan ő is folytatott műpártoló tevékenységet,⁶¹⁵ noha rövid élete nem hagyott erre hosszú kifutási időt. Ismertek a dunántúli kerületi főkapitány építkezései,⁶¹⁶ miközben Esterházy Lászlóval kapcsolatban a Haditanács említett protokollumai őriznek értékes adatokat.⁶¹⁷ Batthyány Ádám könyvtáráról⁶¹⁸ pontos ismereteink vannak; a szeretett feleség, Formentin Auróra Katalin halálakor mondatott öt halotti beszédből három kiadásáról⁶¹⁹ gondoskodott; emellett verses levél,⁶²⁰ valamint egy imádságoskönyv⁶²¹ szerzőjeként (összeállítójaként) is számon tartjuk. A jóval hosszabb kort élt Batthyány esetében tehát sokkal többet tudunk, viszont éppen a párhuzamok miatt figyelemreméltóak a László gróf ezirányú működéséről gyűjtött adatok is, mégha mecénási tevékenységéhez rövid idő, mindössze néhány év adatott csak.⁶²² Batthyány I. Ádám itineráriuma a korszakkal foglalkozó kutatók körében jól ismert forrás. Az értékes adatsort többen is felhasználták kutatásaik során, Batthyány Ádám bécsi udvari kapcsolatainak feltárásához,⁶²³ portyáinak rekonstrukciójához.⁶²⁴ A főúr életvitelével, kapcsolatrendszerével összefüggő elemzés alapjául is szolgált már a különleges dokumentum, amelyben a főúr nemcsak tartózkodási helyeit, azok időpontját, de azoknak a személyeknek a neveit is feltüntette, akikkel az adott helyszínen és időpontban találkozott. Sőt, sokszor – ugyan csak rövid, ám annál sokatmondóbb megjegyzések formájában – azt is feljegyezte, éppen milyen alkalomból találkozott a megnevezett személyekkel („ebédeltem”), és az együtt töltött idő hangulatát is jellemezte („vígan voltonk”). A főúr kapcsolatrendszerének megismerését lehetővé tévő egyik forrás talán legnagyobb jelentősége, hogy több évre vonatkozólag, szinte napi rendszerességgel közli a fenti adatokat. Ahogy arra már Benda Borbála is rámutatott, az itinerárium figyelemreméltó adatokat tartalmaz többek között Esterházy Lászlóra vonatkozóan is; éppen ezért a *Függelék*ben közölt itineráriumnak is egyik fontos forrása.

⁶¹⁴ KOLTAI 2012, 461, passim., KOVÁCS S. I. 2004, 475–488. KOLTAI 2008, 401–435.

⁶¹⁵ KIRÁLY 2001b, 375–381.

⁶¹⁶ KOPPÁNY 1984, 539–555.

⁶¹⁷ Esterházy László építkezéseiben belül elkülönülnek a pápai főkapitányként hozzá fűződő, elsősorban a pápai vár megerősítését szolgáló munkálatok és erődítések, illetve a magáncélú építkezések.

⁶¹⁸ KOLTAI 2002b.

⁶¹⁹ KOVÁCS S. I. 2004, 485–488.

⁶²⁰ TARNÓC 1957, 402–403.

⁶²¹ KOLTAI 1997, 187–200; KOLTAI 2012, 470.

⁶²² A kutatások folytatásával további adatok feltárása valószínűsíthető. Adatok vannak arról (Olasz-Kolosváry István feljegyzéseiben és leveleiben), hogy a fraknói tárház díszes fegyvereit használta. Jongelinusnak a dolgozat végén közölt költeményében kiemelte Lászlóval kapcsolatban, hogy „ifjúként művelte Athéné bölcs tudományát” – utóbbi megjegyzés filozófiai stúdiumaira vonatkozott.

⁶²³ KOLTAI 2001a, 77–94.

⁶²⁴ J. ÚJVÁRY 2013, 115–154.

IV.3.3. Közös portyák Batthyány generálissal

„őnekik mindent szabad cselekedni, de nekünk kezünk meg vagyon kötve”⁶²⁵

A háborús békeévek során – noha hivatalosan a császár és a szultán között béke volt – mindennapos volt, hogy a hódoltság és a Magyar Királyság közötti peremvidéken villongásokra került sor. A törökök módszeresen raboltak, fosztogattak; időnként mélyen betörték a királyság területére és súlyos anyagi károkat okoztak.⁶²⁶ A nem csupán birtokaik szomszédsága okán, hanem számos rokoni, családi szállal is sokrétűen, szorosan egymáshoz kötődő magyar főurak gyakran indultak együtt portyázni a török ellen a határvidéken (amely sokszor egybeesett birtokaik területével is), és csapataik élén nem egy esetben mélyen a hódoltság területére is betörték.⁶²⁷ Céljuk rendszerint a török rablóportyák és fosztogatások, túlkapasok „ellentételezése”, azaz egyfajta revans volt, emellett pedig török rabok szerzése vagy éppen keresztény foglyok kiszabadítása. Az Udvari Haditanács által a „háborús békeévekben” tiltott katonai (magán)akciók, portyák nem tekinthetők vakmerő kalandorságnak, még kevésbé egyszerű rablóakcióknak.⁶²⁸

A törökellenes hadviselés „ideológiájának” lényeges része volt a birtokok, az ország területének és lakóinak védelme, az átmenetileg meghódított területek feletti jogigény deklarálása és fenntartása, a rabságba hurcolt keresztény rabok kiszabadítása és a hódítók „kordában tartása”. A főurak familiárisaikkal, magánhadseregükkel indultak portyázni; akcióik sikerességét, illetve eredményességét rendszerint az élve elfogott rabok száma, illetve értéke határozta meg.⁶²⁹ Sok portyáról csak a korabeli főúri levelezésből lehet értesülni: „Zrínyi Miklós uramat mondják, hogy szerencsésen járt volna mostan, ennéhány töreket

⁶²⁵ MNL OL P 124, nr. 986. Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, Stomfa, 1651. február 17.

⁶²⁶ ILLIK 2010.

⁶⁴⁴ Itt nem a hódoltsági területeken történő magyar adóbehajtásokra, „falukra járásokra” gondolunk, hanem a főurak által saját magánhadseregük élén török csapatok, illetve várak, erősségek vagy erődítések ellen indított célzott, vagyis tudatos portyákra. Céljaikat, illetve a bevetett fegyveresek létszámát és felszerelését tekintve is teljesen eltérők voltak ettől a végváriak alkalmi lesvetései, de gyakran előfordult, hogy – az egyébként rendszerint jelentős katonai tisztséget viselő főurak – magánhadseregeik mellett a végvárak katonaságát is bevonták egy-egy portya alkalmával.

⁶²⁸ Az utóbbira jellegzetes példa a híres 1641. évi igali portya: FENYVESI 1985, 199–218.

⁶²⁹ A rabtartás jellegzetességeiről, különböző formáiról: TAKÁTS 1900, 92–93; TAKÁTS 1907, 415–435, 418–540; TAKÁTS: *Rajzok* I-III. 1915–1917: „Török-magyar szokások a végekben”, „Embervásár”, „A hadi kótyavetye a török világban”; VARGA J. 1991, 121–133; VARGA J. 1992, 16–20; FODOR 1996, 133–142; PÁLFFY 1997c, 5–78. A Batthyány birtokok vonatkozásában, további irodalommal: TÓTH 2002, 136–153.

*levágván s elfogván, az ki rablani jüt volna ide fele, s ez most itt mineliünk minden új híriünk.*⁶³⁰

A fiatal Esterházy László nem kisebb személyiségek oldalán ismerhette meg a határvidéki katonaeletet, mint Batthyány Ádám és Zrínyi Miklós. Akárcsak Batthyányhoz, Zrínyihez is – többek között Zrínyi hozzá írott leveleinek tanúsága és László halálára írt elveszett verse⁶³¹ szerint – baráti kötelék is fűzte.⁶³² Különböző források alapján tudjuk, hogy a három főúr rendszeresen szervezett közös portyákat, seregeikkel együtt vitéz módon harcoltak, és akcióik során jelentős sikereik is voltak – mint pl. 1651 augusztusában, amikor a török által szorongatott kiskomáromi kapitány, gersei Pethő László segítségére sietve, a többszörös létszámbeli túlerő ellenében futamították meg a stratégiai fontosságú vár⁶³³ alól az ostromló oszmán csapatokat.⁶³⁴ A levelezés mellett más források is a közös portyák gyakoriságát igazolják. Érdekes adatokkal szolgál például az az 1650 körül keletkezett összeírás, amely Zrínyi Miklós, Nádasdy Ferenc, Esterházy László és Batthyány Ádám portyázó katonáinak élelemszükségletét és létszámát közli: *„az mennyi lovas és gyalogra profontot kölletik adni, ezeknek fölírása.*⁶³⁵

*Zrini Uram*⁶³⁶ *lovasi No 400, gyalogja No 300*

Nádasdi Ferencz uram lovasi No 150, gyalogja No 100

Eszterház László uram lovasi No 200, gyalogja No 100

*Végbeli lovasi No 234, gyalogja No 453*⁶³⁷

Batthyáni Ádám uram lovasi No 1293, gyalogja No 652

Ezeken kívül az német lovas és gyalog.”

A fenti adatok ugyan esetlegesek, hiszen valószínűleg egy jelentősebb portyára szánt sereg összetételét mutatják, ám a számok nagyságrendjükkel mégis jelzik a főurak saját magánhadseregeiből kiállítható lehetséges katonai erőt, egyszersmind utalnak a portya

⁶³⁰ Erdődy György Erdődy Gábornak, „in curia Nagyszőlős”, 1648. ápr. 19. SNA, Ústredny archív Erdődy, Kt. 120, fol. 43–44.

⁶³¹ KOVÁCS S. I. 1983, 75–87.

⁶³² Zrínyi Miklós Esterházy Lászlóhoz írt ismert levelei: Linz, [1646.] január 12., Zágráb, 1651. január 20., Csáktornya, 1651. november 6., ill. Csáktornya, [1652.] március 24. A levelek kiadása: *Zrínyi Összes* 2003, 55., 172., 187., ill. 191. sz. levelek.

⁶³³ A kiskomáromi vár történetéről ezekben az években: DÓRI 2008, 35–42; SZVITEK 2008.

⁶³⁴ Apósával érkezett Esterházy László Kiskomár alá; Batthyány Ádám másolati könyvében szerepel a következő adat: 1651. augusztus 31. „Én Eszterház Lászlóval az kanisaiakra vigyáztunk”; szeptember 2-án: „Kiskomárból indultunk el, Zrínyi uram, Eszterház Lászlóval voltam ott.” MNL OL P 1315/4. cs, p. 339.

⁶³⁵ MNL OL, Batthyány család levéltára, P 1322, A földesúri famíliára, ill. az uradalmi alkalmazottakra vonatkozó iratok, 53. cs. No 1005, s. d. (1650 körül) – „Az mennyi lovas és gyalogra profontot kölletik adni, ezeknek fölírása. (Zrínyi, Nádasdy Ferenc, Esterházy László, Batthyány Ádám katonái, végbeliek, német lovas és gyalog)”. – KOLTAI–BENDA 1999–2004.

⁶³⁶ Zrínyi Miklós 1648-tól horvát-szlavón bán.

⁶³⁷ A Kanizsával szembeni végházak katonái.

irányításában betöltött szerepre, valamint az országos haderőben elfoglalt státusra is. A számok arra engednek következtetni, hogy méreteiben az igali portyához hasonló méretű lehetett az akció.

Leveleiben főkapitányként Batthyány rendszeresen beszámolt Esterháznak a végházak kapitányaitól hozzá érkező érdekesebb török hírekről.⁶³⁸ Ha *török hírei is vannak*, nyilván nem számolt be mindenről, hiszen „ez[ek] közönséges hírek mi tájonkon”.⁶³⁹ „Az *török hírt untalan hozzák, hogy itt is volt, amott is volt*”;⁶⁴⁰ így is megdöbbenő, amikor arról ír, hogy „*mi bizony rosszul járánk kedden az török miatt Szent Péter [ti. Óriszentpéter] táján; oda van ötven emberem öregeztől, apróstól. Édes öcsém uram, ha itt lett volna Kegyelmed, akkor elég törököt láthattál volna, kire kívánságok sem lett volna.*”⁶⁴¹ Többször részletesen leírta a portyák történéseit Lászlónak,⁶⁴² esetenként csatolta – mint egykoron írták, „*includálja*” – a várkapitányok jelentéseinek „*párját*”, azaz másolatát.⁶⁴³ Leveleiben többször említette a török rabjaival kapcsolatos híreket, elsősorban a rabok sarca került szóba.⁶⁴⁴

Más forrásokban található feljegyzések ugyanakkor arra hívják fel a figyelmet, hogy bizonyos eseményekről – amelyekről Batthyány Ádám a Kanizsa ellen vetett végvidék főkapitányaként „hivatalból” értesült – (egyáltalán) nem is esik szó a levelezésben. Keglevich Péter már idézett naplójának tanúsága szerint 1650. augusztus 15-én „*a törökök Kis-Komárom alá jöttek, hogy azt elfoglalják, meg is rohanták, de Istennek és a boldogságos Szűznek kegyelméből hiába! A kaput is megrohanták, de a mieink jól tartották magokat. A törökök közül ezernél több elveszett, némelyek azonnal a hely színén, mások később sebeikben; a kanizsai főaga Hassán sebeiben meghalt, úgy szinte egy aga Szigetről, egy Koppánból.*”⁶⁴⁵ Batthyány Ádám leveleiből – ebben az esetben – az derül ki, hogy előzőleg (augusztus 10-én)

⁶³⁸ Batthyány Ádámot, mint a Kanizsával szembeni végvidék főkapitányát, a várkapitányok kötelesek voltak tájékoztatni a várral, illetve az őrséggel, a török mozgásával és portyáival kapcsolatos hírekről. A téma gazdag irodalmából: DAMJANOVICSNÉ HORVÁTH 1994, 145–161; KELENIK 1997, 147–198; BALÁZS 2005, 709–733, ill. MÉHES 2011, 147–161, valamint újabb VÉGH 2010.

⁶³⁹ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. augusztus 10. MNL OL P 124, nr. 253.

⁶⁴⁰ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1646. április 15., MNL OL P 124, nr. 249.

⁶⁴¹ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Körmend, 1647. július 26., MNL OL P 124, nr. 389.

⁶⁴² „Az beszprimi vitézek is egyetértvén egy vitéz szolgálommal, Palota alá mentenek, mintegy hatszázan lovassal, gyaloggal, azoknak jórészét kiszorították az vártól, s jól is, s rosszul is jártak, mivel énnekem igen jó és vitéz szolgálmat meglőtték, ki miatt meg is holt; egy s kettő másik szobán vannak lövés miatt; nem tudom, ha gyógyulhatnak-e meg nyavalyások, azok is igen vitéz legények, és ki megholt, Jobbagi Istóknak hívták, kit bizony igen sajnáltam, de az így szokott járni az törökben. Tizenhat elevent hoztak el s ennéhány fejet.” Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. július 21., MNL OL P 124, nr. 252.

⁶⁴³ Gersei Pethő László kiskomáromi kapitány hozzá írt beszámolóját csatolja 1652. augusztus 10-én kelt leveléhez. Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Némétújvár, 1652. augusztus 10. MNL OL P 124, nr. 388.

⁶⁴⁴ „az én törökimben megsarczoltanak Haszan Boroscsani Recsep, Ercsi Aga s Vali [...], partékán és pénzen kívül öt fő válogatott lóban, úgy számoltuk az partékával s pénzzel, kit ígértek adni”. Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1647. augusztus 10. MNL OL P 124, nr. 253.

⁶⁴⁵ *Keglevich napló*, 246.

hírt adott Lászlónak arról, hogy a „kanizsai basának” egyszeri engedélye van rablásra, vitézeivel ezért a várható török támadás előtt elindult és a Rábához vonult. Majd augusztus 15-én kelt levelében megemlíti, hogy *„az hírekre mindjárt lóra ülök, és indulok ki az törökek eleiben. Isten adja jó végét”*. Utólag pedig, nevezetesen augusztus 28-án, immár Rohoncról írja mellékesen, hogy *„az török szándékja és készülete az Raban által ugyan bizonyos volt, s ugyan feles is gyűlt volt egyben [...] vagy ezeren, de értvén ezt való vigyázást, hát onnét út[j]át elfordította, hanem Komár mellett ment el”*.⁶⁴⁶ Igaz, leveléből kiderül, hogy augusztus 15-én Körmenten tartózkodott, ám később mindenképpen értesülnie kellett a Keglevich-naplóban feljegyzett eseményekről.

Batthyány és Esterházy közös portyáinak időpontjai, helyszínei jórészt ismertek már a kutatás számára.⁶⁴⁷ Az 1651. augusztus végi portya minden bizonnyal a legismertebb közös törökellenes akciójuk volt, amelynek során Batthyány és Esterházy mellett Zrínyi Miklós, valamint a komáromi főkapitány, az Udvari Haditanács elnökhelyettese, Hans Christoph Puchheim is személyesen vett részt csapatával. A nagyszabású főúri katonai megmozdulás – amelyet Puchheim jelenléte miatt a bécsi hadügyigazgatás szempontjából is „legálisnak” tekinthetünk – fő célja a gersei Pethő László által irányított, stratégiai jelentőségű kiskomáromi vár felszabadítása volt, amelyet a törökök a béke dacára blokádnak alá vontak. Előbb azonban Segesd alá vonult a keresztény had, majd ezt követően, a főúri bandériumok egyesülése után indultak Kiskomárom megsegítésére. A portya eseménytörténetére vonatkozó eddigi legteljesebb adatgyűjtést Szvitek Róbert végezte el Kiskomárom XVII. század közepi történetét feldolgozó disszertációjában. Mivel a portya történetére vonatkozóan szóba jöhető források teljességét áttekintette, e portya történetével részletesebben nem foglalkozom, mindössze az Esterházy László személyére vonatkozó adatok ismertetésére szorítkozom.

Batthyány másolati könyvéből tudható, hogy Esterházy 200 lovassal vett részt a vállalkozásban. Ez a szám megfelel az Esterházy bandériumának létszámára vonatkozó adatközléseknek.⁶⁴⁸ Batthyány generális itineráriumából tudjuk, hogy a két főúr 1651. augusztus 25-én Rohoncról együtt indult el a portyára, és az általuk vezetett csapatokhoz már

⁶⁴⁶ Az idézett levelek: Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, Rohonc, 1650. augusztus 10. MNL OL P 124, nr. 314; Körment, 1650. augusztus 15. MNL OL P 124, nr. 315, ill. Rohonc, 1650. augusztus 28. MNL OL P 124, nr. 319.

⁶⁴⁷ J. ÚJVÁRY 2013, 137 és SZVITEK 2008.

⁶⁴⁸ Batthyány Ádám másolati könyvének adatai alapján tudható, hogy 1649. január 1-jén László gróf 92 lóval, 1651. augusztus végén, illetve 1652. január 18-án is közösen portyázott Ádám urammal, utóbbi alkalommal 97 lovassal. Részletesen: J. ÚJVÁRY 2013, 141, 166. jegyzet. Vö. VARGA J., 1981, 26 és CZIGÁNY, 2004, 98. Esterházy László magánhaderege kapcsán l. „A pápai őrség összetétele” c. fejezetben.

Rohoncon csatlakozott előbb Puchheim,⁶⁴⁹ majd később Zrínyi is saját lovasaival. Esterháznak a Segesd / Kiskomárom alatt tanúsított vitézségéről, sőt, halált megvető bátorságáról szól Pálffy Tamás László gróf felett mondott magyar nyelvű halotti orációja, amelyben kiemelte, hogy „nemrég még láttuk, miként mutatott példát, midőn repkedtek a tarack golyóbisok”.

A körmendi Batthyány-Strattman László Múzeum levéltára – számottevő mennyiségű misszilisgyűjteménye mellett – más típusú forrásokat is őriz, pl. a Batthyány-levéltárból ismert memoriálé-sorozat darabjaihoz hasonló feljegyzést: „*Batthyány Ádám feljegyzése az útjain őt elkísérő főúri kíséretéről (1649)*”⁶⁵⁰ A 12 lapos memoriálé 1649-re vonatkozóan név szerint felsorolja azokat a személyeket, akik Batthyány Ádám kíséretét alkották; a forrásban – amelynek értékét növeli, hogy éppen 1649-re vonatkozóan hiányzik Batthyány itineráriuma – két helyen szerepel Esterházy László neve. Érdekes az értékés dokumentum rá vonatkozó részeit szó szerint is idéznünk:

1. Memorialle, 6. Holnapra, elseöben

Anno 1649 die 11. Januaris, Az eöcsémel Groff uramal⁶⁵¹ hogy Szalonakra⁶⁵² es onett Vyvara⁶⁵³ mentem, kik voltanak velem.

Révay Miklos⁶⁵⁴ lo 3., Eszterhas Sigmond⁶⁵⁵, Niczky Bodisar⁶⁵⁶ lo 4., Anios Petter⁶⁵⁷, [...]

2. Anno 1649. die 9 Februar, hoga Eszterhas Laszloval Kismartonban mentem kik iöttek el vellem szekereken es lovakon is, [...]

Anno 1649. die 7. Aprilis. Az kikkel Rohonczirol Posonban mentem vissza

1 Az le ereszteö hinton: Az úr; Turi Benedek; Eszterhas Sigmond; Sarkani Janos⁶⁵⁸; Pecsí Adam; Beniczki Tamas [...]

*Anno 1649: die 16: Aprilis, indoltam haszafele, de csak Lakanpokigh⁶⁵⁹ mentem ott tanalvan az attiafiat⁶⁶⁰ vissza iöttem Posonba, kik voltak velem, az ur[r]all, [...]*⁶⁶¹

⁶⁴⁹ Augusztus 24.: „Rohonczon voltonk, Groff Puham és Eszterhas Laszlo iotek ide” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 157v; augusztus 25.: „Rohonczrol indolton[k] el osztán eszkele csattara, haltonk Kör[m]enden” [157v].

⁶⁵⁰ BSLM, 90.1.115 – Rába Helytörténeti Múzeum Történeti Dokumentáció Gyűjteménye

⁶⁵¹ gr. Esterházy László

⁶⁵² Szalonak

⁶⁵³ Németújvár

⁶⁵⁴ Révay Miklós (1612. jún. 13.–?) Vö.: *Révay családi napló*, 446, valamint:

<http://archivum.piar.hu/arisztokrata/genbox/gbweb1253.htm>

⁶⁵⁵ Esterházy Zsigmond (1626. dec. 30.–1701 k.) vö. ESZTERHÁZY 1901, 186 és 181.

⁶⁵⁶ Niczky Boldizsár: 1656-ban Káldy Péterrel együtt Vas megyei alispánok. Vö. SOMOGYI József: *Vas vármegye önkormányzata és közigazgatása*. In: *Vasvármegye története*. Balogh Gyula adatainak felhasználásával írta ifj. dr. Reiszsig Ede, átnézték dr. Borovszky Samu és Thallóczy Lajos. (Magyarország vármegyéi és városai)

⁶⁵⁷ Ányos Péter. Vö. *Szigetvári levelek* 1982, 35.

⁶⁵⁸ Sárkány Jánost Batthyány Ádám és Esterházy László együtt támogatták, amikor a keszthelyi végvár kapitányi tisztségének betöltése volt napirenden az Udvari Haditanács előtt. Vö. HKR Prot. Reg. Bd. 304, fol. 165. Bakács II. Sándorra vonatkozó adat; idézi: VÉGH 2007, 105.

A feljegyzésben szereplő nevek döntő többsége természetesen Batthyány Ádám familiárisai, illetve a mozgó udvartartásához tartozó „szolgáló uraimék”.⁶⁶²

Az Esterházy László portyáira vonatkozó adatok összegyűjtése elsősorban Batthyány Ádám feljegyzései, valamint a László gróf által apósának írt levelek alapján volt lehetséges, de ez nem jelenti azt, hogy László ne hajtott volna végre Batthyánytól független, önálló akciókat. Életének, identitásának meghatározó eleme volt a katonai virtus és az olykor vamerőséggel határos bátorság. Jóllehet hősi halála derékba törte karrierjét, mégis szimbolikusan tekinthető, hogy életét harci cselekmény közben vesztette, ráadásul nem is egyszerű portya során, hanem nemes cél, elhurcolt keresztény rabok kiszabadítása érdekében.

IV.4. A dunáninnyi kamaraelnök, országbíró és nádor: Pálffy Pál

Ha a Magyar Királyság politikai elitjéből olyan személyt akarunk megnevezni a 17. század középső harmadából, aki országos szinten és helyi ügyekben egyaránt tisztában volt a kamarai igazgatás működésével, a birtokügyek intézésével, sőt, aki az uralkodóval és közvetlen környezetével, a monarchia politikájára és igazgatására meghatározó befolyással bíró politikusokkal egyaránt jó és szoros kapcsolatban volt, akkor Pálffy Pált (1592. január 19.–1653. november 26.) kell első helyen említeni. „1625. július 3-án a m. kir. kamara elnökévé neveztetett ki, mely terhes és sok küzdelemmel összekötött hivatalában egész 1646. évig működött.”⁶⁶³ Politikai pályája a legjelentősebb rendi méltóságok elnyerésével – 1646-ban országbíró; 1649-től nádor – meredeken ívelt felfelé; a magyar rendi „hierarchiában” elfoglalt helyét még különlegesebbé tette, hogy ő volt az első magyar politikus, aki ténylegesen valóságos titkos tanácsosi címet szerzett, míg a nádori poszt megszerzése előtt. Bécsi kapcsolatai közül kiemelkedik Maximilian von Trautmannsdorff, aki a Titkos Tanács elnökeként az uralkodó legbizalmasabb, egyben legbefolyásosabb környezetéhez tartozott; sőt, a nádor által a legmagasabb bécsi udvari körökhöz fűzte ismeretség. Esterházy Miklós nádor halálát követően túlzás nélkül ő tartható a legbefolyásosabb külföldi kapcsolatokkal rendelkező magyar főúrnak, aki előtt nemcsak a Magyar Királyság belső politikai és legnagyobb jelentőségű családjainak birtokügyei voltak ismeretesek, hanem bécsi

⁶⁵⁹ Lakompak

⁶⁶⁰ Formentin Auróra

⁶⁶¹ Verso: „Anno 1649: Az mikor eben az esztendeoben hova es micsoda helekre mentem es mivel, magamal es kik iottenek is minden szer el vellem es kik is maratanak ott heliben holot derekas lakasom volt arol valo irasim”

⁶⁶² Az Esterházyak familiárisaiban ezekről a csoportokról: DUCHOŇOVÁ 2010 (a letöltés ideje: 2011. augusztus 16.)

⁶⁶³ JEDLIČSKA 1910, 495.

kapcsolatainak és titkos tanácsosi mivoltának köszönhetően a monarchia ügyeiben is kimagasló tájékozottsága volt.⁶⁶⁴

Pálffy Pál – több mint húsz éves kamaraelnöki (1625–1646) tapasztalata mellett – politikai stratégaként is kiemelkedő pályát futott be: tudatosan és feltűnő módon építette ki bécsi kapcsolatrendszerét, ami akkoriban, az 1630-as évek derekán éppenséggel nem nyerte el Esterházy Miklós nádor tetszését.⁶⁶⁵ Jóllehet az 1646. évi országgyűlés alkalmával neve nem került a nádorjelöltek közé, tudatos módon számos támogatót sikerült szereznie a vármegyei nemesség köréből. A politikai szempontból is kiemelkedő országbírói tisztség 1646. februári elnyerése után, az 1649. évi országgyűlésen már egyértelműen ő volt a legesélyesebb jelölt – Bécs számára katolikus, udvarhű mágnásként, a protestáns magyar rendek és az erdélyi fejedelem szemében a linzi béke törvénybe foglalásáért küzdő, a vallási kérdésben higgadt és megfontolt emberként tűnt fel. Politikai súlyát és elismertségét jelzi, hogy nádorrá választását követően □ amint fentebb már említettük □ IV. Fülöp spanyol király az aranygyapjas rendet adományozta neki, és adatok vannak arra is, hogy a bécsi spanyol követ, Francisco Moura, Castel-Rodrigo márki több alkalommal is rendkívül jelentős összeget juttatott neki.⁶⁶⁶

Mindezek ismeretében Pálffy Pál volt az a személy, aki Bécs számára magyar főúrként az aulikus arisztokrácia tagjának számított, és aki politikusként a királyságbeli (és erdélyi) politikai elit tagjai közül a legtöbb személlyel – talán Lippay Györgyöt leszámítva – „szót értett”. Személye, kapcsolatrendszere és lehetőségei így messze többet jelentettek az Esterházyaknak is egy pusztán „agens” szerepénél, nevezetesen egy befolyásos és igen tapasztalt pártfogót.

Pálffy országos főméltóságokat viselő személyként, politikai befolyását és rangját tekintve is az elit kulcsfigurája volt. Ennek ellenére a helyzetéből adódó előnyt vagy fölényt soha nem érezte Esterházy Lászlóval. Sőt, kifejezetten kedves és közvetlen hangnemben levelezett vele: 1646. februárban baráti hangon üdvözölte Linzből való hazajövetelét követően,⁶⁶⁷ és alkalmanként kisebb-nagyobb szívességeket is kért tőle.⁶⁶⁸ A fiatal grófhoz írt

⁶⁶⁴ FUNDAREK 2003a, FUNDAREK 2003b, FUNDAREK 2008, FUNDÁRKOVÁ 2009, XXVII–XXXIX, passim.; „A Bécsben működő követekkel, Velence vagy a spanyol udvar képviselőjével Pálffy baráti viszonyban állt. Politikai szerepet vállalt IV. Ferdinánd római királlyá (német-római császárrá) választásának előkészítésében.” *Pálffy Pál levelei* 1989, 25.

⁶⁶⁵ MNL OL P 108, Rep. 71, Fasc. I/2. kötet, nr. 307 [pag. 435]. – az irat 1637 előtt keletkezett (még Pázmány életében); Esterházy meglehetősen kritikus benne Pálffy Pált illetően; nem tetszik neki, ahogy Pálffy fellép, ill. ahogy „nyomul” Bécsben és azzal sem ért egyet, hogy Pálffy mindenképp garanciát akar arra, hogy a végbeliek félévi fizetése garantálva legyen.

⁶⁶⁶ *Fernando IV* 1929, passim.

⁶⁶⁷ MNL OL P 124, nr. 928. Pozsony, 1648. február 12. Pálffy Pál Esterházy Lászlónak.

⁶⁶⁸ Pl. agarakat kért tőle: MNL OL P 124, nr. 920. Pálffy más leveleiből kiderül, hogy az építkezéseihez faanyagot kért Esterházytól.

leveleiből egy tapasztalt, széles látókörű politikus jóindulata⁶⁶⁹ és segítő szándéka, baráti gesztusai olvashatók ki. Jóakarata viszont nem akadályozta abban, hogy a nála több mint negyedszázaddal fiatalabb Lászlót udvarias, ámde határozott hangon figyelmeztesse, sőt, megdorgálja és rendre utasítsa, ha szükségét érezte.⁶⁷⁰ Pálffy Pálnak a Nádasdy Ferencsel vívott birtokvita során tanúsított közvetítése és az ügy különböző szakaszaiban megírt információi nélkül aligha sikerülhetett volna Lászlónak a kismartoni birtokra örökös adományt szerezni az uralkodótól.⁶⁷¹ Nemcsak a tárgyalások során, hanem az adománylevél kiállítását megelőzően, annak fogalmazványát is tüzetesen átnézte és megírta Lászlónak a szükségesnek ítélt észrevételeket.⁶⁷²

⁶⁶⁹ Pl. MNL OL P 124, nr. 913: „[...] It Szenchen letemben megh attak ennekem az Kegyelmed levelet, kit annal kedvesben lattam, és olvastam, hogy Kegyelmed halaadokeppen recognoscalvan, Kegyelmedhez valo syncera affectiomat, ayanlja viszontagh szeretetbeli indulattyat hozzam, Edes Groff Uram nem kellett volna Kegyelmednek azt ennekem annyira detegalny, mert valamint ennekem Kegyelmed jo akarattiaban ketsegem ninczen, nem külömben Kegyelmed is magaval azt elhitesse, hogy ezutan is, per omnes bonas occasiones ez en Kegyelmedhez valo keötelesegemben megh nem fogiatkozik. Isten eltesse Kegyelmedet. Szempcz 1. Maii Anno 1646.” vagy nr. 915: „Ennekem edes Eöcsem semmit ne közönnien, mert en tartozom kgleknek [Kegyelmeteknek] az szolgálattal, valamiben tudok, szeretettel is mint maganak kivanok szolgálnom. Kegyelmedtül is semit egiebet nem kivanok, hanem csak ugi szeressen Kegyelmed engemet, mint én Kegyelmeteket, megh lattia, hoga nem sokat tehetnek nekönk masok.” Detrekő, 1646. július 9., 8 hora vespertina.

⁶⁷⁰ Pl. MNL OL P 124, nr. 937, 938; nr. 995: „Az Györi város bizonyos hozzánk küldött követi által, mirül lámentáldogyék [panaszkodik], includált Memoriálissokbul megh érti Kegyelmed. Igy lévén a dologh, nem tudgyuk edes Groff uram, honnéd valo consideratiobul [belátás, megfontolás] chelekeszi ezt Kegyelmed, a kivel, nekik adatott régi szabadságok s privilegiumok szerént nem tartoznának, és eleitül fogva nem is prostáltatnak [tiltakoznak], most Kegyelmed azokat, hitetlen sido által, kiknek amotiojokrul országunknak nyilván valo constitutioját tudgya Kegyelmed, haborgattattya, s az vámnak szokatlan exactiojával [kivetésével], rendetlenül s mint afféle emberek böchtelenül bánván vélek azok sarczollyák. Kérjük Kegyelmedet szeretettel edes Groff uram, ne adgyon effélékkel mind országunk, s mind penigh a mij kegyelmes urunk eö fölsege eleiben panaszolkodásra s quaerelákra [panaszokra] való méltó alkalmatosságot, s a kik ennekelőttö nem tartoztanak, ha magunk szerettyük a szabadságot, tarchunk meg, az régi Sz. Királyoktul adatott, s usu roborált szabadságokban privilegiomokban másokat is, és szokatlan abusosokat ne hozván bé, injuriát ne engedgyünk senkinek tenni. Ezzel Kegyelmed, mind magának chöndességet chinál, s mind penigh az mindennel köz igasságnak eleget téssen. Melyre ugyan ex officio kenszerettyük is Kegyelmedet. Kivanvan in reliquo Isten Kegyelmedet jo egészégben tarcha megh. Datum Stomffae, die 14 Aprilis 1652.”

⁶⁷¹ MNL OL P 124, nr. 929: „Akaram Kegyelmednek ertesere adnom edés Uram, hoga im csak most erkezek az eö Fölsege kegyelmes resolutioja, az Kegyelmed dolgában, ugi resoluálta magát, a mint en Kegyelmeddel tractálván, azonkivöl, hogy egyszer, s mind *most mindgiart* kiuannia az penznek letetelet, miuel igen nagy szorgos szüksege vagion az penzre; s az donatiot mindgiart ki adattia; Kegyelmedet azért kerem, ne kessik semmit is mindgiart jütes jöiön hozzam; holnap megh is talal Kegyelmed, az utan ha irnom uagj Stomffan eö Fölsege Beczben jön, ott leszek; s ahoz kepest ugi dirigalhattná uttiát, hoga valahol leszek hozzam jühetne; de itt inkább akarnam, hoga erkezne, mert igen derek szolasim vadnak Kegyelmeddel, megh lattia Kegyelmed most, ha igaze az kirül én szollottam Kegyelmednek, es feltettem; Az bizon öt forentrol valo quietantiát is kiadgiak de kerem siessen hozzam jöni. Isten tarcza megh Kegyelmed. Posonii 7 7bris 1648. [...] Paulus Pálffy mp.”

⁶⁷² MNL OL P 124, nr. 930: Az Kegyelmed donatioia minutaiat, megh oluaván nem találtam semmi oli ki uetöt benne, jól vagion czinálva; hanem az hol az szegeni úr fizeteseröl vagion az szo, sub l[itte]ram A. nem solutoriam Bellicam et aulicam officinam hanem Cameram Ungaricam [Magyar Királyi Kamara]; miuel onné járt szegeni ur sallariumia az palatinusságh után, azt corrigáltattia Kegyelmed; masik; ad litteram B. si aliquae possessiones, aut portiones anulatae[?] etc., azt obtineálnj kel eö Fölsegetül előb, ha difficultást tennének benne; kit im vissza kültem Kegyelmednek, s masban is, a miben tudok, jo szível szolgállok Kegyelmednek; Kegyelmed is ha mi olj dolgokat ertend interim, kerem iria megh ennekem. Isten tarcza megh Kegyelmedet. [...] die 21 7bris 1648.

Pálffy Pál Batthyány Ádám mellett Esterházy László legjelentősebb pártfogója volt. Korának legjelentősebb és legbefolyásosabb politikusaként a nádor örökösei nem is kívánhattak maguknak jobb patrónust. Közvetítésének, bécsi kapcsolatai latbavetésének és az általa Lászlónak megírt információknak köszönhető, hogy az Esterházy-család sikerrel tarthatta meg Nádasdy Ferencsel szemben a kismartoni zálogbirtokot.⁶⁷³ A források alapján teljesen egyértelmű, hogy Pálffy Páltól értesültek az uralkodói adománylevelével megszerzésének lehetőségéről és időpontjáról. Az országbírói tisztségből a nádori méltóságot elnyerő Pálffynak oroszlánszerepe volt abban, hogy Esterházy László és rokonai meg tudták valósítani Miklós nádor végakarátát. Érdeemes kiemelni továbbá, hogy Pálffy Pál figyelmeztetései, jóakarató tanácsai komoly segítséget jelentettek a megyei politikában olykor önfeljűen és kissé öntörvényűen eljárni próbáló Lászlónak, aki több esetben ezeknek a baráti útmutatásoknak és jelzéseknek köszönhetően került el jelentős és minden bizonnyal káros kimenetelű konfliktusokat.

IV.5. Kitekintés: szempontok a familiárisi kör kutatásához

A nyugat-dunántúli vármegyék középnemességének a térség legnagyobb jelentőségű főúri családjaihoz fűződő kapcsolatait egyes családok⁶⁷⁴ szintjén, illetve egyes személyek, familiárisok konkrét pályáinak feltárásával rendkívül értékes módon kezdte el vizsgálni a kutatás. A legfigyelemreméltóbb eredmények főleg a Nádasdy-, de még inkább az Esterházy-familiárisok (Aszalay István, Rauch Dániel, Kürtössy György, Eörsy Zsigmond) vonatkozásában születtek.⁶⁷⁵ Az Esterházy Miklós nádor pályáját kutatók számára ismert, hogy a pozsonyi alispán (Esterházy Ferenc) fia körül igen differenciált és összetett familiáris körök alakultak ki. Funkciójukon és feladataikon kívül felemelkedésük és Esterházyval való kapcsolatba kerülésük módja is igen eltérő volt. Fontos hangsúlyozni, hogy az Esterházy Miklós személye körül kialakuló familiárisi körök pontos leírása, feltárása – alapkutatások híján – még várat magára, noha kiváló esettanulmányok születtek az utóbbi időben.⁶⁷⁶

A familiárisok egyik csoportja abból a nemesi körből került ki, amely első felesége, Dersffy Orsolya révén került kapcsolatba Esterházy Miklóssal. A szerdahelyi Dersffy család

⁶⁷³ Erről részletesen írok a IV.6. fejezetben (*Küzdelem a családi vagyon megőrzéséért: az ifjú arisztokrata birtok-, pénz- és zálogügyei*): 150–152. o.

⁶⁷⁴ GECSÉNYI 1993, 237–253.

⁶⁷⁵ DOMINKOVITS 2012b, különösen 37 skk.; CSÍZI 2003, HILLER 2000, 5–18.

⁶⁷⁶ DOMINKOVITS 2005b, 2005c, 2005d, 2008, 2009c, 2012a; DUCHOŇOVÁ 2010, DUCHOŇOVÁ 2011.

körül évszázados múlta visszatekintő kör döntően Vas, kisebb részben Sopron vármegyei, régi kifejezéssel a törzsökös nemesség soraiból került ki. A dunántúli vármegyék nemesi társadalmának szerkezetét jelentősen meghatározó Nádasdy-⁶⁷⁷ és Batthyány-familiárisok mellett tehát a Dersffy-rokonság és a hozzájuk köthető familiárisok önálló csoportot képeztek. A lánzsér–lakompaki uradalom megszerzésével egy részük Esterházy Miklós mellé állt. Ehhez adódott a munkácsi vár és uradalom területén Esterházyval kapcsolatba kerülők csoportja. A legjelentősebb kelet-magyarországi származású familiárisok közül Aszalay István⁶⁷⁸ és Kürtössy György⁶⁷⁹ nevét kell kiemelni. Utóbbiak kiváló jogi felkészültségű személyek voltak, akik Esterházy mellett kiemelkedő karriert futottak be. A Dersffy-familiárisokhoz képest viszont gyakorlatilag vagyontalanok voltak, felemelkedésüket és vagyonukat (familiárisi szolgálatuk idejére eső szerzeményeiket) tehát szinte teljesen Esterházynak köszönhették, miután Munkács elvesztésével nyugatra tették át székhelyüket. Az Esterházy mellett jelentős (politikai) karriert elérő familiárisok közül Eörsy Zsigmond a legismertebb.⁶⁸⁰

A familiárisoknak egy másik csoportját képezték az egykori Thurzó-familiárisok: közülük volt, aki Esterházyhoz szegődött, más részük viszont a Czoborok szolgálatában maradt. Ismét elkülöníthetők azok, akik előzőleg nem tartoztak egyetlen dominusz familiárisi köréhez sem (pl. Meszlényi Benedek). Ehhez a „típushoz” tartozott Cziráky Mózes is, aki a Bethlen Gábor által indított hadjáratok idején állt Esterházy szolgálatába. Miklós familiárisa lett, majd fia, Cziráky Ádám számára „örökül” hagyta az általa elért familiárispozíciót.⁶⁸¹ Cziráky Ádám 1645-től Sopron vármegye alispáni tisztét töltötte be; a vármegyei tisztújításkor Nádasdy Ferenc támogatását tudta a magáénak, noha apja révén eredendően Esterházy-familiáris volt. Vármegyei tisztségéből való elmozdításával Esterházy László egyik, a korabeli megyei főúri hatalmi politizálás gyakorlatában meglehetősen kirívó lépést tett. Az elmozdítás háttérben éppúgy szerepe volt a familiárisok egymással folytatott küzdelmének (Aszalay István és Cziráky között több vitás kérdés is volt különböző zálogbirtokok tulajdonlása ügyében), mint Esterházy Dániel álláspontjának, aki László gróftól azáltal hangolta Cziráky ellen, hogy szerinte az alispán Nádasdynak sokat kedvezett.

Mindezekén túl a régi nagy famíliák familiárisoköréből „el lehetett csípni” egy-egy személyt, de a potenciális új familiárisok azok közül is kikerülhettek, akik úgymond nem

⁶⁷⁷ Pl. a Darabos család

⁶⁷⁸ CSÍZI 2003.

⁶⁷⁹ DOMINKOVITS 2008, 143–155.

⁶⁸⁰ HILLER 2000, 5–18.

⁶⁸¹ A Czirákyakról: SZÉKELY 1997.

tartoztak „sehová”. (Pl. a már említett Eörsy Zsigmond). A sok funkciót betöltő, egyszerre több tisztséget viselő familiárisok ismét újabb csoportot képeznek. Ők azok, akik akár egyidőben is, különböző dominuszok számára is teljesítettek familiárisi szolgálatokat. Működésük közben rendkívül kiterjedt kapcsolatrendszerre és komoly tapasztalatokra is szert tettek. Rauch Dániel, illetve a Káldyak a jellegzetes példák erre a familiáristípusra, E magatartásforma kapcsán az egy időben akár egyszerre több dominusz számára is szolgálatot teljesítő familiárisok típusának elkülönítésére a familiáris megnevezés helyett Dominkovits Péter a differenciáltabb „familiárisi szolgálat(ok)” kifejezés használatát javasolja.

A dominuszokhoz való kötődés olykor a felekezeti hovatartozás szempontjait is felülírhatta. Izgalmas módon változhattak ezek a kapcsolatok egy-egy familiáris család különböző generációi esetében is (pl. Récey György, az evangélikus Récey Bálint fia volt; a Nádasdy-jószágok provizoraként fiának, a katolikus pap Récey Imrének az evangélikus Lackner Kristóftól kért beneficiumot). Előfordult az is, hogy birtokot egy másik dominusz familiárisának zálogosítottak el, mint pl. Tar Mihálynak, akinek [Nádasdy] annak ellenére zálogosított el jószágot, hogy Tar Esterházy-familiáris volt. A dominuszoknak a vármegyei politika szintjén megjelenő rivalizálása, illetve hatalomgyakorlási gesztusai a tisztújítások és a megyei gyűlésre küldött követek instrukcióin kívül pl. magának a nemesi gyűlés helyszínének a meghatározásában is megnyilvánult: 1651–1652 folyamán Sopron vármegye nemesi gyűlésének az evangélikus népességű Nemeskér adott otthont, jóllehet a vármegye mindkét hatalmas ura, Nádasdy Ferenc és a főispán Esterházy László egyaránt katolikusok voltak, a megye ügyeiről határozó gyűlést mégis „semleges területen” tartották.

Áttekintésünk alapján megállapítható, hogy Esterházy Miklós familiáriskörei még nincsenek részleteiben feltárva. Eltekintve néhány, esettanulmányból ismert karriertól, szükséges lenne egy átfogó, speciális feldolgozásra, amely az elsődleges források (urbáriumok, inskripciók könyvek) alapján térben (akár megyénként, akár uradalmanként) is elhelyezné azokat a familiáriscsoportokat, amelyeket apja után 1645 őszén Esterházy László megörökölt. A kutatás jelenlegi állapotában Esterházy László familiáris hálózatáról egyelőre nem lehet még megközelítőleg sem olyan pontos képet rajzolni, mint Batthyány Ádám esetében. Ezt nehezíti, hogy sajnos nem maradtak fenn konvenciók könyvek, sem prebendajegyzékek, amelyek adatai lehetővé teszik Batthyány familiárisainak elkülönítését és számuknak, pályájuknak szinte valamennyi évre adatolható meghatározását.⁶⁸²

⁶⁸² BENDA–KOLTAI 1999–2004.

A László gróf töredékesen fennmaradt iratai között található esküszövegek főleg azoknak a személyeknek a kilétére derítenek fényt, akiket Esterházy László provizorokká (jóságigazgató, tisztartó) nevezett ki birtokai élére. Ezeket a személyeket a fentiekben már bemutattam (lásd a 4. sz. táblázatot). „*A Miklós nádor halálakor működő legfontosabb uradalmi alkalmazottak és tisztartók*”⁶⁸³ táblázatban pedig azoknak a neveit tüntettem fel, akik Esterházy Farkas 1645 körül készített feljegyzése szerint álltak az egyes birtokok élén. Esterházy Dániel Lászlóhoz írt leveleiből – amint arra már utaltunk – tudható, hogy a tapasztalt nagybáty unokaöccsét külön figyelmeztette, hogy az évek óta a család szolgálatában álló familiárisokat becsülje meg, sőt kisebb adományokkal járjon a kedvükben és erősítse meg őket pozíciójukban. Magánhadseregének tagjaira, az állandó jelleggel mellette familiárisi szolgálatot teljesítők kilétére vonatkozóan apró információkat találhatunk a hozzá intézett levelekben. Ám nem maradtak fenn olyan részletes összeírások, mint Batthyány Ádám esetében. Pápai katonái közül ismerhetők a legtöbben, elsősorban hozzá intézett leveleik, valamint a pápai katolikus anyakönyv bejegyzései alapján.⁶⁸⁴ 1646. januári linzi utazásának költségkimutatása⁶⁸⁵ amiatt is érdekes forrás, mert kíséretének összetételére – ha közvetett módon is – következtethetünk belőle.

Esterházy László – akárcsak Miklós nádor – familiárisokereinek teljes feltárása több forrásegyüttes (misszilisek, adománylevelek) feldolgozását teszi szükségessé. Mindkettejük, de különösen László esetében szerencsés módon a családi levéltár egyik különleges forráscsoportja, ha nyilván nem is teljeskörűen, de jelentős eredményt ígérve teszi lehetővé a munka elvégzését. A Lászlóhoz intézett levelek az egyes familiárisokkal való személyes kapcsolat feltárását teszik lehetővé. A familiárisok összegyűjtéséhez rendelkezésre álló másik jelentős forrásegyüttest azok a másolati könyvek képezik, amelyek az Esterházy család hercegi ágának levéltárában maradtak fenn, és amelyek a Miklós és László, valamint László halálát követő évben Pál által aláírt zálogosításokról, adományokról, kölcsönökről és hitelekről szóló szerződéseket gyűjtik össze 1639 és 1653 között.⁶⁸⁶ A László gróf halála után a későbbiekben a család levéltárosai által két kötetbe gyűjtött iratmásolatok gyakorlatilag teljes körűen dokumentálják a káptalanok előtt tett bevallásokat, a familiárisok javára tett adományokat, az elzálogosításokat, a tőlük kölcsönként felvett összegeket és egyéb olyan,

⁶⁸³ Esterházy Farkas feljegyzése, MNL OL P 124, nr. 1714. fol. 32.

⁶⁸⁴ HERMANN 2004a, 9–28.

⁶⁸⁵ „Linczbem menő extractus” MNL OL P 124, 5. doboz (8. cs.), fol. 52r.

⁶⁸⁶ MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignoratium). Pag. 403: Fassiones et Inscriptiones post mortem et decessum Illustrissimi con. Domini Comitis, Domini Nicolai Eszterhasi, alias Regni Hungariae Palatini etc. per Illustrissimum Dominum Comitem Dominum Ladislaum Eszterhasi factae, inferius de verbo ad verbum descriptae, sequuntur.

jogi természetű ügyleteket, amelyek iratanyagában (az ügy természetétől függően) szerepel az adott familiáris megnevezése, az adomány időpontja és annak indoklása.

Az alábbi táblázatban az Esterházy László által adományban részesített személyek nevét, az adomány és az ügylettel kapcsolatos iratok jelzetét közlöm. Mivel ezúttal László familiáriskörének feltárása a cél, nem említem azokat az egyéb iratokat, amelyek a familiáris viszonytal nem függenek össze.

15. táblázat: Adatok Esterházy László familiáriskörének feltárásához a zálogosításokról, adományokról, kölcsönökről és hitelekről szóló szerződéseket 1639 és 1653 közötti évközből tartalmazó másolati könyvből

Név	Beosztás, feladatkör (működésének helyszíne)	Mióta állt az Esterházy család szolgálatában	Adomány adatai (értéke, időpontja)	Forrás (MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignoratalium) jelzete)
Joó Miklós, de Kaszaháza; Balassa Barbara			Miklós nádor 25 ezer Ft. kölcsönt vett fel tőle 6%-os kamatra; ennek fejében a Fraknóhoz tartozó Márc jószágot kötötte le neki; Krensdorft (=Tormafalut)	p. 403–408
Miticzki Mihály		már Miklós nádor alatt is szolgált	3 ochtal szőlője van Miticzkinék a cseklészi határban; elengedte a fizetendő hegyvámot Sempte, 1646. május 16.	p. 408–409.
Nedeczki Mihály (özvegye: Ormándi Erszébet)		Miklós nádor (adományt tett: bicsei várhoz tartozó Pekline nevű falu, 1635-ben, Trencsén m.)	Pozsony, 1646. nov. 1.	p. 410–411.
Rimanóczi János	fraknói kasznár		Pozsony, 1646. nov. 25.	p. 411–413.
Vízkelethy György	szempci ispán / tisztartó		Pozsony, 1647. jan. 15.	p. 413–414., 432–433.
Mracskó Antal	csemernyei jobbágy	adott egy házat Zemlén m-ben	Pozsony, 1647. jan. 17.	p. 415.
néhai Horváth Ferenc avagy Dominkouich Lázár ⁶⁸⁷ és néhai Dominkouich	Szentmárton (Sopron vm., Lánzsér)	Szentmártonban ház + fél hely telek (sessio), Dominkouich György maradéki,	Fraknó, 1648. jan. 13.	p. 417.

⁶⁸⁷ „megnevezett sessio több egyéb populosa sessiokkal együtt néhai Dominkovich Lázárnak avagy Horváth Ferencnek és feleségének Péchi Magdolna asszonynak (mostani Nedeczki Gáspár uram feleségének) s maradékinak volt conjunctim; Kulmán Kristóf nevű jobbágyot adja László Dominkovich Lázárnak avagy Horváth Ferencnek. Dominkouich György maradéki penig tartozzanak ezután adójokat és robottjokat Lansér várához praestalni.”

György maradékiért való concambium		Sopron m., lánzséri tartomány		
Kürtössy György	fraknói tiszttartó	Csornán konferált két pusztá sessiójáról való adomány	Fraknó, 1648. március 6.	p. 422–423.
Walticher Márk		Kismartonhoz közel fekvő Margarétha város malmát adja	Nagyhöflány, 1648. aug. 6.	p. 427–428.
Achatius Olischér	fraknói tiszttartó	Nagymartoni ház (adomány)	Nagyhöflány, 1648. aug. 6.	
Kerznarich János?	csornai ispán	Drasburgi ház	Kismarton, 1649. jan. 27.	p. 435–436.
Somogyi Pál	pápai vicekapitány (Radovány István előtt)	az igari pusztát még Csáky László adta oda Somogyinak zálogban 1000 tallérért; László meghagyja Somogyi kezén a zálogot	Pozsony, 1649. május 4.	p. 442–443.
Fekete Márton	Sempte várához tartozó vízközi tisztviselő	malom után fizetendő cenzust elengedett	Pozsony, 1649. augusztus 17.	p. 445.
Adam Werner	orvosdoktor	Nagymarton, ház	Újhely, 1649. szeptember 1.	p. 445–447.
Barcza György	több lóval szolgáló familiáris, levelei Lászlóhoz: MOL P 124, nr. 243-244	Pápa, ház (200 Ft-ot fizetnie kellett Lászlónak)	Pápa, 1649. szeptember 26.	p. 447–448.
Szeredi Csizmazia Simon		Szereden (Pozsony m.) ház	Sempte, 1649. nov. 20.	p. 449–451.
Fulcitius Mátyás	„familiaris et cubicularius noster”	Traisdorfi ház; mellette sk. megjegyzés: „redimáltam ezen obligatoriát szegény Mátyás halálával”	Kismarton, 1650. február 2.	p. 451–453.
Aszalay István		Ugronovich Gáspár árváinak örökségét kezeli	Fraknó, 1650 márc. 2.	p. 453–454.
Wolfgangus Sanaer	kismartoni számtartó	Nagymarton, házat adományoz	Kismarton, 1650. március 13.	p. 454–455.
Achatius Olischér	fraknói tiszttartó	Nagymarton (ház?)	Kismarton, 1650. március 20.	p. 455–457.
Thorday János	semptei számtartó	Szered városban ház	1650. július 1.	p. 466–468.
Wukmanovich György	lovászmester	Stederi telek és ház (Fraknó, Sopron vm.)	1651. január 1.	p. 482–483.
Kaszuba András	varannai jobbágy	szőlőbirtokot adományozott (Zemplén vm.)	1651. június 26.	p. 484.
Kisich György	kismartoni főporkoláb	nagyhöflányi ház	1651. június 12.	p. 484–485.
Király György		rozgonyi birtokon ház adományozása	Sempte, 1651. július 4.	p. 488–489.
Joó Miklós és Sibrik Éva	34300 Ft. tartozása fejében[?]	Krensendorf, aliter Tormafalu	Kismarton, 1651. szeptember 18.	p. 490–492.

Aszalay István		Nyé ⁶⁸⁸ („unius quartae sessionis”)	Kismarton, 1651. szeptember 20.	p. 492–493.
----------------	--	--	---------------------------------	-------------

A zálog- és kölcsönszerződések másolatait tartalmazó könyvben több irat mellett szerepel Esterházy László kézírásával készült külön feljegyzés. Általában ezek arra vonatkoztak, ha az adott iratban foglalt ügylet érvénye megszűnt (mert pl. visszafizette a felvett kölcsönt, vagy kiváltotta az elzálogosított javakat). Az iratok adatainak megfelelő rendszerezésével mind Miklós nádor, mind László gróf időszakára megnevezhetők azok a legfontosabb személyek, akik valamilyen személyes pénz- vagy birtokügylet révén kerültek kapcsolatba az Esterházyakkal akár mint familiárisok, akár mint hitelezők.

Végül érdemes megjegyezni, hogy a kolostorok, illetve szerzetesrendek számára juttatott javakat is feljegyezték a kétkötetes másolati könyvben. Esterházy László az iratok szerint a nagyszombati jezsuiták építkezéseit (még apja végrendeletének megvalósításaként), a soproni pálosokat, valamint a kisvárdai barátokat (ferenceseket) támogatta elsősorban. A László gróft érintő, illetve az ő idejében keletkezett káptalani bevallások, valamint az egyéb szerződések szövegei is gondos és lelkiismeretes odafigyelésről tanúskodnak, de azt mindenképpen jelzik, hogy László családfői működésének éveiben aktívan és felelősségteljesen kezelte az Esterházy-vagyont, ami jóval nagyobb birtokokat jelentett a saját személyes örökségénél, hiszen Orsolya gyámjaként, valamint testvérei bátyjaként ő irányította a birtokokat és az uradalmak tisztviselői neki tartoztak számadással. A kiterjedt, egymástól esetenként igen távol eső birtokrészek mindegyikére nem lehetett egyszerű feladat megfelelően odafigyelni, miként a nagy létszámú és sokrétű familiárisi hálózatot sem volt könnyű megismerni, megtartani és irányítani.

IV.6. Küzdelem a családi vagyon megőrzéséért: az ifjú arisztokrata birtok-, pénz- és zálogügyei

László gróf – tisztségei mellett – egyik legfontosabb feladata a hatalmas Esterházy-birtokegyüttes megtartása, visszaszerzése, zálogokból való kiváltása és az ezzel összefüggő hosszú, nemegyszer bonyodalmas pereknek a család érdekét szolgáló, sikeres megoldása volt. Apja végrendeletében többek között egyértelműen és határozottan a családi örökséget képező birtokok megőrzését és gyarapítását rendelte.⁶⁸⁹ Batthyány Ádámmal ellentétben Esterházy László egykorú „itineráriuma” nem maradt ránk, leveleinek keltezése azonban egyértelműen

⁶⁸⁸ 1640-ben kapott Nyéken zálogbirtokot. DOMINKOVITS, 2012b, 37.

⁶⁸⁹ Esterházy Miklós végrendeletéről: TRIBER 1994, 433–454.

árulkodik arról, hogy apjához hasonlóan gyakran tartózkodott Kismartonban, amely egyúttal a fraknói vára mellett a család legértékesebb birtoka is volt.⁶⁹⁰ Arról, hogy az Esterházyak uradalmi között milyen nagy értéket képviselt a fraknói, illetve a kismartoni,⁶⁹¹ elsősorban az uradalmak jövedelmét pontosságra törekedve meghatározó jogbiztosító iratok tanúskodnak.⁶⁹² Az 1678-ban készült kimutatás adatai szerint a fraknói uradalom pénzjövedelme 36665 forint, a kismartoni uradalomé 25860 forint volt. Az összes többi uradalomé ennél jóval kevesebb, így Lánzséré és Lakompaké összesen 17265 forint, Lékáé 14302 forint, Keresztúré 7213 forint, Köpcsenyé 11347 forint, Schwarzbaché 2085 forint volt.⁶⁹³ A birtokok pénzben kifejezett értékét az évi jövedelem 4, 5, vagy 6%-os kamatszorzójának arányában adták meg. Külön felmérték és megbecsülték a várak és az azokban őrzött kincsek értékét, és a várakhoz tartozó uradalmak évi jövedelmét is. Az Esterházy Pál nádor idején készített összeírás adatai szerint a fraknói és kismartoni várak önmagukban tekintett értéke 500-500000 forint volt. A nádor javairól 1691-ben írt összeírás („*Universorum bonorum palatinalium et rerum mobilium praetium*”) Arx Frakno mellett 300000, Dominium Frakno mellett 500000 forint értéket tüntet fel, míg Kismarton esetében még nagyobb értékeket, (Arx Kismarton) 350000 forintot és (Dominium Kismarton) 500000 forintot olvashatunk.⁶⁹⁴

A Lajta-hegység déli lejtőjén fekvő Kismartonnak⁶⁹⁵ rendkívül előnyös földrajzi elhelyezkedése volt, hiszen voltaképpen a kiváló paclehetőséget biztosító nagymartoni kerülethez tartozott, amely a területének legnagyobb részét kitevő, a térség legfejlettebb uradalmának számító fraknói grófság mellett magába foglalta a fejlett iparral rendelkező Sopront és Bécsújhelyet is. Sopron lakossága a XVI–XVII. században 4-5000 fő volt, Bécsújhely lakosságát a XV. században 5-8000 főre, a XVII. században viszont csupán 3-4000 főre becsülik.⁶⁹⁶ Mindkét város kiváló értékesítési lehetőséget jelentett a régió uradalmaiban élőknek, a Kismartont is érintő kereskedelmi útvonalak pedig lehetővé tették, hogy a város kivegye a részét a térség bor- és vaskereskedelméből.

⁶⁹⁰ RADOS 2003, 36. Esterházy László Batthyány Ádámhoz írt leveleinek több mint harmadát (75 db-ot) Kismartonból írta 1646 és 1652 között. A kb. 80%-ban fennmaradt levelezés unikális a XVII. századi magyar főúri levelezések között. Esterházy László levelei Batthyány I. Ádámhoz: MNL OL P 1314, nr. 12085–12296.

⁶⁹¹ Az uradalmak XVII. századi történetéről az osztrák szakirodalomban: *Landestopographie* 1981, Bd. III, passim. A régebbi irodalomból: KROYER 1954, 106 skk., ill. PAUL 1965, passim.; ERNST 1966, 327–364.

⁶⁹² „Fraknó és Kismarton bécsi mérték szerinti 5250 véka búza, 9750 véka gabona és 12000 véka zab jövedelmét, amely 15000 rajnai forintnak felel meg, II. Ferdinánd elsőként Czobor Imrének zálogosította el 1620. április 11-én 8 esztendőre.” PERES 2009, 59.

⁶⁹³ ZIMÁNYI 1972, 12. Az összeírást közli: ZIMÁNYI 1998, 271.

⁶⁹⁴ ZIMÁNYI 1998, 272–273. Vö. FÜLÖP 1995b, 125–138 és J. ÚJVÁRY–ZIMÁNYI 2009, 182–200.

⁶⁹⁵ Kismartonról: BARISKA 2007, 39 skk., 68 skk., passim.; HELM 1998, 11–19, ill. 20–25. Történeti áttekintés: PRICKLER, L. 1998, 40–51.

⁶⁹⁶ ZIMÁNYI 1972, 5.

Kismarton jogállását tekintve 1447-től 1647-ig zálogbirtok volt.⁶⁹⁷ 1447-ben Habsburg Frigyes öccse, VI. Albert herceg Kismarton mellett Fraknó, Kabold, Lánzsér és Szarvkő zálogába jutott. „III. Frigyes császár 1463-ban azzal a feltétellel adta vissza a Szent Koronát Hunyadi Mátyásnak, ha a magyar uralkodó zálogon hagy nála hét nyugat-magyarországi uradalmat, közöttük Kismarton (Eisenstadt) és Kőszeg városát is.”⁶⁹⁸ Az 1491. évi pozsonyi békeszerződés alapján a települések még a XVII. század elején is az „Oszták Háznak”, vagyis az oszták hercegnek voltak elzálogosítva, így Kismarton és uradalma a XVII. század első felében ezért állhatott az Alsó-Ausztriai Kamara kezelésében.⁶⁹⁹ Több XVII. századi magyar országgyűlés foglalkozott a birtokok „visszakebelezésével”; végül a rendek nyomására a birtokok különböző időpontokban kerültek vissza a Magyar Királysághoz. Fraknó és Kabold 1626. január 19-én, Szarvkő és Kismarton 1647. szeptember 26-án, Borostyánkő és Kőszeg pedig 1647. szeptember 27-én került újból a Magyar Korona joghatósága alá.⁷⁰⁰ A Magyar Királyságban élők, így az Esterházy-család is, történelmi jelentőséget tulajdonítottak az eseménynek. Erre utal László már többször említett nevelőjének, Olasz-Kolozsváry Istvánnak a feljegyzése is, aki Miklós nádor halála után egy ideig a fraknói vár gondviselőjeként szolgált.⁷⁰¹ „[1647] 24. septembr jöt megh az Úr Eő nagysága [László] Kysmartonbol Pál Ural eő Ngaval egiüth, 26. itt, esmégh Kysmartonban ment Eő nagysága, onét Rohoncra az nap, Ugian az napon Aták vissza magyar Országghoz Kismartont, a kit 5. Esztendő heian záz eghéz Eztendeigh Austriához birtak, az Teöbit is ugi mint Szarvkeöt, Keözeghet, Borostiant. etc.”⁷⁰²

Amikor 1648-ban a nyugat-magyarországi elzálogosított részeket a Habsburg uralkodó mint oszták főherceg újra magához szeretne venni, Kismarton polgármesterének, Paul Eisforthnak sikerült a várost 16000 rajnai aranyforint és (9000 aranyforint értékű) 3000 vödör bor ellenében kivásárolnia. Kismarton szabad királyi városi státuszát az 1649. évi magyar országgyűlés 40. törvénycikke mondta ki; az uralkodó a várost az uradalommal együtt „az ország joghatósága alá helyezte”.⁷⁰³

A Kismartonért Esterházy László sógora, Nádasdy Ferenc ellen folytatott küzdelem nemcsak az értékes, komoly jövedelmet biztosító uradalom birtoklásáért folyt. A birtok megszerzésére, illetve megtartására irányuló törekvés egyúttal a két család közötti hatalmi –

⁶⁹⁷ BARISKA 2007, 85–87.

⁶⁹⁸ BARISKA 2007, 11.

⁶⁹⁹ *Uo.*

⁷⁰⁰ Vö. NAGY 1987, 191–192.

⁷⁰¹ Olasz-Kolozsváry Istvánról: FEJES 1996, 129.

⁷⁰² *Oklevéltár*, 1901, 211.

⁷⁰³ BARISKA 2007, 145.

politikai és gazdasági – rivalizálás egyik megnyilvánulása is volt. A versengés nemcsak a vagyon és a birtokok szintjén zajlott, hanem a vármegyei politika síkján is. Ez szemléletesen megmutatkozik például a Sopron vármegyei alispáni hivatal betöltése körüli csatározásokban, amelyek során a főurak természetesen saját familiáriskörüket támogatták.⁷⁰⁴ A per jelentőségét világosabban megértjük, ha Sopron megye birtokviszonyainak változását a két család vonatkozásában a XVII. század első felében röviden áttekintjük.

A XVII. századi Sopron megye az ország közepes nagyságú törvényhatóságai közé tartozott. A XVI–XVII. század fordulóján a „csonka” (a Rábaköz ekkor nem szerepel az összeírásokban) megye legnagyobb birtokosa a Vas és Sopron vármegye főispánságát viselő gróf Nádasdy II. Ferenc volt, aki 1598-ban az adózó porták 30%-át (109 porta) birtokolta.⁷⁰⁵ A hatalmi viszonyokban bekövetkező változás Esterházy Miklós dinamikus politikai karrierjéhez, birtokszerzéseikhez kötődik. A végleges eltolódást jól tükrözi a nádor halála után fia, László Sopron vármegyei főispánsága idején készült, 1648. évi adóösszeírás. Ekkor a megye adózó portáinak már 32,7%-át az Esterházy-család bírta, míg Nádasdy Ferenc csak 19,2%-ával rendelkezett.⁷⁰⁶ Tehát sem Kismarton birtoklása és a belőle származó jövedelem, sem pedig fekvéséből (a bécsi udvarhoz való közelsége) származó előnye nem lehetett közömbös az érte megküzdő felek számára; a per kimenetelének igen nagy tétje volt.

A kismartoni uradalom – ahogy említettem – zálogbirtok volt, Esterházy Miklós kapta meg az uralkodótól 1622-ben a kamarának nyújtott kölcsönök fejében, valamint a Bethlen Gábornak átengedett munkácsi uradalom ellenében. A zálogos jogú uradalmak birtoklása „veszéllyel” járt, hiszen a birtok zálogösszegének kifizetésével a kamara vagy annak átvállalásával egy másik hitelező visszakérhette azokat.⁷⁰⁷ A nádor halála után a szomszédos birtokok ura, Nádasdy Ferenc kísérletet tett az uradalom megszerzésére: 1645 őszén Bécsben a kismartoni uradalomra 30 ezer forintot ráígért, és ebből 29 ezret már le is tett a kamarának.⁷⁰⁸ Az összeg fejében donációs levelet kért és kapott is a birtokra.⁷⁰⁹ Nem sokkal ezután már Kismarton örökös urának nevezte magát. A nádor végakarata szerint Kismarton Fraknóval együtt László öröksége volt. Az Esterházyak szemében Nádasdy kísérlete a nádor végrendeletével szögesen ellentétes igényt jelentett. Ellenlépéseikkel a nádori végakarattal

⁷⁰⁴ DOMINKOVITS 2005d, 511–529.

⁷⁰⁵ DOMINKOVITS 2005d, 514; DOMINKOVITS 2009b, 901.

⁷⁰⁶ DOMINKOVITS 2005d, 514. A Nádasdyak politikájáról, Sopron vármegyei befolyásukról és familiárisaikról: DOMINKOVITS 2009c, DOMINKOVITS–PÁLFFY 2010.

⁷⁰⁷ FEJES 1996, 132.

⁷⁰⁸ Fejes Judit (Bubics–Merényi adatát átvéve) azt írja, hogy Nádasdy 25 ezer forintot fizetett ekkor a kamarának, ugyanakkor az Esterházy László által később Nádasdynak visszafizetendő összeg 29 ezer forint volt. FEJES 1996, 130.

⁷⁰⁹ PERES 2009, 62 és uo, 231. jegyzet.

rendelkezéseire hivatkozva szálltak szembe Nádasdyval mind a kismartoni zálogbirtok, mind pedig Esterházy Orsolya gyámságának ügyében. Az uralkodóhoz intézett beadványokat természetesen Esterházy László neve alatt és az ő aláírásával állították ki, de kétségtelen, hogy a bennük foglalt érveket Esterházy Dániel és Farkas fogalmazták meg. Esterházy László 1646. január 6-án kelt folyamodványában apja érdemeire való hivatkozással kérte az uralkodót, hogy mint a zálogbirtok visszaváltására egyedülként jogosult, Kismartont adja adományként neki és testvéreinek, továbbá Esterházy Orsolya gyámságában erősítse meg Nádasdyval szemben.⁷¹⁰ Esterházy László III. Ferdinándtól a birtok jogi helyzetének kivizsgálását kérte és vállalta, hogy a Nádasdy Ferenc által előzőleg a kamaránál letett 29000 forintot kifizeti. Ez az összeg azonban nem bizonyult elegendőnek, mivel Nádasdy állítólag egyre magasabb összeget ígért.⁷¹¹

A helyzet rendezése és az ügynek az Esterházyak számára kedvező módon való kimenetele érdekében Pálffy Pál igen jelentős szerepet játszott. A kismartoni zálogbirtok öröklésének kérdésében Pálffy kezdetben nem támogatta, hogy Kismartont az Esterházyak kapják meg adományként. Véleménye 1646 februárjában megváltozott, arra való tekintettel, hogy az Esterházyak elvesztették Regécet. A linzi béke értelmében Regécet és uradalmát a Rákócziak kapták meg, azonban egy kitétel szerint kártalanítaniuk kellett az Esterházyakat (ez végül 160000 forinttal történt meg). Az Esterházyak jól bevált módon növelték a zálogbirtok összegét; rálicitáltak az aktuális értékre: a nádori fizetés elmaradt részével (32000 forinttal) és a Miklós nádor által katonállításra fordított összeggel. A zálogbirtok értéke ily módon megemelkedett (kb. 400000 forintra); ezen kívül elengedtek a kamarának 100 mut lisztet, amit a nádor a saját költségén (hitelbe) szállított a végekre. Ekkor Nádasdynak – annak érdekében, hogy a zálogbirtokot ő kapja – rá kellett volna erre az összegre ígérnie, azonban ekkor már akkora összegről volt szó, hogy ez valószínűleg nem érte meg neki. Tény ugyanakkor, hogy így is – sőt, vélhetően számára optimális módon – jól járt, hiszen hozzájuthatott felesége hozományához és Esterházy László megtérítette neki a kamarának általa letett összeget is. Elképzelhető, hogy ez is szerepet játszott abban, hogy 1646 folyamán hajlandó volt a kompromisszumra.

1646 áprilisában Pálffy Nádasdyval tárgyalt, és jöllehet akkor még nem jött létre végleges megállapodás, az országbíró büszkén írta Lászlónak, hogy Nádasdyval való

⁷¹⁰ PERES 2009, 62.

⁷¹¹ FEJES 1996, 132.

megbeszélésének köszönhetően sikerült a megegyezés irányába elmozdulni.⁷¹² 1646. június 20-án egy megbeszélésre került sor Pálffy Pálnál, amelynek során Esterházy László és Nádasdy Ferenc megegyeztek; eszerint Esterházy kapja a birtokot és Nádasdynak kifizeti a Kamaránál letett pénzét. Ennek a megállapodásnak a pontjai megmaradtak.⁷¹³ Pálffy Pál ezt követően is tevőlegesen segített Esterházyknak: Lászlónak egyik, több hónappal később írt hálálkodó levelére nagyvonalú módon válaszolt és kifejezte, hogy szívesen segített Miklós nádor örököseinek.⁷¹⁴

Végül az Esterházy László és Nádasdy Ferenc közötti tényleges egyezés Pozsonyban, Lippay György esztergomi érseknél 1646. július 19-én jött létre. Ennek értelmében László gróf kötelezte magát arra, hogy nővére, Nádasdyné hozománya fejében 60000 forintot átad a következő év Szent György-napjáig, Nádasdy pedig ígéretet tett arra, hogy minden egyéb követeléstől eláll. László gróf az elsőként értesítette Pálffy Pált, aki a megegyezés alkalmával nem volt ugyan jelen, de pár nappal később Lászlóhoz írt levelében örömét fejezte ki a megállapodás létrejöttéről.⁷¹⁵ Az egyezséget követően Kismarton ügye végül csak 1648 folyamán rendeződött véglegesen, amikor a kamara Esterházy László ajánlatát fogadta el, és

⁷¹² Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, Bécs, 1646. április 11. MNL OL P 124, nr. 914: „[...] Groff Nadasdy uram eö kegyelme erkezven ide, fogadasom es Kegeyelmeteknek valo zolgalathom kivansaga szerent, ugi tractaltam, es vegeztem eö kegyelmével, az kegyelmetekkel valo dolgaban, hofi hiszem Istent, nem leszen Kegeyelmetek io Contentuma neköl. Kihez kepest, mivel Istennek segitsege velem leven, holnap Posonban akarok mennem, es ott ennehani nap kesnem, kerem Kegeyelmedet edes Groff Uram iüjeön Kegeyelmetek Posonban hozzám az ieöüüö hetfeöre vagi kedre nem szannam anni faratsagat, had mondhassem es referalhassam Kegeyelmeteknek, mit vegeztem legien, kivanvan mas dolgokbann is Kegeyelmeteknek szibül szolgalnom. Hozza Isten Kegeyelmeteket kedves egesseghben. Viennae 11 April Anno 1646.”

⁷¹³ MNL OL P 108 Rep. 7, Fasc. C, Fasc. D, nr. 50–65. Bubits Zsigmond–Merényi Lajos, Fejes Judit, legutóbb pedig Csizi István is meglehetősen részletesen írtak már erről.

⁷¹⁴ Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, Detrekő, 1646. július 9. MNL OL P 124, nr. 915: „[...] Septima huius Kis Martonbol irt levelet Kegeyelmednek, ezen oraban adák megh, banom, hofi nem erthettem előb az Kegeyelmetek Posoniban valo jüvetelet; Ennekem edes Eöcsem semmit ne közönnien, mert en tartozom kgeleknek [Kegeyelmeteknek] az szolgalattal, valamiben tudok, szeretettel is mint maganak kivanok szolgalnom. Kegeyelmedtül is semit egiebet nem kivanok, hanem czak ugi szeressen Kegeyelmed engemet, mint én Kegeyelmeteket, megh lattia, hofi nem sokat tehetnek nekönk masok. Az töb dolgokrol bevebben irtam Ezterhasi Daniel Uramnak, tudom communicallni fogia Kegeyelmeddel. Isten tarcza megh Kegeyelmedet. Datum in Castello Detrekeö die 9 Julii 8 hora vespertina 1646. [...] Paulus Palfffy.”

⁷¹⁵ Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, Malacka, 1647. július 22. MNL OL P 124, nr. 918: „Vigesima praesentatis Hefflanibol irt Kegeyelmed levelet midön szinten indulo félben uolnék, Stomffan adák megh, s igen örömost ertem, hofi Kegeyelmed Nadasdi urammal conueniált es vegezet, s az 30 ezer forentot megh atta neki, es az ezüst miübol [nemübol] is ki atta reszet, azt gondolom, allando leszen az Kegeyelmetek attiaffiuságos bekesege es vegezese, mivel Bottiani uram is jelen volt, azt hiszem, nem sokkal adot többet Kegeyelmetek[né][?] az ezüst miübol neki, a mennie neki eset volna, hofi Kegeyelmetek sok gondjai ne volnának, azt nem ketlem, mert effele iffiu uij szorgalmatos gazdanak, nem szokot dolga el fogini; megh szolgalom Kegeyelmednek az agarakat, kiket az mezö es az niul valaszt megh, a mikor Kegeyelmed Posoniaro által megien ennek elotte Semptere menne, az maczeki[?] mezön megh probalhattiuk. Én is most akarok Baymoczban mennem, de vegezven ott dolgaimot, ismet vissza jüvök. Adgia Isten jo egesseghben lathassam Kegeyelmedet. Datum in Malaczka, die 22 Julii 1647. [...] Paulus Palffi mp.”

III. Ferdinánd még az év szeptember 30-án örökjogú adománylevéllel erősítette meg az Esterházyak birtokjogát.⁷¹⁶

Kismarton megőrzése Esterházy László családfői működésének egyik legnagyobb jelentőségű kihívása volt. Komoly áldozatok és óriási erőfeszítések árán ugyan, de sikerült az értéke és jövedelme szempontjából második helyen álló uradalmat a nádori végakarathoz megfelelően megőrizni. Ez valószínűleg nem sikerült volna, ha az idősebb családtagok és Pálffy Pál személyében a királyság legbefolyásosabb politikusa nem álltak volna mellette. Érdeemes ugyanakkor kiemelni, hogy Kismarton történetének olyan jelentős állomásai estek Esterházy László fellépésének idejére, mint Kismarton reinkorporálása, vagyis a Magyar Királyságba való „visszakebelezése” (1647) és a település szabad királyi városi rangra emelése (1648).⁷¹⁷ A város történetét feldolgozó osztrák szakirodalom megjegyzi, hogy László energikusan látott hozzá, hogy a királyi országrészhez csatolt uradalmat a többi Esterházy-birtok közé integrálja.⁷¹⁸

⁷¹⁶ *Uo.*, 132–133.

⁷¹⁷ A szabad királyi városi rangot elnyerő Kőszeg földesúri befolyás elleni küzdelmének bemutatása kapcsán Kismarton példájáról, valamint Kismarton városnak Esterházy Lászlóval való konfliktusáról: BARISKA 2000, 62 skk.

⁷¹⁸ „Ladislauſ Esterházy, der ſeinem Vater Nikolaus 1645 als Pfandherr der Herrſchaft Eiſenſtadt nachgefolgt war, bemühte ſich nunmehr energiſch um die Übertragung derſelben in ſein Eigentum.” PRICKLER, H. 1998, 45.

V. Az önálló karrier meghatározó állomása: a pápai főkapitányság

V. 1. Pápa helye a XVII. század közepi végvárrendszerben

III. Ferdinánd király az Udvari Haditanács (*Wiener Hofkriegsrat*) kancelláriájának expediálásában 1648. november 7-én Bécsben gróf Esterházy Lászlót – az ő kérésének eleget téve⁷¹⁹ – a Veszprém megyei Pápa várának főkapitányává (*Oberhauptmann zu Papa*) nevezte ki, miként erről a Haditanács protokollumainak bejegyzései tanúskodnak. László gróf ezzel – az Esterházy-családból István bátyja (1639–1641)⁷²⁰ után immár másodikként – lett a törökellenes végvárrendszer kiemelt fontosságú részét alkotó győri végvidéki főkapitányság (*Raaber Grenze*) egyik legfontosabb végházának irányítója. 1647. évi uralkodói és magyar rendi elismeréseit (császári kamarási és aransarkantyús lovagi címét) követően e tisztség már egyértelműen az ifjú gróf önálló karrierjének volt fontos állomása. Egyrészt ezt saját maga kérelmezte az uralkodótól, másrészt ezt a posztot apja sohasem töltötte be (bár testvére már viselte), harmadrészt megszerzésében szerepet játszhatott az apósjelölt Batthyány generálissal való gyakori találkozás, az első törökellenes harcok és a végvári élet élménye. Ám a tisztség elnyerésében nyilvánvalóan komoly része volt annak is, hogy Pápa és uradalma a família számára már hosszabb ideje kiemelkedő jelentőséggel bírt.

1633-tól (beiktatását figyelembe véve 1637-től) Batthyány I. Ádám töltötte be a dunántúli kerületi főkapitányi, valamint az 1600-ban a török kezére jutott Kanizsa után kiépített, ún. Kanizsa ellen vetett végvidék főkapitányi tisztét. Pozíciójánál fogva azonban rálátott a Dunántúl védelmi rendszerének egészére. Ennek – a szoros rokoni kapcsolat mellett – különleges jelentősége volt az új pápai főkapitány, László gróf számára, hiszen ő így tőle mind az országos, mind a vármegyei, mind a győri és a Kanizsával szembeni főkapitánysággal, de még a Bécsben működő Udvari Haditanáccsal kapcsolatos hírekről is szinte első kézből értesülhetett. A Batthyány generálissal folytatott folyamatos levelezés és a rendszeres találkozások egyértelműen erről tanúskodnak. Persze ennek ellenére sem juthatott el hozzá minden hír, de Esterházy így közel állt a Dunántúl védelmi rendszerének egyik legmeghatározóbb „információs gócpontjához”, miközben saját generalátusa fővárából, Győrből is állandó hírszolgáltatást kaphatott. A győri főkapitányság alá tartozó várak közül Győr után ugyanis a második legnagyobb számú végvári katonaság Pápán szolgált, és

⁷¹⁹ ÖStA, KA, HKR, Prot. Bd. 298, fol. 456r „Esterhasi bitt umb conferirung der Oberhauptmanschaftt zu Papa” (1648. november).

⁷²⁰ Esterházy István pápai főkapitányi instrukciója: 1639. május 21. – ÖStA, KA, Best. (Prot.) Bd. 2., pag. 8. (nr. 20.) Az irat jelzete: ÖStA, KA, Best., Kt. 9, nr. 1314.

jóllehet, Veszprém közelebb feküdt a hódoltság határához, Pápa nem (vagy legfeljebb csak kevésbé) maradt el mögötte katonai jelentősége tekintetében. A László által irányított Pápa vára tehát egyik igen fontos kulcsát alkotta a császárváros elsődleges védelmét biztosító győri végvidéknek, amelynek élére az Udvari Haditanács felállítása (1556) óta az uralkodók mindig osztrák-német származású főkapitányokat neveztek ki.⁷²¹

V.2. A pápai főkapitány feladatai⁷²²

A pápai vár és a váruradalom törökkori történetéről több jelentős, összefoglaló igényű publikáció,⁷²³ forrásközlések,⁷²⁴ értékes adattár,⁷²⁵ valamint különböző helytörténeti feldolgozások állnak rendelkezésre.⁷²⁶ Ezek a főkapitányi poszt történetével és a véghely legfőbb irányítóinak feladatkörével azonban csak érintőlegesen foglalkoznak. Esterházy László főkapitányságának történetét ezért az alábbi módszert alkalmazva mutatom be. Egyrészt főkapitányi instrukciójának szövegét elemzem és összehasonlítom a többi, őt megelőző pápai főkapitány (Török István, Csáky László, Esterházy István és Pázmány Miklós) utasításával, másrészt a főkapitányságának időszakáról feltárt adatokat összevetem az instrukcióban foglaltakkal, hiszen ez teszi lehetővé működésének tényleges bemutatását és értékelését.

A XVII. század első felében keletkezett pápai főkapitányi utasítások – Török István⁷²⁷ (1601); Csáky László⁷²⁸ (1631); Esterházy István⁷²⁹ (1639); Esterházy László⁷³⁰ (1648) – latin nyelven íródtak. Szövegük nagyrészt megegyezik, hiszen a Haditanács írnokai az utasítások sorozatához tartozó iktatókönyvek bejegyzéseinek tanúsága szerint is egyiket a másiktól másolták. Legalábbis az új instrukció kiállításakor országszerte bevett gyakorlat volt, hogy a korábbi utasítások szövegeit mintának tekintették, és csak az új főtiszték esetleges beadványaira és tiltakozásaira módosították azokat vagy a tisztség elnyerését megelőző tárgyalások során, vagy az utasítások kiállítását és a főtiszték beiktatását követően.

⁷²¹ PÁLFFY 1999a.

⁷²² Vö. a XVI. század kapcsán: PÁLFFY 1996, 81–98.

⁷²³ SZAKÁLY 1994, 125–200; PÁLFFY 1997b; DOMINKOVITS 2002b, 203–221.

⁷²⁴ *Memoriae commendamus*.

⁷²⁵ Pápai lakosság összeírása. (Adattár). Összeáll. HERMANN István (kézirat), ill. HERMANN 2004b.

⁷²⁶ HARIS 1998, 343–372.

⁷²⁷ Főkapitányi instrukciója: MNL OL E 136 (Diversae Instructiones), 6. tétel, fol. 219–fol. 222v.

⁷²⁸ Csáky László főkapitányi instrukciója: ÖStA/KA ZSt HKR SR KzI., Kt. 40. (Hofkriegsrätliches Kanzleiarchiv, IX. C. 8.) Bécs, 1631. jan. 29.

⁷²⁹ MNL OL P 108, Rep. 2 et 3. Fasc. H, nr. 125. Collatio capitaneatus Papensis [...] Comiti Stephano Esterhazi, facta. Instrukció: uo., nr. 126. (Bécs, 1639. máj. 21.)

⁷³⁰ MNL OL P 108, Rep. 2 et 3. Fasc. H, nr. 127. Collatio Ferdinandi III. ... supremi capitaneatus Papensis pro Ladislao Eszterházy facta. Az utasítás: uo., nr. 128.

Helyenként a másolók hibákat ejtettek ugyan, a „szövegromlás” az utasítások szövegeinek összehasonlításakor könnyen észrevehető.⁷³¹ Jóllehet a bécsi Kriegsarchiv utasításfogalmazványokat őrző sorozatában Esterházy László instrukciója nem maradt fenn,⁷³² de az eredeti dokumentumot a családi levéltár megőrizte a família tagjainak katonai kinevezései között.⁷³³ Az alábbiakban László ezen utasításának tartalmát ismertetem részletesen, a megfelelő helyen jelezve a többi pápai instrukciótól való eltéréseket.

Az utasítások funkcióját a szöveg az elején megnevezte: a vár és a város főkapitányságára kinevezett személy számára meghatározta, meddig terjed a joghatósága és kiknek tartozik engedelmességgel. Hogy erről a főtisztnek tudomása legyen, ezért az instrukció pontosan tájékoztatja: a pápai főkapitány a király után a Haditanácstól, közvetlenül pedig a mindenkori győri végvidéki generálistól függött; minden felmerülő ügyben elsőként hozzá kellett fordulnia. Az utasítás előírta a pápai főkapitány számára, hogy ügyeljen a város és a vár őrizetére, és gondoskodjon a hadiszerekről. Mint főkapitánynak, a várban kellett laknia (*in arce tanquam capitaneus residere et habitare...*). Ezt meg is teheti, hiszen mint a hely zálogbirtokosa (*hypothecarius*), jövedelmei ezt lehetővé teszik számára. Mind Esterházy István, mind pedig László utasításának szövegében szerepel a „*hypothecarius*” kifejezés és emiatt mind a két esetben tiltakoztak is az Esterházyak. Az István instrukcióját családfőként természetesen ismerő és azzal szemben több ponton is kifogást emelő Miklós nádor külön iratban,⁷³⁴ pontokba foglalva tiltakozott az instrukcióban megfogalmazottak ellen. Esterházy István utasításának harmadik paragrafusa ugyanis azt írta elő, hogy a főkapitány a várban lakjék, a kilencedik pedig azt, hogy a városban; valamint hogy mint zálogos élvezi a pápai javakat. A fia pozíciójáért aggódó nádor tiltakozásában viszont kijelentette, hogy Pápát nem úgy birtokolja, mint egy idegen főkapitány, hanem mint a helység birtokosa. Ezért a „zálogos” kifejezésnek szerinte nem kellene a szövegben szerepelnie. A város földesuraként –

⁷³¹ Pl. „Turcis ditione” (Török István utasítása, 1601) helyett „Jurisdictione” (Esterházy István utasítása, 1639, fol. 5v) kifejezés.

⁷³² Az instrukció nyoma a Bestellungen-sorozat protokollumkötetében: ÖStA, KA, Best., (Prot.) Bd. 2., fol. 25r: – [Nr. 44] – Ladislaus Esterhasi hauptman zu Pappa 7. 9bris 1648. – „ad archivum genohmen”. Érdekes, hogy a protokollum elején az alábbi bejegyzés található: , (Prot.) Bd. 2., fol. 3r: „Nr. 44. gehat ab.” – Esterhasy Comes Ladislaus alß hauptman zu Papa. Wien, den 7. 9bris 1648. – „vide fol. 25.”

⁷³³ Esterházy Miklós érsekújvári főkapitányi kinevezése (Bécs, 1622. aug. 18.): MNL OL P 108, Rep. 2 et 3. Fasc. H, nr. 124.; Esterházy Pál pápai főkapitányi kinevezése (Prága, 1652. szept. 13.): MNL OL P 108, Rep. 2 et 3. Fasc. H, nr. 130; a kinevezés mellett Esterházy Pál két levelének fogalmazványa is megtalálható: 1. Fraknón, 1652. augusztus 30-án (a dátum utóbb javítva: szeptember 5-re) kelt levelének címzettje valószínűleg az Udvari Haditanács elnöke (a megszólítás: „Excell. Comes”); másik fogalmazványa (Fraknón, szept. 5-én kelt) a császárhoz szóló levele fogalmazványa; mindkét levélben Pál elhunyt bátyja, azaz László pápai főkapitányi címéért folyamodott. Esterházy Pál pápai főkapitányi instrukciója, benne a kapitányi eskü szövegével: Prága, szept. 13. MNL OL P 108, Rep. 2 et 3, Fasc. H, nr. 131. Az eskü szövege külön lapon, rajta a következő megjegyzéssel: „Actum Papae die 3 Martii Anno 1653, praestitium est hoc juramentum solenniter.”

⁷³⁴ MNL OL P 108, Rep. 40, Fasc. C, nr. 58, fol. 23r-v.

ha akarna – lakhatna akár a városban is, miként a többi kapitány azokon a véghelyeken, ahol nincs jelen földesúr. Mindezt azért is érdemes hangsúlyozni, mert László esetében is tudjuk, hogy tiltakozott az instrukciójában szintén felbukkanó kifejezés ellen. Pápai tartózkodásai idején mindenestre – itineráriumának adatai szerint – a pápai várban lakott.⁷³⁵

Az utasítás figyelmeztette a főkapitányt, hogy beosztottjait semmiképpen ne terhelje semmiféle adóval, illetve szolgáltatással (*servitium*), ám a katonáknak se hagyja, hogy megkárosítsák őket (Esterházy alávetettjeit). A várhoz és a városhoz tartozó katonákat és egyéb alattvalókat (*militēs et subditi*) fel kellett esketnie. Az instrukció részletesen rendelkezett a pápai várról és a vár környékén lévő létesítményekről: az uralkodó fenntartotta magának a malmot, amelynek felújítására – szükség esetén – ígéretet is tett. Ez volt a következő pont, amelyet – a zálogos megnevezésén kívül – annak idején kifogásolt már Miklós nádor is. Sőt utóbb, 1649 nyarán követte őt László gróf is, amikor határozottan szót emelt ez ellen a bécsi hadvezetésnél.⁷³⁶

Úgy tűnik, az Udvari Haditanács nem vette figyelembe a Miklós nádor, majd László által egyaránt kifogásolt pontokat. Ebben az esetben ugyanis egyrészt új instrukciót kellett volna kiállítani (aminek nincs nyoma a korabeli forrásokban, sem a haditanácsi protokollumokban, sem a családi levéltár pápai főkapitánysággal kapcsolatos iratai⁷³⁷ között), másrészt pedig a László gróf számára 1648-ban kiállított instrukció tartalmában gyakorlatilag nem történt változás István utasításához képest. Majdnem biztosan kijelenthető tehát, hogy Bécsben még a nádor kérésére sem változtattak az 1639. évi utasítás szövegén. Így nem csoda, hogy László is tiltakozott instrukciója ellen: ő is a *hypothecarius* megnevezés, illetve a malomnak az uralkodó számára való fenntartása ellen protestált. Esterházy Miklós 1639-ben azt írta ezzel kapcsolatban, hogy ez a malom sosem volt a király tulajdona, hanem a földesuraké, erről a jogáról pedig nem hajlandó lemondani.⁷³⁸ László ugyanezre vonatkozó panaszát az Udvari Haditanács az Udvari Kamarához továbbította.⁷³⁹ Hogy az ügy végül milyen véget ért, sajnos nem ismert. A bécsi hadvezetés azonban aligha akadályozhatta meg a

⁷³⁵ „Datum in arce nostra Papa 25. 7bris 1649” (Ugodi hadnagy Esterházy László által kiállított instrukciója, MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1714, fol. 83-85.); „in arce Papa” (MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignorationalium), p. 448, 449). Batthyány Ádámhoz írt levelei keltezésében: „Papae die 12 Martii 1651”, MNL OL P 1314, nr. 12248.

⁷³⁶ ÖStA, KA, HKR Bd. 300 (Expedi), fol. 242r: 1649. július – Comes Ladislaus Esterhazy beschwert sich über 2. in der von Ihr königl. May. und dero Hofkriegsrats verüberthailten instruction, ihme praeiudiciori[?][...] Punkten, nemblichen 1.º das er nicht absolutus Dominus, sondern [fol. 242v] hypothecarius genant wirdt, 2° die zur Herrschaft Papa gehörige Mühl, Ihr Kayl. Mayl. für sich reserviert, bitt solche zuverhinden.

⁷³⁷ MNL OL P 108, Rep. 40.

⁷³⁸ MNL OL P 108, Rep. 40. Fasc. C, nr. 58, fol. 23r.

⁷³⁹ ÖStA, KA, HKR Bd. 300 (Expedi), fol. 242r: „Ad Cameram Aulicam, ob die herrn der kayl. Hoffkriegsrath zubeschwerdt berichten wollten, welcher gestalt dem herrn Supplicantēs & Dominium Papense, sambt der darzu gehörigen Mühl überlassen.” Altman [hivatalnok], Vienna die 17. Julii 1649.

valóságban, hogy mind Esterházy István, mind László a várban és a városban egyaránt lakjanak. Ám a földesúri feladatokat ténylegesen ellátó főkapitányokkal szemben a sokat emlegetett malom használatát is aligha mertte a vár őrsége magának kisajátítani. Így a valóság az utasítás szövegével ellentétben mindkét vitatott esetben inkább az Esterházyak elvárásaihoz állhatott közelebb, mint a távoli bécsi hadvezetés kívánalmaihoz.

Az instrukciók előírták a főkapitánynak, hogy a vár kulcsai nála, azaz az ő felügyeletében legyenek, illetve azt is, hogy a rábízott gyalogságból huszat vagy harmincat szükség szerint rendeljen a vár őrségére. Neki, mint főkapitánynak, alkapitányainak (*subcapitanei*) és vajdáinak, összesen 200 lovas (huszár) és 250 magyar gyalogos katona (hajdú) volt az előírások szerint alárendelve. A lovasok és gyalogosok, ezek hadnagyai és vajdái, ezen kívül a zászlóvivők, a trombitások, decemvirek (azaz a tizedesek) szokásos zsoldját (*stipendia*) Alsó-Ausztria adóiból, azaz török segélyeiből fogják fizetni, az eddig szokásos módon – rendelkezett az utasítás. Majd így folytatatta: a katonaságot ne használja a főkapitány az egyébként is tiltott portyázásra, hanem folyamatosan tartsa a vár védelmére. Ha esetleg nagyobb csapatot bíznanak rá, akkor tartsa magát a győri főkapitány utasításaihoz, hacsak a király vagy az említett győri generális rá nem bízta ennek a nagyobb seregnek a vezetését. Esterházy Miklós ezzel a rendelkezéssel kapcsolatban megjegyezte, hogy ebben az esetben (tehát ha az uralkodó nagyobb haderőt vezényel a városba) megfontolandó, hogy jobb és hatékonyabb lenne, ha közvetlenül a helybeli főkapitány lenne ennek a kontingensnek a parancsnoka (amelynek vezetését az instrukció közvetlenül a győri főkapitány alá rendelte), mivel olyan esetek, ha az egy helyen tartózkodó katonáknak más-más parancsnoka van, gyakran összeütközésekhez és a király kárára való egyéb konfliktusokhoz vezetnek.⁷⁴⁰

A különböző bűncselekményeket elkövető katonákat, akiket tolvajlás, gyilkosságon, paráznságon vagy egyéb gaztetten értek, a győri főkapitány tudtával méltó módon kellett a pápai főtisztnek (is) megbüntetnie; de úgy, hogy a királynak a kegyelemgyakorláshoz való joga ne sérüljön. Aki viszont csupán kisebb ügyben volt vétkes, azt méltóképpen saját maga, a pápai főkapitány is megfenyítheti. Zsoldosztás idején – folytatta az instrukció – legyen jelen és figyeljen oda, hogy a fizetésben részesülő csapatok ténylegesen teljes létszámmal szolgálnak-e. Ha csalást tapasztal, akkor a győri főkapitány tudtával szigorúan büntesse meg őket.⁷⁴¹ Ezzel kapcsolatban az utasítás szövege külön megjegyezte, hogy csak az az egység kapja meg a zsoldját, amely teljes létszámmal és teljes felszereléssel jelen van. Ha valakit a főkapitány alkalmatlannak talált katonának, akkor azt elbocsáthatta és helyette kereshetett

⁷⁴⁰ MNL OL P 108, Rep. 40. Fasc. C, nr. 58., 2. pont.

⁷⁴¹ „indagabit insuper etiam sedulo [...] milites sibi subiecti semper pleno numero serviant”

alkalmas személyt, de csak a mustramester vagy annak megbízottja jelenlétében történhetett ez, tehát a fizetést megelőző mustrák idején. Ezenkívül az is rá tartozott, hogy aki a mustra ideje alatt meghalt, meggyilkolták vagy fogságba esett, az esetet a seregdeákkal⁷⁴² pontosan fel kellett jegyeztetnie: mikor halt meg, mikor esett fogságba az illető, hogy ezekről a mustramesternek számot tudjon adni.

A főkapitánynak gondoskodnia kellett továbbá arról, hogy a katonák – akár gyalogosok, akár lovasok – ne károsítsák meg az uralkodó alattvalóit, se a mágnásokat, se a nemeseket, se az országlakosokat; se pedig azoknak jószágait, hanem viseltessenek egymás iránt békességgel. A katonák a saját feladatukat lássák el elsősorban, saját fizetésükből éljenek, ne műveljenek földet, ne kereskedjenek; a földművelést, egyebeket hagyják azokra, akiknek ez a feladata. Akikre pedig ez tartozik, azok lássák el a katonákat élelemmel és ellátmánnyal, jutányos áron. Az alattvalók is szolgáltatassák be, ami rájuk van szabva, és a vármegyei tisztviselőkből és katonákból álló bizottság felügyelje azt, hogy ne legyen vita belőle. A hatalmaskodás tiltását követően ugyanakkor az instrukció érdekes része az a kitétel, miszerint figyelembe véve, hogy a késedelmes beszolgáltatásból milyen bajok szoktak következni, a katonáknak megengedte a (katonai) végrehajtást. Emellett a főkapitánynak kapcsolatot kellett tartania a többi kapitánnyal: levelezzen velük, ha nekik valamire szükségük van, segítsen nekik, és ha neki magának lenne valamire szüksége, akkor kérje tőlük; azaz kölcsönösen segítsék egymást.

A következő pontban van bizonyos eltérés a XVII. század első felének említett pápai instrukciói között.⁷⁴³ A korábbi utasítások szövege szerint, „aki a király joghatósága ellen támadna, vagy pedig ha katonák közül vagy az egyéb alattvalók közül bárki is ármánykodna, vagy aki az alattvalókra adót akarna kivetni, ha lehetséges, akadályozza meg”, míg Esterházy László instrukciójában az „aki a király joghatósága ellen támadna” rész helyett „az országainkra támadó törökök” szerepel. A töröktől elragadott prédát – ami nyilván kizárólag csak „háborús időben” volt elvileg lehetséges – osszák ki szokás szerint a katonák között. A főkapitány magának csak „honoráriumszerű”, vagyis csak jelképes zsákmányt tartson meg, és az előkelő, értékes foglyokat (pasákat, szandzsákbégeket, bégeket) szolgáltatassa ki az uralkodónak.⁷⁴⁴

Az utasítás előírta a főkapitány számára, hogy lakjék Pápa városában. Ha magánügyből kifolyólag hosszabb időre távolabb kellene utaznia, akkor írásban kérjen

⁷⁴² A pápai seregdeákok jegyzéke: PÁLFFY 1995a, 236–237.

⁷⁴³ Török István instrukciójában 100 lovas van említve ugyanannyi pénzért – eszerint a felére csökkent a lovasok zsoldja a 17. század elejéhez képest.

⁷⁴⁴ PÁLFFY 1997c, 23–24.

engedélyt a Haditanácstól, és erről az engedélyről értesítse a győri főkapitányt is. Ugyanígy tartson rendet a katonái között is; senki ne legyen távol az ő engedélye nélkül, hanem a katonák mindig teljes létszámmal szolgáljanak. Küldjön ki mindenfelé őrszemeket, méghozzá alkalmas és megbízható embereket, hogy kikémléjék az ellenség dolgait. Esterházy Miklós az instrukciónak ezzel a pontjával kapcsolatban korábban azt kérte az uralkodótól, hogy az ellenséget kikémlelő kémek számára rendeljen külön fizetést, amelyet a korban kémpénznek (*pecunia exploratoris*, *Kundschaftgeld*) hívtak.⁷⁴⁵ A jelentősebb erősségek parancsnokai saláriumuk mellett külön összeget, úgynevezett kémpénzt kaptak, amely az 1550-es években még mintegy 400–500, a békeidőszak alatt azonban már csak 200 rajnai forint volt évente.⁷⁴⁶

A győri főkapitányt, a szomszédos kapitányokat és szükség esetén őfelségét és a Haditanácsot is értesítse, hogyha veszély fenyeget, hogy mindenhol katonai segítséget tudjanak vinni, és egymás segítségére tudjanak sietni. Ha bármely alkalmas javaslattal tud előállni, akkor ezt tegye meg. Kiemelten vigyázzon a vár erődítéseire: ne engedjen semmit romlásnak; ha valami összedőléssel fenyeget, azt javíttassa ki és erre idejében figyelmeztesse őfelségét és a Haditanácsot is. Ha az uralkodó parancsából építeni vagy nagyobbítani kell valamit, amire esetlegesen a vár alattvalóinak munkája nem lenne elégséges, minden erejével mozdítsa elő vagy szükség esetén kérje hozzá őfelsége, a Haditanács vagy a győri generális segítségét. Ilyen esetben vegye igénybe a megyei ingyenmunkát, vagy várjon arra, hogy egyéb módon rendezzék az ügyet. Miklós nádor szerint az instrukciónak ez a – várbeli építkezésekre vonatkozó – pontja elhagyandó lett volna, nyilvánvaló ugyanis, hogy a földesúr a saját kényelmére azt tesz, amit szeretne.⁷⁴⁷ Ezzel a ponttal kapcsolatban figyelemreméltó, hogy László hivatali ideje alatt a katonai felettesek részéről nagyon is odafigyeltek az építkezésekre: a komolyabb várerődítést Philipp Graf von Mansfeld győri főkapitány folyamatosan figyelemmel követte. Amikor pedig a pápai reformátusok akartak tornyot építeni templomukhoz, az építkezéssel szemben mind Bécsből protestáltak, mind maga a nádor, Pálffy Pál is tiltakozott.⁷⁴⁸

⁷⁴⁵ MNL OL P 108, Rep. 40, Fasc. C, nr. 58., 3. pont.

⁷⁴⁶ 1553: Zrínyi Miklós bán — évi 480 r. f. Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok. Közrebocsátja BARABÁS Samu. I. köt. Levelek. 1535–1565. Bp., 1898. 202–203.: No. CXXVI. és 205–206.: No. CXXIX., Uo. II. köt. Levelek. 1566–1574., Oklevelek. 1534–1602. és Pótlék. 1535–1567. Bp., 1899. 322.: No. XCVIII. (MHH I.: Diplomataria XXIX–XXX.); 1576: Komárom --- évi 200 r. f. ÖStA FHKA HKA, Hoffinanz Ungarn RN 34. (1577. Apr.) fol. 11–17. (Ugyanakkor megjegyzendő, hogy Andreas Kielman von Kielmansegg főkapitány ebben az esztendőben ezen összeg felett „*extraordinariter*” még 135,5 r. f-ot költött a hírszerzés céljaira.) 1582: Tokaj — évi 192 r. f.: PÁLFFY 1995b, 160.

⁷⁴⁷ MNL OL P 108, Rep. 40, Fasc. C, nr. 58., 4. pont.

⁷⁴⁸ MNL OL P 124, nr. 971: Pálffy Pál Esterházy Lászlónak (Bécs, 1650. április 17.): „Nagyságod 15. praesentis Kys Martonbül[!] irt leuelet véuen, mit irion az Papai Caluinistak által epulendo torony fel allitasa felől meghertettük; Azert edes Groff uram, miuel hogy az veghhaznak ezarant, (a mint Keygelmed iria :) nem keues kara s

Az ágyúkat, a puskaport, az ágyúgolyókat, azok közül pedig főleg a bombákat, a tüzes szerszámokat⁷⁴⁹ őrizze száraz helyen, és ezeket gyarapítsa – következett az utasításban. Ha elengedő mennyiség van a hadiszerekből, akkor viselje gondját, őriztesse; adjon róla elismervényt és nyugtát mindig a győri főkapitánynak. Az utasításnak a hadiszerekről és a puskaporról szóló részét Esterházy Miklós kiegészítette volna azzal a megjegyzéssel, hogy tudniillik amelyek őfelsége szükségét szolgálják, ugyanis a földesúrnak is vannak saját ilyen eszközei, amiről a fraknói hadszertár fegyverállománya napjainkig érzékletesen tanúskodik.⁷⁵⁰ Ha vagy az uralkodó, vagy a győri főkapitány vagy annak megbízottja ellenőrizni akarná a várat vagy a hadiszereket és a katonaságot, akkor arra legyen lehetősége mind őfelségének, mind a győri főkapitánynak. Emellett az instrukció figyelmeztette a főkapitányt, hogy ügyeljen arra: nehogy tűzvész törjön ki vagy más károsodás érje a várat és a várost; úgy, ahogy ő köteles hűséggel megőrizni a várat és a várost, ugyanígy kötelezze erre saját tisztjeit, szervitorait és a neki szolgálókat is. Ne engedjen be gyanús személyeket, különösen ne a menekült személyeket (*profugas personas*). A főkapitánynak és familiárisainak is tekintettel kellett lenni arra, hogy a király ellenségei az ő ellenségei is, barátai pedig az ő barátai is – amiként ezt régi toposzként a katonai utasítások és esküszövegek oly gyakran megfogalmazták. A kapitány és tisztjei ne adják át a várat az ellenségnek, hanem utolsó lehelletükig védelmezzék azt az országnak és a királynak.

Ha a király nem akarná továbbra is megtartani szolgálatában a kapitányt, ezt neki három hónappal előtte jeleznie kell; ha a főkapitány akarna lemondani, szintén három hónapig még hivatalban kell maradnia. Ebben az esetben – ha lemondana, vagy ha a király elmozdítaná – a várat és a várost minden alattvalójával, jövedelmével, hitlevele (*reversalis*) szerint a hadiszerekről felvett inventáriummal együtt a Haditanács vagy az uralkodó által

veszedelme kouetkezhetne, Kegyelmed impedialia, s mind addigh epiteni, ne engedgye valamedigh az ő Felséghe arra deputalando Hadj Tanach Commissariussi által nem reuidealtatik. Ezt hozuan Kegyelmed kapitansagha, melyre mi is hiualunk szerint, akarank Kegyelmedet inteniunk külemben ne chelekedgye[n] Kegyelmed.”; MNL OL P 124, nr. 969 (Bécs, 1650. ápr. 20.): „Ugy informaltattunk, hogy az helueticus atyafiak mostansaggal Papan az Kegyelmed joszagaban az varas piaczan neminemü torniot akarnak erigalnj, melihez hozza is kezdetek volna; az melj az eö felseghe ott leveö praesidiumjanak es veghazanak, kitül Isten oltalmazzon, nem keues veszedelmere lenne; seöt az meli szenthegyhazat is epitetek annak előtte, az is veszedelmere lenne a prasidiumnak. Kirül gyeöri generalis urammal is conferaltunk. Miuel penigh nekünk incumbal eö Felséghe utan, hogy az vegheknek s eö fölseghe praesidiumjnak s hazank oltalmara nezeö dolgoknak prouideallunk s ha mi artalmasra valo dolgokat latunk az vegeknek el is tauoztassuk. Akarank azert Kegyelmedet requiralnunk s tisztunk szerinth parancholnunk is, hogy igi leuen az dologh azon Thorniot, ugiminth kibül az veghaznak jöuendöben nem keues fogyatkozasa lenne, megh ne engedgye semmi uttal epeittenj, seöt az szentegy haz veget is tractallion velek, hogy mas helt aduan nekik az epületet fizesse megh az helueticus Attyafiaknak, s epeichenek [építsenek] masut szentegy hazat magoknak, el uegezuen nem lesz semmj injuriaja eö keyyelmeknek, holot mas helen is megh epeituen szentegy hazókat, exercitiumokban is nem impedialtatnak s az veghaz is nem periclitaltatik, consulal ezzel Kegyelmed hazank s maga megh maradasanak.”

⁷⁴⁹ tormenta quoque bellica, pulveremque tormentarium, plumbuim, globos et id genus, ignita instrumenta augeri
⁷⁵⁰ MNL OL P 108, Rep. 40, Fasc. C, nr. 58., 5. pont.

delegált megbízottak kezébe kell késlekedés nélkül átadnia. Ha időközben meghalna, akkor a tisztjei vagy a várnagya köteles ugyanezt megcselekedni. Miklós nádor annak idején észrevételezte, hogy ez a paragrafus, amely arról szól, hogy a kapitányság alóli felmentés esetén le kell mondania a várról, sérelmes az Esterházyak jogaira nézve, mivel a várat nem csupán mint főkapitány, hanem mint földesúr is birtokolják. Ezért ezt a pontot kellőképpen szabályozni kell – kérvényezte a nádor 1639-ben.⁷⁵¹ Bár 1648-ra e téren sem történt változás, földesúri jogait bizonyára mindkét Esterházy-testvér érvényesíteni tudta.

Az instrukciónak a korban ugyancsak szokásosnak nevezhető⁷⁵² része volt az az előírás, miszerint a kapitány ne ártsa magát a vallás dolgába, ami persze elsősorban a protestáns főtisztek intézkedései miatt vált a korabeli főkapitányi utasítások részévé. Ezzel is magyarázható, hogy kiemelték: a katolikus egyház szertartásait ne tiltsa be és azt ne is változtassa meg. Ne távolítsa el Isten igéjének hirdetőit és katonáinak se engedje ezt meg, hanem oltalmazza és védje meg őket. Ami a dunántúli főkapitányság (nevezetesen Batthyány Ádám) hatáskörébe tartozik, azt ne vindikálja saját magának, amit persze László gróf aligha tett volna meg. Azokban az esetekben pedig, amelyek nincsenek az utasításban kifejtve, törekedjék hűséggel eljárni, ami az uralkodó és országai javát szolgálja – igyekezzen teljes erejéből. Valamint ami kárára lenne mindezeknek, azt hárítsa el. Továbbá mindazt, ami a kapitányi tisztségre nézve jó és hasznos, azt tegye meg – zárult az instrukció feladatokat összegző része a korban szintén bevett szöveggel.

Az utasítás a pápai katonaságból László főkapitány (illetve elődei) alatt szolgáló konkrét legénység létszámát és fizetését is előírta: a 200 huszárból 100 lovas szolgált alatta, akik számára 62 forint és 30 magyar krajcár hópénzt (*mensualis pecunia*) és azonkívül havonta emellett még 100 magyar forintot biztosított az uralkodó. A vicekapitányok számára 25, a két zászlóvivőnek, a két trombitásnak és a dobosnak egyenként 4 rajnai forintot, ami arról tanúskodik, hogy a 100 huszár két hadnagyságba szerveződött. Az előírt fizetéseket Esterházy Miklós 1639-ben elfogadhatatlannak tartotta, hiszen a számokból kitűnt, hogy azokat csökkentették, amibe semmiképp sem lehetett beleegyezni.

Az eredeti instrukciókat, amelyeket a Haditanács kancelláriáján állítottak ki, a kor szokásainak megfelelően aláírta az uralkodó: Esterházy Istvánét és Lászlóét is Bécsben, előbbiét 1639. május 21-iki, utóbbiét 1648. november 7-iki dátummal állították ki. Az iratokat III. Ferdinánd felzetes viaszpecsétje hitelesítette. A László gróf számára kiállított példány

⁷⁵¹ MNL OL P 108, Rep. 40. Fasc. C, nr. 58., 6. pont.

⁷⁵² Az utasítás szövegének nagy része a korban teljesen bevett előírásokat tartalmazza. Vö. SZEGŐ 1911.; PÁLFFY 1999a.

eredetijén – a lap alján – a Haditanács kancelláriájának részéről annak egyik titkára, Vinzenz Ernst Ottman Hofkriegssekretär jegyezte ellen a szöveget.⁷⁵³ A kinevezés és az utasítás kézhezvételét követően az új főkapitány reverzálist (hitlevelet, esküt) adott ki (ez az ún. *iuramentum instructionis*), amelyben nyilatkozott arról, hogy az uralkodótól kapott utasításnak mindenben eleget tesz, majd hivatalosan akkor foglalta el tisztét, amikor sor került ünnepélyes beiktatására. Katonái felesketésére ugyancsak a beiktatás alkalmával került sor; a főkapitány ekkor saját maga is esküt tett, amelyet beiktatási eskünek (*iuramentum installationis*) nevezünk.⁷⁵⁴ Esterházy László esetében devecseri katonáinak felesketéséről van adatunk,⁷⁵⁵ igaz, pápai katonáinak eskütételére ennél sokkal előbb, nyilván valamikor 1648–1649 fordulóján megvalósult beiktatásán sor került.⁷⁵⁶

A pápai vár megerősítéséhez szükséges ingyenmunkát (*gratuitus labor*) a XVII. században a törvények rendelkezése nyomán döntően Sopron vármegye biztosította,⁷⁵⁷ ami az Esterházyaknak igen kedvezett, hiszen éppen e vármegye főispánjai voltak, így a vármegyét saját birtoklású várak megerősítésére mobilizálhatták. A vár ellátásához szükséges erőforrások egy részének előteremtése nyilván helyből, a pápai várudalomból volt a legegyszerűbb, így a mindenkori főkapitány számára nem volt mindegy, hogy az uradalom bevételeivel milyen módon rendelkezhetett; tulajdonosként szabadon felhasználhatta, illetve kezelhette az uradalmat, vagy más forrásból kellett biztosítania a vár ellátását.⁷⁵⁸ Emiatt nem volt például érdektelen az sem, hogy a fentiekben már említett jövedelmező malom kinek a kezelésébe kerül.

A fennmaradt források alapján úgy tűnik, Esterházy László komolyan vette főkapitányi tisztségét, még ha itineráriuma szerint gyakran volt is távol erősségétől. Tudatosan erősítette pozícióját a pápai uradalom kiváltásával és más, közeli birtokok

⁷⁵³ Érdekeség, hogy Ottman később, 1657-ben Pápáról élvezett névleges fizetést. SNA Esterházy család cseszneki ágának levéltára 45. doboz, *Missiles, tractatus, patentes et opinio statuum in diversis causis maxime revolutionum tempore interventa ac intrinsecum regni statum concernentia de anno 1620 et subsequis* című kötet, fol. 107–109. Az adatra Pálffy Géza hívta fel a figyelmet.

⁷⁵⁴ Esterházy Pál reverzálisának másolata fennmaradt: MNL OL P 108, Rep. 2 et 3. Fasc. H, nr. 132. (Prága, 1652. szeptember 13.), illetve Esterházy Pál eredeti instrukciójában (nr. 131) fennmaradt eskümintájának szövege is: „Juramentum. Én NN esküszöm az élő Istennek, ki Atya, Fiu, Szentlélek egy bizony örök Isten, hogy az én kegyelmes uramnak az harmadik Ferdinand Császárnak természet szerint való koronás királyunknak és legitimus successorinak mindenben hű, és igaz szolgája lések, ellenségének ellensége, Barátnak barátja, öfölsége után fő és vice Generalisomnak illendő engedelmességgel az öfölsége dolgaiban lévő paranczolatokban lések, ezen helyt, úgy mint Pápa várát, végházostol fejem fön áltáigh senkinek föl nem adok, Isten engem úgy segéllyen tellyes Szent Háromság egy bizony örök Isten, Boldogh Asszony és Istennek minden szentje. Actum Papae die 3 Martii Anno 1653, praestitium est hoc juramentum solenniter.” (fol. 33a).

⁷⁵⁵ Balassik János Esterházy Lászlónak, Pápa, 1652. ápr. 7. MNL OL P 124, nr. 235.: Vajda Györggyel a devecseri katonákat nagy nehezen megeskettette. 18 letette az esküt, 44 hátra maradt.

⁷⁵⁶ A kapitányi eskütétel módjáról: PÁLFFY 1998, 98, ill. uo., 101, 17. jegyzet.

⁷⁵⁷ DOMINKOVITS 2002b, 203–221.

⁷⁵⁸ A végvári ellátás és a várudalom kapcsolatáról alapvető: KENYERES 2008, ill. CZIGÁNY 1995, 55–68.

megszerzésével növelni igyekezett hatalmát, és közvetlen kontrollt gyakorolt. Gyakran eljárt a pápai vár ügyeiben és „minden követ megmozgatott”, hogy a vár jól működhessen – miként erről még külön alfejezetekben (V.5–6.) szólunk. Érdekes módon ezt megerősítő, illetve a pápai vár érdekeit figyelembe vevő László képét nem cáfoló, de azt megkérdőjelező adatra is van azonban példa Veszprém vármegye fennmaradt nemesi közgyűlési jegyzőkönyveiben. A vár állapotára odafigyelő főkapitány intézkedései közé tartozott, hogy a pápai vár külső kapui körüli sáros helyek feltöltése céljából László gróf kérésére, – amelyet Barcza István nyújtott be Veszprém vármegye gyűlésén –, minden porta 12 forint büntetés terhe alatt köteles Hajdan István és Kéry György szolgabírák járásában 2 szekér rőzsét (fát) a piacra behozni, ahol azt eladni szokták.⁷⁵⁹ Ugyanakkor olyan vád is érte László gróft, miszerint elvonná az ingyenmunkát végző parasztokat a pápai várerődítési feladattól.⁷⁶⁰

V.3. Egy különleges előzmény:

Pázmány Miklós rövid pápai főkapitánysága 1648-ban

Esterházy László pápai főkapitánysága kapcsán érdemes még egy különleges előzményre is kitérnünk. Kinevezése ugyanis nem „automatikusan” történt; nominálásának érdekes előzménye volt panaszi Pázmány Miklós⁷⁶¹ rövid ideig tartó 1648 nyári főkapitánysága.⁷⁶² Az ez ideig szinte egyáltalán nem ismert események pontos menetét László gróf és Batthyány Ádám levelezése mellett részben az Udvari Haditanács protokollumai, részben Pázmány Miklós Batthyány Ádámhoz intézett levelei,⁷⁶³ valamint az Esterházy László és Pázmány Miklós közötti, Pápa és Ugod birtokok ügyében létrejött megegyezés,⁷⁶⁴ továbbá a szintén Pápa kapcsán, László gróf és Balassa Zsuzsanna,⁷⁶⁵ illetve az uradalom eredeti zálogbirtokosa, Csáky László közötti megegyezések segítenek rekonstruálni.⁷⁶⁶

⁷⁵⁹ Veszprém megyei Levéltár, IV.1.a - Veszprém vármegye kis- és közgyűlésének iratai. Jegyzőkönyvek, 1648. („anno 1648 feria quarta post B. Lucae Evangelistae [...] particularis Congregatio in Oppido Papa Comitatus Wesprimiensi”), pag. 45.

⁷⁶⁰ Az ügy részleteiről az V.5. fejezetben írok.

⁷⁶¹ Pázmány Miklósról: JENEI 1963, 161–170; PÁLFFY 1998, 156–157. Korábban (1642-ig) jezsuita volt: vö. LUKÁCS: *Catalogus...* II., 699. Az adatra Fazekas István hívta fel a figyelmemet. Legújabbban: KOVÁCS 2007, 228–240.

⁷⁶² Pázmány Miklóst 1648. május 13-án nevezték ki pápai főkapitánynak.

⁷⁶³ Ezek egy részét közölte: JENEI 1963.

⁷⁶⁴ MNL OL P 108, Rep. 40. Fasc A., nr. 17. Esterházy László és Pázmány Miklós közötti megállapodás Pápa, Ugod, Devecser ügyében, 1648.

⁷⁶⁵ Balassa Zsuzsanna Csáky Lászlótól jutott a pápai zálogbirtokhoz.

⁷⁶⁶ Kevés kiegészítő adattal szolgálnak a korszak levelezéséből Zichy István győri magyar főkapitányhelyettesnek Batthyány Ádámhoz írott levelei. MNL OL P 1314, nr. 53052–53143.

1648. május 13-án III. Ferdinánd Prágában hozott döntése értelmében Pázmány Miklós (1622–1662) nyert kinevezést Pápa főkapitányi posztjára.⁷⁶⁷ Néhai Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek unokaöccse 1647 nyarán gondolt először a pápai kapitányi tisztség megszerzésére; ekkor ugyanis Batthyány Ádámtól érdeklődött az Esterházyak pápai vár és zálogbirtokkal kapcsolatos szándékairól és terveiről.⁷⁶⁸ Ez arról tanúskodik, hogy ő ekkor már tudott az előző főkapitány, Csáky László hivatalosan csupán később bejelentett lemondási szándékáról. Ennek oka az volt, hogy Csáky László „nagy szégyenvallással jött ki Pápáról”, mert rossz bort akart eladni és erre az „egész sereg és váras feltámadt” ellene, „rája mentek” és az „vár kapuját bevágták” – értesítette utóbb Batthyány Ádám Esterházy Lászlót a Csáky Lászlót meglehetősen kellemetlenül érintő eseményekről.⁷⁶⁹ A László grófot a pápai hírekről egyébként is előszeretettel tájékoztató Batthyány bosszúsan továbbította Esterházy Lászlónak Pázmány levelét. Pázmány Miklós puhatolózásával kapcsolatos véleményét pedig nem is rejtette véka alá: *„be rút számár kívánság, s ajánlás is, én mintha olyan jóakarója volnék Kegyelmednek s familiájának, hogy ő reája való ajánlásaért és kívánságaiért oly káros tanácsot adjak Kegyelmednek, csaknem rosszabbat írtam nekie, nem Paszán[!] Péter, hogy valamit kellenék kedveiért cselekedni valakinek.”*⁷⁷⁰ Batthyány elküldte a Pázmány Miklósnak írt válasz másolatát is.⁷⁷¹ László gróf nem is hagyta szó nélkül az értesülést: *„Az mi az Pazman Miklós állapotját nézi, azon nem csudálkozom, hogy ő ollyant kívánt Kegyelmedtől, mert ki-ki a maga jóvát nézi s hasznát, de miként gondolhatta volna is talám, hogy az idegennek nem oly jó akarattal van Kegyelmed, mint annak, az ki nem, hogy penig az Kegyelmed néki írt leveléből megmutatta hozzám való jóakaróját, míg élek, meg igyekezem szolgálnom Kegyelmednek. Azt az kiváltást penig hol értette Pazmany uram, nem tudhatom, mert úgy tetszik, ha tudtam volna valamit benne, megmondtam volna Kegyelmednek ittlétében, s egyebet nem is tudok felőle, hanem mint itten beszéllettünk, hogy ha meglész a fejedelemtől az Regécz ára.”*⁷⁷² Tény, hogy Pázmány Miklós Pápára kerülésekor egyfajta

⁷⁶⁷ ÖStA, KA, HKR, Best., Kt. 10, Nr. 1480. 1648. május 13. Itt található annak a kinevező iratnak a fogalmazványa, ami 1648. nov. 7-én kelt és ugyanazon mintaként szolgált mind Pázmány Miklós veszprémi, mind pedig Esterházy László pápai főkapitányi kinevezéséhez.

⁷⁶⁸ Pázmány Miklós levele Batthyány Ádámnak, Győr, 1647. július 17. MNL OL P 124, nr. 1558. Közölte: JENEI 1963, 166 (5. sz. irat).

⁷⁶⁹ Batthyány Ádám Esterházy Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 242. Rohonc, 1647. július 21. Ekkor Csáky már továbbadta a zálogbirtokot (Balassa Zsuzsannának).

⁷⁷⁰ MNL OL P 124, nr. 252. Batthyány Ádám Esterházy Lászlónak, 1647. július 21.

⁷⁷¹ MNL OL P 124, nr. 1714 (Fogalmazványok és feljegyzések), fol. 5r.: „Pápának kiváltását ami illeti, arról Kegyelmednek semmi bizonyost nem írhatok, mivel hogy Eszterhási László uram, sem penigh Eszterhási Daniel uram, nincsenek nálom, hogy értekezhettem volna ökegyelmektől az dologhnak mivoltáról; ugy itilem, hogy ha ő kegyelmeknek módgyok lészen az dologhban el nem mulattyák az íó alkalmatosságot, hanem élnek véle.” (1647. július 19.)

⁷⁷² MNL OL P 1314, nr. 12103. Fraknó, 1647. július 21.

„légüres térbe” érkezett; esetében hiányzott a helyi főkapitányok számára oly meghatározó helyismeret és nem voltak megfelelő kapcsolatai. Így feltehetően csak a győri generális támogatásának köszönhető tiszavirágéletű pápai tisztét.⁷⁷³

A Pápa után a veszprémi főkapitányságba kerülő Pázmány⁷⁷⁴ maga írja, hogy „[...] *Wesprimbe job modom uolna benne, hogy sem mint Papan magam interesse nélkül*”.⁷⁷⁵ Pázmány leveleiből egy jó szándékú, nagyra törő, ám a realitásokat mintha nem vagy legalábbis kevésbé érzékelő ember képe bontakozna ki. Szavaiból érezhető, hogy sem a pápai, sem a veszprémi főkapitányságra nem a dunántúli főkapitány javasolta – ellentétben például a Batthyány-familiáris ákosházi Sárkány Jánossal, akinek a keszthelyi végvár élére való kinevezését Batthyány Ádám és Esterházy László együtt javasolták, a nádorral együtt (mégsem ő lett a kapitány, hanem az, aki mellett végül a Haditanács döntött: szentgyörgyvölgyi Bakács Ferenc).⁷⁷⁶ Úgy tűnik tehát, a Haditanácsnak ekkor elég volt Mansfeld generális ajánlása.

Pápai főkapitányi kinevezéséről, majd július 12-ei beiktatásáról Pázmány a következőképpen értesítette Batthyányt: „*Mivel Isten kegyelmességéből, az eő Fölsége grátiájából, az el mult vasárnap, ugi mint 12 Julii, Giori Generalis urunk eő nagysága személie szerént, installálta az ide valo Papai feő kapitányságban, amely tisztemben az én vekoni értékem szerént akarván szolgálni, tudom, hoga azt iobb alkalmatossággal véghez nem vihetem, mint ha több Generalis és kapitány urakkal correspondentiat tartok, kik közöt kiuáltképpen Kegyelmed szolgálatiára aiánlom magamat, kiuáltképpen való szeretettel, hoga az szomszédságban Kegyelmed nékem parancsolni méltotassék.*”⁷⁷⁷ A köszöntő után azonban rögtön egy panasszal folytatta. Batthyány rábaközi katonáit panaszolta be a főkapitánynak: „*ez mellet értem azt is, hoga az Kegyelmed rábaközi szolgálai, nem kevés ellenkezéssel vannak, az én alattam ualo pápai eő Fölsége szolgálai ellen, nem csak fenyegetőznek, hanem ha hol kaphatiák, reaiok támadván fegiveres kezzel öldöklök és kergetik, az mint az napokban is történt Arpáson,*”⁷⁷⁸ *az hol semit nem vetvén az ide valo katona, Kesztheli István reá támadván,*

⁷⁷³ Vö. 1648. márc. Csáky László lemond tisztéről. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 298. fol. 117., máj. Philipp Graf von Mansfeld győri főkapitány Pázmányt ajánlja a tisztségre. Uo. fol. 197. és fol. 216., máj. 13. Értesítik az Udvari Kamarát és Jakob Rauch mustramestert Pázmány kinevezéséről. ÖStA KA Best. nr. 1480., júl. 12. Beiktatás Mansfeld jelenlétében. MNL OL P 1314, nr. 36149. Kiadása: JENEI 1963, 166–167.: nr. 6.

⁷⁷⁴ ÖStA, KA, Best., (Prot.) Bd. 2., fol. 25r: „Nicolaus Pazman hauptman zu Vesprim 7. 9ber 1648. Instruction ad archivum genehm” További adatok: PÁLFFY 1998, 156–157.

⁷⁷⁵ MNL OL P 1314, nr. 36152: Pázmány Miklós Batthyány Ádámnak, Bécs, 1648. október 8.

⁷⁷⁶ VÉGH 2007, 105; ÖStA, KA, HKR Bd. 301, 1650 Reg. [fol. 512r:] [1650. december] [17] – „Alexander Franciscus Bagatsch hauptman zu Kestell p: behaltung selbiger hauptmanschaft, hingegen wirt der Sarkani vom Palatino, wie amb beiden Grafen Batthiani und Ladislao Esterhasi darzur recommendirt.”

⁷⁷⁷ MNL OL P 1314, nr. 36149, Pápa, 1648. júl. 20.

⁷⁷⁸ Árpás

*ennek kezét el vágta, amazt is azon csapás alatt, ugi találták löni, hofi megholt az helien: mely giülölséges dolog köztök ha tovább kezd teriedni, egiéb vérontás nélkül nem iön ki belöle [...]*⁷⁷⁹

Batthyány Ádám Pázmány Miklósnak írt válaszleveleit – a már idézettek kivételével – nem ismerjük, de okkal lehet feltételezni, hogy a jezsuita előélettel rendelkező Pázmány stílusában is – a többi kapitány leveleihez képest legalábbis – szokatlan, némi naivitást sejtető levelek olvastán Batthyány Ádám furcsálhatta Pázmány katonai ambícióit. A pápai főkapitány és a dunántúli generális illetékességének kérdését érintő vita sejthető az egyik levélből, amely a katonai igazságszolgáltatás kapcsán, egy konkrét büneset, a (pápai) Szili György Batthyány Ádám [tőszeri] katonái által történt meggyilkolása miatt alakult ki.⁷⁸⁰ Kétségtelen azonban, hogy Pázmány Miklós törekedett a főkapitányi feladatok elsajátítására, hogy *„en is nagio emberek sarnia alatt tanulgatvan magamnak és baratimnak iövendöbe szolgálhassak”*.⁷⁸¹ A jelek szerint azonban hamarosan saját elhatározásából úgy döntött, kérelmezi Bécsben, hogy Páparól helyezték át a veszprémi főkapitányságba. Ügyét Bécsben intézve, Batthyányhoz 1648. október 8-án írt leveléből arra lehet következtetni, hogy újbóli kinevezéséhez – már tanulván a pápai esetből – igyekezett megnyerni a főkapitány támogatását vagy legalábbis semlegességét: *„[...] ez jelen való levelem által csak kerni akaram Kegyelmedet, hogy ellent ne tartana benne az en Vesprimi Capitansagom praetensioiaban, mivel ertem hogy Kegyelmed mast commendalt volt azon tistre nem tudvan talam az en szandekomat. Meli gratiaiat Kegyelmednek mind megh esmerni, mind megh halalni igiekezem”*.⁷⁸²

A fennmaradt források sajnos nem árulnak el sokkal többet az ügy háttéréről. Ugyanakkor 1648. október elején mind Pázmány Miklós, mind Esterházy László Bécsben tartózkodott. Feltehetően itt jöhetett létre megegyezés köztük az Esterházy-család számára oly

⁷⁷⁹ MNL OL P 1314, nr. 36149, Pápa, 1648. júl. 20.

⁷⁸⁰ „Iria Kegyelmed, hogy írására Kegyelmednek a dologban törvényt is láttatunk volna, és mint hogy lett az dolog az törvénytör, azt Kegyelmed telljességgel nem tudná: hanem informatioiából értette volna Kegyelmed, megholt Szili atyafinak, az dolognak törvényt szerént való kimenetelit, hogy helitelennek láczatnék Kegyelmednek, mivel az sereg székit nem illette volna: Ugi veheti Kegyelmed azért eszében ez dologot, hofi az a mint Kegyelmed is írja, nem az sereg szekin láttatott, hanem az mi széünkön, honnét esett, egi részént mint az capitantus személieknek földes ura, másképpen végbeli kapitániságunknak hivatal szerént ualo széünkön, honnét esett, ezért a defectus, azt mi Kegyelmednek külömben ki nem ábrázolhatók, hanem csak ebből, hogy valaki dolgában novomot kíván, az a fél, vagi az ő feleletit akarja remediorálni, avagi job alkalmatossággal akar dolgához kezdeni. Az mellért nem köllöt volna Kegyelmedet molestálni. Mert egyéberánt is, ad simplicem earundem portium requisitioiokra is, keszek voltunk volna az novomot megadni, amint meg is attuk, kivel de iure tartozunk is, kivéltképpen efféle crimínálisban, es terminust is praefigaltuk, az veszprémi vármegyének széke szolgáltatásakor, Mester uramnak és több törvény tévő fő embereknek ielen létebben abban az dologban revisioiat és finalis discussioiat, oltalmazvan Isten, hogy mi az ártatlan vérontást, tisztünk s hivatalunk szerént, legfőképpen Isten igazsága kivöl, valakiben földözgetnénk és röitögetnénk.” MNL OL P 1314, nr. 36150, Pápa, 1648. aug. 11.

⁷⁸¹ MNL OL P 1314, nr. 36151, Pápa, 1648. aug. 30.

⁷⁸² MNL OL P 1314, nr. 36152, Pápa, 1648. okt. 8.

fontos pápai tisztségről, amire legkésőbb október legelső napjaiban, valószínűleg azonban már szeptemberben sor került. 1648. október 6-án ugyanis László familiárisa, Barcza György és Veszprém vármegye küldöttei már inventáriumot vettek fel a pápai vár tartozékairól.⁷⁸³ A Haditanácsban csak később döntöttek véglegesen Pázmány Veszprémbe való kinevezéséről⁷⁸⁴ és Esterházy László pápai kinevezését is csak utóbb, 1648. december 1-jén iktatták a protokollumban. A két kinevezésre végül egy napon került sor: 1648. november 7-én,⁷⁸⁵ ami szintén a két főúr megegyezéséről tanúskodik. László 1648. szeptember végén, október elején (akkor már Bécsből) Batthyány Ádámhoz írt leveleiben viszont nem esik szó semmilyen, Pázmány Miklóst vagy a pápai főkapitányságot érintő megegyezésről; nyilván azért nem, mert László szóban számolt be az életét oly meghatározó uralkodói döntésről Batthyánynak, feltehetően október végén, amikor az itinerárium szerint az utóbbi birtokain hosszabb ideig együtt voltak.⁷⁸⁶

Az Udvari Haditanács levéltárának kinevezéseket (*Bestallungen*) őrző sorozatának irataiból azonban – már ami töredékesen megmaradt a fogalmazványokból a XVIII. századi selejtezés után – kiderül, hogy Esterházy László pápai főkapitányi kinevezését 1648. november 6-án jóváhagyták, majd expediálták.⁷⁸⁷ Az iratra más kézzel, utólag rávezették azt is, hogy hasonló módon kell kiállítani a Pázmány Miklós Veszprémbe helyezéséről szóló iratot is. Külön érdekesség, hogy ugyanerre az iratra később, 1661. szeptember 3-án feljegyezte a Haditanács írnoka, hogy a tisztséget Esterházy Ferencre (László és Pál testvére) ruházzák. Sőt, a dokumentum után közvetlenül található egy másolat, amelyet a Haditanács írnokai a következő napon, azaz a november 7-én keltezett uralkodói kinevezésről készítettek: eszerint László az uralkodó hűséges szolgálata és „hadi ügyekben szerzett jártassága” miatt érdemesült a pápai végvár főkapitányi posztjára.⁷⁸⁸ Ez azonban természetesen nem volt több a korabeli kinevezésekben általánosan alkalmazott szófordulatnál, amit az is jelez, hogy szinte szó szerint ugyanez a megfogalmazás szerepelt Esterházy István 1639. évi kinevezésében is.⁷⁸⁹ A háttérben sokkal inkább az Esterházy

⁷⁸³ „Gróf Esterházy László pápai várának leltára veszprémvármegyének egy hivatalos testülete részéről összeírva” 1648. október 14. Közölte: KISS 1908 (Reprint 1996), 189–191. Hivatkozza (a pápai kapitányi tisztséget betöltő személyeket illetően bizonytalan): MITHAY 1982, 207.

⁷⁸⁴ Pázmány Miklós veszprémi főkapitányi instrukciója: ÖStA, KA, Best., Kt. 10, Nr. 1480.

⁷⁸⁵ ÖStA, KA, HKR Prot. (1648) Bd. 298, fol. 456r

⁷⁸⁶ MNL OL P 1314, nr. 12159-12162.

⁷⁸⁷ ÖStA, KA, Best., Kt. 10 [nr. 1495 után]

⁷⁸⁸ „Quoniam nos Spectabilem ac Magnificum fidelem nobis dilectum Ladislaum [*Esterhasi de Galanta*] ob diuturna ac fidelia eius nobis praestita servitia militaria ac singularem rei bellicae experientiam in supremum nostrum capitaneum Papensem constituimus et praefecimus” ÖStA, KA, Best., Kt. 10 [nr. 1495 után]

⁷⁸⁹ ÖStA, KA, Best., nr. 1314: Gehorsambbrief für Stephan Esterhasi alß Oberhauptmann zu Papa [Exped. 21 Maii [1]639]: „[...] Benigne iisdem significantes, quod nos fidelem nobis dilectum Stephanum Esterhasÿ de

família Pápára vonatkozó határozott igénye, illetve a László által vágyott katonai szolgálat állhatott. Pázmány és a fiatal gróf bécsi egyezsége ehhez nyitotta meg az utat, aminek az uralkodó és a Haditanács sem állta útját.

Pázmány Miklós levelében Zichy István győri magyar főkapitány-helyettes (1646–1655) haragjának alábbi említése arra utal, hogy neki semmiképp sem volt ínyére Pázmány Veszprémbe távozása. Batthyány közvetítését kérte: „Az mostani vett ormosdi josagombul vissza terven szanszandékkal Uivarra és Rohoncra iuttem, hogy Kegyelmeddel szembe lehessenek, de ez nem lehetvén, ezen levelem által alazatossan kerem Kegyelmedet, meltoztassek mellettem egi leveleczet az Giori kirali kepenek mint sogoranak irnia; hogy tudniillik mivel ő felsége nekem az Wesprimi Capitansagot megh adta, ő nagysága reám ok nekül vett haragját el vegie, mert így az Wesprimi alapat talam nagio b karomra uolna, ha tudniillik Generalisom neheztelesebe lesek. En pedig csupan csak hazámnak akaruan io hireczkeert szolgálni, es sem penzert, sem haszonért gyakran nagy impedituma volna, io szandekomnak őnagysága ream valo disgustusa.”⁷⁹⁰ Arra is van adat, hogy kezdetben Pázmány nemigen találhatta helyét Veszprémbe sem, hiszen a Haditanácstól 1649. december elején a nógrádi várba való áthelyezését kérte;⁷⁹¹ lemondását a veszprémi kapitányság éléről 1650. március 29-én iktatták.⁷⁹²

Mindezekből egyértelműen kiderül, hogy az Esterházy-család kiemelt politikai, katonai és gazdasági érdekei, illetve ezek sorában Pápára vonatkozó hosszú távú tervei miatt Esterházy László tudatosan meg akarta szerezni a főkapitányi tisztséget és pontosan tájékozódott a pápai vár és váruralalom aktuális állapotáról. Erről Esterházy Farkas 1646. december 9-én – tehát jóval Pázmány Miklós pápai főkapitányságát, ám még elődje, Csáky László lemondását megelőzően – Lászlóhoz írt levele⁷⁹³ is beszédesen tanúskodik. Erre utal

Galantha comitem perpetuum de Frakno, respectu fidelium nobis et antecessoribus nostris honorando praestitorum servitorum aliarumq[ue] qualitatum laudabilium, tum et ob rerum bellicarum singularem experientiam in supremum praesidii nostri Pappensis capitaneum constituerimus q[ue] velit ut hoc officium suum absq[ue] ullo obstac[ulo] aut impedimento iuxta instructiones à nobis ipsi super eodem officio traditas rite et commode obire possit.”

⁷⁹⁰ MNL OL P 1314, nr. 36153, Nyék, 1648. nov. 4. A címzés felett Batthyány Ádám kézírásával: „Anno 1648 die juliustol fogvast valo levelek ugi mint Giori vicze Generalisé Szicsi Istváné és Beszprimi Kapitani Paszmani miklosé fell esztendő allat”

⁷⁹¹ ÖStA, KA, HKR, Prot. Bd. 300 (Expedit), fol. 472r: [1649. december] Nicolaus Pazman Bittet ihme die Novigradische Ober haubtmannschafft zu conferiren, gegen welcher er die vesprimische dem Oberhauptmann zu Novigrad wolte cediren, [fol. 472v] der Röm. Khay. Mayl. zuhaimben, undt Hof khrieges Ratth, und Obri[st] zu Raab Herrn Philippen Grafen von Mansfeldt umb bericht und Guattachten. Pucher 8 D[ecem]bris 1649.

⁷⁹² ÖStA, KA, HKR, Prot. Exp. Bd. 300, fol. 111r. Valószínűleg elég nyughataatlan figura lehetett, és a tekintélytisztelettel (jezsuiták, katonaság) is lehettek esetleg gondjai.

⁷⁹³ MNL OL P 124, nr. 152. Galánta, 1646. december 9.: „Pápai dologban forogván most ugy végezzen Nagyságod Eszterházi Pálné asszonyommal, hogy Viczai uram az kapitányságban valami modon be ne férkezzék, és jövődöben is Nagyságod kiváltván Pápát, az kapitányság miat Nagyságodnak akadéckja ne légyen,

az is, hogy Pázmány Miklós Pápáról való távozását követően a várban található tárgyakról azonnal inventáriumot készítettett.⁷⁹⁴ a „gróf Esterházy László urunk ő nagysága parancsolatából neminemű egymás holvalóknak inventálására” kiküldött személyek (Cseri György Veszprém vármegye szolgabírája, Kőrösi Ferenc „azon vármegye esküdtje”, Szarka Lukács, Zala vármegye dikátora, valamint Barcza György familiáris) között ott volt az a Kőrösi Ferenc is, akit később, Pesti János pápai vajda halála után (1650 szeptember) László gróf új vajdának javasolt.⁷⁹⁵ Emellett pedig felmérte és tudatosan törekedett arra, hogy a pápai váruradalom megszerzése és biztosítása mellett további, közelben lévő birtokokat szerezzen meg: előbb Pázmány Miklóssal kötött hosszú távra meghatározó egyezséget,⁷⁹⁶ majd a győri káptalantól tájékozódott, hogy a pápai váruradalom részei, illetve a közelben fekvő birtokok (Ménfő, Gyömörő, Kocs, Szerecsen) kinek a kezén vannak, majd ezeket a birtokokat többségében zálogjogon birtokló személyektől ki is váltotta. Lippay Gáspár kamaraelnök 1648. szeptember 15-én Pozsonyból tájékoztatta is az egyik érintettet [Draskovich János néhai nádor özvegyét, Thurzó Borbálát: *„mivel Eszterhas Lazlo uram, letévén Pápa várát megh engette Konzskiné aszonyomnak,⁷⁹⁷ hogy az négy falut⁷⁹⁸ magához valthassa, és egyebirant is, ugy értem, hogy Nagyságod megh kínálta Eszterhas Laszlo uramat velle, keszerettettem Nagyságodat ez levelem által megh találnom, és kérem azon hogy ezen alkalmatosságát, Nagyságod az Czobor Bálint uram tiz ezer forintjat adassa megh, az négy falu arabul; mivel énnekem szegény idvözült Úr Ban falvát kötötte volt érette, s azt Nagyságod oda nem athatta az falut Konzkiné aszonyomnak az ellen az köttés ellen; menczen megh engemet is Nagyságod Czobor Bálint uram egy galibaiatul. Mint hogy penigh az penz it vagion s Czobor Balint uram is ide jűt, Nagyságodat kérem, végeze el Konzkiné aszonyommal, hogy adgia az en kezemhez azt az tiz ezer forintot és én az szegény Úr obligatoriumat, az ő kegyelme kezéhez adom, hátára irván, hogy Nagyságod engemet [co]ntentált.⁷⁹⁹ Esterházy László főkapitányságával így 1648 legvégén mind a pápai végvár, mind a váruradalom életében új időszak kezdődött: a*

mert Viczai uramnak, Pápához nem messze alkalmas jószága vagyon, és bár kiváltana is Nagyságod az jószágot, olyan méltóságos tisztnek kölczégével sem erodalna Viczai uramat konnyen.”

⁷⁹⁴ Az inventáriumot közli: KISS 1908 (Reprint 1996), 189–191. Oklevéltár, 24. sz. irat – Gróf Eszterházy László pápai várának leltára veszprémmegyének egy hivatalos testülete részéről összeírva. Anno 1648. 14. Octobris.

⁷⁹⁵ Esterházy László Eusebius Wenzel von Lobkowitz hercegnek, a Haditanács elnökének. Kismarton, 1650. szeptember 26. MTAK, MTA Történelmi Bizottságának Oklevélmásolatai, Raudnitzer Archiv, Sign. C. 37.

⁷⁹⁶ MNL OL P 108, Rep. 40. Fasc A. nr. 17. Esterházy László és Pázmány Miklós közötti megállapodás Pápa, Ugod, Devecser ügyében, 1648.

⁷⁹⁷ Konzsky Gáspárné Balassa Zsuzsanna

⁷⁹⁸ „Illmicz, Banfalua, Pomogy et Bala”: Esterházy László és Balassa Zsuzsanna közti szerződés négy Moson megyei zálogbirtok szerződésének megújításáról. SNA, Pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának protokollumai, 39. kötet (1648-1649), Nr. 158, 164, (pag. 333-341, 345-347).

⁷⁹⁹ SNA, Archív. rod. Erdődy, Korespond. Kt. 120, fol. 3.

família több évtizedes pápai főkapitányságának és meghatározó földbirtokosságának időszakára.

V.4 Pápa és az Esterházyak a XVII. század első felében

A közelmúltban megjelent kiváló pápai helytörténeti okmánytár XVII. századi irataiból⁸⁰⁰ is nyilvánvaló az Esterházyak közvetlen pápai érdekeltsége. Miklós nádor rendkívül ügyes és tudatos módon segítette ki a közvetlen örökös Nyáry-családot a kincstárral hátrányos helyzetből folytatott perből. A kincstár ugyanis a Török István pápai főkapitány elhunytával (1618) kihalt enyingi Török-családtól akarta megszerezni az uradalmat, amely viszont – leányági örökléssel – a Nyáry-oldalág kezére jutott volna. Emiatt a kamara és a Nyáry-család között per indult. 1622-ben II. Ferdinánd király veglai Horvát Gáspárnak,⁸⁰¹ a Magyar Kamara elnökének papíron már zálogba is adta a pápai várat és az uradalmat, bízva a per sikerében. Esterházy Miklós azonban taktikus módon megszerezte előbb a szomszédos ugodi és devecseri uradalmakat (1626), majd Nyáry Miklóssal és Istvánnal kötött szerződések (Biccse, 1628. március 5. illetve 6.) által biztosította Pápa, Gesztes, Ozora várak és tartozékaik az ő, valamint felesége, Nyáry Krisztina kezére jutását.⁸⁰² Cserébe a Nyáryaknak kelet-magyarországi birtokot (Tokajból egy részt, amely ráadásul felesége, Nyáry Krisztina osztályába tartozott) és pénzt adott: a „tranzakcióhoz” szükséges összeget viszont részben úgy teremtette elő, hogy Csáky Lászlónak (tovább)adta zálogba Pápát (1630).⁸⁰³ Ezt követően (még 1631-ben) készített végrendeletében Pápát két öccsére, Esterházy Pálra és Dánielre hagyta volna; meghagyta ugyanakkor nekik, hogy halála esetén váltsák vissza a zálogba adott uradalmat.⁸⁰⁴

A birtokszerzés mellett az Esterházyak pápai pozíciószerzésének következő állomása 1639-ben Esterházy István pápai főkapitánysága lett.⁸⁰⁵ A katonai tisztség elnyerése István karrierjének fontos állomása volt, erre Miklós nádor is így tekintett.⁸⁰⁶ Úgy tűnik,

⁸⁰⁰ *Memoriae commendamus*, 87–100.

⁸⁰¹ Végilai (vegliai) Horvát Gáspárról: GECSÉNYI Lajos kutatásai, pl. a hivataltörténeti konferencián tartott előadása, MTA BTK TTI, 2012. december 4.

⁸⁰² *Memoriae commendamus*, 98–100.

⁸⁰³ JENEI 1963.

⁸⁰⁴ MNL OL P 108, 14. doboz, Rep. 4., Fasc. F., nr. 4[?]., fol. 29v. Források pápai ügyekre az 1630-as években: Csáky László pápai főkapitány Batthyány Ádámmal írt levelei: Szakály Ferenc is fontos forrásnak tartotta, vö. SZAKÁLY 1994, 177, 66. jegyzet.

⁸⁰⁵ ÖStA, KA, Best., (Prot.) Bd. 2, (1630–1663) nr. 1314 : Instruction für Stephano Esterhasii über die Oberhauptmannschaft zu Pappa, de dato 21. Maii 639. – mellette „a” (vagyis „asserviert”, azaz fennmaradt az iratsorozatban). Az irat: ÖStA, KA, Best., Bd. 9, nr. 1314.

⁸⁰⁶ Esterházy Miklós Esterházy Istvánhoz, Fraknó, 1640. március 31. *Levelei Istvánhoz*, 311–312.

felmerülhetett, hogy helyettesének (vicekapitányként) a család már említett hű familiárisát, Eörsy Zsigmondot szerette volna, ám ez végül nem vált valóra.⁸⁰⁷ Miklós nádor Pápával kapcsolatos terveit az a forrás is jól szemlélteti, amelyben ő fia pápai főkapitányi instrukciójának számos pontját kifogásolta, miként ezt a fentiekben már részletesen láthattuk.⁸⁰⁸ A család pozíciószerzése mögött – legalábbis László idejében egészen biztosan – meghúzódhatott a nyugat-dunántúli főnemesség kiemelkedő tagja, Nádasdy Ferenc egyre növekvő regionális hatalma is. A Dunántúl vezető dominuszainak az uralkodótól nyert címeken és birtokokon kívül katonai rangot is „illett” szerezni. Pápa vára tehát – a katonai értelemben vett szimbólum szintjén – olyan volt az Esterházyak számára, mint a Nádasdyaknak Sárvár; jóllehet a királyi végvárrendszerhez ekkor nem tartozó Sárvár (Keresztúr és Pottendorf mellett) Nádasdy Ferenc egyik központi rezidenciája és udvara is volt, míg Pápa esetében semmiképpen sem az „udvar” funkció volt lényeges, hanem a végvár(város) és uradalmi központ-jelleg. Esterházy Lászlónak tehát igen jól jött, hogy Pázmány Péter unokaöccse említett bécsi megegyezésüknek köszönhetően lemondott Pápáról. Ráadásul így Sopron megyéből és Pápáról Nádasdyt egyfajta „harapófogóba” is vonták, miközben egy újabb dunántúli megyében, Veszprémben jutottak számottevő birtokoegyütteshez.

Hogy a pápai uradalom az Esterházyak, illetve konkrétan László gróf számára kiemelt jelentőséggel bírt, arra szemléletesen utalnak azok a források, amelyek Lászlónak Pápa vára és a váruradalma ügyében tett lépéseit és erőfeszítéseit adatolják. Először is a váruradalom jogi helyzetét kellett tisztázni. Kérésére maga Pálffy Pál (mint országbíró) szólította fel a győri székeskáptalant a pápai vonatkozású iratok számára történő kiszolgáltatására.⁸⁰⁹ Az iratok alapján kiderült, hogy ki volt az a személy, akihez az eredetileg Csáky László által zálogjogon birtokolt pápai uradalom kiváltása érdekében Lászlónak folyamodnia kellett: Kónszky Gáspárné Balassa Zsuzsannához.⁸¹⁰ A pozsonyi székeskáptalan hiteleshelyi levéltárának 1648. szeptember 15-én kelt protokollumbejegyzése szerint ugyanakkora

⁸⁰⁷ Esterházy Miklós Esterházy Istvánhoz, Sempte, 1640. szeptember 8. *Levelei Istvánhoz*, 313-314. – „A vice kapitányt ami illeti, akarnánk ha reá beszélhetnénk Eörsi uramot. De méltán félhet attól, akitől félt, hogy ki ne vigyék ez után az országból a felső hadba, holott ő kegyelmének nevezeti is nagyon.”

⁸⁰⁸ MNL OL P 108, Rep. 40, Fasc. C, nr. 58.: „Puncta, quae Excellentissimus Dominus Palatinus in Instructione pro Filio suo Comite Stephano Esterhasi, ratione Capitaneatus Pappensis data, corrigi cupit.”

⁸⁰⁹ GyEL, Kápt. H, Theca V., nr. 25067: „Erdődi Pálffy Pál gróf nádor 1649-ben felhívja a győri káptalant, hogy Eszterházy László grófnak mint jogos tulajdonosnak adja ki a pápai várhoz tartozó birtokokra vonatkozó okmányokat. Nevezetesen az 1625-ben kelt záloglevelet, mely szerint bedeghi Nyáry István Mánfőpusztát és a gyömörői részirtokot elzálogosította Angrano Annának, Grebechy Gáspár győri alispán özvegyének. Az 1631-ben kelt záloglevelet, mely szerint Kocsot Pázmány Ferenc elzálogosította Zichy Pálnak, a győri vár vicekapitányának, Csáky László pedig ugyancsak Zichy Pálnak [...] Nyáry Miklós ugyanezen évben Szerecsent Hatos Bálintnak zálogosította el. Hatos Bálintról: PÁLFFY 2005b, 116.

⁸¹⁰ Későbbi végrendeletének kassai vonatkozása miatt foglalkozott vele: MIHALIK Béla.

összegért (80000 forint), mint amennyiért korábban Csákytól Balassa átvette, került sor a zálogból való kiváltásra (vö. 5. táblázat, 81 o.).⁸¹¹ 1648 végétől László gróf tehát egyszerre lett Pápa tényleges főkapitánya és valódi földesura.

V.5. A főkapitány és a végvár város

Esterházy László folyamodását a pápai főkapitányi címért, illetve annak elnyerése után az Udvari Haditanácsnál való fellépését a végház érdekében, a fentiekén túl elősegíthette még az is, hogy Sopron vármegye főispánja volt. Dominkovits Péter kutatásaiból tudjuk, hogy a XVII. században szinte egész Sopron vármegye feladata volt a pápai végvár megerősítéséhez szükséges vármunka (*gratuitus labor*) biztosítása.⁸¹² Noha a Sopron vármegyei iratokban és egyéb forrásokban külön nem találtam eddig arra adatot, hogy Esterházy László főispáni befolyását felhasználta volna a pápai vár erősítése vagy támogatása érdekében, mégis aligha vitatható, hogy komoly előnyt jelenthetett a pápai főkapitányi tisztséget elnyerni kívánó Lászlónak, hogy egyúttal Sopron vármegye főispánja is volt. Az Udvari Haditanács szempontjából pedig nem lehettek mellékes szempontok egyrészt a pápai uradalom birtokviszonyai; másrészt az Esterházy István személyében előzőleg korábban már egyszer elnyert főkapitányság, végül az sem, hogy László annak a vármegyének főispánja volt, amely már a század eleje óta biztosította a pápai vár *gratuitus labor*ját. E kérdéskörben tehát a família és a bécsi hadvezetés érdekei egybecsengtek, a *privatum* és a *publicum* összhangba kerülése pedig egyértelműen kedvezett László kinevezésének.

Mindezek ismeretében érdekes viszont, hogy 1649-ben Somogyi Pál pápai vicekapitány az elmaradt várerődítési munka mielőbbi rendezését kérte Sopron vármegyétől.⁸¹³ Sőt, arra is van adat, hogy Sopron vármegye főispánja, noha Pápa várának főkapitánya volt, egy alkalommal mégis mintha akadályozta volna a *gratuitus labor* végrehajtását: 1651-ben, Veszprém vármegye közgyűlésén szóba került, hogy Radovány István pápai vicekapitány kérésére levelet írnak majd Esterházy László soproni főispánnak, hogy ha elvonná az ingyenmunkát végző parasztokat a pápai várerődítési feladattól, akkor a

⁸¹¹ SNA, PSzkHL Prot., 39. kötet (1648–1649), Nr. 185, pag. 274–276. Datum feria sexta post festum Nativitatis Beatae Mariae virginis. (1648. szept. 15.)

⁸¹² DOMINKOVITS 2002b, 203–220.

⁸¹³ Eszerint Esterházy László soproni főispánjának első éveiben – legalábbis 1649-ig – Sopron vármegye tetemes elmaradást halmozott fel a pápai vár erősítésére fordítandó ingyenmunka biztosítása terén: Somogyi Pál vicekapitány panasza szerint „az *Gratuitus labor* penigh éppen öt egész esztendőbeli restal, kiben egy pénzt sem praestáltak.” Somogyi Pál pápai vicekapitány level Sopron vármegyének, MNL SL, SVMlt (Kgy. iratok), IV. 1.b (pallium: 1649. év)

Veszprém megyei nemesek is így tennének.⁸¹⁴ Veszprém vármegye az ügyben végül valóban levéllel folyamodott Esterházyhoz, amelynek szövege kellő udvariassággal hívta fel a főkapitány figyelmét, hogy „*erre a Praesidiumra rendeltetet gratuitus labort, csupancsak az Nagyságod it valo tisztartója nem praetestalta az Nagyságod jószágából, hanem az Nagyságod más Priuatumjára akarja fordítani*”. A törvénytelenésen megbotránkozott Veszprém megyei nemesek tiltakoztak, és kilátásba helyezték, hogy országgyűlésen is fognak lépni az eset miatt: „*[...] ennek utána, mind jobbágyinkat el fogjuk róla, s mind penig az nemesség omittallia,*⁸¹⁵ *leszen is Országunk előtt, méltó mentségink ezaránt, mert amit az ország hazánk megmaradására fordított, azt privatumra nem téríthetni.*”⁸¹⁶ Azaz ebben az esetben viszont a *privatum* és *publicum* nem esett egybe, de annak megítéléséhez, hogy Esterházy László gyakorlatára milyen mértékben volt ez az eset jellemző, vagyis hogy Veszprém vármegye joggal emelte-e fel ez ellen a szavát, több forrásra lenne szükség.

A pápai végvár város katonai-védelmi funkcióján kívül uradalmi központ és gazdálkodási egység is volt egyben. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy Pápa teljes ellátása (zsold, élelem, fegyverek stb.) a végvárhoz tartozó uradalomból teljes egészében megoldható lett volna. A vár katonaságának zsoldját a XVI. század második felétől hagyományosan teljes egészében, beleértve a főkapitányi fizetést is, az alsó-ausztriai rendek biztosították. Ezt igazolja Esterházy Lászlónak a rendekhez 1652 májusában intézett levele, amelyben a pápai zsold elmaradt részének megküldését kérte tőlük.⁸¹⁷ A jelentős mennyiségben elmaradt zsold kifizetésével kapcsolatban előzőleg még Pálffy Pál nádor közbenjárását is szorgalmazta.⁸¹⁸ Szerencsés módon a családi levéltárban fennmaradt egy német nyelvű kimutatás,⁸¹⁹ amely 1650-re vonatkozóan tételesen felsorolja az alsó-ausztriai rendek által a pápai főkapitány fizetésére ténylegesen kiutalt hét havi összeget, amelyet a rendek az esztendő végén Bécsben többféle formában biztosítottak számára, miként erről az

⁸¹⁴ MNL VemL, VMLt, IV.1.a - Veszprém vármegye kis- és közgyűlésének iratai. Jegyzőkönyvek, 1651. Szent Márton püspök ünnepe előtt való második napon (generalis congregatio); a jelenlévők között főpapi személy is volt, Szanyi János („Ill. et Rev.”)

⁸¹⁵ Itt: elvonja őket, megszünteti a munkájukat (a gratuitus labort).

⁸¹⁶ MNL OL P 124, nr. 1495. Papa, feria secunda proxima ante Festum Beati Martini Episcopi, loco nempe ac die, celebrationis Congregationis nostrae. A. D. 1651.

⁸¹⁷ Esterházy László kérvénye az alsó-ausztriai rendekhez a fennmaradó zsold (3670 tallér, 85 dénár) kifizetéséről. 1652. május 29. MNL OL P 108 Rep. 40 Fasc. C, nr. 60.

⁸¹⁸ MNL OL P 124, nr. 987, Pálffy Pál Esterházy Lászlóhoz, Marhek[?], 1651. febr. 3.: „Kegyelmed 24 Januarii Páparul irt leuelét, Zichi István uram leuelében includálua vettük, s mireől irjon légyen, megh értetük. Öreölyünk edes Groff uram, Kegyelmed e napokban Aszonyommal eő kegyelmével egygüt (: kinek szeretettel valo szolgálatunkat ajánlyuk :) Pápára valo szerencsés bémenetelén, kiuánván, hogy azutan is szerencchéssen járhasson Kegyelmed. Az mi az arra valo véghbéljek fizetlenséggh dolghát illeti, miuel Isten engedelmébeől hamar nap bizonyos dolgoknak véghben valo vitelére Béchben igyekezzünk mennünk, nem mulattyuk, szeghényeknek dolghát eő Feölséghe eleöt szóual tehetségünk szerint segíteni és ezaránt hozzájok jo gonduiselással lenni.”

⁸¹⁹ MNL OL P 108 Rep. 2 et 3, Fasc. H, nr. 129: 1650, Specificatio solutionis Capitaneatus Papensis.

alábbi sorok tanúskodnak: „*In Bezahlung Ihrer gräflich[en] Herrn Oberhauptmanns zu Pappa Herrn Graf[en] Ladislai Esterhasii gebürendten siben Monnath. Vierdet hiemit geliefert und Abgefierth*

Erstlich in Gelt 659 fl. 54 kr.

*Silber ganz Verguldt dreyssig March vier Loth⁸²⁰ jedes March pro 24fl. 726 fl.
fünf Stück Scheptuch⁸²¹ welche außtragen260 fl.*

Summa bringt die völlige liferung 1645 fl. 54 kr.

Datum Wienn dem 24 decembris, Anno 1650 Michael Glacz⁸²²„

Az Alsó-Ausztriából érkező zsold Pápara történő eljutásának időnkénti akadozására utal, hogy előfordult, hogy Esterházy László sürgette annak kifizetését.⁸²³ Pápai katonai ügyben persze az is előfordult, hogy az uralkodóhoz fordult: 1650. szeptember 1-jén kelt folyamodványában például arról számolt be, hogy katonái török követség elé kimenve, őket az oszmánok a hadijog ellenére megtámadták, közülük többeket lemészároltak, az életben hagyottakat pedig fogságba vetették. Emiatt az uralkodó közbenjárását kérte annak érdekében, hogy katonáit váltságdíj nélkül engedjék szabadon.⁸²⁴

László főkapitányságának idejében került sor a vár komolyabb megerősítésére: ehhez a Haditanácstól külön kért pénzt, amelyet meg is kapott, hiszen később köszönetet mondott érte. Az építést és a pénz felhasználását is felettese, Mansfeld győri főkapitány ellenőrizte.⁸²⁵ Ebbéli tevékenysége valóban eredményes lehetett, mert a Szent Márton-hegyi kolostor erődítésével is Lászlót bízták meg, ahogy ez Magyar Placid apát hozzá intézett leveléből 1651 tavaszán kiderül.⁸²⁶ Birtokairól egyébként gyakran kértek építőanyagot, Alsólendva

⁸²⁰ márka és lat (*lotum*): mértékegység; nemesfém tárgy súlyára lásd Bogdán István: Régi magyar mértékek. Bp., 1987.

⁸²¹ posztófajta. Lásd: ENDREI 1989, 236.

⁸²² Michael Glacz: ekkor ún. Grenzunterzahlmeister volt és a végvári katonaság zsoldfizetéséért felelt a rendek részéről. Lásd rá 1661-ből: NÖLA SA A-VII-36. fol. 393–394. és NÖLA SA A-VII-65. fol. 18. és fol. 21. Az adatokra Pálffy Géza hívta fel a figyelmemet.

⁸²³ MTAK, MTA Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai, Raudnitzer Archiv, Sign. C. 37., Esterházy László Eusebius Wenzel von Lobkowitz hercegnek, a Haditanács elnökének, Nagyhöflány, 1651. nov. 30. „Ich nochmahlen gehorsamblich Euer fürstl. [...] Gnadt erhalten undt wegen meiner Pappauischen Graniz Besoldungs Austandt mit fürstl. Gn. meiner in gedankh verbleiben...”

⁸²⁴ A folyamodvány fogalmazványa, valamint tisztázata fennmaradt: MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1714, pag. 20–23.

⁸²⁵ MNL OL P 124, nr. 717

⁸²⁶ MNL OL P 124, nr. 711, Magyar [Magger] Placid apát levele Esterházy Lászlóhoz, Győr, 1651. április 4. Az apátság ebben az időszakban egyébként perben állt az Esterházyakkal, akikez zálogképpen kerültek olyan birtokok, amelyeket korábban a Thurzók az apátság által vitatott módon lefoglaltak. Az Esterházyak és az apátság közötti megyegezésre végül Esterházy Pál idejében került sor: MOLNÁR 1906, 431–432.

újjáépítéséhez való hozzájárulásra az uralkodó szólította fel,⁸²⁷ de az építkezéseiről méltán híres fontos pártfogó, Pálffy Pál⁸²⁸ is többször fordult hozzá ilyen ügyben.⁸²⁹

Esterházy László még ünnepélyes főkapitányi beiktatását megelőzően a vár katonasága számára – a kor szokásainak megfelelően – külön zászlót és dobokat is kért III. Ferdinándtól.⁸³⁰ Érdekes, hogy kérelmének külzetén a feljegyzések szerint 1648. december 2-án az Udvari Haditanács elrendelte az Udvari Kamarának a költségek biztosítását. Ezt követően, december 15-én az Udvari Kamara felszólította a Hans Friedrich Leuter udvari hadi fizetőmestert (*Hofkriegszahlmeister*), hogy tegyen mielőbb jelentést, mennyi kiadás szükséges a gyakorlat szerint ehhez. Erre az utóbbi azt válaszolta a kamarának, hogy a gyalogosok felszereléséhez azokon a végeken bevett gyakorlat szerint nem több, mint 200 gulden szükséges, aminek a Magyar Kamarán keresztül való kiutalásáról gondoskodott.⁸³¹

Itineráriuma (lásd a *Függelékben*) szerint Esterházy László főkapitány többször járt Pápán (főkapitányi instrukciója szerint elvileg állandó jelleggel ott kellett volna tartózkodnia), és több alkalommal is viszonylag hosszabb időt töltött a végvárvárosban: 1649. szeptember 22., 1651. február 13–19., 1651. március 3. (márciusban szinte végig Pápán tartózkodott) és 1652. január 27–március 14. közötti időpontokban, időszakokban biztosan mindvégig a végvárban, illetve környékén időzött. Személyesen ismerte katonáit; a pápai vajda (Pesti János) elhunytakor az új (Kőrösi Ferenc) kinevezésére javaslatot tett.⁸³² E misszilis adata

⁸²⁷ MNL OL P 124, nr. 1469: III. Ferdinánd Esterházy Lászlóhoz, Bécs, 1651. április 25.: a törökök által felgyújtott Alsóindva és Nempti, azaz Lenti újjáépítéséhez és megerősítéséhez Batthyány Ádám már készséggel hozzájárult; ezért az uralkodó Esterházy Lászlót is arra kéri, hogy az erődítési munkák végrehajtásához szükséges cölöpök és faanyag alattvalói által történő odaszállításával vegyen részt a munkában.

⁸²⁸ Pálffy Pál építkezéseiről: FUNDAREK 2003b, 15–34.

⁸²⁹ MNL OL P 124, nr. 978: „Irtunk Miticzki [Mihály] uramnak, neminemő sindelnek számonkra valo megh vétele végett, lévén mostanában két szaz ezerre szükségünk, kerjük szeretettel paranchollya megh Kegyelmed is néki, hogy ha hoznának, venné megh számunkra. Az Kegyelmed jo akarattyát, kedvessen vévén, megh is igyekezzük szolgálj Kegyelmednek” (Malacka, 1651. június 21.); nr. 990: „Akarván ez Kegyelmed Sentei jóságabéli szomszédságában, neminemő epületet kezdenünk. Kerjük szeretettel Kegyelmedet, legyen ezen sentei jóságából, valami fa segítséggel, ugy mint oszlop, töllglyfa karo, es vesző eszközökkel. Mi is Kegyelmednek hasonló alkalmatossággal kedveskednünk el nem mulattjuk. S jollehet már a Kegyelmed udvarbirájával szollottunk, mindazonáltal akartuk Kegyelmednek is tudtára adnunk, és szeretettel kernünk, hogy ezt maga is paranchollya megh néki. In reliquo éltesse Isten jo egészségben Kegyelmedet. Datum Szuha, die 4 [octo]bris 1651”; nr. 979: „Az Kegyelmed levelét vettük, mellyből az kívánt epületre valo fa segítségbeli jo akarattját s kedueskedését megh értettük, kedwessen vettük” (Malacka, 1651. okt. 21.)

⁸³⁰ ÖStA FHKA HKA Fam.–Akten E 75. Fol. 10–11. 1648. dec. 2. előtt: „ratione vexilli et timpanarum mandatum de more militaris istius officii omnino necessarium” A forrásra Pálffy Géza hívta fel a figyelmemet.

⁸³¹ Uo.: „Zuerzeugung inuermelter fahnen vnd hörpauggen auf dergleichen Gränzen ist mehrers nicht dann Zwajjhundert gulden vnnd dieselben von der Hungarischen Cammer Zugeben gebreäuchig [sic!] gewesen.”

⁸³² MTAK, a Történelmi Bizottság oklevélmásolatai, i. m.: „Proxime euolutis diebus Egregio condam Joanne Pesti, cuius sublato per eius mortem officium Vaivodatus Praesidii Papensis in vacantia haeret, et quia eidem subiectus miles Pedestris sine Capite, in confusione persistere nequit, neque Praesidio commode servire praesentium exhibitor Egregius Franciscus Kőrösi pro obtinendo illo munere instet, eundem tanquam bene meritum, et sufficientem personam, alias etiam ibidem possessionatum dirum, Vestrae Domini Illustrissimae et Excellentissimae recommendo; rogando eandem, ne gravetur ad dictum vacantem vaivodatatum promovere.” (Kismarton, 1650. szeptember 26.)

kiegészíthető az Udvari Haditanács protokollumának 1650. decemberi bejegyzésével, miszerint Esterházy akkor már a győri főkapitány-helyettessel, Zichy Istvánnal együtt – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – három személyt terjesztett fel a pápai vajdaságra: Kőrösy Istvánt[!], Vajda Györgyöt⁸³³ és Tóthy Márton.⁸³⁴

Mindenképpen külön kiemelendők Esterházy pápai vicekapitányai, hiszen gyakori távolléteiben ténylegesen ők látták el a végház irányítását. 1649-ig Somogyi Pál,⁸³⁵ 1650 után Radovány István⁸³⁶ volt megbízható helyettes, akit 1647 októberében Zichy István győri magyar főkapitány-helyettes Batthyány Ádámnak még „itvalo ő Fölsége lovas hadnaggia”-ként nevezett meg,⁸³⁷ azaz ő győri huszárkapitányból lett a pápai végvár második embere. Utóbbi a térséget elég jól ismerte, több helyen „bevetető”, tapasztalt és ambiciózus katona volt: „*tegnap kültem Beszperemben, mivel az vicze kapitant kiraly kepe uram ő nagysága föl hivattia; őkegyelmének vagyon tuttára, hogy az Nagyságod szolgálattira szabad legien az vitézlő röndnek el menni.*”⁸³⁸ Zichy István következő, vele kapcsolatos híradása már arról szólt 1648 szeptemberében, hogy „*ez elmúlt napokban Linczben létében császár urunk eő felsége az Wásoni capitánsághnak tisztit, it valo feö hadnagy Radovány István uramnak eő kegyelmének conferálta légyen, de mivel annak az jószágnak állapotja mindekkoráigh is csak mind változásban volt, eő kegyelme is Radovány István uram tisztiben bé nem ment, várván bizonyosabb állapotját az jószágnak.*”⁸³⁹ Mivel Vázsonykő birtoka Zichy kezébe került ekkor, ezért kérte tőle a győri főkapitány-helyettes, hogy tegye lehetővé Radovány István számára a tisztség elfoglalását. Végül Radovány István Pápára kerülésének körülményeiről maga az új vicekapitány számolt be Esterházy Lászlónak;⁸⁴⁰ részletesen kitérve a győri főkapitánytól kapott megbízására, amely tartalmán túl egyértelműen jelzi – amit a pápai főkapitányi instrukciók le is írnak –, hogy a győri generális sok mindenbe beleszólt a pápai ügyeket illetően: elsősorban is a főbb építkezések megvalósításába és a pápai katonaság összetételét is

⁸³³ MNL OL P 707, 542. cs., (fol. 294–295); nr. 11.543, Vajda György Zichy Istvánnak írt levele: Pápa, 1651. dec. 16.

⁸³⁴ ÖStA, KA, HKR, Bd. 301, 1650 Reg. [fol. 513v:] [1650. december] [30] „Esterhasi Ladislaus Oberhauptman zu Pappa und Obristleutnant zu Raab. P: vacierend[e] wäy[vo]da[tus]stell zu Pappa, darzur Sie [?]den Stephan Kőröschy, Georg Wajda und Martin Totty vorschlagt.”

⁸³⁵ Az urát gyakran helyettesítő Somogyi Pál ezért szerepelhetett pápai főkapitányként említve tanúként a veszprémi káptalan előtt: MNL VemL, VKápt. Prot., (Felvallási jegyzőkönyv), I. kötet, „feria secunda post dominicam quasimodogeniti A. D. 1649”, pag. 723.

⁸³⁶ A pápai polgárnévsorban „Radvány Istvánként” szerepel.

⁸³⁷ MNL OL P 1314, nr. 53064. Győr, 1647. október 14.

⁸³⁸ MNL OL P 1314, nr. 53064. Győr, 1647. október 14.

⁸³⁹ MNL OL P 1314, nr. 53075. Győr, 1648. szeptember 14.

⁸⁴⁰ MNL OL P 124, nr. 1074: „Grof Generális urunk [Mansfeldy] őnagysága ő Fölséghe kegyelmes annuentiájából küldött be ide az pápai vice kapitánságh tisztire, iollehet hogy én immár Györöt annyira meghtelepettem vala, hgy fizetéssem nagyobb lévén mint itt, értekeczkvén[?] ahoz, mindazonáltal engedelmesnek kelletet lennem az parancholatnak, bizony dologh, hogy az sok fogyatkozásoknak csak helyre allétására is szok üdö kívántatik, az mi penigh az elkezdet épületet nézi, nagy szorgalmatossagh és vigiazas.”

jelentősen befolyásoló német csapatok odairányításába.⁸⁴¹ Leveli részletes jelentések a vár helyzetéről, a katonaságról és a rabok ügyeiről. A vicekapitány Esterházy Lászlótól és Mansfeld győri főkapitánytól egyaránt kapott parancsokat, illetve utasításokat.⁸⁴² Radovány azután igen megkedvelte a pápai végvárvárost, hiszen 1653-tól továbbszolgált Esterházy Pál főkapitánysága alatt is, sőt 1654 novemberétől egyúttal Veszprém vármegye alispánja is lett egészen 1661-ig.⁸⁴³

László grófnak a végvár katonasága mellett Pápa egész lakosságáról alapos információi voltak, tekintettel arra, hogy 1652. február 13-án Pápa városa Esterházynek egy részletes lakosságösszeírást (*consignatio*) adott át.⁸⁴⁴ A legújabb, Pápa történetével foglalkozó szakirodalom⁸⁴⁵ Pápa végvárváros jellegével kapcsolatban fogalmazott meg figyelemreméltó, ám nyitva hagyott kérdéseket. A forrás a végvárváros társadalmát mutatja be összetett módon, kitérve a városba települt nemesség,⁸⁴⁶ (valamint a többi, a városban élő társadalmi csoport)

⁸⁴¹ „Instructionom arra vagon, hogy mind az vár épületi, mind az bástya csinálása véghben mennjen; csakhogy Nagyságos uram, az kétes miat mast az Nagyságod pápai jószága reá nem érkezik az mint magam is látom, méltó mencséget udvarbíró urmanak, hanem hogy feliben nem maradjon az elkezdett munka [...]”, „[...] fölötte sietséggel kölletet bejunnöm, minthogy látta Groff Generalis urunk önagysága az itt való tisztviselőknék betegségek és gondviseletlenség miat történendő detrimentumát az végháznak. 2 száz és 20 német vitézljő rendet küldöt be ő fölsége velem ide tisztviselőknök kuul [kívül], igen emberséges ember és uri ember az előtök jaro, az kapukra ötöt-ötöt rendeltem közülük, az piarchon fogh lenni derék strázaiok az profunt mester háza melliek io regimentet tartnak, és az parancsolatnak mindenben engednek [...]” MNL OL P 124, nr. 1074, Radovány István Esterházy Lászlónak, Pápa, 1651. szeptember 29.

⁸⁴² MNL OL P 124, Pápa, 1651. nov. 11.: „Ami az épület dolgát illeti, az mikor az üdö engedi, el nem mulatjuk, minden nap 30, 35, 40 német munkás vagon rajta, tiszttartó uram is ad hozzájuk hol 10, hol 15, az mint Nagyságod parancsolja, az munkát continuáltatom, az mint hogy Generális uram önagysága parancsolatját is tartja, Generális uram önagysága küldött egy parancsolatot, hogy ad diem 20 praesentis két tisztviselőt küldjek által valami törvényeknek discussiójára, az szerént is cselekszem.”; MNL OL P 124, Pápa, 1651. szept. 24.: „Groff Generális uramnak önagyságának érkezett parancsolatja, hogy az munkát continuáltassam, melliet mégh ez ideigh el nem mulattunk, amellire 50 gyalogot parancsolt ő nagysága, hogy alá küldjek Veszprémben, Kőrösy Ferenc vajda uramat bocsátottam el velek ma [...]”. Egy meglehetősen részletes, a veszprémi püspök Gyrmoti birtokát felprédáló török rablást (a fehérvári bég akciója volt) követő, győriek által végrehajtott büntetőportya leírása: MNL OL P 124, nr. 1078, 1652. ápr. 7.

⁸⁴³ Radovány Istvánt 1654 novemberében Veszprém vármegye alispánjává választották: Esterházy Pálnak írt levelében értesítette erről a bátyja örökébe lépő új pápai főkapitányt: MNL OL P 125, (9. doboz), nr. 3614. és MNL VemL, VMLt (Közgy. jkv). 1. köt. 86. p.

⁸⁴⁴ Az erre való utalást egy, a Wesselényi levéltár gazdasági természetű memoriáléi között fennmaradt forrás tartalmazza. Memoriale circa incolas oppidi Papa. Eöt rendbeli emberek lakiak kivaltkeppen ezt a Varost: Nemeszek, szabadosok es szolgak. Katonak, Hajduk, Jobbgiok. Szolgak. [...] Ezeknek nevek, és kiki közülök, melliek uczaban lakik, feöl vagon irva az varas consignatiojaban, kit praesentaltanak az úrnak ő nagyságának, Groff Esterhasi László uramnak Papan die 13 Feb[ruari]s Anno 1652. MNL OL E 199, 12. cs., V/2. tétel (Gazdasági természetű memoriálék, 1656-1664), fol. 172r. A forrásra Szabó András Péter hívta fel a figyelmemet.

⁸⁴⁵ HERMANN István, 2004a, 2004b, *Memoriae commendamus*.

⁸⁴⁶ „Az Nemes rend ebben a varosban feles, nem is csuda, mert a körniül valofalukbol, az pogani ellen valo oltalomert ide bejüvén, it kellett megh telepedni, es jollehet az veghelekbén, vagy egiebut is levő fugitivus nemeseknek töb engedelemmel kell lenni, mint masoknak, lévan arrol valami Constitutioja is orszagunknak; Mindazonaltal az feöldes urnak es tisztviselőiknek, melto tudni es erteni, ki ki mint es quo jure birja hazat, mert sok jobbgyi haz vagon Papan, a kit Nemes ember bir, s nem szolgal semmit rola, csak azert, hogy ő nemes ember, noha a nemes ember is egiebarant, ha mas fundussán lakik, azt fundust per hoc nemesse nem teszi, hanem szolgalni tartozik rola, es fizetni, ha maskeppen az földes urral nem conveniált, azt dictalvan mind az igaz okossagh, s mind hazank teörvenie, es a feöldes urak Jurisdictionja. [...] Ezeknek a nemes uraimnak, es talán

helyzetére⁸⁴⁷ és az 1647 utáni országos jelenség, nevezetesen a kiváltságolt helyzetük miatt adómentességet élvező városok adózásra kényszerítésének pápai lecsapódásáról ad 1652-re vonatkozóan izgalmas pillanatfelvételt.⁸⁴⁸ Jövőbeli részletes elemzése azonban önálló tanulmány feladata. E dolgozatban László gróf főkapitánysága kapcsán csupán a pápai őrségre összpontosíthatunk.

V.6. A pápai őrség összetétele

A gróf Esterházy István számára a pápai főkapitányi tisztségbe 1639-ben történő uralkodói kinevezés szövege rögtön az elején felsorolta a pápai végvár katonaság tisztikarát és egységeit egyaránt: „*Universis ac singulis capitaneis centurionib[us]q[ue], vavvodis, vexilliferis ac aliis quibusvis nostris utriusq[ue] tam equestris, quam pedestris ordinis militib[us]q[ue] Hungaris in praesidio nostro Pappensi constitutis praesentium notitiam habituris salutem et gratiam nostram Caesaream et Regiam.*”⁸⁴⁹ A pápai sereg pontos létszámát László gróf főkapitányságának idején csak megbecsülni tudjuk. A győri főkapitányságon belül a többi erősséghez képest való pontos helyzetét azonban plasztikusan szemlélteti egy, az Esterházy-család cseszneki ágának levéltárában fennmaradt, a győri vár és az ahhoz tartozó végházak katonaságáról 1657-ben készített kimutatás, amely a korábbi esztendő, így László gróf időszakára is részben visszavetíthető.⁸⁵⁰

Ebből egyértelműen kitűnik, hogy a stratégiai legfontosabb Győr mellett Pápa és Veszprém várai voltak a győri végvidéken a legjelentősebb végházak. A számok világosan tükrözik ezt, hiszen a Győrben állomásozó katonaság száma meghaladta a 600-at (a határvidék végváraiban állomásozó haderő 26%-a szolgált Győrben), Veszprémben 511 fő (21%), Pápán pedig 466 fő (19,9%) katona volt ekkor, míg a győri főkapitányság alá tartozó

többeknek is ezekhez hasonlónak, hazokhoz mar igazságokat nem mondgiak lenni, hanem csak az mint feüllieb iram, hogy nemes emberek, es az nemesegh örvével szabadossan birjak hazokot.”

⁸⁴⁷ „Az szabadosok es szolgák allapattiarol valo Consideratio” [...] „Az katonák es Hajduk s jobbgiok allapattiarol valo Consideratio: it[t] Pápán s talam az teöb vegekben is, szokas, hogy a ki katona, vagy Hajdu, ha jobbgi házat bir is, de nem szolgálattal, ugy mindazonaltal hogy ha az ő Feölsége szolgálattia azoknal vagy p[e]r caducitate, vagy egiebaránt cessál, viszont a ház, és a haz lakosa redibit ad Conditionem colonicáalom ut simplr.”

⁸⁴⁸ Vö. KATONA 1972, 341–356.

⁸⁴⁹ ÖStA, KA, Best., nr. 1314.

⁸⁵⁰ „Extractussa Az egész Giöri és ahoz tartozando Végházaknak, Magjar Vitézlo rendnek, Louasnak és Gialognak, Pattantiusoknak és extraordinariusoknak, az [sic! ti. kik] continue Vannak, az mint köuetkezik.” 1657. december 15., Győr. Készítette: Fent János győri fősergeideák. SNA Esterházy, cseszneki lt. Karton 45. fol. 107–109. A forrást Pálffy Géza bocsátotta rendelkezésemre, amit hálásan köszönök. Fent János seregdeákról: PÁLFFY 1995, 235.

többi véghelyen ennél jóval kevesebb katonát találunk (Szentmárton: 50 fő (2,1%); Csesznek: 64 fő (2,74%); Tata: 159 fő (6,8%); Gesztes: [21] fő (0,9%); Mérges: [10] fő (0,4%); Keszthely: 202 fő (8,6%); Tihany: 72 fő (3,08%), Szigliget: 35 fő (1,5%), Csobánc: 45 fő (1,9%), Vázsony: 118 fő (5%)). Míg Győrben a magyar lovasok száma 300 volt 1657-ben, Pápán 200-an teljesítettek szolgálatot; magasabb volt viszont a magyar gyalogosok létszáma: Győrben 170-en, Pápán 250-en voltak. A tüzérek számát tekintve Pápán (11) harmadannyian voltak, mint Győrben (31), viszont a Győr alá tartozó összes kisebb-nagyobb vár közül Pápán voltak a legtöbben. Túlzás nélkül állítható tehát, hogy a dunántúli északi felét magába foglaló végvárrendszer második legjelentősebb várának főkapitánya volt Esterházy László.

A pápai végházban szolgáló katonaságán belül az alábbi csoportok különíthetők el:

1. „Öfölsége szolgálói”:⁸⁵¹ a fenti kimutatásban szereplő királyi (végvári) katonaság. Élükön állt maga Esterházy főkapitány, alatta a vicekapitánnyal. Míg a lovasokat századosok, azaz hadnagyok, a gyalogosokat vajdák vezették. Az utóbbiak alattuk tizedekbe tömörültek. A katonaság létszámából adódón Győr után Pápán voltak a zsoldköltések a legmagasabbak: összesen 16313 tallér 40 dénár, aminek felét (8165 tallér 65 dénár) általában készpénzben, felét posztóban kapták meg a végváriak.⁸⁵² Előfordult, hogy ők Batthyány vagy éppen Nádasdy Rába mentén szolgáló magánkatonaságának tagjaival kerültek összetűzésbe; ezzel kapcsolatban korábban (László főkapitánysága előtt) Pázmány Miklós kérte Batthyányt, hogy legyen a segítségére a féktelen indulatok megzabolázásában. Esterházy Dániel 1651. július 13-án írt levelében pedig arra kérte Lászlót, hogy írjon a vicekapitánynak annak érdekében, hogy véget lehessen vetni a pápai katonák kártevéseinek.⁸⁵³ Esterházy Lászlónak a pápai helyőrséggel való kapcsolatára elsősorban levelezésében található adatok. Ebből tudjuk, hogy számos személy folyamodott hozzá különböző ügyekben: a pápai tiszttartó, D[o]nimonics János hivatala miatt írt például neki, de a tollat ragadó katonák közül sokan voltak, akik konkrét pápai ügyekkel kapcsolatban fordultak hozzá.⁸⁵⁴

2. Német katonaság: a harmincéves háború végén a Szent Római Birodalom nyugati területein felszabaduló császári haderő egy részét Bécs a magyarországi végvárrendszer erősítésére szánta, illetve e katonák táboroztatását itt kívánta megoldani. Az uralkodó és Pálffy Pál közti

⁸⁵¹ Pázmány Miklós nevezi így őket: MNL OL P 1314, nr. 36149, Pápa, 1648. júl. 20.

⁸⁵² NÖLA SA A–VII–64. fol. 18–27. [Hans Franz von Lamberg jelentése: Uo. fol. 165–172.]

⁸⁵³ MNL OL P 124, nr. 114.

⁸⁵⁴ Az alábbi ügyet Esterházy László Puchheimmel való kapcsolatának bemutatásakor már említettem: az Udvari Haditanács protokollumaiban említés történik László és egy német trombitás konfliktusára; a személyes ügy részleteit nem ismerjük, de a korábban már említett nézeteltérés komoly vihart kavargatott, hiszen maga az uralkodó intette Lászlót békétűrésre: ÖStA KA, HKR Bd. 302, fol. 83v: Wegen eines zwischen dem Ladislao Esterhasi und einem Teutschen Trompeten vorgangenen, casus. [1650. június], Uo.: fol. 84r: Dem Ladislao Esterhasi zubefehlchen das er mit der execution wider den Trompeten innenhalte. Vö. MNL OL P 124, nr. 1465.

levelezés adatai jelzik, hogy a – komoly kincstári tapasztalatokkal rendelkező – nádor egyik fontos feladata a kincstár jövedelmeinek maximalizálása mellett a Magyarországra érkező katonaság beszállásolásának megszervezése volt.⁸⁵⁵ A katonák beszállásolása Pápát is érintette: 1650. szeptember 21-én, Ebersdorfban kelt levelében III. Ferdinánd utasította Pálffy Pált, gondoskodjék 150 német muskétás ideiglenes beszállásolásáról Pápán.⁸⁵⁶ A viszonylag nagy számú katona beszállásolásával kapcsolatos intézkedésnek az Udvari Haditanács protokollumaiban is maradt nyoma.⁸⁵⁷ A Pápán állomásozó német katonaság összetételéhez további érdekes adalékot nyújthat a pápai pálosok által vezetett anyakönyv (1638 és 1668 között).⁸⁵⁸ Figyelemreméltó, hogy a már Esterházy László főkapitánysága alatt Pápara vezényelt német katonaság szinte teljes létszámában névszerint is megjelenik a forrásban, tisztjeiket és a parancsnokukat⁸⁵⁹ is beleértve. Az anyakönyvben mindösszesen 123 család (azaz hadviselő katonaember és felesége) jelenik meg, ez a szám jól kiegészíti és megfeleltethető a fent említett 150 német muskétás számának. Megjelenésük biztosan 1651 nyarához, júliusához köthető, de már 1650 novemberétől megjelennek korábban ismeretlen német nevek az anyakönyvben (ezeket azonban még nem lehet a katonák csoportjához kötni, önmagukban állnak).

A nagy számban Magyarországra érkező németajkú katonaság ellátása csak részben terhelte a Magyar Királyságot (a vármegyéket, az adott végvár uradalmát és a lakosságot, ahová beszállásolták a katonákat). Számuk változó volt, hiszen elvileg csak ideiglenesen szállásolták be őket. Ügyeikről Pápán főleg Vogl hadnagy, míg a magyar katonák ügyeiről a vicekapitányokon kívül legtöbbször Balassik János,⁸⁶⁰ Barcza György, valamint D[o]nimonics János írt Esterházy Lászlónak. A pápai sereg létszáma tehát az ott tartózkodó német zsoldosok számának függvénye is volt. Lászlót követően, Esterházy Pál idejéből is van

⁸⁵⁵ E kérdéskört újabban FUNDAREK Anna vizsgálja. FUNDÁRKOVÁ 2009, LV–LX.

⁸⁵⁶ JEDLICSKA 1910, 456–457 (922. sz.) „A király szükségesnek tartja a német katonasággal közeledő télre 150 muskétirt tisztjeikkel Magyarországra küldeni, s ezeket ideiglenesen Pápán beszállásolni. Meghagyja Pálffynak, hogy gondja legyen e muskétirek kellő lakásáról.”

⁸⁵⁷ ÖStA, KA, HKR, Bd. 302 (1650), fol. 140v–141r: Hung. Canzley & Esterhasi & Pappa: per requisitoriales ad Dominum Comitem Ladislaum Esterhasi, utpote Dominum Terrestrem, ut 150 pedites Germanos, donec aliis locis habitacula aedificentur, una cum officialibus in Pappam suspiciat”; fol. 141v: „Palatino Hungariae, Pappa – P. accomodation deren nacher Pappa abschiekhendten 150 Musquatierten sambt zugehörigen officiren mit erpauung der Quartier.”

⁸⁵⁸ Az értékes forrás bevonásának lehetőségére íj. Hermann István hívta fel a figyelmemet. Az anyakönyv jelenleg a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban található, kiadásán Hermann István dolgozik. Az anyakönyv elemzése: HERMANN 2004a, 9–28.

⁸⁵⁹ „magnificus dominus Petrus Theogardt liber baro et oberst colonellus supremus Germanorum Papensium” – VÉL VI.111. Vegyes anyakönyv 1. kötet, 278 és 338. sorban. Köszönetet mondok Hermann Istvánnak, amiért az anyakönyv kéziratát rendelkezésemre bocsátotta.

⁸⁶⁰ MNL OL P 124, nr. 235–242: 1652. május 8-án kelt levelében tájékoztatta Esterházy Lászlót Somogyi Pál vicekapitány haláláról.

adat arra, hogy gróf Puchheim vezetésével több száz fős csapat vonult Pápára: Esterházy Farkas 1656. május elején írt levele értesítette erről.⁸⁶¹

3. Esterházy László saját magánkatonasága. Batthyány Ádámmal és Zrínyi Miklóshoz hasonlóan László gróf is rendelkezett önálló magánhadsereggel. A Dunántúli Kerületi Főkapitányság főúri bandériumainak (a főurak által kiállított lovasok) összlétszámát a szakirodalom 1649-re vonatkozóan 685 főben (lovasban) határozza meg.⁸⁶² Ebből Batthyány Ádám 90, míg Nádasdy Ferenc és Esterházy László 80-80 fős lovast számláló bandériumot állított ki.⁸⁶³ A gyalogság létszámával kapcsolatban egyelőre csak Miklós nádor időszakára vonatkozó adatokat ismerünk: az 1626-ból származó feljegyzés szerint „Miklós nádor 7 vajdasága 324 főt számlált, a „kék gyalogok” pedig 101 katonát.”⁸⁶⁴ László gróf esetében a források a létszámra vonatkozó pontosabb adatokat a konkrét portyák időpontjára (pl. 1651. augusztus végi Segesd-kiskomári portya idején: 92 ló) tartalmazzák. A főkapitánnyal alkalomadtán ők is Pápára érkezhettek. További kutatást igényel annak tisztázása, hogy volt-e Pápán egy néhány tucatnyi állandó kontingens, aminek fenntartását a főkapitányi instrukció elő is írta László számára. Ezzel összefüggően tisztázásra vár az a kérdés is, hogy a végváriak közé besorozták-e őket, hogy így zsoldjukat az uralkodóval fiztethessék, mint ezt például a Muraközben a Zrínyiek, a XVI. század végi Sárváron a Nádasdyak, illetve Körmenten a Batthyányak tették.

V.7. Exkurzus: Esterházy László és katonai felettesei:

Mansfeld győri generális és Puchheim Haditanács-alelnök

1643 és 1657 között Philipp Graf von Mansfeld (1589–1657) töltötte be a győri főkapitányi tisztséget. Magyar főkapitány-helyettese (1646–1655) Zichy István (1616–1693) volt; Esterházy László természetesen mindkettejükkel gyakran levelezett.⁸⁶⁵ A végvidéki generalátus centruma, Győr mellett szintén stratégiai jelentősége volt mind hadászati, mind információszerezési központként Komáromnak. A komáromi erődítmény élén álló Johann Christoph Puchheim⁸⁶⁶ ráadásul egyúttal az Udvari Haditanács elnökhelyettese volt. Szoros

⁸⁶¹ MNL OL P 125, nr. 689. (Galánta, 1656. május 8.)

⁸⁶² CZIGÁNY, 2004, 98.

⁸⁶³ Uo.

⁸⁶⁴ VARGA J., 1981, 26.

⁸⁶⁵ A győri főkapitánnyal, Mansfelddel volt nézeteltérése, amikor egy alkalommal betegségére hivatkozva nem tartózkodott Pápán és emiatt szabadkozni kellett. MNL OL P 124, nr. 1368–1377 (Zichy István)

⁸⁶⁶ Puchheim, III. Hans (Johann) Christoph Graf von, Herr zu Göllersdorf (1605, Göllersdorf kastélyában–1657. okt. közepe–dec., Bécs), 1651-től az Udvari Haditanács alelnöke.

kapcsolatukat más források mellett elsősorban a nádor halálát követően Lászlóhoz írt levelei⁸⁶⁷ dokumentálják.

1650 nyarán Esterházy Lászlónak komoly nézeteltérése támadt egy Chernaul alezredes ezredéből való trombitással. Az ügyben – amely egyébként az Udvari Haditanács elé is került – Lászlót felszólította az uralkodó, hogy a lefogott és vasra vert trombitás sorsáról bírósági eljárás fog dönteni, így attól László tartsa távol magát; az ügyben Puchheimnek kellett eljárnia.⁸⁶⁸ 1650. szeptember 23-án Ebersdorfbán kelt levelében (a nádor egyidejű tájékoztatása mellett) – mint már szóltunk róla – az uralkodó értesítette Lászlót, hogy Pápán 150 német gyalogos és tisztjeik elhelyezését kell biztosítani; a részletekről ugyancsak Puchheimmel kellett egyeztetnie.⁸⁶⁹ Pálffy Pál is javasolta Esterházy Lászlónak, hogy fontos ember lévén, járjon a komáromi generális kedvében.⁸⁷⁰ 1651. augusztus végén pedig Segesd alatt Batthyány Ádámmal és Zrínyivel együtt vettek részt a Kiskomárom felszabadítására indított portyán.

Még ugyanabban az évben, Puchheim részéről – Lippay érsek hathatósan vélt támogatásával – felmerült egy esetleges, László húga, Marianka⁸⁷¹ és Palavicini közötti házasság terve is,⁸⁷² de 1651. december 19-én írt levelében László nyilvánvalóvá tette az érseknek, hogy ennek semmilyen realitása nincs. A nem sokkal ezután Homonnai Drugeth Györggyel⁸⁷³ házasságot kötő Marianka állítólag semmilyen hajlandóságot nem mutatott a jelek szerint Puchheim és Lippay által is óhajtott, illetve támogatott frigyet illetően, pedig a „jó úr” [Puchheim] „bizonyos, s cathgorice választ kívánt”. László Lippaynak írt mentegetőzése pedig arra utal, hogy Lippay a Pallavicini mellett eljáró Puchheim támogatójaként fellépve, tekintélyével igyekezett hatással lenni az Esterházyakra: *„eléggé fárattam abban az dologban, akartam volna hogyha az Nagyságod intentioia szerént véghez is mehetet volna, de aki veleie az dolognak, Nagyságos uram, egy atalliaban semminémő*

⁸⁶⁷ MNL OL P 124, nr. 1046-1064.

⁸⁶⁸ MNL OL P 124, nr. 1465. III. Ferdinánd Esterházy Lászlónak, Bécs, 1650. július 1.

⁸⁶⁹ MNL OL P 124, nr. 1466. III. Ferdinánd leirata, Ebersdorf, 1650. szept. 23.

⁸⁷⁰ MNL OL P 124, nr. 960 (Bécs, 1650. október 17.): „feő komornik Pucham uram bizonyos borainak fel szabadulása véghet, irnánk Kegyelmednek, kére[!] azon; tuduán penigh Kegyelmed Pucham uram melly jo akarónk légyen s ezaránt is promotorunk (: sapienti pauca :) kérjük nagy szeretettel Kegyelmedet, ne légyen ellen tarto, szabadétassa fel borait, a melly nem sokat teszen, had vitethesse el onnan, el hidgye Kegyelmed, mint hogy modgya is van benne ezaránt is dolghunkat cum effectu foghia promoteálni.”

⁸⁷¹ Esterházy Mária („Marianka”) édesanyjának feljegyzése szerint „1638. büt elő honak 2 napian ug mint gerta szentelő boldog azon napian” született, in: *Oklevéltár 1901*, 209.

⁸⁷² Erről ír: FEJES 1996, 142.

⁸⁷³ Homonnai Drugeth György: Ung vármegye főispánja; apja Drugeth János országbíró volt, aki I. Rákóczi György ellen harcolt az 1644. évi hadjárat idején; Nagyszombatban együtt tanult Esterházy Pállal (Vö. FEJES 1996, 143.) A lakodalomra 1652. április 28-án került sor.

hailandosága nem volt” [...] „persuadealhattuk⁸⁷⁴ Hugomnak semmi uttal, kiben bizonság Esterhás Daniel battaim uram, aki Nagyságoddal szemben lévén, informalhattia iobban Nagyságodat.”⁸⁷⁵

Az ügy háttérében valójában az állhatott, hogy 1651 nyarán már többé-kevésbé megszületett az Esterházy Marianka és Homonnai Drugeth György közötti házasság terve. Előbb Batthyány Ádám,⁸⁷⁶ később pedig Pálffy Pál⁸⁷⁷ is közbenjárt a Nádasdyhoz közelálló fiatal főúr érdekében, de a frigy megvalósulásának a „tutor atyafiak” (pl. Révay László)⁸⁷⁸ is örültek. Puchheim jól ismerte a nyugat-dunántúli dominuszokat, különösen Nádasdy Ferencsel találkozott rendszeresen, aki az ő személyével kapcsolatos híreiről nem mulasztotta el Batthyány Ádámot is értesíteni.⁸⁷⁹ Batthyány, Esterházy László és Puchheim részvételével több alkalommal került sor személyes találkozóra.⁸⁸⁰ A szoros kapcsolatra utal az is, hogy Rummy Judit egyik, Esterházy Dánielhez írt levele (Gáta, 1651. december 5.) szerint a feleségek is összejártak.⁸⁸¹ Sőt az is, hogy később Puchheim Nádasdyn keresztül kifejezetten

⁸⁷⁴ rábeszél

⁸⁷⁵ Esterházy László Lippay Györgynek, Prímási Levéltár, Acta Radicalia X 196., 18. csomó, p. 571–573.

⁸⁷⁶ Batthyány Ádám Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 376. Rohonc, 1652. február 26. Batthyány levele – ha akaratlanul is – de némi iróniával utal rá, hogy Esterházy Lászlót annak idején igencsak megvárakoztatta: „Az mint írtam vala az minap, hogy Homonai urammal egyött igen vígan laktonk, s úgy is, mint ment el innét, az fakó lovát is elivá, noha ő [i]s jó két paripát adott nékem, kéré, hogy írnék Kegyelmednek mellette ennéhány szóval, az mint hogy meglötte az Cupido nyilával ötet, sebei feleszik, kit Kegyelmed maga is jól tud, s barbély nékeül szökös [!], [=néki szükséges] az sebhez, az mely az Kegyelmed udvarában lakik, ki az olyan meglőtt nyílnak sebéhez ért, hogy ne késnék Kegyelmed oda vele, hanem hozná mentül hamaribb lehetne közelebb hozzája, ajánlásom szerint én is kérem nagy szeretettel Kegyelmedet, ha lehetséges, hát ne szegje kedvét Kegyelmed az sebes embernek, az mint jól tudja Kegyelmed annak kínját, minémő nehéz várni az jó orvost az beteg embernek”.

⁸⁷⁷ Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 981, Stomfa, 1651. júl. 20.: „Groff Nadasdi Uram eő kegyelmének, az Kegyelmetekhez valo vérségtül, s groff Homonnai uramhoz eő kegyelméhez valo igaz atyafiságos affectiojatul indíttatván, jelenti, hogy az eő kegyelmednél lévő Maria kis aszonyt Kegyelmed hugát, nem lévén még máshoz valo obligatiója, Groff Homonnai uram, jövendőbeli házastársul akarná magának el jedzenii. Edes Eöcheém Uram, mi is ez aránt chak szinten, a Kegyelmetek böchületit hírét nevét, s nemzetségének élő mentit tekintvén, akarván a mit eleitől fogva igaz joakaratumkat, most is Kegyelmetekhez megh mutatnunk, el jövén Isten segetségébül az kis Aszonnak is már arra valo ideje, ha másuvá valo ígérertet, s obligatitot nem tett, Kegyelmetek Istennek ez jó akarattya, s rendelése, az mi teczésünkből is, az jo szándékban ellentarto ne légyen Kegyelmed, sött inkább, ismérvén az urfiat, hazánk s nemzetünk szolgálattýára nevelkedendő iffjunak lenny, ebben atyafiusagossan annuállyon. Ezzel edes Eöchém Uram a Kegyelmed böchülete s hire neve fogh nevelkedny, s mi is mindenkor megh mutatott jó akaratumkat akarván Kegyelmedhez continuálnunk, ebben is chak szinten azt akarjuk Kegyelmedhez declarálnunk.”

⁸⁷⁸ Révay László Esterházy Lászlónak, Beckó, 1652. ápr. 2. MNL OL P 124, nr. 1094.

⁸⁷⁹ MNL OL P 1314, Nádasdy III. Ferenc Batthyány I. Ádámhoz, pl. nr. 32265: „szinten ezen oraban érkezék Groff Puchaim uram levele, meliben írja eő kegyelme, hogy bizonyossan apró szentek napjára estvére Sarvarra jeő”. Lendva, 1652. dec. 22.; nr. 32261, nr. 32266–32269.

⁸⁸⁰ BENDA 2013, 195.

⁸⁸¹ Rummy Judit Esterházy Dánielhez, MNL OL P 124, nr. 1601. Gáta, 1651. dec. 5.: „Addig monda Kigyelmed edes Uram, hogy Pukhamné asszonyomhoz elmennyek udarrolni”

kérte, hogy Batthyányval még az 1652. november 26-án lezajlott nagyszombati Esterházy-temetés előtt találkozhasson.⁸⁸²

⁸⁸² MNL OL P 1314, nr. 32260., Nádasdy Ferenc Batthyány Ádámnak, Seibersdorf, 1652. nov. 17., „Pucchaim uram eő kegyelme ir en nekem egy levelet, s azt kívánnya hogy megh minek előtte az temetésére mennenk, együtt beszélgethénk.”

VI. Egy családi tragédia visszhangja és következményei: Esterházy László vezekényi halála

VI.1. A vezekényi ütközet 1652. augusztus 26-án

Az 1652 augusztusában a törökök okozta károk főleg a Bars megyei Gímesalját (Gímes vára és Aranyosmarót környékét) érintették; a rabságba elhurcolt emberek száma százas nagyságrenddel jellemezhető és az elrabolt jószágok értéke is tetemes volt.⁸⁸³ A „háborús békeidőkre” jellemző török betörések egyikéről volt ugyan szó; a török rablást követő magyar megtorló akció – amely a rabok kiszabadítását és a török portyázók megbüntetését célozta – végkimenetele miatt mégis örökre emlékezetessé vált. Az ellencsapásra a kor szokásainak megfelelően Forgách Ádám bányavidéki főkapitány (1645–1663) felhívására Verebéllyénél (Bars megye) „gyülekeztek az Oszlány vidékét pusztító esztergomi törökök ellen a keresztény csapatok, melyek a lévai, semptei, érsek-újvári és verebéli várak őrségeiből és Verebély és vidéke fölkelte nemességéből csoportosultak s a nagy prédával visszatérő törököket Nagy-Vezekénynél megsemmisítették. A csatában résztvett hat Eszterházyból elesett 4, kiknek tetemeit ide hozták s innen szállították nagy ünnepséggel a Nagy-Szombat melletti Moderdorfba.”⁸⁸⁴

Más források szerint a Forgách Ádám által irányított akcióban az Esterházyakon kívül „Koháry I. István szécsényi várkapitány és gróf Pálffy Miklós is résztvettek”; a vezekényi síkon felsorakozott magyar sereg összesen körülbelül 1000-1200 főt tett ki. „Az 1652. augusztus 25–26-án lezajlott csatában a háromszoros török túlerővel szemben a magyar sereg hősiiesen védekező jobbszárnya nem tudott eredményesen védekezni. Eszterházy László grófot a törökök egy sáros árokpартnak szorították, ahol lováról leesve érte a halál. Rajta kívül még három Esterházy fiú esett el az ütközetben – Ferenc, Tamás és Gáspár. A csata végső kimenetelének megítélése ellentmondásos. Bár a küzdelem török és magyar áldozatainak számában nem egyeznek a források, az bizonyos, hogy a török halottak száma többszöröse volt a magyarokénak (a törökök vesztesége 800 fő volt). Ennek ellenére a négy Esterházy gróf halála okozta pánik és zavarodottság miatt az addig jól védett szekértáborban állást foglaló Forgách Ádám megfutott és a magyar sereg nem fejezte be a küzdelmet, a vezekényi sík és környéke a törököké maradt, ahol azok továbbra is fosztogattak. Vélhetően a halott Esterházy ifjak körül kialakult – a család által tudatosan fejlesztett és ápolt – kultusz

⁸⁸³ SCHMELLER-KITT 1964.

⁸⁸⁴ Bars vármegye 1903 (Bars vármegye községei c. fejezet).

befolyásolta a csata későbbi megítélését és a magyar hősiességet kiemelő, idealizáló, magyar diadalt sejtető értelmezések születtek.”⁸⁸⁵ Az idézett, korrektnek tartható összefoglaló az újabb kutatásokra építő szakirodalomból⁸⁸⁶ átvett adatokra támaszkodik. Miként az alábbiakból ugyancsak kiderül, az egykorú források valóban nem egyeznek meg még az áldozatok számát illetően sem.

VI.2. A vezekényi csata hazai és nemzetközi visszhangja

Girolamo Giustinian velencei követ (1611. augusztus 24–1656. augusztus 15.) Ferdinando Vianol nevű titkárával együtt 1651. július 1-jén hagyta el Velencét, hogy 1655 januárjáig tartó diplomáciai szolgálatát megkezdje a bécsi császári udvarban.⁸⁸⁷ 1652 őszén küldött jelentéseit⁸⁸⁸ szinte kivétel nélkül Prágából írta, értesülései és híradásai azonban rendkívül fontosak, hiszen olyan adatokat tartalmaznak a vezekényi történésekkel kapcsolatban, amelyek a korszakkal foglalkozó külföldi kutatókat is arra ösztönözték, hogy a csatát szélesebb, a Habsburg–oszmán diplomáciatörténet kontextusába helyezve tárgyalják.⁸⁸⁹

A disszertációmban elsősorban e kiváló jelentéseknek és más, újonnan feltárt forrásoknak köszönhetően is önálló fejezetet szentelhetek a vezekényi csata visszhangja bemutatásának és elemzésének. Céлом tehát nem a csata lefolyásának rekonstruálása és az újabb szakirodalomnak köszönhetően elég jól ismert események újbóli leírása, hanem mindenekelőtt a László gróf és unokatestvéreinek haláláról szóló híradásoknak a bemutatása. A korabeli velencei követjelentéseknek köszönhetően ugyanis annak ellenére sikerült teljesen új adatokra bukkani, hogy a közelmúltban mind Berényi László, mind J. Újváry Zsuzsanna alapos kutatásokat végezve egy-egy jelentős tanulmányt publikáltak a témáról,⁸⁹⁰ jóllehet a csata lefolyásának részleteit illetően a szerzők véleménye eltérő. A vezekényi csata hírével kapcsolatos adatgyűjtésem eredetileg arra irányult, hogy feltérképezzem: milyen gyorsan jutott el az Esterházyak halálának híre különböző személyekhez és helyekre, azaz elsősorban

⁸⁸⁵ ILYÉS Zoltán: A vezekényi csata emlékműve: <http://www.mtaki.hu/A-vezekenyi-csata-emlekmuve-/6/305/1> Az emlékmű kapcsán a vezekényi ütközet leírása Csámpai Ottó rövid összefoglalójának (CSÁMPAI 2007) adataira támaszkodik. (A letöltés időpontja: 2012. október 20.)

⁸⁸⁶ ÚJVÁRY 2006; CSÁMPAI, 2007.

⁸⁸⁷ GULLINO, Giuseppe: »Giustinian, Girolamo« In: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 57; http://www.treccani.it/enciclopedia/girolamo-giustinian_%28Dizionario-Biografico%29/ A letöltés időpontja: 2012. október 18.

⁸⁸⁸ ÖStA, HHStA, Venedig, Dispacci di Germania, Bd. 102 (1652. márc. 2. – 1653. február 24.) A Bécsben őrzött másolat a ma az Archivio di Stato di Venezia eredeti példányáról 1875-ben készült (még az osztrák fővárosban). A megadott lapszámok a bécsi másolat lapszámait jelentik. Az egyes jelentések arab sorszámmal vannak ellátva; ez alapján kereshetők vissza a velencei levéltárban.

⁸⁸⁹ Legújabbban: HÖBELT 2012, 1–34.

⁸⁹⁰ BERÉNYI 2001, 21–31; J. ÚJVÁRY 2006, 943–972.

az uralkodói udvar és a magyarországi elit tagjainak információszerzése, forrásai és tájékozódása, illetve a hírek tartalma érdekelt. Emellett az is céлом, hogy felmérjem, pontosan milyen hatást váltott ki a Habsburg-udvarban a tragikus hír. Utóbbi kérdés megválaszolását elsősorban a velencei követ jelentései teszik lehetővé, miközben természetesen figyelembe vettem a szakirodalom által korábban már közzétett adatokat, amelyeket sikerült több újabb, eddig ismeretlen szemponttal és adalékkal kiegészíteni.

A kérdés mind az országos had-, mind az Esterházy-családtörténet szempontjából amiatt is izgalmas, hogy a csata után – a korabeli „közvéleményben” is – azonnal felmerült: kit terhel és terhel-e egyáltalán felelősség a végzetes portya szomorú végkimenetele miatt. A régebbi és az újabb szakirodalom, valamint forráspublikációk alapján elég jól ismert, hogy 1652 augusztusának elején az esztergomi Musztafa bég vezetésével a törökök rendkívül agresszív módon, súlyos károkat és veszteségeket okozva, mélyen betörték a királyság alsó-magyarországi területére és portyájukkal több megye lakosságát is félelemben tartották, jelentős mértékű pusztítást okozva. Az esztergomi törökök betörésének híre gyorsan eljutott az udvarba; így 1652. augusztus folyamán a velencei követ jelentései pontos tájékoztatást adtak a támadó törökök számáról. Mivel pedig a tragikus történet részletei végig megjelennek a jelentésekben, így okkal lehet arra következtetni, hogy az uralkodói udvar érdeklődésének is homlokterében állhattak az események.⁸⁹¹

1652. augusztus 28-án, tehát már a vezekényi csatát követően írta a velencei követ, hogy Pálffy Pál nádor az uralkodóhoz fordult a hatalmas török betörés és rablások miatt. Az uralkodó korábbi békepolitikájának következtében a törökök vérszemet kaptak és pusztítják az országot. Ekkor a követhoz még nem jutott el a tragikus következményeket hozó csata híre.⁸⁹² Prágába – ahol ekkor III. Ferdinánd és mellette a velencei követ éppen tartózkodott –

⁸⁹¹ „Turchi nell’ Ongaria, son comparsi sotto la Fortezza di Leva, mentre i Ongari, e qualche numero di soldati eran dispersi a raccogliere il grano; uscirono dal Presidio alcuni Alemanni in soccorso degli Ongari, vennero alle mani con Turchi et 300 cavalli Turchi incalzorno gli Alemanni sin sotto le mura dell’ istessa Piazza; disposte da Turchi due insidiose imboscate; onde se ben gli Imperiali si respinsero contro i Turchi, questi però trucidorno molti degli Ongari asportando prigionieri e molta preda; circa dodici cavalli alemanni restorno predi. Anco sotto Levuent [Léva] fecero Turchi una grossa scorsa, ma con poco effetto; di là portatisi verso Bugant rapirno cento schiavi et ammazzorno un nobile principal del paese. Il Conte Sdrin [Zrínyi] dopo esserci trattamento qualche tempo in campagna, se ne ritorno a casa senza fazione, non volutisi Turchi seco cimentare.” Prága, 1652. aug. 14. ÖStA, HHStA, Venedig, Dispacci di Germania, Bd. 102, pag. 208–209.

⁸⁹² „Il Palatino d’Ongaria ha spedito avviso all’ Imperatore che Turchi; dopo le scritte scorse, s’ ingrossino al confine. Rappresenta a Sua Maestà l’ indoglianze degli Ongari, e i danni, che moltiplican aquella Provincia. Che Turchi, animati dalle sofferenze dell’ Imperatore, vanno di passo in passo occupando Paese, e sotto nome di pace l’ usurpano a man salva. Che uniti Turchi in partiti, s’ inoltran nel confine Imperiale, et obligan con viva forza i villaggi a contributione, qual violentemente riscossa, la registran poi in un libro; e registrata la portan al Bassa di Buda; questo descrive il villaggio nel Catastico delle contributioni, di maniera che quando gli Ongari oppressi ricorrono a dolersi della violenza, e delle estorte contributioni; Il Bassa risponde, ch’ essendo già la lor Terra registrata nel rollo delle contributioni, non può senza ordine della Porta cancellarla, e che è forza, che paghino. Di tal maniera vanno Turchi sordamente intaccando il confine; soggetando il paese; e dilatando senza cimento

azonban legkésőbb szeptember 2-án eljutott a tragédiáról szóló híradás is. Az ekkor szintén Prágában tartózkodó Ernst Adalbert von Harrach bíboros (1598–1667) egyedülálló naplója rendkívül értékes forrás azok számára, akik a Habsburg Monarchia „információs hálózatát” vizsgálják. Feljegyzéseiből tudható, hogy a vezekényi csatáról és az Esterházyak haláláról ő is szeptember 2-án értesült.⁸⁹³ Girolamo Giustinian velencei követ szeptember 4-én kelt jelentésében adott hírt a Városköztársaságnak a csatáról és a róla szerzett értesülésekről.⁸⁹⁴ Majd a csatával kapcsolatos híradást egy másik nagyobb jelentésben folytatta a követ.⁸⁹⁵

d'armi il Dominio. Queste insolenze pungon l'animo dell' Imperatore; ma le dissimula, perchè non vuol al presente rottura co' Turchi. Ha risposto Sua Maestà al Palatino, che persuade gli Ongari a difendersi, e propulsar le violenze de Turchi da lor stessi, quanto sia possibile; essistendoli anco di qualche aiuto; in modo però che non inferisca provocatione o impegno. Ma ch' assicuri gli Ongari ch' uno de primi punti, che si tratteranno alla Dieta d'Imperio, sarà la discussione delle cose dell' Ongaria per apportarvi rimedio con vigorosa risoluzione; formata dall' assenso, et union dell' Imperio; nel mentre procuri divertendo cautamente i disordinie temporeggiando. Non lieve fomento somministrano, alle insolenze de Turchi in Ongaria, le male intelligenze, e discordie de Capi Imperiali, mentre per stimoli d'odio, e competenze tra loro sono irritati a gran segno; prorompendo al presente, contro il Cavallier di quel Regno le passioni unite, e dell' Archivescovo e del Palatino; che per altro son fra se discordi sichè l' Ongaria niente meno patisce dalle dissensioni de' suoi, che dal Turco.” ÖStA, HHStA, Venedig, Dispacci di Germania, Bd. 102, pag. 223–224.

⁸⁹³ „Hoggi poi s'è havuto avviso certo che non era vera alcuna cosa di quelle che hieri furono sparse. La voce e la paura in Moravia prese origine dal che i nostri in Ungaria, vicino al confine della Moravia appresso il fiume Nitria, havevano havuto una rotta e perso in essa 4 conti, tutti galanthuomini giovani e stati sempre fedeli all'Imperatore, havendo i turchi appresso abbruggiato di 12 villaggi, per il che qualcuno avisò che in Moravia si dovessero haver cura potendo essere che il turcho scorresse là, e perché vedevano quasi quelli fuochi, e nel medesimo tempo s'accese ancora a caso una terra in Moravia, fu l'apprensione così grande, che credettero essere già i turchi medesimi in Moravia, e ne fecero una allarma alla cieca così a tutta la provincia.” In: *Diarien*, 627.

⁸⁹⁴ ÖStA, HHStA, Venedig, Dispacci di Germania, Bd. 102, pag. 231–235: Ser[enissi]mo Principe, L'Ongaria non è quieta come ho più volte scritto a Vostre Eccellenze; Turchi s'ingrossano; Ongari si sdegnano; e le fation si riscaldano a grado d'impegno. Avanti hieri capitò avviso all' Imperatore per via di Moravia di incontro considerabile in Ongaria. Il general Forgaz per vendicare l'affronto inferito da Turchi agli Ongari nel confine di Croatia sotto il Governo del Conte Lesle, come avvisai due settimane sono; chiamati a se alcuni capi della circonvicina frontiera animatili a risentirsi delle insolenze de Turchi, raccolte un corpo considerabile di Militie a cavallo e s'avanzò all'attacco de Turchi; questi avvertiti della molta del General Forgaz fecero avanzar 1500 dei loro per ricever l'incontro; venuti alle mani gli Ongari e Turchi; Turchi finsero di pigliar la carica, ceder il campo, e dar una infidiosa et inordinata fuga, per tirar gli Ongari in imboscata; perseguitando però gli Ongari a caldo sprone i fuggitivi Turchi, e pervenuti fra alcuni Boschi ove era già distribuiti altri 1500 in insidie questi investirono gli Ongari perfianco, e quelli che f[s?]insero fuga rivoltando faccia circondorno gli Ongari da ogni parte, in maniera che vedutisi gli Ongari tra le fauci de Turchi si disordinorno e diedero a salvo; restorno però morti degli Ongari circa duecento. Il General Forgaz confido la salvezza al sprone, ma il signor d'Esrassi figliuolo che fu del papato Palatino d'Ongaria, soggetto opulentissimo e principalissimo in quella provincia, restò morto con due suoi cugini germani dell' istessa Famiglia Estrassi; morte compatita dall' Imperatore di cui teneva la chiave d'oro e che senza dubbio provocherà gli Ongari alla vendetta. Qual sia il numero dei prigionieri Ongari non si sa; non tenendo lettere l'Imperatore nè dal General Forgaz nè dal Palatino d'Ongaria, nè dall' arcivescovo; ma dalla Moravia l'avviso assai confuso; il fatto però è certo; è notabile il disvantaggio degli Ongari rappresentato all' Imperatore espressamente dal Capitan del paese di Moravia dove giunte in un tempo stesso le notizie del successo nell'Ongaria e della rotta, che si vocifera dei Polacchi nella Lituania inferita da Tartari, vi si è impressa si viva allarma che molti paesani abban di Bona et Eiglau dove han armate d'artiglieria le mura[?] e dispose le guardie ad uso di guerra; vociferandosi che venivano Tartari e Turchi a tutto galoppo; ma questa è una paura a giuditio di ognuno presa a credenza. [...] Più d' ogni cosa preme l'affar d'Ongaria come quello che può indur conseguenze; mentre i rumori di Slesia e di Moravia chiariti di falsità si dilegueran da se stessi. Fu proposto da Sua Maestà hieri nel Consiglio d'espedit subito il General Puchen in Ongaria per soprintender a quegli andamenti e divertir il progresso a disordini mentre si sa che dopo l'acceunata fatione era uscito il General Mansfelt da Giavarino con un nervo de buoni Alemanni per batter i Turchi; anco il giovane conte Puchen Governatore di Comor era sortito con altri 300 alemanni di concerto con il Mansfelt per propulsar

A királyságbeli és az Erdélyi Fejedelemségben élő kortársak levelezésében is természetesen szó esik a közvéleményt megrázó eseményről. Az 1652 végén elhunyt Lippay Gáspár kamaraelnök fonyi Aszalay Istvánnak, a Magyar Kamara tanácsosának és Felső-Magyarországra küldött biztosnak („*ad partes regni superiores ablegato commissario*”) írt levelében figyelemre méltó híradást olvashatunk. A misszilis utolsó bekezdésében ír a vezekényi csatáról, külön is László grófról: „*Az szegény Eszterhás László uram veszedelme mindnyájunknak elég szomorúságunkra vagyon. Csak az az egy úr maradhat vala meg, nem irigyenénk az törököknek az nyereséget, mivel bizonyosan beszélük, hogy legalább 600 vesztek el benne együtt is másutt is, és az mieinkben 53 számlálnak. Az több particularisokat tudom értette eddig kegyelmed. Elég gondot és búsulást szerzett ez az véletlen változás nyavalyás gróf Eszterhás Pálnak és az atyafiaknak Eszterhás László uram özvegye miatt etc.*”⁸⁹⁶ A vezekényi történések követően az Esterházy-család életbenmaradt tagjainak szinte az egész országból küldtek részvétnyilvánító leveleket: Aszalay István fogalmazványai között található az Esterházy Farkasnak és Esterházy Dánielnek a vezekényi csata kapcsán részvétet nyilvánító, szeptember 3-án kelt levele.⁸⁹⁷ Ez arról tanúskodik, hogy szeptember első napjaiban, azaz alig egy héttel a csatát követően, mind Magyarországon, mind a Habsburg Monarchia legfontosabb centrumaiban már részletesen tudtak arról, hogy a Magyar Királyság egyik legkiemelkedőbb családját, az egykori nádor famíliáját hatalmas veszteség érte.

A székhelyét Érsekújvárott tartó bányavidéki (másként alsó-magyarországi) főkapitány, Forgách Ádám felelőssége szinte azonnal felmerült, amint kiderült, hogy az Esterházyak maroknyi csapatukkal a csata alatt elszakadtak Forgáchtól és a nagy török túlerővel szemben senki sem volt a közelben, aki a segítségükre sietett volna: „*Szegény Eszterhási László uram felől bizonyosan ez mai napon azt értettem, hogy két öccsével együtt Eszterhási Dániel uram fiaival levágták az törökök, azonképpen Eszterhási Ferenczet is az kapitánt levágták, kinek fejét el is vitték, több jeles nemes ifjakat is vágtak le; azt írják nekem, Forgács Ádám uram szerzette ezt az fordulást, de maga mindjárt oda hagyta őket és szokása szerént első volt az elszaladásban. Ez az veszedelem Verebély táján esett; nagy rablást és égetést is tött az török.*”⁸⁹⁸ – írta Csáky István, Szepes vármegye főispánja (1638–1662). Az eseményekről hasonló beszámolók alapján hírt adó és a következményekért ugyancsak

Turchi; ma questi incendiata la campagna non si sono poscia lasciati vedere; anzi ridotti nelle loro guarnigioni. [...] Praga li 4 Settembre 1652.”

⁸⁹⁵ ÖStA, HHStA, Venedig, Dispacci di Germania, Bd. 102, pag. 238–242. [No. 172 fin a No. 174.]

⁸⁹⁶ MNL OL E 168. 4. d. 2. t. No. 6. 1652. szept. 9. Posonii.

⁸⁹⁷ MNL OL E 168. 4. d. 8. t. No. 36. 1652. szept. 3. Cassoviae.

⁸⁹⁸ Gróf Csáky István Keviczki János kassai bíróhoz, 1652. szeptember 3. KEMÉNY 1892, 576.

Forgáchot hibáztató lőcsei kalendárium nyomdászát meg is fenyegették az ügyvel kapcsolatban: a lőcsei Brewer-nyomdában készült 1656. évi kalendáriumban – nyilván a Forgách köréből érkező nyomásgyakorlás következtében – a bányavidéki generálisra nézve dehonesztáló részt átírták.⁸⁹⁹

Az udvari értesülések mikéntjére és tartalmára „lakmuszpapírszerűen” enged következtetni a Prágában tartózkodó velencei követ híradása. A tapasztalt velencei diplomata minden bizonnyal elsőkézből értesülhetett az udvarba érkező hírekről, hiszen az információszerzés minden fortélyát ismerő, tapasztalt követ írta 1652 őszén azokat a jelentéseket, amelyek a vezekényi történéseket összefoglalták. A kérdés persze élénken foglalkoztatta a királyságbeli politikai elitet is,⁹⁰⁰ és a hírek – elsősorban Felső-Magyarországon át – természetesen az Erdélyi Fejedelemségbe is gyorsan eljutottak. II. Rákóczi György fejedelem Pálffy Pál nádorhoz írt levelében ekként reagált az Esterházyak halála kapcsán a személyi felelősséget kereső vádakkal kapcsolatban: „20. és 26. diebus Octobris nekünk irott Kegyelmed levelét elvettük szeretettel. Előbbi irásunkra, hogy későcskén felelhetett meg, Kegyelmed írásából okait értjük, noha azon kívül is semmi idegen dologra nem magyaroznók. Szegény Gróff Ezterhaz László Uram elesése, noha elég káros ügyefogyott nemzetünkért, de az egy szanakozásnál egyébel már neki nem segíthetünk, hanem csak boldog feltámadást kívánunk neki; szegény nemzetünknek pedig hasonló romlástól való oltalmaztatását. Sem Forgach Urunk, sem másnak jó ítélettel nem tulajdoníthatni; nem különben, hanem Isten rendeléséből lévén meghatározott ideje minden embereknek életök végének.”⁹⁰¹

Az érsekújvári főkapitányt ért vádak miatt a későbbi nádornak, az ekkori felső-magyarországi főkapitány Wesselényi Ferencnek magához Forgách Ádámhoz írt levelei nagyon fontos források. A Forgáchcsal jó kapcsolatot ápoló befolyásos főúr leveleiből véleménye mellett a korabeli közhangulat, illetve a Forgách Ádámot vádolók, vagy legalábbis felelősségét firtatók álláspontja is elég világosan kirajzolódik. Ugyanakkor markánsan megjelenik benne természetesen a határvidéki katonáskodásban igencsak tapasztalt Wesselényi saját álláspontja, elsősorban a hősi halál örök hírnevet hozó méltatásáról.

⁸⁹⁹ DUKKON 2003, 25. Idézi: ÚJVÁRY, i. m., 2006, 955.

⁹⁰⁰ A vezekényi csatát szintén említik: *Keglevich Péter naplója* (Magyar Történelmi Tár XIII. (1867), 247.); a soproni jezsuiták historia domusa (Bécs, ÖNB Kézirattár, Ms. 14002) és a HHStA gyűjteményében található, Pálffy-familiáris, Sigray János által írt 1652. évi napló (ÖStA, HHStA, Handschriftensammlung, Sammlung Kos) is.

⁹⁰¹ II. Rákóczi György Pálffy Pálnak, Görgény, 1652. november 17. FA Pálffy, (Kt. 13) Arm. I., Lad. 5., Fasc. 10, Frustrum 25. Közölte: JEDLICSKA, 1910, 467. Idézi: J. ÚJVÁRY, 2006, 959.

„Nem tudom, hazánk oltalma, ha szánakodással kezgyem-e irásomat, avagy áldással tiztellyek fel, de miért szannyalak, azért-e, hogy sok keresztyény felebarátunk, ver ontasaért, eözvegyek keserves könnyhullatosokért, hazánk füstölghő s éghő tuz otasaért, hitednek, embersegednek kockára vetvén feiedet, eleyben allottal az Pogannak ha keresztyén lélek van abban, aki erről iol gondolkodik, nem szánni, nem gyalázni, hanem dichérny, és aldanny kel az Kegyelmed vitez feiét, hogy hazánknak tanuló virághi el hullottak, ky adhatot kinek szerenczét, tudhatta akarki is azt, az katonáskodó eleth nem hoz egyebet maghával, hol edesen, hol veresen, s hol halállossen fekete földben viszi pallya futoit; Az mi itiletünk szerint károlhattuk az vitézül indult urfiakat, de michoda halál lehetet diczéreteseb, mint hogy hazaiok mellet, Istenekért, hitekert, sok arva eözvegyért, szen[v]ettek martyromságokat, bezegh iol imadták volt azok Isteneket. kiknek **hotuk utan is, migh világh fön al, elni fogh io hírek nevek**, s azoknak már egyeb nem kel, hanem világhi nyelvünktül eörökké valo áldás, és Isten országában szent színét látásával minket is magok utan varianak. Amen.

Hát nem szánlak vitez Fiam, hanem áldalak, s ez ket dologhra kerlek, hamis ragalmazó irigy[i]d nyelvén megh ne indúly, raita ne busuly, mert en tudom, ket fele nielu foghia vitézi voltodat, mint rosz lapdás lapdáját hanni, edgy ki irigid, masika az ki vitezit dolgot nem tud, s nemhogy meltó volna io hired gazlására, de midőn chak árnyéköd kapásához nem volna erdemes.

Masikra arra kerem Kegyelmedet, vitezit szüed aláb semmit hazád oltalmában ne hadgion, hanem irigy[ei]d nyelvessel, mint palma eörökke virágozzál, nem találhatnak irigy[ei]d ezarant ellened, nyelvekkel semmi rágalmasra nyargaló mezőt Kegyed ellen; ha pedig Bechből, avagy Kegyelmes Urunktól mi ellenkező talaltanék Kegyelmed ellen, eleöb okadó chatájval (noha ez is causa noncausa) kegyelmes csaszárunkal lévén dolgunk, kik egy hayoban evezünk Kegyelmeddel, Urunknak megh mondván az igazat ratiocinalkodgiunk, de te Edes Fiam, akkor is legy mereszen, mind io, s mind sauanyu probait az szerenczenek egyaránt szenvedni. Ezeket azért irom, hogy vitez fejednek kivantatnek, de ha egyebbel nem, ez levelemmel magham eszeben iutatván, kivanom koporsom zárta mutassa, hogy igaz szolgad Apad. Szendrő, 2. 7bris 1652.”⁹⁰²

A Forgách Ádám felelősségét felvető vélekedéseknek tehát Wesselényi nem adott hitelt és levelében arra biztatta az érsekújvári főkapitányt, ne is törődjék az őt érő, öszerinte nyilvánvalóan alaptalan és méltatlan vádaskodásokkal, amivel állítólag csak Forgách irigyei próbálták besározni – a Wesselényi szerint – az Esterházyak odaveszéséért felelőssé nem

⁹⁰² MNL OL E 199. 8. cs. IV/4. t. No. 59. 1652. szept. 2. Szendrő. Forgách Ádámnak. A vezekényi csata kapcsán, nagyon érdekes, szép, barokkos levél. fol. 1-2. Idézi: J. ÚJVÁRY 2006, 959.

tehető Forgách Ádámot. Tudtunkkal nem indult ellene eljárás, karrierje töretlenül folytatódott.⁹⁰³ Bárhogy is történt, nyilvánvalónak tűnik, hogy a hadakozáshoz értők belátták Wesselényi igazát, hogy a bűnbakkeresés nem segít. Az udvar álláspontjáról a kérdést illetően egyelőre sajnos nem tudni többet.

VI.3. A nádorfi halálának következményei

A fiatal Esterházy László váratlan és tragikus halála megrázta a korszak közvéleményét. A család rangidős tagjai, Dániel és Farkas is életben voltak a vezekényi ütközet idején, így döbbenetes lehetett a hír mindkettejük számára – különösen Dánielt rázhatta meg két fiának elvesztése. A csata után pár nappal, szeptember 3-án az Esterházy-család nevében hivatalosan ő értesítette Semptről az uralkodót,⁹⁰⁴ aki azonban – miként ez levelében ő maga is vélte – ekkor már tudott a tragédiáról, amint ezt a fentiekben valóban nyomon követhettük. Ugyanő idősebb Koháry Istvánhoz 1652. október 10-én, Galántáról írt levelet, amelyben a füleki főkapitányt meghívta a nagyszombati temetésre. Ez sokatmondóan tanúskodik felfokozott érzelmeiről.⁹⁰⁵

„Mely töredéken és halandóság alá vettek legyen az embernek ez világi állapotja, bizonyások lehetnek abban az én kedves két fiaim is, Ezterhasy Tamás és Gáspár szegények, kik, az mikor friss s jó egészségben, és ifjúságoknak legvastagabb s virágzó korokban voltak volna, az elmúlt augusztus havának 26. napján, az mely nap az törökek az Nitra vize mellékét elrablották volna, s nagy prédával s feles keresztény rabokkal vissza mennének, azon törökek miatt, az igaz hit, keresztinség, és a szegény rabok megszabadulása mellett, dicsőségesen

⁹⁰³ 1655. júl. 22-én az Udvari Haditanács közli, hogy az uralkodó Forgách Ádámot tábornaggyá (*Feldmarschall*) nevezte ki. (MNL OL A 14, 2. d. nr. 228., ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 312. fol. 152. és ÖStA AVA FHKA HKA HFU r. Nr. 197., Konv. 1655. Sept. fol. 25–26., ill. júl. 26-án a császári hadseregnek: ÖStA KA Best., nr. 1523.)

⁹⁰⁴ Esterházy Dániel levele III. Ferdinándhoz, Sempte, 1652. szeptember 3. MNL A 32 (Litterae privatorum), nr. 724 (Mikrofilmtár, 15399 sz. film): „Sacratissima Maiestas, Domine Domine clementissime, Fidelitatis, fideliumque servitorem meorem perpetuam humillimamque subiectionem. In nupero ad Pagum Nagy Vezekényi sic dietum, accerrimo cum immanissimo christiani nominis hoste Turca conflictu, Illustrissimi olim Comitissimae Ladislai Esterhási, ac [...] Francisci pariter Esterhási supremi Gyarmathiensi, itidemque duorum filiorum meorum Thomae Esterhási vice Leuensis praesidiorum capitaneorum, nec non Casparis Esterhási in fideli seruitio Maiestatis Vestrae Sacratissimae constitutorum, militares, et cruentatos, obitus, et stragem Esterhazianae Familiae, haud dubie iam aliendo cognoscere dignata est Vestra Maiestas Sacratissima; unde tam infoelici et subitanea, facta mutatione, in certis negotiis nostris, ad Maiestatem Vestram Sacratissimam, certum homine nostrum, nos superstites Fratres, et Parentes, dictorum demortuorum necessum habuimus, humillime exorando Vestram Maiestatem Sacratissimam, dignetur votis nesens, et praesertim Comitissimae Pauli Esterhási, fratris nostri, clementer annuere, solitaque sua gratia superstitem hanc Familiam Esterhazianam fidelem fouere, et construere. Eandem quam augustissime et felicissime, Regnantem et triumphantem, valere desiderans. Datae Semptauiae die 3. Septembrio Anno 1652. Sacratissimae Maiestatis Vestrae humillimus, ac perpetuus, servus et subditus: Daniel Esterhási mp.”

⁹⁰⁵ Koháry-Coburg levéltár (MNL OL, Mikrofilmtár), Pars V. C 1287. sz. film, nr. 14274: Esterházy Dániel levele idősebb Koháry Istvánnak (Galánta, 1652. október 10.)

véreket ontották ők is nyavolyások, Nagy Vezekin nevő falunál s halált szenvedtenek egyőtt szegény Esterház László és Ferenc, édes öcséim uramékkal őkegyelmekkel. Az mely véletlen [eset], mint halhatatlan is, ily négy, s egy nemből való atyafinak, egy s két óra kösz[t] megölettetni ily formán, képes ugyan, sőt az emberi gyarlóságnak nem szenvedhető; de minthogy az mindenekkel bíró jó Isten tanácsából kellett ennek is meglenni, de tirteszik azért is ő szent Föl[sé]ge, s nekem is másokkal együtt csendes szívvel beöl is szenvednem.

Mivel pediglen megnevezett szegény fiaimnak együtt szegény Ezterhassy László és Ferenc, édes öcs[é]im uramékkal, temetések napját az atyafiak őkegyelmek egyenlő akarattjából rendelték pro 26. recens a futur[i] men[sis] Novembris, aki esik Szent Katalin asszony nap után való kedden, Nagy Szombatban az Pater Jesuiták templomában, az familiának temető helyén, meglenni.

Kegyelmedet annak okáért bizodalommal akarám kérnem, hogy akkor reggel kilencz óra tájban, méltóztassék Kegyelmed is Nagy Zombatban jelen lenni, és Isten engedelmmivel más becsöletes, s jó akaró urainkkal s atyánkfiáival segítene is eltemetetni szegény édes halottinkot, hogy az Kegyelmed praesenciájával, Kegyelmed istenes dolgot is cselekeszik, s az temetés is becsesebben végeződhessék. Mely Kegyelmed fáratságos jó akarattjéért, én is más örvendetesb dolgokban Kegyelmednek per quamvis occasione akarok kedveskedni. Ezzel tartsa Isten Kegyelmedet szerencsés jó egészségben.”

László gróf váratlan halála – talán még Miklós nádor halálához képest is jobban, illetve ismét – átírta az Esterházy-család történetét. Elhunytát követően öccse, Esterházy Pál lett a családfő. A vezekényi csata után az uralkodó szeptember közepén mind Sopron vármegye főispánságát, mind a pápai főkapitányi tisztet Pálra ruházta,⁹⁰⁶ miután ő ezt a csatát követően mintegy tíz nappal – rendkívül gyorsan, taktikusan és magától értetődően – külön beadványban kérvényezte.⁹⁰⁷ László halálát követően az Esterházyak tehát ismét gyorsan

⁹⁰⁶ Főispánság: Prága, 1652. szept. 14. Kinevezés, eredeti: MNL OL P 108 Rep. 2/3. Fasc. C. No. 46., ill. egykorú másolat: Uo. 46., pápai főkapitányság: uo. Prága, 1652. szept. 13. Rep. 2 et 3, Fasc. H, nr. 131.

⁹⁰⁷ Esterházy Pál folyamodványa III. Ferdinándhoz, Fraknó, 1652. szeptember 5. MNL A 32 (Litterae privatorum), nr. 1009 (Mikrofilmtár, 15400 sz. film): „Vigesima sexta prorime elapsis mensis Augusti Turca Immanissimo hoste Christianae gentis, in Comitatu Nitriensi, supra Arcem Ghymes plures pagos igne conflagrante, et quam multos Christianos ind iram captivitatem vincitis manibus et pedibus, una cum reliquis opinis[?] spoliis in Turciam reducente; ne iidem a fide Christiana in gentilismum cum ignominia fidei Christianae deficerent, aut perpetuam in captivitatem redigerentur, ejulatibus et clamoribus eorundem captivorum etiam meus charissim[us] frater germanus Illustrissimus Dominus Comes Ladislaus Eszterhazi de Galantha, Vestrae Maiestatis Sacratissimae fidelissimus semper servus et subditus, accensus; cum sua copia militiae Aulicae, Illustrissimo Comiti Adamo Forgác, se attingendo, ac miseros captivos liberando, commissa pugna, et gravissimo conflictu inito, parvo numero Christianae militiae cum quatuor circiter millibus Turcarum postquam die [diu] fortiter non sine parva strage Turcarum dimicasset et digladiatus fuisset, tandem invalescente multitudinē Turcarum, octodecim vulneribus acceptis, cum selectioribus suis militibus occubuit, sicque immatura morte, ultimos dies vitae suae ob amorem fidei et gentis Christianae ec Patriae suae conclusit. Quo infelici mihi et meis fratribus ac Consanguineis deplorando [...] et lamentabili casu illato; Cum per multa et

léptek. Pál már 1652. szeptember 21-én kelt levelében így már maga is arról értesíthette Vitnyédy Istvánt, hogy „*ma érkezvén megh Prágából Vásárhelyi Gergely uram, akarván Kegyelmednek megírnom, hogy eő Feölsége, mind az Sopron vármegyei feö ispánságot, s mind pedigh az papay feökapitanságot kegyelmessen nékem conferálta,*⁹⁰⁸ *egiebaránt az Kegyelmed hozzám megh mutatott jo akaraitiat igen jo néven vettem s meg is szolgálom Kegyelmednek.*”⁹⁰⁹ Az adott helyzetben, a csata bemutatott országos és nemzetközi visszhangja közepette III. Ferdinánd nem is nagyon tehetett mást, minthogy mind Sopron megyében, mind Pápán utat enged az Esterházy-família immár hagyományossá váló öröksége továbbvitelének.

A grófi címet természetesen szintén öröklő Pálnak a tisztségek mellett át kellett vennie bátyja folyamatban lévő ügyeit is.⁹¹⁰ A vezekényi csata után a korábbi nagy ellenfél, a sógor Nádasdy Ferenc is leróttá kegyeletét László emléke előtt; mecénási tevékenységének egyik kiemelkedő jelentőségű emléke az August Drentwett augsburgi ötvösművésztől megrendelt híres vezekényi dísztal.⁹¹¹ Pál Nádasdy Ferencsel kapcsolatos gyermekkori emlékeit *Ifjúkori visszaemlékezése* őrizte meg számunkra. 1652 őszén–1653 elején több alkalommal kereste fel Nádasdyt, aki ekkor – a vitás ügyek rendeződése után – már jónak mondható kapcsolatot ápolt az Esterházakkal. A főurak kapcsolatáról árulkodik Pál szabadkozása: „*...nékem megbocsásson, hogy Kegyelmedtől el nem búcsózhattam, mert én Nadasdi uramhoz őkegyelméhez lévén ma ebédre hivatalos, oly vélekedésben voltam, hogy Kegyelmed maga is őkegyelménél lészen ebéden; egyébaránt Kegyelmed ezen dolgot idegenségnek ne vélje, sőt velem szolgáltasson*” – írta Pál a nagyszombati temetés után három nappal Batthyány Ádámnak.⁹¹² László bátyja halálát követően elsősorban nagybátyja, Dániel és unokatestvére, Farkas voltak mellette, és nyújthattak olyan jelentős támogatást számára, mint 1645 őszén László grófnak. Batthyány Ádámnak írta például Nagyöflányból, 1653. január 11-én kelt

gravia negotia nostra reiteratis vicibus per praedefunctum olim Dominum fratrem Ladislaum Eszterhazi sollicitata, in herba adeoque in primordiis absque omni contentatione, praeculis Vestrae Maiestatis Sacratissimae adhuc haereant. Vestrae Maiestate Sacratissimae humillime supplico, cum intuitu emeritorum servitorum Excellentissimi condam Domini Comitum Nicolai Eszterhazi de Galantha, genitoris mei desideratissimi, alias Palatini Regni Hungariae, cum etiam praerecensiti piae memoriae nuper trucidati fratris mei Ladislai Eszterhazi, sed et meorum pari constantia et fidelitate praestandorum, dignetur eadem negotia et justas petitiones sibi gratiose recommendata habere, nosque orphanos superinde contentatos reddere, Comitatus vero Soproniensis, et Capitaneatus Papensis officia mihi gratiose conferre et elargiri. Quam Maiestatis Vestrae Sacratissimae gratiam perpetuis et fidelibus servitiis demereri adnitar. Gratosan eiusdem praestolor resolutionem. In Arce Frakno die 5. Septembris Anno 1652.”

⁹⁰⁸ inkább adományozta

⁹⁰⁹ MNL OL P 125, nr. 7249, Mikrofilmtár, 4725. sz film.

⁹¹⁰ Erről Pál Batthyány Ádámhoz intézett levelei fontos adatokkal szolgálnak. MNL OL P 1314, nr. 12703–12735.

⁹¹¹ SZILÁGYI 2007, 13; VISKOLCZ 2010, 873–893.

⁹¹² Esterházy Pál Batthyány Ádámnak, Nagyszombat, 1652. nov. 29. MNL OL P 1314, nr. 12703.

levelében: „*Én csak szintén ma dél tájban, Eszterházy Dániel és Farkas bátyám uraimmal őkegyelmekkel érkeztem ide Nagy Heflánban*”, az „végezéshez akarván magát alkalmaztatni”, az „hagyott napon” akart jelen lenni.⁹¹³ A levélben majdnem biztosan a László özvegyével, Batthyány Eleonórával való megegyezésről lehet szó. Esterházy Pál halott bátyja özvegyével ugyanis egyezséget kötött, amelyben pontosan meghatározták, mi marad Eleonóra kezelésében, miként erre a fentiekben már utaltunk.⁹¹⁴

Batthyány Ádámnak László életében betöltött fontos szerepe megnyilvánul abban is, hogy bátyja ügyeinek Pál több ízben Batthyányhoz fordulva tudott végére járni: „*Emlékezhetik jól Kegyelmed reá, hogy az elmúlt utolsó octavakor Posoniban szegény uram Bátyám levelére. Baltinger uram adot volt Kegyelmednek harmadfél ezer foréntot, interesre, az kötés levél szerént [...] az interessét is megh kívánta, már most az Capitalis pinzit⁹¹⁵ is kéri; az mely pénz Kegyelmed szorgalmatos szükségére adatván; kirem igen szeretettel Kegyelmedet, tétessen satisfactiot azon harmadfélezer forentról; szabaditsa föl szegény uram Bátyám, Baltinger uramnak adott obligatiojat.*”⁹¹⁶ „*Böyte István uram mellet, juthat eszébe Kegyelmednek, mind Nadasdi uramnak, mind Batiam uramnak, s magam is Kisicz uram instantiajára törekettiünk vala Kegyelmetek Kis Martonban létében, s im maga is oda ment Kisicz uram Kegyelmetekhez könyörgeni nyavalyás sógora mellett; kirem azért én is igen nagy szeretettel Kegyelmedet, mutassa minden jóakarátját hozzája, azon szolgálatomért is, ha mit vétett is.*”⁹¹⁷ „*Az Kegyelmed akarattyát értvén, s ahoz is akarván alkalmaztatnom magamat, revideáltattam⁹¹⁸ minden rabjait szegény bátyám uramnak őkegyelmének, de mindenestől is ninczen török rab töb azoknál az kik Lánzsérban vannak, iollehet itten Fraknóban vagyon egy török, avagy inkább rácz gyermek, mely igaz, hogy körösztyenyeb akar lenni, de mindazonáltal azt is oda küldöm Kegyelmedhez, hogy ha akarja, nem tudom, azarant is mint informáltatot mind Kegyelmed, mind penigh Ángyom Aszony őkegyelme, mert hiszem [nem] nő ágya hogy Kegyelmed előtt egy rossz törökön kapván eltitkolnánk, hogy ha volna valahol. Úgy vagyon talám, gondolja Kegyelmed az pápai török rabokat, mellyek igaz hogy nem ollyasok az mint talam Kegyelmed is halhatta, de mindazonáltal azért azokat is szegény Bátyám uram pápai penzen vette, mellyek Ferkó öcsémet illették, s illetik is, aziránt is nem*

⁹¹³ MNL OL P 1314, nr. 12705.

⁹¹⁴ Vö. MNL OL P 108, Rep. 7. Fasc. B, nr. 18-26 (Mikrofilmtár, 14004 sz. film)

⁹¹⁵ kamatot

⁹¹⁶ MNL OL P 1314, nr. 12704. Nagyszombat, 1652. dec. 30.

⁹¹⁷ MNL OL P 1314, nr. 12706. Fraknó, 1653. február 10.

⁹¹⁸ ellenőriztettem

vélem, hogy *Kegyelmeteknek az nehezére volna, hogy azokat az többi köziben nem számláltuk.*”⁹¹⁹

Egy másik alkalommal pedig így írt testvére apósának: „*Gondolkozhatik Kegyelmed iol reá Kismartonban létemben Ángyom Asszony őkegyelmével való ingó eszköz interesse illet[?], az mely mosdót medenczestől és egy Bachus nevő pohárt szegény Bátyám uram anticipato fizetésében vött volt föl, s őkegyelme az töb ezüst múrról együtt magával el vitte, kirül ám akkor is nem kevés szo vala, Kegyelmed is úgy gondolkodék akkor, hogy talam nem tугyák az én fizetésemben, s én is ahhoz képest in suspensio hagyám akkor azon kérdést, azonban penigh az mostani fizetéskor iollehet eleget valék ugyan érette Comissarius és Füzető mester uraimék előtt, de mindazonáltal ugyan füzetésemben tudván, nyolcz száz s tizenöt forintot tuttak ki abbol, s meg is mutatták szegény Bátyám uram őkegyelme keze írásával lött quietantiáját. Kegyelmedet azért bizodalmasan akarám requirálnom aziránt s kérem is szeretettel, Kegyelmed küldené megh az fölyül megh irt mosdot medenczéstül, s az Bachus pohárt, avagy ha mind azt semmi uttal nem bárcsak az mosdot medenczéstül*”⁹²⁰ Esterházy László török rabjairól is szó esik a levelekben: „*kérvén szeretettel Kegyelmedet, hogy az minémő török rabja maradott volt Kegyelmednél szegény Bátyám Uramnak, úgymint az Endrédi Aga, ez levelem megadó emberemtől külgie vissza Kegyelmed, Kegyelmednek megh szolgálom.*”⁹²¹

Az Esterházy-család történetében feltűnő a hagyományokhoz és a család múltjához nemcsak a szavak, hanem a jelképek szintjén való igen erős ragaszkodás. László esküvőjét 1650. február 6-án tartotta; István bátyja menyegzője 1638-ban volt, mégpedig szeptember 26-án. A 26-os számnak László temetésekor szimbolikus jelentősége volt: az augusztus 26-án elesett 26 éves hősi halottat november 26-án helyezték végső nyugalomra. Pál Orsolyával való házasságkötésének pontos időpontja nem teljesen egyértelmű,⁹²² de az esküvő külsőségei és lefolyása állítólag pontosan úgy volt megszervezve, ahogy Esterházy István esetében.⁹²³ Az azonban már csupán a sors érdekes fordulata volt, hogy Esterházy Pál első gyermekének, Miklósnak (1655–1695) a születése – Esterházy László születésének napjához közel eső időpontban – 1655. december 30-án történt: „*Az uj esztendőnek szerencsétetésével, akarám Kegyelmednek tuttára adnom, hogy az jó Istennek kegyelméből az Attiamfia ez elmult ejel tizenket orakor egy fiui magzatot hozza; kit hogy velem eggiöt az Isten szent nevenek*

⁹¹⁹ MNL OL P 1314, nr. 12707. Fraknó, 1653. február 13.

⁹²⁰ MNL OL P 1314, nr. 12709. Fraknó, 1653. március 26.

⁹²¹ MNL OL P 1314, nr. 12711. Lánzsér, 1653. szeptember 23.

⁹²² Vö. VARGYASSI András: „virágos holnap 12-dik napján”; ESZTERHÁZY 1901, 119: „1652. okt. 21.”.

⁹²³ MOHL 1924.

*diczeretere, Kegyelmeddel is szolgálatiára sokaigh éltessen, kivanom.”*⁹²⁴ László gróf életére és halálára azonban nemcsak a tragikus eseményt követő időszakban, hanem még igen hosszú ideig emlékeztek a családban. A sokrétű szimbolikus reprezentációnak ugyanis a következő generációk, mindenekelőtt a hercegi címet is megszerző Pál kiemelt jelentőséget tulajdonított.

⁹²⁴ MNL OL P 1314, nr. 12724. (Fraknó, 1655. december 31.) Batthyány Ádámot második gyermekének születésekor is az elsők között értesítette: Fraknó, 1657. szept. 8., MNL OL P 1314, nr. 12730., sőt Batthyány Ádámot és (második) feleségét keresztszülőknek kérte fel Esterházy Pál: Fraknó, 1657. szept. 11., MNL OL P 1314, nr. 12731.

VII. László gróf élete a família későbbi reprezentációjában

VII.1. Egy ismeretlen mű Esterházy László hősi haláláról?

A De morte pulchra, pretiosa et honesta című munka⁹²⁵
keletkezésének háttéréről

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós (1620–1664) dicsőítő költeményben örökítette meg az elesett Esterházy László emlékét. Caspar Jongelinus (1605–1669) ciszterci apátnak pedig egy terjedelmes, latin nyelvű oratiót – egy az elhunyt hősök dicső emlékét magasztaló prózai művet – tulajdonított eddig a szöveghagyomány és az Esterházyak kultuszképzését kutatók. Az Esterházyak családi hagyományában a hősi halál eszméje több családtag esetében is valóságos életáldozattá vált.⁹²⁶ Mivel a kiadatlan Zrínyi-mű kézírata sajnos elveszett vagy valahol lappangva szerencsés megtalálójára vár, így napjainkig Jongelinus ugyancsak kéziratban maradt munkáját tartották a legjelentősebb, közel egykorú alkotásnak, amely emléket állított a tragikus eseménynek.⁹²⁷

Caspar Jongelinus személyét elsősorban rendtörténeti munkái miatt tartja számon a rend története.⁹²⁸ Nevéhez fűződik a XVI. század folyamán a reformáció következtében megszűnt, egykor a Pfalzi Fejedelemségben, a speyeri egyházmegyében található eußerthali kolostor újraalapítása, amelynek Magyarországra jövele előtt apátja volt.⁹²⁹ A győri egyházmegye papságának összetételét és a térség felekezeti viszonyainak XVI–XVII. századi alakulását feltáró kutatások⁹³⁰ nyomán számos – a harmincéves háború eseményei miatt – a Szent Római Birodalom nyugati területeiről a térségbe érkező ciszterci szerzetesről tudunk.⁹³¹ A győri egyházmegyét, amelynek területén lelkipásztori szolgálatot vállaltak, nyugatról Alsó-Ausztria és Stájerország határolta; magában foglalta Győr megyét, valamint Mosont, Sopront és Vast, ezenkívül Veszprém és Komárom megyék területének egy részét is.⁹³²

Az antwerpeni születésű tudós apátot is a harmincéves háború sodorta a Rajna menti Eußerthalból Magyarországra: a veszfáliai béke (1648) után a kolostor a pfalzi

⁹²⁵ MNL OL P 113, Fasc. 3, Nr. 5 (1653)

⁹²⁶ MARTÍ 2012, 398–410.

⁹²⁷ SZILÁGYI 1990, 13.

⁹²⁸ FRANCK 1881, 499–500.

⁹²⁹ SEIBRICH 1989, 107–133., különösen a 128. oldaltól („Eußerthal unter Abt Kaspar Jongelinus (1643-1650)”. DAHLHOFF 1998, 188–210, kivált 206–209. Az Eusserthali ciszter apátság történetét feldolgozó irodalomra és forrásokra Dr. Paul Warmbrunn (Landesarchiv Speyer) hívta fel a figyelmemet; segítségéért köszönetet mondok.

⁹³⁰ FAZEKAS 1994, 126–145.

⁹³¹ RITTSTEUER 1996, 109–118.

⁹³² FAZEKAS 2006, 489–505; FAZEKAS 2011, 103–117.

választófejedelem kezére került. Jongelinus ezt követően jött Bécsbe, majd III. Ferdinánd császár és király ajánlására az 1648-ban szabad királyi városi rangra emelkedő Kismarton plébániájára került.⁹³³ A mai Burgenland egyház- és helytörténetírása⁹³⁴ a XVII. századi győri egyházmegye tudós lelkipásztorként regisztrálja az 1650 és 1658 között Kismartonban tevékenykedő szerzetest, aki 1658 és 1660 között a győri kanonoki tisztséget is viselte.⁹³⁵

Jongelinus már magyarországi működését megelőzően komoly irodalmi tevékenységet folytatott: 1644-ig hat munkája jelent meg nyomtatásban. Magyarországon ismerte meg a korszak egyik legjelentősebb főúri mecénását, Nádasdy Ferencet, akinek megbízásából Révay Péter *De monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae centuriae septem* (Frankfurt, 1659)⁹³⁶ függelékében *Catalogus palatinorum et iudicum Regni Hungariae* címmel összeállította a magyar nádorok és országbírók jegyzékét.⁹³⁷ Munkája elkészítésének idejére Jongelinus uralkodói támogatással felmentést nyert kánoni rezidenciakötelezettsége alól és erre az időre Nádasdy udvarába költözött.⁹³⁸ A híres Nádasdy-Mausoleum (*Mausoleum Potentissimorum ac Gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et Primorum Militantis Ungarie Ducum*, Nürnberg, 1664) részben Lanczmar (Lanzmar) Ferencnek (1623–1658) köszönhető, akinek a szövegét azután Jongelinus formálta tovább, majd Nicolaus Avancinus (1611–1686), híres osztrák jezsuita költő és író öntötte végleges alakjába.⁹³⁹ A rendkívüli műveltségű németalföldi tudós végül nem maradt Magyarországon; életrajzi adatai szerint hazatért Antwerpenbe és ott is hunyt el 1668-ban.

A „*Discursus de morte pulchra, honesta et pretiosa*” címet viselő kézirat az Esterházy-levéltár iratai között maradt fenn: napjainkban az egyik, vegyes iratokat őrző fondban található.⁹⁴⁰ A mű szerzőségét – amelyet a szöveghagyomány a Miklós nádor iratainak egy részét a XIX. század közepén kiadó Toldy Ferencről kezdve Jongelinusnak tulajdonított – eddig még nem vizsgálták, pontosabban fogalmazva, az eddigiéik során azt senki sem vonta kétségbe. Esterházy Pált megszólító bevezetőjében Jongelinus egyértelműen magát vallja szerzőnek:

„*Értekezés a szép, becsületes és értékes halálról*

⁹³³ RITTSTEUER 1996, 113–114; FAZEKAS 2006, 494–495.

⁹³⁴ *Landestopographie* 1993, 352, 648; MOHL 1935, 6.

⁹³⁵ BEDY 1938, 433–434.

⁹³⁶ RÉVAY Péter: *De monarchia et sacra corona Regni Hungariae centuriae septem etc. Quas emendatas et auctas publicabat Comes Franciscus de Nadasd ... accessit Catalogus Palatinorum et Iudicum ejusdem regni, opera et studio Gasparis Jongelini. Francofurti : Götzius, 1659. [RMK III. 2058.]*

⁹³⁷ TOMA 2005, 60.

⁹³⁸ FAZEKAS 2006, 495.

⁹³⁹ TOMA 2005, 57.

⁹⁴⁰ MNL OL P 113, Fasc. 3, Nr. 5 (1653).

Méltóságos galántai Gróf Esterházy László istenfélő lelkének és emlékének ajánljuk, aki az Úr 1652. évében, augusztus 26-án életének 26. évében a török ellen vitézül harcolva hősi halált halt.

Méltóságos Gróf Esterházy Pálnak, az ő testvérének és örökösének Jó akarattal, Jongelinus Gasparus úr eusserthali apát tollával íródott 1653-ban, az évfordulóra.

Méltóságos galántai Gróf Esterházy Pálnak, Fraknó örökös urának, Sopron vármegye főispánjának és Pápa vára főkapitányának

Azt a gyászbeszédet, amelyet legdrágább Fivéred, László kegyes, istenfélő szellemének és halálon túli emlékének az elmúlt néhány napban írtam, elküldöm Hozzád, méltóságos gróf úr.

Remélem, hogy nem lesz ellenedre, jóllehet az nem több órányi elmélkedés eredménye; ugyanis elcsigázódik és alulmarad a lélek a gyászban,⁹⁴¹ amelyben vagyunk és ami legyűr minket. Hanem miként őt magát életében s mindazokat a dolgokat, amelyek tőle származtak, nagyra becsültem és nagyon szerettem, most, hogy már nincs az élők között, az emléket tisztelem és fogom mindig is tisztelni. Te pedig közben tekintélyed erejével óvd és támogasd ezt a halál után született sarjat,⁹⁴² amelyet beleegyezésedben bízva, bátorkodom megjelentetni. Legodaadóbb híved: Gasparus eusserthali apát.”⁹⁴³

Az 1653. augusztus 26-án keltezett bevezető szerint tehát Jongelinus a művet a vezekényi csatát követően egy éven belül írta. Szavai alapján kétségtelennek tűnik, hogy a kéziratot kiadásra szánta – erre utal a címlapnak a korabeli nyomtatványok címlapjához igazodó vagy legalábbis azt utánzó, ahhoz hasonló tipográfiával való megformálása is –, és ebből a célból eljuttatta a 19. életévének betöltéséhez közeledő Esterházy Pálnak. Ha a bevezető sorokat figyelmesen olvassuk, tudatosan a szerző önreflexiójára összpontosítva, felfigyelhetünk rá, hogy Jongelinus a művel kapcsolatban megjegyzi, hogy azt *az elmúlt néhány napban* írta (ami, ha önálló munkáról lenne szó, bármilyen olvasottsággal vagy felkészültséggel rendelkezett is, csaknem képtelenségnek tűnik). Majd pedig szabadkozással folytatja, hiszen azt írja, hogy „*reméli, hogy nem lesz [Esterházy Pál] ellenére, jóllehet az nem több órányi elmélkedés eredménye*”. Ez értelmezhető oly módon, hogy nem a megfelelő mennyiségű időt fordította a mű elgondolására és megírására, ám úgy is, hogy noha úgy

⁹⁴¹ A *luctus* ('gyász') és a *lucta* ('bírkózás') hangalaki hasonlóságával (paronomasia) játszik, ami a kifejezés atlétikai metaforáit (*iacet* – 'fekszik'; *posuit* – 'legyűrt') adja.

⁹⁴² A *foetus abortivus* halva született gyermeket jelent, itt viszont nyilván a halottról megemlékező írásműre vonatkozik (*hunc* – önreflexív). A 'műalkotás – újszülött' metaforája ősi; vö. Pindaros, 10. olympiai óda 86–90.

⁹⁴³ MNL OL P 113, Gyűjtemények, 198. cs. 3. tétel, No. 5.

tűnhet az olvasó számára, mintha csak hamarjában készítette volna a munkát, annak megszületése mégis „nem több órányi elmélkedés eredménye”, hanem évekig tartó munkáé... Bárhogy értette is, a folytatásban a következő retorikai fordulattal mentegetőzik: „*ugyanis elcsigázódik és alulmarad a lélek a gyászban, amelyben vagyunk és ami legyűr minket*”. Vagyis ilyen állapotban az ember – legyen bármilyen éles és tudós is az elméje – nehezen képes önálló erudícióra. Ilyen lelkiállapotban – ha a halott hősök emlékét méltó módon megtisztelő művet kíván a patrónus Esterházy Pál előtt bemutatni – nincs kimondva ugyan, de nem könnyű, sőt szinte képtelen dolog komoly, önálló művet alkotni. Így Esterházy Pál tekintélyét kéri „a halál után született sarj” (amely kifejezés több jelentést hordozhat: 1. utalhat az új írásműre; 2. a halál – mint az emberi élettel járó jelenség – által, egyetemes irodalmi szinten értelmezhető műre, vagyis a mű időtlenségére is). Véleményem szerint viszont ezen a ponton Jongelinust füllentésen kapta már az ifjú Esterházy Pál is, akit a szöveg szerzőjeként önmagát feltüntető kismartoni plébános a mű megjelentetésének támogatására kért.

A munka végül nem jelent meg nyomtatásban. Jongelinusnak az Esterházy-családdal való kapcsolatáról sajnos kevés adat áll rendelkezésünkre. A szakirodalom Jongelinusszal kapcsolatban ismerteti, hogy Gonzaga Eleonóra császárné, II. Ferdinánd özvegye 1653. január 9-én kelt levelében megpróbálta elérni, hogy Esterházy Pál helyezze a szabaddá váló (kishöflányi) St. Radegund-javadalomba, a főúr azonban ezt valami miatt nem tette meg.⁹⁴⁴ Az ügy háttérében gyaníthatóan az állhatott, hogy az ifjú, ám már ekkor is némi irodalmi és művészeti érzékről tanúságot tevő Esterházy Pál rájöhett egy olyan problematikus dologra, amit a mai szövegkiadók elsősorban ma már nem a komoly olvasottság, hanem a digitális formában elérhető szövegek szinte korlátlan hozzáféréseinek köszönhetően ismerhetnek fel: nevezetesen arra, hogy Jongelinus a saját műveként kívánt a gróffal megjelentetni egy más szerző által már korábban megírt, ráadásul publikált munkát – ami persze a korban nem számított ritkaságnak, még Esterházy Pál esetében sem.⁹⁴⁵ Jongelinus a szövegben számos helyen tesz hivatkozásokat; mint utóbb kiderült, az átvett szöveggel együtt, annak eredeti hivatkozásait is – az esetek legnagyobb részében szinte változatlan formában – átvette. Ily módon, amikor Schramek László kollégámmal a kéziratbeli hivatkozásokat elkezdtuk visszakeresni, rögtön a munka elején, óriási meglepetésünkre, eljutottunk a „Gallia

⁹⁴⁴ RITTSTEUER 1996, 114.; FAZEKAS 2006, 495.

⁹⁴⁵ BARTÓK István: „...akiktől a legtöbbet merítettem...” Esterházy Pál a Szeplőtelen Fogantatásról. Elhangzott az „Irodalom, művészet, barokk reprezentáció Esterházy Pál udvarában” c. tudományos konferencián, Kőszeg, 2013. május 22–25.

Christiana” című nyomtatvány 1626. évi kiadásához,⁹⁴⁶ mely kolligátum egyik részében megtaláltuk a „De morte pulchra...” című munka csaknem teljes szövegét.

Eltekintve tehát a bevezető soroktól, valamint néhány, az Esterházyakra vonatkozó aktualizáló megjegyzéstől a ciszterci szerzetes gyakorlatilag szinte egy az egyben, még a címet is beleértve, szóról szóra átvette a fenti szöveget, melyet gyakorlatilag lemásolt, az eredeti szerző nevének említése nélkül. A kézirat végén vannak ugyan olyan szövegrészek (pl. egy önálló, disztichonban írt költemény), amelyek nem átvételek, de 90%-ban szó szerinti egyezés áll fenn a francia egyháznagyok neveit archontológiaszerűen összegyűjtő nyomtatványban szereplő szöveg és Jongelinus „különleges” kézírata között. Mivel pedig Toldy Ferencről kezdve, tehát a XIX. század közepétől ezt a kéziratot Jongelinus munkája kéziratban maradt változatának tekintették, ezért úgy gondolom, hogy a most tett megállapítás filológiai és történeti szempontból egyaránt teljesen új megvilágításba helyezi a kéziratot, amely szerzője munkamódszeréhez is számottevő adalékot nyújthat.

A kézirat, amelyet az Esterházy-család hercegi ágának levéltára őrzött meg, a budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből „Barokk és rokokó” címmel 1990-ben rendezett tárlaton volt kiállítva. Az elején, az ajánló rész végén 1653. augusztus 26-iki dátum van megadva a mű születésének időpontjaként. Ám ez a dátum javítva szerepel, mégpedig tudatosan és jelképesen a tragikus csata első évfordulójának napjaként. Noha a munka szerzőjének kilétét és különleges születését sikerült tisztázni, néhány, valóban Esterházy Lászlóval kapcsolatos, illetve az ő személyére vonatkozó adat (pl. a testét ért 18 szúrás említése) miatt mégis van némi történeti forrásértéke a szövegnek. Feltehetően ténylegesen az ekkori kismartoni plébános, Caspar Jongelinus önálló alkotása az a disztichon, amely a kézirat végén szerepel. Saját szavai pedig forrásértékűek a dicső halál korabeli magyar felfogásáról és az Esterházyak halála után kezdődött kultuszképzésnek is egy – jóllehet sajátos, mégis, éppen emiatt – igen fontos dokumentuma.

VII.2. László gróf szerepe a család későbbi generációinak tudatában és reprezentációjában

Az Esterházyak XVII. századi temetkezéseiről a közelmúltban értékes forrásokat közlő publikáció⁹⁴⁷ kutatástörténeti összefoglalója a XIX. század végén rendezett történeti kiállításokat emeli ki, mint olyan eseményeket, amelyek mérföldkönek számítottak a fraknoi

⁹⁴⁶ Összeállította Claude Robert, latinosan Claudius Robertus. Schramek László segítségét ezúton is köszönöm.

⁹⁴⁷ VISKOLCZ 2009, 245–269; 245.

Esterházy-kincstár megismerésének történetében: a pazar kincsegyüttes (*Kunstammer – Wunderkammer*) darabjainak megtekintése addig csak a legritkább esetben (pl. a család vezető tagjainak kalauzolásában Fraknó várában vagy átszállított töredékeiben pozsonyi koronázások alkalmával) és csak „privilegizált” személyek számára volt lehetséges. A páratlan értékű, a család története mellett egyúttal az ország (had)történelmét is több ezer műtárggyal dokumentáló *Magyar hadtörténeti emlékek* című tárlat 1896-ban Budapesten az addigi legreprezentívabb műkincskiállítás volt, amely a széles nyilvánosság számára tette lehetővé az addig – lévén, hogy meghatározó részben főúri magángyűjtemények darabjairól volt szó – jórészt ismeretlen tárgyegegyüttesek megismerését.⁹⁴⁸ Az Esterházy Pál herceg (1843–1898) engedélyével és támogatásával a kiállításon megtekinthető tárgyak között több műkincs is a vezekényi csatában hősi halált halt Esterházy-családtagok személyéhez kötődött.⁹⁴⁹

A László gróf emlékét őrző tárgyak⁹⁵⁰ és iratok számbavétele szinte bizonyosan a fiatal, maga után végrendeletet nem hagyó⁹⁵¹ gróf halálát közvetlenül követően megtörtént, legalábbis erre utal a fraknói „tárház” tárgyairól 1654-ben készített, nyomtatásban is megjelent inventárium.⁹⁵² A vagyon számbavételének másik oka a Pál és Orsolya között pápai engedéllyel titokban megkötött, már többször említett házasság volt.⁹⁵³ A vezekényi csataterén elesett fiatal családfő életében keletkezett vagy használt tárgyai, például az Iparművészeti Múzeum Esterházy-gyűjteményében őrzött, neki tulajdonított ruha, a bécsi Heeresgeschichtliches Museum állandó kiállításán megtekinthető páncélja,⁹⁵⁴ valamint kürassírja (páncélinge),⁹⁵⁵ továbbá az ezredéves hadtörténelmi kiállítás katalógusában említett buzogány,⁹⁵⁶ az 1647. évi koronázáson általa vitt már említett horvát országzászló⁹⁵⁷

⁹⁴⁸ Uo., és l. még: *Hadtörténeti emlékek* 1896., ill. MAILÁTH 1896. A legelső kiállítás, ahol az Esterházy-kincstár több tárgyát is kiállították, az 1876-ban az árvízkárosultak javára rendezett budapesti tárlat volt. (VISKOLCZ 2009, 245.)

⁹⁴⁹ *Hadtörténeti emlékek* 1896, 2715. sz. tétel (358–359.); 2748. sz. tétel (371.); 3007. sz. tétel (454.); 3427. sz. tétel, (658.); 3449. sz. tétel (663).

⁹⁵⁰ Ezekről részletesen: HÉJNÉ DÉTÁRI 1975, 473–549; GALAVICS 1986, 80–83; TOMPOS 1994, 7–26.

⁹⁵¹ MNL OL P 125, nr. 685: Esterházy Farkas közvetlenül a vezekényi csata után Esterházy Pálnak, Szaibersdorf, 1652. szeptember 7.: Fraknó végrendeletileg Pált illeti, miután László fiúutód nélkül halt meg (említést tenne róla, ha bármilyen végrendelete lett volna Lászlónak).

⁹⁵² MERÉNYI 1903, 166–179. Két, László gróf halálát követően nem sokkal készített inventárium ismeretes (Lánzsér, 1653 és a hivatkozott 1654. évi fraknói).

⁹⁵³ Az 1653. évi, ez ideig csak kéziratból ismert inventáriumot kifejezetten Esterházy Orsolya számára állították össze: „Originale Inventarium in Arce Lansér conservatarum rerum aurearum, argentearum, clenodiorum, aliarumque rerum pretiosarum ... pro parte Domicellae Ursulae Esterhazy peractum. Anno 1653. Die 22 Martii.” MNL OL P 108, Rep. 12. Fasc. Q. Nr. 638. Vö. *Esterházy-kincsek* 2006–2007, 209.

⁹⁵⁴ Leírása: SCHLAG 1993, 208.

⁹⁵⁵ Leírása: TOMPOS 1994, 7–26.; valamint SCHLAG 1993, 208–209.

⁹⁵⁶ 3449. sz. tétel (663). L. még: MAILÁTH 1896, (1016. sz. tétel) 268.

⁹⁵⁷ A horvát országzászlóról: PÁLFFY 2013, s. a.

stb. csoportjától elkülöníthetők azok a műtárgyak, amelyek a gróf halála után keletkeztek, hiszen ezek a hős Esterházyak emlékét voltak hivatottak megőrizni. Utóbbiak közé tartozik a Fraknón ma is látható vezekényi csatát ábrázoló híres festmény, valamint László ugyanott őrzött ravatalképei. Ezek a műtárgyak természetesen értékes forrásai a kultusz történetnek, illetve a főúri mecénatúrakutatásnak, hiszen a kincstár e darabjai többnyire a családtagok vagy a famíliába beházasodott főnemesek megrendelésére készültek.

Nádasdy III. Ferenc megrendelésére Jacob Drentwett augsburgi ötvösműves készített páratlanul impozáns dísztalat, amelyet szinte a csodával határos módon raktak össze az Iparművészeti Múzeum restaurátorai a II. világháború után.⁹⁵⁸ A rokon Homonnai Drugeth György megrendelésére készült Esterházy László azóta elveszett vagy valahol lappangó lovasszobra. Ugyancsak Nádasdy Ferenc támogatásával jelent meg Benyovszky Mihály tézislapja az elesett Esterházyak portréival. Noha az utóbbi műtárgyak nem annyira László életét dokumentálják, mint inkább a család kultuszteremtő törekvéseit és reprezentációját, a László grófra jellemző vonásokat megjelenítő tárgyak fontos emlékek.

Esterházy Pál családtörténeti érdeklődése,⁹⁵⁹ a fraknói ősgaléria – már Pált megelőzően elkezdődött – létrehozása, illetve a XVII. század folyamán a családról megjelent nyomtatványok⁹⁶⁰ (kiemelve ehelyütt a *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiannae* 1700. évi kiadását) mind-mind azt jelzik, hogy a „történeti dokumentáció” céljával, illetve ezzel összefüggő módon még sokkal inkább a halottak emlékének méltó megbecsülése jegyében és a vezekényi csatát követően azonnal létrejövő kultusz fokozásával⁹⁶¹ a család mindent elkövetett, hogy László és unokatestvérei dicső halálának emléke megőrződjék és a családi mellett részben még az országos köztudatban is eleven maradjon. Törekvésüket támogatta az uralkodóház is; a vezekényi csata tragikus kimeneteléről Prágában értesülő III. Ferdinánd maga is megdöbbsent. A velencei követ feljegyezte azt is, hogy a császár Esterházy Lászlóra nemcsak mint a megbecsült és megboldogult Miklós nádor fiára tekintett, hanem kamarásaként is számon tartotta.⁹⁶² A kultusz képzése tehát többirányú volt, számos helyről táplálták: ezek közül kiemelt jelentősége volt természetesen az uralkodóház szerepének. 1652. szeptember 14-én kelt az az

⁹⁵⁸ HÉJYNÉ DÉTÁRI 1969, 23–50.

⁹⁵⁹ FAZEKAS 2009b, 905–917.

⁹⁶⁰ ELTE EK RMK III. 597. [Paulus Esterházy–Paulus Ritter/Vitetović]: *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae Domus Estorasiannae*. Viennae 1700. – Vö. RMK III. 4171.

⁹⁶¹ HÉJYNÉ DÉTÁRI 1975, 480, 486–487.

⁹⁶² „Il General Forgaz confido la salvezza al sprone, ma il signor d’Esrassi figlio volò che fu del papato Palatino d’Ongaria, soggetto opulentissimo e principalissimo in quella provincia, restò morto con due suoi cugini germani dell’ istessa Famiglia Estrassi; morte compatita dall’ Imperatore di cui teneva la chiave d’oro e che senza dubbio provocherà gli Ongari alla vendetta.” ÖStA, HHStA, Venedig, Dispacci di Germania, Bd. 102, pag. 231 skk.

uralkodói diploma, amellyel III. Ferdinánd Esterházy Pált Sopron vármegye főispánjává nevezte ki.⁹⁶³ A kinevezés iratának szövege különleges figyelmet érdemel, mert értékes forrásként szolgál a kultuszképzés története szempontjából, egyúttal időben is a legelső (a vezekényi csatát követően legkorábbi) dokumentuma a kultusz legmagasabb, azaz uralkodói szintre emelésének.⁹⁶⁴ A diploma hangsúlyozza, hogy a dicséretre méltó és dicsőséges hírnevű László keresztény népe és vallása iránti szeretettől vezérelve szembeszállt a törökkel, életét adta hazájáért és feláldozta magát a rabságba került keresztény rabok kiszabadításáért; az ellenséggel saját maga szállt szembe, és sokakat közülük saját kezével terített le. Királya és hazája iránti hűségének tanúsításával, érdemei révén szerzett dicső hírneve utódjaira és örökösire száll.

Pál birodalmi hercegi rangra emelésekor is – amelyre I. József magyar királlyá koronázásakor került sor – az 1687-ben kiállított oklevél megszövegezésekor a diplomában ugyancsak külön kitértek hős bátyja személyére: „*Quem paternae virtutis tramitem dum frater tuus natu major Comes Ladislaus Estoras summa cum laudis cupiditate calcaret, jamque velut supremus praesidio Papensi Capitaneus praecesset, Consiliarii que et Cubicularii nostri munera obiret in virili ac florentissima adhuc atate contra crudeles Christiani nominis hostes Turcas mirifica magnanimitate certando ad Pagum Nagy Vezekény, dum tribus fratruelibus Francisco videlicet, Thoma et Casparo anno 1652 fidelitate Sanguine subscripserit, vitamque Regi ac Patriae litaverit.*”⁹⁶⁵ Vagyis: „*Mivel az atya erényei a legdicsőségesebb és virágzó*

⁹⁶³ MNL OL P 108, Rep. 2 et 3. Fasc. C. Nr. 46. MNL OL, Mikrofilmtár, 13981. sz. film.

⁹⁶⁴ [...] „... Palatini, quam vero Filii ejusdem spectabilis itidem ac Magnifici olim Comitis Ladislai Eszterházy, de praedicta Galantha, perpetui de Frakno, et Comitatus Soproniensis supremi, Comitatus Praesidii nostri Papensis supremi Capitanei, Camerarii et Consiliarii nostri, quae ipsi summa cum nominis sui laude, et celebri fama, Sacra^{ae} primum Regni nostri Hungariae Coronae, Augustissimaeque Domui Nostrae Austriacae, ac deinde Majestati Nostrae, ille quidem in Officio et dignitate Palatinali ab initio felicitis Regiminis nostri, pro Locorum et Temporum varietate, fideliter constanter et indefesso studio, hic vero in nuperrima eruptione Turcarum in Conflictu cum iisdem facto, amore gentis, et Religionis Christianae, patriaeque suae salute, nec non zelo eliberationis quam plurimorum Christianorum Captivorum, praemanibus et vinculis Turcarum existentium et ingemissentium viriliter pugnando, et compluribus Lethalibus Vulneribus acceptis cum frage propria manu multorum hostium illata forniter occumbendo exhibuerunt et impederunt. Illud etiam prae oculis clementer habentes, quod fidelium nostrorum animi tanto ferventius ad praeclara tam de nobis, quam etiam Patria, benemerendi studia, excitentur, si videant experianturque benegestorum praeclarorumque facinorum suorum fructum ac emolumentum ad suos quoque posteros et successores esse derivantur. Cum igitur ex his respectibus tum vero potissimum ex benigna nostra propensione honorem Comitatus Soproniensis, ad praesens, per praedeclaratum obitum antelati Comitis Ladislai Eszterházy vacantem simul cum omni consueta jurisdictione, solitioque obventionibus, proventibus et emolumentis, durante nostro beneplacito, Fideli pariter nostro spectabili ac Magnifico Comiti Paulo Eszterházy de praefata Galantha, filio, et Fratri antelatorum clementer dandum duximus et conferendum; ita tamen, ut ipse nobis juramentum Fidelitatis servandae praestare, iudicium et justitiam circa personarum delectum, omnibus ex aequo administrare, omnesque status et ordines in praefato Comitatu Soproniensi in iuribus et libertatibus ipsorum conservare debeat, et teneatur, [...] MNL OL P 108, Rep. 2 et 3. Fasc. C. Nr. 46.

⁹⁶⁵ Vidimata Copia Diplomatis Super Titulo [et] Honore S. R. Principatus per Leopoldum Condam Romanorum Imperatorem pro Principe Paulo Eszterházy Palatino Anno 1687. Emanati. MNL OL P 108, Rep. Fasc. G. Nr. 93 Rep. 2 et 3. MNL OL, Mikrofilmtár, 13983. sz. film.

módon szálltak rád fivéreden, Gróf Esterházy Lászlón keresztül, aki pápai főkapitányként, a mi tanácsosunkként és kamarásunkként a keresztények kegyetlen (természet szerint való) ellenségeivel, a törökökkel hősiiesen szembeszállt, és aki a nagyvezekényi síkon, családjának három tagjával, tudniillik Ferencsel, Tamással és Gáspárral együtt az 1652-dik esztendőben vérét és életét adta királyáért és hazájáért.” E sorokban minden benne volt: az atyai örökség sikeres továbbvitele éppúgy, mint a már önállóan kezdett karrier fentiekben részletesen bemutatott állomásai (a kamaráság, a tanácsosság és a pápai főkapitányság), sőt, még az uralkodónak és a hazának tett örök szolgálat is.

A hazáért vállalt életáldozattal magát, családját és utódait egyedülálló módon megdicsőítő László hősi halálát felemlegették még bő fél évszázaddal később nagy karriert befutó öccsének, Pál hercegnek és nádornak 1713-ban készült temetési beszédében is: *„Annak szomorú Pompája–e ez?, a’ kinek kedves Bátyjának M. Esterhás László Gróff Úrnak, siralmas halálából származott szomorúságát, a Sopronyi N. Vármegye Fő-Ispánysága, ez után az harmadik Ferdinánd Császár Komorniksága: ez-után a’ Pápai Praesidiumos Várnak Fő-Kapitánysága vigasztallya vala?”*⁹⁶⁶ A gyászbeszéd világosan utalt tehát arra, hogy László halála után annak legfőbb tisztségeit Pál nyerte el, vitte tovább, majd kamatoztatta mindezeket saját karrierje és családja javára. A kőszegi plébános, Vargyassi András által szerkesztett oráció csillagos éghez hasonlította az Esterházy famíliát; párhuzamot vont Isten Ábrahámnak tett ígérete (*„megáldalak tégedet és megsokasítom a Te magodat mint az égnek csillagit, és nagy nemzetté tészlek tégedet”*), illetve az Esterházyak sorsán keresztül megnyilvánuló isteni áldás beteljesedése között. A Vezekénynél elesett Esterházyakra emlékező rész pedig nyilvánvalóan a hercegi címet adományozó 1687. évi oklevél fenti szövegét vette alapul.⁹⁶⁷

Noha a fiatal családfő, gróf Esterházy László váratlan halála miatt közvetlen utóddal, saját gyermekkel, vagyis egyenesági leszármazottal nem tudta biztosítani a famíliája jövőjét, hősi cselekedete révén a jövőben az Esterházy famíliának örök hírnevet és ritka megbecsültséget biztosított – miként ezt annak idején Wesselényi Ferenc a csatát követően papírra vetett szép levelében szinte költői jelleggel megjövendölte: *„michoda halál lehetet diczéreateseb, mint hogy hazaiok mellet, Istenekért, hitekert, sok arva eözvegyért, szen[v]ettek martyromsagokat, bezegh iol imadták volt azok Isteneket. kiknek hotuk utan is, migh világh*

⁹⁶⁶ VARGYASSI 1713, 4.

⁹⁶⁷ *„Hozhatnám itten elő (ha szivedet meg nem szagatnám, oh keseredett Méltóságos Esterhás Familia!) hozhatnám itten elő, amaz édes Hazánk szerelmével heveskedő négy fényes Napoknak actióját, úgy-mint Méltóságos Esterhás László, Ferencz, Tamás, Gáspár Uraknak emlékeztes nagy dolgát, kik a’ kereszténység természet-szerént való ellenségével, vitézi bátorságbúl szemben szálván, és megharczolván a’ Nagy-Vezekényi Falunál, az 1652-dik esztendőben, pro Deo, Rege, et Patria, önnön magoknak fel-áldozásában, tulajdon vérek ki ontásával pecsételék meg az Istenhez, Királyhoz, ’s Hazához való igaz hűségetek.”* VARGYASSI 1713, 7.

fön al, elni fogh io hirek nevek...” Különösen, hogy e jó hír keltésében, e kultusz építésében sokan és hosszú időn át szerepet vállaltak, ezt tudatosan ápták, emlékezetben tartották – a rokonok, legfőképpen a bátyja szomorú halálából sok területen a legpozitívabb értelemben is profitáló Pál éppúgy, mint utódai és az uralkodóház tagjai.

VIII. Összegzés és tanulságok

Esterházy László különleges családba született. Üstökösszerű karriert befutó apja, Miklós nádor nagyívű politikai pályája, távlatokban gondolkodó stratégiája, előnyös házasságai nemcsak sikeres vagyon- és birtokszerzésében, gyermekei előnyös házasságaiban mutatkoztak meg, hanem a sokszínű, a királyságbeli világi és egyházi elit több csoportját is összefogó kapcsolatrendszer kiépítésében. Ez a nádor halála után a fiatal gróf és a mellette álló rokonok, Esterházy Dániel és Farkas számára nélkülözhetetlen módon segítette az atyai végakarát teljesítését. Ilyen értelemben tehát László útja az apai örökség továbbvitelére csaknem előre ki volt jelölve. A szerencsés körülmények, a családfői működését segítő rokonok rátermettsége és támogatása elengedhetetlen volt ahhoz, hogy az 1645-ben diákból az Esterházy-família első emberévé előlépő László 1652-ben oly váratlanul torzóban maradt pályája – egészét tekintve – sikeres legyen. E sikert utóbb ráadásul a személyét hősi halála után övező kultusz is erősítette, amely azután vitathatatlanul nagy jelentőséget kapott a család egész későbbi története során, így tehát jóval túlnőtt még László személyiségén is.

A birtokok és a vagyon kezelésében mutatkozó kezdeti tapasztalatlanságát, pontosabban ennek esetleges negatív következményeit a családtagok, különösen is Esterházy Farkas fellépése megakadályozta. A rokonokon kívül apja legfontosabb familiárisai (Eörsy Zsigmond, Kürtössy György, Rauch Dániel, Aszalay István, Vásárhelyi Nagy Gergely) és politikai szövetségesei (az após főkapitány Batthyány I. Ádám, a patrónus nádor Pálffy Pál, illetve Révay László), valamint barátai (pl. Zrínyi Miklós bán) meghatározó módon járultak hozzá, hogy az Esterházy-vagyon megőrzése mellett László sikerrel vegyen részt az országos és a vármegyei politikában, valamint a korabeli határvédelemben és törökellenes hadviselésben egyaránt. Cím- és rangszerzései, uralkodói és rendi elismerései ugyan természetesen már nem egy apjáéhoz hasonlóan üstökösszerű karrier állomásai voltak (azok nem is lehettek), ám minden kétséget kizáróan biztosították helyét a királyságbeli politikai elitben. A korszak más főrangú személyeinek politikai karrierjeivel összehasonlítva egyértelműen kijelenthető, hogy halála idején László már igen közel állt a magyar politikai elit csúcsának meghódításához, azaz országos főméltóság szerzéséhez – sikeres karrierje tehát ezek egyikének várományosává tette. A halála előtti időben keletkezett fogalmazványai, illetve levelezése alapján pedig arra lehet következtetni, hogy apjától örökölt külföldi kapcsolatait immár saját maga is sikerrel próbálta bővíteni.

Családjának és örökségének köszönhető előnyös helyzete egyúttal jelentős kihívások elé állította a fiatal gróft, amelyek elől nem futamodott meg, hanem megfontolva idősebb

rokonainak jószándékú útmutatását, eltökélten igyekezett apja végakarát teljesíteni. Fokozatosan tanult bele az atyai politikai és gazdasági örökség átvételébe, és ez irányú tevékenysége – noha nem volt áldozatok nélkül való, elegendő csupán a kismartoni adománylevél kiállításáig folytatott küzdelemre és az azzal járó fizetési kötelezettségekre gondolnunk – mindenképpen sikeresnek mondható. Jóllehet kissé szeles, hirtelen természetű, öntudatos fiatalember lehetett, szenvedélyes és bátor vitéz lévén kortársai közül a legjelentősebb személyek, elsősorban Zrínyi Miklós és Batthyány Ádám megbecsülését is kivívta.

Birtok- és zálogügyeit nem mindig szívesen, olykor kicsit kényszeredetten, de lelkiismeretesen intézte. Rövid, csupán hét esztendő felölelő önálló működésének legnagyobb eredménye nem annyira birtokok szerzésében (bár törekedett erre is, mint erről Beregszentmiklós megszerzésére (1650. április–májusban) tett kísérlete⁹⁶⁸ vagy a Nádasdy Ferencsel együtt, a Bánffy-javak ügyében való fellépése tanúskodik), hanem atyja jelentős adósságai és zálogbirtokoltatásai miatt is elsősorban azok megtartásában mutatkozott meg. Zálogosításával és egyéb hitelfelvételével pedig hosszú távú célokat szolgált, sőt a kismartoni és a pápai uradalmak kiváltásával teljesítette apja kívánságát, sikeresen járta be az atyai örökség útját, és ezzel hosszú távra biztosította a család dunántúli, sőt országos befolyását. Szimbolikusan fogalmazva: az apja által még csemeteként elültetett, szilárdan kisarjadt, majd általa felnevelt fa első igazi gyümölcseit majd hallatlanul sokrétű és nagy államférfivá váló Pál öccse arathatta le.

Katonai tisztségét, a pápai főkapitányságot, amely már teljesen önálló karrierje meghatározó állomása volt, igen komolyan vette. A pápai vár és a végvárváros ügyeit illetően pedig tájékozottsága – köszönhetően az alárendeltjeivel, különösen is Dominovics János pápai tiszttartóval folytatott levelezésének⁹⁶⁹ és a vicekapitányaival való állandó kapcsolattartásnak – alapos és szinte naprakész volt.⁹⁷⁰

A részben Batthyány Ádám udvarában magába szívott katonai virtus, a saját egyéniségéből adódó személyes bátorság, valamint előkelő származásának tudata mellé valódi életszeretet is társult – László gróf szeretett jókat mulatni, táncolni, lovagolni, íjjal löni. Ám atyjához és utódaihoz hasonlóan kedvelte a pompát, a zenét, érdeklődött a könyvek, a jezsuita színjátás, az értékes nyomtatványok, az „emblémás könyvek” és a különleges paripák iránt. Halála miatt rövid időre szabott házassága ugyan gyermektelen maradt, és feltehetően nem is

⁹⁶⁸ FUNDÁRKOVÁ 2009, 73–74, 78–79.

⁹⁶⁹ MNL OL P 124, nr. 500–518; 1651-re értékes kimutatások a vár erődítésére vonatkozóan: nr. 516.

⁹⁷⁰ Eltekintve bizonyos, a pápai vár erődítésére fordítandó gratuitus laborral kapcsolatos vitás ügytől.

*Quos alma in mediis Tirnava claudit agris.
 Este salutati manes: haec summa laborum est:
 Vivere pro Regno, pro patriaque mori.
 Accipe nunc nostras lachrymis tibi fundimus illas
 Morte tua felix maxime inclite nuper Eques.
 Felix morte tua, patriae non fata ruentis,
 (cuius eras Vindex) non tot acerba vides.
 Patria, post obitum, tibi contigit altera caelum
 Maior et in cunctos fit tua fama dies.
 Fortunate cinis, venerande Nepotibus ipsis,
 Fulgens flammigero nunc nova stella polo.
 Ergo age, quo meriti busto referantur honores,
 Et dentur cineri debita iusta pio.
 Chloris amica veni, rerum pulcherrima Chloris,
 Fer tumulo plena dona suprema manu.
 Da Gasiam, fragransque Thymum, Nardumque
 virentem
 Mistaque purpureis Lilia sparge Rosis.
 Da Violas, Roremque-maris, da mascula thura,
 Spiret odorato, fax, Libitina solo.
 Hoc praeclara viri meruerunt arma fidesque,
 Hoc meruit virtus, et pietatis amor.
 Et vos Exequias cineri persolvite Musae,
 Hisque pii Comitibus busta notate modis.
 Quantum inter reliquos argentea Lilia flores,
 Aureolas tollunt vere tepente comas:
 Hungaricos tantum caput extulit inter Heroes,
 Laus patriae gloria, Gentis honor.*

Élni hazáért és érte viselni halált.
 Könnypatakunk síráldozatul hadd folyjon a
 hantra,
 Bár jobb néked alant, hősként halt dalia!
 Boldog a holt, akiért harcolt, nem látja hazáját
 Bús-sanyarú sorban tengve enyészni el.
 Más haza vár odafenn a halálon túl, amaz égi,
 S nő híred-neved is napról-napra tovább.
 Boldog e por, mert míg unokák emléke megőriz,
 Új csillag te ragyogsz tág égbolt magasán.
 Méltó megbecsülés illesse e sírt s az utódok
 Térdet hajtva imát küldjenek ég fele mind.
 Chlórís, jöjj, te a legszebb éke a
 hölgykoszorúnak,
 Légyen ajándékod legvégső adomány:
 Tömjén füstje, kakukkfű, nárdus zöldje
 halomban,
 Rózsával vegyülő hősznű liliom.
 Hints violát, szirmán tengernek párlata csillog,
 Fáklya lobogjon, az éj mélyén gyúljon a fény.
 Ezt érdemli a holt bajnok sok tette, erénye,
 Mert hite nagy s a remény védő angyala volt.
 Most Helikón Múzsái a sírhoz lépni kell immár,
 Zengjete, istennők, grófi búcsuimát.
 Mint amikor liliom, ha tavasz jó, nyitja virágát,
 Százszorosan szebb ő, mint sok réti virány,
 Úgy magasul László nemesek közt büszke
 toronnyá,
 Nemzeti hős s eme szép ország csillaga ő.

Adorjáni Zsolt fordítása

IX. Felhasznált levéltári források**Levéltári források**

BSLM	Batthyány Strattman László Múzeum, Rába Helytörténeti Múzeum Történeti Dokumentáció Gyűjteménye
GyEL	Győri Egyházmegyei Levéltár
Kápt. H.	A káptalan hiteleshelyi levéltára
Kápt. M.	A káptalan magánlevéltára
Cth.	Cimeliotheca-sorozat
MNL SL	Magyar Nemzeti Levéltár, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára
Oert.	Oerteliana
SVMLt	Sopron vármegye Levéltára, Sopron vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei
SVMLt	Sopron vármegye Levéltára, Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai (Acta Congregationalia)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
A 32	Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája, Litterae Privatorum
A 95	Magyar Kancelláriai Levéltár, Acta diaetaliae
E 168	Magyar Kamara Archívuma, Aszalay István kamarai tanácsos, alországbíró iratai)
E 185	Magyar Kamara Archívuma, Archivum familiae Nádasdy
E 199	Magyar Kamara Archívuma, Archivum familiae Wesselényi
N 114	Regnicolaris levéltár, Kovachich Márton György gyűjteménye, Acta diaetalia
P 108	Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium
P 113	Esterházy család hercegi ágának levéltára, Vegyes iratok
P 123	Esterházy család hercegi ágának levéltára, Miklós nádor iratai
P 124	Esterházy család hercegi ágának levéltára, László gróf iratai
P 125	Esterházy család hercegi ágának levéltára, Pál nádor iratai
P 507	Nádasdladányi Nádasdy család levéltára
P 707	Zichy család levéltára
P 1313	Batthyány család levéltára, Miscellanea
P 1314	Batthyány család levéltára, Missiles
P 1315	Batthyány család levéltára, I. Ádám iratai
MNL VamL	Magyar Nemzeti Levéltár Vas megyei Levéltára (Szombathely)
Litt. instr.	Litterae instrumentae
Stat.	Statutoriae
Vasvári Kápt.	Vasvári Káptalan hiteleshelyi levéltára, Protokollumok
MNL VemL	Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém megyei Levéltára
VKápt. Prot.	Veszprémi káptalan bevallási jegyzőkönyve (I. kötet)
VMLt	Veszprém vármegye Levéltára (Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyve)
MTA KK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár
Okl.	A Magyar Történelmi Bizottság oklevélmásolatai
OSzK K	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung
ÖStA HHStA	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv
FA Pálffy	Familienarchiv Pálffy
OMeA (SR)	Hofarchive, Obersthofmeisteramt (Sonderreihe)
OKäA (SR)	Hofarchive, Oberstkämmereramt (Sonderreihe)
S. Kos	Handschriftensammlung, Sammlung Kos
ÄZA	Ältere Zeremoniellakten

ÖStA KA	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv
HKR Akten	Wiener Hofkriegsrat Akten
HKR Prot.	Wiener Hofkriegsrat Protokollen
Best.	Bestellungen
AFA	Alte Feldakten
ÖStA FHKA	Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv
AHK HFU	Alte Hofkammer, Hoffinanz Ungarn (Akten und Protokolle)
AHK GB	Alte Hofkammer, Gedenkbücher
AHK NÖKA	Alte Hofkammer, Niederösterreichische Kammer, Akten
SEgy	Soproni Evangélikus Gyűjtemény
SNA	Szlovák Nemzeti Levéltár – Slovenský národný archív (Pozsony)
PSzkHL	Pozsonyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára
PSzkHL Prot	Pozsonyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára, Protokollumok
Arch. Erdődy	Erdődy család levéltára, Levelezés
Arch. Esterházy	Szlovák Nemzeti Levéltár, Az Esterházy-család cseszneki ágának levéltára
ÚPA	A vöröskői Pálffy család levéltára – Ústredný pálfyovský archív
PL AS Acta Rad.	Prímási Levéltár (Esztergom), Archivum Saeculare, Acta Radicalia (classis X. 196)
VÉL VI.111. Vegyes anyakönyv 1. kötet	Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár (VÉL), Plébániai levéltárak (VI.), Pápa I. (Szent István) plébánia levéltára (111.), Vegyes anyakönyv 1. kötet (keresztelés és házasság 1638-1668) (= VÉL VI.111. Vegyes anyakönyv 1. kötet)

Kiadott források és elektronikus adattárak

Arisztokrácia kapcsolatrendszere 2006–2008

	<i>A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században.</i> Létrehozta: KOLTAI András, BENDA Borbála, HORN Ildikó, PÉTER Katalin. 2006–2008. (http://archivum.piar.hu/arisztokrata/)
BUZÁS 1966	BUZÁS József (Bearn.): <i>Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert.</i> T. 1. Eisenstadt: Burgenländisches Landesarchiv, Eisenstadt, 1966.
CAPPONI	CAPPONI, Vincezio: <i>Il diario di viaggio nei paesi bassi e in Austria (1634–1635) di Vincezio Capponi, nobile fiorentino.</i> <i>Accademie e biblioteche d'Italia. Rivista del Ministero per i Beni e le Attività Culturali, Direzione Generale per i Beni Librari e gli Istituti Culturali</i> vol. 31 [1996], nr. 2., 109–137.
CJH 1900	<i>Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár, 1000–1895. 1608–1657. évi törvények.</i> Kiad. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen. Bp., 1900.
<i>Révay családi napló</i>	RÉVAY László □ DUALSZKY János: Révay László, Révay Márton és Esterházy Zsófia fiok, naplójából, 1600–1655. <i>Magyar történelmi tár</i> , 1. sorozat, 2 (1857), 3. sz., 245–254.
<i>Családi napló</i>	A gróf Eszterházyak családi naplója. Kiad. SZILÁGYI Sándor. <i>Történelmi Tár</i> , 1888, 209–224.
<i>Halotti beszédek</i>	<i>Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból.</i> Kiad. KECSKEMÉTI Gábor – NOVÁKY Hajnalka. Bp., 1988.
<i>Diarien</i>	<i>Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667).</i> Band 3: <i>Diarium 1647–1654.</i> Hg. Katrin KELLER–Alessandro CATALANO. Böhlau : Wien – Köln – Weimar, 2010. (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs Band 104/3)
HEGEDÜS-SZABÓ 2007	HEGEDÜS Zoltán – SZABÓ Zoltán: <i>Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái, IV. (1638–1650).</i> Győr, 2007.

- HEGEDÜS-SZABÓ 2009 HEGEDÜS Zoltán □ SZABÓ Zoltán: *Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái, V. (1651–1675)*. Győr, 2009.
- JEDLICKSKA 1910 JEDLICKSKA Pál: *Eredeti részletek a gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai*. Bp., 1910.
- Keglevich napló* Keglevich Péter naplója 1599–1661. Kiad. DEÁK Farkas. *Történelmi Tár* XIII. Pest, 1867.
- KEMÉNY 1892 Ifj. KEMÉNY Lajos: Vegyes közlések Kassa városa levéltárából. *Történelmi Tár*, 1892, 569–576.
- KOLTAI–BENDA 1999–2004 KOLTAI András □ BENDA Borbála: *Batthyány Ádám főúri-földesúri familiája. Proszopográfiai adattár. 1999–2004.* (URL: <http://archivum.piarista.hu/batthyany>)
- Levelei Istvánhoz* Gróf Eszterházy Miklós nádor levelei István fiához (1639–1641). Kiad. MERÉNYI Lajos. *Történelmi Tár* 30 (1907), 310–319.
- Levelei Nyáry Krisztinához* *Eszterházy Miklós levelei Nyáry Krisztinához 1624–1639*. Kiad. MERÉNYI Lajos. *Történelmi Tár* 23 (1900), 16–60; 264–295.
- Mars Hungaricus* Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653). In: *Esterházy Pál: Mars Hungaricus*. Jegyz. HÉJJAS Eszter, s. a. r., ford., jegyz. és az Esterházy Pál c. kísérőtanulmányt írta IVÁNYI Emma. Bev. és szerk. HAUSNER Gábor [Bp.], (Zrínyi könyvtár 3.) 1989.
- Matricula* *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635–1701*. Kiad. ZSOLDOS Attila, Bp., 1990.
- A mecénás Nádasdy* *A mecénás Nádasdy Ferenc. Az arisztokrata udvari kultúra formái a 17. századi Magyarországon*. Szerk. BUZÁSI Enikő – KISS Erika – KIRÁLY Péter – TOMA Katalin – VISKOLCZ Noémi. (URL: <http://nadasdy.barokkudvar.hu/>)
- Memoriae commendamus* *Memoriae commendamus, emlékezetül adjuk. Válogatás Pápa város történetének forrásaiból*. Bev. HUDI József, szerk. PETRIK Iván. Pápa, 2010.
- MERÉNYI 1903 Az első herceg Esterházy fraknói ingóinak leltára 1654-ből. MERÉNYI Lajos közlése. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, 10 (1903), 166–179.
- MOLNÁR 1906 MOLNÁR Szulpicz: *A pannonhalmi főapátság története 4. Nagy háborúk kora, a magyar Szent-Benedek-Rend föloszlása és föléledése 1535–1708*. Bp., 1906.
- Nádasdy-itinerárium* Nádasdy III. Ferenc országbíró itineráriuma. Összeállították a *Nádasdy-kutatócsoport* tagjai: Buzási Enikő, Király Péter, Kiss Erika, Toma Katalin és Viskolcz Noémi. URL: <http://nadasdy.barokkudvar.hu/site/?q=itinerarium>
- Nyáry Krisztina temetése* 1902 Nyári Krisztina temetése 1641-ben. Kiad. MERÉNYI Lajos. *Történelmi Tár* 25 (1902), 131–136.
- Oklevéltár* 1901 Az *Eszterházy család és oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár*. Összeáll. ESZTERHÁZY János. Kiad. ESZTERHÁZY Miklós. Budapest, 1901.
- Pálffy Pál levelei* 1989 *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653). (Pálffy Pál levelei Batthyány Ádámhoz és Borbálához)*. Összegyűjt., s. a. r., bev., jegyz. S. LAUTER Éva. Bp., 1989 (Régi magyar történelmi források 1.)
- PÁLFFY 1653 PÁLFFY Tamás: *In exequiis illustrissimi comitis ac domini, domino Ladislai Eszterhazi de Galanta ... item ... Francisci Eszterhazi ... Thomae Eszterhazi ... Gaspari Eszterhazi de Galanta ... etc. in praelio contra Turcas ad campu[m] Nagy Vezekeny habito ... die 26. Augusti gloriose occubentiu[m] oratio*. Viennae, 1653. (RMK III. 1830. sz.)
- Rákóczy Zsigmond levelezése* Herczeg Rákóczy Zsigmond levelezése. Kiad. SZILÁGYI Sándor. *Történelmi Tár*, 10 (1887), 417–462; 653–684; 11 (1888), 104–119; 285–300; 13 (1890), 229–260; 424–455; 597–636; 14 (1891), 75–108; 209–236.

- PACHER 1907 A Staiersországi Sanktlambrecht-i benczés apátság levéltárának magyar vonatkozású részei: *Regesta monasterii St. Lamberti O.S.B.* Kiad. PACHER Donát. *Történelmi Tár* 30 (1907), 259–264.
- Pázmány, Lippay, Esterházy levelezése I. Rákóczy Györggyel 1882*
BEKE Antal (kiad.): Pázmány, Lippay és Esterházy levelezése I. Rákóczy Györggyel. – A gyulafehérvári káptalani levéltárból. Harmadik és befejező közlemény. *Történelmi Tár*, 5 (1882), 279–325.
- Szigetvári levelek* Szigetvári levelek a Hódoltság korából. Ford. MOLNÁR Imre. Szigetvár, 1982.
- Trophaeum* *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiensis in tres divisum partes.* Viennae Austriae, typ. Leopoldi Voigt, Universitatis Viennensis typ., 1700. (RMK III. 4171.)
- Udvari rendtartás* *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708.* S. a. r., jegyz., előszó: KOLTAI András. Bp., (Millenniumi magyar történelem. Források) 2001.
- VARGYASSI 1713 VARGYASSI András: *Sol mystikus, az az ... Esterhás Pál magyar-országi vice-király palatinus ... el-nyugovása után tartott szomorú exequiain magyarázatát ... prédikálta ...*. Nagyszombat, Roden György által, 1713.
- Zrínyi levelek* *Zrínyi Miklós összes művei.* II. köt. *Levelek.* Kiad. CSAPODI Csaba – KLANICZAY Tibor. Bp., 1958.
- Zrínyi Összes* 2003 *Zrínyi Miklós Összes Művei.* Kiad. HAUSNER Gábor – KOVÁCS Sándor Iván – KULCSÁR Péter. Bp., 2003.

X. Felhasznált nyomtatott irodalom

- Landestopographie* 1981 *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes, III/1. Der Verwaltungsbezirk Mattersburg.* Eisenstadt, 1981.
- Landestopographie* 1993 *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes, II/1.* Eisenstadt 1993.
- Archivar* *Archivar und Bibliothekar. Bausteine zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift für Johann Seedorf zum 60. Geburtstag.* Ed. Felix TOBLER □ Norbert FRANK. Eisenstadt, 1999.
- CZOMA 2005 *Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra. Az Esterházy család.* Szerk. CZOMA László. Keszthely, 2005.
- BAKÁCS 1956 BAKÁCS István (összeáll.): *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára.* Bp., 1956. (Levéltári leltárak 2.)
- BAKÁCS 1965 BAKÁCS István: *A magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII–XVIII. században.* Bp., 1965 (Történelmi Statisztikai Kötetek)
- BALÁZS 2005 BALÁZS Attila: Dobos György szécsiszigeti kapitány levelezése Batthyány I. Ádámmal 1638–1646 között. *Vasi Szemle* 59 (2005), 6. sz., 709–733.
- BARISKA 2000 BARISKA István: A szabad királyi várossá válás ára. In: *Kőszeg 2000 – Egy szabad királyi város jubileumára.* Szerk. BARISKA István–SÖPTEI Imre. Kőszeg 2000, 59–110.
- BARISKA 2007 BARISKA István: *A Szent Koronáért elzáróztatott Nyugat-Magyarország 1447–1647.* Szombathely, 2007 (Archivum Comitatus Castriferrei 2.)
- BOJTOS 2013 BOJTOS Anita: Egy sikeres gazdasági vállalkozás 1684-ből. In: *Paletta. I. Koraiújkor-történelmi Diákkonferencia. Tanulmánykötet.* Szerk. FEKETE Bálint, NYUL Viktor. Bp., 2013, 97–113.
- SZILÁGYI 1990 ÁCS Piroska et al.: *Barokk és rokokó. Kiállítás az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből.* Katalógus I. Szövegekötet. [A kiállítást rend. MAROS Donka, SZILÁGYI András.] Bp., (Az európai iparművészet stíluskorszakai) 1990.

- Batthyányak* 2006 *A Batthyányak évszázadai: tudományos konferencia Körmenden (2005. október 27–29.). Szerk. NAGY Zoltán, bev. R. VÁRKONYI Ágnes. Körmend-Szombathely, 2006.*
- Batthyányak – katalógus* 2005 *A Batthyányak évszázadai. [Kiállításkatalógus.] Szerk. Zsámbéky Monika. Szombathely–Körmend, Szombathelyi Képtár, 2005.*
- BEDY 1938 BEDY Vince: *A győri székeskáptalan története*. Győr, (Győregyházmegye multjából III.) 1938.
- BEKE 2003 *Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk. BEKE Margit. Bp., 2003.*
- BEL 2012 BEL, Matthias: *Notitia Hungariae – Comitatum ineditorum. Tomus secundus. Op. ed. Greg. TÓTH, Bp., 2012.*
- BENDA 2007 BENDA Borbála: Az Erdődy család 17. századi genealógiája, *Turul* 80 (2007), 4. sz., 109–125.
- BENDA–DICSŐ-ERDŐDI 2009 BENDA Borbála – DICSŐ-ERDŐDI Balázs: Erdődy György peregrinációja (1631–1635). *Századok* 143 (2009), 919–943.
- BENDA 2013 BENDA Borbála: „Vigan voltunk...” – Akikkel Batthyány I. Ádám együtt mulatott. In: *Batthyány I. Ádám és köre*. Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Piliscsaba, PPKE BTK, 2013, 191–197.
- BERÉNYI 1993 BERÉNYI László: Emlékezés egy elfelejtett Esterházyra [Esterházy Farkas]. *Turul* 66 (1993), 3. sz., 25–28.
- BERÉNYI 1995 BERÉNYI László: Domini de Salamon-Watha dicti Zyrház de genere Salomon. Der Ursprung der Familie Esterházy und ihre frühneuzeitliche Geschichte. In: *Die Fürsten Esterházy* 1995, 19–46.
- BERÉNYI 1997 BERÉNYI László: Über die Esterházy-Wappen. *Burgenländische Heimatblätter*, 59 (1997), 2. sz., 49–59.
- BERÉNYI 1999 BERÉNYI László: Három évtized nagyítóüveg alatt. Esterházy Miklós fiataltsága. *Turul* 72 (1999), 1–2. sz., 24–31.
- BERÉNYI 2000 BERÉNYI László: Esterházy Ferenc alispán. *Turul* 73 (2000), 3–4. sz., 93–96.
- BERÉNYI 2001 BERÉNYI László: A vezekényi csata. *Turul* 74 (2001), 1–2. sz., 21–31.
- BERÉNYI [2002] BERÉNYI László: *Rede von Laszlo Berényi anlässlich des 350 jährigen Gedenkens der Schlacht von Vezekény*. [2002]. (http://de.esterhazy.net/index.php?title=Vezek%C3%A9ny_Berenyi. –2013. szept. 15.)
- BESSENYEI 1991 BESSENYEI József: A szabad királyi városok jogainak csorbítása, *Történelmi Szemle* 33 (1991) 3–4. sz., 255–263.
- Biographische Methoden* 1998 *Biographische Methoden in den Humanwissenschaften*. Hrsg. v. Gerd JÜTTERMANN – Hans THOMAE. Weinheim 1998.
- BITSKEY 1996 BITSKEY István: *Hungáriából Rómába: a római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*. Bp., 1996. (Italianistica Debreceniensis. Olasz Felvilágosodás és Romantika Kutatóközpont – Monográfiák 2.)
- BITSKEY 1997 BITSKEY István: *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban*. Eger, (Studia Agriensia 16.) 1997.
- Bollwerk Forchtenstein* 1993 *Bollwerk Forchtenstein. Katalog der Burgenländischen Landesausstellung 1993*. Hrsg. Michael Jakob PERSCHY. Eisenstadt, 1993.
- BUBICS–MERÉNYI 1895 BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. Bp., (Magyar Történelmi Életrajzok) 1895.
- BUBRYÁK 2009 BUBRYÁK Orsolya: Családtörténet és reprezentáció – Erdődy György (1680–1759) programja a galgóci várkastély kialakításában. PhD-disszertáció, ELTE BTK, 2009.

- BUES 1994 BUES, Almut: Das Testament der Eleonora Gonzaga aus dem Jahre 1651. Leben und Umfeld einer Kaiserin-Witwe. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (MIÖG)*, Bd. 102 (1994), Heft 3–4, 316–358.
- BUZÁSI 2000 BUZÁSI Enikő: Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Trophaeum metszeteiben. In: *Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon c. kiállítás katalógusa*. Szerk. MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin. Bp., 2000.
- BUZÁSI 2001 BUZÁSI Enikő: Nádasdy Ferenc pottendorfi galériájának fennmaradt arcképei és a Widemann-portrészorozatok. *Művészettörténeli Értesítő* 50 (2001), 15–30.
- BUZÁSI 2005 BUZÁSI Enikő: Képmás és mintakép. Az Esterházy-ősgaléria képi forrásai. In: *Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra. Az Esterházy család*. Szerk. CZOMA László. Keszthely, 2005. (Kastélykonferenciák 3.), 159–170.
- CORETH 1961 CORETH, Anna: Kaiserin Maria Eleonore, Witwe Ferdinands III., und die Karmelitinnen, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, Bd. 14 (1961), 42–63.
- CSÁMPAI 2007 CSÁMPAI Ottó: *Négy Esterházy egy hullása: a vezekényi csata, 1652*. Bp., 2007.
- CSAPODI 1942 CSAPODI Csaba: *Esterházy Miklós nádor 1583–1645*. Bp., [1942.] (Magyar Életrajzok)
- CSAPODI 1956 CSAPODI Csaba: Zrínyi-levelek az Esterházy-levéltárból. *Irodalomtörténeti Közlemények* 60 (1956), 4. sz., 490–497.
- CSATKAI–FREY 1932 *Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust*. Bearb. von CSATKAI, André – FREY, Dagobert. Wien, 1932. (Österreichische Kunsttopographie 24.), 55–80.
- CSÍZI 2003 CSÍZI István: *Az Esterházy-család tagjainak levelei Aszalay Istvánhoz*. Szakdolgozat. (ELTE Történelem Segédtudományai Tanszék.) Bp., 2003.
- CZIGÁNY 1995 CZIGÁNY István: Várrendszer, haditeher és hadigazdálkodás a XVII. században. In: *Végvár és környezet*. Szerk. PETERCSÁK Tivadar és PETŐ Ernő. Heves Megyei Múzeumi Szervezet kiadványa, Eger, 1995, (Studia Agriensia 15.), 55–68.
- CZIGÁNY 2004 CZIGÁNY István: Reform vagy kudarc? : kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe, 1600–1700. Bp., Balassi, 2004.
- DAHLHOFF 1998 DAHLHOFF, Andreas: Die Bemühungen um die Wiedererrichtung des Klosters Eußerthal während des Dreißigjährigen Krieges. In: *850 Jahre Zisterzienserkloster Eußerthal*. Hg. von der Ortsgemeinde Eußerthal. Speyer, 1998, 188–210.
- DAMJANOVICSNÉ HORVÁTH 1994 DAMJANOVICSNÉ HORVÁTH Livia: Mindennapi élet egy dunántúli végvárban (Peleskey Eördögh István pölöskei várkapitány levelei a dunántúli főkapitányhoz, 1636–1655). In: *Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században*. Szerk. ZIMÁNYI Vera. Bp., 1994 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 9), 145–161.
- DEÁK 1883 DEÁK Farkas: *Egy magyar főúr a XVII. században: gróf Csáky István életrajza*. Bp., 1883.
- DOMINKOVITS 2002a DOMINKOVITS Péter: Familiáris szolgálat – vármegyei hivatalviselés: egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálosházi Récsey (Rechey) Bálint. *Korall* 9 (2002), 32–54.
- DOMINKOVITS 2002b DOMINKOVITS Péter: Sopron vármegye ingyenmunka-adója a pápai vár erődítésére a XVII. század derekán (1622–1670). *Acta Papensia* 2 (2002), 3–4. sz., 203–221.

- DOMINKOVITS 2003 DOMINKOVITS Péter: Egy 17. századi Vas vármegyei alispán: felsőkáldi Káldy Péter. In: *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára*. Szerk. MAYER László, TILCSIK György. Szombathely, 2003. 183–206.
- DOMINKOVITS 2005a DOMINKOVITS Péter: A rendi jogok védelmezője – a központi utasítások végrehajtója: a 17. századi magyar vármegye. *Századok* 139 (2005), 855–888.
- DOMINKOVITS 2005b DOMINKOVITS Péter: Egy vezető földesúri familiáris, Mankóbüki Horváth Bálint tudósításai Sopron vármegye közállapotairól. *Soproni Szemle* 59 (2005), 213–219.
- DOMINKOVITS 2005c DOMINKOVITS Péter: Földesúri familiáris, vagy megyei hivatalviselő? Bezerédy György soproni alispánsága, 1655–1662. *Fons* 12 (2005), 2. sz., 127–161.
- DOMINKOVITS 2005d DOMINKOVITS Péter: Főúri familiárisok. Sopron vármegye alispánjai a 17. században. In: *Idővel paloták 2005*, 511–529.
- DOMINKOVITS 2005e DOMINKOVITS Péter: Sopron vármegye történeti kutatása. *Soproni Szemle* 59 (2005), 374–379.
- DOMINKOVITS 2007 DOMINKOVITS Péter: „a szombathelyi gyűlésen uram ő Nagysága ott jelen lévén, és a vármegyét megvendégelte...” – Nádasdy (III.) Ferenc Vas vármegye főispánja és a rendek lakomája 1645-ben. *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények* 34 (2007), 1. sz., 31–38.
- DOMINKOVITS 2008 DOMINKOVITS Péter: A Kürtössy család a 17. századi Sopron vármegyében. Adalék a megyei nemesség összetételéhez, változásaihoz. In: *Memoria rerum. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére*. Eger, 2008, 143–155.
- DOMINKOVITS 2009a DOMINKOVITS Péter: Graf Ladislaus Esterházy, Obergespan des Komitats Ödenburg/Sopron. In: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert. (Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche, 29. September–2. Oktober 2008)*. Hrsg. Wolfgang GÜRTLER – Rudolf KROPF. Eisenstadt, 2009. 161–178.
- DOMINKOVITS 2009b DOMINKOVITS Péter: Gróf Esterházy László, Sopron vármegye főispánja. *Századok* 143 (2009), 883–903.
- DOMINKOVITS 2009c DOMINKOVITS Péter: Úradnői, statkári, familiári. Stoličná šľachta v západnom Zadunajsku na prelome 16. a 17. storočia (Tisztviselők, birtokosok, familiárisok. Vármegyei nemesség a Nyugat-Dunántúlon a 17. században.) In: *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2. [Elhangzott A nemesség a középkorban és a kora újkorban című konferencián, Xántus János Múzeum, Győr, 2009. május 22.] (Interneten publikált szövege: www.forumhistoriae.sk/FH2_2010/texty_2_2010/dominkovits.pdf □ 2013. szept. 20.)
- DOMINKOVITS 2010 DOMINKOVITS Péter: Vármegyei vezetők, közigazgatási feladatok a 17. századi Sopron és Vas vármegyék példáján. In: *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*. Szerk. HERMANN István – KARLINSZKY Balázs. Veszprém, 2010. 421–444.
- DOMINKOVITS–PÁLFFY 2010 DOMINKOVITS Péter – PÁLFFY Géza: Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században. *Századok* 144 (2010), 769–792. (1. rész), 1085–1120. (2. rész).
- DOMINKOVITS 2011 DOMINKOVITS Péter: Javadalmak – javadalmasok – patrónusok. (Adatok és szempontok Sopron szabad királyi város egyháztörténetének, várospolitikájának a kutatásához, a 17. század első feléből). In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*. Szerk. NEMES Gábor – VAJK Ádám. Győr, 2011. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai – Források, feldolgozások 13.), 77–102.

- DOMINKOVITS 2012a DOMINKOVITS Péter: Az állami pénzügyigazgatás és főúri szolgálat kettőssége. A kamarai hivatalviselő, főúri familiáris Rauch Dániel. In: *A történettudomány szolgálatában: Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Szerk. BARÁTH Magdolna – MOLNÁR Antal. Bp.–Győr, 2012. 95–106.
- DOMINKOVITS 2012b DOMINKOVITS Péter: Sopron vármegye 16–17. századi uradalmi a historiográfiában. In: *Birtokosok és birtokok*. Szerk. SZIRÁCSIK Éva. Salgótarján, 2012. (Discussiones Neogradienses 12.), 17–46.
- DOMINKOVITS 2012c DOMINKOVITS Péter: A lokális hatalom kiépülése: Az Esterházy család a 17. századi Sopron vármegyében. Egy kis historiográfia: eredmények és kérdések. In: *Az Esterházy család cseszneki ága*. (Források és tanulmányok az Esterházy család cseszneki ágának történetéhez I.). Szerk. MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka. Veszprém, 2012, 31–44.
- DÓRI 2008 DÓRI Szilvia: Békebeli csatározások. Végvári harcok Kiskomárom környékén 1651–1652-ben. In: *Mindennapi élet a török árnyékában. Kora újkori társadalom- és életmódtörténet*. Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Piliscsaba, 2008. (Khronosz 1), 35–42.
- DUCHOŇOVÁ 2010 DUCHOŇOVÁ, Diana: „Napomínam ťa z otcovskej lásky...” Koncept výchovy a vzdelávania na dvore palatína Mikuláša Esterházyho v prvej polovici 17. storočia. *Forum Historiae: Časopis pre históriu a príbuznéspoločenské vedy*, 4 (2010) Nr. 2. *Uhorská šľachta v stredoveku a novoveku*. Ed. Tünde LENGYELOVÁ. [Bratislava, 2010.] (http://www.forumhistoriae.sk/main/texty_2_2010/duchonova.pdf □ 2011. aug. 16.)
- DUCHOŇOVÁ 2011 DUCHOŇOVÁ, Diana: „S radosťou vás očakávame v tento sviatočný deň...” Svadba ako dôležitá súčasť rodinných festivít Esterházyovcov v prvej polovici 17. storočia. *Historický časopis* 59 (2011), 4. sz., 665–686.
- DUKKON 2003 DUKKON Ágnes: Vallás és politika a régi magyarországi naptárakban. In: *Testis temporum. Tanulmányok a magyar művelődés történetéből*. Szerk. ZÁVODSZKY Géza, Bp., 2003, 17–34.
- ENDREI 1989 ENDREI Walter: *Patyolat és posztó*. Bp., (Mikrotörténelem) 1989.
- ERNST 1966 ERNST, August: Zur Enteignung österreichischer Grundbesitzer nach der Reinkorporierung der westungarischen Herrschaften (17. Jh.). In: *Festschrift für Alphons Augustinus Barb.* Eisenstadt, 1966. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 35.), 327–364.
- ERNST 1981 ERNST, August: *Die Grafschaft Forchtenstein*. In: *Landestopographie* 1981, 268–322.
- Esterházy-kincsek* 2006–2007 *Esterházy-kincsek. Öt évszázad műalkotásai a hercegi gyűjteményekből. Az Iparművészeti Múzeum és a kismartoni Esterházy Magánalapítvány közös kiállítása a budapesti Iparművészeti Múzeumban*. Szerk. SZILÁGYI András. Bp., (2006–2007).
- Esterházy* 2009 „Fényes palotákban, ékes köfalokban”. *Tanulmányok az Esterházy családról*. Szerk. MACZÁK Ibolya. Szigetmonostor, 2009. (Források Tükreben)
- Fernando IV* 1929 *La elección de Fernando IV rey de Romanos: correspondencia del III Marqués de Castel-Rodrigo Don Francisco de Moura durante el tiempo de su embajada en Alemania (1648–1656)*. Ed. por el príncipe Pío, XVI marqués de Castel-Rodrigo. Madrid, 1929.
- KÁLLAY 1978 *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára*. Szerk. KÁLLAY István. Bp., (Levéltári leltárak 66.) 1978.
- Limes* 1999 *Az Esterházy család története. Tudományos tanácskozás Tatán*. [Előadások.] Bev. FÜLÖP Éva [Mária], *Limes / Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat* 36 (1999), 7–42.
- SZILÁGYI 1999 *Die Esterházy-Schatzkammer*. Hrsg. András SZILÁGYI. Bp., 1999.

- ESZTERHÁZY 1901 ESZTERHÁZY János: *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása*. Kiad. herceg ESTERHÁZY Miklós. Bp., 1901.
- FALLENBÜCHL 1988 FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főméltóságai 1526–1848*, Bp., 1988.
- FALLENBÜCHL 1994 FALLENBÜCHL Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526–1848*. Bp., Argumentum, 1994.
- FALLENBÜCHL 2002 *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár*. Összeáll. FALLENBÜCHL Zoltán. Bp., (Nemzeti Téka) 2002.
- Familie Esterházy* 2009 *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Hrsg. v. Wolfgang GÜRTLER und Rudolf KROPF, (Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche, 29. September – 2. Oktober 2008), Eisenstadt, 2009. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 128)
- FAZEKAS 1993 FAZEKAS István: Paul Esterházy. In: *Bollwerk Forchtenstein* 1993, 42–51.
- FAZEKAS 1994 FAZEKAS István: Adalékok a fraknoi uradalom és a kismartoni grófság rekatolizációjához. In: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VII*. Budapest, 1994, 126–145.
- FAZEKAS 1996 FAZEKAS István: Batthyány Ádám és gyermekei. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon*. Szerk. PÉTER Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19.)
- FAZEKAS 2002 FAZEKAS István: A Melith-fiúk tanulmányai 1630–1631-ben. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. FODOR Pál–PÁLFFY Géza–TÓTH István György. Bp. MTA TTI, 2002, 139–158.
- FAZEKAS 2003a FAZEKAS István: A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918 (1951). In: *Matricula Collegii Pazmaniani Viennensis, 1623–1918 (1951)*. Bp., 2003. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.)
- FAZEKAS 2003b FAZEKAS István: Mariazell és a magyar nemesség a barokk korban. In: *Mariazell és Magyarország: 650 év vallási kapcsolatai*. Szerk. BRUNNER, Walter et al. Esztergom–Graz, 2003. (Strigonium Antiquum 6.)
- FAZEKAS 2005 FAZEKAS István: Arisztokraták és zárandokok: az Eszterházy család tagjai Mariazellben. *Limes/Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat* (2005), 3. sz., 37–47.
- FAZEKAS 2006 FAZEKAS István: Das Wirken katholischer Priester aus dem Alten Reich in der ungarischen Diözese Raab im 17. Jahrhundert. In: *Konfessionelle Pluralität als Herausforderung. Koexistenz und Konflikt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Winfried Eberhard zum 65. Geburtstag*. Hg. Joachim BAHLCKE, Karen LAMBRECHT und Hans-Christian MANER. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2006, 489–505.
- FAZEKAS 2009a FAZEKAS István: Palatin Paul Esterházy Bemühungen um das Ansehen und die historische Würde seiner Familie. In: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert. (Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche, 29. September – 2. Oktober 2008)*. Hrsg. Wolfgang GÜRTLER und Rudolf KROPF. Eisenstadt, 2009. 71–82.
- FAZEKAS 2009b FAZEKAS István: Esterházy Pál nádor és a családtörténet. *Századok* 143 (2009), 905–917.
- FAZEKAS 2011 FAZEKAS István: Katolikus megújulás és reform kezdetei a győri egyházmegyében a 17. század első harmadáig – Beginn und Entwicklung der katholischen Reform und Erneuerung in der Diözese Raab bis zum ersten Dritte des 17. Jahrhunderts. In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*. Hg. NEMES Gábor–VAJK Ádám. Győr, 2011, (Publikationen des Diözesanarchivs von Raab – Quellen, Studien 13), 103–117.
- FEJES 1996 FEJES Judit: Az Esterházyak házassági politikája 1645 után. In: *Gyermek a kora újkori Magyarországon: „adott Isten hozzánk való szeretetéből... egy kis fraucimmereckét nekünk”*. Szerk. PÉTER Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19), 115–166.

- FENYVESI 1985 FENYVESI László: Az igali portya és a körmendi kótyavetye balkáni tanulságai. In: *Magyar és török végvárak, 1663–1684*: [Tudományos tanácskozás előadásai, Noszvaj, 1984. október 18–19.] Szerk. BODÓ Sándor és SZABÓ Jolán. Eger, 1985, 199–218.
- FODOR 1996 FODOR Pál: Adatok a magyarországi török rabszedésről. *Hadtörténeti Közlemények* 109 (1996), 4. sz., 133–142.
- FOGLÁR 1842 FOG LÁR Imre: A négy Esztoráz Nagy-Vezekény terén a törökök ellen. In: FOG LÁR Imre: *Magyar hősök emlékei Bars vármegyében*. Korszaki jegyzékekből összeszedte... Pest, 1842, 1–62.
- FRANCK 1881 FRANCK, Jakob: „Jongeling, Gaspar“. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* 14 (1881), 499–500. [Onlinefassung]
- FÜLÖP 1995a FÜLÖP Éva: Angaben zur Besitzgeschichte des fürstlichen Zweiges der Familie Esterházy in der Feudalzeit. In: *Die Fürsten Esterházy* 1995, 84–98.
- FÜLÖP 1995b FÜLÖP Éva: Az Esterházy család hercegi ága birtoklástörténete a hűbéri korszakban. *Limes/Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat*. (1995), 1–2. sz., 125–138.
- FÜLÖP 2000 FÜLÖP Éva [Mária]: Művészeti tevékenység és művészetpártolás az Esterházy családban. *Limes/Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat* 43 (2000), 61–65.
- Fürsten Esterházy* 1995 *Die Fürsten Esterházy. Magnaten, Diplomaten und Mäzene. Katalog der Ausstellung der Republik Österreich, des Landes Burgenland und der Freistadt Eisenstadt „Die Fürsten Esterházy“*. Eisenstadt, Schloss Esterházy 28.4. bis 31.10.95. Hrsg. Jakob PERSCHY – Harald PRICKLER. Eisenstadt, 1995.
- FUNDAREK 2003a FUNDAREK (FUNDÁRKOVÁ) Anna: Tajný radca Pavol Pálfi. In: *Pálfiovcí v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003*. Ed. Anna FUNDÁRKOVÁ – Géza PÁLFFY. Bratislava–Bp., 2003. 47–62.
- FUNDAREK 2003b FUNDAREK Anna: Pálffy Pál építkezései. *Sic Itur ad Astra* 15 (2003), 1. sz., 15–34.
- FUNDAREK 2006 FUNDÁRKOVÁ Anna: A Pálffy Pál nádor és Lippay György esztergomi érsek között dúló ellentétéről. *Kisebbségkutatás* 15 (2006), 3. sz., 576–577. [Csizsár Éva magyar nyelvű összefoglalója].
- FUNDAREK 2008 FUNDAREK (FUNDÁRKOVÁ) Anna: Egy királysági politikus és az erdélyi fejedelmi udvar a 17. század közepén: Pálffy Pál országbíró és nádor erdélyi kapcsolatai (1646–1653). *Századok* 142 (2008), 943–966.
- FUNDÁRKOVÁ 2009 FUNDAREK (FUNDÁRKOVÁ) Anna: *Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. (Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian von Trauttmansdorff/1647–1650/)*. Wien, 2009.
- GABRIEL 2001 GABRIEL, Theresia: Die fürstlich Esterházyische Bibliothek – Zeugnis einer bewegten Vergangenheit. In: *Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag*. Hrsg. Wolfgang GÜRTLER, Gerhard J. WINKLER. Eisenstadt, 2001. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 101.), 119–130. (Magyarul: Egy mozgalmas múlt tanúja, a herceg Esterházy könyvtár. In: *Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra. Az Esterházy család. A 2004. április 22–23-án megtartott konferencia előadásai*. Szerk. CZOMA László. Keszthely, 2005 [2007]. (Kastélykonferenciák 3.), 76–90.)
- GALAVICS 1986 GALAVICS Géza: *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet*. Bp., 1986.
- GALAVICS 1988 GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál (Vázlat egy pályaképhez). *Művészettörténeti Értesítő* 37(1988), 3–4. sz., 136–161.
- GALAVICS 1990 *Die Sammlungen der Fürsten Esterházy*. Hrsg. GALAVICS Géza – Gerda MRAZ. Wien, 1990.

- GALAVICS 1992 GALAVICS Géza: Fürst Paul Esterházy (1635–1713) als Mäzen. Skizzen zu einer Laufbahn. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 45 (1992), 121–142.
- GALAVICS 1998 GALAVICS Géza: Die Frühen Porträts der Familie Esterházy. Typen, Funktion, Bedeutung – eine Auswahl (Ein Forschungsbericht). In: *Adelige Hofhaltung im österreichisch – ungarischen Grenzraum. Vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts.* Hrsg. Rudolf KROPF – Gerald SCHLAG. Eisenstadt, 1998. 105–125.
- GALAVICS 2000 GALAVICS Géza: A sárvári vár török-magyar csataképei 1653-ból. In: *Sárvár története.* Szerk. SÖPTEI István. Győr, 2000. 451–468.
- GALAVICS 2002 GALAVICS Géza: Esterházy László tézislapján (1680) – egy főrangú család múlt és jövőképe. In: *Détshy Mihály nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok.* Szerk. BARDOLY István és HARIS Andrea. Bp., 2002. (Művészettörténet–műemlékvédelem 11.), 269–298.
- GALAVICS 2004 GALAVICS Géza, Magyar főurak és a mariazeili bazilika magyar kápolnája. In: *„Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete.” Kiállításkatalógus, Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma.* Szerk. FARBAKY Péter – SERFÖZŐ Szabolcs. Bp., 2004, 93–112.
- GARAS 1999 GARAS Klára: Die Geschichte der Gemäldegalerie Esterházy. In: *Von Bildern und anderen Schätzen. Die Sammlungen der Fürsten Esterházy.* Hrsg. Gerda MRAZ – Géza GALAVICS. Wien–Köln–Weimar, 1999.
- GECSÉNYI 1993 GECSÉNYI Lajos: Egy köznemesi család a XVII. században (A Fakussyak). In: *Házi Jenő Emlékkönyv.* Szerk. DOMINKOVITS Péter–TURBULY Éva. Sopron, 1993, 237–253.
- GECSÉNYI 2008 GECSÉNYI Lajos: *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből.* Győr, 2008.
- GÖDÖLLE 2008 GÖDÖLLE Mátyás: Elias Widemann portrészorozatai. In: *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon, 16–17. század. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2008. március 28. – 2008. július 27.* Rend. MIKÓ Árpád. Szerk. MIKÓ Árpád – VERŐ Mária. Bp., 2008. 284–293. *Gyermek a kora újkori Magyarországon.* Szerk. PÉTER Katalin. Bp., 1996. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19.)
- Grundlagen* 2002 *Grundlagen der Biographik: Theorie und Praxis des biographischen Schreibens.* Hrsg. v. Christian KLEIN. Stuttgart, Metzler, 2002.
- Die Habsburgermonarchie* 2006 *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740: Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas.* Hrsg. v. Petr Mařa. Stuttgart: Steiner, 2006.
- Hadtörténeti emlékek* 1896 *Magyar hadtörténeti emlékek az ezredéves országos kiállításon.* Összeáll. SZENDREI János. Bp., 1896.
- HAJNAL 1929 HAJNAL István: *Esterházy Miklós nádor lemondása.* Bp., 1929.
- HAJNAL 1930 *Kormányzattörténeti iratok: Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés iratai.* Szerk. Hajnal István. Bp., 1930.
- Handbuch Biographie* 2009 *Handbuch Biographie: Methoden, Traditionen, Theorien.* Hrsg. v. Christian KLEIN. Stuttgart, Metzler, 2009.
- HARICH 1972 HARICH, Johann: Über das Schloß Esterházy zu Eisenstadt und die Burg Forchtenstein. Unbekannte Archivdokumente. *Burgenländische Heimatblätter* 34 (1972), 4. sz., 14–24., 130–142., 145–169.
- HARIS 1998 HARIS Andrea: Telkek és tulajdonosok. A pápai „Hoszu uttza” krónikája a 17–18. században. In: *Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok.* Szerk. BARDOLY István és LÁSZLÓ Csaba. Bp., 1998. (Művészettörténet – Műemlékvédelem 10.), 343–372.
- HAUSNER 2002 HAUSNER Gábor: A nagyvezekényi csata, 1652. augusztus 26. *Rubicon* 13 (2002), 2. sz., 24–27.

- HÉJRNÉ DÉTÁRI 1969 HÉJRNÉ DÉTÁRI Angéla: Augsburgi dísztal a vezekényi csata emlékére. Drentwett művek az Esterházy-kincstárban. In: *Az Iparművészeti Múzeum és a Hopp Ferenc Keletázsiai Művészeti Múzeum Évkönyve XI. 1968. Bp., 1969. 23–50.*
- HÉJRNÉ DÉTÁRI 1975 HÉJRNÉ DÉTÁRI Angéla: A fraknoi Esterházy-kincstár a történeti források tükrében. In: *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok.* Szerk. GALAVICS Géza. Bp., 1975, 473–549.
- HÉJRNÉ DÉTÁRI 1981 HÉJRNÉ DÉTÁRI Angéla: Az Esterházy-gyűjtemény. In: *Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményei.* Szerk. MIKLÓS Pál. Bp., 1981, 19–39.
- HELM 1998 HELM, Franz: *Das Porträt eines Bezirkes: Eisenstadt-Umgebung – Von den Alpen zum See.* In: *Der Bezirk Eisenstadt – Umgebung im Wandel der Zeit.* Eisenstadt, 1998, 11–19.
HELM, Franz: Freistadt Eisenstadt: Landeshauptstadt. In: *Der Bezirk Eisenstadt – Umgebung im Wandel der Zeit.* Eisenstadt, 1998, 20–25.
- HENDE 2013 HENDE Fanni: „Ad dignitatem regiam sublevetis” A 18. századi magyar királykoronázások történetéhez. In: *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével.* Szerk. FORGÓ András. Pannonhalma–Veszprém, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár–MNL Veszprém Megyei Levéltára, 2013, 65–109.
- HENGERER 2004 HENGERER, Mark: *Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts.* Konstanz, 2004.
- HENGERER 2012 HENGERER, Mark: *Kaiser Ferdinand III. (1608–1657): eine Biographie.* Wien: Böhlau, 2012.
- HENSZLMANN–BUBICS 1876 HENSZLMANN Imre – BUBICS Zsigmond: *A magyarországi árvízkárosultak javára Budapesten gróf Károlyi Alajos palotájában 1876. máj. rendezett műipari és történelmi emlék-kiállítás tárgyainak lajstroma.* S. a. r. SZALAY Imre. Bp., 1876.
- HERMANN 2002 HERMANN István: A karthauziak Pápán. Adalékok a pápai házak és házbirtokosok történetéhez. *Acta Papensia* 2 (2002), 3–4. sz., 233–244.
- HERMANN 2004a HERMANN István: A 17. századi pápai katolikus anyakönyv vizsgálata (Kísérlet a kapcsolatháló-elemzés történeti alkalmazására). *Sic Itur ad Astra* (2004), 3. sz., 9–28.
- HERMANN 2004b HERMANN István: Pápai polgárok összeírása 1660-ból. In: *Két konferencia. Pápai Művelődéstörténeti Társaság, Pápa, 2004, 7–46* (Klny.)
- HILLER 1989 HILLER István: Magyar nádorválasztás és európai politika. Az 1625. évi soproni országgyűlés nemzetközi diplomáciai vonatkozásai. *Soproni Szemle* 43 (1989), 1. sz., 59–70.
- HILLER 1992a HILLER István: *Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625–1645.* Wien–Köln–Weimar, 1992. (Esterházy-Studien 1.)
- HILLER 1992b HILLER István: Az ajándékozás Esterházy Miklós nádor politikai gyakorlatában, *Aetas* (1992), 3. sz., 19–26.
- HILLER 1993 HILLER István: „Sopronból azt írhatom Méltóságodnak...” Külföldi diplomaták az 1625. évi soproni országgyűlésen. In: *Házi Jenő Emlékkönyv.* Szerk. DOMINKOVITS Péter, TURBULY Éva. Sopron, 1993, 255–266.
- HILLER 1999 HILLER István: Esterházy Miklós nádor politikai tevékenysége. *Limes* 11 (1999), 1. sz., 11–19.
- HILLER 2000 HILLER István: Politikai környezetváltozás és alkalmazkodóképesség. Eörsy Zsigmond különös alispánsága Sopron vármegyében. *Soproni Szemle* 54 (2000), 5–18.
- HÖBELT 2008 HÖBELT, Lothar: *Ferdinand III. Der Kaiser der Willen (1608–1657).* Graz, 2008.

- HÖBELT 2012 HÖBELT, Lothar: „Friedliche Koexistenz – unfriedliche Grenze: der Hintergrund der Schlacht von Vezekény 1652”. *Burgenländisches Heimatblätter* 73 (2012), 1. sz., 1–34.
- HOLZSCHUH 1995 HOLZSCHUH, Gottfried: Zur Baugeschichte des Fürstlich Esterházyischen Schlosses in Eisenstadt. In: *Die Fürsten Esterházy* 1995, 144–155.
- HOLZSCHUH 2001 HOLZSCHUH, Gottfried: Spurensuche – Zur Baugeschichte von Burg Forchtenstein. In: *Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag*. Hrsg. Wolfgang GÜRTLER, Gerhard J. WINKLER, Eisenstadt, 2001, (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 101), 167–180.
- HORN 1989 HORN Ildikó: Esterházy Pál Itinerarium in Germaniam. 1653. *Sic Itur ad Astra* (1989), 2–3. sz., 21–48.
- HORN 1990 HORN Ildikó: Rákóczi László pályája (1633–1664). *Hadtörténelmi Közlemények* 103 (1990), 61–91.
- HORN 1998 HORN Ildikó: Ismeretlen temetési rendtartások a 16–17. századból. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 102 (1998), 760–772.
- HORN 2002 HORN Ildikó: *Báthory András*. Post scriptum – Életrajzi monográfiák 3. Új Mandátum Könyvkiadó. Bp., 2002.
- Idővel paloták* 2005 *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. ETÉNYI Nóra – HORN Ildikó. Bp., 2005.
- ILLIK 2010 ILLIK Péter: *Török dúlás a Dunántúlon: török kártételek a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken a 17. század első felében*. Bp., WZ-Könyvek, 2010.
- IPOLYI 1887 IPOLYI Arnold: *Bedegi Nyáry Krisztina 1604–1641*. Bp., 1887.
- IVÁNYI 1942–1945 IVÁNYI Béla: Gróf Batthyány Ádám, a levéltárrendező. *Levéltári Közlemények*, 20–23 (1942–1945), 293–299, ill. 307–309.
- IVÁNYI 2005 IVÁNYI Béla: A körmendi levéltár XVI–XVII. századi missilis levelei (1526–1700). In: *A körmendi levéltár missilis levelei (2. rész 1526–1700)*. A kézirat anyagát rend., szerk. VIZI László, Körmend, 2005 (Körmendi Füzetek, 6) 2005, 5–18.
- IVÁNYI–FAZEKAS–KOLTAI 2008 IVÁNYI Béla – FAZEKAS István – KOLTAI András: *Pázmány Péter és a Batthyányak*. Bp., 2008.
- JAKAB 2012 JAKAB Réka: Az Esterházy család cseszneki uradalma. A birtokok megszerzése és örökítése (1636–1747). In: *Az Esterházy család cseszneki ága (Források és tanulmányok az Esterházy család cseszneki ágának történetéhez I.)* Szerk. MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka. Veszprém, 2012, 59–70.
- J. ÚJVÁRY 2005 J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: „Az két tar között” (A XVII. század története). [Kézirat]
- J. ÚJVÁRY 2006 J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: „De valamíg ez világ fennáll, mindennek szép koronája fennáll” A vezekényi csata és Esterházy László halála. *Hadtörténelmi Közlemények* 119 (2006), 4. sz., 943–972.
- J. ÚJVÁRY 2008 J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: „Csak az nevét viseljük az békességnek...” Oszmán hódoltatás és hódító levelek a Duántúlon a XVII. században. In: *Mindennapi élet a török árnyékában. Kora újkori társadalom- és életmódtörténet*. Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Piliscsaba, 2008. (Khronosz 1.), 15–34.
- J. ÚJVÁRY 2009a J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: Esterházy László temetési költsége. In: *„Fényes palotákban, ékes kőfalokban”*. Tanulmányok az Esterházy családról. Szerk. MACZÁK Ibolya. Szigetmonostor, 2009 (Források Tükrében), 9–23.
- J. ÚJVÁRY–ZIMÁNYI 2009 J. ÚJVÁRY Zsuzsanna – ZIMÁNYI Vera: Az alispánságtól a birodalmi hercegségig, a nemes kúriától az ország legnagyobb birtokkomplexumáig. Az Esterházy család társadalmi és anyagi felemelkedése. In: *Péztörténet-gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára*. Szerk. BESSENYEI József – DRASKÓCZY István. Bp., 2009. 182–200.

- J. ÚJVÁRY 2011 J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: „Vígán voltunk...” Batthyány Ádám értelmezésében. In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, Kőszeghy Péter LX. születésnapjára*. rec.iti., Budapest, 2011, 280–283.
- J. ÚJVÁRY 2013 J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: Batthyány Ádám, a vitéz katona. In: *Batthyány I. Ádám és köre*. Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Piliscsaba, PPKE BTK, 2013, 115–154.
- JENEI 1963 JENEI Ferenc: Pázmány Miklós veszprémi főkapitány. In: *Veszprémi Múzeumok Közleményei* (1963), 1. sz., 161–170.
- KÁDÁR 2011a KÁDÁR Zsófia Klára: *A katolikus reform szolgálatában: Dobronoki György SJ. A soproni jezsuita kollégium megalapítása (1636–1640)*. Szakdolgozat. (ELTE BTK) Bp., 2011.
- KÁDÁR 2011b KÁDÁR Zsófia: Hogyan dolgozott egy 17. századi jezsuita történetíró? Dobronoki György Leveleskönyve és a soproni historia domus (1636–1639). In: *Mű & Szerző. Fiatal kutatók konferenciája. Tanulmánykötet*. Szerk. BARTÓK Zsófia Ágnes et al. Bp., 2011. (Arianna Könyvek 4.), 137–150.
- KÁDÁR 2011c KÁDÁR Zsófia: A soproni jezsuita kollégium kezdetei (1636–1640): Dobronoki György SJ superiorása (1. rész). *Soproni Szemle* 65 (2011), 381–402.
- KÁDÁR 2012 KÁDÁR Zsófia: A soproni jezsuita kollégium kezdetei (1636–1640): Dobronoki György SJ superiorása (2. rész). *Soproni Szemle* 66 (2012), 1. sz., 54–70.
- KÁDÁR 2013a KÁDÁR Zsófia: A pozsonyi jezsuita kollégium Mária-társulatának könyvkiadása és könyvterjesztése, *Egyháztörténeti Szemle* 14 (2013), 1. sz., 5–45.
- KÁDÁR 2013b KÁDÁR Zsófia: Két ismeretlen társulati kisnyomtatvány a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltárából. Pótlás az *RMNy*-hez. *Magyar Könyvszemle* 129 (2013), 372–380. (Megjelenés alatt)
- KÁRMÁN 2007 KÁRMÁN Gábor: Rákóczi Zsigmond két esküvője. In: *Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára*. Szerk. ERDÉLYI Gabriella és TUSOR Péter, Bp. MTA TTI, 2007 (CD-ROM) 291–311.
- KÁRMÁN 2011 KÁRMÁN Gábor: *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*. Bp., 2011.
- Katalog (Rudomino) 2007*
Bücher aus der Sammlung der Fürsten Esterházy in Moskauer Bibliotheken. Katalog. Rudomino, Moskau 2007.
- KATONA 1972 KATONA Imre: Pápa város 1660. évi összeírása. In: *A Veszprém megyei múzeumok közleményei* 11. (1972) 341–356.
- KAZY 1741 KAZY Ferenc: *Historia regni Hungariae...* Tomus II. *Ab anno seculi decimi septimi trigesimo septimo, ab annum ejusdem seculi sexagesimum tertium*. Tyrnaviae, 1741.
- KEIL-BUDISCHOWSKY 1993 KEIL-BUDISCHOWSKY, Verena: Zur Baugeschichte der Burg Forchtenstein. In: *Bollwerk Forchtenstein* 1993, 106–113.
- Kék vér, fekete tinta*
Kék vér, fekete tinta: arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700. Nemzetközi vándorkiállítás Zagreb, Bratislava, Martin, Budapest, Burg Forchtenstein, 2005 ősz–2007 ősz. Szerk., bev. MONOK István. Bp., 2005.
- KELENIK 1997 KELENIK József: Királyi vár hódolt városban. Egerszeg mindennapjai Kerpachich István megbízott kapitány leveleinek tükrében (1647–1657) In: *Zalaegerszeg évszázadai. Várostörténeti tanulmányok*. Szerk. KAPILLER Imre, Zalaegerszeg, 1997, 147–198.
- KENYERES 2008 KENYERES István: *Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. Bp., 2008. (Habsburg történeti monográfiák 2.)

- KIETAIBL 1997 KIETAIBL, Hans: Die Heerführer aus der altungarischen Geschichte an der Fassade des Schlosses Esterházy in Eisenstadt. *Burgenländische Heimatblätter* 59 (1997), 2. sz., 85–96.
- KIRÁLY 2001a KIRÁLY Péter: Wolfgang Ebner levelei Batthyány Ádámnak (1643–1650). *Magyar Zene* 39 (2001), 1. sz., 85–99.
- KIRÁLY 2001b KIRÁLY Péter: Wolfgang Ebner és Wendelin Hueber levele Esterházy Lászlónak. Adalékok az Esterházy-zenetörténet egy kevésbé ismert időszakához. *Magyar Zene* 39 (2001), 4. sz., 375–381.
- KIRÁLY 2004 KIRÁLY Péter: Udvari trombitások a 16–17. századi Magyarországon. *Magyar Zene* 42 (2004), 2. sz., 121–148.
- KIRÁLY 2005 KIRÁLY Péter: A magyarországi főnemesség 17. századi zeneélete. Vázlatos áttekintés néhány főúri család forrásai alapján. In: *Idővel paloták 2005*, 433–467.
- KASSICS 1840 Kisfaludi KASSICS Ignác: *Érdem koszorúk vagy Értekezés a felséges austriai császári és királyi uralkodó házat illető jeles rendekről*. Bécs, 1840.
- KINCSES 1997 KINCSES Katalin Mária: Batthyány Ferencné Lobkowitz Poppel Éva özvegyi évei. In: *Nők a magyar történelemben*. Összeáll. R. VÁRKONYI Ágnes. Bp., Zrínyi, 1997, 64–84.
- KISS 1908 KISS István: *A pápai plébánia története*. Veszprém, 1908 (Reprint 1996).
- KISSNÉ BOGNÁR 2004 KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 13.) Bp. 2004.
- KITONIC 2004 KITONIC, Ivan Kostajnički: *Directio methodica processus iudicarij iuris consuetudinarij incljti regni Hungariae / Metodična uputa u sudbeni postupak po običajnom pravu slavnog Ugarskog Kraljevstva*. Prijevod: Neven Jovanović. Ured.: Davor Krapac. Zagreb 2004.
- KLANICZAY 1964 KLANICZAY Tibor: Zrínyi Miklós. MTA ITI, Bp., 1964 (2. kiad.)
- KLINGENSTEIN 1979 *Biographie und Geschichtswissenschaft: Aufsätze zur Theorie und Praxis biographischer Arbeit*. Hrsg. v. Grete KLINGENSTEIN. Wien: Verl. für Geschichte und Politik, 1979 (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit 6.)
- KNAPP 2001 KNAPP Éva: *Pietás és irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban*. Bp., 2001 (Historia litteraria)
- KOLTAI 1996 KOLTAI András: Lobkowitz Poppel Éva végrendelete 1640-ből. *Irodalomismeret* 7 (1996), 1–2. sz., 56–64.
- KOLTAI 1997 KOLTAI András: Batthyány Ádám imádságoskönyve. *Magyar Könyvszemle* 113 (1997), 187–200.
- KOLTAI 2000 KOLTAI András: A Batthyány család körmendi központi levéltárának kutatástörténete. *Levéltári Közlemények* 71 (2000), 1–2. sz., 207–231.
- KOLTAI 2001a KOLTAI András: Komédia és diskurzus: Batthyány Ádám följegyzései a császári udvarról (1635–1641). *Levéltári Közlemények* 72 (2001), 1–2. sz., 77–94.
- KOLTAI 2001b *Magyar udvari rendtartás: Utasítások és rendeletek 1617-1708*. Szerk. KOLTAI András. Osiris, Budapest, 2001.
- KOLTAI 2002a KOLTAI András: *Batthyány Ádám és könyvtára*. Bp.–Szeged, 2002. (A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai 4.)
- KOLTAI 2002b KOLTAI András: *Adam Batthyány und seine Bibliothek*. Eisenstadt, 2002 (Burgenländische Forschungen Sonderband XXIV. Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert, Band 1.)
- KOLTAI 2002c KOLTAI András: Egy magyar főrend pályafutása a császári udvarban: Batthyány Ádám (Bécs 1630–1659). *Korall* (2002), 9. sz., 55–78.
- KOLTAI 2003a KOLTAI András: Egy főúri lakodalom előkészületei (Esterházy László és Batthyány Eleonóra menyegzője Rohoncon 1650-ben). *Lymbus* 2003. 117–135.
- KOLTAI 2003b KOLTAI András: Széchényi VI. György. In: *BEKE* 2003, 310–318.

- KOLTAI 2005a KOLTAI András: *Batthyány I. Ádám (1610–1659)*. Kőrmend, 2005. (Testis temporis / Az idő tanúja 9.)
- KOLTAI 2005b KOLTAI András: Egy nagyszony özvegyen: Batthyányné Lobkovicz Poppel Éva és udvara. In: *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Szerk. GYÁNI GÁBOR – SÉLLEI NÓRA. Bp., 2005. (Artemisz Könyvek), 57–84.
- KOLTAI 2008 KOLTAI András: Portré végvidékkel. Batthyány Ádám és a képzőművészet (1636–1659). In: *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Szerk. G. ETÉNYI NÓRA – HORN Ildikó. L'Harmattan. Bp., 2008, 401–435.
- KOLTAI 2012 KOLTAI András: *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*. Győr, 2012.
- Magyar arisztokrácia* 2006–2008 KOLTAI András – BENDA Borbála – PÉTER Katalin et al.: *A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16-17. században (2006-2008)* – <http://archivum.piar.hu/arisztokrata>
- KOPPÁNY 1984 KOPPÁNY Tibor: Batthyány I. Ádám építkezései 1629–1659. *Történelmi Szemle* 27 (1984), 539–555.
- KÖRNER 2005 KÖRNER, Stefan: A Biblioteca Esterhazyana. In: *Kék vér, fekete tinta: Arisztokrata könyvgyűjtemények, 1500–1700*. Szerk. MONOK István. Bp., OSzK, 2005, 105–127.
- KÖRNER 2006 KÖRNER, Stefan: *Neuerster Führer durch die Esterházy-Ahnengalerie*. Hrsg. Esterházy Privatstiftung, 2006¹.
- KOVACHICH 1791 KOVACHICH Márton György: *Solennia inauguralia principum qui ex stirpe Habsburgo-Austriaca Sacra Corona apostolica in Reges Hungarorum ... redimiti sunt*. Pestini, typis Matthiae Trattner, 1790.
- KOVÁCS 2007 KOVÁCS Eszter: Pázmány Miklós és Olomouc. *Magyar Sion*, 2007/2, 228–240.
- KOVÁCS J. L. 1987 KOVÁCS József László: Esterházy Miklós udvara és a nyugat-magyarországi reneszánsz. In: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes – SZÉKELY Júnia. Bp., 1987, 176–189.
- KOVÁCS S. I. 1983 KOVÁCS Sándor Iván: „Esterházy László véletlen haláláról írt Zrínyi uram versei”. *Somogy* 11 (1983), 75–86.
- KOVÁCS S. I. 2004 KOVÁCS Sándor Iván: „Dunán-inneni” íróarcok VIII.: Batthyány Ádám, a mecénás és „irodalmi ember” (1610–1659). *Vasi Szemle* 58 (2004), 4. sz., 475–488.
- KROYER 1954 KROYER, Rudolf: *Geschichte der Herrschaft Eisenstadt bis zum Jahre 1647*. Wien, 1954 (Doktori disszertáció).
- LAUTER 1993 S. LAUTER Éva: A Palatinus Regni Hungariae a 17. században. In: *Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára*. Szerk. HORN Ildikó. Bp., 1993, 215–239.
- LAUTER 2008 LAUTER Éva: „Modus observandus...” A 17. századi magyar nádorválasztások rendje. In: *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Szerk. G. ETÉNYI NÓRA és HORN Ildikó. Bp., 2008, 187–206.
- LIPSKY 1808 LIPSKY, Joannes: *Repertorium locorum ... Hungariae ... et Transylvaniae*. Budaë, 1808.
- LUKÁCS: *Catalogi* *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. I. (1551–1600)*. Coll. et ed. Ladislaus LUKÁCS. Róma, 1978, (Monumenta Historica Societatis Iesu 117.).
- MAGYAR 1970 MAGYAR Arnold: Schicksal eines Klosters. *Burgenländische Forschungen*. Heft 60, Eisenstadt, 1970.
- Bars vármegye* 1903 *Magyarország vármegyéi és városai. Bars vármegye*. Szerk. BOROVSZKY Samu. Bp., 1903.
- MAILÁTH 1896 MAILÁTH Béla: *A történelmi kiállítás kalauza*. Bp., 1896.

- MAKSAY 1990 MAKSAY Ferenc: *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. 1–2.* Bp., 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II.: Forráskiadványok 16.)
- MARTÍ 2009a MARTÍ Tibor: Élet a kismartoni várban a XVII. század közepén egy 1653. évi inventárium alapján. In: „*Fényes palotákban, ékes kőfalokban*”: *Tanulmányok az Esterházy családról.* Szerk. MACZÁK Ibolya. Szigetmonostor, 2009, (Források Tükrében), 24–41.
- MARTÍ 2009b MARTÍ Tibor: Datos sobre las relaciones entre la nobleza hispana y los estados húngaros en la época de la Guerra de los Treinta Años. In: „*Nobleza hispana, nobleza cristiana: la Orden de San Juan*”. *Actas del congreso internacional Alcázar de San Juan, 1–4 de octubre de 2008.* Coord. por Manuel RIVERO RODRÍGUEZ. Editorial Polifemo, Madrid, 2009, 473–526.
- MARTÍ 2011 MARTÍ Tibor: Két magyar főúr, Esterházy László és Batthyány I. Ádám levelezése (1645–1652). In: *Összekötnék az évezredek.* Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Bp.–Piliscsaba, 2011 (Pázmány Történelmi Műhely – Történelmi Tanulmányok 3.), 162–180.
- MARTÍ 2012 Martí Tibor: Az Esterházyak vitézi ethosza a 17. században. In: *Identitás és kultúra a török hódoltság korában.* Szerk. ÁCS Pál, SZÉKELY Júlia. Bp., 2012, 398–409.
- MAYER 1900 MAYER, Anton: Die Karmeliter-Eremie St. Anna in der Wüste, *Blätter für niederösterreichische Landeskunde* 34 (1900) 120–137.
- MÉHES 2011 MÉHES Péter: Kerpachich István dunántúli kapitány hírszerző emberei: Marton Balázs és társai. In: *Összekötnék az évezredek.* Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Bp.–Piliscsaba, 2011 (Pázmány Történelmi Műhely – Történelmi Tanulmányok 3.), 147–161.
- MELEGH 2003 MELEGH Szabolcs: A regéci vár birtoklástörténete. In: *A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara tudományos diákköri közleményei.* I. 1999–2000. évi dolgozatok. Miskolc, 2003, 129–144.
- MERÉNYI 1911 MERÉNYI Lajos: Gr. Esterházy Pál 1664. évi végrendelete. *Történelmi Tár* 34 (1911), 598–619.
- MIKÓ-PÁLFFY 2002 MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század), *Művészettörténeti Értesítő* 51 (2002), 1–2. sz., 107–172.
- MIKÓ-PÁLFFY 2005 MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei. *Művészettörténeti Értesítő* 54 (2005), 3–4. sz., 319–348.
- Mindennapi élet* 2008 *Mindennapi élet a török árnyékában. Kora újkori társadalom- és életmódtörténet.* Szerk. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna. Piliscsaba, (Khronosz 1.), 2008.
- MITHAY 1982 MITHAY Sándor: Adatok a pápai vár épületegyüttesének rekonstrukciójához. In: *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 16., 1983, 203–222.
- MOHL 1894 MOHL Adolf: *Der Gnadenort in Ungarn.* Eisenstadt, 1894.
- MOHL 1898 MOHL Antal: *A Mária-Kongregációk története.* Győr, 1898.
- MOHL 1900 MOHL Adolf: Adatok Nádasdy Ferenc országbíró életéhez. *Századok* 34 (1900), 616–627.
- MOHL 1924 MOHL Adolf: *Herceg Esterházy Pál nádorispán.* Sopron, 1924.
- MOHL 1935 MOHL, Adolf: Die Seelsorger von Eisenstadt. In: *Mitteilungen des burgenl. Heimat- und Naturschutz-Vereins* 4 (1935), 6.
- MOLAS RIBALTA 2006 MOLAS RIBALTA, Pere: Austria en la orden del Toisón de Oro, siglos XVI-XVII. *Pedralbes* 26 (2006), 123–151.
- MOLNÁR 2009 MOLNÁR Antal: *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században.* Bp., 2009 (TDI Könyvek 8.)
- MONOK 2007 MONOK István: Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai. In: *Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra. Az Esterházy család. A 2004. április 22–23-án*

- megtartott konferencia előadásai.* Szerk. CZOMA László. Helikon Kastélymúzeum, Keszthely, 2005 [2007!], (Kastélykonferenciák 3.), 91–101.
- MONOK 2012 MONOK István: *A művelt arisztokrata: a magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században.* Bp.–Eger, 2012.
- MONOSTORI 2008 MONOSTORI Tibor: Adatok a spanyol–magyar kapcsolatok történetéhez. A spanyol király és a német-római császár közötti szövetség terve, 1624–1637. *Kút* 7 (2008), 1. sz., 44–62.
- NAGY 1892 NAGY Imre: A dunántúli történetkedvelők. In: *Emlékkönyv a M. Tört. Társulat negyedszázados fennállásának évforduló napján, 1892. május 15-ikén tartott ünnepélyes közgyűlése alkalmára.* Bp., 1892.
- NAGY 1987 NAGY Erzsébet: Magyarázatok a „Legnagyobb földbirtokosok a Habsburg-királyi Magyarországon az 1630–1640-es években” c. térképhez. *Agrártörténeti Szemle* 29 (1987), 1–2. sz., 190–213.
- NAGY 1857–1868 NAGY Iván: *Magyarország családi címerekkkel és nemzékrendi táblákkal.* I–XII. Pest, 1857–1868.
- ŐRY 2006 ŐRY Miklós: *Pázmány Péter tanulmányi évei.* Szerk. BERZSÉNYI Gergely. PPKE BTK, Piliscsaba, 2006 (2. jav. kiadás), (Pázmány irodalmi műhely: Tanulmányok 5.)
- PÁLFFY 1995a PÁLFFY Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században.* Győr, 1995 (Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 212.)
- PÁLFFY 1995b PÁLFFY Géza: A magyarországi és délvidéki végvárrendszer 1576. és 1582. évi jegyzékei. *Hadtörténelmi Közlemények* 108 (1995), 114–185.
- PÁLFFY 1996 PÁLFFY Géza: Pápa szerepe a XVI. századi végvárrendszerben. In: *Tanulmányok Pápa város történetéből 2.* Szerk. HERMANN István. Pápa, 1996, 81–98.
- PÁLFFY 1997a PÁLFFY Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”). *Történelmi Szemle* 39 (1997), 257–288.
- PÁLFFY 1997b PÁLFFY Géza (bev., összeáll.): *A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997.* Szerk. HERMANN István. Pápa, 1997.
- PÁLFFY 1997c PÁLFFY Géza: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén. (Az oszmán–magyar végvári szokásjog történetéhez.) *Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)*, 4 (1997), 1. sz., 5–78.
- PÁLFFY 1998 PÁLFFY Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század). In: *Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről.* Szerk. TÓTH G. Péter. Veszprém, 1998, (Veszprémi Múzeumi Konferenciák, 9.), 91–188.
- PÁLFFY 1999a PÁLFFY Géza: *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598.* Győr, 1999. (A győri főkapitányság története a 16–17. században, 1.)
- PÁLFFY 1999b PÁLFFY Géza: Hírszerzés és hírközlés a török kori Magyarországon. In: *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben.* Szerk. PETERCSÁK Tivadar – BEREZCZ Mátyás. Eger, 1999, (Studia Agriensia, 20.), 33–63.
- PÁLFFY 1999c PÁLFFY Géza: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. *Történelmi Szemle* 41 (1999), 3–4. sz., 331–367.
- PÁLFFY 2002 PÁLFFY Géza: A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16–17. században. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére.* Szerk. FODOR Pál – PÁLFFY Géza – TÓTH István György. Bp., 2002, 307–331.
- PÁLFFY 2003 PÁLFFY Géza: A Pálffy család felemelkedése a 16. században. In: *Pálfiocvi v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z*

- vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003*. Ed. Anna FUNDÁRKOVÁ – Géza PÁLFFY. Bratislava–Bp., 2003, 17–36.
- PÁLFFY 2004 PÁLFFY Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. *Századok* 138 (2004), 1005–1101.
- PÁLFFY 2005a PÁLFFY Géza: Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században. *Történelmi Szemle*, 47 (2005), 241–275.
- PÁLFFY 2005b PÁLFFY Géza: *Egy különleges nemesi karrier a 16–17. században. Hatos Bálint pápai vicekapitány és családja története*. Pápa, 2005. (Jókai Könyvek 3.)
- PÁLFFY 2006 PÁLFFY Géza: Die Gesellschaft der ungarischen Länder 1526–1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts. In: *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*. Ed. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL. České Budějovice, 2006, (Opera Historica 11.), 67–76.
- PÁLFFY 2007 PÁLFFY Géza: Egy horvát-magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határokon átfelölő kapcsolatai. In: *A Zrínyiek a magyar és a horvát históriában*. Szerk. BENE Sándor – HAUSNER Gábor. Bp., 2007, 39–66.
- PÁLFFY 2009a PÁLFFY Géza: A Batthyány család a töökellenes határvédelemben a XVI–XVII. században. *Hadttörténelmi Közlemények* 122 (2009), 2. sz., 321–356.
- PÁLFFY 2009b PÁLFFY Géza: Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába: a Révay család a 16. században. *Történelmi Szemle* 51 (2009), 1. sz., 1–20.
- PÁLFFY 2009c PÁLFFY Géza: Der Aufstieg der Familie Esterházy in die ungarische Aristokratie. In: *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert*. Hrsg. Wolfgang GÜRTLER – Rudolf KROPF, (Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche, 29. September – 2. Oktober 2008). Eisenstadt, 2009, 13–46.
- PÁLFFY 2009d PÁLFFY Géza: Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján: Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése. *Századok* 143 (2009), 853–882.
- PÁLFFY 2010a PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Bp., MTA Történettudományi Intézet, História, 2010. (História könyvtár: Monográfiák, 27.)
- PÁLFFY 2010b PÁLFFY Géza: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói a 16–17. században. In: *„Ez világ, mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Szerk. BUBRYÁK Orsolya. Bp., 2010. 17–52.
- PÁLFFY 2011 PÁLFFY Géza: A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata família Magyarországon. *Történelmi Szemle* 53. (2011), 1. sz., 63–84.
- PÁLFFY 2012 PÁLFFY Géza: A grófi cím a 16–17. századi Magyarországon és Erdélyben. In: *„... éltünk mi sokáig 'két hazában'...” Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*. Szerk. DÁNÉ Veronka–OBORNI Teréz–SIPOS Gábor. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012 (Speculum historiae Debreceniense, 9.), 177–191.
- PÁLFFY 2013 PÁLFFY Géza: Rendkívüli források a horvát nemzeti szimbólumok történetéhez: Horvátország zászlajának legkorábbi ábrázolásai a 16–17. századból. In: *Ünnepi tanulmányok Bak Borbála 70. születésnapjára*. Szerk. KÁDÁR Zsófia–LAKATOS Bálint–ZARNÓCZKI Áron. Bp., 2013, s. a.
- Pálfióvci* 2003 *Pálfióvci v novoveku. Vzostup vyznamného uhorského šľachtického rodu*. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003. Ed. Anna FUNDÁRKOVÁ–Géza PÁLFFY. Bratislava–Budapest, Spoločnosť Pro História–Academic Electronic Press, 2003.

- PANDULA 1992-1993 PANDULA Attila: A Habsburgok házi ordója: az Aranygyapjas Rend. *Baranya. Történelmi Közlemények* 5-6 (1992-1993)/1-2, 35-48.
- PANDULA 2003 PANDULA Attila: „aransarkantyús vitéz” In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. I. kötet. Bp., Balassi, 2003, 133.
- PAPP 2011 PAPP Klára: *Az erdélyi Csákyak*. Kolozsvár, 2011.
- PAUL 1965 PAUL, Hans: *Geschichte der Herrschaft Eisenstadt unter den Esterházy (1648-1848)*. Wien, 1965.
- PAYR 1910 PAYR Sándor: Nádasdy Ferenc levelei az áttérése előtt és után való időkből (1636-1668). In: *Egyháztörténeti Emlékek. Forrásgyűjtemény a dunántúli ág. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez I.* Sopron, 1910, 211-223.
- PERES 2009 PERES Zsuzsanna: *A magyar „hitbizományi” jog kezdetei*. Pécs, 2009 (PhD-értekezés)
- PERSCHY 1995 PERSCHY, Jakob Michael: Die Fürsten Esterházy – Zwölf kurzgefasste Lebensbilder. In: *Die Fürsten Esterházy* 1995, 47-59.
- PÉTER 1973 PÉTER Katalin: *A magyar főúri politika fordulata a XVII. század derekán (Rákóczi Zsigmond és Pálffy Pál)*. Kandidátusi disszertáció, MTA Kézirattár, 1973.
- PÉTER 1975 PÉTER Katalin: *A magyar romlásnak századában*. Bp., Gondolat, 1975.
- PÉTER 1985 PÉTER Katalin: *Esterházy Miklós*. Bp., 1985 (Magyar História)
- PÉTER 1993 PÉTER Katalin: Miklós (Nikolaus) Esterházy. In: *Bollwerk Forchtenstein* 1993, 36-41.
- PÉTER 2005 PÉTER Katalin: Az Esterházy-család felemelkedése. In: *Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra. Az Esterházy család*. Szerk. CZOMA László. Keszthely, Helikon Kastélymúzeum, 2005, (Kastélykonferenciák 3.), 7-37.
- PÉTER 2008 PÉTER Katalin: *Házasság a régi Magyarországon. 16-17. század*. Bp., 2008.
- PIQUER 1998 PIQUER, Henri: Francesco Antonio del Carretto, Marquis de Grana. Ambassadeur impérial en Espagne et Conseiller de Philippe IV, PhD-disszertáció. Université de Paris X, 1998.
- PÖSCHL 1963 PÖSCHL, J.: *Die Herrschaften Forchtenstein und Eisenstadt unter den Esterházy*. (Dissertation) Wien, 1963.
- PRICKLER-TOBLER 1993 PRICKLER, Harald – TOBLER, Felix: Burg und Grafschaft Forchtenstein. Historischer Überblick. In: *Forchtenstein* 1993, 12-31.
- PRICKLER 1995 PRICKLER, Harald: Die Grundherrschaft als wirtschaftliche Basis des Fürstenhauses Esterházy. In: *Die Fürsten Esterházy* 1995, 60-83.
- PRICKLER, H. 1998 PRICKLER, Harald: Eisenstadt im Überblick – Ein historisches Mosaik. In: *Eisenstadt. Bausteine zur Geschichte. Anlässlich der 350-Jahrfeier der Freistadterhebung*. Hrsg. Harald PRICKLER – Johann SEEDOCH. Eisenstadt, 1998, 3-77.
- PRICKLER, L. 1998 PRICKLER, Leonhard: Historisches über den Bezirk. In: *Der Bezirk Eisenstadt – Umgebung im Wandel der Zeit*. Eisenstadt, 1998, 40-51.
- RADOS 2003 RADOS Jenő: *Magyar kastélyok*. Előszó GEREVICH Tibor. Utánnny. [Tyukod] 2003.
- RADVÁNSZKY, I-III. RADVÁNSZKY Béla: *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. I-III. kötet. Bp., 1879-1896.
- Regesztagyűjtemény* 2001 *A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének Levéltári Regesztagyűjteménye: Repertórium*. Összeáll. BIBÓ István, KERNY Terézia, SERFŐZŐ Szabolcs. MTA Művészettörténeti Kut. Int., Bp., 2001.
- RMNy III. *Régi magyar nyomtatványok. III. köt. 1636-1655*. Szerk. HELTAI János. Bp., Akadémiai, 2000.
- RESS 1994 RESS Imre: Die Archivpflege bei den Fürsten Esterházy im 18. Jahrhundert. In: *Burgenländische Forschungen. Sonderband XIII. Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. (Festschrift für Harald Prickler zum 60. Geburtstag)*. Eisenstadt, 1994, 319-328.

- RESS 1999 RESS Imre: Das Esterházyische Hauptarchiv in Eisenstadt zwischen Verwaltung und historischer Forschung (1790–1918). In: *Burgenländische Forschungen. Sonderband XXII. Archivar und Bibliothekar. Bausteine zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. (Festschrift für Johann Seedorf zum 60. Geburtstag)*. Eisenstadt, 1999, 407–419.
- RESS 2004 RESS Imre: Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros. *Korall* 2004, 284–298.
- RITTSTEUER 1996 RITTSTEUER, Josef: „Wie ein Fisch im Trockenen“. Zisterzienserseelsorger auf dem Gebiet des heutigen Burgenlandes. In: *800 Jahre Zisterzienser im pannonischen Raum*, 1996 – Klostermarienberg, 109–118.
- RITTSTEUER 2001 RITTSTEUER, Joseph: Palatin Nikolaus Esterházy und die Jesuiten. In: *Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag*. Red. Wolfgang GÜRTLER – Gerhard J. WINKLER. Eisenstadt, Burgenländische Landesmuseum, 2001, (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 101), 363–368.
- RÓZSA 1973 RÓZSA György: *Magyar történetábrázolás a 17. században*. Bp., Corvina, 1973.
- SCHIMKA 1967 SCHIMKA, Elisabeth Gisela: *Die Zusammensetzung des niederösterreichischen Herrenstandes von 1520–1620*. Phil. Diss., Wien, 1967.
- SCHLAG 1982 SCHLAG, Gerald: Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert. In: *Joseph Haydn in seiner Zeit. Ausstellungskatalog*. Eisenstadt, 1982.
- SCHLAG 1993 SCHLAG, Gerald: „Rüstung des Grafen Ladislaus Esterházy aus der Schlacht bei Vezekény 1652“, a) „Husarenharnisch“. In: *Bollwerk Forchtenstein* 1993, 208.
- SCHMELLER-KITT 1964 SCHMELLER-KITT, Adelheid: *Historisches Material zur Geschichte der Burg Forchtenstein 1212–1696*. Wien, 1964.
- SCHMELLER-KITT 1967 SCHMELLER-KITT, Adelheid: Schloß Forchtenstein – Baugeschichte und Waffensammlung. *Alte und moderne Kunst*. Heft 91. Wien, 1967, 1–20.
- SCHMELLER-KITT 1978 SCHMELLER-KITT, Adelheid: *Burgenland, Dehio-Handbuch*. Verlag Anton Schroll. Wien, 1978.
- SCHÖNVITZKY 1896 SCHÖNVITZKY Bertalan: *A pozsonyi kir. kath. főgymnasium története*. Pozsony, Eder István, 1896.
- SCHOPF 1966 SCHOPF, Dagmar: *Die im Zeitraum von 1620–1740 erfolgten Neuaufnahmen in den NÖ. Herrenstand*. Wien, 1966. (Phil. Diss.)
- SEIBRICH 1989 SEIBRICH, Wolfgang: Eußerthal von 1620–1650. Ein Beitrag zur frühen restaurativen Gegenreformation in der Pfalz, zugleich zur Politik Philipp Christophs von Sötern. *Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte* 41, 1989, 107–133.
- Společnost 2006 Václav BŮŽEK – Katrin KELLER – Eva KOWALSKÁ – Géza PÁLFFY: Společnost v zemí habsburské monarchie 1526–1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí. *Český časopis historický*, 104. (2006) č. 3., 485–526.
- SÜMEGI 2009 SÜMEGI György: Az Esterházy-kincsek és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága, 1949, *Betekintő*, 2009, 3. sz., interneten: http://epa.oszk.hu/01200/01268/00011/sumegi_gyorgy.htm
- SZABADY 1936 SZABADY Béla: Draskovich György győri püspök élete és kora (1599–1650). *A 300 éves soproni szentbenedekrendi Sz. Asztrik Kat. gimnázium jubileumi értesítője az 1935/36. isk. évről*. Sopron, 1936.
- SZABÓ A. P. 2012 SZABÓ András Péter: „De profundis”: Nemzeteszmék az 1657 utáni évek erdélyi válságában. *Századok* 146 (2012), 1085–1160.

- SZABÓ 1989 SZABÓ Péter: *A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány.* Bp., (Mikrotörténelem), 1989.
- SZABÓ 1998 SZABÓ Péter: Temetkezési kultúránk újabban felfedezett forrásai elé. *ItK* 102 (1998), 744–760.
- SZABÓ 2008 SZABÓ Péter: *Jelkép, rítus, udvari kultúra. Reprezentáció és politikai tekintély a kora újkori Magyarországon.* Bp., 2008.
- SZAKÁLY 1994 SZAKÁLY Ferenc: Pápa a török korban. In: *Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig.* Főszerk. KUBINYI András. Pápa, 1994, 125–200.
- SZALAY–BARÓTI SZALAY József–BARÓTI Lajos: *A magyar nemzet története. Magyarország a Habsburg-Házból való választott királyok korában. III. Ferdinánd (1637–1657).* Arcanum DVD Könyvtár 3.
- SZALAY–SALAMON I-III. SZALAY László–SALAMON Ferenc: *Galantai gróf Eszterházy Miklós, Magyarország nádora I–III.* Pest, 1863–1870.
- SZÉCHY 1869 SZÉCHY Károly: *Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664.* I. Bp., 1869.
- SZEGŐ 1911 SZEGŐ Pál: *Végyáraink szervezete a török betelepedésétől a tizenöt éves háború kezdetéig, (1541–1593).* Budapest: Rothberger és Weisz Nyomda, 1911.
- SZÉKELY 1997 SZÉKELY Zoltán: *A Cziráky-ösgaléria.* Győr, Xántus Múzeum, 1997 (Artificium et historia)
- SZÉKELY 2005 SZÉKELY Zoltán: Benyovszky Mihály tézislapja, ismeretlen rajzoló után metszette Melchior Küssel: A vezekényi csata és az Esterházy család tagjai, 1654. In: *A Batthyányak évszázadai. 2005. augusztus 19. – november 30. Katalógus.* Szombathely–Körmend, 2005, 58–59.
- SZELESTEI N. 1988 *Batthyány Kristóf európai utazása, 1657–1658.* Közread. SZELESTEI N. László. Szeged, 1988.
- SZILÁGYI 1994 SZILÁGYI András: *Az Esterházy-kincstár.* Bp., 1994.
- SZILÁGYI 1997 SZILÁGYI András: Adalék Nádasdy Ferenc (1623–1671) műkincseinek utóéletéhez. *Ars Decorativa* 16 (1997) 55–74.
- SZILÁGYI 2006–2007 SZILÁGYI András: Thesaurus Domus Esterhazyanae. Fejezetek a gyűjtemény történetéből. In: *Esterházy-kincsek 2006–2007*, 9–47.
SZILÁGYI András: Mítosz, legenda, valóság. Esterházy László (1626–1652) hősi halála és a magyarországi török háborúk. In: *Esterházy-kincsek 2006–2007*, 93–109.
- SZILÁGYI 2007 SZILÁGYI András: Esterházy László emlékezete. Díszlál a vezekényi csata ábrázolásával. *Műértő : művészeti és műkereskedelmi folyóirat*, 10 (2007), 3. sz., 13.
- SZILÁGYI 2011 SZILÁGYI András: Egy rendhagyó sikertörténet a XVII. században – Esterházy Miklós. In: „*És az oszlopok tetején liliumok formáltattak vala*” – *Tanulmányok Bibó István 70. születésnapjára.* Szerk. TÓTH Áron. Bp., CentrArt Egyesület, 2011, 79–88.
- SZILÁGYI S. 1886 SZILÁGYI Sándor: *Felső-vadászi herceg Rákóczi Zsigmond 1622–1652.* Bp., (Magyar Történelmi Életrajzok), 1886.
- SZILÁGYI S. 1891 SZILÁGYI Sándor: *II. Rákóczy György 1621–1660.* Bp., 1891.
- SZILÁGYI S. 1893 SZILÁGYI Sándor: *I. Rákóczi György 1593–1648.* Bp., 1893.
- SZVITEK 2008 SZVITEK Róbert József: *Kiskomárom végvár szerepe a dél-dunántúli védelmi rendszerben.* Bp., 2008. (PhD-disszertáció, kézirat)
- TAKÁCS 2003 TAKÁCS Emma: 'aransarkantyús vitéz' In: *Magyar Katolikus Lexikon.* I. kötet. Bp., 1993, 384.
- TAKÁTS 1900 TAKÁTS Sándor: Török rabok ára 1629-ben. In: *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 7 (1900), 92–93.
- TAKÁTS 1907 TAKÁTS Sándor: Műveltségtörténeti közlemények IV. Magyar rabok, magyar bilincsek. *Századok* 41 (1907), 415–435, 418–540.
- TAKÁTS: *Rajzok I–III.* TAKÁTS Sándor: *Rajzok a török világból.* I–III, Bp., 1915–1917.

- TAKÁTS Sándor: Török-magyar énekesek és muzsikások. In: *Rajzok a török világból*. I. Bp., 1915. 416–438.
- TAKÁTS 1917 TAKÁTS Sándor, *Zrínyi Miklós nevelőanyja*, Franklin, Budapest, 1917.
- TAKÁTS 1929 TAKÁTS Sándor: *Magyar küzdelmek*. Bp., 1929.
- TAKÁTS 2003 TAKÁTS Sándor: *Régi magyar nagyasszonyok*. Vál. és kiad. RÉZ Pál. Bp., 2003².
- TANK 1981 TANK, Ulrich: *Studien zur Esterházyischen Hofmusik von etwa 1620 bis 1790*. Regensburg, 1981. (Kölner Beiträge zur Musikforschung, 101.)
- TARNÓC 1957 TARNÓC Márton: Batthyány Ádám levele Lobkovitz Poppel Évához. *Irodalomtörténeti Közlemények* 71 (1957), 402–403.
- TÍMÁR 1930 TÍMÁR Kálmán: A domonkos-rendi kódexek családfája, *Irodalomtörténeti Közlemények* 40 (1930), 265–276, 397–412.
- TOBLER 2005 TOBLER, Felix: *Die Fürst Esterházyischen Herrschaften des burgenländisch-westungarischen Raumes und ihre Zugehörungen vom 17. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*. (Supplement zu den Burgenländischen Heimatblättern) Eisenstadt, 2005.
- TOBLER 2008 TOBLER, Felix: Die fürstliche Linie der Esterházy als Obergespane und Erbobergespane des Komitates Ödenburg/Sopron. *Soproni Szemle* 62 (2008), 207–210.
- TOLDY 1852 TOLDY Ferenc: *Galántai gróf Esterházy Miklós munkái*. Pest, 1852. (Újabb Nemzeti Könyvtár)
- TOMA 2005a TOMA Katalin: *Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályaképe (1655–1666)*. Doktori disszertáció. ELTE BTK Történeti Doktori Iskola. Bp., 2005.
- TOMA 2005b TOMA Katalin: Nádasdy István európai tanulmányútja (1669–1670). A *Kavaliertour* alkalmazása a magyar főúri nevelési gyakorlatban. In: *Idővel paloták* 2005, 192–214.
- TOMA 2007 TOMA Katalin: Nádasdy III. Ferenc országbírói kinevezése. Adalékok az 1655. évi országgyűlés történetéhez. In: „Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára.” CD-ROM. Szerk. ERDÉLYI Gabriella – TUSOR Péter. Bp., 2007, 111–125.
- TOMPOS 1994 TOMPOS Lilla: Legenda és valóság: Esterházy László „páncélinge”. *Ars Decorativa*, 1994, 7–26.
- TÓTH 2002 TÓTH Hajnalka: Török rabok Batthyány I. Ádám uradalmaiban. *Aetas* 27 (2002), 1. sz., 136–153.
- TRIBER 1994 TRIBER, Ladislaus: Das Testament des Palatins Graf Nikolaus Esterházy. Nachlaß eines frühneuzeitlichen Aufstiegers. *Burgenländische Forschungen* 1994, 433–454.
- TUSOR I–II. 1994 TUSOR Péter: *Egyház és közélet a XVII. századi Magyarországon. Zombori Lippay György levelei királyságbeli főurakhoz*. I–II. Szakdolgozat. ELTE BTK. Bp. 1994.
- TUSOR 1997 TUSOR Péter: A Consilium Hungaricum és az 1647. évi 19. tc. végrehajtása. (A kassai református és katolikus recepta religio történetének kezdetéhez). In: *A Ráday Gyűjtemény évkönyve* 8 (1997), 253–278.
- TUSOR 1998 TUSOR Péter: Nemesi és polgári érdekérvényesítési törekvések a katolikusok és reformátusok kassai recepta religióvá válásában (A Magyar Tanács és a vallásügy 1648-ban). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 10 (1998), 1–2. sz., 5–26.
- TUSOR 2000 TUSOR Péter: Jakusith György egri püspök római követjárása 1644–1645-ben. A magyar rendek kísérlete a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcba, *Hadtörténelmi Közlemények* 113 (2000), 2. sz., 237–268.
- TUSOR 2003 TUSOR Péter: Lippay IV. György. In: *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. BEKE Margit. Bp., SzIT, 2003, 296–303.

- TUSOR 2012 TUSOR Péter: Az 1648. évi nemzeti zsinat. Válság és leszámolás a hierarchia soraiban? Elhangzott: *Egyháztörténeti konferencia*. Pécsi Hittudományi Főiskola – MTA BTK, Pécs, 2012. december 6.
- VARGA J. 1981 VARGA J. János: *Szervitorok katonai szolgálata a 16-17. századi dunántúli nagybirtokon*. Akadémiai, Bp., 1981.
- VARGA J. 1991 VARGA J. János: Rabtartás és rabkereskedelem a 16-17. századi Batthyány-nagybirtokon. In: *Unger Mátyás Emlékkönyv*. Szerk. KALMÁR János. Bp., 1991, 121–133.
- VARGA J. 1992 VARGA J. János: Hadizsákmány és rabkereskedelem, mint az emberi kapcsolatok formái a Dunántúlon a török hódoltság korában. *Levéltári Szemle* 42 (1992), 3. sz., 16–20.
- VÁRKONYI 1993 VÁRKONYI Gábor: Magyarok a birodalmi gyűlésen 1636-ban. In: *Perlekedő évszázadok: tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára*. Szerk. HORN Ildikó, Bp., ELTE, 1993, 187–214.
- R. VÁRKONYI 1985 R. VÁRKONYI Ágnes: Országegyesítő kísérletek (1648–1664). In: *Magyarország története 1526–1686*, III/2. Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes. Bp., Akadémiai, 1985, 1043–1154.
- VÉGH 2002 VÉGH Ferenc: *A keszthelyi végvár építéstörténete: XVI–XVII. század*. Pécs, 2002.
- VÉGH 2007 VÉGH Ferenc: *Birodalmak határán: a Balaton partján. Keszthely végvárváros a XVI–XVII. században*. Bp., Históriaantik Könyvesház, 2007 (Disszertációk a társadalomtudományok köréből)
- VÉGH 2010 VÉGH Ferenc: *Egerszeg végvár és város a 17. században*. Zalaegerszeg, 2010 (Zalaegerszegi füzetek, 10.)
- VICZIÁN 1994 VICZIÁN János: Draskovich György. *Magyar Katolikus Lexikon*. Főszerk. DIÓS István. II. Szent István Társulat, Bp., [1994] 706–707.
- VISKOLCZ 2006 VISKOLCZ Noémi: „Az Szegény Urnak és az Nagyságos familianak örök emlékezetire”. Esterházy Miklós nádor castrum dolorisának történetéhez. In: *Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények*. Bp., 2006, 31–39.
- VISKOLCZ 2007 VISKOLCZ Noémi: 17. századi ismeretlen hazai kisnyomtatványok a Magyar Országos Levéltárból. *Magyar Könyvszemle* 123 (2007), 184–199.
- VISKOLCZ 2009 VISKOLCZ Noémi: Az Esterházyak temetkezéseiről a 17. században. *Művészettörténeti Értesítő* 58 (2009), 2–3. sz., 245–268.
- VISKOLCZ 2010 VISKOLCZ Noémi: Nádasdy III. Ferenc gyűjteményei. *Századok* 144 (2010), 873–893.
- VIZI 2005 *A körmendi levéltár missilis levelei (2. rész 1526–1700)*. A kézirat anyagát rend., szerk. VIZI László, Körmend, 2005 (Körmendi Füzetek, 6).
- WINKELBAUER 1993 WINKELBAUER, Thomas: Notiz zu der Frage: Gab es um die Mitte des 17. Jahrhunderts am Kaiserhof eine „böhmische“ bzw. „tschechische Partei“? In: *Kontakte und Konflikte*. Hrsg. von Thomas WINKELBAUER. Horn, Waidhofen an d. Thaya, 1993, 197–202.
- WINKELBAUER 1999 WINKELBAUER, Thomas: *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien–München, 1999.
- WINKELBAUER 2000 *Vom Lebenslauf zur Biographie: Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*. Referate der Tagung „Vom Lebenslauf zur Biographie“ am 26. Oktober 1997 in Horn. Hrsg. v. Thomas WINKELBAUER. Horn, Waidhofen/Thaya: Waldviertler Heimatbund, (Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes 40) 2000.
- WINKELBAUER 2004 Winkelbauer, Thomas: *Österreichische Geschichte [Studienausgabe]. 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Teil 1–3. Wien, [2004].
- WYSOKINSKI 2011 WYSOKINSKI Ireneusz OP.: Ferrari Zsigmond és a Domonkos Rend újjászületése a XVII. századi Magyarországon. *Tanítvány*, 2011, 54–66.

- WIBGRILL Franz Karl: *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten*. Bd. 1–6. Wien, 1794–1824.
- ZICHY 1942/1943 ZICHY István: Adatok egy XVII. századi katolikus főúri család történetéhez. Öregebbik Zichy István gróf (1616–1693). Klny. A *Regnum Egyháztörténeti Évkönyv Szekfü Gyula Emlékkönyvéből*. Budapest, 1942/43.
- ZIMÁNYI 1962 ZIMÁNYI Vera: *A herceg Batthyány család levéltára. Repertórium*. Bp., 1962 (Levéltári leltárak 16.)
- ZIMÁNYI 1972 ZIMÁNYI Vera: A nagymartoni kerület gazdaság- és társadalomtörténete a XVI. századtól 1767-ig. *Századok* 106 (1972), 1. sz., 5–55.
- ZIMÁNYI 1998 ZIMÁNYI Vera: Die Hofhaltung and Lebensweise der Esterházy im 17. Jahrhundert. In: *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum (vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts)*. Hrsg. Rudolf KROPF – Gerald SCHLAG. Eisenstadt, 1998, (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 98.), 257–276.
- Zrínyiek 2007 *A Zrínyiek a magyar és a horvát történelemben*. Szerk. BENE Sándor, HAUSNER Gábor, Bp., Zrínyi, 2007.
- ZVARA 2011 ZVARA Edina: Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy könyvtárban. *Magyar Könyvszemle* 127 (2011), 47–71.
- ZVARA 2012 ZVARA Edina: 17. századi ismeretlen társulati kiadványok a kismartoni Esterházy-könyvtárból. Pótlások az RMNy-hez. In: *Crescit eundo. Tisztelgő tanulmányok V. Ecsedy Judit 65. születésnapjára*. [Bp.], Argumentum, 2012, (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetek 4.), 237–241.
- ZSÁMBÉKY 1999 ZSÁMBÉKY Monika: Egy 17. századi grófnő életének tükré: Batthyány Erzsébet végrendelete. *Vasi Szemle* 53 (1999), 2. sz., 231–253.
- ZSILINSZKY 1886 ZSILINSZKY Mihály: *Törös János szerepe a linczi békekötésben 1645*. Bp., 1886.
- ZSILINSZKY 1890 ZSILINSZKY Mihály: *A linczi békekötés és az 1647-iki vallásügyi törvények története*. Bp., 1890.

XI. Táblázatok és térképek jegyzéke

1. A gr. Esterházy László iratai között található alsó-ausztriai tartományi gyűlésekre szóló meghívók	45
2. A Miklós nádor halálakor működő legfontosabb uradalmi alkalmazottak és tisztartók	69
3. A gr. Esterházy László által az Esterházy család vár(kastély)ai élére újonnan kinevezett személyek	70
4. Esterházy Farkas összeírása különböző személyeknek kifizetendő összegekről 1645/1646 körül	74
5. Esterházy Miklós nádor és birtokai (szerzeményei)	76–80
6. Esterházy László és hitelei, valamint hitelezői	81–83
7. Esterházy László által kifizetett nagyobb összegek	84–86
8. Az Esterházy család tagjai a XVII. századi király- és királyné-koronázásokon, illetve aransarkantyús vitézek az Esterházy család tagjai közül (XVII-XVIII. század)	99–100
9. A IV. Ferdinánd magyar királlyá koronázását követően, 1647. június 16-án aransarkantyús vitézzé avatottak listája	102–103
10. A magyar nemesség tagjai közül kinevezett császári kamarások (Esterházy László és kortársai)	104–105
11. Esterházy László és Pál méltóságszerzései és azok időpontjai	105–106
12. A soproni jezsuiták missziós tevékenysége Nádasdy III. Ferenc és Esterházy László birtokain	112–113
13. Az Aranygyapjas Rend magyar adományozottjai a XVII. században	116
14. Batthyány I. Ádám és Esterházy László levelezésének időbeli megoszlása	120
15. Adatok Esterházy László familiáriskörének feltárásához a zálogosításokról, adományokról, kölcsönökről és hitelekről szóló szerződéseket 1639 és 1653 közötti évközből tartalmazó másolati könyvből	144–146

Térképek:

A sárfenéki karmelita kolostor alaprajza 1651-ből

Esterházy-birtokok Nyugat-Magyarországon⁹⁷²

Esterházy-birtokok Kelet-Magyarországon

⁹⁷² Az Esterházy-birtokokat ábrázoló térképeket Nagy Béla (MTA BTK TTI) rajzolta.

XII. Függelék

XII.1. Esterházy László itineráriuma, valamint életének fontosabb eseményeinek helyszíne és időpontja⁹⁷³

Időpont	Hely	Forrás, hivatkozás
1626. január 1., „újesztendő estin”	Kismarton[?]	Családi napló, 1888, 211
1639. május 31.	Bécs	Forró György SJ (nagyszombati házfőnök) Olasz-Kolosváry Istvánnak, MNL OL P 124, nr. 1613.
1642. április 9.	Bécs	MNL OL P 123 (Esterházy Miklós nádor iratai), 13. cs., Esterházy László 1. sz. levele Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébethez (4695. sz. film)
1643. november	Bécs	MNL OL P 123, 13. cs., Esterházy László 2. sz. levele Esterházy Istvánné Thurzó Erzsébethez (4695. sz. film)
1644. február 6.	Kismarton	Nádasdy Ferenc és Esterházy Anna Júlia esküvője
1645. augusztus 16.	Nagyhöflány	„Ma im csak nem régen érkezének ide, múlathásznak okáért, alá az Várból, Eöczém uramék ő és Révainé asz[szony]is” – Esterházy Dániel Nádasdy Ferencnek, 1645. aug. 16., MNL OL E 185, 11. doboz
1645. szeptember 11.	Kishöflány	Esterházy Miklós nádor halála
1645. október 14.	Fraknó	MNL OL P 108, Rep. 66,

⁹⁷³ Esterházy László itineráriuma. Alapforrások: az általa írt levelek keltezése; fondjának iratai között fennmaradt fogalmazványai (7. cs., nr. 1714–1715); az Esterházy Miklós, László, valamint László halálát követő egy évben Esterházy Pál által aláírt zálogosítások, adományokról, kölcsönökről és hitelekről szóló szerződéseket 1639 és 1653 évkörben összegyűjtő másolati könyv adatai: MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (*Liber impignoratium*); az Esterházy Lászlóhoz intézett levelekben található adatok és információk; Batthyány I. Ádám itineráriuma; BSLM (Körmend) történeti iratok gyűjteménye; MNL VaML, Vasvár-szombathelyi káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyve; MNL VaML, Litterae instrumentae; MNL VaML, Vas vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyve; GyEL, Capsarium; MNL VeML, Veszprémi Káptalan Hiteleshelyi Levéltárának bevallási jegyzőkönyve; MNL VeML, Veszprém megye nemesi közgyűléseinek jegyzőkönyvei; SNA, Erdődy család levéltára (Pozsony); SNA, vöröskői Pálffy család levéltára (Pozsony); MNL OL P 1314; MNL OL E 185; Batthyány I. Ádám másolati könyvének adatai (MNL OL P 1315); Esterházy Miklós levelei feleségéhez, Nyáry Krisztinához; KOLTAI 2003a; MNL OL A 32; MNL OL, Kisebb családi levéltárak (Sibrik, Káldy); MNL OL E 168 (Aszalay István alországbíró iratai); MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1716, Számadástöredékek; Nádasdy Ferenc itineráriuma: *A mecénás Nádasdy* – nadasdy.barokkudvar.hu/site/?q=itinerarium_lista. Az itinerárium félkövérrel szedett adatai olyan adatok, amelyek László személyes jelenlétét – általa datált levelek vagy más források híján is – feltételezik vagy László életének valamely jelentős eseményével vannak kapcsolatban.

		422. cs. (Liber impignoratorialium), p. 408. (modern pag.)
1645. szeptember 25.		Sopron vármegye főispáni tisztségébe kinevezést kap
1645. december 11.	Nagyszombat	Esterházy Miklós nádor temetése
1645. december 28.	Bécs; Tulbing	MNL OL P 124, 8. cs., Számadások és számadástörödékek, fol. 34r
1646. január 1.	Sankt Pölten	MNL OL P 124, 8. cs., fol. 50r, „Szent Peltben vacsora és ebéd”, fol. 50v: „Linczben menő extractus”; MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 50
1646. január 2.	Melk	MNL OL P 124, 8. cs., fol. 48v; MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 49
1646. január 2.	Neumark	MNL OL P 124, 8. cs., „2 Januarii Najmarkon ebédel”, fol. 48r; MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 48
1646. január 3.	Omstet; Strimperg	MNL OL P 124, 8. cs., fol. 46r.; MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 46-47
1646. január 6.	Enns	Esterházy László III. Ferdinándhoz, MNL OL A 32 (Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája, Litterae privatorum), nr. 538 (15399 sz. film)
1646. január	Sankt Florian	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 52v.
1646. január 11.	Linz	MNL OL P 108, Rep. 2/3, 11.cs., nr. 78, fol. 2r
1646. január 16–23.	Linz	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 53r.
1646. január 24–25.	Enns	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 53v.
	„vissza jövet” Stremperg (Strenberg), jan. 24.	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 54r; MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 26
	Amstetin (jan. 24-25.)	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 54r; MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 28, 29
	Neumark (jan. 25.)	MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 27
1646. január 26.	Melk	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 54r; MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol.

		33
1646. január 26., zu Mittag	Sankt Pölten	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 54r; MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 32
1646. január 26.	Kolerstorf	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 54r
1646. január 27.	Purkrstorf	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 54r; MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 31
1646. január 27. [?]	Bécs	MNL OL P 124, 8. cs., nr. 1715, fol. 54r
1646. január 28.	Ebersdorf	MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, nr. 1716, fol. 30
1646. február 15.	Fraknó	Esterházy László levele Aszalay Istvánhoz, MNL OL E 168, Aszalay István kamarai tanácsos, alországbíró iratai, 1. tétel, nr. 240 (fol. 408-410)
1646. február 26.	Lövő	Sopron vármegye főispáni tisztségébe történt beiktatása a vármegye általános gyűlésén, Gy-S-M-megye Soproni Levéltára, Sopron megye nemesi közgyűlésének jgyzkv., fol. 69r
1646. március 15.	Sempte	MNL OL E 168, 1. tétel, nr. 241, (fol. 411-412)
1646. április 16 / 17.	Pozsony	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 914
1646. május 1.	Lakompak	MNL OL E 168, 1. tétel, nr. 242, (fol. 413-414)
1646. május 4–5.	Németújvár	[1646. máj. 4.] „Vývarat voltam, dolgaimat láttam, Zrini es Eszterhasi volt iten, igen ittonk s vigan is” Batthyány I. Ádám itineráriuma; MNL OL P 1315 (B. I. Ádám iratai), 2. csomó, 134r
1646. május 6–7.	Németújvár	[1646. máj. 6-7.] „Vývarat voltam, dolgaimat láttam; Esz napokon volt Janos deak lakodalma, s vigan is voltam Keri Janosal es Eszterhas Laszlo[va]l” [május 8.] „(...) mentek ell az fölseő urak” Batthyány I. Ádám itineráriuma; MNL OL P 1315 (B. I. Ádám iratai), 2.

		csomó, 134r
1646. május 16.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignoratium), p. 409.
1646. május 20–22.	Rohonc	„Eszterhas Laszlo es Daniel volt nallam hetig[?] jatan[?] vigan voltonk igen” MNL OL P 1315 (B. I. Ádám iratai), 2. csomó, fol. 134r
1646. június 1–4.	Kismarton* ⁹⁷⁴	[1646] „Junijus Holnapia 1 Die Posonbol iöttönk ki ebédre Szeles kuttra vacsorara Kismartonban, az attiamfia is oda iott” 2 die, „Kis Martonban voltonk napestigh, ittonk, tanczoltonk” 3 die „Kis Martonban voltonk, napestigh, ittonk, mulatonk” 4 die „Kis Martonbol del eleött menteönk el...” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 134v
1646. június 13–17.	Kismarton*	MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 134v; június 17-re adat: Pálffy Pál levele Esterházy Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 910
1646. június 17–18.	Lakompak*	MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 134v
1646. június 26.[?]	Pozsony	Lippay György erre a napra Pozsonyba hívatta, Lippay levele: 1646. jún. 12.; MNL OL P 108, Rep. 7, Fasc. C., nr. 32
1646. június 26.	Bécs	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, jún. 25-én, másnapra hívta Bécsbe, de lehet, hogy a Lippayval való találkozó miatt nem tudott odamenni. MNL OL P 124, nr. 909
1646. július 1.	Fraknó	MNL OL P 108, Rep. 66,

⁹⁷⁴ A * jellel megjelölt adatok esetében a forrás (Batthyány Ádám *Itineráriuma*) megfelelő helyén nem szerepel ugyan Esterházy László neve, de nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy Batthyány I. Ádám az Esterházy-birtokokon (Kismarton, Lakompak) töltött időben Esterházy Lászlóval egy helyszínen tartózkodott. Ezen adatok szerepeltetése Esterházy László itineráriumában talán megkérdőjelezhető, viszont a két főúr levelezésének adatai, illetve más körülmények egyértelműen arra engednek következtetni, hogy László gróf Kismartonban volt Batthyány Ádám látogatásai során. (Batthyány Ádám Pálffy Pállal folytatott bécsi tárgyalásai (két kismartoni tartózkodása között, június 5–13. közötti időszakot Bécsben töltötte; 1646. június 5-én, 7-én és 12-én Pálffynál vagy Pálffy társaságában ebédelt) során biztosan szóba kerültek Nádasdy Ferenc igényei és az Esterházy család ügyei. Bécsből visszatérve, egyenesen Kismartonba jött Batthyány és több napos kismartoni időzése nem hagy kétséget afelől, hogy részletesen beszámolhatott a Pálffyval való egyeztetéseiről, miközben feljegyzései tanúsága szerint hangsúlyozottan „napestigh” csak mulattak, hozzátevé, hogy ittak is.

		422. cs. (Liber impignoratium), p. 502
1646. július 3.	Fraknó	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 916
1646. július 7.	Kismarton	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 915
1646. július 8.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12089
1646. július 10.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12090
1646. július 12.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12091
1646. július 15., este	Somorja	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 908
1646. július 16.	Somorja / Pozsony	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 908
1646. július 18.	Pozsony	„Posonban voltam ebéden az érseknél, Eszterhas Laszlo dolgot latok” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 135r
1646. július 19–20.	Pozsony, Rajka	júl. 19.: Nádasdy Ferencsel való megegyezés (Pozsonyban); „19 die: Posonbol dél uttan Palfitol mentem ki Raikara, vigan voltonk” „20 die: Raikarol mentem be ismét Posonba Forgacsal, vigan is voltonk, let vég is Eszterhas dolgának” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 135r
1646. július 22.	Sempte	Esterházy László levele (III. Ferdinándhoz, másolat), MNL OL P 124, nr. 488
1646. július 28.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12092
1646. július [?]	Fraknó	MNL OL P 124, Esterházy László gróf iratai, 6. cs., nr. 1566, Esterházy László Cziráky Ádámhoz
1646. augusztus 12.	Sempte	MOL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignoratium), p. 409.
1646. augusztus 13.	Galánta	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12093

1646. augusztus 18.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12094
1646. augusztus 21.	Kismarton	MNL OL P 124, 8. cs., g.), nr. 1716, fol. 88 (Lászlóffy Pál nyugtája)
1646. augusztus 21–24.	Szalónak	„Szallonakon voltam, esz napon iött hozzám Eszterhas Laszlo”; „23 die: Szallonakrol délre menteönk Boroscsanba...”; „24 die: ... volt hetigh Eszterhasi” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 135v
1646. szeptember 3.	Szalónak	„Szallonakon voltam Eszterhasi Laszloval, vigan is voltam igen, ...” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 136r
1646. szeptember 6.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12095
1646. szeptember 7.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12096
1646. szeptember 9.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12097
1646. szeptember 10.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12098
1646. szeptember 15.	Rohonc	„Rohonczon voltam, jött ide Eszterhas Palko es Homonai urfi” (...) „16 die: ... mentek el inet az urfiak” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 136r
1646. szeptember 18.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, Missiles, Nr. 12099
1646. október 30.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignoratialium), p. 410
1646. november 1.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignoratialium), p. 411.
1646. november 4.	Pozsony	„Posonban voltam, ebéden Eszterhasi Laszloval és Forgaccsal is” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 137r
1646. november 6.	Pozsony	„Posonban voltam ebéden Zrini Miklosnal, vacsorán Eszterhasnál, itto[n]k is” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 137r
1646. november 14.[?]	Bécs[?] [bizonytalan adat]	MNL OL P 124, 8. cs., g.),

		nr. 1716, fol. 86
1646. november 21.	Pozsony	„Posonban voltam, ebeden, Eszterhasi Laszloval, vacsoran szalason” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 137r
1646. november 25.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignoratialium), p. 413.
1646. december 1.	Pozsony	„Posonban voltam ebeden, Eszterhasi Laszloval, vacsoran sohol” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 137v
1646. december 2.	Pozsony	„Posonban voltam ebeden, Eszterhasi Laszloval, vacsoran Forgac[sna]/Forgac[csa][?]” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 137v
1647. január 1.	Bécs	Nevét felveszik a császári kamarásjegyzékbe ⁹⁷⁵
1647. január 15.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignoratialium), p. 414.
1647. január 17.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs. (Liber impignoratialium), p. 415.
1647. január 21.	Pozsony	„Posonban voltam, ebeden, Eszterhasi Laszlonal, vacsoran soholt” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 138r
1647. április 21–24.	Sempte	„Senten voltam, ebeden vacsoran, vigan is voltonk, tanczoltam is” ⁹⁷⁶ MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 139v
1647. június 1.	Pozsony	„Posonban voltam ebeden Eszterhass Laszlonal, vacsorán soholt” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 140v
1647. június 16.	Pozsony	IV. Ferdinánd magyar király koronázási lakomája. PÁLFFY 2004, 1081.
1647. június 20.	Széleskút, Kismarton	„Szelleskutrol dél uttán iöttönk el Eszterhas Laszloval kis Martoniban” MNL OL P 1315, 2. csomó, fol. 140v
1647. július 1.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P

⁹⁷⁵ ÖStA HHStA OMeA SR Schachtel 184. No. 83. fol. 1–3. [*Verzeichnuß der Römischen Kayserlichen Mayestät, Ferdinandí des dritten, unsers allergnedigisten herrns etc., würckliche [sic!] cammerern.* [No. 83. fol. 2.]

⁹⁷⁶ A bejegyzés nem említi Esterházy Lászlót, Benda Borbála újabb kutatásai alapján azokban rávilágított, hogy Batthyány I. Ádám rendszerint Esterházy László társaságában táncolt. BENDA 2013, 196. A helyszínek (Sempte, ill. április 23-án Galánta) Esterházy-birtokok, tehát valószínűsíthető László gróf jelenléte.

		1314, nr. 12100
1647. július 7.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12101
1647. július 10.	Rohonc	„Rohonczon voltam, dolgaimat láttam, Eszterhas Laszlo iött ide” MOL P 1315, 2. cs., fol. 141r
1647. július 11.	Rohonc, Kalastrom ⁹⁷⁷	„Rohonczirol dél uttan egiött menttönk, kalastromba Nadsdihosz” [12 die:] „kalastromból del uttan iöttem ell hasza Rohoncra estvere” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141r
1647. július 13.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12102
1647. július 14.	Lakompak	„Rohonczirol dél uttan mentem estvére Lakompakra, Eszterhas Laszlohosz onét” MOL P 1315, 2. cs., fol. 141r; BENDA 2013, 196.
1647. július 15.	Fraknó	[B. Ádám] „Lakonpokrol, regel korán mentem el Fraknoba ebedre, Eszterhas Laszlohosz” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141r
1647. július 16.	Fraknó	„Fraknoban voltam, s osztosztak Nadasdi ur[amm]al az teöb attiafiak, az kit nap” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141r; Nádasdy Ferenc is ott volt ⁹⁷⁸
1647. július 17.	Fraknó	„Fraknoban voltam, én[?], Nadasdi el ment az eleöt, esz napokban vigan voltonk” [18 die:] „Fraknobol végel iöttem el” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141r
1646. július 20.	Höflány	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 918
1647. július 21.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12103
1647. július 28.	[Német]újjvár	„Körmendreöl regel iöttem délre Uyvara, ott tanaltam Eszterhas L.” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141r
1647. július 29.	[Német]újjvár	„Uyvarat voltam, dolgaimat

⁹⁷⁷ Borsmonostor [?]

⁹⁷⁸ *Nádasdy-itinerárium*. URL: nadasdy.barokkudvar.hu/site/?q=itinerarium_lista

		lattam, vigan is voltok, vacsoran tanczoltonk” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141r
1647. augusztus 1.	[Német]újvár	„Uyvarat voltam, dolgaimat lattam, vigan is voltam Eszterhas Laszloval” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141v
1647. augusztus 2.	[Német]újvár	„Uyvarat voltam, dolgaimat lattam, vigan szobats aian [?]voltonk” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141v
1647. augusztus 3.	[Német]újvár, Rohonc	„Uyvarol, del uttan iöttök el Rohoncra Eszterhas Laszloval” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141v
1647. augusztus 4.	Rohonc	„Rohonczon voltam, dolgaimat lattam, viganis voltonk, ige[n?] táncoltak is” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141v
1647. augusztus 5.	Rohonc ⁹⁷⁹ ; Kismarton	„Rohonczon voltam, ment el Eszterhasi Laszlo del eleött, roszol is voltam” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 141v; Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12104
1647. augusztus 6.	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12105
1647. augusztus 9.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12104, nr. 12106
1647. augusztus 11.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12107
1647. augusztus 21.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12108
1647. augusztus 25.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12109
1647. augusztus 27.	Fraknó	Erdődy Gábor Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 554, „az Kd. 27 Augusti fraknobul irt levelit...”
1647. szeptember 3.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12296
1647. szeptember 4.	Fraknó [?]	Bencsics János Esterházy Dánielnek, 1647. szeptember 4., MNL OL P 124, nr. 1586

⁹⁷⁹ 1647. augusztus 12–17. között Batthyány I. Ádám Kismartonban tartózkodott.

1647. szeptember 19.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12110
1647. szeptember 16–17.	Kismarton	„Rohonczirol dél után indoltam Kismarton felé, Czindorfon haltam” [17 die:] „Kismartonban mentem s ott is mulattam napestigh vigan i[s] voltam” [18 die:] „Kismartonból iöttem regelre Rohonczi” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 142r
1647. szeptember 22.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12111
1647. szeptember 23.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12112
1647. szeptember 24.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12113; Olasz Kolosváry István feljegyzése: <i>Oklevéltár</i> 1901, 211.
1647. szeptember 26.	„24. septembr jöt megh az Úr Eő N[agysá]ga (László) Kismartonból Pál Ural eő Ngaval egiüth, 26. itt, esmégh Kismartonban ment Eő Nga, onét Rohonczi az nap, Ugian az napon Aták vissza magyar Országghoz Kismartont, a kit 5. Esztendő heian záz eghéz Eztendeigh Austriahoz birtak, az Teöbit is ugi mint Szarvkeöt, Keözeghet Borostiant. etc.”	Olasz Kolosváry István feljegyzése: <i>Oklevéltár</i> 1901, 211.
1647. szeptember 28–30.	Rohonc	[28 die] „Rohonczi voltam, dolgaimat lattam, volt itt Eszterhas Laszlo” [29 die:] „Rohonczi voltam, dolgaimat lattam, Eszterhas Laszloval” [30 die] „Rohonczi voltam, dolgaimat lattam, vigan is voltonk igen” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 142r
1647. október 1.	Rohonc	„Rohonczi voltam, dolgaimat lattam, vigan is voltam, ment el Eszterhas Laszlo, hosztak lovak” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 142v
1647. október 9.	Kóhalom	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P

		1314, nr. 12114
1647. október 10–11.	Rohonc	„Rohonczon voltam, Eszterhas Laszlo iot ide, s Pandur vigan” [fol. 142v]
1647. október 19.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12115
1647. október 25.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12116
1647. október 26.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12117
1647. október 31.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12118
1647. november 1.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 439
1647. november 6.	Rohonc, Körmend	„Rohonczrol dél taiban indoltam Körmendre, Eszterhas Laszloval” MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 143r]
1647. november 7.	Körmend	„Körmenden voltomk, kanczellarius is oda iott, roszol voltam, s ittonk” [fol. 143r]
1647. november 8.	Körmend, Rohonc	„Körmendreöl dél uttán iöttönk vissza Rohonczra estvére” [fol. 143r]
1647. november 9–16.	Rohonc (nov. 14., Szombathely)	[9 die:] „Rohonczon voltam, dolgaimat lattam, szobato [?] csak” [10 die:] „... s igenis idtonk, tanczolt[onk]” [11 die:] „... s ekor is igen itonk, s tanczoltak is” [12 die:] „...az eleöti ittaloktul roszul voltam” [13 die:] „...nem ittonk, csak társalkodonk” [14 die:] „Rohonczrul regel korán mentem Szobathelre az giölésre, Eszterhas val” [15 die:] „Rohonczon voltam, iott ide Nadsdi ferencz, vigan voltomk, el is me[n]t i[n]jet” [16 die:] „Rohonczrul del uttan mentem az török hire valo képest Rumban” [fol. 143r]
1647. november 17–19.	Rum	[17 die:] „Rumban voltam, vartam, hova meniök, vigan is voltam Senieinél [Sennyeinél]” [18 die:] „... , ekor is ugi vartok az hirt, vigan is voltam” [19 die:]

		„Rumbol hainalban indoltam el az törököt lesni, háltam Görvarat” [fol. 143r]
1647. november 20–22.	Rohonc	[20 die:] „Giorvarol hainalban indultam el délre Körmendre, vacs. Rohoncra” [22 die:] „Rohonczon voltam, ment el teölem Eszterhas Laszlo regel” [fol. 143r]
1647. november 25.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12119
1647. december 3.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12120; Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 785
1647. december 4.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 416, 417.
1647. december 9.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12121
1647. december 12.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12122
1647. december 24.	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12123
1647. december 2[?]-28.	Rohonc ⁹⁸⁰	[23 die:] „Rohonczon voltam, dolgaimat lattam, idtonk, tanczolt[o]nk igen” [28 die:] „... ment el teölem Eszterhas Laszlo” MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 143v]
1648. január 2.	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12124
1648. január 5.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12125 ⁹⁸¹
1648. január 6.	Rohonc	„...iött ide Eszterhasi Daniel feleségestöl” MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 148r]
1648. január 11–12.	Lakompak[?]	[11 die:] „Kereszturol dél eleött iöttönk el Lakonpokra, vigan is voltonk” [12 die:] „Lakonpokrul felestekem

⁹⁸⁰ Nem szerepel adat arra vonatkozóan, Esterházy László mikor érkezett Rohoncra; valószínűleg december 25. előtt nem („Rohonczon voltam, kereszteleöt tartottam, vigan voltonk miniaian” – Batthyány I. Ádám december 23-ra vonatkozó bejegyzése kapcsán megállapítható, hogy az eseményen László gróf nem vehetett részt, hiszen december 24-én Lakompakról írt levelet Batthyáynak.

⁹⁸¹ Említi, hogy nem megy el Koháry lakodalmára (január 19.) Vö. Esterházy Farkas Esterházy Lászlóhoz, Pozsony, 1647. december 13., MNL OL P 124, nr. 156.

		uttan iöttem el” MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 148r]
1648. január 13.	Fraknó	MOL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 417.
1648. január 16–17. ⁹⁸²	Rohonc	„Jött ide Eszterhas Laszlo, mind ket nap vigan voltok” MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 148r]
1648. január 17.	Rohonc	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12126
1648. január 21.	Rohonc	„Rohonczrul indoltonk el Eszterhas Laszloval, iöttem Uyvara, ittonk” [fol. 148r]
1648. január 22. január 23. január 24. január 25. január 26. január 27-29. január 30. január 31.	[Német]újvár (napestig) Újvárról Dobrára Dobráról Rakicsánba Rakicsánból Beletinczre, [Belatinc] estvére Újudvarra Újudvarról délre Csáktornyára Csáktornya Csáktornyáról estvére Rakicsánba Rakicsánból [reggel, estvére] [Német]újvárra	MNL OL P 1315, 2. cs. [fol. 148r]
1648. február 1. február 2. február 3.	[Német]újvár „Uyvarol, del uttan iöttem Rohoncra, igen vigan voltam, lakodalom volt itten” Rohonc	MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 148v]
1648. február 4.	Rohonc	„ment el Eszterhasi Laszlo teölem” [fol. 148v]
1648. február 8.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12127
1648. február 10.	Fraknó	Esterházy László Cziráky Ádámnak, MNL SL, SVMLt [Kgy. iratok], IV. 1.b (1648)
1648. február 11.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12128
1648. február 15.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12129
1648. február 23.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12130
1648. február 28.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12131

⁹⁸² Valószínűsíthető, hogy Esterházy László 1648. január 18. és 20. között is Rohoncon tartózkodott.

1648. március 1.	Fraknó	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 422; 426.
1648. március 2.	Fraknó	MNL OL P 124, 1. cs., nr. 219: Aszalay István Esterházy Lászlónak
1648. március 6.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12132; MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 423; 424.
1648. március 21.	Rohonc	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12133
1648. március 23.	[Német]újvár	„... jöt ide Eszterhas Laszlo, vigan voltonk” MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 149r]
1648. március 25.	Fraknó	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 431.
1648. március 31.	Fraknó	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 431.
1648. április 4.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12134
1648. április 5.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12135
1648. április 6.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12136
1648. április 18.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12138; Esterházy László Sopron vármegye rendjeinek, MNL SL SVMLt [Kgy. iratok], IV. 1.b (1648)
1648. április 19.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12139
1648. április 20.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12137
1648. április 25. április 26.	[Német]újvár „26 die Uyvarat voltam, dolgaimat láttam, s az barátokat vitök be az kalastromba”	„iött ide Eszterhas Laszlo uram” MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 149v]
április 27.	„igen vigan is laktonk”	
1648. április 28. április 29.	[Német]újvárról Rohoncra Rohonc - „az hadnagyim is itt voltak”	MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 149v]
1648. május 1–2.	Rohonc	2 die: „ment el is Eszterhas Laszlo, iött ide Peteö Laszlo” MNL OL P 1315, 2. cs., [fol.

		150r]
1648. május 5.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12140
1648. május 6.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12141
1648. május 7.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12142
1648. május 15–17.	Rohonc	MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 150r]
1648. május 17.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12143
1648. május 24.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12144
1648. május 30.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12145
1648. június 4.	Sempte	MNL OL E 168, 1. t., nr. 243, (fol. 415–416)
1648. június 10.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12146
1648. június 26.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12147
1648. július 1.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 432.
1648. július 3.	?	MNL OL P 124, nr. 1082; ezen a napon keletkezett László egy levelét az erdélyi fejedelemnek
1648. július 7.	Pozsony	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 926
1648. július 8.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12148
1648. július 14.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12149
1648. július 15.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12150
1648. július 18.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MOL P 1314, nr. 12151
1648. július 20–28.	Pinkaföld	[20 die:] „hétfeön ott voltam, Eszterhas Laszlo iöt ide enihaniai magaval, s igen vigan laktonk”[22 die:]

		„tanczoltonk” [24 die:] „pénteken, ott voltunk mind, délre az eöreg baniahosz mentönk, onet Boroscsanban, ittonk is töbet...” [28 die:] „keden, ott voltam, Eszterhas Laszlo dél eleöt ment el inet” MNL OL P 1315, 2. cs., [fol. 144r] ⁹⁸³
1648. július	Pinkaföld	„Pinkafelden az Interveniensek, Juliusban: [...] Eszterhai Laszlo” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 144r
1648. július 29.	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12152
1648. július 30.	Bécs	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12153
1648. július 30.	Fraknó	Esterházy László Esterházy Farkasnak, MNL OL P 1294, 1. doboz, VI. A. 4. (Esterházy Farkashoz írt levelek)
1648. augusztus 5.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12153
1648. augusztus 6.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12154; MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 428; 430
1648. augusztus 10–11. ⁹⁸⁴ 1648. augusztus 11.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12155
1648. augusztus 18.	Pozsony	Esterházy László és Pálffy Pál szerződése; Pozsony, 1648. augusztus 18. Pálffy család vöröskői levéltára, SNA, Pálffy család vöröskői levéltára, A. VII, L. 7., F. 5., No. 5.
1648. augusztus 30.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12156
1648. szeptember 7.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12157
1648. szeptember 8.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 433

⁹⁸³ Vö. MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 151r.

⁹⁸⁴ Batthyány I. Ádám 1648. augusztus 10–11. között Fraknón volt, László gróf viszont - levelezésük adatai szerint – ekkor Nagyhöflányban tartózkodott.

		I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12166
1648. november 27.	Bécs	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12167
1648. december 2.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12168
1648. december 6.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12169
1648. december 11.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12170
1648. december 20.	Bécs	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12171
1648. december 27.	Fraknó („Szent István nap”)	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12294
1648. december 15. után		BEIKTATÁSA a pápai főkapitányságba, ÖStA FHKA HKA Fam–Akten E 75. (fol. 1–16.)⁹⁸⁵
1648. december 28.	Lakompak	MNL OL P 1314, nr. 12294
1648[?]	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12172[!]
1648	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámhoz, MNL OL P 124, 6. cs., nr. 1554
1649. január 11.	Szalónak, onnan [Német]újvár	Batthyány Ádám feljegyzése az útjain őt elkísérő főúri kíséretéről (1649): „Anno 1649. die 9 Februar, hoga Eszterhas Laszloval Kismartonban mentem kik iöttek el vellem szekereken es lovakon is...”, BSLM, 90.1.115
1649. január 20.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12173
1649. január 22.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12174
1649. január 26.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12175
1649. január 27.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 436

⁹⁸⁵ Esterházy László 1648. december 27-én Batthyány Ádámhoz írt levele szerint (MNL OL P 1314, nr. 12294) még nem történt meg a beiktatás.

1649. január 30.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12176
1649. január 31.	Kismarton	Esterházy László Aszalay Istvánnak, MNL OL E 168, 1. t., nr. 244, (fol. 417r); Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12177
1649. február 9.	Kismarton	Batthyány Ádám feljegyzése az útjain őt elkísérő főúri kíséretéről (1649): „Anno 1649. die 9 Februar, hoga Eszterhas Laszloval Kismartonban mentem kik iöttek el vellem szekereken es lovakon is...”, BSLM, 90.1.115
1649. február 11.	Kismarton	Pálffy Pál levelének másolata, amely mellékelve volt Batthyány Ádám 1649. február 15-én kelt, Esterházy Lászlóhoz írt leveléhez; MNL OL P 124, nr. 1714 (Fogalmazványok és feljegyzések)
1649. február 14. [?]	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Áadámnak, MNL OL P 1314, nr. 12178
1649. február 17.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Áadámnak, MNL OL P 1314, nr. 12179
1649. február 18.	Pozsony	Pálffy Pál levelének másolata, mely mellékelve volt Batthyány Ádám 1649. február 15-én kelt leveléhez; MNL OL P 124, nr. 1714: eszerint ezen a napon Esterházy László 10 ezer Ft-ot vitt Pozsonyba
1649. február 21.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Áadámnak, MNL OL P 1314, nr. 12180
1649. február 23.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 441
1649. március 4.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Áadámnak, MNL OL P 1314, nr. 12181
1649. március 9.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Áadámnak, MNL OL P 1314, nr. 12182
1649. március 10.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Áadámnak, MNL OL P 1314, nr. 12183

1649. március 16.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12184
1649. április 15.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 442
1649. május 4.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 443
1649. június 14.	Pozsony	MNL OL P 124, 5. doboz, (8. cs.), g) Birtok és vegyes iratok, nr. 1715, fol. 58
1649. június 23.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 444; Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12185
1649. június 24.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 445
1649. június 28.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12186
1649. július 9.	Fraknó	MNL OL P 124, nr. 1714, fol. 14.
1649. július 12.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12187
1649. július 14.	Nagyhöflány	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 936, Bécs, 1649. júl. 16.
1649. július 27.	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12188
1649. augusztus 17.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 445
1649. szeptember 1.	Újhely	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 447
1649. szeptember 4.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12189
1649. szeptember 7.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12190
1649. szeptember 22.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12191
1649. szeptember 22.	Pápa	Esterházy László Sopron városának, MNL SL, Lad. XLIV (varias literas missiles), Fasc. 1, Nr. 7.
1649. szeptember 25.	Pápa	Ugodi hadnagy Esterházy László által kiállított instrukciója, MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1714, fol. 83-85.

1649. szeptember 26.	Pápa	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 448
1649. szeptember 29.	Pápa	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 449
1649. október 8.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12192
1649. október 13.	Fraknó	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 941
1649. október 14.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12193
1649. október 25.	Fraknó	MNL OL P 1865, Sibrik cs. levéltára, 4. t., Káldy Péter veszprémi alispánhoz írt levelek, Esterházy László levele Káldyhoz, fol. 63-64
1649. október 26.	Fraknó	Esterházy László levele Aszalay Istvánhoz, MNL OL E 168, 1. t., nr. 245, (fol. 418-419)
1649. október 29.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12194
1649. november 20.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 451
1649. december 10.	Fraknó	Esterházy László levele idősebb Koháry Istvánnak, MNL OL, Mikrofilmtár (Koháry-Coburg levéltár) C 1287. sz. film, nr. 14245
1649. december 17.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12195
1649. december 22.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12196
1649. december 27.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12197
1649	?	Esterházy László Pálffy Pálhoz, MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1672
[1650. február 6. előtt] [?]	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12296
[1650 előtt] február 24.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12293
1650. január 1.	„Prima Jan. Jöt meg Eő Nga	Olasz Kolosváry István

	(László) Béczből, szintén mosth 23 esztendős Eő Nga.”	feljegyzése: <i>Oklevéltár</i> 1901, 211.
1650. január 4.	Szombathely	MNL VaML, Horváth Tibor Antal-gyűjtemény (XIV.24./9), 9. doboz; fol. 68: „Sabariae habita est Congregatio Generalis Dominorum Praelatorum [...] Eörsy Zsigmond, Nádasdy Ferenc (et alii) és Esterházy László is megjelentek (7 dunántúli vármegye tartotta gyűlését Szombathelyen; Megyery Zsigmond híradása, 1649. december 30.: Horváth T. A. Gyűjt., 9. doboz, nr. 482)
1650. január 5.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12198
1650. január 15.	Kismarton	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, Turóc, 1650. január 22. MNL OL P 124, nr. 958
1650. január 22.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12199
1650. január 27.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12200
1650. február 1.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12201
1650. február 2.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 453
1650. február 6.	Rohonc	ESKÜVŐJE
1650. február 26.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12202
1650. március 2.	Fraknó	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 454
1650. március 10.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12203; Cziráky Ádám Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 440
1650. március 11.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12204
1650. március 13.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 455
1650. március 20.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 457
1650. március 22.	Kismarton	Pálffy Pál Esterházy

		Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 963; MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 459; 461
1650. március 23.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 458; Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12205
1650. március 26.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12206
1650. március 31.	Bécs	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 964; MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 463
1650. április 3.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12207
1650. április 9.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12208
1650. április 15.	Kismarton	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 971
1650. április 16.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12209
1650. április 22.	Kismarton	Esterházy László Sopron vármegyének, MNL SL, SVMLt [Kgy. iratok], IV. 1.b (1650)
1650. április 23.	Pozsony	Pálffy Pál Trautmansdorffnak írt levelében (Pozsony, 1650. április 14.) említi, hogy Batthyány és Esterházy nála voltak előző nap: FUNDAREK 2009, 76–77.
1650. április 30.	Kismarton	Esterházy László levelének fogalmazványa a mórchidaiak ügyében (töröknek), MNL OL P 124, nr. 1714 (Fogalmazványok és feljegyzések)
1650. május 4.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12210
1650. május 6.	Kismarton	MNL OL E 168, 1. t., nr. 246, (fol. 420–421)
1650. május 12.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12211
1650. május 29.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12212

1650. május 31.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12213
1650. június 2.	Kismarton	Nádasdy Ferenc 1650. június 6-án kelt levelében jelezte, hogy megkapta László 2-án írt levelét: MNL OL P 124, nr. 800
1650. június 6.	Kismarton	Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 800
1650. június 8.	Rohonc	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12214, 12215
1650. június 10.	Kismarton	C. Ladislai Esterházy quoad Metarum Reambulationem, MNL SL, Lad. XXV. et Z, Nr. 320.
1650. június 18.	Sempte	MNL OL E 168, 1. t., nr. 247, (fol. 422–423); a levélre hivatkozik Aszalay a válaszlevelében: MNL OL P 124, 1. cs., nr. 221
1650. június 24.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12216
1650. június 25.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 465
1650. június 28.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12217
1650. június 29.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 466
1650. július 1.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 468
1650. július 4.	Sempte	Esterházy László Sopron vármegyének, MNL SL, SVMLt [Kgy. iratok], IV. 1.b (1650)
1650. július 10.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12218
1650. július 15.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 470
1650. július 22.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12219
1650. július 26.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 472
1650. július 27.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 473
1650. július 31.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 474
1650. augusztus 1.	Sempte	Esterházy László Batthyány

		I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12220
1650. augusztus 5.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12221
1650. augusztus 11.	Lánzsér	MNL OL P 1314, nr. 12222
1650. augusztus 12.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12222 (említi, hogy a jövő héten hány helyre akar elmenni; még Cellbe is, de nem tudja, sikerül-e)
1650. augusztus 19.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12223
1650. augusztus 20. és 24. között (ezekben a napokban)	Mariazell	Batthyány Ádám Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 318 és nr. 319
1650. augusztus 24.	Kismarton	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 973
1650. augusztus 25.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12085
1650. augusztus 30.	Bécs	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12224
1650. szeptember 2. előtt, ill. körül	Pozsony	Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 798
1650. szeptember 4.	Kismarton	Pálffy Pál Batthyány Ádámhoz, Bécs, 1650. szeptember 8. (MNL OL P 1314, nr. 35448), kiadva: LAUTER 1989, 71. sz. levél, 110.
1650. szeptember 5.	Kismarton	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 1004
1650. szeptember 10.	Fraknó	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 956, Stomfa, 1650. szeptember 16.
1650. szeptember 11.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12225
1650. szeptember 15.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12226; Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 956, Stomfa, 1650. szeptember 16.
1650. szeptember 18.	Bécs	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124,

		nr. 975
1650. szeptember 23.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12227
1650. szeptember 26.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12228
1650. szeptember 28.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12229
1650. október 2.	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12230
1650. október 4.	Kismarton	Esterházy László Sopron vármegye alispánjának és a vármegyének: MNL SL, SVMLt [Kgy. iratok], IV. 1.b (1650)
1650. október 11. és a következő napok október 12.: Pálffy Pál, Batthyány Ádám, Esterházy László, Nádasdy Ferenc ünnepélyes bevonulása ⁹⁸⁶	Sopron	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 965: „az Dunantul ualo statussoknak generalis giülést hirdetetuen, annak, Chazar és Coronas kirali urunk eő Fölséghe szabad kirali varossaban Sopronban ualó celebratioiara, ez jouendo october hauanak 11 es töb köuetkezendö elegseghes napiait praefigaltuk”
1650. október 17.	Czindorf	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12291
1650. október 22.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12231
1650. október 24.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12232
1650. október 26.	Pozsonyba ment	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MOL P 1314, nr. 12232
1650. október 28.	Rohonc	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12233
1650. október 30.	Pozsony	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12234; Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 803
1650. november 1.	Pozsonyból elindult Nyulas fel	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P

⁹⁸⁶ *Nádasdy-itinerárium*. URL: nadasdy.barokkudvar.hu/site/?q=itinerarium_lista

		1314, nr. 12235
1650. november 3.	[Kismarton]	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12235
1650. november 4.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12236
1650. november 8.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12237
1650. november 10.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12238
1650. november 25.	Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 477
1650. december 3.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12239
1650. december 5.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12240
1650. december 27.	Kismarton	MNL OL P 1865, Sibrik család levéltára, 4. t., Káldy Péter veszprémi alispánhoz írt levelek, Esterházy László levele Káldyhoz, fol. 65–66
1650. december 29.	Szomolány [?]	MNL OL P 124, nr. 212, özvegy Amadé Judit meghívója elhunyt férje, Erdődy Gábor temetésére
1650	?	MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1685, Esterházy László Szentmártony Mihályhoz
1651. január 1.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 482; 483; Cziráky Ádám Esterházy Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 449
1651. január 8.	Beckó	Esterházy László és Nádasdy Ferenc bizonyáglevele a helmeci jószág ügyében ⁹⁸⁷
1651. január 12.	Rohonc	„Szalonakról dél után jöttem Rohoncra, Eszterhas L. jött oda, vigan is voltam” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 154r
1651. január 16.	Rohonc, „napestigh ittonk, tanczoltok”	MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 154r
1651. január 18.	Rohonc, „ment el Eszterhas Laszlo dél eleött, én osztán igi ittam”	MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 154r
1651. január 22.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12241; 12242

⁹⁸⁷ *Nádasdy-itinerárium*. URL: nadasdy.barokkudvar.hu/site/?q=itinerarium_lista

1651. január 24.	Pápa	Pálffy Pál levele Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 987
1651. február 4.	Pápa	Pálffy Pál Esterházy Lászlóhoz: MNL OL, nr. 986; Esterházy László Batthyány I. Ádámnak: MOL P 1314, nr. 12243
1651. február 13–19. ⁹⁸⁸	Pápa	MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 154v
1651. február 21.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12246
1651. március 1.	?	Angarin Tamás Esterházy Lászlónak: MNL OL P 124, 1. cs., nr. 214
1651. március 2.	Pápa	Cziráky Ádám Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 450
1651. március 3.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12244
1651. március 3.	Pápa [?]	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12245
1651. március 4.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12246[!]
1651. március 12.	Pápa	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12247; 12248
1651. március 19.	Pápa	Majtényi György levelében (MNL OL P 124, nr. 715, 1651. március 31.) utal arra, hogy Esterházy László hozzá írt levele ezen a napon kelt Pápán
1651. március 20.	Pápa	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12249 ⁹⁸⁹
1651. március 21.	Gor	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P

⁹⁸⁸ Batthyány I. Ádám ekkor Pápán tartózkodott; nem említi ugyan Esterházy László nevét, de a levelezésükben ebben az időszakban különösen is gyakori levélváltások szünetelése nagy valószínűséggel az egy helyen való tartózkodással magyarázható.

⁹⁸⁹ Korábban erre a napra más volt kitézve: Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, Stomfa, 1651. február 24. MNL OL P 124, nr. 980: „Nehaj Groff Thurzo Giorgi maradeki, az Arvaj vár, és joszagh Directioia veghet megh nem alkudhatuan, egi mas közet, Chazar és koronas kiralj urunk eö felseghez alazatosan megh talaltak; kirül kegyelmessen meltoztatot eö fölséghe, mind minekünk, mind penigh megh neu[e]z[e]t] Thurzo Giorgi maradekinak parancholnj, kit az eö fe[lség]he annectalt leuelebül bőuebben megh erthet Keygelmed. Akaruán azért az eö fölséghe kegyelmes parancholattiahoz alkalmaztatnunk magunkat, annak ueghben viteler az jöuendeö martiusnak 20 napiat profigaltuk Posonj varosaban. Melj terminus és helire Isten egészségünket aduan, mi is rea megyunk, kirül akarank jo idejen tudosetanj Keygelmedet, hoga Keygelmed is az profigalt terminus és helyen comparealuan, az eö fölséghe kegyelmes parancholattiahoz alkalmaztathassa magat.”

		1314, nr. 12249
1651. március 26.	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12250
1651. március 30.	Kismarton	Dnimonics János Esterházy Lászlónak, Pápa, 1651. április 5. MNL OL P 124, nr. 512
1651. április 1.	Fraknó „die 1. Aprilis a Tárházbol az Araniás pánczél Inghet, elvieé magával Eő Nga.”	Olasz Kolosváry István feljegyzése: <i>Oklevéltár</i> 1901, 212.
1651. április 4.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12251
1651. április 14.	Kismarton	Cziráky Ádám Esterházy Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 451 (április 12-én írja, hogy László 14-re hívta magához Kismartonba)
1651. április 16.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12252
1651. április 19.	Kismarton	Batthyány I. Ádámhoz, BSLM, 90.1 (511a-c); kézhezvéve Batthyány Ádám levelét, „szintén hogy Saiberstorfrul érkeztem volna”
1651. április 23.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12253; 12254
1651. április 26.	Kismarton	Dnimonics János Esterházy Lászlónak, Pápa, 1651. május 1. MNL OL P 124, nr. 513
1651/2. [?] május 15.	Kismarton	Batthyány I. Ádámhoz, BSLM, 90.1 (510a-c)
1651. május 25.	Rohonc	„...iot hoszám Eszterhas Laszlo, itok is igen” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 156r; [28, 29, 31 die:] „Rohoncon voltonk”; [29 die:] „tanczoltok, ittonk is igen” [fol. 156r]
1651. június 1. június 2.	„Rohonczrol regel mentö[n]k Bök[r]e, Temetore, estvére Apatiban vigadtonk” „Apatibol Rohonczra jöttö[n]k délre...”	MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 156v
1651. június 1–7.	Rohonc	[7 die:] „Eszterhas Laszlo ment el dél elöt” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 156v
1651. június 12.	Kismarton	Olasz Kolosváry István

	„die 12 junii. Érkezék az Úr Eő Nga, Groffné Asszonyunkal Egiüt Kysmartonban Marianka kisasszonnyal”	feljegyzése: <i>Oklevéltár</i> 1901, 212.; MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 485
1651. [?] június 14.	Fraknó	Batthyány I. Ádámhoz, BSLM, 90.1 (509a-b)
1651. június 19.	Pozsony	Olasz Kolosváry István Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 878: „... Ngd levelét, amielit mégh 19 Junii Posonbol írt Ngod” (Fraknó, 1652. július 1.)
1651. június 21.	Sempte	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 978
1651. június 25.	Sempte	Esterházy László levele Aszalay Istvánhoz, MNL OL E 168, 1. t., nr. 248, (fol. 424–425); Esterházy László levele Batthyány I. Ádámhoz, BSLM, 508a-b
1651. június 26.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 484
1651. július 2.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 487; 488
1651. július 3.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 26, Fasc. D, nr. 251, fol. 245v
1651. július 4.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 489
1651. július 8.	Sempte	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 982.
1651. július 12.	Sempte	MNL OL P 1865, Sibrik család levéltára, 4. t., Káldy Péter veszprémi alispánhoz írt levelek, Esterházy László levele Káldyhoz, fol. 67–68
1651. augusztus 22.	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12280
1651. augusztus 23.	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12281
1651. augusztus 24.	Rohonc	„Rohonczon voltonk, Groff Puham és Eszterhas Laszlo iotek ide” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 157v
1651. augusztus 25.	Rohoncz, Körmend	„Rohonczrol indolton[k] el osztán eszekel csattara, haltonk Kör[m]enden” [157v]
1651. augusztus 26.	Körmend, Szentgrót	„Keörmendröl mentönk

		eszekel egiöt Szent Grottra halnj” [157v]
1651. augusztus 27.	Szentgrót	„... ottan mulatonk csak napestigh” [157v]
1651. augusztus 28.	Szentgrót, Szabar	„Szent Grotrol regel indoltonk es haltonk Szabarnal” [157v]
1651. augusztus 29.	Szabar, Kiskomárom	„Szabarol regel indoltonk, megh es délre Kiskomárban mentö[n]k” [157v]
1651. augusztus 30.	Kiskomárom, Segesd	„Kis Komarombol del uttan indolto[n]k el es Segesd alla mentö[n]k” [157v]
1651. augusztus 31.	Segesd, Kiskomárom	„Segesd alat voltonk deligh el is egetö[n]k[?], halni Kis Komarba iött[ün]k” [157v]
1651. szeptember 1.	Kiskomárom	„Kis Komaromban voltonk ekoron miniaian viganis volto[n]k” [fol. 158r]
1651. szeptember 2.	Kiskomárom, Csan[i]puszta	fol. 158r
1651. szeptember 3.	Csani Puszta, Szentgrót	fol. 158r
1651. szeptember 4.	Szentgrót, Körmend	fol. 158r
1651. szeptember 5.	Körmend, Rohonc	fol. 158r
1651. szeptember 6.	Rohonc	„Rohonczon voltonk mind, Puha[m], Eszterhasi, igen ittonk” [fol. 158r]
1651. szeptember 7.	Rohonc	„ment el Puham feleségestöl, rozsol volt[am?]” [fol. 158r]; Cziráky Ádám Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 456
1651. szeptember 8.	Rohonc	„kicsit ito[n]k” [fol. 158r]
1651. szeptember 9.	Rohonc	„ment el ekoron Eszterhas Laszlo is” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 158r
1651. szeptember 18.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 492
1651. szeptember 19.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12282
1651. szeptember 20.	Kismarton	Esterházy László levele Aszalay Istvánhoz, MNL OL E 168, 1. t., nr. 249, (fol. 426–427); MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 493; 494
1651. szeptember 24.	Kismarton	Dnimonics János Esterházy Lászlónak, Pápa, 1651. szeptember 30. MNL OL P 124, nr. 517
1651. szeptember 26.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12283
1651. szeptember 28.	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P

		1314, nr. 12284
1651. október 2.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12285
1651. október 4.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12255
1651. október/december 8.	Kismarton	MNL OL E 168, 1. t., nr. 250, (fol. 428–429)
1651. október 13. [?]	Szentmiklós	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12256
1651. október 17.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12286
1651. október 22.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12257; 12258
1651. október 26.	Fraknó	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 499
1651. október 27.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 503
<i>1651. nov. 6. előtt</i>	<i>Pozsony</i>	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 984: „KisMartonban 7 praesentis költ levelét Kegyelmednek el vettük, mit irjon, megh értettük. Ha Kegyelmed olly közel lévén Posonbul hozzánk kirándult volna, mind anny foglalatoságink között is kedvessen láttuk volna Kegyelmedet”, vö. nr. 988.
1651. november 6.	Kismarton	Horváth György Esterházy Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 607 (mellékelve Esterházy László Horváth Györgyhez írt levele)
1651. november 7.	Kismarton	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 984
1651. november 8.	Kismarton	Esterházy László Lippay György érsekhez, Prímási Levéltár (Esztergom), Archivum Saeculare, Acta Radicalia, Classis X. 196., 18. csomó (X. 24. cím) – 1650–1651, nr. 480
1651. november 9.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12088
1651. november 20.	Kismarton	Lippay György Esterházy Lászlónak: TUSOR 1994. II.,

		183., 200. jegyzet
1651. november 23.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12259
1651. november 24.	Kismarton	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 501
1651. december 1.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12260; Esterházy Dániel Lászlóhoz írt levelében (MNL OL P 124, nr. 125) említi László két levelét, melyeket Nagyhöflányból írt
1651. december 4.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12261
1651. december 13.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12287
1651. december 19.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12288
1651. december 24.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12289
1651. december 27.	Kismarton	Pálffy Pál Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 991
1651. december 29.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12290
1651	?	MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1622, Esterházy László Míticzky Mihálynak
1651. december	?	MNL OL P 1315, 2. cs., 159v
1651. december 8.	Kismarton	MNL OL E 168, 1. t., nr. 251, (fol. 430–431)
1651. december 19.	Kismarton	Esterházy László Lippay György érsekhez, Prímási Levéltár (Esztergom), Archivum Saeculare, Acta Radicalia, Classis X. 196., 18. csomó (X. 24. cím) – 1650–1651, nr. 571
1651	?	MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1677, Esterházy László Révay Lászlóhoz
1651	?	MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1680, Esterházy László Szalkovich Ádámmal
1652. január 7.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12086; Pálffy Pál

		Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 1007
1652. január 12.	Kismarton	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 1006
1652. január 15.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12262: „holnap innénd megh indulok, Lakompakon talám egy nap késem, onnénd másnap az Kegyelmed szolgálatjára jelen lések”
1652. január 16(–17).	Lakompak	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12262
1652. január 18–24.	Rohonc	[18 die:] „jöt ide Eszterhas Laszlo, vigan voltonk” MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 160r; [24 die:] „Rohonczrol csatara indolton[k], Sarva[r]ra mentö[n]k, Nadasdi uramhosz” [fol. 160r]
1652. január 25.	Kismarton	Rákóczy László Esterházy Lászlónak: MNL OL P 124, nr. 1084: említi, hogy ezen a napon kelt Esterházy László hozzá írt levele
1652. január 26.	„Kamondrol Nagi szöleösre, onet az Bakoniban, száli[?] / [szállottunk] Devecserben”	MNL OL P 1315, 2. cs., 160r
1652. január 27.	„Devecserből estvére Papara, menteönk osztan egiöt hiaban csak”	MNL OL P 1315, 2. cs., 160r
1652. január 28.	„Papan voltonk, ottan mulatonk napestigh”	MNL OL P 1315, 2. cs., 160r
1652. január 29.	„Papan voltonk, Radovani kapitaniai, napestigh, vigan voltonk”	MNL OL P 1315, 2. cs., 160r
1652. január 30. ⁹⁹⁰	Pápa	„Pápáról délre Vatra ⁹⁹¹ Kaldihosz ⁹⁹² onet Mihalfara ⁹⁹³ ” MNL OL P 1315, 2. cs., 160r
1652. február 1.	Pápa	Esterházy László Batthyány I. Áadámnak, MNL OL P 1314, nr. 12263
1652. február 3.	Pápa	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 504
1652. február 13.	Pápa	„Memoriálé circa incolas

⁹⁹⁰ Esterházy László valószínűleg Pápáig jött Batthyány I. Ááámmal; apósának írt következő levelét 1652. február 1-jén Pápáról keltezte.

⁹⁹¹ Vát

⁹⁹² Káldy Péter

⁹⁹³ Mihályfa

		Oppidi Papa” MNL OL E 199, (Wesselényi cs. levéltára) V/2. t. Gazdasági természetű memoriálék (1656–1664), fol. 172r
1652. február 16.	Pápa	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12264
1652. február 17.	Pápa	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 506
1652. február 24.	Pápa	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12265
1652. február 25.	Pápa	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 505; 508
1652. február 27.	Pápa	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 508
1652. február 28.	Pápa	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12266
1652. március 9.	Pápa	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 508
1652. március 14.	Pápa	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12.267
1652. március 18.	Sasvár	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12268
1652. március 21.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12269
1652. március 22.	Kismarton	Cziráky Ádám Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 462
1652. március 24.	Kismarton	Esterházy László Aszalay Istvánnak, MNL OL E 168, 1. t., nr. 252, (fol. 432–433); Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12270; Esterházy László III. Ferdinándhoz: MNL OL A 32, nr. 714. (15399 sz. film); MNL OL P 124, nr. 1064, Pucheim jelzi Lászlónak, hogy aznap Kismartonban írt levelét megkapta
1652. április 3.	Bécs	III. Ferdinánd a Consilium Regium (királyi tanács) tagjává nevezi ki MNL OL P 108, Rep. 2/3, Fasc. B, Nr. 27.
1652. április 4.	Bécs	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P

		1314, nr. 12271
1652. április 16.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12272
1652. április 18.	Kismarton	MNL OL E 168, 1. t., nr. 253, (fol. 434–435)
1652. április 21.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12273; MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., 510
1652. április 28.	Sempte	Homonnai Drugeth György és Esterházy Mária esküvője
1652. április 29.	Sempte	„Senten voltam napestigh, Homonai Janos lakodalmán”, ⁹⁹⁴ MNL OL P 1315, 2. cs., 161v
1652. április 30.	Sempte	„Homonai el mentt” MNL OL P 1315, 2. cs., 161v
1652. május 1. 1652. május 2. [?]	Sempte	MNL OL P 1315, 2. cs., fol. 162r; május 1-jére adat: Pálffy Pál Esterházy Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 996
1652. május 4.	Bécs	Nádasdy Ferencné Esterházy Anna Júlia Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, 1. cs., nr. 26
1652. május 8.	Bécs	Pálffy Pál Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 996
1652. május 19.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12274
1652. május [1]9.	Kismarton	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, BSLM, 90.1 (512a-c)
1652. május 23.	Bécs	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12275; Balassik János levele Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, 1. cs., nr. 240
1652. május 26.	Bécs, Pozsony	MNL OL P 108, Rep. 7., Fasc. C, nr. 38, Balassik János levele Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, 1. cs., nr. 240
1652. május 30.	Bécs	Olasz Kolosváry István Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 879: „az Nagyságod 30 Maii Béczből irt levelet elvöttem” (Fraknó,

⁹⁹⁴ Valószínűtlen, hogy Esterházy László ne vett volna részt a semptei lakodalmon.

		1652. június 3.)
1652. június 6.	Bécs	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12087
1652. június 11.	Fraknó	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12276
1652. június 14.	Nagyhöflány	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 510
1652. június 18.	Nagyhöflány	MNL OL P 124, 5. doboz, (8. cs.), g) Birtok és vegyes iratok, nr. 1715, fol. 64
1652. június 20.	Nagyhöflány	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12277
1652. június 30.	Sempte[?], Galánta[?] ⁹⁹⁵	„Szenczrol delre Sentere, vacsorara Galantara az lakodalomra, ittonk” MNL OL P 1315, 2. cs., 162v
1652. július 1.	Galánta	„Galantan voltam Sereni Andras lakodalmán, vigan is voltunk igen” MNL OL P 1315, 2. cs., 163r
1652. július 3.	Sempte[?]	Pálffy Pál Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 998 [Bajmócról meglátogatná]
1652. július 4.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámmal, BSLM, 90.1 (515516a-b)
1652. július 7.	Nagyhöflány	„Ujfalubol Nagi heflaniban az leaniomhosz ott is vigadtonk napestigh” MNL OL P 1315, 2. cs., 163r
1652. július 8.	Sempte	MNL OL E 168, 1. t., nr. 254, (fol. 436–437)
1652. június 10.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámnak, MNL OL P 1314, nr. 12278
1652. július 21.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 511, 512
1652. július 26.	[Sempte]	Esterházy Zsigmond Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 209
1652. július 28.	Sempte	Esterházy László fogalmazványa Medici Mátyás toszkán hercegnek, Siena-ba; MNL OL P 124, nr. 1714 (Fogalmazványok és

⁹⁹⁵ Kérdés, hogy Esterházy László részt vett-e a lakodalmon; ha igen, követte-e Batthyány Ádámot Érsekújvárra (július 2-án); apósa Érsekújvárról július 4-én Semptére [Sente] érkezett; innen Batthyány július 4-én Pozsonyba ment, oda viszont László gróf szinte biztosan nem kísérte el, hiszen július 6-án Batthyány Ádám Pozsonyból keltezte Lászlónak írt levelét.

		feljegyzések), fol. 17–18
1652. július 29.	[Sempte]	Esterházy Zsigmond Esterházy Lászlónak, MNL OL P 124, nr. 210
1652. július 31.	Sempte	MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., p. 513
1652. augusztus 1.	Sempte	Esterházy László Batthyány I. Ádámmal, BSLM, 90.1 (513514a-e)
1652. augusztus 13.	Sempte	Pálffy Pál Esterházy Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 1001
1652. augusztus 16.	Sempte	Pálffy Pál Esterházy Lászlóhoz, MNL OL P 124, nr. 997
1652. augusztus 17.	Sempte	„kihívott bátyám uram Sentére bennünköt, úgymint tizenhetedik augusztusi”; Esterházy Pál ifjúkori visszaemlékezése, <i>Mars Hungaricus</i> , 317.
1652. augusztus 18.	Semptéről ment Újvárra	Esterházy Pál ifjúkori visszaemlékezése, 317.
1652. augusztus 20.	Verebély	Esterházy Pál ifjúkori visszaemlékezése, 317.
1652	?	Esterházy László Pálffy Pálhoz, MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1673
1652	?	Esterházy László Szentmártony Mihályhoz, MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1686
? február[?] 24. [?]	?	Esterházy László Batthyány I. Ádámmal, MNL OL P 1314, nr. 12292

XII.2. Forrásszövegek

1.

Esterházy Miklós nádor temetésére szóló meghívó fogalmazványa

MNL OL E 174
Magyar Kamara Archívuma
Archivum Familiae Eszterházy
4. cs., 9. t. – fol. 1r–v

„Istennek bölcs és titkos ítéletivel rendelt akaratjából, élete az egész emberi nemzetnek meg lévén határozva, úgy, hogy minden embernek egyszer a keserű halálnak itallját meg kellenék kóstolni, s azt, az eziránt kiadatott sententia ellen, senki el sem kerülhet. Így ezek és az halandóság alá lévén vettette a Tekintetes és Nagyságos Groff Galantai Eszterhazi Miklos Magyar Országnak palatinusa is, az én szerelmes Atyám uram, ki megjövén a deveni [Dévény] táborból, s nagi heflanban [Nagyhöflány] nehéz halálos betegségben ágyában esvén, minek utána nagy törődelmes szívvel meggyónt, és communicált volna, az utolsó sz. kenet föl adása után, lölkét az Istennek ajánlván, nagy csendesesen ki múlték ez árnyék világából, ez el múlt szeptembernek 11. napján éjjél tájban. Kívöl [...] való hasznos szolgálatjára nézve is, az országnak kedvetlen változást hozhatott, de nekönk kised és egyógyó apró huzárnak holtig való keserves szomorúságot, és sirmalmas gyászt szörzött. De ez lévén az Jó Istennek akaratja, legyen áldott ebben is a szent neve, nagy hálaadással és törődelmes szívvel kellett ezt is vennünk.

Mivel azért már a test, egyebet a földnél nem vár, szegény boldog emlékezetű úrnak hideg tetemének becsületes és érdemlett el takartatására napját, a Tutor urak es atyafiak egyenlő akaratjából, ez jövendő karácson havának harmadik napját rendeltük, úgy hogy föl vevén az előtt 4 nappal Kismartonban, a pater Franciskanusok kápolnájokból, a testet, az hol most vagyon [letéttet], megírt 3 decembris előtt való estve, a nagy a nagy szombati pater Jesuitak templomában processióval és egyéb ceremóniákkal be vitethessék, s ott le tétetven, azon éjjél maradjon a Castrum Dolorisban s reggol missa, praedicatio es caeremoniák után maga temető helyében azon sz. Egyházban betéttessék, szerelmes felesége s gyermeki tetemek mellé.

Hogy azért szegény úrnak ez ultolsó tisztessége és hideg testének eltakarása annyival inkább a Kegyelmed személyének jelenlétével is, becsületesben lehessen meg, kérem igen nagy szeretettel és atyafiuságosan Kegyelmedet, ne szánja ebbéli fáratságát, mind szegény jó emlékezetű úrnak tekintetire nézve, s mind az én és a több árvák jövendőbeli szolgálatjokért, rendellye úgy útját, hogy az megírt helyen és napon lehessen jelen, egygyótt Uram ökegyelmével; mely ebbéli Kegyelmetek fáratságát és jóakarátját, Adja Isten örvendetesb dologban szolgálhassuk meg. Tartsa meg Isten Kegyelmedet!

2.

Miklós nádor halálát követően Szelepcsényi György kancellárnak írt levél fogalmazványa

MNL OL P 108, Rep. 71, Fasc. I/2. kötet, nr. 322 – fol. 301–302.

[pag. 506 / fol. 301r]

Illustrissime ac Reverendissime Domine mihi observandissime⁹⁹⁶

Isten eő szent fölsége, kiszollitvan az boldog emlekezetű urat, nekem édes Atyamat ez vilagbol, alázatossan az szegeni úr halálát megh irvan eő Felségének⁹⁹⁷ az [én] kegyelmes uramnak, azon is

⁹⁹⁶ Esterházy Dániel kézírása

⁹⁹⁷ III. Ferdinánd

alázatosan köniörgöttem eő Felségének, hogi vacalván⁹⁹⁸ most ennek a Sopron varmegienek feő ispansagha tisztí, eő felsége az io emlekezetű urnak igaz hű szolgálattjára valo tekintekből, és hogi egiebarant is ennekem vagion legh töb jozzagom, és residentiam is ebben a' Sopron var megieben,⁹⁹⁹ s idóm is immár ezen tisztnek elviselésére is alkalmas vagion,¹⁰⁰⁰ ~~hogi~~ kegyelmessen conferálta volna nekem ennek a' Sopron varmegienek feő Ispanságát, egiebarant is kegyelmes oltalmában vévén eő Felsége minket árvákat, egész familiástól, mely dologért ugian bizonyos emberének¹⁰⁰¹ is kültem ~~valna~~ vala feöl eő Felségéhez. Azonban Groff Nadasdi Ferencz sogor uram is eő kegyelme instal hiszen az feő ispansag tisztíert eő Felségénél, ugi mindazon altal hogi ha tudniillik eő Felsége nalam [nékem] nem conferálná, tehat conferalna eő Kegeyelmének, amint ezarant maga is eő Kegeyelme ennekem declaralta magat,¹⁰⁰² hogi külömben eő kegeyelme nem kivannia ennek a' feő ispansagnak tisztí, hanem ha ugian absolute ennekem nem inferalna eő Felsége [pag. 507 / fol. 301v] egiebarant kész cedalni ennekem ezt a hivatalt. Annakokáért nagi szeretettel kérem Kegeyelmedet, hogi az Istenben el niugo[do]tt io emlekezetű Urnak Atyamnak tekintetít, s meltosagos allapattyat, s hü szolgálattiat is az Austriai házhoz, s országához is tekintvén, Kegeyelmed mutassa minden jo-akarattyat hozzank Arvakhoz, s legien minden jo promotion Kegeyelmed eő Felségénél, hogi eő Felsége az meg irt fő ispánságnak tisztí kegeyelmessen conferallia ennekem, hogi mi is az io emlekezetű úr edes Atyank böchülletit holta utannis az eő Felsége kegeyelmességéből chak valami rest eből is viselhessük, s szolgálhassunk is mind eő Felségének, az mi kegeyelmes Urunknak, s mind hazánknek, a kin tellies sziből is egesz Familiastól igiekezünk.

Tovabba esék értésemre az is, hogi Groff Nadasdi sogor uram eő kegeyelme, szegenj Istenben el niugo[do]tt Groff Esterhás Istvan Batyam Uram kisded arvachkaia, Esterhasi Ursula Tutelajat¹⁰⁰³ kerne eő Felségétől, de az kis Arvachkanak tutorsaga eő Felsége után akár az verseges es Atyafisagos, [s] akár országunk constitutioiat, s akár penigh az io emlekezetű Úr – edes Atyank Testamentomat tekenchük, s mindenestől egemet és nem mast illet:

[pag. 508 / fol. 302r]

Mert az vérséget a' mi illeti, a' szegeni Arvachkanak edes Attyaval Attiul, edes Anniaval¹⁰⁰⁴ Anniul mind egy voltam, ha országunk constitutioiat nézzük penigh, az is nilvan valo dolog, hogi successio est causa tutelae,¹⁰⁰⁵ nekem penigh in casu defectus orphana [:kit Isten tartson megh, sziből kivanom:]¹⁰⁰⁶, successiom¹⁰⁰⁷ vagion az jozzagban, a' mint az eő idejeben kiis fogna teczeni

⁹⁹⁸ üresedésben van, betöltetlen

⁹⁹⁹ Az 1648. évi portális összeírás adatai alapján az Esterházyak Sopron vármegye adózó portáinak 32,7%-át birtokolták, míg Nádasdy 19,2%-át. Így tehát jogosan hangsúlyozták Sopron vármegyében való befolyásukat és jelentőségüket – nyilvánvalóan Nádasdy III. Ferenc ellenében. Vö. DOMINKOVITS 2005d, 514; Részletesen: DOMINKOVITS 2009b, 901–902.

¹⁰⁰⁰ Esterházy László a fogalmazvány keletkezésekor 19 éves volt. Kiskorúsága elvileg nem képezhetett akadályt, hiszen más, nála fiatalabb, szintén kiskorú arisztokrata is nyert már el főispáni tisztséget korábban, akinek beiktatására emiatt később, nagykorúságának elérése után került sor: Dominkovits Péter Nádasdy Pál 1604. évi, Vas vármegye főispáni tiszterre történt kinevezését, ill. 1610-es beiktatását hozza példa gyanánt. Vö. DOMINKOVITS 2009b, 888.

¹⁰⁰¹ Egyelőre nem sikerült kideríteni, kiről lehet szó.

¹⁰⁰² Nádasdy Ferenc Esterházy Lászlónak 1645. okt. 13-án nyilvánította ki ezt teljesen egyértelműen (MNL OL P 124, nr. 780.); miután Lászlót elvileg már kinevezte az uralkodó soproni főispánnak (1645. szeptember 25.).

¹⁰⁰³ gyámságát

¹⁰⁰⁴ Nyáry Krisztina révén, aki Orsolya nagyanyja volt, hiszen a Thurzó Imrével kötött első házasságából született Thurzó Erzsébetnek édesanyja volt.

¹⁰⁰⁵ a gyámsági jog Esterházy Lászlót illeti

¹⁰⁰⁶ Esterházy Dániel lapszéli megjegyzése

¹⁰⁰⁷ örökségem

leveleimből; ha az jó emlékezetű Úr Testamentomat tekintjük, a' kit ha közelliebb volna Kegyelmed, eggyütt Esterhazi Daniel Batyam Uram eő kegyelmével közlenek is Kegyelmeddel, a' mint hogi azutann is megh fogia latni Kegyelmed, ugi is az Testamentom szerént engemet illet az a Tutorságh, nilvan eginhani helien a' Testamentomban engemet ~~hagivan teven szegeni úr a~~¹⁰⁰⁸ hagivan az jó emlékezetű úr tutorának arva kis hugomnak;¹⁰⁰⁹ az joszag is penig a' ki az arvat illetve, en kezemben vagion, kit kezemből nem is akarok ki eresztetni [Üdöm is penig nem obstal¹⁰¹⁰ semmit, mert noha meg eddig az io emlékezetű úr akarat[iabol] oskolakban tanultam, mind azon által tizen kilenczedik esztendőmben vagiok, s iffiabbak is en nalamnal szoktak az Tutelakat viselni; s io meg hitt ~~gondo~~ es értelmes gondviselők által adomini ferálni, a' mint hogi en is ezarant, ha szinten meg valami keves ideig az studiomot continualnam¹⁰¹¹ is, nem akarok meg fogiatkozni Arva kis hugom javanak, s azonban üdöm is naprol napra nevelkednék];¹⁰¹² kerem azert fölötte igen azarant is Kegyelmedet, mutassa minden ioakarattiat hozzam, s informallia alazatossan eő Felségét is, könyörögvén mellettem eő Felségének, hogi ebben is kegyelmes oltalmában es Protectiojaban¹⁰¹³ veven eő Felsege, ne engedien megh bantodnom, hanem az eő Felsege kegyelmes szárnya es oltalma alatt mind versegemre, mind successiomra, s mind penig io emlékezetű edes Atyam Testamentomara nézve [pag. 509 / fol. 302v] viselhessem gondgiat ennek a tutorságnak is, alazatossan könyörögvén eő Felségének, hogi eő Felsege is az Batiam¹⁰¹⁴ tutelajat is ~~kis~~¹⁰¹⁵ arva kishugomnak meltoztassek eő Felsege¹⁰¹⁶ kegielmessen nekem conferálni, a' ki so[ha] nem leszen Nadasdi sogor uram ellen is, ha szinten eő kegyelme kivanta a tutorsagot is, ~~hog~~ holot eő kegyelme engemet assecurál,¹⁰¹⁷ hogi semiben egy punctban¹⁰¹⁸ is karomot nem kivannia, s karom lenni; penigh, s giülölseghre valo ok lenne, ha az tutela ő kegyelmének es nem nekem conferaltatnek, aki meg sem eő Felségének, sem országomnak nem szolgálhattam iffiusagom miatt, de igiekezem ezutan szolgalmom minden tehetséggel) kit alazatossan eő Felségének egesz Familiastol életünk fottáig míg igiekezőnk szolgalmi, ~~kivanvan az Kegyelmed hozzank mutatando joakarattjat is megh szolgalmunk,~~¹⁰¹⁹ el hiven Kegyelmed felől is azt, hogi ha nem az ~~mi~~ en erdemünkre erdememre nezve is, a' io emlékezetű szegeny Urhoz valo joakarattiat is az fölliül megirt dologban melto tekinteti leszen reank,

kit mi is egesz familiastol megh igiekezőnk szolgalmi Kegyelmednek.

„Cancellarius urnak irt levélnek az mássa”¹⁰²⁰

¹⁰⁰⁸ Áthúzott rész az eredetiben.

¹⁰⁰⁹ A végrendeletet nem véletlenül nem akarták odaadni Nádasdynak a rokonok; az 1641. évi testamentum ugyanis így rendelkezett ezzel kapcsolatban: „ha Isten az én kis leányomat Orsikát élteti: az én gyermekim et legatariusim tartozzanak mind aszerint contentálni Orsiczkét, mivel mindazok édes atyját is illetik, kire idején gondot is viseljenek gyermekim és az atyafiak s tutorok, hogy egyszersmind reája szorulván, ne kelljen veszekedésekkel és fogyatkozásokkal azután contentálni.” Vagyis a nádor valójában csak saját gyermekeinek tutorait nevezte meg 1641-es végakaratóban, hiszen Thurzó Erzsébet akkor még életben volt; a szöveg alapján – noha logikus módon, de mégiscsak azt értelmezve – írja László gróf, hogy őt illeti az Esterházy Orsolya feletti gyámság.

¹⁰¹⁰ (nem) akadályoz

¹⁰¹¹ folytatódnám

¹⁰¹² Lapszéli bejegyzés a [...] -ben álló rész; a deák kézírása.

¹⁰¹³ védelmébe

¹⁰¹⁴ Esterházy István

¹⁰¹⁵ Áthúzott szó az eredetiben.

¹⁰¹⁶ Áthúzott rész az eredetiben.

¹⁰¹⁷ biztosít

¹⁰¹⁸ egyetlen pontban sem

¹⁰¹⁹ Áthúzott rész az eredetiben.

¹⁰²⁰ Ismeretlen kéz későbbi írása.

„Homonyay György féle levelei”¹⁰²¹

3.

Esterházy Farkas feljegyzése tennivalókról

MNL OL P 124, 7. cs., nr. 1714, fol. 74–75.

Puncta quaedam necessaria

1. Megh kérvén Groff U. ő nagysága az Sopron vármegyei fő ispánságot, szükség, hogy ő Nagysága mind tisztességes bemeneteliről, mind penigh alkalmas idejéről gondolkodgiék és tedgyen determinatiot.

2. Megh igrvén ő Fölségének Groff U. az kis Marthoni joságra az Auctiot, mely 29 ezer valaháni száz, igen szükséges, hogy ő Nagysága Groff Uram gondolkodgiék az pénznek megh szerzéséről.

3. Az Szegeni Úr ő Nagysága, megh holt Groff Ezterhazi István Urnak ő Nagyságának adott adós levelében írja azt, hogy noha Munkacz 300000 ezer forintban volt, de minthogy Kathai és Morocz Familiával végezet, azt az részt, mellyet azzok praetendáltak maga acquisitumjának tartotta az szegeni úr, arról penigh semminemő documentumok ninczenek, úgy reménlem, Munkaczal egiut vesztek ell, igen jó volna postán Janos Deaknak irni, szerzenne ő Fölségétul egy Requisitoriumot, hogy az Lelesi Conventben keresné fel Aszalai uram ezzen mostanni alkalmatosságal.

4. Minthogy in jure controvertaltatik az dologh, ha Isten és igasagh ellen ne volna, jó volna szegeni Úr ő Nagyságha, Ezterhazi István Urnak adott adós levelét az Captalomban transsumaltatni. Az transumptumot tartaná magánál Grof uram ő nagysága, az originált tenné vissza az Lanzseri tárházba.

5. Primum et ante omnia az Contractust kell helyben alitatni, mindennemő haszontalan czelédet ell boczatani, az mely szolgálót akar Groff Uram megh tartani, azzokat kötelteze magához, és adgyon nekiek Conventiot, mert most mindenek Úr.

6. Jovallannam azt is, minthogy ~~most~~ az Tutela dolga mostan forogh, hogy az Szekeres Lovakat is Lakompakról Semptére vinnék, és az mint Lakompakról hoznának is sub titulo mutui et futurae certae refusionis lenne az.

4.

Esterházy Farkas feljegyzése a birtokok és uradalmak igazgatásáról és egyéb gazdasági teendőkről

Signatura Volfgangi Eszterhazy, circa diversas res et negotia Haeredum Nicolai Eszterhazy
Palatini

MNL OL P 108, Rep. 7, Fasc. A, nr. 6.

Nr. 1. Assignatio Bonorum.¹⁰²² Fraknai Tárház. N. U. szándéka k. U. Nadasdi urammal az Divisionalis.¹⁰²³ Battiani uram adosagha f. 2500. Walticher U[ram] Pergschraiberseghe.¹⁰²⁴ Az Várbéli szolgálók, porkoláb instrukciója, s hiti¹⁰²⁵; Tisztviselők és minden rendbeli szolgálók. Drabantok száma, és az előbbenieknek cselekedeti, s méltó büntetése. Az házi és udvari szolgálókkal való számvetés, Contentatiójok in modo és az megmaradandóknak számok, fizetések, alapattiok.

¹⁰²¹ Utólagos, téves azonosítás (XVIII-XIX. sz.)

¹⁰²² Javak összeírása.

¹⁰²³ osztály(tétel)

¹⁰²⁴ Bergschreiber; a 2500 Ft. tartozást Batthyány Ádám átvállalta Esterházy Lászlótól, MNL OL P 108, Rep. 66, 422. cs., Prothocollum Impignoratium, p. 474.

¹⁰²⁵ eskütétele; László iratai között több tisztviselő eskütétele fennmaradt.

Nr. 4. Kis Aszony alkalmaztatása, 2 Öregh asszony. Frauczimerek. Szállás becsülteseb, asztal rendesebb, minden állapot és vigyázás jobb, Hopmester, szakács, két jó inas, asztal ruha, szőnieghek, tál, tányér, csésze, mosdó, medencze ezüst, apró ezüst poharagkák, hintó, szekeres lovak. Az Lanzéri tárházat is szükség megtekinteni, és mindeneket, előbbi Regesztum szerint revideálni.

Nr. 2. Főispánság, ehhez készület, lovasok, trombitások, kornéta,¹⁰²⁶ vezénlő¹⁰²⁷ lovak. Az Vármegyének megvendéglése. Az Vice ispánnak¹⁰²⁸ megh marasztása, és nekie való intimatio, hogy mind valamely derék dologh érkezik kezéhez, kiért gyűlést kell hivdani, mindjárt tudja híréve[1] Grof uramnak, itt is az jószágban oly rendtartást kell szabni, hogy az levelek mindenféle való szolgáltatásában semminemő fogyatkozás ne essék. Az kisasszony tutelájának az után való publicatiója.

Nr. 3. Az Pápai Fő kapitánságra becsületes szerrel való be menetel. Az Installatió,¹⁰²⁹ azért való becsületes ajándék. Vendéglés. Hogy substitutus¹⁰³⁰ ne legyen, az fő generalis[nak] adománnyal kell devinciálni.¹⁰³¹ Az vice kapitányt megh kell foghatni.¹⁰³² Jó hadnagyokat, s tisztviselőket kell szorzenni.

Nr. 5. Az egyes jószágoknak rendben vétele. Béczi ház és Pozsonyi ház. Az lánzséri főporkolátság.

Nr. 6. Fejéregyházi dologh. Allatomban való pénzszerzés. Palatinus uram tanácsa. Öfölségéhez való küldés. Palatinus uram ezután való declaratioja. Az vármegyén való protestatio. Tolnai uram teczése. Az Rakosi 6 ezer forintot koloczi érek uram által gróf urammal inhibeáltatni.¹⁰³³

Nr. 7. N. V. F. V. C. az V. C. fel kerestetni annak J. L. A. C. A.S. S. kivenni.

Nr. 8. Az Reghéczi és egyéb praetensiók végett az Camarának memoriálét beadni, és az öfölsége Decretomját, mely Cameraliter szólot, felkerestetni, s urgeálni.¹⁰³⁴

Nr. 9. Dezofiekkal [Dessewffyekkel] való Tracta, és 2. Regius consensus.

Nr. 10. Csaki László uram az páterektől venne ki, az szegény palatinus uram önagsága kezes levelét, és szabadétana fel Feketevárost. [Utólag kiegészítve, szintén Farkas kézírásával:] Ezzel dologhban szegény gróf Esterházy László uram akarattjából volt Csáki uramtul, Banoczi uram pozsoni kanonok, az mint maga is ökegyelme jelenté, az Relatiót authenticé¹⁰³⁵ ki nem vettek, szükséges volna Recognitionale Mandatumat ökegyelmére venni.

Nr. 11. Kimindiekkal¹⁰³⁶ való dologh jaco[?] veghet. Az négy ezer forintnak megh fizetése. Ők is in casu defectus készek Gróf Uraméknak minden jószágokat, s erre Regius Consensust köll szorzenni.

Nr. 12. S. G. H. I. U. az L. I. U. A. C.

S. G. H. L. U. az S. M. U. adot L. C. az Pozsoni Kaptalanban.

Nr. 13. Cancellarius U. f. 15000 pénzi, Homonnai U. f. 13500 pénzi. Riczei János Okka véget [f. 14000 cirium] Soproniak 6 ezer forintja, ennek interes circon. f. 2000 hanem három ezer.

Nr. 14. Mindenféle jószágokrul való leveleknek rendben vétele.

Vegliai Horvát Ferenc U[ramn]ak pápai praetensiójáért Regeczben Tall. 1000. arrul való levelei, avagy az káptalanokban, avagy Sluha Mattias¹⁰³⁷ U[ram] maradékinál kellenék keresni.

Homonnai Uramtul való dolgokrul az Eszt. Kaptalanban tett Fassiokban sok fogyatkozás esett, annak végére menván, helliére kellenék hozni. Az töb káptalanokbul is, Conventekbul is mind ki kellenék venni az szükséges leveleket.

¹⁰²⁶ lovassági zászló

¹⁰²⁷ vezeték

¹⁰²⁸ Eörsy Zsigmond(?)

¹⁰²⁹ beiktatás

¹⁰³⁰ hogy eljőjön, és ne helyettest küldjön (ne helyettesítve legyen)

¹⁰³¹ devinciál = lekötelez, megnyer

¹⁰³² Fel kell fogadni

¹⁰³³ visszatartani

¹⁰³⁴ sürgetni

¹⁰³⁵ hitelesítve

¹⁰³⁶ Kéménd (SK)

¹⁰³⁷ Szluha Mátyás

Agha András dolgha. Botka U. quaerelai az ugodí hadnagy ellen.
 Az Bécsi vásárlás F. U. Mattias U. Regestumi Hom. Asz. Lak. Bécsi vásárlás Mattias Uram[ma] az Helmeczi pénzből. Az Lakodalomra és Temetésre való kölcsögh Míticzki uramtul.
 Keri uramnál lévő f. 600 ol[?]nek szólva maghának mondgia Mattias uram.
 Római adoságh ---- ciuin. f. 4500 avagy 5000
 Számot nem attak. Sluha Mattias uram. Biczen két tisztarto. Duimowith Uram, Vaghi uram, devecseri tisztartó, Olasz Ferencz Uram, Semptei, Lánzséri, Fraknai, Kismartoni tisztviselők és szolgák számadása.
 Vice Palatinus uram dolga.
 Az Ui keresztények dolga.
 Aszalai Uram dolgha.
 Walticher uram Cseklészben lévő 2 ezer forintja.
 Rauch Uramnál levő több országiarósággrul való levelek.
 Minden jószághokrul való leveleknek eszveszedése.
 Szeleskuthiak, Nagi Marthoniak, Marcziai.
 Carmeliták.

5.

Esterházy Farkas feljegyzése a regéci birtok ügyével kapcsolatban

MNL OL P 108, Rep. 56, Fasc. B, nr. 42.

Puncta in quibus merita Comitís nicolai et Damna, quae propter amissionem arcis et Bonorum Regecz orphani ipsius patiuntur specificè apponuntur.

„Regeczi dolog”

1. Az szegény úrnak ónagyságának 40 esztendő alatt sok zúrzarav üdőkben s rebelliókban, hívséges és jámbor szolgálatja, éjjel nappali fáradsága és munkája, mellyek jószáginak elvesztésével, elzalogosításával, életének fogyásával megbizonyított.
2. Ez elmúlt 1643. esztendőben, hogy Veseleni uram Morvában ment, azon morvai és az után szakolcai expeditiora költött ónagysága 11 ezer forintot, mellyet éppen ingyen cedált ónagysága Ófelségének.
3. Ledniczet maga munitiojával megvette, és Ófelsége parancsolatjára ingyen az fejedelemnek visszabocsátotta.
4. Regéczet örökös 35 ezer forint jövedelmő ónagysága jószágát Ófelsége elvévén, az fejedelemnek adta hatalmas nagy kárával, úgy annyira, hogy az legkisebbik ónagysága fia, Ferenc minden jószág nélkül vagyton, és ezen Regécnek jövedelméből, az még az úrfi felnevelkedett volna, kellett volna az nagy adósságokat megfizetni, elesvén már Regéc, minémő véghetetlen akadékjok következik az árváknak, meg nem írhatni.
5. Ezen regéci jószágnak elvétele, kírül is Rákóczi háborújátul fogvást vallott az szegény úr és árvái 80 ezer forint kárt.
6. Elő kell számlálni az regéci summát, az pénzben való kárt.
7. Az Regeczi és Tokai haz summabol tartozik ő Fölsége 172.185 forinttal, ehhez hozzátevén az árvák 27.815, az kétszáz ezer forintra [elkész]ítik, ezen két száz ezer forintra adja Ófelsége Óvárat, melyet meg is ígért Ófelsége Cancellarius uram által.

Ha Óvárat Öfelsége nem akarja adni, adjon Öfelsége másutt az 172.285 forint érő jószágot.

Ha azt sem, Öfelsége contentatiót tudjon készpénzül, hogy azzal szegény Úr öngyása zálogos jószágiból valamely részt váltani lehessen valami hereditást az Ferkónak.

8. Arrul is kell emlékezetet tenni, hogy ha az Fejedelem az pénzt minekünk le nem tenné, minthogy Öfelsége vette el az jószágot, és az fejedelemnek adta, Öfelsége erről is contentatiót tegyen.

6.

Esterházy Farkas összesítése azokról a kiadásokról, amelyeket az Esterházy Orsolyát illető javakból eszközöltek a rokonok, többek között Miklós nádor, illetve Esterházy László¹⁰³⁸

Szlovák Nemzeti Levéltár, Az Esterházy család cseszneki ágának levéltára,
Muraközy-féle rendezés, fasc. 98. no 93.

Kis Aszony öngyása praetensioi lehetnének ezek

1. Az nagy emlekezető Groff Eszterházi Miklós Palatinus Urunk öngyása levele szerént Munkácsért, Zoliomért, Dobroviniáért, Striczinért¹⁰³⁹ s több jószágokért praetendálhatna [...] f. 170000

Ennek az regéczi jövedelemből az Testamentum szerént kellett volna meg fizetődni, ha az háborúban Rakoczinak nem adatott volna.

2. Pápát Czaki László uram öngyása másodsor kezéhez vévén, adott vala szegény Groff Eszterhazi István uramnak öngyásának ötven niolcz ezer forintot, kiből az Fertő melléki négy Faluért tett le f. 44000.

3. Ezt az négy Falut 1643. esztendőben megnevezett Palatinus Urunk öngyása Regécznek és Strechin[n]ek örökben való megvétéléért atta zalagban Kéri János úrnak, s minthogy az négy Falunak készpénz jövedelme három ezer két száz forint volt minden esztendőben, tíz esztendőtől fogva praetendálhatna f. 32000

4. Ugyan az megnevezett ötven nyolcz ezer forintból Pápa árrából, szegény Groff Eszterhazi István Uram öngyása halála után maratt volt f. 13000, kit néhai Palatinus urunk öngyása Lakompakon kezéhez vett.
Ez az ötven niolcz ezer forint *Papa arra*¹⁰⁴⁰ Turzó Familia után jutott néhai Groff Thurzo Eörzebetnek, meg nevezett Kis Aszony öngyása Annyának.

5. Szegény Groff Eszterházi István Úrnak halála után, az Lánzeri Tárházban maratt volt circiter[?] Három ezer Tallér, amely tett f. 4500. Ezt is néhai Palatinus Urunk öngyása vette kezéhez.

6. Megnevezett Palatinus Urunk öngyása néhai Groff Eszterházi István Urunk halála után, Raidingot atta zalagban Silvasiné Aszonyomnak ... p. f. 10000.

7. Jó emlékezető Groff Eszterházi László Uram öngyása, az Fertő melléki négy Falut magához váltván, az mely niolcz ezer forint az Helmeczi pénzből az kis Aszonyt illetve volna, arra fordította ... f. 8000.

¹⁰³⁸ A forrást Hermann István bocsátotta rendelkezésemre.

¹⁰³⁹ Sztrecsén

¹⁰⁴⁰ sorközi beszúrás

8. Azon négy Falunak kiváltására megnevezett Groff Eszterházi László Úr öngyásága az lanzéri jövedelemből vett fel f. 9000.

9. megnevezett Groff Eszterházi László Úr öngyásága lakodalmára készölvén, az lanzéri jövedelemből vett vala fel hét ezer forintot, de az harmat megadván, maratt hátra ... f. 4000.

10. Groff Eszterhazi Pál Uram öngyásága némely részről akarván Groff Homonnai Györgyné asszonyomat contentálni, az Kis Asszony öngyásága czitzvai portioját atta zálogul p. f. 5000

Viszont annak az portionak jövedelméből az szombathi Apácáknak Homonnai Uram adósságáért adott G. Eszt. Pál Uram f. 300.

11. Megnevezett Groff Eszterházi Pál, az Feiérházi Curiaért, és hozzá tartozandó jószágért Vitniedi Istvánt contentálni akarván, az Lánzeri jövedelemből vett fel f. 7200.

Tészen fl. 307000

Ezen kívöl vannak Munkácznak megtartásáért és más okokért az Lánzeri jószágban két zálogosítások.

Viszont az Lánzeri józágnak, néhai Groff Eszterhazi István Uram öngyásága halálától fogvást való jövedelme, az ki eddig sokkat tészen.

[Külzetten:] G[róf] E[esterházy] U[rsula] K[is] A[asszony] praetensiói

7.

Esterházy Farkas levele Esterházy Lászlóhoz Pozsony, 1647. december 13.

MNL OL P 124, nr. 156.

„[...] Itten Posonban vagyok, az zoliomi dolognak mind ekkoráigh nem lehetet vége. Semptén létemben Groff Palfi Pál uram ő Nagysággha jovallását s tanácsát Nagyságodnak megh jelentetem, akkorban fölötéb is teczet Nagyságodnak, az után az mint értetem abbéli Nagyságod teczése változot; ugy hallom, hogy Nagyságod Kohári uram lakodalmára, mely 19. Januarii Bichén fogh lenni, készül Nagyságod. Én az mint ennek az mostani magyar világnak forgását látom, és az embereknek változó jó akaratjokat vészem eszemben, Nagyságodat kérem, vegye derekas consideratioban dolgait, mert az menni adosághit s involutioit¹⁰⁴¹ tudom Nagyságodnak, ha kulomben Nagyságod az maga dolgairól, és azzoknak mind joságiban, s mind ő Fölsége elót rendben s jó végben viteléről nem gondolkodik, félek rajta, hogy Nagyságod az szántalan adoságinak, és Oczeivel s Hugaival való sok rendbeli fülies[!] [feles] dolgainak terhétul etczersmind megh niomatatván, ne lássa Nagyságod bezületinek nagy sérelmevel, es maga hatalmas nagy kárával s talám niomoruságával joságinak ell szaggatását, elfoglalását. Emlkezhetik arrul Nagyságod, csak a jövő 1648 esztendőben is 2. Febr. G. Nadasdi uramnak ő nagyságának 30 ezeret, Listius uramnak Hat ezeret, 10. Aprilis Soproniaknak Hat ezeret, 22 Junii Bakacz uramnak tizen öt ezeret, Szent Mihály napján Joó Miklós uramnak Harmincz negy ezeret, 1. novembris Gióri Püspök uramnak többet tiz ezernél tartozzik[!] Nagyságod megh fizetni, mely sok rendbeli summa pénznek, száz es egi ezer forintnál többet tésznek, ezzen kívül vagyon az Pazmanitak pénzének, es okkán levő Summa pénznek Interesse, és zálogban lévő Hetedfél Falu az Fraknai és KisMarthoni joszágnak. Nagyságod jól tudgia az szegény úr ő nagysága testamentuma mit foglaljon magában de doto et aedificio Templi Tyrnaviensis,¹⁰⁴² az is ex conscientia¹⁰⁴³, Nagyságtoknak incumbál¹⁰⁴⁴, s még ekkoráigh igen kevés ment abban végben, meli dologh contra

¹⁰⁴¹ involutio

¹⁰⁴² nagyszombati jezsuita templom

¹⁰⁴³ ex conscientia

¹⁰⁴⁴ incumbál: akikre támaszkodik, akin nyugszik

mentem Testatoris vagyon. Tartok attul is, hogy Kis Marthon Magyar Országához applicáltatván¹⁰⁴⁵, feles zálogh is azzon jóságban lévén, masoknak szemében ne tűniék és ne periclitaltassék¹⁰⁴⁶, az mint magától Groff Palfi Pál uramtul is ő nagyságátul értettem, hogy Kis Marthon most sinczen in tuto. Kozelget az Nagyságod kölczéghe menieghzói alapattia, kevés esztendő alatt Istennek kegyelméből megh lehet Groff Marianka kis aszoni kiházásitása es ötven ezer forint dosa,¹⁰⁴⁷ niolcz esztendő alatt Orsiczka Groff Kis Aszoni, Istennek áldasából fel nevelkedvén s ell tova Három száz ezer forintot justissimo jure megh kívánván, honnet lesznek megh ezek, ha Isten es az Boldogságos Szűz Nagysághok házán nem köniörül, én nem tudom. Nagyságod Öczének Groff Pálnak Semptei jóságba jó részin záloghban vagyon, kis Ferkoczkanak egy tenierni földes s jósága ninczen, az Regéczi dologh, az szegény úrnak ő nagyságának megh szolgált fizetése, ell zálogosított jóságának ára s több egieb praetensioja ő Fölsége előtt csak halgatásban vagyon.

Mind ezek minémő sulios, veszedelmes és Nagysághok házának utolsó ruináját¹⁰⁴⁸ nézendő dolgok legyenek, Nagyságod itiletire hadgiom, kérem is Nagysághodat, ne vegie gonosz néven, hogy ezeket én tekelltes s jó akarató szivel irom és enniszer talám unva is Nagysághodnak intimalom.¹⁰⁴⁹ Mindezeknek megh orvoslásában, az Istennek és Boldogságos Szűznek igaz tiszteletin kívül, melliet Nagysághodnak szeme előtt kell mindenkoron viselni, jobb remedium ninczen, hanem hogy Nagysághod jó és igaz tisztviselők által minden jóságit s jovedelmit jó rendben vévén, keveses szolgálta rendel az következendő egi esztendőben ő Fölsége udvarában szolgáljon Nagysághod, azon üdö alatt az Regéczi dologt, Kis Marthonnak perpetuitását,¹⁰⁵⁰ az szegény úrnak ő nagyságának fizetését és minden praetensioit¹⁰⁵¹ jó rendben hozhattja s talám végben is viheti Nagysághod, mert az szüntelen ő Fölsége körül való Nagysághod forgolódása és szolgálata az urakkal való Nagysághod ösmeretsége és conversatioia¹⁰⁵² sok ezer forintra inkább foghia konjebiteni az Nagysághod dolgainak végben vitelét. Szükségesnek itilném, hogy Nagysághod az Huszon öt ezer forintot Cancellarius uramtul ő nagysághatul szorgalmazna és fel is venne s fel véven, minthogy mostan Nagysághod Nadasdi urammal ő nagysághával igen jól vagion, fölöte jónak itilném lenni, ha Rauch Daniel uram ő kegyelme által Nagysághod végben vinné azt, hogy Nádasdy uram ő nagysága az harmincz ezer forintra felét 2. Febr. venné fel, az felére váraoznék esztendeigh, így az huszon öt ezer forintra maradna még tíz ezer forintja Nagysághodnak, ehez feles bora lévén Nagysághodnak, ha tíz ezer forint éró bort igerne, nagy segítséggel volna az Kis Marthoni perpetuitásnak megh szerzésében. Hogi ha penigh Nagysághod Nadasdi urammal nem akarna végezni, meli dologh nem volna igen jó, mert az huszon öt ezer forintra felül való öt ezer forint és Listius uram hat ezer forintja honnéd léssen megh, nem tudhatom, jovallanám, ha Nagysághod Groff Haubiczot,¹⁰⁵³ Styriában avagy Béczen fel kerestetni az igen pénzes ember és pénzt interesre ki szokta adni, Szegény Úrhoz ő nagysághához igen hajtot, talám tekintjért lenne Nagysághodhoz jó akarattal. Az mi az tisztviselők állapotját nézi, minthogy az jószágoknak rendes administratioja, jövedelmeknek hiven való be szedése és szaporitása, hiv és gondviselő Tisztviselőkön áll, ha én dologom volna külemben nem czelekedném, hanem Fraknoban és Kis Marthonban jó Ferwoltereket¹⁰⁵⁴ rendelvén, az két jószágunk Kurthosi György uramat, fizetését megh jobbitván, Praefectusává tenném, bizonios lehet abban Nagysághod, nem lenne Nagysághodnak kárára, és ha Nagysághod az én jovallásomat méltóztatik be venni, ennél különbet nem czelekeszik Nagysághod. Értem kedvetlenségéért Kurthossi urammal az tovább való szolgálathoz, minek előte megh válják Nagysághod ő kegyelmétül, maga kárával is Nagysághod kedvet csináljon őkegyelmének az tovább való szolgálathoz, megh értheti Nagysághod másoktól, minémő kedves szolgálta volt Kurthossi uram az szegény úrnak őnagysághának, ugi jüt eszemben egi kor, valami Czornan levő Pusztakat emlegetett Kurthossi uram, talán nem ártana, ha Nagysághod kevés kárával ő kegyelmének kedveskedniek. Isten Nagysághodat éltesse szerenczessen. Irtam Posonban, 13. [decem]bris 1647.”

¹⁰⁴⁵ csatoltatván

¹⁰⁴⁶ ne legyen veszélyeztetve

¹⁰⁴⁷ dos = hozomány; a szó használatára az Esterházy család gyakorlatában: vö. PERES 2009, 84.

¹⁰⁴⁸ romlását

¹⁰⁴⁹ intimál: bizalmasan közöl

¹⁰⁵⁰ adományos (örökletes) birtokként való tulajdonlását

¹⁰⁵¹ praetensio: javadalom (jövedelem)

¹⁰⁵² eszmecseréje, beszélgetése; itt: érintkezése az urakkal

¹⁰⁵³ Graf Haubitz

¹⁰⁵⁴ Verwalter = gazdatiszt, tisztartó

Összefoglaló

Jelen disszertáció a neves Esterházy Miklós (1583–1645) nádor (1625–1645) Nyáry Krisztinával (1604–1641) kötött házasságából született legidősebb fiának, az 1652. évi vezekényi csatában három másik Esterházyval hősi halált halt László grófnak (1626–1652) a pályáját kívánja megrajzolni. Az Esterházy-család idősebb fraknoi ágának két legmeghatározóbb, korszakos jelentőségű politikai pályát befutó személyiségéről – a családját a Pozsony megyei középnemesség soraiból a Magyar Királyság politikai elitjének élvonalába emelő Miklós nádorról és az atyai örökséget páratlanul sikeres karrierjével kiteljesítő, a családi hitbizományt létrehozó Pál (1635–1713) nádorról (1681–1713) – több életrajz is rendelkezésre áll. A Miklós nádor 1645. évi halála után 19 évesen családfővé váló Esterházy Lászlóról viszont nem született még biográfia, jóllehet személyét a történeti emlékezet – eddig jószerivel csupán hősi halála és az évszázad temetésének tartott nagyszombati gyászszertartása miatt – számon tartja, sőt sokrétű kultusszal övezi mind a mai napig. Életének és kapcsolatrendszerének feltárásával, az atyai örökség sikeres folytatásának árnyalt vizsgálatával jelen dolgozattal ezt a hiányt szeretném pótolni. Családfői működése szűk hét esztendejének feltérképezésével célokom annak a folyamatnak a bemutatása, amelynek során az Esterházy-család tagjai a Miklós nádor által elért kiemelkedő pozíciót a Magyar Királyság elitjében megőrizték.

Gróf Esterházy László pályájának megismerése interdiszciplináris jellegű kutatásokat tesz szükségessé: személyi iratainak és levelezésének, családi, rokoni, főúri kapcsolati hálójának, politikai és katonai pályájának, familiárisköreinek, udvartartásának, műveltségének elemzése többféle megközelítést tesz lehetségessé. Több éves, hazai és külföldi levéltárakban végzett kiterjedt forrás- és adatgyűjtésem során igyekeztem mindazon forráscsoport és irategyüttes, valamint az őrző intézmények (hazai és külföldi levél-, kézirat- és könyvtárak) számbavételére, amelyek szisztematikus átnézése alapján valószínűsítettem, hogy az Esterházy László személyére, kapcsolatrendszerére, az általa betöltött tisztségek és címek történetére direkt vagy közvetett információt tartalmazó források döntő hányadát megismerhetem. Vagyis a módszer, amelyre törekedtem: a teljes körű és szisztematikus forrásfeltárás és adatgyűjtés, majd a család egész történetébe ágyazott feldolgozás volt.

A dolgozat felépítését Esterházy László különböző életszakaszai, tisztségei és a rendelkezésre álló forrásanyag szerint alakítottam ki. Gyermek- és ifjúkorának, neveltetésének bemutatása után az atyai örökség megőrzése érdekében tett lépéseit, családtagjainak, támogatóinak és ellenfeleinek szerepét ismertetem részletesen. Az *„Az atyai örökség sikeres folytatása – a Magyar Királyság elitjében: az ifjú gróf címei és tisztségei”* című fejezetben a korabeli fiatal főúri pályákkal összevetve jellemzem László gróf karrierjét, egyúttal kijelölve helyét abban a fiatal arisztokrata csoportban, amelynek tagjai idővel országos főméltóságok várományosaivá váltak. Kiterjedt kapcsolatrendszerének feltárásakor előbb a Miklós nádortól örökölt kapcsolatok továbbvitelét mutatom be, majd a László gróf életére legnagyobb hatást gyakorló két főúri pártfogót és az ifjú nagyúrral való kapcsolataikat: egyrészt Batthyány I. Ádám dunántúli főkapitány, akinek Eleonóra lányát apja korábbi megállapodásának megfelelően László gróf feleségül vette, másrészt Pálffy Pál kamaraelnök, országbíró, majd nádor volt az a két legjelentősebb barát és patrónus, akik támogatták és segítették a fiatal főúr önálló lépéseit. Ismertetem a katonai erényei miatt már életében méltán híressé vált Esterházy László portyáiról fellelt sokrétű adatokat is. Kitérek az apjától örökölt familiárisi körök vizsgálatának összetett jellegére, kiemelve ennek legfontosabb képviselőit. A főúr egyházi kapcsolatrendszerének, kegyúri működésének feltárása további kutatásokat igényel, ezért ez a téma csak érintőlegesen szerepel a disszertációban. Az ifjú arisztokrata birtok-, pénz- és zálogügyeinek részletekbe menő megismerését teszik lehetővé a fennmaradt források: ezek felhasználásával sikerült feltárni például azt a hitelezői kört, amely nélkülözhetetlen kölcsönöket biztosított az Esterházyak segítségére. Dolgozatom egyik kiemelt jelentőségű fejezete Esterházy László pápai főkapitányságának vizsgálata, hiszen e tisztség már a nádorfi önálló – az atyai örökségen is túllépő – karrierjének volt meghatározó állomása. A sokat kutatott vezekényi csata kapcsán elsősorban a tragikus esemény korabeli visszhangjára és következményeire térek ki, valamint önálló fejezetet szentelek László gróf életének a família későbbi reprezentációjában. Végül a dolgozatot a *Függelékben* Esterházy László itineráriuma, valamint a dolgozatban elemzett legjelentősebb források okmánytára egészíti ki.

Abstract

The aim of my PhD thesis is to describe the career of count László Esterházy (1926-1652), who died with three other members of the Esterházy family in the battle of Vezekény and who was the eldest son of the famous palatine, Miklós Esterházy (1583-1645), and her wife, Krisztina Nyári. There are several biographies of the two dominant members of the Frakno line of the Esterházy family who pursued an important political career: palatine Miklós, raising his family from the landed gentry up to the political elite of the kingdom and palatine Pál (1635-1713), creating the family entail as well as expanding his paternal inheritance as a result of his outstanding career. Although there has not been a (modern) written biography of László Esterházy, who became the head of the family after palatine Miklós's death at the age of 19, due to his heroic death and his funeral in Nagyszombat, which was widely considered the funeral of the century, his personality has not been forgotten by historical remembrance and has been surrounded by various manifestations of cult up to the present day. My PhD thesis aims to remedy this deficiency, to survey his life and relations as well as to conduct an in-depth analysis of his successfully following in his father's footsteps. My aim was to present the 7-year spell when he was the head of the family and he could sustain the family's position reached by palatine Miklós in the élite of the Kingdom of Hungary.

In order to explore the details of László Esterházy's career, I had to carry out interdisciplinary research: the analysis of his personal documents and correspondence; his relations with his family, relatives and aristocrats; his political and military career; his friends, household and his education allowed several different approaches. During a several-year-long extensive collection of sources and data in archives in Hungary and abroad, I tried to enumerate all the source-groups, documents and institutions (archives, archives of manuscripts and libraries) that, after a systematic survey, made it possible for me to find the largest part of the sources that contain direct and indirect information on László Esterházy, his relations, the history of his positions and his titles. So the method I used was a systematic and detailed collection of data.

The thesis is structured according to László Esterházy's life periods, offices and the sources. After writing about his education in his childhood and youth, I present his activity to preserve his paternal inheritance and the role of his family members, supporters and enemies in detail. In the chapter "*The successful continuation of the paternal inheritance in the élite of the Hungarian Kingdom: the young count's titles and posts*" (*Az atyai örökség sikeres folytatása – a Magyar Királyság elitjében: az ifjú gróf címei és tisztségei*), compared with other contemporary aristocrats' careers, I depict count László's career and determine his place in the group of young aristocrats who were to become senior dignitaries. When describing his extensive relations, first I show how he sustained his relationships inherited from palatine Miklós, then the two patrons that have the largest influence on count Miklós's life and their connections with László Esterházy: Ádám Batthyány I, Transdanubian captain general, whose daughter, Eleonóra, got married to him according to prior agreement, and Pál Pálffy, the President of Chamber, Lord Chief Justice, then palatine, were the two most important friends who supported and helped the young aristocrat during his first independent steps. I also present the findings concerning László Esterházy's famous forays, making him a paragon of military virtue. To reveal his church relations and his activity as a patron needs further research, therefore, I only briefly referred to this part of his life in my doctoral thesis. The available sources allowed me to survey the young aristocrat's property, money and pawn deals in detail. By dint of all these, I managed to find the creditors who helped the family Esterházy with the necessary loans. One of the most important chapters of my thesis is the one in which I examine László Esterházy's role as a captain general. In connection with the battle of Vezekény, I wrote about contemporary reception and the consequences of the tragic event as well as I devote a chapter to count László's later representation in family life.

In the appendix, the thesis is concluded with László Esterházy's itinerary as well as a collection and the translations of the major sources analysed in the thesis.

Resümee

In der vorliegenden Dissertation wird die Karriere des Grafen László (1626-1652), der als ältester Sohn aus der Ehe von Miklós Esterházy (1583-1645) und Krisztina Nyáry (1625-1645) geboren wurde und in der Schlacht von Vezekény mit drei anderen Esterházy den Heldentod starb, dargestellt. Über die zwei dominierenden, in ihrer politischen Laufbahn eine bedeutende Rolle spielenden Persönlichkeiten des älteren fürstlichen Fraknó-Zweigs der Familie Esterházy, Miklós Esterházy (Palatin) und Pál Esterházy (Palatin) (1635-1713) stehen uns viele Biographien zur Verfügung. Der erstere erhob seine Familie aus dem Stand des mittleren Adels des Komitats Pressburg in die politische Elite des Königreichs Ungarn; der nachherige verband das väterliche Erbe mit seiner äußerst erfolgreichen Karriere und erweiterte das Majoratgut in seiner Familie. Über László Esterházy, der - nach dem Tod von Miklós Esterházy im Jahre 1645 - im Alter von 19 Jahren die Rolle des Familienoberhaupts übernahm - gibt's jedoch keine Biographie, obwohl bislang seine Existenz im historischen Gedächtnis wegen seines Heldentodes und seiner Trauerzeremonie, die als Beerdigung des Jahrhunderts bezeichnet wurde, bestehen blieb. Sogar wird er bisher in der Geschichte durch mannigfaltige Kult gekennzeichnet. Mit der Erforschung seines Lebens und seiner Beziehungen, der subtilen Untersuchung der erfolgreichen Fortsetzung des väterlichen Erbes möchte ich in der vorliegenden Dissertation diese Lücke füllen. Mit der Erfassung seines Lebens und seiner 7-jährigen Tätigkeit als Familienoberhaupt möchte ich den Vorgang darstellen, durch den die Mitglieder der Familie Esterházy eine hervorragende Position durch Miklós Esterházy in den Eliten des Königreichs Ungarn erhielten.

Die Bearbeitung der Laufbahn des Grafen László Esterházy erfordert interdisziplinäre Forschungen: die Analyse seiner Personalakten und seiner Korrespondenz, die Erforschung der Beziehungen zu seiner Familie, seinen Verwandten und den Aristokraten, die Ermittlung seiner Hofhaltung und seiner Bildung sowie die Analyse seiner politischen und militärischen Laufbahn ermöglichen diverse Ansätze. Während meiner mehrjährigen umfassenden Quellen- und Dokumentensammlung in den heimischen und den ausländischen Archiven bemühte ich mich die themenbezogenen Quellen und Akten sowie die Schriften der heimischen Archiven und der Bibliotheken aufzunehmen. Gemäß deren systematischen Untersuchung lässt sich gut bestätigen dass ich mich mit dem Großteil der direkten und indirekten Quellen bezüglich seiner Persönlichkeit, seiner Beziehungen und seiner Geschichte von ihm besetzten Ämter und Titel eingehend befasste. Die Methode, die ich darstellen wollte, war eine umfassende und systematische Quellenerschließung und Datensammlung bald die Bearbeitung der ganzen Geschichte seiner Familie.

Den Aufbau meiner Dissertation habe ich nach den verschiedenen Lebensphasen, Ämter und den verfügbaren Quellensammlungen von László Esterházy gestaltet. Nach der Präsentation der Kindheit, Jugend und der Erziehung von László Esterházy stelle ich seine Schritte im Interesse der Bewahrung des väterlichen Erbes und die Rolle seiner Familienmitglieder, Patrone und Gegner detailliert dar. Im Kapitel, betitelt „*Die erfolgreiche Fortsetzung des väterlichen Erbes – in den Eliten des Königreichs Ungarn: Ämter und Titel des jungen Grafen*“ beschreibe ich die Karriere des Grafen László im Vergleich zu den Laufbahnen der zeitgenössischen jungen Aristokraten, zumal setze ich seine Position in der jungen Aristokratengruppe ein, deren Mitglieder mit der Zeit zu den Anwärtern der hohen Würdeträger geworden sind. Durch Erschließung seines umfangreichen Beziehungssystems stelle ich zuerst die Weiterführung der vom Grafen Miklós ererbten Beziehungen dar dann werden die zwei hochadligen Patronen, die auf das Leben des Grafen László einen großen Einfluss ausübten, und ihre Beziehungen zu dem jungen Großherrschaft präsentiert: einerseits Ádám Batthyány, Generalhauptmann von Transdanubien, dessen Tochter (Eleonora) er gemäß dem damaligen Abkommen seines Vaters heiratete, andererseits Pál Pálffy, Kammerpräsident, Landesrichter später Palatin waren die zwei bedeutendsten Patrone und Freunde, die die eigenen Schritte des jungen Großherrschaft unterstützten. Ich befasse mich auch mit den vielfältigen Materialien über seine militärischen Touren, die wegen militärischen Tugenden noch im Leben von László Esterházy zu Recht berühmt waren. Ich prüfe auch die komplexe Art der von seinem Vater geerbten familiären Kreise, hervorhebend deren wichtigsten Vertreter. Die Erschließung seiner kirchlichen Beziehungen und seiner Tätigkeit als Patronatsherr erfordert weitere Forschungen deshalb ist dieses Thema nur am Rande in meiner Dissertation bearbeitet. Die detaillierte Bearbeitung des Besitz- und Finanzstandes des jungen Aristokraten ermöglichen die restlichen Quellen, mit deren Verwendung ich z. B. denjenigen Gläubigerkreis, der

den Esterházy's unentbehrliche Anleihen sicherte, erforschen konnte. Ein wichtiges Kapitel meiner Dissertation ist die Prüfung seines Amtes als Generalhauptmann von Pápa da dieses Amt eine entscheidende Phase in der Karriere der schon selbständigen Grafen – auch das väterliche Erbe weit überschritten – war. Im Zusammenhang mit der meist erforschten Schlacht von Vezekény stelle ich in erster Linie die damaligen Folgen des tragischen Ereignisses dar und ein eigenes Kapitel ist dem Leben des Grafen László Esterházy in der späteren Repräsentation der Familie gewidmet. Schließlich wird meine Dissertation mit dem Itinerar von László Esterházy *im Anhang* und dem Quellenverzeichnis ergänzt.

1651. N. O. Informatio 13 Novemb. 1651. g. p. p. r. i. n. y.

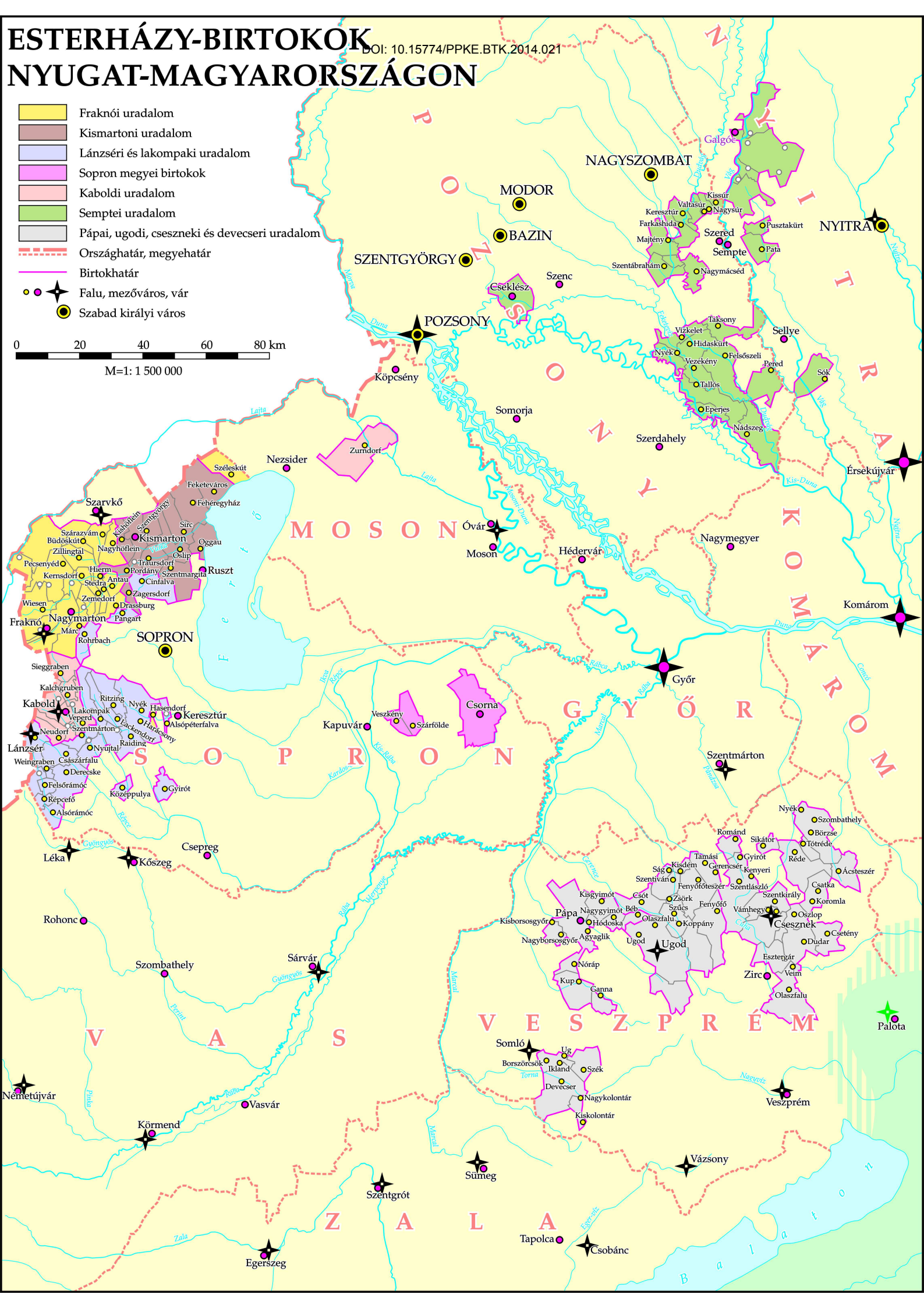
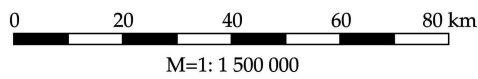
A sárfenéki karmelita kolostor alaprajza 1651-ből (ÖStA, FHKA AHK NÖHA S 8/C/2 Scharfeneck und Mannersdorf, 1605-1654)

ESTERHÁZY-BIRTOKOK NYUGAT-MAGYARORSZÁGON

DOI: 10.15774/PPKE.BTK.2014.021

- Fraknói uradalom
- Kismartoni uradalom
- Lánzséri és lakompaki uradalom
- Sopron megyei birtokok
- Kaboldi uradalom
- Semptei uradalom
- Pápai, ugod, cseszneki és devecseri uradalom
- Országhatár, megyehatár
- Birtokhatár
- Falu, mezőváros, vár
- Szabad királyi város

ESTERHÁZY-BIRTOKOK KELET-MAGYARORSZÁGON

- Rozgonyi uradalom
- Helmecei uradalom
- Varannói uradalom
- Szentmiklósi uradalom
- Országhatár, megyehatár
- Birtokhatár
- Falu, mezőváros, vár
- Szabad királyi város

